

ISSN 1728-5496



ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN



№1(73), 2022

«Педагогика ғылымдары» сериясы
Серия «Педагогические науки»
Series «Pedagogical sciences»

ISSN 1728-5496

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abay Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

Series «Pedagogical sciences»

№1(73), 2022 ж.

Алматы, 2022

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы,
№1 (73), 2022 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор
п.ғ.д., профессор –
Қ.Қ. ЖАМПЕИСОВА

Бас редактордың орынбасары –
п.ғ.к., профессор
Ш.Ж. Колумбаева

Жауапты хатшы – п.ғ.к., доцент
Б.А. Қиясова

Техникалық хатшы –
А.С. Косшыгулова

Редакция алқасы:

Н.Н. Хан – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

С.А. Ұзақбаева – п.ғ.д., профессор
Абылайхан атындағы ҚазХҚӘТУ

А.Е. Жумабаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

З.А. Мовкебаева – п.ғ.д., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Г.С. Саудабаева – п.ғ.д.,
қауымд. профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

А.Е. Берикханова – п.ғ.к., профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ

Б.Е. Букабаева – ф.ғ.к., доцент
Қ.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ

Ю.Б. Дроботенко – п.ғ.д., доцент
Ресей, Омск

Н.Б. Михайлова – психол.ғ.к., доцент
Германия

В.П. Тарантей – п.ғ.д., профессор
Беларусь, Гродно

Түркер Курт – Phd докторы, доцент
Анкара, Түркия

© Абай атындағы

Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2022

Қазақстан Республикасының мәдениет
және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 29.03.2022 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 22.5 е.б.т.

Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 450 .

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті «Ұлағат»
баспасының баспаханасында басылды

М А З М Ұ Н Ы С О Д Е Р Ж А Н И Е C O N T E N T

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ, ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

Akylbekov K.A., Kaimuldionova K.D., Karbaeva Sh.Sh. Model for designing geo-economic competencies of future specialists of pedagogical universities.....	7
Тұрғынбаева Б.А., Ағыбай Қ.Е. «Кәсіби ұтқырлық» ұғымының мәні мен мазмұны.....	15
Лю Лицзюнь, Акрамова А.С. Развитие инноваций и талантов в интернационализации высшего образования....	23
Gubenko A.Y., Khan N.N. Teenagers exposed to bullying victimization as an object of research and a modern phenomenon in the educational environment.....	32
Курсабаев М.К., Кыякбаева У.К., Сайдахметов Б.С. Интеллектуальная дискриминация детей в истории и современный период детского движения Казахстана.....	40
Жарменова Б.К., Курманбаев Р.Х., Хамзина Ш.Ш. Теоретические основы формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки учителей биологии	52

ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ: МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҢАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ

ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ, ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Сахипов А.А., Ермаганбетова М.А., Байдильдинов Т.Ж. Исследование практических аспектов внедрения блокчейн технологии в высших учебных заведениях.....	64
Альдибекова Ш.Н. Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметі - кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру факторы ретінде.....	76
Иксатова Б.К., Колумбаева Ш.Ж., Еримова А.Ж. Болашақ бастауыш білім педагогтерінде цифрлық дағды қалыптастырудың басымдықтары.....	86
Үбәраймжанов К., Мailybaeva G., Kiyassova B. Formation of professional competence of future primary school teachers.....	96
Акынова Ж.М., Турдалиева Э.Д., Құрбаналиев Б.У. Пути обучения будущих педагогов дошкольной организации технике применения сказкотерапии в соответствии с возрастными периодами детей.....	104

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки»,
№1 (73), 2022 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. ЖАМПЕИСОВА К.К.

Зам. главного редактора:
к.п.н., профессор Колумбаева Ш.Ж.

Ответственный секретарь:
к.п.н., доцент
Киясова Б.А.

Технический секретарь:
Косшыгулова А.С.

Редакционная коллегия:
Хан Н.Н. – д.п.н., профессор
КазНПУ имени Абая

Узакбаева С.А. – д.п.н., профессор
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
Жумабаева А.Е. – д.п.н., профессор
КазНПУ имени Абая

Мовкебаева З.А. – д.п.н., профессор
КазНПУ имени Абая

Саудабаева Г.С. – д.п.н., профессор
КазНПУ имени Абая

Берикханова А.Е. – к.п.н., профессор
КазНПУ имени Абая

Букабаева Б.Е. – к.ф.н., доцент
КазНТУ имени К. Сатпаева

Дроботенко Ю.Б. – д.п.н., доцент
(Россия, Омск)

Михайлова Н.Б. – (г. Дюсельдорф,
Германия)

Тарантей В.П. – д.п.н., профессор
(Беларусь, Гродно)

Тюркер Курт – PhD доктор, доцент
(Анкара, Турция)

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2022

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 29.03.2022.

Формат 60x84¹/₈.

Объем 22.5 уч.-изд.л.

Тираж 300 экз. Заказ 450.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Ыбыраимжанов К.Т., Бекбаева М.Ф., Радченко Н.Н. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылардың рухани құндылықтарын дамытуға даярлау.....	118
Садықова А.Қ., Шолпанқұлова Г.К., Дж. Мк Элдоуни Дженсен Болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік серіктестік жағдайында дайындауды сүйемелдеу технологиясы.....	132
Пентина Е.О., Кузнецова Т.Д. Психолого-педагогические аспекты формирования нарративной компетенции будущих учителей ИЯ: Опыт исследования.....	141
Есимғалиева Т.М., Косшыгулова А.С. Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері.....	150
Сардарова Ж. И., Жұмашева Н.С., Мусажалиева Г.Б. Педагогтардың цифрлық құзыреттілігі: бүгінгі жағдайы, проблемалары.....	157
Сыздықова А.К., Джусупова Д.Б. Биотехнология мамандықтарын оқытуда компьютерлік модельдеуді пайдаланудың артықшылықтары.....	167
Өтемісова А.Ж., Шоқыбаев Ж.Ә., Мұқатаева Ж.С. Химияны гуманистік парадигма негізінде оқытудың білім беру үрдісіндегі рөлі.....	176

ОРТА ЖӘНЕ ОРТА БІЛІМНЕН KEЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ: ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Текесбаева А.М., Текесбаева Г.М. Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологиясын қолдану жолдары.....	187
Жанатбекова Н.Ж., Майлыбаева Г.С., Абдулаева Ә.Б. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білім беруде қолдану мәселелері.....	196
Мухамеджанова Г.Т., Каримова Г.С. Орта мектепте лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру мәселелері.....	205

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ, АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО, СПЕЦИАЛЬНОГО И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бельгибаева Г.К., Жұмкенова Ә.Д. Мектеп жасына дейінгі балалардың тіршілік қауіпсіздігінің педагогикалық моделі.....	213
Рахмет Ұ.Р., Шалабаева Ж.С., Әбдуразақова О.А.	

**Abai Kazakh National Pedagogical
University**

**BULLETIN
Of Pedagogical sciences
№1 (73), 2022 y.**

*Periodicity: Four issues per year
Since 2001*

EDITOR-IN-CHIEF:

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
K.K. ZHAMPEISOVA*

Deputy editor-in-chief:

*Candidate of pedagogical sciences, professor –
Sh.Zh. Kolumbayeva*

Deputy editor-in-chief

*Candidate of pedagogical sciences
Kiyassova B.A.*

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
Han N.N. KazNPU named after Abai,*

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
Uzabayeva S.A.*

*Kazakh Ablai khan University of International,
Relations and World Languages,*

*Doctor of pedagogical sciences, Associate
professor – Saudabayeva G.S.*

KazNPU named after Abai,

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
Zumabayeva A.*

KazNPU named after Abai,

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
Movkebayeva Z.*

KazNPU named after Abai,

*Candidate of pedagogical sciences, professor –
Berikhanova A.E.*

KazNPU named after Abai,

Candidate of philological sciences, docent –

*Bukabayeva B.E. K.I. Satbayev KazNRTU,
Doctor of pedagogical sciences, professor –*

Drobotenko Y.B. Russia,

*Candidat psychology, of pedagogical sciences –
Mihailova N.B. Germany,*

*Doctor of pedagogical sciences, professor –
Tarantey V.P. Belarus,*

Doctor PhD – Turker Kurt Turkey

Баланың мектепке дайындығын ұйымдастырудың педагогикалық аспектілері.....	226
Асылбек А.М., Бельгибаева Г.К., Көшкімбаев Қ.Т. Мектепке дейінгі ұйымда заттық-кеңістіктік дамыту ортасын құрудың тиімділігі.....	233
Метербаева К.М., Ғарифолла А.М., Аманжолова Ә.Н. Мектепке дейінгі білім беру үдерісін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды пайдалану.....	244
Ибатова Г.Б., Сатова А.Қ. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жолдары.....	254
Агеева Л.Е., Агранович Е.Н. Проблемы организации дистанционного обучения в начальной школе.....	263
Сергеева Б.В. Особенности развития математической одаренности младших школьников.....	272
Жүсіп Э.М., Сайдахметов Б., Умирзахова Г.А. Бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеттеріне құрылымдық сипаттама.....	283
Құттықтау	293
Біздің авторлар	294
Наши авторы	297
Our autors	300

**© Kazakh national pedagogical university
after Abai, 2022**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009. N10107 – Ж

Signed to print 29.03.2022.

Format 60x84 1/8.

Volume 22.5 – ubl.literature.

Edition 300 num. Order 450.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13.

KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»

Kazakh National Pedagogical University after
Abai

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді (2021 жылғы 28 қаңтардағы №52 бұйрығына 1-қосымша №568 бұйрығы).

Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в список для публикации основных результатов научных деятельности по педагогическим наукам изданий рекомендуемых Комитетом по обеспечению качества в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (дополнение к приказу №52 от 28 января 2021 г. №568)



Слово редактора

Уважаемые читатели! Тематика и проблематика научного журнала «Хабаршы» КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» носит многоаспектный и многообразный характер.

В очередном выпуске нашего журнала, в разделе **«История и современная методология педагогической науки, образования и национального воспитания»**, вы ознакомитесь с моделью проектирования геэкономических компетенций будущих специалистов педагогических вузов (Акылбекова К.А., Каймулдионова К.Д., Карбаева Ш.Ш.); сущностью и содержанием понятия «профессиональная мобильность» (Тургунбаевой Б.А., Агыбай К.Е.), а также с теоретическими основами формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки учителей биологии. (Жарменова Б.К., Курманбаев Р.Х., Хамзина Ш.Ш.). Определенный интерес представляет в данном разделе статья «Развитие инноваций и талантов в интернационализации высшего образования», авторами которой являются Лю Лицзюнь, Акрамова А.С.

Сегодня одной из сверхактуальных проблем представляется наличие среди школьников, подростков, такого феномена как «буллинг». В этой связи для читателей будет значима статья Губенко А.Ю. и Хан Н.Н. «Подростки, подвергающиеся виктимизации буллинга, как объект исследования и современный феномен в образовательной среде».

Для значительной части нашей аудитории будут интересны и факты, представленные Курсабаевым М.К., Кыякбаевой У.К., Сайдахметовым Б.С., в их статье «Интеллектуальная дискриминация детей в истории и современный период детского движения Казахстана».

В разделе «Вузовское и послевузовское образование: проблемы, инновации и перспективы» просим обратить внимание на работы Сахипова А.А., Ермаганбетовой М.А., Байдильдинова Т.Ж., в которых представлены практические аспекты внедрения блокчейн-технологии в высших учебных заведениях; Садықовой А.Қ., Шолпанкуловой Г.К., Дж. Мк Элдоуни Дженсен, где говорится о значимости овладения будущими социальными педагогами технологией поддержки в условиях социального партнерства; Сардаровой Ж.И., Жұмашевой Н.С., Мусагалиевой Г.Б., раскрывающие нынешнее состояние и проблемы формирования цифровой компетентности учителя; Есимгалиевой Т.М., Косшыгуловой А.С., где представлены насущные проблемы формирования профессиональной компетентности у будущих учителей; Альдибековой Ш.Н, в работе которой актуализируется роль научно-исследовательской деятельности студентов в формировании профессиональной компетентности будущих учителей.

В данном разделе представлены и ряд статей, в которых освещаются вопросы начального образования, где в качестве приоритетных рассматриваются формирование у будущих педагогов цифровых навыков (Иксатова Б.К., Колумбаева Ш.Ж., Еримова А.Ж.) и профессиональных компетентностей (Ыбыраимжанов К., Майлыбаева Г., Киясова Б.), а также подготовки будущих педагогов к развитию у учащихся начальных классов духовных ценностей

с учетом их возрастных особенностей (Ыбыраимжанов К.Т., Бекбаева М.Ф. и Радченко Н.Н.). Здесь же представлены научные изыскания Акыновой Ж.М., Турдалиевой Э.Д., Құрбаналиевой Б.У., в которой рассматриваются пути обучения педагогов дошкольной организации технике применения сказкотерапии.

В этом же разделе нашего журнала имеются материалы, которые будут интересны для преподавателей вузов, готовящих будущих учителей иностранного языка, будущих специалистов биотехнологии, будущих учителей химии. Эти материалы представлены в статьях, раскрывающих: психолого-педагогические аспекты формирования у будущих учителей иностранного языка нарративной компетенции (Пентина Е.О.Кузнецова Т.Д.); преимущества компьютерного моделирования в обучении специалистов биотехнологии (Сыздыкова А.К., Джусупова Д.Б.); роль обучения химии на основе гуманистической парадигмы образования (Утемисова А.Ж., Шоқыбаев Ж.Ә., Мұқатаева Ж.С.).

В разделе «Среднее и послевузовское образование: актуальные вопросы обучения и воспитания» заслуживают внимания статьи Текесбаевой А.М., Текесбаевой Г.М. «Способы использования мультимедийных технологий в формировании коммуникативной компетенции учащихся»; Жанатбековой Н.Ж., Майлыбаевой Г.С., Абдулаевой Э.Б. «Проблемы применения информационных и коммуникационных технологий в образовании»; Мухамеджановой Г.Т., Каримовой Г.С. «Проблемы формирования лингвокультурной компетенции в средней школе».

В разделе «Проблемы дошкольного, начального, специального и дополнительного образования» представлены статьи, в которых: рассматриваются проблемы безопасной жизнедеятельности дошкольников (Бельгибаева Г.К., Жұмкенова Э.Д.); говорится о педагогических аспектах организации подготовки ребенка к школе (Рахмет Ү.Р., Шалабаева Ж.С., Эбдуразакова О.А.); акцентируется внимание на эффективности создания среды материально-пространственного развития в дошкольной организации (Асылбек А.М., Бельгибаева Г.К., Көшкімбаев Қ.Т.); раскрываются возможности использования мультимедийных технологий в совершенствовании процесса дошкольного образования (Метербаева К.М., Ғарифолла А.М., Аманжолова Ә.Н.); исследуются способы развития словообразовательных навыков у дошкольников с общим речевым развитием (Ибатов Г.Б., Сатова А.Қ.); отмечается значимость организации дистанционного обучения в начальной школе (Агеева Л.Е., Агранович Е.Н.); определяются особенности развития математической одаренности младших школьников (Сергеева Б.В); дается структурная характеристика универсальной учебной деятельности учащихся начальных классов (Жүсіп Э.М., Сайдахметов Б., Умирзахова Г.А.).

Уважаемы авторы и читатели журнала! От лица редакционного совета хочется выразить надежду, что публикуемые в данном номере статьи, окажут значительное влияние на повышение качества как подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности на всех уровнях системы непрерывного образования Республики Казахстан, так и обогатят деятельность практических учителей научно-обоснованными рекомендациями по совершенствованию учебно-воспитательного процесса школы.

Выражаем надежду и на то, что в очередном выпуске журнала, авторы активизируют написание своих статей не только на казахском и русском языках, но и на английском. Такая постановка вопроса связывается редакционной коллегией желанием: расширения читательской аудитории; ознакомления зарубежных партнеров с научными изысканиями казахстанских ученых, привлечению их к совместному написанию статей. По нашему глубокому убеждению, это один из возможных путей поднятия как имиджа отдельных ученых, так и имиджа казахстанской педагогической науки в целом. Думается, что в условиях создания глобального образовательного пространства, основным механизмом которого является интернационализация образования, а его высшим этапом - интеграция, казахстанская педагогическая наука должна занять свое достойное место! И сделать это возможно только совместными нашими усилиями!

*С уважением, д.п.н., профессор,
главный редактор Жампеисова К.К.*

**ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ МЕН
ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ,
ОБРАЗОВАНИЯ И НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ**

IRSTI 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.01>

Akylbekov K.A.^{1}, Kaimuldionova K.D.¹, Karbayeva Sh.Sh.¹*

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakstan*

**MODEL FOR DESIGNING GEO-ECONOMIC COMPETENCIES OF FUTURE
SPECIALISTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES**

Abstract

Qualified human resources and scientific base are the most important factors in the age of global competition. This is due to the fact that modern production requires economically literate, competitive, professionally trained specialists from graduates. That's why, in order to determine the optimal conditions for the economic education of young people, teacher education is faced with the task of changing the entire education system, supplementing it with new content, using new modern methods, innovative methods and tools of educational activities. In order to improve the system, a variety of disciplines and elective courses are being introduced into the educational practice of schools and technical secondary schools that meet the needs of a market economy. In this regard, one of the key tasks of secondary schools is to prepare graduates for full-fledged professional activities.

A full-fledged professional activity includes: the formation of students' mobility, the ability to quickly respond to changes in market conditions; the formation of economic consciousness, the ability to use economic terminology, that is, the formation of economic, including geo-economic competence of the individual.

The article proposes one of the possible approaches for developing a design model to determine the formation of geo-economic competencies of a graduate. The designed model allows assessing the level of competence formation at school and for each educational program implemented by vocational education organizations, and also ensures the development of students' abilities for self-improvement and self-development.

Key words: globalization, design, model, universities, students, competence, competencies, economic competence, geo-economic competence.

Ақылбеков Қ.Ә.¹, Каймулдинова К.Д.¹, Карбаева Ш.Ш.¹

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан*

**ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ
ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРІН ЖОБАЛАУ МОДЕЛІ**

Аңдатпа

Ғаламдық бәсекелестік кезеңінде білікті адами ресурстар мен ғылыми база ең маңызды факторлар болып табылады. Бұл қазіргі заманғы өндіріс түлектерден экономикалық сауатты, бәсекеге қабілетті, кәсіби дайындығы бар мамандарды талап етуімен байланысты. Сондықтан педагогикалық білім берудің алдында жастарға экономикалық білім берудің оңтайлы жағдайларын анықтауда барлық білім беру жүйесін өзгерту, оны жаңа мазмұнмен толықтыру, жаңа заманауи әдістерді, инновациялық әдістемелерді және білім беру іс-әрекетінің құралдарын

колдану сияқты міндеттерді шешу мәселелерін қойып отыр. Осы мақсат тұрғысынан мектептегі және жоғары кәсіптік білім берудің оқу практикасына нарықтық экономиканың қажеттіліктеріне жауап беретіндей түрлі оқу пәндері мен элективті курстар енгізілуде. Осыған байланысты кәсіптік білім берудің өзекті міндеттерінің бірі түлектерді толыққанды кәсіби қызметке даярлау болып табылады.

Толыққанды кәсіби қызмет білім алушылардың ұтқырлығын, нарықтық жағдайдың өзгеруіне тез жауап беру қабілетін қалыптастыруды; экономикалық сананы қалыптастыруды, экономикалық терминологияны қолдана білуді, яғни тұлғаның экономикалық, оның ішінде геоэкономикалық құзіреттілігін қалыптастыруды қарастырады.

Мақалада түлектің геоэкономикалық құзыреттерінің қалыптасуын анықтау үшін жобалау моделін даярлау тәсілдерінің бірі ұсынылған. Жобалау моделі мектепте және кәсіби білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын әрбір білім беру бағдарламасы үшін құзіреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ білім алушылардың өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі дамыту қабілеттерін жетілдіруді қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: ғаламдану, жобалау, модель, жоғары оқу орындары, білім алушылар, құзырет, құзыреттілік, экономикалық құзыреттер, геоэкономикалық құзыреттілік.

Акылбеков К. А.¹, Каймулдинова К. Д.¹, Карбаева Ш. Ш.¹

¹КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан

ПРОЕКТИРОВАНИЕ МОДЕЛИ ГЕОЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Аннотация

В эпоху глобальной конкуренции наиболее важными факторами являются квалифицированные человеческие ресурсы и научная база. Это связано с тем, что современное производство требует экономически грамотных, конкурентоспособных, профессионально подготовленных специалистов. Поэтому перед педагогическим образованием ставится решать такие задания, как трансформация всей системы образования, наполнение ее новым содержанием, использование новых современных методов, инновационных методик и средств образовательной деятельности в создании оптимальных условий экономического просвещения молодежи. С этой целью в учебную практику школьного и высшего профессионального образования внедряются различные учебные предметы, элективные курсы, отвечающие потребностям рыночной экономики. В связи с этим, одной из актуальных задач профессионального образования является подготовка выпускников к полноценной профессиональной деятельности.

Полноценная профессиональная деятельность предусматривает формирование у обучающихся мобильности, способности быстро реагировать на изменения условий на рынке; формирование экономического сознания, умения оперировать экономической терминологией, т.е. формирование экономической, в т.ч. геоэкономической компетентности личности.

В статье предложен один из возможных подходов разработки проектирования модели для определения сформированности геоэкономических компетенций выпускника. Проектированная модель позволяет оценить уровень сформированности компетенции в школе и для каждой образовательной программы, реализуемой организациях профессионального образования, а также обеспечивает развитие способностей обучающихся к самосовершенствованию и саморазвитию.

Ключевые слова: глобализация, проектирование, модель, вузы, обучающиеся, компетентность, компетенция, экономическая компетентность, геоэкономическая компетентность.

Introduction. At the end of the 20th century, in the process of global development, a new geo-economic paradigm emerged that considers economic reality in relation to territorial space. Geoeconomics is theoretically based on economic geography, economics and geopolitics. In the modern world, the demand for disciplines included in the cycle of economic geography is constantly growing [1]. Scientific-theoretical, methodological and practical geo-economic studies of national economic institutions in Italy, France, the USA, Russia and other countries allowing to solve national, regional and global problematic issues at the global level. All this led to the development of new branches of science (geoglobalistics, geology, geoinformatics, geoeconomic law, etc.).

The formation and development of geoeconomics was primarily influenced by the collapse of the socialist countries, the transition from planned economic development to a market economy, and the globalization of the world economy.

The existence of different views and scientific approaches to the problems of spatial study of economic problems among scientists caused certain difficulties in defining the concept of "Geoeconomics". For example, if R. Blackwill, J. Harris define geoeconomics as a field that uses economic tools to promote national interests, to achieve effective geopolitical results [2], E.G. Kochetov defines the field of scientific education, where economic policy is determined by resource-territorial factors [3], R.T. Mukhaev as a branch of social sciences that emerged within the framework of economics and politics [4], and Klement Joachim formulates it as a science that studies the interaction of geopolitics and economics in international relations [5]. At the same time, the works of other scientists devoted to geoeconomics were also analyzed in terms of the distribution of world resources and incomes, the processes of globalization of the world economy, etc.

Currently, the geo-economic paradigm is considered as a separate branch of science that studies the interaction of territorial space and homo economicus. Thus, geoeconomics involves the study of the economic development of each country in territorial space (production and distribution of goods, etc.) [6]

In this regard, globalization trends require the study of geoeconomics as a new branch of science in secondary schools and universities. The study of geoeconomics in secondary schools is seen as an explanation of the goals and objectives of geoeconomics and the main categories of geoeconomics; identifying differences between geoeconomics and economic geography; the role of geographical space in the economic development of countries and regions based on the Kazakhstani component [7, 8]. And in higher educational institutions as well, geoeconomics is considered on the basis of development problems, a theoretical and applied description of the processes of development of geoeconomics; the main characteristics of the geo-economic space; geoeconomic aspects of regional studies; forecasts for the development of geo-economic zones; models of the global world structure [9].

One of the main areas of research is the formation of geo-economic competencies of students in accordance with the content of educational programs.

Before determining the formation of geo-economic competencies of students, based on scientific and theoretical studies of the concept of "competencies", "competence", we see that scientists have different definitions. For example, V. M. Shepel defines the concept of competence as knowledge, skills, experience, theoretical and practical readiness to use the acquired knowledge. The explanation of V. Landsheer, P. V. Simonov, M. A. Choshanov also does not contradict this definition. While P.V. Simonov considers competence as a potential training, M.A. Choshanov focuses on its content (knowledge) and procedural (qualification) components. A V. Landshire understands advanced knowledge as competence.

V. I. Dal "... believes that the concept of competence is inherent only in the field of justice, in his opinion, competence means the fullness of rights in accordance with the law, he considers competencies and competence as a single concept." V.S. Bezrukov explains competence as "... the formation of skills to professionally analyze, evaluate, express certain thoughts." If we consider psychological dictionaries, they define "competence as a person's ability to communicate effectively with people around him." Analyzing the definitions, competence is a set of closely interrelated knowledge, skills, abilities and creative activity of students that can be used to solve both practical and theoretical tasks [10].

Summing up the analysis of the general topic of the study, the formation of economic, including geo-economic competencies of students requires a special study, that means determining its forms and methods and, accordingly, developing a design model.

Materials and methods. The implementation of the set goals and objectives in accordance with the research topic is based on the theoretical and practical (philosophical, social, pedagogical, psychological, scientific and methodological) research methodology.

The formation of the concept of the economic environment in educational institutions (schools, colleges, universities) is based on the research methodology in the works of domestic Nadyrov Sh.M., Baimyrzaev K.M., Akhmetov E.A., Kaimuldinova K.D. and others, and foreign A.A. Bodalev, V.G. Bocharova, Yu.S. Brodsky, B.Yu.I. Glazychev and other scientists, and the ideas of a competency-based approach to education are based on the works of M.Zh.Zhadrin, U.K. B.D.I.Glazychev J.E.F. Zeer, I.A. Zimnyaya, A.K. Markova, V.A. Slastenin, A.B. Khutorskaya, M.A. Choshanov and other scientists.

These works became the basis for the development of concepts of economic and geo-economic education, which in turn contributes to the methodological study of the formation of geo-economic competencies of students.

When preparing a model for designing geo-economic competencies of students were taken as guidance studies on geo-economic education, tools for the formation of geo-economic competencies, etc.:

- the unity of the theoretical and practical components of geo-economic education;
- interdependence of national, regional and global approaches in the analysis of geo-economic issues;
- increasing geo-economic knowledge from the personal to the social level through interdisciplinary connections in natural and technical disciplines;
- commonality and maturity of the idea of sustainable development and implementation of economic education;
- principles of cultural and economic development of the individual, as well as economic education and training, norms that ensure the quality of life of present and future generations [11].

The above studies are among the most suitable for the design model of geoeconomic competencies of students, which in turn will further help to reveal the theoretical and practical understanding of geoeconomics among students of pedagogical universities.

Research results. Geoeconomics competencies of students are formed on the basis of general economic knowledge and specific activity-practical relations. Economic knowledge includes knowledge of the geography of the world economy; understanding in the field of economics; analysis of stages and cycles of development of the world economy; analysis of international economic relations and the structure of world trade; assessment of simple methods of state regulation of the economy, etc.

The main goal of the study is to present the forms, methods and means of teaching as a project model for the formation of geo-economic competencies of students. The use of interactive forms of education in the study of geo-economic education at the spatial level is a priority. The calculation model for the formation of geo-economic competencies of students is presented on the basis of specific forms and methods of teaching at two levels (general education and higher education).

To do this, first of all, the theoretical and practical significance of the study was determined, namely:

- the content and structure of the concept of "geo-economic competence" (the role of geographic space in the economic development of countries and regions, the differences between geo-economics and economic geography, the main characteristics of geo-economic space, geo-economic aspects of regionalization, the forecast of geo-economic regions, the global structure model) have been clarified;
- identified the nature of the integration of the concept with other disciplines (economic geography, history, mathematics, etc.);
- explains the goals and objectives and the main categories of geoeconomics;
- considered the technologies for the formation of geo-economic competencies [12].

When compiling a model for designing geo-economic competencies of future specialists of pedagogical universities, the possibilities of applying the analysis of modeling methods of recent years, as well as their possibility of using technical, natural, economic and other tools, were studied. From a

logical point of view, the modeling method means the transition from the recognition of one object to the recognition of other objects. A model is a system that exists in imagination or real space. It replaces and describes in the process of cognition another - the original system. Similarities with the source are also possible, which makes it possible to obtain the information about the source when studying models [13].

The novelty of our study is the theoretical substantiation of the calculation model for the use of geo-economic competencies in specific activity-practical relations in order to improve the economic literacy and culture of students (Fig. 1).

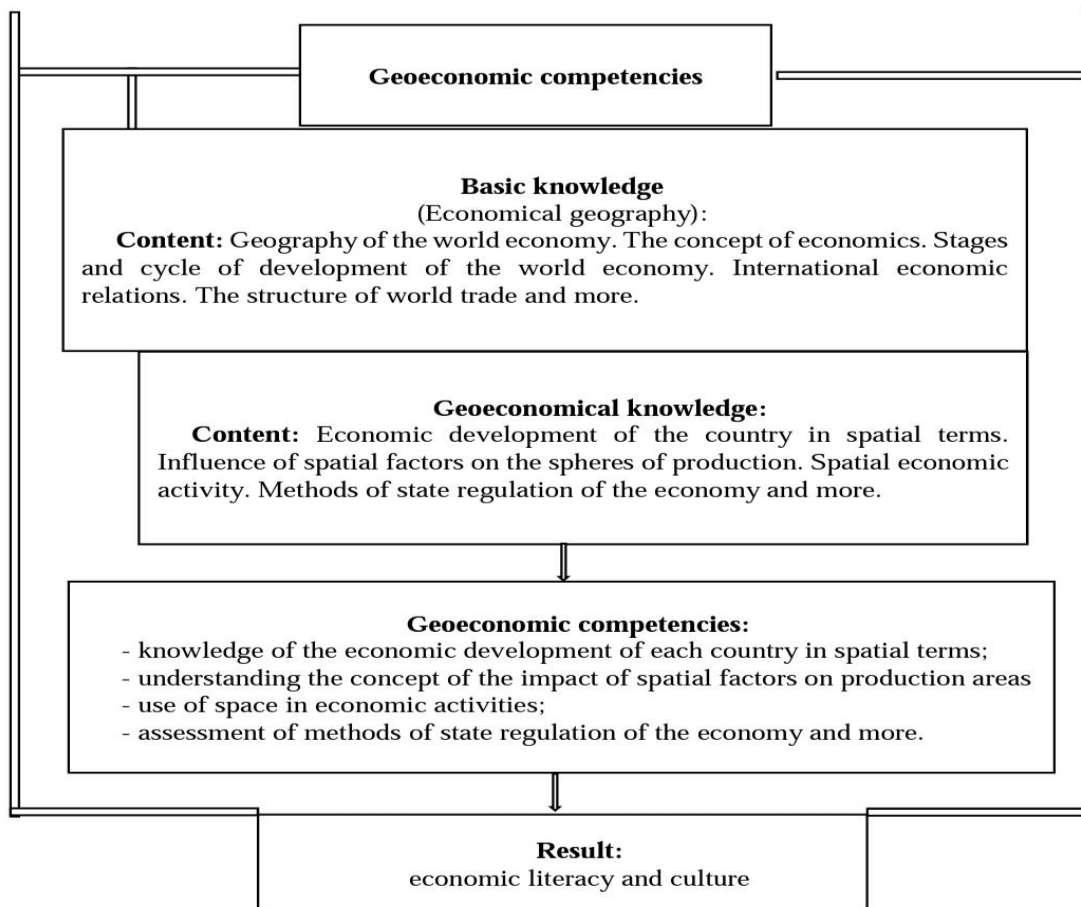


Figure 1. Model for designing geo-economic competencies of future specialists of pedagogical universities (author's).

The model for designing geo-economic competencies of future specialists of pedagogical universities is aimed at the effective implementation of the educational process, which includes procedural, cognitive, value, and information and communication components. The design model of geo-economic competencies is based on such components of economic education as economic literacy, economic consciousness, economic thinking, economic outlook, economic behavior.

Discussion. The new world order and geo-economic reality have given rise to different views on the issues of geo-economics among Western and Russian scientists, which caused them interest and discussion. Thus, the geo-economic paradigm within the framework of the geospatial approach has become the basis of research, including research on geo-economic education.

Researcher of geoeconomic approaches E.G. Kochetov on a global scale identifies several priority areas of scientific research (Fig. 2).

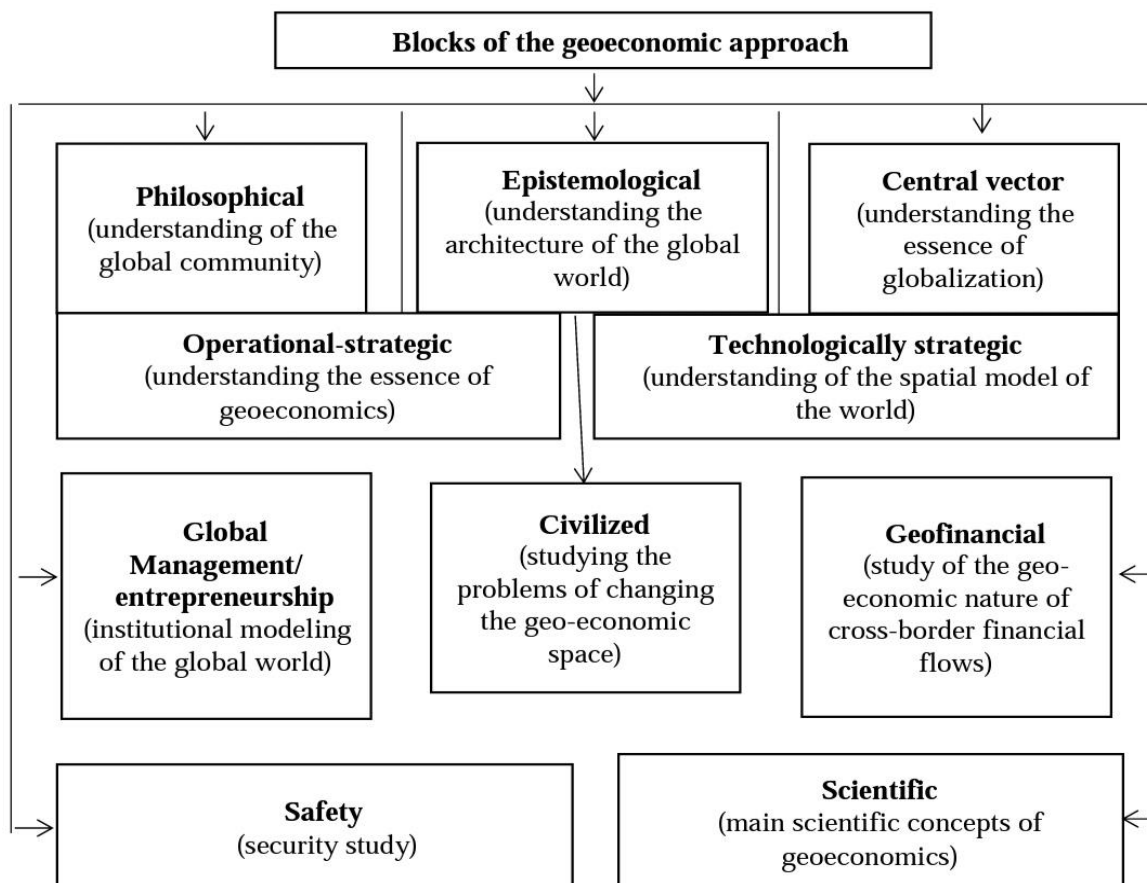


Figure 2. Geoeconomic approach based on the research of E.G. Kochetov [14, 15] (compiled by the authors)

The geospatial approach prioritizes educational research. This is due to the fact that the ideas of geoeconomics are in demand in modern society. The geo-economic concept is simultaneously developing in different countries, theoretically and methodologically, forming national geo-economic schools and influencing the policy and strategy of increasing the competitiveness of the state in the context of the globalization of the economy.

In modern research, interest in the geo-economic paradigm is explained by the structure of the post-industrial economy and the processes of integration of the world economy (creation of macroregional blocs, economic zoning and economic transformation).

The main directions of scientific research of geoeconomic approaches according to E.G. Kochetov are relevant to this day, which theoretically could form the basis of the competent knowledge of future specialists of pedagogical universities.

Conclusion. Geoeconomics as a geospatial approach reveals the features of geoeconomic reality and a model focused on economics as a scientific discipline. The geospatial approach as an interdisciplinary research methodology provides for the integration of social geography with "territorialization" and "economization".

Geoeconomics emerged as an innovative new educational product for understanding the global transition of the world system in updating the content of education. This is due to the fact that the interconnected innovation component is integrated into all areas of geo-economics (industrial, technical, technological, institutional and organizational, etc.), and the geo-economic process is being introduced into the education system.

In updating the content of education, the issues of geographical and transgeographical description of geoeconomic education at the global level are considered from the point of view of territorial space, a new typology of the global division of labor, the integration of politics and economics into international relations, the system of strategic economic interaction and the foundations of global governance.

This is a new direction of economic education that allows you to use interactive forms of learning when studying the content of materials, as well as to form the geo-economic competencies of future specialists in general education and higher educational institutions in terms of a model of the structure of the global world in terms of explaining the main categories of geo-economics; revealing the difference between geoeconomics and economic geography; determining the role of geographical space in the economic development of countries and regions based on the Kazakhstani component; the main characteristics of the geo-economic space; geoeconomic aspects of regional studies; forecasts for the development of geo-economic zones.

References:

1. *Asheim, B.T. (2020), Economic geography as regional contexts' reconsidered – implications for disciplinary division of labour, research focus and societal relevance. Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography Vol. 74, 25–34*
2. *Blackwill R., Harris J. (2016), War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft, Harvard University Press, 384 p. ISBN 978-0-674-73721-1*
3. *Кочетов Э.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2010. – 528 с.: илл.*
4. *Мухаев Р.Т. Геополитика. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 839 с.*
5. *Klement, Joachim, Geo-Economics: The Interplay between Geopolitics, Economics, and Investments (April 29, 2021). CFA Institute Research Foundation Books, 2021, 384 p. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3836915>*
6. *Bruna C., Pedro V. Geoeconomics in the light of International Political Economy: a theoretical discussion. //Brazil. J. Polit. Econ. 40 (1) Jan-Mar 2020 <https://doi.org/10.1590/0101-31572020-2982> (дата обращения: 19.01.2022).*
7. *Каймулдинова К., Абдимананов Б., Әбілмәжінова С. География. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 11-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2020. – Б. 153-204 б.*
8. *Жалпы орта білім беру деңгейінің жаратылыстану-математикалық бағыттағы 10-11-сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы (на казахском и русском языках). – Астана, 27.02.2017 г., №352 ҚР ҒБМ.*
9. *Білім беру бағдарламасы. 6B01515-География мамандығына арналған. – Алматы: Абай ат. ҚазҰПУ, Хаттама № 8, 24.04.2020 ж. – 25 б.*
10. *Карбаева Ш.Ш. Мектептегі бағдарлы оқыту үрдісінде оқушылардың әлеуметтік-экологиялық біліктерін қалыптастыру (жаратылыстану пәндері мысалында): диссертация. ... педагогика ғылымының кандидаты. – Алматы, 2009. – 143 б.*
11. *Ingrid Schwarz. Geography, economic education and global education: European and Austrian aspects of the «Fifobi – developing business competencies in school» project // Multicultural Education & Technology Journa, 2012. Volume 6 Issue 4 (дата обращения: 21.01.2022).*
12. *Манашова Г.Н., Есмагамбетова Д.Б. Формирование экономической компетентности будущего педагога профессионального обучения // Вестник КарГУ. Серия Педагогика 2012 №03 (67) <https://articlekz.com/article/5822> (дата обращения: 21.01.2022).*
13. *Галацкова И.А., Обласов В.В. Моделирование в процессе обучения как средство повышения творческой активности учащихся //Современные проблемы науки и образования. – 2018. – № 2. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=27464> (дата обращения: 21.01.2022).*
14. *Каледин Н.В. Геопространство: новые возможности теоретизации в географии //Социальноэкономическая география-2011: теория и практика: материалы международной научной конференции «Социальноэкономическая география: фундаментальные и прикладные исследования», 2011. –Калининград: Изд-во БФУ им. И.Канта. – С. 23-29.*
15. *Белоусов В.М. Геоэкономическая парадигма научных исследований // <https://cyberleninka.ru/article/n/geoekonomicheskaya-paradigma-nauchnyh-issledovaniy> (дата обращения: 21.01.2022).*

References:

1. Asheim, B.T. (2020), *Economic geography as regional contexts' reconsidered – implications for disciplinary division of labour, research focus and societal relevance*. Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography Vol. 74, 25–34.
2. *Blackwill R., Harris J. (2016), War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*, Harvard University Press, 384 p. ISBN 978-0-674-73721-1.
3. Kochetov E.G. *Geoekonomika. Osvoenie mirovogo ekonomicheskogo prostranstva: Uchebnik dlya vuzov.* – Moscow, Norma, 2010. – 528 p.
4. Muhaev R.T. *Geopolitika*. M Moscow: UNITY-DANA, 2010. – 839 p.
5. Klement, Joachim, *Geo-Economics: The Interplay between Geopolitics, Economics, and Investments* (April 29, 2021). CFA Institute Research Foundation Books, 2021, 384 p. [Electronic resource]: <https://ssrn.com/abstract=3836915>
6. Bruna C., Pedro V. *Geoeconomics in the light of International Political Economy: a theoretical discussion*. //Brazil. J. Polit. Econ. 40 (1) Jan-Mar 2020 <https://doi.org/10.1590/0101-31572020-2982> (access date: 19.01.2022).
7. Kajmuldinova K., Abdimanapov B., Abilmazhinova S. *Geografiya. Zhalpy bilim beretin mekteptin zharatylystanu-matematika bagytyndagy 11-synybyna arnalgan okulyk.* – Almaty: Mektep, 2020. 153-204 p.
8. *Zhalpy orta bilim beru dengejiniñ zharatylystanu-matematikalyq bagyttagy 10-11-synyptaryna arnalgan «Geografiya» pәninen zhanartylgan mazmundagy ulgilik oku bagdarlamasy.* Astana, 27.02.2017, №352 Kazakhstan Republic, Ministry of knowledge and science.
9. *Bilim beru bagdarlamasy. 6V01515-Geografiya mamandygyna arnalgan.* Almaty: Abai KazNPU, Protocol № 8, 24.04.2020 year. – 25 p.
10. Karbaeva Sh.Sh. *Mekteptegi bagdarly oqytu urdisinde okushylardyn aleumettik-ekologiyalyq bilikterin kalyptastyru (zharatylystanu panderi mysalynda): dissertaciya. ... pedagogika gylmynyn kandidaty: dissertation. ... candidate of pedagogical sciences*. Almaty, 2009. – 143 p.
11. Ingrid Schwarz. *Geography, economic education and global education: European and Austrian aspects of the «Fifobi – developing business competencies in school» project* // *Multicultural Education & Technology Journal*, 2012. Volume 6 Issue 4 (access date: 21.01.2022).
12. Manashova G.N., Esmagambetova D.B. *Formirovanie ekonomicheskoy kompetentnosti budushchego pedagoga professional'nogo obucheniya* // *Vestnik KarGU. Seriya Pedagogika*. 2012. T. №03 (67). <https://articlekz.com/article/5822> (access date: 21.01.2022).
13. Galackova I.A., Oblasov V.V. *Modelirovanie v processe obucheniya kak sredstvo povysheniya tvorcheskoj aktivnosti uchaschihsya* // *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*. 2018. T. № 2. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=27464> (access date: 21.01.2022).
14. Kaledin N.V. *Geoprostranstvo: novye vozmozhnosti teoretizacii v geografii* // *Social'noekonomicheskaya geografiya-2011: teoriya i praktika: materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Social'noekonomicheskaya geografiya: fundamental'nye i prikladnye issledovaniya»*, Kaliningrad: BFU I. Kant, 2011. 23-29 p.
15. Belousov V.M. *Geoekonomicheskaya paradigma nauchnyh issledovanij* // <https://cyberleninka.ru/article/n/geoekonomicheskaya-paradigma-nauchnyh-issledovaniy> (access date: 21.01.2022).

Тұрғынбаева Б.А.¹, Ағыбай Қ.Е.^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

«КӘСІБИ ҰТҚЫРЛЫҚ» ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстандағы білім беру жүйесіндегі өзгерістеріне оңтайлы және жедел жауап бере алатын кәсіби ұтқырлық қасиеттері дамыған мамандардың қажет екендігі қарастырылған. Осыған байланысты авторлар жоғарғы білім беру жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби ұтқырлығын дамытуда теориялық дайындық пен тәжірибе арасында байланыстардың жоқтығы қазіргі кезеңде шешімін таппай келе жатқан мәселелердің бар екендігіне назар аударады.

Зерттеу мәселесіне байланысты студенттерден сауалнама алынып, соның нәтижесінде «кәсіби ұтқырлық» ұғымына қатысты алғашқы түсінік деңгейлері анықталды. Авторлар жүйелік тәсіл арқылы «ұтқырлық», «кәсіби ұтқырлық» және оның негізгі сапалары туралы әр түрлі ғалымдар саласындағы ойларға контекстік талдаулар жасап, ғылыми тұжырымдар береді. Сонымен қатар, кәсіби ұтқырлықты кәсіби білім, кәсіби құзыреттілік, креативтілік, өзгергіштік, бейімделу және белсенділік сияқты жеке (құндылық-семантикалық) және кәсіби қасиеттерді (құзыреттер) біріктіретін кәсіби және жеке сапа ретіндегі мазмұнын анықтайды.

Зерттеудің мақсаты: болашақ педагог-психологтардың кәсіби ұтқырлығын дамыту мәселесінің теориялық - әдіснамалық негіздеріне талдау жасап, мәселенің шешудің практикалық жолдарын ұсыну.

Мақалада Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» мамандығының студенттерінен алынған сауалнама нәтижелері келтіріледі.

Түйін сөздер: ұтқырлық, кәсіби ұтқырлық, кәсіп, мамандық, кәсіби сапалар, білім, белсенділік, креативтілік, коммуникативтілік.

Тургунбаева Б.А.¹, Ағыбай Қ.Е.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ»

Аннотация

В данной статье рассматривается потребность в специалистах с развитой профессиональной мобильностью, способных оптимально и быстро реагировать на изменения в системе образования Казахстана. В связи с этим авторы обращают внимание на то, что до сих пор остается нерешенным вопрос отсутствия связи между теоретической подготовкой и опытом развития профессиональной мобильности будущих специалистов в высшей школе.

В связи с проблемой исследования был проведен опрос студентов, в результате которого были определены исходные уровни понимания понятия «профессиональная мобильность». Посредством системного подхода авторы делают контекстный анализ взглядов различных ученых в области «мобильности», «профессиональной мобильности» и ее основных качеств и делают научные выводы. Также определяют профессиональную мобильность как профессионально-личностное качество, сочетающее в себе личностные (ценностно-смысловые) и профессиональные качества (компетенции), такие как профессиональные знания, профессиональная компетентность, креативность, вариативность, адаптивность и активность.

Цель исследования: анализ теоретико-методологических основ и разработка практических путей решения проблемы развития профессиональной мобильности будущих педагогов-психологов.

Методы исследования: анализ и обобщение научных и практических работ по теме, эмпирические методы, эксперимент.

В статье представлены результаты анкетирования студентов специальности «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность, профессия, специальность, профессиональные качества, знания, активность, творчество, общение.

*Turgunbayeva B.A.¹, Agybay K.E. *¹*

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

MEANING AND CONTENT OF THE CONCEPT "PROFESSIONAL MOBILITY"

Abstract

This article discusses the need for specialists with developed professional mobility, able to optimally and quickly respond to changes in the education system of Kazakhstan. In this regard, the authors draw attention to the fact that the issue of the lack of connection between theoretical training and experience in the development of professional mobility of future specialists in higher education still remains unresolved.

In connection with the research problem, a survey of students was conducted, as a result of which the initial levels of understanding of the concept of "professional mobility" were determined. Through a systematic approach, the authors make a contextual analysis of the views of various scientists in the field of "mobility", "professional mobility" and its main qualities and draw scientific conclusions. They also define professional mobility as a professional and personal quality that combines personal (value-semantic) and professional qualities (competencies), such as professional knowledge, professional competence, creativity, variability, adaptability and activity.

The purpose of the study: analysis of theoretical and methodological foundations and development of practical ways to solve the problem of developing professional mobility of future teachers-psychologists.

Research methods: analysis and generalization of scientific and practical works on the topic, empirical methods, experiment.

The article presents the results of a survey of students of the specialty "Pedagogy and Psychology" of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Key words: mobility, professional mobility, profession, specialty, professional qualities, knowledge, activity, creativity, communication.

Кіріспе. Нарық жағдайында бәсекеге қабілетті және сұранысқа ие сапалы мамандарды даярлау Қазақстандағы жоғары білім беру жүйесінің жетекші міндеттерінің бірі болып табылады. Қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда бұл міндетті шешудің бір тәсілі - болашақ мамандардың жоғары кәсіби ұтқырлығын қалыптастыру болып табылады. Осы контекстегі кәсіби ұтқырлық - адамның жеке қабілеттеріне, сыртқы өмір жағдайларына және әлеуметтенуіне, соның ішінде әртүрлі білім беру құрылымдарында алынған кәсіби білімі және психологиялық дайындығын ескере отырып, оның мамандықты өзгертуге қабілеті мен дайындығын көрсететін сапа.

Кәсіби ұтқырлық сапаларын қалыптастыруда туындайтын мәселелердің бірі теориялық білім мен тәжірибе арасындағы алшақтық болып табылады, бұл қазіргі қоғамда өзекті екендігін айқын. Осы мәселені зерделеу барысында студенттердің «кәсіби ұтқырлық» ұғымы мен негізгі кәсіби

сапалар туралы түсініктерін анықтау және оның дұрыс қалыптасу мүмкіндіктерін қарастыру зерттеу мәселесін туындатады.

Осы зерттеу мәселесіне байланысты кәсіби ұтқырлық ұғымының мәні оның мазмұнына қандай кәсіби сапалар енеді деген зерттеу сұрағы туындайды.

Зерттеу сұрағына байланысты кәсіби ұтқырлықтың ғылыми-теориялық негіздерін және оның мазмұнындағы кәсіби сапаларды зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасап көрсеттік.

Кәсіби ұтқырлық - психологиялық сөздікте ол адамның жаңа технология мен технологияны тез және сәтті игеру, жаңа кәсіби қызметтің тиімділігін қамтамасыз ететін жетіспейтін білім мен дағдыларды игеру қабілеті мен дайындығы ретінде анықталады деп көрсетуі [1] біздің зерттеу сұрағымыздағы маманның жаңа дүниені тез өзгеріп меңгеруі деген ойымызды дәлелдей түседі.

Алайда, қарастырылып отырған тұжырымдаманың мұндай түсіндірмесі айтарлықтай шектеулі және техникалық кәсіптердің ерекшеліктерін белгілі ғалым Фугелова Т.А. кәсіби ұтқырлықты, таза өндірістік білім, онда адам білімінің әртүрлі салаларын және өте жалпыланған дағдыларды біріктіретін көп қырлы ұғым ретінде пайда болады деп көрсетеді [2] бұл кәсіби ұтқырлық сапаларының мазмұны тәжірибе негізінде қалыптасатындығын байқатады.

Осыдан келіп логикалық сұрақ туындайды, бұл көп қырлы тұжырымдаманың негізі неде? Л.А. Амирова кәсіби ұтқырлықтың негізі, ең алдымен, жалпыланған кәсіби білімнің жоғары деңгейі, жалпыланған кәсіби әдістер жүйесін игеру және оларды өз мамандығы бойынша кез-келген тапсырмаларды орындау үшін тиімді қолдана білу екенін атап өтті [3].

Шетелдік зерттеушілердің (Д. Мартенс, А. Шелтон) пікірінше, әрекет ету радиусы кең, кәсіптердің бір тобынан тыс, кәсіби және психологиялық тұрғыдан мамандарды жаңа мамандықтар мен кәсіптерді ауыстыруға және игеруге дайындайтын, болашақ мамандардың кәсіби ұтқырлығы мен бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың негізі "негізгі біліктіліктер" болуы керек және кәсіби қызметтегі инновацияларға дайындықты қамтамасыз етеді деген ойлары зерттеу сұрағындағы болашақ мамандардың кәсіби ұтқырлық туралы ойларының болуы керектігі және оның мазмұнындағы сапаларды нақты білу керек деген тұжырым жасадық.

Материалдар мен әдістер. Осы ойымызды нақтылау үшін студенттер арасында әлеуметтік сауалнама жүргізіп көрдік. Сауалнаманың мақсаты «Педагогика-психология» мамандығында оқып жатқан студенттердің кәсіби ұтқырлық жайлы бастапқы түсінік деңгейін айқындау міндеті тұрды.

Онда төмендегідей сұрақтар қамтылды:

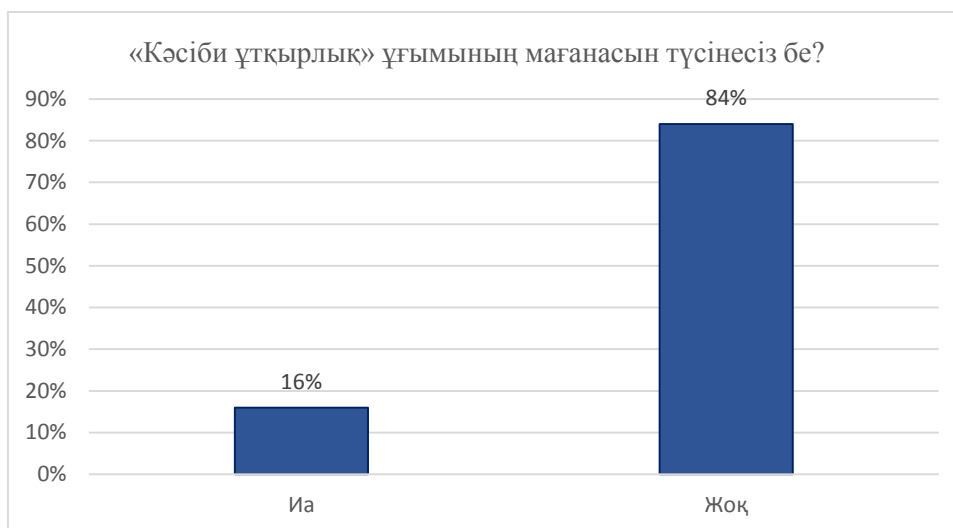
1. «Кәсіби ұтқырлық» ұғымының мағанасын түсінесіз бе?

2. Қазіргі жас маманның кәсіби ұтқыр болуы оның қандай сапалық қасиеттерімен байланысты? (дұрысын белгілеңіз).

Сауалнама 3 курс студенттерінен алынды, себебі бұл кезең негізгі оқу пәндері арқылы кәсіби білімдер беріліп, маман ретінде қалыптасатын мерзім.

Сауалнамаға 151 студент қатысты және сауалнама алдымен апробациядан өткеннен кейін ғана студенттерге таратылды. Студенттерге сауалнама жабық болғандықтан, нәтижесінің құпиялылығының сақталатындығы түсіндірілді.

Нәтижелер. Сауалнама нәтижесі диаграммалар арқылы төменде көрсетілген (сурет 1-2).



Сурет 1 – Студенттердің кәсіби ұтқырлық туралы түсінік деңгейі



Сурет 2 – Студенттердің кәсіби ұтқырлықтың ішкі құрамалары туралы түсінік деңгейлерінің көрсеткіштері

Сауалнама нәтижесіне талдау жасап барысында студенттердің «кәсіби ұтқырлық» түсінігі мен оның құрамалары туралы ойлары шашыранқы екендігі анықталды, оған жоғарғыдағы көрсеткіштер дәлел бола алады. Алынған нәтижелер болашақ педагог-психологтардың «ұтқырлық», «кәсіби ұтқырлық» ұғымдарынның мәнін түсініп және оның мазмұнындағы сапаларды олардың бойына дарыту үшін арнайы жұмыс жүргізу керек екендігін алға шығарады.

Кәсіби ұтқырлық мәселесінің философиялық негізін түсіндіруде кәсіби даму және кәсіби табысты адамның қалыптастыру контекстінде Б. С. Гершунский, Э. Дюркгейм, М. Вебер, К. Поппердің еңбектерінде ұсынылған, ал гуманистік философиялық бағытта адамның құндылығын мойындайтын көзқарастар жүйесі оның бостандық құқығы, дамуы және барлық қабілеттерінің көрінісін Ж.Ж. Руссо, Ф. Бэкон, К. Роджерс сияқты ойшылдар диалектиканың негізгі заңдары аясында ұтқырлық ұғымының мәнін түсіндіріп, кәсіби ұтқырлық тұжырымдамасының дамуы «ұтқырлық» ұғымының негізінде қалыптасқандығын атап көрсетеді.

Бастапқыда философиялық түсініктен кейін бұл тұжырымдама әлеуметтану ғылымының аясында нақты зерттелгендігімен түсіндіріледі. П.А. Сорокин алғаш рет ғылыми айналымға «Әлеуметтік ұтқырлық» ұғымын XX ғасырдың 20-жылдарында енгізді. Зерттеушінің пікірінше, бұл тұжырымдама адамның жаңа әлеуметтік-кәсіби жағдайларға тез және тиімді бейімделуіне мүмкіндік беретін жеке қасиеттерін білдірді. Осылайша, ғалым әлеуметтік ұтқырлықтың анықтамасының аясын кеңейтіп, жеке адамдар, әлеуметтік ұйымдармен топтардың бірінен,

екіншісіне ауысуы ғана емес, сонымен бірге олардың әлеуметтік мәртебесінің трансформациялық өзгерістері деп кеңейтілген анықтамасын берді. Әлеуметтік кеңістіктің тік және көлденең векторлары аспектісінде П.А. Сорокин тік (сатылай әлеуметтік мәртебесінің өзгеруіне яғни қызмет дәрежесінің жоғары өсуі немесе төмендеуіне байланысты) және көлденең (әлеуметтік қажеттілікке байланысты мамандығын немесе жұмыс орнын өзгертуіне байланысты) туындайтын әлеуметтік үдеріс деп ұтқырлықтың одан әрі жаңартты [4].

«Ұтқырлық», «кәсіби ұтқырлық», ұғымдарының мәнін айқындау үшін ғылыми еңбектерге, сөздіктерге талдаулар жасалды. Педагогика мен психология түсіндірме сөздігінде «Ұтқырлық жеке тұлғаның сапасы ретінде – жаңа жағдайларда жылдам бағдарлану қабілеті, ең жақсы түсініктемені табуға ұмтылуы, шығармашылық ізденісі, кез келген дәлелді есепке алып отыруы, эмоцияға емес, себепке негізделуі мен тапсырмаларды тез орындауға дайын болуы»-деген анықтама берілген [5].

Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде ұтқырлық дегеніміз - латын тілінен аударғанда *mobilis*: «жылдам қозғалу, әрекет ету қабілеті немесе ортаға байланысты тез өзгеру мүмкіндігі...» яғни адамның іс-әрекет мазмұны ретінде жылдам қозғалу немесе қажеттіліктерге байланысты тез өзгеру мүмкіндігі ретінде қарастырылады [6].

Ал психология ғылымында ұтқырлық – әлеуметтік, мәдени немесе кәсіби ортада өзінің мәртебесін немесе позициясын тез өзгерту қабілетін сипаттайтын жеке тұлғаның интегративті сапасын ұтқырлықпен түсіндіреді.

Жеке тұлғаның ұтқырлығы - адамның сыртқы және ішкі ортада болатын әртүрлі өзгерістерге реакциясының бір түрі. Жеке тұлғаның ұтқырлығын өмірдегі қиындықтарды жеңудің құралы ретінде қарастыруға болады [7].

«Ұтқырлық» ұғымына жоғарыда келтірілген талдаулар бұл сапаны тұлғаның жоғары мақсатты белсенділігі, әлеуметтік жағдайды өзгерту мүмкіндігі, жаңа жағдайдағы өзгерістер мен қайта құруларға тез жауап беру мүмкіндігі деп қабылдау қарастырылған. Біздің ойымызша, мұның бәрі қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда болашақ мамандарды кәсіби дайындық үдерісінде қалыптасуы керек. Ал кәсіби ұтқырлық ұғымының қалыптасуы мен ғылыми негіздерін белгілі ғалым Т. А. Фугелова қоғамдағы адамдардың еңбек бөлінісі мен әлеуметтік мәселелерді зерттеу барысында туындаған үрдіс ретінде қарастырады [2].

Кәсіби ұтқырлыққа байланысты мәселелер ХХ ғасырдың 70- жылдары кәсіби педагогикада көтеріліп, қарастырыла бастады.

Ғылымның дамуының осы кезеңінде кәсіби ұтқырлық ұғымы еңбек ұтқырлығы аясында зерттелді, ал оның жетекші қызметі өндірістің даму қарқынына сәйкес кәсіби мамандарды жұмыс орындарына бөлу болды.

Э.Ф.Зеер кәсіби ұтқырлықты қызметкердің орындалатын өндірістік тапсырмаларды ауыстыруға, техникалық және технологиялық қайта құрулардың әсерінен туындайтын жаңа мамандықтарды немесе олардағы өзгерістерді игеруге дайындығы мен қабілеті, яғни жеке тұлғаны мамандық талаптарына тиімді бейімдеу ретінде түсіндіреді [8].

Алайда, қарастырылып отырған тұжырымдаманың мұндай түсіндірмесі айтарлықтай шектеулі және техникалық кәсіптердің ерекшеліктерін көрсетеді, кәсіптердің басқа түрлерінің мазмұнындағы («адам – адам», «адам – табиғат» және т.б.) кәсіби ұтқырлығын қарастырудан тыс қалдырады.

Бұл тұрғыдан белгілі ғалымдар М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович адамдағы жалпы кәсіби ұтқырлықтың негізі, ең алдымен, жалпыланған кәсіби білімнің жоғары деңгейі, жалпыланған кәсіби әдістер жүйесін игеру және оларды өз мамандығы бойынша кез-келген тапсырмаларды орындау үшін тиімді қолдана білу екенін атап өтті [9].

Е.А. Никитина жеке тұлғаның кәсіби ұтқырлығының психологиялық негізі оның мотивациялық, зияткерлік және ерікті қасиеттерінің динамикасы болып табылады, соның арқасында кәсіби ұтқырлыққа жеке дайындық өрісі құрылады.

Адам объективті әлеммен өзара әрекеттесетін кәсіби қызмет субъектісі ретінде оған бейімделіп қана қоймай, сонымен бірге осы объективті әлемді белсенді түрде өзгертетінін айтады [10].

Қазақстандық белгілі ғалымдар Г.С.Саудабаева мен Г.К.Шолпанқұловалар жоғарғы оқу орындарындағы студенттердің кәсіби ұтқырлығын қашықтан оқыту жағдайында қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздерін ашып көрсетті [11].

Сонымен қатар төмендегі ғалымдар кәсіби ұтқырлықты маманның кәсіби сапаларының жиынтығы ретінде де қарастырады:

- И.Б. Игошов (білімділігі, белсенділігі, креативтілігі, бейімделгіштігі, коммуникативтілігі).
- Э.Ф. Зеер, С.А. Морозов, Э.Э. Сыманюк (жаналыққа деген дайындығы, белсенділігі, интеллектуалдылығы, рефлексивтілігі).
- Л.А. Амирова (білімділігі, белсенділігі, дайындығы, бейімділігі, креативтілігі).
- О.А. Кипина (белсенділігі, бейімделгіштігі, креативтілігі).

Жоғарғыдағы аталған ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып кәсіби ұтқырлық ұғымының сапаларына қатысты оның келесі жетекші маңызды сапаларын бөліп көрсетуге болады: кәсіби білім, кәсіби құзыреттілік, креативтілік, өзгергіштік, бейімделу және белсенділік. Олардың әрқайсысы кәсіби ұтқырлықтың өзіндік қырын көрсетеді және олардың барлығы осы құбылысты толығымен сипаттайды. Осы тұжырымдарды негізге ала отырып кәсіби қызметтегі ұтқырлықтың құрамдас бөліктерінің әрқайсысы ішкі құрылымдарын қамтитындығы, олардың дамуы сайып келгенде кәсіби ұтқырлыққа әкеледі деуге болады.

Зерделенген ғылыми ойларға талдау жасай келе, кәсіби ұтқырлыққа қатысты төмендегідей тұжырым жасалады:

1. Кәсіби қызметтің әр түрлі салаларына жылдам ауысу қабілеті;
2. Жаңа технологиялар мен кәсіби іс-әрекет нәтижесінің жетістіктеріне жетуде қойылатын талаптардың өзгеруіне тез жауап беруге дайындығы;
3. Жаңа кәсіби қызметтің ролі мен мазмұнын игерудегі жан-жақтылығы.

Енді кәсіби ұтқырлықтың маңызды сипаттамаларын қарастырған еңбектердегі кейбір көзқарастар мен тұжырымдарға тоқталамыз.

1. Кәсіби ұтқырлық ұғымының маңызды құрамаларының бірі кәсіби білім адамның әлеуметтік мәртебесін көтеру мақсатында әлеуметтік ұтқырлықты ынталандыратын маңызды факторлардың бірі екендігі белгілі. Ал жоғары білім беру жүйесі әлеуметтік-кәсіби ұтқырлық үдерісінде негізгі стратификациялық бөліктердің бірі болып табылады және мамандардың бастапқы кәсіби мүмкіндіктерін арттыра отырып, тік кәсіби ұтқырлық үдерістерінің сәтті болуының шарты, факторы болып табылады.

2. Л.В. Горюнова кәсіби құзыреттілікті тек тар кәсіби мағынада ғана емес, ең алдымен кең, жалпы әлеуметтік мағынада да түсінеді. Ол "білім берудегі құзыреттілік тәсіл білім мен дағдылармен қатар қабілеттер, білімге дайындық, әлеуметтік дағдылар сияқты категорияларды қамтиды" деп баса айтады [12].

Сонымен, В.А. Болотов пен В.В. Сериковтың пікірінше құзіреттілік, оның ішінде кәсіби құзіреттілік жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының, оның жеке өсуінің, өзін-өзі ұйымдастырудың және белсенділік пен жеке тәжірибені жалпылаудың салдары болып табылады [13]. Е.В. Астахова атап өткендей «Кәсіби құзыреттілік» ұғымын түсіндірудің әртүрлілігі маманның алдына қойған міндеттерінің алуандылығы оны шешу тәсілдерінің айырмашылығымен байланысты және жеке бас қасиеттері жеке-белсенділік, білім, мәдениеттілік мүмкіндіктеріне байланысты деп түсіндіреді [14].

3. Жеке тұлғаның кретивтілігі оның ішкі бостандығының белгісі, қалыптасқан стереотиптерден бас тарту және өмірлік немесе кәсіби жағдайға жаңа көзқараспен қарау, стандартты емес, кейде күнделікті өмірден тыс. Бұл дивергентті ойлау және креативтілік қабілеттері бар шығармашылық адамның күші. Сондықтан, бірқатар ғалымдардың (З.А. Решетова, А.М. Столяренко) пікірі бойынша қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі кәсіби ұтқырлықтың негізі болашақ мамандардың шығармашылық ойлауының дамуы болып табылады.

4. Кәсіби ұтқырлықтың келесі сапаларының бірі кәсіби іс-әрекет мазмұнына тез өзгергіштік қасиеті. Әр адамның қарапайым әлеуметтік тәжірибесі адамның толыққанды кәсіби құзыреттілігін, оның ішінде танымдық, әлеуметтік және аксиологиялық-мотивациялық компоненттерін қалыптастыру оның тікелей жұмыс үдерісінде жүретінін көрсетеді. Қазіргі

кезеңде кәсіби ұтқырлықты анықтау дәстүрлі түрде маманның мағаналық-санаттық қабілеттілігін қамтиды:

- кәсіби өзгерістерге;
- қызмет орны мен түрінің өзгеруіне.

Бұл тұрғыда ұтқырлық адамның өз кәсібін, мамандығын немесе мамандануын және өзінің біліктілік деңгейін, қызметтік лауазымын, кәсіби еңбек орнын өзгертуінен көрінеді деп өзгергіштіктің болашақ маман үшін маңызды екендігін қарастырдық.

5. Кәсіби ұтқырлықтың келесі маңызды құрамаларының бірі белсенділік және кәсіби ортаға бейімделу. Егер болашақ маман оқу үдерісінде белсенді түрде академиялық немесе қолданбалы ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысса, бұл өте маңызды. Мұндай жағдайда энциклопедиялық білімі бар адам әртүрлі құрылымдарда сұранысқа ие бола бастайды, бұл, әрине, оның кәсіби ұтқырлығын арттыруға ықпал етеді.

Ал Ю.Ю. Дворецкаяның пікірінше, жеке тұлғаны бейімделу тетігі ретінде кәсіби ұтқырлық әрқашан адамның іс-әрекет субъектісі ретінде даму үдерісімен байланысты, сонымен бірге белгілі бір дәрежеде маманның жеке белсенділігімен, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру қабілетімен байланысты. Зерттеушінің пікірінше, жеке тұлғаның кәсіби ұтқырлығы маманға кәсіби сипаттағы әр түрлі жағдайларда өзінің субъектілік әлеуетін және кәсіби мінез-құлқын басқаруға мүмкіндік беретін бейімделу тетігін ұсына білуінде [15].

Әдеби дереккөздерге жүргізілген талдау мынаны негіздейді, кәсіби ұтқырлықты тек кәсіби білімдердің негізінде ғана емес жоғарғыдағы кәсіби сапаларды кешенді түрде дамытқан жағдайда да қалыптасады деген тұжырым. Зерттеу барысында мына әдістер қолданылды: қарастырылатын мәселе бойынша ғылыми және тәжірибелік еңбектерді талдау, жинақтау, эмпирикалық әдістер, эксперимент.

Нәтижелерді талқылау. Зерттеу сұрақтарына «ұтқырлық» және «кәсіби ұтқырлық» ұғымдарының көп астарлы, сонымен қатар бірнеше ғылымдардың интеграциялық деңгейінде қарастыруға болатындығына көз жеткізе отырып, осыған байланысты көптеген ғалымдардың ғылыми еңбектеріне теориялық тұрғыдан талдау жасап педагогикалық-психологиялық негіздерде анықтамалар беріп оның негізгі сапаларын анықтап осы қасиеттерді кәсіби ұтқыр маман болудағы маңыздылығына талдау жасадық.

1. "Ұтқырлық" ұғымын талдау көрсеткендей болашақ маманның әлеуметтік, мәдени немесе кәсіби ортада өзінің мәртебесін немесе позициясын тез өзгерту қабілетін сипаттайтын жеке тұлғаның интегративті сапасы, жаңа жағдайда тез, тез әрекет ету, қайта құру қабілеті, жоғары мақсатты белсенділік, қоғамдағы жағдайды өзгерту мүмкіндігі, жаңа жағдайдағы өзгерістер мен қайта құруларға тез жауап беру мүмкіндігі.

2. Кәсіби ұтқырлық – маманның өзінің игерген кәсіби саласына сәйкес келетін басқа қызметке сәтті ауысу немесе жұмыс түрін өзгерту мүмкіндігі, сонымен қатар жалпыланған кәсіби әдістер мен оларды тиімді қолдану дағдылары жүйесі, жалпыланған кәсіби білімнің жоғары деңгейін, жедел іріктеуге және өз мамандығы бойынша әртүрлі тапсырмаларды орындаудың оңтайлы әдістерін жүзеге асыруға дайын болуды қамтиды деп қарастыруға болады.

3. Жоғарыдағы ғалымдардың еңбектеріне талдау жасап кәсіби ұтқырлықтың негізгі сапалық қасиеттерін көрсеттік: кәсіби білім, кәсіби құзыреттілік, креативтілік, өзгергіштік, бейімделу және белсенділік.

Қорытынды. Теориялық зерттеулердің нәтижелерін келе төмендегідей тұжырым жасадық:

Біріншіден, кәсіби ұтқырлықты көптеген ғылым салаларында қолдануға болатын ұғым екендігін көрсеттік және олардың түсінігі адамның қоғамдық қажеттілігінен туындаған өзгерістерге тез жауап беруге дайындығы, өз қызметтің әр түрлі салаларын жылдам меңгеруі мен жеке басының интегративті сапасы екендігін анықтадық;

Екіншіден, өзін - өзі дамыту, өзгерістерге бейімделу, шығармашылық, белсенділік, коммуникативтілікті, және т.б. сапалар барлық адам баласына ортақ қасиеттер екендігі белгілі. Осы қасиеттерді қалыптастыруға университеттегі оқу үдерісінде белгілі бір дәрежеде көңіл бөлінеді. Дегенмен, бұл қазіргі талаптарды қанағаттандырады деу қиын. ЖОО тәжірибесінде

кәсіби ұтқырлықты дамыту жайлы арнайы білім берілмейді, практикалық жұмыстар да жүргізу де өте сирек деуге болады.

Қорыта келе, қай бір саланың болмасын мамандарына қажетті сапа ретінде кәсіби ұтқырлықты дамыту қазіргі педагогика мен психология ғылымдарының негізгі міндеттерінен саналады деп есептейміз. Ал өз жұмысын педагог, психолог, әлеуметтік педагог т.б. мамандықтарының шегарасында жүргізетін «педагог психологтар» үшін бұл сапаны дамыту өте өзекті мәселе екендігінде дау жоқ.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби ұтқырлықтарын дамыту оның теориясын негіздеу, әдістемесін жасап орындалу шарттарын анықтау біздің зерттеудің перспективасы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зинченко В.П. Психология: словарь / Под ред. В.П. Зинченко. – М.: Академия, 1998.- 103с. - кітап
2. Фугелова Т.А. Профессиональная мобильность выпускника технического вуза и перспективные ориентиры ее развития / Т.А. Фугелова. – М.: Человек и образование, 2010. - 2 (23) - 34 с. - кітап
3. Амирова Л.А. Развитие профессиональной мобильности педагога в системе дополнительного образования. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. Уфа, 2009
4. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / Перевод с английского. П.А.Сорокин.- М.: Политиздат, 1992. - 543 с. - кітап
5. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология / Жалпы редакциясын басқарған А. Құсайынов.-Алматы: «Мектеп»- 2002.- 53 б. - кітап
6. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. - М.: НИИВШ, 1990. - 923 с. - кітап
7. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова - М.: 1993. -213с. - кітап
8. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. - М.: Академический Проект; Фонд «Мир». 2006. - 336 с. - кітап
9. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Мн.: - Харвест. 2001. – 383 с. - кітап
10. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога. Автореф. Дис. ... канд. пед. наук. - Иркутск, 2007. -18с. - кітап
11. Саудабаева Г.С., Шолпанқұлова Г.К Қашықтан оқыту жағдайында студенттердің ұтқырлығын қалыптастыру // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы - 2020. – Т.2. №66. – Б. 106-112 - журнал мақалалары
12. Горюнова Л.В. Научно-педагогические проблемы развития профессиональной мобильности специалиста: монография. Ростов н/Д, 2005. -117с. - кітап
13. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика - 2003. –№10. – С. 84- 96 - журнал мақалалары
14. Астахова Е.В. Высшее образование как фактор социальной мобильности в современном обществе // Методология и практика социологического анализа современного общества: сборник научных работ. Харьковские социологические чтения за 2001, Харьков, Украина, 2001. - С. 72- 98 - конференция материалдары
15. Дворецкая Ю.Ю. Психология профессиональной мобильности личности: Автореф. Дис. ... канд. псих. наук. - Краснодар, 2007. -28с.

References:

1. Zinchenko V.P. Psikhologiya: slovar' / Pod red. V.P. Zinchenko. – М.: Akademiya, 1998.- 103s. - кітап
2. Fugelova T.A. Professional'naya mobil'nost' vypusknika tekhnicheskogo vuza i perspektivnyye oriientiry yeye razvitiya / T.A. Fugelova. – М.: Chelovek i obrazovaniye, 2010. - 2 (23) - 34 s. – кітап

3. Amirova L.A. *Razvitiye professional'noy mobil'nosti pedagoga v sisteme dopolnitel'nogo obrazovaniya. Avtoreferat dissertatsii ... doktora pedagogicheskikh nauk. Ufa, 2009*
4. Sorokin P.A. *Chelovek. Tsivilizatsiya. Obshchestvo / Perevod s angliyskogo. P.A.Sorokin.- M.: Politizdat, 1992. - 543 s. - kitap*
5. Kazak, tili terimderiniñ salalyk, ғылыми тьсіндірме сөздігі: *Pedagogika zhәne psikhologiya / Zhalpy redaksiyasyn bask, arğan A. K, ұsayynov.-Almaty: «Mektep»yu- 2002.- 53 b. - kitap*
6. Ozhegov S.I. *Tolkovyy slovar' russkogo yazyka / pod red. chl.-korr. AN SSSR N.YU. Shvedovoy. - M.: NIIVSH, 1990. - 923 s. - kitap*
7. Markova A.K. *Psikhologiya professionalizma /A.K. Markova - M.: 1993. -213s. - kitap*
8. Zeyer E.F. *Psikhologiya professiy: Uchebnoye posobiye dlya studentov vuzov. - M.: Akademicheskyy Proyekt; Fond «Mir». 2006. - 336 s. - kitap*
9. D'yachenko M. I. *Psikhologiya vysshey shkoly / M. I. D'yachenko, L. A. Kandybovich. – Mn.: - Kharvest. 2001. – 383 s. - kitap*
10. Nikitina Ye.A. *Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya professional'noy mobil'nosti budushchego pedagoga. Avtoref. Dis. ... kand. ped. nauk. - Irkutsk, 2007. -18s. - kitap*
11. Saudabayeva G.S., Sholpank, ұlova G.K. *Қашықтан оқыту жағдайында studentterdiñ ұtk, yrlyғын k, alyptastyru // Abay atyndaғы ҚазҰПУ-ң khabarshysy «Pedagogika ғылымдары» seriyasy - 2020. – T.2. №66. – B. 106-112 - zhurnal mak, alalary*
12. Goryunova L.V. *Nauchno-pedagogicheskiye problemy razvitiya professional'noy mobil'nosti spetsialista: monografiya. Rostov n/D, 2005. -117s. - kitap*
13. Bolotov V.A., Serikov V.V. *Kompetentnostnaya model': ot idei k obrazovatel'noy programme // Pedagogika - 2003. –№10. – S. 84- 96 - zhurnal mak, alalary*
14. Astakhova Ye.V. *Vyssheye obrazovaniye kak faktor sotsial'noy mobil'nosti v sovremennom obshchestve // Metodologiya i praktika sotsiologicheskogo analiza sovremennogo obshchestva: sbornik nauchnykh rabot. Khar'kovskiyе sotsiologicheskiye chteniya za 2001, Khar'kov, Ukraina, 2001. - S. 72-98 - konferentsiya materialdary*
15. Dvoretzkaya YU.YU. *Psikhologiya professional'noy mobil'nosti lichnosti: Avtoref. Dis. ... kand. psikh. nauk. - Krasnodar, 2007. -28s.*

МРНТИ: 14.01.17

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.03>

Лю Лицзюнь¹, Акрамова А.С.^{1*}

¹ КазНУ им.Аль-Фараби г. Алматы, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИЙ И ТАЛАНТОВ В ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

По мере роста мирового процесса глобализации, быстрого развития информационного общества и экономики, основанной на знаниях, интернационализация высшего образования становится главной характерной чертой и важной тенденцией развития высшего образования во многих странах. Интернационализация высшего образования обычно понимается как интеграция международного измерения в процессе подготовки кадров, научных исследований и социальных услуг. В статье анализируются движущие силы интернационализации высшего образования. Авторы считают, что повышение качества подготовки кадров является одной из движущих сил такого процесса, как интернационализация высшего образования. Анализируя значение интернационализации высшего образования для повышения качества подготовки кадров, авторы обращают внимание на необходимость обогащения передового опыта и повышения квалификации в сфере занятости, внедрения соответствующих стратегий повышения качества подготовки кадров в университетах, развитие инноваций и талантов. В статье сделана

попытка раскрыть процесс интеграции знаний в мировое научное пространство, так как интернационализация способствует повышению конкурентоспособности системы образования и приближения к лучшим международным практикам.

Ключевые слова: высшее образование, интернационализация, инновации, таланты, качество обучения.

Лю Лицзюнь¹, Акрамова А.С.¹

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университет

Алматы қ., Қазақстан Республикасы

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯЛАУ АРҚЫЛЫ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ТАЛАНТТАРДЫ ДАМУЫ

Аңдатпа

Әлемдегі жаһандану үдерісінің өсуі, ақпараттық қоғам мен білімге негізделген экономиканың қарқынды дамуымен жоғары білім беруді интернационализациялау көптеген елдерде жоғары білім берудің дамуының негізгі сипаты мен маңызды тенденциясына айналуға бастады. Жоғары білім беруді интернационализациялау әдетте оқыту, зерттеу және әлеуметтік қызметтердегі халықаралық өлшемді біріктіру ретінде түсініледі. Авторлар кадрларды даярлау сапасын арттыруды жоғары білімді интернационализациялау сияқты үдерістің қозғаушы күштерінің бірі деп есептейді. Мақалада мамандарды даярлау сапасын арттыру үшін жоғары білім беру саласын интернационализациялаудың маңыздылығын талдай отырып, оларды жұмыспен қамтудағы озық тәжірибені байыту және біліктілікті жетілдіру, ЖОО-да мамандарды даярлау сапасын арттырудың тиісті стратегияларын іске асыру, инновацияларды дамыту қажеттілігіне назар аударады. Мақалада білімнің әлемдік ғылыми кеңістікке интеграциялану үдерісін ашуға талпыныс жасалған, өйткені интернационализациялау білім беру жүйесі қабілеттілігін арттыруға және озық халықаралық тәжірибеге жақындауға ықпал етеді.

Түйін сөздер: жоғары білім, интернационализациялау, инновация, таланттар, білім сапасы.

Liu Lizzun¹, Akramova A. ¹

¹Al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan, Almaty

DEVELOPMENT OF INNOVATIONS AND TALENTS IN THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

Abstract

With the growth of the global process of globalization, the rapid development of the information society and the knowledge-based economy, the internationalization of higher education is becoming the main characteristic feature and an important trend in the development of higher education in many countries. Internationalization of higher education is usually understood as the integration of an international dimension in the process of training, research and social services. The article analyzes the driving forces of internationalization of higher education. The authors believe that improving the quality of personnel training is one of the driving forces of such a process as the internationalization of higher education. Analyzing the importance of internationalization of higher education for improving the quality of training, the authors draw attention to the need to enrich best practices and professional development in the field of employment, the introduction of appropriate strategies to improve the quality of training at universities, the development of innovation and talent. The article makes an attempt to reveal the process of integrating knowledge into the global scientific space, since internationalization in the field of education contributes to an increase in the competitiveness of the education system and approximation to the best international practices.

Key words: higher education, internationalization, innovation, talents, quality of education.

Введение. Интернационализация - сложное социальное явление, это тенденция, обозначившаяся в системе высшего образования в последние десятилетия. До сих пор интернационализация высшего образования не имела единого определения. Некоторые ученые описывают интернационализацию высшего образования как набор мероприятий для студентов за рубежом, международных обменов между учителями, международного сотрудничества в международных исследовательских проектах [1]. Ряд ученых утверждают, что интернационализация высшего образования является не только международной деятельностью, но и сложным процессом [2].

Интернационализация высшего образования — это процесс интеграции и глобализации в университетском процессе обучения, исследований и услуг. XXI век характеризуется быстрым развитием интернет-технологий, которые в большой степени способствовали глобальному взаимодействию между учебными заведениями и интернационализации высшего образования. В последние годы, интернационализация переросла в центральный стратегически важный принцип деятельности любого высшего учебного заведения, способствовала университетским реформам.

США, Великобритания, Австралия представляли собой доминирующие страны, которые принимали большее количество иностранных студентов. Сегодня они испытывают и сталкиваются с растущей конкуренцией со стороны таких развивающихся индустриальных стран, как Китай, Россия, Сингапур, Малайзия, которые прилагают усилия и продвигают внутреннюю и внешнюю мобильность студентов (de Wit et al., 2013). Эти страны сегодня становятся «получателями иностранных студентов» [3].

Обучение иностранных студентов в Китае и Казахстане в основном служило дипломатическим инструментом для международных обменов и международного сотрудничества. Реформа, направленная на открытость политики в отношении зарубежных студентов стран, позволила передать и принимать решения от правительственных учреждений непосредственно самим высшим учебным заведениям. При представлении иностранных студентов, поступающих за границу, часто используются понятия «глобальный рынок образования» и «глобальный рынок студентов», которые подкрепляют коммерческую ценность внутренней мобильности студентов и игнорируют ее функцию сотрудничества и «беспроигрышного варианта»

Интеграция и интернационализация трансформировались в активную модель обучения молодых ученых и будущих специалистов с целью культивирования талантов и внедрения инноваций. Интернационализация высшего образования представляет собой сложный динамический процесс, включающий в себя устойчивый, комплексный цикл реформ во всех областях высшего образования. Интеграция интернационализированных измерений обогащает содержание современного высшего образования, делает культуру университетов более инклюзивной, более концептуальной, более открытой, а также более глобальными, в то время как усиление этих характеристик, несомненно, оказывает положительное воздействие на всю систему высшего образования. Интеллектуальный потенциал молодежи является движущим фактором развития страны. Глобальные вызовы XXI века требуют решения актуальных проблем в образовательной политике стран, которая должна быть направлена на выявление и развитие талантливой молодежи, создание условий для ее развития.

Материалы и методы. Цель данного исследования заключается в попытке провести анализ процесса интернационализации современного высшего образования, изучить вопросы воспитания человека в университетском образовании, выявить уровень и наличие доступа и методов работы университетов по развитию инноваций и талантов. Используя различные базы данных в интернете, литературные источники, объединив полученные знания, была создана исследовательская система и структура этой статьи.

В процессе интернационализации высшего образования большую роль играет такой фактор, как внутренняя мотивация. Интернационализация высшего образования в традиционном смысле определяется внешними факторами, и многие ученые делят его на социальные (культурные), политические, экономические и научные аспекты. Ученые считают интернационализацию высшего образования позитивным ответом на экономическую глобализацию или важным шагом

в ответ на глобализацию высшего образования [4]. Эти описания причин интернационализации высшего образования в основном фокусируются на влиянии внешних факторов на процесс интернационализации высшего образования. Тем не менее, внутренние причины являются основной движущей силой развития вещей, и, исходя из природы высшего образования, можно исследовать внутренние причины международного развития высшего образования. Philip Altbach считает, что «задача высшего образования состоит в том, чтобы развивать высококвалифицированные таланты, обладающие социальной ответственностью, новаторским духом и практическим потенциалом, которые являются центральным направлением деятельности в университетах» [5]. Он также отмечает, что все работы в университетах должны начинаться с повышения качества культивирования талантов. В широком контексте глобализации повышение качества культивирования талантов является неотъемлемой необходимостью высшего образования и основным стимулом для внедрения инновационных стратегии высшего образования.

При этом следует иметь в виду, что интернационализация сама по себе не является целью реализации стратегии высшего образования, направленной на включение международной перспективы в реформу высшего образования, интеграцию в глобальные методы мышления и открытые идеи образования, расширение кругозора в университетах, расширение возможностей и правовых норм в университетах для повышения качества обучения талантов [6]. Талант не может быть использован просто так рациональный атрибут и технический показатель. В целях более четкого разъяснения того, как международная интеграция влияет на качество культивирования талантов, эта статья будет основываться на субъективном мнении студентов. Воздействие интернационализации на качество культивирования талантов проводится нами в двух измерениях: с точки зрения качества и субъективной массы и объективного качества, которое может быть истолковано как степень, в которой качество обучения в высших учебных школах достигается до уровня мирового уровня. Субъективное же качество — это степень, в которой студенты воспринимают обучение в высших учебных школах, чтобы удовлетворить индивидуальные потребности в контексте глобализации.

Влияние интернационализации на качество инноваций и культивации талантов. Международные атрибуты новаторских талантов мирового класса определяют тесную взаимосвязь между реализацией стратегии интернационализации и повышением качества культивации талантов. «Качество» университетских талантов, является абстрактным, неосознанным, однако, может быть рассмотрено, как обладающее богатым содержанием, которое определяется основными заинтересованными сторонами. Основными заинтересованными сторонами высшего образования являются студенты, в то же время они являются «продуктом» высшего образования, который является чрезвычайно сложным производственным процессом. Причем, данный продукт в некотором роде «сублимирован» и «абсорбирован». Говоря об ориентации образования на студента, о студентоцентрированном обучении задаем вопрос: а что является катализатором в этом процессе по производству продукта в виде студента, обладающего всеми необходимыми компетенциями, талантливому специалисту в своей области деятельности? В этом прослеживается значимость вопроса международного стратегического значения высшего образования. Следовательно, талант должен быть воспитан через устойчивый и динамичный образовательный процесс. В современном образовании должно произойти смещение приоритетов на развитие талантов для всех, не ограничиваясь только «одаренными». [David Yun Dai](#) выступает за форму меритократии в образовании с целью воспитания талантов, лидеров, которая отличается от того, что часто воспринимается как «элитарное», и которая жизнеспособна и важна для общего блага, а также для отдельных лиц [7]. Модели знаний и инноваций являются средствами для развития студентов, талантов ([Laura Sturzeis](#) [8]), при обучении талантов необходима эталонная система высшего образования ([Shuting Wang, Jie Meng](#) [9]). Ученые для поддержки современного обучения талантов указывают на необходимость создания (1) платформы инновационного образования, объединяющей теоретическое обучение и практическую деятельность, (2) усовершенствованная разработка учебной программы, которая поддерживает широкие результаты обучения с разных точек зрения.

С приходом эпохи глобализации понимание мира стало необходимой интеллектуальной необходимостью для людей. В этом контексте университеты должны расширить свой кругозор в образовательном обучении, а именно на глобальное понимание происходящих процессов. Подход глобализации заключается в том, чтобы изменить традиционное мышление студентов, помочь им взглянуть на мир, понять его, встать на мировую точку зрения и анализировать вопросы на международном уровне — это процесс перехода от широкоугольного к гиперширокоугольному. Глобализованное мышление может повысить не только чувство идентичности студентов в их собственной культуре, но и социальную ответственность студентов, что позволяет студентам иметь более широкое мировоззрение. Это тесно связано с культивированием глобального сознания, межкультурных моделей мышления. Сама «межкультурная» культура содержит два направления мышления: культура, принадлежащая студентам и иностранная культура. Данный термин содержит понятия: преемственность, распространение и пропаганда культуры, к которой она принадлежит, а также понимание чужой культуры, включение или признание. Интернационализация, в свою очередь, предоставляет возможность студентам узнать о других культурах, понять и уважать другие культуры, а также предоставляет платформу для выработки межкультурного мышления студентов и для выработки их чувства глобализации. В то же время в процессе интернационализации высшего образования столкновения между национальными и иностранными культурами внутри страны и за рубежом способствуют формированию критического мышления студентов, укреплению социальной ответственности и идентичности их собственной культуры [10].

Международная интеграция предоставляет более открытую среду обучения и более обширную базу образовательных фондов, в которой студенты могут получить выгоду от общих ресурсов национальных образовательных учреждений, а также в процессе повышения их способности получать доступ к ресурсам и использовать их. Расширение практических платформ во всем мире, в частности, обеспечило глобальную аппаратную поддержку для развития инновационных возможностей студентов во всем мире. Студенты могут получить качественные результаты в обучении путем интернационализации деятельности по обучению, стажировке, практике занятости и т.д. Посредством междисциплинарного обмена опытом между школами и культурами, открылись академические горизонты и расширились границы для мирового научного прогресса. По мере роста интернационализации учащиеся и преподаватели-иностранцы постепенно увеличиваются, а их жизненный опыт и академические позиции предоставляют своим студентам возможность международного сравнения. Международная интеграция студентов совершенствует владение иностранными языками. Во время обучения языку студенты могут резонировать с другими культурами и, таким образом, приобретать межкультурные коммуникативные возможности.

Во времена быстро меняющейся глобализации студенты сталкиваются с трудностями адаптации к многокультурным и мультикультурным ценностям, а также с давлением на трудоспособность, необходимостью приспособиться к глобализованным рынкам. В то время как реализация стратегии интернациональной интеграции представляет собой многоуровневый урок просвещения, который может не только улучшить когнитивные способности студентов, но и существенно помочь студентам в их командной работе и повышении их способности к адаптации в окружающей среде. Углубление контактов с другими культурами также постепенно усиливает способность студентов распознавать различия, понимать и интегрировать различную информацию. Такой доступ к знаниям и информации, идентификация, поглощение и сублимация необходимы в будущем для того, чтобы найти работу и вырасти в лидеров областей и отраслей профессиональной деятельности, которые будут выполнять свои задачи в контексте экономической и политической глобализации.

Результаты. Сегодня мы наблюдаем растущую конкуренцию высших учебных заведений за умы, талантливую молодежь, ученых, финансовые ресурсы. Университеты с открытой средой, динамичностью и мобильностью занимают передовые позиции в научном и культурном обмене, играя ключевую роль на международной образовательной арене. Такими университетами

осуществляется межинтернациональное и междисциплинарное сотрудничество, обмен опытом и международных практик, внедрение идей и инноваций.

Культивирование талантов по своей сути определяют путь международной стратегии интернационализации. Выбор пути интернационализации с точки зрения студентов должен начинаться с понимания того, как студенты воспринимают качество образования, а также с их точки зрения определить наиболее важные элементы качества и, таким образом, выбрать правильный стратегический путь, что также является ключом к успеху стратегии интернационализации. В то же время идея о том, что повышение качества культуры талантов является центральным, определяет цели организации высшего образования в процессе интернационализации, а также специфические функции интеграции ресурсов и стратегических инициатив.

Процесс образования включает в себя как всестороннее руководство обучением студентов, так и влияние на развитие личности специалиста после окончания обучения. Чтобы сохранить устойчивость университетского процесса интернационализации, необходимо разработать системную программу действий и комплексное осуществление. Стратегия интернационализации должна быть всеобъемлющей. Общая реализация означает, что стратегия интернационализации должна влиять на все аспекты образовательного процесса, а также на весь процесс развития студентов, особенно на международную преемственность после окончания учебы. Таким образом, в течение учебного года необходимо развивать способность учащихся самостоятельно учиться на протяжении всей жизни, в то же время в полной мере расширять международные практические платформы, контакты выпускников, помогать студентам создавать международные связи, чтобы заложить основу для развития студентов после окончания школы.

Результаты исследований показывают, что иностранные студенты, поступающие за границу, вносят свой вклад в глобальные общие блага (Tian, L., Liu, N.C., 2020) в аспектах культурного разнообразия, глобальных талантов, совершенствования политики и практики [11].

Сегодня по всему миру открыты Институты развития талантов, которые представляют собой сообщества, возможности и ресурсы для глубоко одаренных молодых людей. В качестве примера можно привести Davidson Institute (США), ставящего целью воспитание интеллекта и развитие потенциала, Институт развития талантов Синити Сузуки (Япония). В Казахстане первым исследовательским университетом мирового уровня по праву считается Nazarbayev University. В Стратегии развития университета сказано о том, что оно «привлекает лучшие умы и таланты в стране; функционирует как «социальный лифт» для талантливых молодых людей из небогатых семей (у которых нет достаточных средств для оплаты дорогого обучения)» [12].

Повышение самосознания основных заинтересованных сторон по отношению к выявлению и развитию талантов является также стратегическим решением проблемы. Студенты, являющиеся основными заинтересованными сторонами высшего образования, являются не только непосредственным бенефициаром интернационализации университета, но и ключом к успеху стратегии интернационализации высшего образования. Во-первых, привитие у студентов чувства идентичности обеспечивает принятие и обособление мировых образовательных процессов в международном развитии. Во-вторых, преподаватель, являющийся заинтересованным лицом университета, а также самым важным его ресурсом, несет ответственность за распространение знаний и руководство учениками в области обучения и воспитания, их слова и действия непосредственно влияют на развитие личности студентов.

Международная мобильность студентов, преподавателей является самой старейшей стратегией интернационализации высшего образования. По сей день перемещение людей остается одним из самых эффективных способов повышения межкультурных возможностей преподавателей, студентов и глобального сознания. С помощью мобильности преподаватели и студенты просвещаются, приобретая опыт, умение сравнивать, анализировать. Но недостаточно доступные каналы обмена и плохое качество программ обмена остаются основными препятствиями на уровне международного обмена среди студентов.

Программы международных обменов, предоставляющие частные услуги для студентов, являются в настоящее время одним из недостающих звенов процесса интеграции в

университетах. Программы международных обменов имеют огромное значение для улучшения качества подготовки студентов. Чтобы повысить субъективное чувство идентичности, студенты могут признать важность интернационализации для личного развития, стимулирующей к активному участию в международных мероприятиях. С одной стороны, высшие школы могут одобрить международные обмены и результаты обучения студентов с помощью кредитного признания политики и т.п. С другой стороны, необходимо сознательно усиливать международную вовлеченность школы, с тем чтобы она могла способствовать обмену опытом на международном уровне, проведению международных конференций, организациям международных мероприятий, а также обмену и взаимодействию между студентами внутри страны, с иностранными студентами, с целью повысить их участие в международной деятельности.

Поощрение или признание результатов интернационализации преподавателей и вкладов в процесс интернационализации также имеют важное значение для повышения международного участия учителей. Деятельность преподавателей в международном сотрудничестве частично повлияло на активность и эффективность участия в стратегии интернационализации, а также непосредственно на строительство профессиональных команд мирового класса. Сегодня университеты сознательно поощряют преподавателей общаться и сотрудничать через официальные и неофициальные каналы, такие как вебинары, семинары, международные академические конференции. Активность их участия в интернационализации в настоящее время остается под влиянием некоторых факторов, включая недостаточное финансирование и отсутствие механизмов поощрения.

Многообразие интернационализированных курсов имеет важное значение для развития талантов. Процесс интернационализации учебных курсов должен состоять в том, чтобы интегрировать их через интернационализированное измерение и повысить качество учебных курсов, с тем чтобы они могли лучше служить улучшению качества работы по культивированию талантов. Процесс интеграции оказывает воздействие на международные перспективы в различных аспектах курсов и дисциплин, включая методы преподавания, средства, содержание, методы оценки. Цель интернационализации учебных курсов заключается в расширении академических перспектив студентов и обогащении учебных курсов в качестве носителей талантов.

Курсы являются основным способом передачи знаний во всем мире, межкультурных способностей учащимся, особенно в построении университетов мирового уровня, в которых содержатся передовые идеи образования и передовые учебные курсы. В то же время курсы являются эффективным средством повышения квалификации студентов и их способности к инновациям. Интернационализация курса — динамический процесс, интегрирующий интернациональные измерения в процесс создания системы обучения. Во-первых, язык является основным инструментом международных обменов между студентами, а языковой курс является основным способом обучения студентов иностранному языку, и для того, чтобы обогатить их лингвистические навыки, необходимо укрепить развитие языковых курсов. Во-вторых, для усиления культуры международного сознания и межкультурного потенциала в существующих учебных программах преподаватели должны сознательно разрабатывать соответствующие части курса, направляя и помогая студентам понять мир, понять самого себя, свое место в этом мире. Необходимо интегрировать передовые теоретические и научно-исследовательские результаты в содержание курса и повысить инновационные возможности студентов. В то же время обмен опытом преподавателей на международном уровне также вдохнет новую жизнь в интернационализацию курса. В последние годы экономическая глобализация и развитие интернет-технологий увеличивают уровень обмена ресурсами на качественные учебные курсы, что предоставляет новые возможности для строительства и распространения учебных программ для выпускников, а также предоставляет новые платформы для доступа студентов к качественным ресурсам во всем мире.

Обсуждение. Обеспечение глобализованной, плюралистической образовательной среды является важной частью подготовки университетами международных лидеров. По мере развития

глобализации, страны все больше взаимозависимы друг от друга, но никогда не следует приравнивать глобализацию к денационализации и однородности культур всех стран. Высшее образование должно заключаться в том, чтобы опираться на глобализацию, развивать и пропагандировать свою собственную культуру. Установление основного положения в своей культуре помогает студентам формировать правильные ценности, а также может привлечь иностранных ученых, студентов для обучения и интеграции в их культуру, что позволит студентам получить международное образование и инфильтруемое обучение в своих университетах.

Культура частично определяет мысли, эмоции и поведенческие модели студентов. Что касается культуры университетских кампусов, то культура основных заинтересованных сторон университета должна быть основной культурой университета и воплощать основные ценности кампуса. Скульптуры, здания, сооружения, символы, слова, студенческие фестивали играют важную роль в распространении и интеграции культуры, создавая открытую культурную атмосферу.

Мотивация студентов к межкультурному обмену с международными студентами также имеет решающее значение для развития их способностей и возможностей интегрироваться в университетскую жизнь. С другой стороны, это может дать возможность студентам поделиться культурными и научными впечатлениями, а также повысить чувствительность студентов к культуре другой страны, способствовать установлению партнерских отношений.

Примером такого сотрудничества может служить созданная в 1987 году в Китайской Народной Республике организация Ханьбань (国家汉办) и подчиняющаяся Министерству образования Китая. Данная Канцелярии международного совета китайского языка имеет одной из своих целей предоставления образовательных ресурсов и услуг всем желающим обучаться китайскому языку и китайской национальной культуре, исследовать историю, традиции для совместного сотрудничества, развития межкультурного многообразия, стремления к построению гармоничного и совершенного мира. Это послужило основанием для создания центров Института Конфуция по всему миру. Во многих ведущих университетах мира были открыты Институты Конфуция, как центры для изучения китайского языка, знакомства и распространения национальной китайской культуры. На сегодня в Республике Казахстан насчитываются 5 Институты Конфуция на базе высших учебных заведений.

В полномочия Ханьбань входит также назначение стипендий Института Конфуция, организация конкурса «Китайский мост» и других мероприятий, направленных на выявление и развитие талантов, привлечение зарубежных студентов для обучения в Китае. Конкурс «Китайский мост» был организован в 2002 году и проводится ежегодно. Символичность названия заключается в том, что данный конкурс выступает в качестве моста между государствами, студентами, между культурой народов разных стран. Лучшие студенты со всего мира имеют возможность показать знание китайского языка. Студенты демонстрируют знания в области истории, искусства, культуры, музыки, участвуя в конкурсах «Мост души» (首届比赛), «Китай в новом веке» (新世纪的中国), «Китайский пейзаж» (山川秀丽的中国), «Многонациональный Китай» (多民族的中国). Сегодня этот конкурс представляет собой мост общения и дружбы, который сближает молодежь разных стран, рас и национальностей, позволяет выявить талантливую молодежь и способствует процветанию и укреплению мира между народами.

Выводы. Будущее любой страны принадлежит образованию и молодежи. В современном мире, где идет борьба за умы и таланты, образовательная политика государств направлена на возвращение образованной и передовой молодежи. Мировые процессы глобализации диктуют необходимость интеграции мирового образовательного пространства. Исследование путей повышения качества развития инноваций и талантов позволило выделить ряд факторов, влияющих на процесс интернационализации высшего образования.

В контексте политической и экономической глобализации необходимо рассматривать высшие школы, как стремящиеся к званию мировых университетов и лидеров университетского

образования. Приобретение знаний, становление и развитие талантов, внедрение инноваций являются приоритетными направлениями в деятельности современных высших учебных заведений. Реалии нового времени выдвигают новые требования к качеству подготовки специалистов, способных конкурировать на мировой арене. Способность учиться на протяжении всей жизни должно быть сформировано как интегративное качество личности, стремящейся к совершенствованию. Преподаватели должны представлять собой команду мирового уровня, обладающие высокой квалификацией, передовыми академическими знаниями, умеющих распознавать и культивировать таланты.

Развитие инноваций и талантов выражается для студентов в умении сотрудничать в международной и межкультурной среде, владении и понимании мировых проблем и международных вопросов, в их конкурентоспособности на мировом рынке труда.

Список использованной литературы:

1. Knight J. *Five Myths about Internationalization // International Higher Education*. 2011. № 62. P. 14-15
2. RUDZKI R E J. *The strategic management of internationalization: towards a model of theory and practice [D]. Newcastle: University of Newcastle upon Tyne, 1998.*
3. De Wit H., Ferencz I., Rumbley L. E. *International student mobility: European and US perspectives // Perspectives: Policy and practice in higher education*. – 2013. – Т. 17. – №. 1. – С. 17-23.
4. Philip Altbach, Jane Knight. *Перспективы интернационализации высшего образования: мотивация и реализация [J]. Vie Dunrong, Yang Huawei, Chen Yibo Исследования высшего образования 2006(1):12-21.*
5. Philip Altbach. *Глобализация и интернационализация. Исследование высшего образования 2010(2):12-18.*
6. *Департамент политики и регулирования министерства образования КНР.*
http://www.moe.gov.cn/s78/A02/zfs__left/s5911/moe_619/201512/t20151228_226226.html
7. Dai, D.Y. *A Jeffersonian vision of nurturing talent and creativity: toward a more equitable and productive gifted education. Asia Pacific Educ. Rev.* 16, 269–279 (2015).
<https://doi.org/10.1007/s12564-015-9364-y>
8. Sturzeis, L. Jane Knight (ed): *International Education Hubs: student, talent, knowledge–innovation models. High Educ* 70, 601–603 (2015). <https://doi.org/10.1007/s10734-014-9840-z>
9. Wang, S., Meng, J., Xie, Y. et al. *Reference training system for intelligent manufacturing talent education: platform construction and curriculum development. J Intell Manuf* (2021).
<https://doi.org/10.1007/s10845-021-01838-4>
10. Jane Knight. *Пять недопониманий и пять фактов. Всемирная образовательная информация, 2013(22):56-57-72.*
11. Tian, L., Liu, N.C. *Inward international students in China and their contributions to global common goods. High Educ* 81, 197–217 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00522-5>
12. *Е`lektronny`j resurs: https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2016/07/1_NU-Strategy_RUS_2030-1.pdf [Data obrashheniya 05.10.2021]*

References:

1. Knight J. *Five Myths about Internationalization // International Higher Education*. 2011. № 62. P. 14–15.
2. RUDZKI R E J. *The strategic management of internationalization: towards a model of theory and practice [D]. Newcastle: University of Newcastle upon Tyne, 1998.*
3. De Wit H., Ferencz I., Rumbley L. E. *International student mobility: European and US perspectives // Perspectives: Policy and practice in higher education*. – 2013. – Т. 17. – №. 1. – S. 17-23.

4. Philip Altbach, Jane Knight. *Perspektivy internacionalizacii vysshego obrazovaniya: motivaciya i realizaciya* [J]. Bie Dunrong, Yang Huawei, Chen Yibo *Issledovaniya vysshego obrazovaniya* 2006(1):12-21.
5. Philip Altbach. *Globalizaciya i internacionalizaciya. Issledovanie vysshego obrazovaniya* 2010(2):12-18.
6. *Departament politiki i regulirovaniya ministerstva obrazovaniya KNR.*
http://www.moe.gov.cn/s78/A02/zfs__left/s5911/moe_619/201512/t20151228_226226.html
7. Dai, D.Y. *A Jeffersonian vision of nurturing talent and creativity: toward a more equitable and productive gifted education.* *Asia Pacific Educ. Rev.* 16, 269–279 (2015).
<https://doi.org/10.1007/s12564-015-9364-y>
8. Sturzeis, L. *Jane Knight (ed): International Education Hubs: student, talent, knowledge–innovation models.* *High Educ* 70, 601–603 (2015). <https://doi.org/10.1007/s10734-014-9840-z>
9. Wang, S., Meng, J., Xie, Y. et al. *Reference training system for intelligent manufacturing talent education: platform construction and curriculum development.* *J Intell Manuf* (2021).
<https://doi.org/10.1007/s10845-021-01838-4>
10. Jane Knight. *Pyat' nedoponimaniy i pyat' faktov. Vsemirnaya obrazovatel'naya informaciya,* 2013(22):56-57-72.
11. Tian, L., Liu, N.C. *Inward international students in China and their contributions to global common goods.* *High Educ* 81, 197–217 (2021). <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00522-5>
12. *E`lektronny`j resurs:* https://nu.edu.kz/wp-content/uploads/2016/07/1_NU-Strategy_RUS_2030-1.pdf [Data obrashheniya 05.10.2021]

IRSTI 14.09.35

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.04>

Gubenko A.Y.^{1*}, Khan N.N.¹

¹ Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

TEENAGERS EXPOSED TO BULLYING VICTIMIZATION AS AN OBJECT OF RESEARCH AND A MODERN PHENOMENON IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract

This article reflects the essence of the bullying victimization process of teenagers in the modern society. The subjective and the objective factors of victim behavior occurrence in teenagers and their interdependence are revealed. The key components and characteristics of the victim personality of a teenager are shown. The social and psychological consequences of bullying victimization, which negatively affect the health and social life of adolescents, are indicated, as well as the magnitude of this phenomenon. The negative social and psychological consequences of bullying victimization of teenagers are indicated. It was revealed that the increased victimization of teenagers is determined by social roles, psychological or physical properties of the individual. The practical significance and the prospects of pedagogical research on the prevention and minimization of bullying victimization among schoolchildren are substantiated. Some fundamentals of the development of pedagogical methods aimed at minimizing the impact of bullying victimization factors on teenagers are revealed.

Key words: bullying victimization, teenagers exposed to bullying victimization, victim behavior, safe educational environment, teacher.

Губенко А.Ю.¹, Хан Н.Н.¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

БУЛЛИНГ ВИКТИМИЗАЦИЯҒА ДУШАР БОЛҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕР БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДАҒЫ ЗЕРТТЕУ ОБЪЕКТІСІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Аталған мақалада заманауи қоғамда жасөспірімдердің буллингвиктимизация процесінің мәні көрсетілген. Жасөспірімдердің виктимдік мінез-құлқытуындауының субъективті және объективті факторлары және олардың өзара тәуелділігі аныталады. Тинейджердің виктимдік тұлғасының маңызды компоненттері көрсетілген. Жасөспірімдердің денсаулығы мен әлеуметтік өміріне теріс әсер ететін буллингвиктимизацияның әлеуметтік-психологиялық салдары, сондай-ақ бұл құбылыстың ауқымы көрсетілген. Тинейджерлердің виктимділігінің артуы әлеуметтік рөлдермен, тұлғаның психологиялық немесе физикалық қасиеттермен белгіленетіні анықталды. Оқушылар арасында буллингвиктимизацияның алдын алу және азайту бойынша педагогикалық зерттеулердің практикалық маңыздылығы мен келешегі негізделген. Жасөспірімдерге буллингвиктимизация факторларының әсерін азайтуға және алдын алуға бағытталған педагогикалық әдістерді, шаралар мен тәсілдерді дамытудың кейбір негіздері ашылды. Негізге ала отырып алынған деректер, авторлар деген қорытындыға келді проблемасы виктимизация жасөспірімдер сипатқа жаһандық және жаппай сипатқа ие, демек, қажет жариялап және зерттеп, бұл құбылыс болашақта.

Түйін сөздер: буллинг виктимизация, буллинг виктимизацияға душар болған жасөспірімдер, виктимдік мінез-құлқ, қауіпсіз білім беру ортасы, педагог.

Губенко А.Ю.¹, Хан Н.Н.¹

¹ Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ПОДРОСТКИ, ПОДВЕРЖЕННЫЕ БУЛЛИНГ ВИКТИМИЗАЦИИ КАК ОБЪЕКТ ИСЛЕДОВАНИЯ И СОВРЕМЕННЫЙ ФЕНОМЕН В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

В данной статье отражена сущность процесса буллинг виктимизации подростков в современном обществе. Выявляются субъективные и объективные факторы возникновения виктимного поведения подростков и их взаимозависимость. Показаны ключевые компоненты и характеристики виктимной личности тинейджера. Обозначены социальные и психологические последствия буллинг виктимизации, негативно влияющие на здоровье и социальную жизнь подростков, а также указана масштабность данного явления. Выявлено, что повышенная виктимность тинейджеров определяется социальными ролями, психологическими или физическими свойствами личности. Обоснована практическая значимость и перспективность педагогических исследований по профилактике и минимизации буллинг виктимизации среди школьников. Раскрываются некоторые основы разработки педагогических методов, мер и способов, направленных на минимизацию и профилактику воздействия факторов буллинг виктимизации на подростков.

Ключевые слова: буллинг виктимизация, подростки подверженные буллинг виктимизации, виктимное поведение, безопасная образовательная среда, педагог.

"Education is the foundation for creating a peaceful society, but, nevertheless, for millions of children around the world, school is not a safe place," UNICEF Executive Director Henrietta Faure

Introduction. At the present stage of the relationships development in the school environment, violence and bullying against students still remain an urgent problem in the educational system. Recently, a number of reports have appeared on news portals about tragic cases caused by school bullying. According to the report prepared by UNESCO representatives "Behind the numbers: ending school violence and bullying" ("What is behind the numbers? Eliminating violence and bullying at school") more than 30% of students in the world have become victims of bullying. Every tenth student suffers from bullying, and the number of those who encounter this phenomenon continues to increase. [1] In Kazakhstan, there are also cases of harassment in the educational environment. In 2018, according to the National Health Center of the Republic of Kazakhstan, more than 12% of students were bullied. [2]

During the COVID-19 pandemic, cases of bullying, especially cyberbullying, have become more frequent, both against students and teachers. According to statistics published by Facebook and Instagram in the period from April to June 2020 and April to June 2021, the number of complaints of bullying and harassment increased from 2.4 million to 7.9 million cases. In the period from June 2021 to August 2021, social networks deleted more posts related to the concept of "bullying and harassment" (2.6 million posts – 300 thousand more) than in the same period in 2021. [3]

The purpose of the article is to demonstrate the need for further pedagogical research on prevention and minimization of bullying victimization among schoolchildren.

Research methods. The methodological basis of the research is the philosophical theory of cognition, the theory of personality, the theory of activity, the theory of a systematic and holistic pedagogical process, the theory of personality, the ideas of the humanization. In the course of our research, theoretical methods were used: analysis, synthesis, study of literary sources, generalization, classification, concretization.

Results and discussion. Bullying in the teenaged and child environment is a traumatic experience and poses a threat to the psychological well-being and development of students, as well as negatively affects the process of child socialization. Therefore, the safety of school environment is the prerequisite for successful personal development and the key to effective education. Students who have any characteristics and identity that distinguish them from their peers most often become victims of this phenomenon. Moreover, many scientists emphasize that due to their age characteristics associated with the intensity of cognitive activity and the desire for a variety of activities, it is teenagers who are most often exposed to bullying. [4] Also, the analysis of scientific works shows that a characteristic feature of bullying is the transformation of a teenager into a victim. Thus, along with the concept of bullying, there is another concept – "bullying victimization". (Victimization is the process of turning a person into a victim of set of circumstances, current situation, crime). This concept is quite new and has not yet been widely reflected in the scientific community. Some scientists draw an analogy with the concept of "bullying" (K. Rauschenberg, D. Van Os, M. Gotthard, et al.), other scientists emphasize that, as a rule, bullying victimization is a protracted and systematic process of aggression against a weaker member of the group. (I. Hormozabol-Aguao, A. Garcia-Hermoso, A.M. Vivalo, et al.). The analysis of scientific literature shows that there is a relationship between the phenomenon of bullying victimization and the components and signs of bullying. Thus, we can assert that bullying victimization is characterized as "a protracted process of pressure on a mentally unstable child, who most often already grows up in a dysfunctional socio-psychological environment, mainly in a family of unempathic, despotic, authoritarian or directive parents. [5]

In turn, the consequences of bullying victimization are extremely serious and have an impact on the state of health as follows:

- headache
- feeling of sadness
- low productivity
- feeling of inferiority
- abdominal pain
- anxiety
- conflict

- moderate depression
- severe depression
- tendency to Internet addiction
- tension in interpersonal relationships

Moreover, such consequences may have a negative impact in the future. Studies show that adults (former victims of bullying victimization) very often analyze and relive their negative experiences. [6]

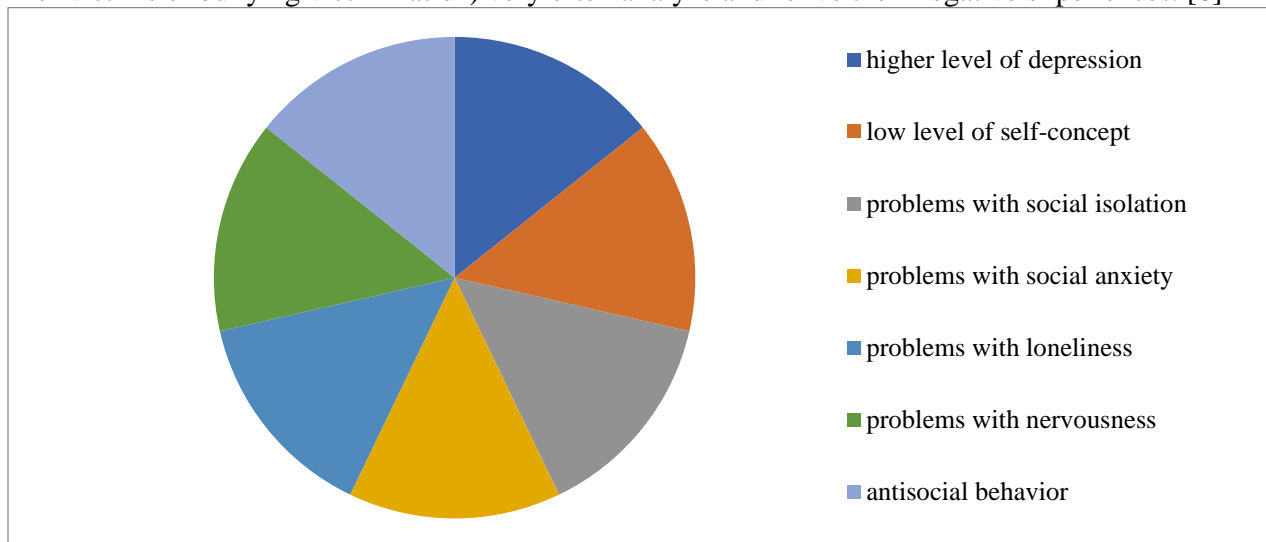


Chart 1 – The consequences of bullying victimization in the future affecting the state of health

It follows from this that the problem of teenagers' victimization is extremely relevant today. Adolescence is a difficult life stage for every person. Firstly, this is due to the numerous qualitative changes taking place in all spheres of activity, which in turn often begins unexpectedly and gives the development process too rapid character. Secondly, the changes that are taking place are often accompanied by the appearance of significant subjective difficulties in the teenager himself, the post-crisis period coming at the age of 14-15 years is the period of formation of new psychological aspects (choice of social behavior, means of conflict resolution, independent decision-making, choice of profession, etc.). Rapid physical growth and puberty make a teenager think about his appearance, image, skills. The teenager correlates the desired and the actual, comparing the acquired individual skills, abilities, etc. with the requirements of society. In addition, adolescence is characterized by the following qualities: suggestibility, curiosity, credulity, inability to adapt to contradictory conditions, helplessness in conflict situations, which cause increased victimization of this age group. In this regard, teenagers have a large number of problems that many teenagers cannot cope with on their own.

Also, long-term studies show that in adolescence the number of communication difficulties increases significantly, in this regard, a teenager has more acute psychoemotional experiences, which further actualizes destructive forms of communicative behavior (A.G. Samokhvalova, I.V. Kashnitsky, S.V. Kotova et al.). [7] And in most cases, various forms of violence can be a critical factor in such deformation. Moreover, during adolescence, the child's attitude towards himself and his environment changes. L.S. Vygotsky characterized adolescence as "critical for the formation of self-concept, the development of social roles, the development of moral principles and the regulation of normative behavior." [8]. According to A.V. Petrovsky, puberty is characterized by "the search for means and ways to designate their individuality." [9]

Thus, in the process of his development and formation, a teenager strives to realize and form the individual self. In the context of such complex transformations, there is a possibility of negative attitudes and deviations, one of which may be such a phenomenon as bullying victimization. [5]. Violence in adolescence can affect the anchoring (consolidation) of a negative self-image, since this age is characterized by the desire for personal growth, the divergence of the ideal and real image of the "self" and victimization. Moreover, during this period, methods of psychological and social adaptation

are formed, which are also fixed in adult life. It follows from this that the school stage largely determines the formation of the key personality traits of a teenager, having mastered certain patterns of behavior. A teenager can follow them for the rest of his life.

The literature analysis has shown that currently there are a small number of scientific papers devoted to the victim behavior of teenagers (O.O. Andronnikova, M.S. Golub, M.A. Odintsova, N.M. Sazhina, O.A. Klachkova, E.V. Rudnensky et al.) At the same time, the problem of victim behavior is becoming more common.

The increased victimization of teenagers is determined by social roles, psychological or physical characteristics of the individual. According to O. O. Andronnikova, the peak of victimization falls on the period of 15-16 years due to the multiplicity of tasks of this age. [10]. The analysis of a number of studies on this problem has revealed that with bullying, teenagers with a high level of anxiety most often become victimized, since anxiety is a clear subjective example of a poorly developing personality. (D. Olveus, Burmistrova, V.S. Sobkin, M.M. Smyslova, Krivtsova, D.N. Soloviev, D.A. Medvedeva, P.O. Omarova, et al.) Most of the victims do not have a large number of friends, they are more willing to communicate with an adult, however, at the same time, they are extremely sensitive to the assessments of their team. Victims feel an urgent need for social approval, however, very often receive negative responses to their behavior during social interaction, in this regard, it is difficult for this category of teenagers to form behavioral skills. Thus, victims often limit themselves in social interaction (I. S. Kon, D.N. Soloviev, D. Olveus, Ch. Sanders et al.)

In addition, teenagers exposed to bullying victimization are most often characterized by hypersensitivity, emotional instability, suggestiveness, intimidation, fearfulness, closeness, timidity, shyness, caution, sensitivity, detachment, a tendency to distance themselves from conflicts, although at the same time, those teenagers who have increased aggressiveness, conflict, arrogance, audacity, etc. can become victims.

The fundamental factors in the formation of a tendency to victim behavior and its implementation are the strategies of family education and the lack of a parental support feeling. The parents who reject the child affirm him in the thought that he is useless, his self-concept is low, he is unable to resist, which leads to the development of helplessness. Also, insufficient respect on the part of the father and mother leads to the formation of some pathological personality traits. In this regard, such children become victims of various kinds of violence, and sometimes they themselves act as the abuser. (I.G. Malkina-Pykh, V.M. Tseluiko, et al.). Thus, teenagers exposed to bullying victimization are individuals who are raised in a dysfunctional, aggressive or passive-aggressive family with abusive or overprotective parents. Deprived of his opinion, focused on external reference, he seeks support in more independent and separated peers, and, not finding support, becomes a suitable victim of bullying victimization.

A teenager is also victimized at school. The school is a place of relationships with peers and teachers, so violations of interaction in a particular area can cause bullying victimization. Along with the influence of social conditions, the peculiarities of adolescence are of great importance, which scientists attribute to risk factors in the formation of victim behavior. Among them it is noted: excessive egocentrism, inconsistency of character, tendency to protest; the desire for risky, painful reaction to puberty changes, the desire for independence, negative or unformed self-concept, etc. [11].

It is also possible to notice the relationship of bullying victimization with a high level of depression, such teenagers are not able to handle with difficult situations on their own. Moreover, victims of bullying victimization are more likely to think about suicide. At the same time, the victim's position is justified by the attitude of defenselessness and helplessness and unwillingness to change their own position without outside interference. (Krivtsova, D. Olveus, E.A. Markova, D.N. Soloviev, D.A. Medvedeva, A.V. Fomina E. Ushakova et al.)

At risk may be teenagers who suffer from any diseases, physical and psychological abnormalities (diabetes, epilepsy, enuresis, encopresis, impaired speech, hearing, vision, etc.) or externally different from their peers (excessive muscularity or femininity, weight, hair color, limb shape, glasses, etc.), belong to another ethnic group, nationality. Social status and low income can also influence the process of bullying victimization (I. G. Malkina-Pykh, E.A. Makarova, P.O. Omarova, R.M. Shakhova, V.S. Sobkin, et al.)

Victims may have reduced educational motivation, a subordinate character, escapism, an inferiority complex and a negative picture of the world, as well as psychosomatic disorders. They are characterized by numerous complaints related to disproportionately intense and maladaptive thoughts, feelings and behavior. Symptoms do not arise as a result of simulation or intentionally and can, as indeed accompany an existing somatic disorder, and be associated with it.

Pedagogical science is unable to exclude victimogenic factors. However, it is possible to minimize the impact of such factors through organized prevention of teenagers' victimization. Therefore, the improvement of pedagogical qualifications in the formation of victimological stability of teenagers is a top priority.

The pedagogical study of the teenager personality exposed to bullying victimization consists in the development of preventive measures in order to teach a teenager to navigate in difficult and unexpected situations, unfavorable conditions, as a result of which he may unwittingly become a victim. The organization of pedagogical support for such a person consists in creating a system for identifying teenagers exposed to bullying victimization, forming the skills to recognize and evaluate problems, and finding the appropriate solution (L.V. Sarafanova, O.V. Beskrovnaya, L. Frank et al.).

It is necessary that during this period an experienced teacher be at a student's side. The teacher must possess pedagogical technologies of correction and prevention of victimization aimed at developing the social trust of a teenager, the manifestation of independence, initiative and responsibility. The effectiveness of preventive measures can be ensured under the following conditions:

- focus on eliminating sources of inconvenience in the social environment;
- creating conditions for the student to acquire the necessary experience to solve emerging problems or prevent their occurrence;
- teaching students' new skills that help them achieve their goals or maintain their health. (I.S. Bubnova, A.G. Tereshchenko, S.A. Belicheva, H. Renschmidt et al.) [12]

The important factor affecting the degree of student's victimization is the relationship with the teacher. Regardless of the number of friends, a good relationship with a teacher is a significant predictor of less exposure to bullying victimization. At this age, the example of the teacher is also a fundamental model of behavior involving the translation of moral norms. The relationship with the teacher is one of the key factors influencing the frequency of bullying (W. Mucherah, Alexandrov, M.A. Novikova, A.A. Rean et al.). Students should be sure that when bullying situations arise, they can ask teacher for help. Bullying situations are less common in schools where teachers and other staff interfere in this process by witnessing bullying or learning about it (B.L. Laftman, V. Östberg, B. Modin). Thus, the most important factors in preventing bullying are teachers broadcasting their willingness to help in the event of bullying among children.

In this regard, the implementation of such activities requires special teacher training. Based on the analysis of available scientific papers, it can be concluded that as part of the professional development, teachers need a special course, the content of which will help to consider the nature of victim behavior, and the process of bullying victimization of a teenager's personality. The teacher needs to differentiate the essence of the bullying victimization and victim behavior concepts. Also, the teacher should receive and analyze theoretical information on a set of issues related to the peculiarities of the emergence and manifestation of a victim predisposition of teenager through a behavior model; investigate a set of factors affecting the acquisition of qualities that relate to bullying victimization. In addition, the teacher must determine the subject interaction with the teenager's parents exposed to bullying victimization, then designate a program of pedagogical support for such a teenager.

Nevertheless, practice shows that victimogenic situations in the life of a student arise constantly. In this regard, the teacher needs to develop a system of preventive measures that will be aimed at developing the ability to adapt to the external environment. Such skills can reduce the risk of personality victimization. In addition, the teacher should have the skills to teach problem solving using a set of behavioral algorithms. (L.V. Sarafanova, D. Rivman, L. Frank et al.). But at the same time, specific situations differ from each other in a number of ways, so there are no uniform algorithms for solving such problems. However, the analysis of similar situations will allow the teenager to choose the optimal solution corresponding to certain circumstances.

In addition, the training of future teachers provides for the development of a high moral culture, an attitude to respect the rules, morals and norms of pedagogical ethics, a willingness to treat every student with indifference, not to ignore any cases of aggression against students. At the same time, knowledge of the relationship between students is an important condition for preventing bullying victimization situations. (L.V. Sarafanova, I.N. Dashuk, L. Frank, V.A. Nikolaev, K.V. Dashuk, D. Rivman, et al.) Analyzing these problems, we can see that at the moment many teachers exclude from their tasks the settlement of relationships between group members and the formation of a favorable emotional environment in the classroom.

However, one teacher is not able to solve such a large-scale problem. The efforts of teachers, parents and schoolchildren in the prevention of victimized behavior of schoolchildren will be most successful when using complex pedagogical, psychological, social, moral, organizational, legal, moral, cultural, technical means and methods of influence to prevent further victimization of schoolchildren.

The analysis of this problem shows that in order to solve the issue of bullying victimization in the adolescent environment, it is necessary to increase the psychological and pedagogical competence of teachers through the modernization of educational programs, individual consultations of students by specialists of school psychological and pedagogical services, the development of positive emotional relations between children in the classroom; legal education of children, their parents and teachers, as well as the creation of an information security service in educational organization [13].

Conclusion. Thus, in our article, the problem of bullying victimization of teenagers was raised and considered in detail. Based on these data, we can conclude that it has a global and ubiquitous character, which means it is necessary to cover and investigate this phenomenon in the future. Since studying the problem of bullying victimization will prepare the future teacher to work with this problem in the educational environment. The pedagogical aspect of the problem should be aimed at developing a system for the prevention of schoolchildren victim behavior. But today, a person exposed to bullying victimization and the peculiarities of her behavior are the least studied and corrected within the pedagogical science and practice.

References:

1. ЮНЕСКО отмечает первый Международный день против насилия и травли в школе и кибербуллинга [Электр. ресурс]. – 2020. – URL: <https://ru.unesco.org/news/yunesko-otmechaet-pervyy-mezhdunarodnyy-den-protiv-nasiliya-i-travli-v-shkole-i-kiberbullinga> (дата обращения: 13.06.2021).
2. Как в Казахстане не борются с травлей в школах [Электр. ресурс]. – 2021. URL: https://forbes.kz/blogs/blogsid_254431 (дата обращения: 17.09.2021)
3. How much bullying and harassment content did we take action on? [Электр. ресурс]. – 2021. URL: <https://transparency.fb.com/data/community-standards-enforcement/bullying-and-harassment/facebook/#content-actioned> (дата обращения: 19.09.2021)
4. Сарафанова Л.В. Процесс виктимизации подростков и педагогические возможности его предупреждения // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Педагогика и психология – 2012. - № 3. – С. 157-161
5. Губенко А.Ю., Хан Н.Н. Буллинг виктимизация в образовательной среде как научно-педагогический феномен // Вестн. Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Педагогика. Психология. Социология – 2021. - № 1. – С. 35-43.
6. Кривцова С.В. Буллинг в школе против солидарности. – М.: ФИРО, 2011. – 93 С.
7. Самохвалова А.Г. Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция. - К., 2013. - 418 С.
8. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т. – М.: Книга по требованию, 2012. – 431 С.
9. Пертровский А.В. Проблема развития личности с позиций социальной психологии // Вопросы психологии - 1984. - № 4– С. 15-30
10. Андронникова О.О. Психологические факторы возникновения виктимного поведения у подростков. - Н.: НГИ, 2005. - 148 С.

11. Михайлюк Е.Б. Социально-психологические факторы формирования виктимного поведения несовершеннолетних // Северо-кавказский психологический вестник. Юридическая психология – 2011. - № 9/1. – С. 43-47.
12. Бубнова И.С., Терещенко В.А. Проблема виктимного поведения подростков и его социально-педагогическая профилактика // Психология в экономике и управлении. Психология профессиональной деятельности – 2014. - № 1. – С. 89-94.
13. Дашук И.Н., Николаев В.А., Дашук К.В. Профессиональная подготовка будущих социальных педагогов к предотвращению школьного буллинга // Ученые записки Орловского государственного университета. Педагогические науки – 2019. - № 1. – С. 217-222.
14. Яценко Т.Е. Взаимосвязь виктимной деформации личности и склонности к виктимному поведению в подростковом и юношеском возрастах // Вестн.ШГПУ. Психологические науки – 2019. - № 3(43). – С. 233–241.
15. Санина Е.И., Дегтярев Е.А. Профилактика кибербуллинга как цель социализации подростков в условиях цифровой среды // Проблемы современного педагогического образования, 2020. №68-4. – С. 210 - 212.
16. Olweus D. *Bullying at school: What we know what we can do.* N.Y.: Wiley-Black-well, 1993
17. García-Hermoso A., Hormazabal-Aguayo I., Oriol-Granado X., Fernández-Vergara O., Borja del Pozo Cruz. *Bullying victimization, physical inactivity and sedentary behavior among children and adolescents: a meta-analysis // International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 2020 - № 17. P. 114*
18. Rauschenberg Ch., Van Os J., Goedhart M., Schievelde J. N. M., Reininghaus U. *Bullying victimization and stress sensitivity in help-seeking youth: findings from an experience sampling study // European Child & Adolescent Psychiatry, 2020*
19. Sara B.L., Östberg V., Modin B. *School climate and exposure to bullying: a multilevel study // An International Journal of Research, Policy and Practice Volume 28, 2017 P.153-164*

References:

1. UNESCO otmechaet pervyi Mezhdunarodnyi den protiv nasiliya i travli v shkole i kiberbullinga. 13.06.2021 <https://ru.unesco.org/news/yunesko-otmechaet-pervyy-mezhdunarodnyy-den-protiv-nasiliya-i-travli-v-shkole-i-kiberbullinga>
2. Kak v Kazakhstane boryatsya s travlei v shkolah. 17.09.2021 [https:// forbes.kz/blogs/blogsid_254431](https://forbes.kz/blogs/blogsid_254431)
3. How much bullying and harassment content did we take action on? 19.09.2021 <https://transparency.fb.com/data/community-standards-enforcement/bullying-and-harassment/facebook/#content-actioned>
4. Sarafanova L.V. *Process viktimizacii podroستkov I pedagogicheskie vozmozhnosti ego preduprezhdeniya // Vestnik TGU. Gumanitarnye nauki. Pedagogika I psihologiya, 2012 - № 3. – P. 157-161*
5. Gubenko A.Y., Khan N.N. *Bulling viktimizaciya v obrazovatel'noj srede kak nauchno-pedagogicheskij fenomen// Vestnik ENU im. Gumilyova. Pedagogika. Psihologiya. Sociologiya 2021 - № 1. – P. 35-42*
6. Krivtsova S.V. *Bulling v shkole protiv solidarnosti. M. : FIRO, 2011. – 93P.*
7. Samokhvalova A.G. *Kommunikativnye trudnosti rebenka: problem, diagnostika, korrekciya. K., 2013.- 418 p.*
8. Vygotsky L.S. *Sobranie sochinenij: v 6 t. M. : Kniga po trebovaniyu, 2012. - 431 p.*
9. Petrovsky A.V. *Problema razvitiya lichnosti s pozicii social'noi psihologii // Voprosy Psihologii. - 1984. - № 4. – P. 15-30*
10. Andronnikova O.O. *Psihologicheskie factory vzniknoveniya viktimnogo povedeniya u podroستkov. - N.: NGI. – 2005., 2005 - 148 p.*
11. Mikhailuk E.B. *Social'no-psihologicheskie factory formirovaniya viktimnogo povedeniya nesovershennoletnih // Severo-kavkazskij psihologicheskij vestnik. Yuridicheskaya psihologiya - 2011. - № 9/1. – P. 43-47*

12. Bubnova I.S., Tereshchenko A.G. Problema viktimnogo povedeniya podrostkov i ego social'no-pedagogicheskaya profilaktika // *Psihologiya v ekonomike i upravlenii. Psihologiya professiona'lnoy deyatel'nosti* - 2014. - № 1. – P. 89-94
13. Dashuk I.N., Nikolaev V.A., Dashuk K.V. Professional'naya podgotovka buduchih social'nyh pedagogov k predotvrascheniyu shkol'nogo bullinga // *Uchenye zapiski OGU. Pedagogicheskie nauki* - 2019 - № 1. – P. 217-222.
14. Yatsenko T.E. Vzaimosvyaz' viktimnoj deformacii lichnosti i sklonnosti k viktimnomu povedeniyu v podrostkovom i yunosheskom vozrastah // *Vestnik SHGPU. Psihologicheskie nauki* 2019 - № 3(43) – P. 233–241
15. Sanina E.I., Degtyarev E.A. Profilaktika kiberbullinga kak cel' sociolizacii podrostkov v usloviyah cifrovoi sredy // *Problemy sovremennogo psihologicheskogo obrazovaniya* - 2020; 68, 4. – С. 210 - 212.
16. Olweus D. *Bullying at school: What we know what we can do*. N.Y.: Wiley-Black-well, 1993
17. García-Hermoso A., Hormazabal-Aguayo I., Oriol-Granado X., Fernández-Vergara O., Borja del Pozo Cruz. *Bullying victimization, physical inactivity and sedentary behavior among children and adolescents: a meta-analysis* // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 2020 - № 17. P. 114
18. Rauschenberg Ch., Van Os J., Goedhart M., Schievelde J. N. M., Reininghaus U. *Bullying victimization and stress sensitivity in help-seeking youth: findings from an experience sampling study* // *European Child & Adolescent Psychiatry*, 2020
19. Sara B.L., Östberg V., Modin B. *School climate and exposure to bullying: a multilevel study* // *An International Journal of Research, Policy and Practice* Volume 28, 2017 P.153-164

МРНТИ 14.31.01

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.05>

Курсабаев М. К.¹, Кыякбаева У. К^{1*}, Сайдахметов Б.С.¹

¹Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ ДИСКРИМИНАЦИЯ ДЕТЕЙ В ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД ДЕТСКОГО ДВИЖЕНИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Особое внимание современных молодых исследователей привлекают многолетние исследовательские арсеналы истории детских общественных организаций Казахстана как предмета изучения педагогики и психологических наук. В данной научной статье отражены проблемы организации комплексной работы членов и лидеров детских общественных первичных организаций, направленной на профилактику интеллектуальной и психологической дискриминации учащихся в практике современной школы общего среднего образования совместно со взрослыми.

Проблема дискриминационных установок проявляется в дискурсе разного уровня обсуждения: от межличностного до общекультурного. Подтверждением тому является немалое число работ, посвященных проблеме дискриминации и ее проявлению во внешнем факте.

Также в статье исследуется вредоносное поведение и сознательное поведение взрослых, детей и других лиц в отношении достойных победителей интеллектуальных конкурсов детей и школьников по различным направлениям интеллектуальной дискриминации детей в системе образования и приобретения интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная дискриминация детей, история детского движения, система образования, педагогика детского движения, психолого-педагогическая поддержка детей, запугивание.

Құрсабаев М.К.¹, Кыякбаева У.К.¹, Сайдахметов Б.С.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН БАЛАЛАР ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢІНДЕГІ БАЛАЛАРДЫ ЗИЯТКЕРЛІК КЕМСІТУ

Аңдатпа

Қазақстандағы балалардың қоғамдық ұйымдары тарихының педагогика мен психология ғылымдарының зерттеу пәні ретіндегі көпжылдық зерттеу арсеналдары - заманауи жас зерттеушілердің айырықша назарын аударып отыр. Аталған бағыттағы тиімді жұмыстардың біріне жататын балалардың қоғамдық бастауыш ұйымдары мүшелері мен лидерлерінің ересектермен бірге жалпы орта білім беретін заманауи мектеп практикасында оқушылардың интеллектуалдық һәм психологиялық дискриминацияға ұшырауының алдын алуға бағытталған кешенді жұмыстарын ұйымдастыру проблемалары аталмыш ғылыми мақалада көрініс тапты.

Кемсітушілік қатынас мәселесі әртүрлі деңгейдегі, яғни тұлғааралықтан жалпы мәдениетке дейінгі пікірталастарда көрінеді. Бұл кемсітушілік мәселесінің сыртқы фактідегі көрінісіне арналған көптеген ғылыми еңбектерде дәлелденген.

Сонымен қатар мақалада білім беру жүйесінде балаларға қатысты зияткерлік кемсітушілік пен бөтеннің зияткерлік меншігін иемдену мақсатында әртүрлі бағыттағы зияткерлік жарыстардағы балалар мен мектеп оқушыларының лайықты жеңімпаздарына қарсы бағытталған, ересектердің, балалардың және басқа адамдардың зиянды әрекеті мен саналы мінез-құлқы қарастырылады.

Түйін сөздер: балаларды интеллектуалдық кемсіту, балалар қозғалысының тарихы, білім беру жүйесі, балалар қозғалысының педагогикасы, балалар ортасында психологиялық-педагогикалық қолдау, қорқыту.

Kursabaev M.K.¹, Kyakbayeva U.K.¹, Saydakhmetov B.S.¹.

¹Department of Preschool Education and Social Pedagogy Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan

INTELLECTUAL DISCRIMINATION OF CHILDREN IN THE HISTORY AND MODERN PERIOD OF THE CHILDREN'S MOVEMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

The special attention of modern young researchers is attracted by the long-term research arsenals of the history of children's public organizations of Kazakhstan as a subject of study of pedagogy and psychological sciences. This scientific article reflects the problems of organizing the complex work of members and leaders of children's public primary organizations aimed at preventing intellectual and psychological discrimination of students in the practice of modern schools of general.

The problem of discriminatory attitudes is manifested in the discourse of different levels of discussion: from interpersonal to general cultural. This is confirmed by a considerable number of works devoted to the problem of discrimination and its manifestation in an external fact.

The article also examines the harmful behavior and conscious behavior of adults, children and other persons in relation to worthy winners of intellectual competitions of children and schoolchildren in various areas of intellectual discrimination of children in the education system and the acquisition of intellectual property. secondary education together with adults.

Key words: intellectual discrimination of children, history of the children's movement, education system, pedagogy of the children's movement, psychological and pedagogical support for children, bullying.

Введение. Детские общественные организации Казахстана (1990-2020) как общественно-исторический феномен и социально-педагогический (психологический) институт является одной из правопреемниц Всесоюзной пионерской организации имени В.И. Ленина (1922-1988). Научно-методические и исследовательско-практические ресурсы накопленные в последние десятилетия показывают, что многие вопросы касаемые к истории педагогики (воспитательный и образовательный потенциал детских общественных организации), педагогической психологии (буллинг, дискриминация, нигилизм), историографии (роль и место детских и юношеских организации в отечественной и национальной истории), социологии и юриспруденции (социализация личности и кибербезопасность детей, права ребенка), культурологии и политологии (этнопедагогика и этнопсихология как средство воспитания личности, этнические ценности и национальное самосознание) и другие сферы на сегодняшний день в ожидании серьезного анализирувания со стороны исследователей нового поколения в лице «Z+Y Generation».

После приобретения Казахстаном статуса Независимого государства в качестве члена ООН, в республике появились новые добровольные детские общественные объединения: Союз детских и пионерских организации Казахстана (1992), «Атамекен Ордасы» (1990), «Жулдыз» (1993), «Скаутская организация Казахстана» (1995), позже «Республиканская Единая детско-юношеская организация Жас Улан» (2011), «Жас Сарбаз» (2018) и другие организации.

Однако, отмечая важную историческую и эволюционную миссию вышеуказанных организации, на основе сравнительного анализа выявлены некоторые актуальные проблемы, которые могли бы стать серьезным объектом и предметом изучения современных исследователей. К ним относятся: необъективная оценка генезиса эволюционирования детских организации Казахстана в периоды 1990-2020 годы как общественного феномена, наличие искажения исторических, источниковедческих и архивных фактов о становлении и развития детских организации в конце XX и в начале XXI веков в аспекте приобретения ими юридического статуса, присутствие некачественного уровня оценивания и описания социально-педагогического климата взаимодействия детских общественных объединении с государственными органами, учреждениями науки, культуры, спорта, туризма и образования, НПО, международных сообществ, недостаточно анализированы психолого-педагогическая картина эффективных мер и образовательно-воспитательный потенциал детских организации по предотвращению элементов аутизма, агрессии, нигилизма, мангуртизма, интеллектуальных и психологических дискриминаций детей, деструктурных и девиантных поведении школьников с целью превенции и нейтрализации ювенологических правонарушений и общественного порядка, и других социокриминальных явлений.

По словам представителя UNICEF в Казахстане Олександра Гаскевич, специалиста по партнерству и связям с общественностью, около 150 миллионов детей в мире часто испытывали бытовое, психологическое, физическое, психологическое насилие со стороны взрослых и своих сверстников, около 720 миллионов детей учатся в школах, где присутствуют формы телесного наказания [12]. В ежегодном отчете исполнительный директор UNICEF Генриетта Фор в качестве инструмента дискриминации называла: насильственную дискриминацию, запугивание, кибербуллинг, вовлечение в драки, травлю, сексуальные домогательства, притеснения, разные формы психологического и физического насилия, угрозы, принуждение с целью насильственного присоединения к группе, что может привести к апатии, депрессии, стрессу и суициду [12].

По данным комиссии UNICEF в школах Казахстана (2013) в результате анкетирования выявлены около 66% детей испытывали психологическое и физическое насилие оскорбления и вымогательства, свыше 63 % стали свидетелями вымогательства и насилия, около 44 % школьников стали жертвами и свыше 24% самостоятельно и вынужденно принимали участие в совершении актов насилия и психологической дискриминации. Свыше 33% опрошенных в связи с разными формами угроз затруднились ответить или скрыли свои действия и испытанное.

На основе вышеизложенного и полученных результатов (социально-психологический опрос, беседа, наблюдение и др.) можно сделать заключение: в течении нескольких лет прослеживается

тенденция наличия фактов интеллектуальной дискриминации против детей (11-16 лет) и она не уменьшается, что является доказательством того, что данное негативное явление представляет значительную угрозу для интеллектуальной и эмоциональной сферы ребенка. Таким образом, добровольные детские общественные объединения в лице членов и лидеров первичной (районной, областной и др) организации созданные по их инициативе при школах и внешкольных учреждениях могут принять активное участие в решении проблем нейтрализации и превенции фактов интеллектуальной и психологической дискриминации против детей в совместном взаимодействии педагогов и взрослых людей.

Материалы и методы. Исследовательские источники по данной проблеме были подробно описаны в нескольких научных материалах, где были уточнены и систематизированы важные вопросы по истории детского движения в Казахстане. Первый тезис, где были рассмотрены эффективные меры организации самоуправления в первичных организация на примере коллективной деятельности школьников в форме «дружина», где выявлены воспитательные возможности маленького коллектива в распределении общественно полезных дел (ОПД). В процессе организации мероприятия были учтены психологическое поведение некоторых членов и лидеров первичной детской (пионерской) организации [1].

Многие формы и методы по организаци общественно полезных дел (ОПД), возникшие как социальная инициатива детских (пионерских) групп, на начальных этапах становления в условиях суверенного Казахстана трансформировались в качестве воспитательно-образовательного инструмента межгрупповых взаимодействий как креативно-менеджерский подход выполнения задания, в определении поставленных задач и принятии решений лидеров на основе мнения коллектива. На примере задания «Балапан», лидеры детской организации «Жулдыз» (Дмитриенко Е.А) и по направлению «Зерде» детского общественного объединения «Атамекен Ордасы» (М.Кыдырбайулы), в форме наказа и военного задания (тайны) в Организации Скаутов Казахстана (Деймунд А) членам и организаторам данной общественной инициативы удалось скоординировать творческо-инновационную деятельность детей с целью коллективного достижения результатов на основе взаимопонимания и взаимовыручки. Нужно отметить, что эти совместные усилия, часто инициированные со стороны членов и лидеров детской организации, максимально уменьшили риск проявления элементов и эпизодов интеллектуальной дискриминации против детей в сфере их деятельности. Доказательством этого может стать отсутствие публикаций о проблемных педагогических и психологических ситуациях, связанных с фактами интеллектуальной, психологической и психоэмоциональной дискриминации детей по данной теме в научных изданиях и докладах в разрезе 1980-2000 годы.

По словам Мальцевой Э.А проблемы детского движения как общественное явление и как социальная система в контексте «социокинетика» рассматривались в трудах А.В. Волохова, Л.В. Алиевой, А.Г. Кирпичника, Е.В. Титовой, В.А. Лукова, И.Н. Никитина, Р.А. Литвака, О.С. Коршуновой, Д.Н. Лебедева, Л.В.Кузнецовой, Е.А. Дмитриенко, М.Р. Мирошкиной и других исследователей. В Казахстане вопросы детских общественных организации были изучены в трудах Дюсембаевой А.Т, Тесленко А.Н, Искандировой Т.Н, Лепешева Д.М, Глушковской М.А. Все эти труды явились и материалами нашей работы.

Алиева Л.В и ее соратники по научному направлению, считают, что проблемы детского движения не теряя свои исторические и педагогические традиции, на сегодняшний день являются одним из уникальных центров воспитательной работы в современном социуме. Автор, отмечая деятельность детской организации как субъекта воспитательного процесса, выявляет специфику психолого-педагогической картины современных детских общественных организации в аспекте подготовки и переподготовки будущих кадров в системе образовательных учреждений [14].

Лепешев Д.В., анализируя прошлое и настоящее положение воспитательных ценностей детских общественных организации, вопросы касаемые социокинетики, социализации личности в детском коллективе, этнических стереотипов и образовательно-воспитательной среды как потенциала евразийской модели образования – должна рассматриваться в современных трудах как единая система познания философии образования [13].

Результаты и их обсуждение. По истории детского движения Казахстана авторами были опубликованы ряд серьезных работ, которые охватывали важные события, происходившие в конце XX века и начало XXI века, которые прикреплены в качестве документального материала [4], [8], [9], [6,120].

Изучая научные труды американских исследователей (Anthony Bryk, Barbara Schneider, 2003, Robert L. Selman; 2007, Michael Cole; 2016, Malloy, K; 1998) мы обратили внимание на некоторую разницу системных подходов к определению главной причины взаимоотношения детей (школьников) в процессе выполнения задания. Следовательно, в условиях американского школьного образования главной задачей общества является комплексный подход к каждому ученику – как особого представителя социума. В этом плане создание условий для развития каждого ребенка с использованием педагогической технологии на основе детской общественной организации (на примере скаутизма или других объединений) переходит на второй план. Исследователи Anthony Bryk, Barbara Schneider в своих трудах «Trust in Schools: A Core Resource for School Reform» на основе лонгитюдного наблюдения, где участвовали свыше 400 школьников Нью Йорка, пришли к выводу, что для создания эффективной атмосферы усвоения традиций школы и элементарного знания по междисциплинарным предметам нужно создать единый образовательно-познавательный центр на основе доверительного отношения между учителями и учениками [15].

В трудах российских ученых (Нестерова А.А., Гришина Т.Г; 2018, Воронцов Д.Б; 2020, Глазман О.Л; 2019, Ивашкин С.Н., Панов С; 2009) вопросы интеллектуальной дискриминации рассматриваются как объект девиантного поведения школьников. Нестерова А.А на основе экспериментальных работ считает, что многие конфликты, которые часто повторяются и превращаются в сложные отношения между микрогруппами во многих случаях начинаются между сверстниками, так как в процессе воспитания и обучения вышеуказанные явления остаются в тени для учителей и классных руководителей [20].

Глазман О.Л., ссылаясь на ведущие ресурсы по данному направлению, рекомендует научно обосновывать психологические особенности сложного взаимоотношения детей со взрослыми в процессе общения, используя разные формы и методы коммуникационной технологии. Он считает, что школьный буллинг – это тот арсенал, где взрослым и педагогам известно в данный момент, тогда как невидимые конфликты между детьми пока что остается недоступной темой для определения степени девиантного поведения школьников [20].

Зарубежные исследователи в лице Silvia Angerer, E. Glenn Dutcher, Daniela Glätzle-Rützler, Philipp Lergetporer, Matthias Sutterf (Silvia Angerer; 2017, et al) отметили, что признаки психологической, интеллектуальной, физической дискриминации присутствуют в процессе общения с детьми, еще с раннего возраста. Они очень тяжело поддаются визуальному наблюдению по разным причинам. Маленькие дети в раннем возрасте полностью не осознают негативное поведение и влияние взрослых из-за страха и волнения, поэтому со временем эти следы оставляют серьезный отпечаток в их сознании соразмерно с психологическими травмами [19].

На наш взгляд, если допустить мысль о том, что те невидимые (видимые) или забытые следы психологических травм могут быть вылечены с помощью психолого-педагогических приемов как отвлекающего маневра (тренинги, воспитательные уроки, экскурсия, культурно-спортивные мероприятия), то во многих случаях они не подтверждали свою эффективность. Причиной этого могут служить неожиданные проявления «возрождения» забытых психологических травм через неопределенное время, когда мы случайно столкнемся с этими проблемами в процессе общения с детьми.

Вопросы, связанные с проблемами интеллектуальной дискриминации детей, были обсуждены в документе «Проект Закона Республики Казахстан о государственной поддержке детских общественных организации», где в качестве определения юридического статуса были приведены несколько подпунктов касательно прав и обязанностей членов детской организации [6,458].

В процессе разработки научно-этнопедагогической программы «Атамекен» были разработаны основные виды направления такие как «Зерде», «Ілім-Білім», «Қазақ Елі», «Бабалар Өситеті», «Қыз бен жігіт», «Ата-Ана», в других приложениях подробно описаны права и обязанности, моральные и этические нормы, социальные инициативы, принципы защиты права ребенка, ответственность и добросовестность, правила поведения и нормы ответственности выполнения задач членов детской организации [10].

Представленный нами материал в научный журнал «Молодой ученый», стал генерирующим фактором формулировки и исследовательского пояснения данного тезиса [9]. Отмечая высокий уровень педагогической миссии детских общественных объединений в воспитании подрастающего поколения на основе общечеловеческих ценностей и национальной традиции в условиях глобальной цифровой трансформации, некоторые вопросы касающиеся возникновения фактов интеллектуальной дискриминации и прав ребенка, на наш взгляд, должны быть научно детализированы как один из видов эволюционного и системного решения проблемы.

В качестве примера мы приводим несколько пунктов цитирования из опубликованной статьи: «.. - отсутствие проекта Закона РК или Постановления Правительства РК «О государственной поддержке детских организаций Казахстана», а также специального пункта в Законе РК «О государственной молодежной политике в РК», «Закон РК о статусе педагога», «Закона РК об общественных объединениях и политических партиях» об юридическом и социальном статусе детских общественных объединений на основе Конвенции ООН о правах ребенка и других международных документов;

- отсутствие необъективного научного заключения и рекомендаций для превенции и нейтрализации по выявлению среди детей и юношей негативных явлений и фактов нигилизма, эгоизма, лжепатриотизма, мангуртизма, социальной дискриминации, равнодушного и несознательного отношения по изучению этнокультуры, национальных традиций и обычаев, родного и государственного языка, государственным символам и атрибутам;

- интеллектуальная и психологическая дискриминация, направленная против желания детей и подростков, в процессе проведения конкурсов научных проектов, предметных олимпиад по линии Республиканского центра «Дарын» МОН РК и других видов музыкального, изобразительного, спортивного направления..», - где, одним из главных вопросов данного материала была проблема интеллектуальной дискриминации детей на примере проведения конкурсов научных проектов и предметной олимпиады школьников по линии Министерства образования и науки Республики Казахстан (МОН РК), (Республиканский научно-практический центр (РНПЦ) «Дарын») [10].

Современная практика еще раз доказывает, что совместные усилия членов и лидеров первичной детской организации при школе или внешкольном учреждении совместно с взрослыми в процессе превенции (предотвращения) антигуманных фактов (интеллектуальная и психоэмоциональная дискриминация, социальные конфликты, буллинг) против школьников и детей, которые приводят к пагубным последствиям, отчасти продуктивно решаются благодаря здравому смыслу на основе общего взаимопонимания.

Под интеллектуальной дискриминацией детей в системе образования, понимается злоумышленное деяние и сознательное поведение взрослых людей, детей и других лиц, направленное против достойно победивших детей и школьников в интеллектуальных конкурсах разного направления, с целью присвоения себе или другому лицу чужого интеллектуального имущества (авторский проект, изобретение, научное и литературное произведение, электронно-цифровой продукт, карты, микросхемы, робототехника, препарат, сертификат, схемы, диаграммы, таблицы, почетные грамоты, призы, кубки, ценные подарки и др.) незаконным способом.

Различают разные виды поступков и поведения фактов интеллектуальной дискриминации в процессе взаимодействия участников (присваивающие и пострадавшие):

- заведомо присвоение призовых мест используя административные, авторитарные, служебные и другие ресурсы;

- умышленное присвоение чужого интеллектуального имущества посредством обмана и лжеинформации;

- эксплуатация умственного и физического труда детей;

Психолого-педагогические характеристики выявленные в процессе деятельности участников:

Присваивающая сторона:

- совершает антигуманистический (антипедагогический) акт, результатом чего является присуждения чужого интеллектуального имущества обманным и иным путем;

- повышается общий коллективный интерес антипедагогического характера;

- переход в стадию положительной эмоции, предоставляющей радость и стремление антигуманного характера;

- получает определенный положительный статус в качестве победителя;

- вносит значительный вклад в достижения высокого рейтинга школой, которые отражаются в индикаторах высокого рейтинга школы;

Пострадавшая сторона:

- переходят в первоначальную стадию стрессового состояния;

- испытывают удельную степень дискриминационных актов со стороны общества;

- проявляются различные степени агрессивного поведения;

- уменьшается чувство ответственности и добросовестности к общему делу;

- доминирование чувство низкой самооценки, фрустрации, тревожности;

- часто становится объектом суммарного коэффициента фактора влияния максимального стрессового воздействия (Зона4);

- впадают в депрессию, проявляется картины отрицательной эмоции;

- неуважительная причина потери интереса к общему полезному труду; расчленение взаимного доверия; [Рисунок-1].

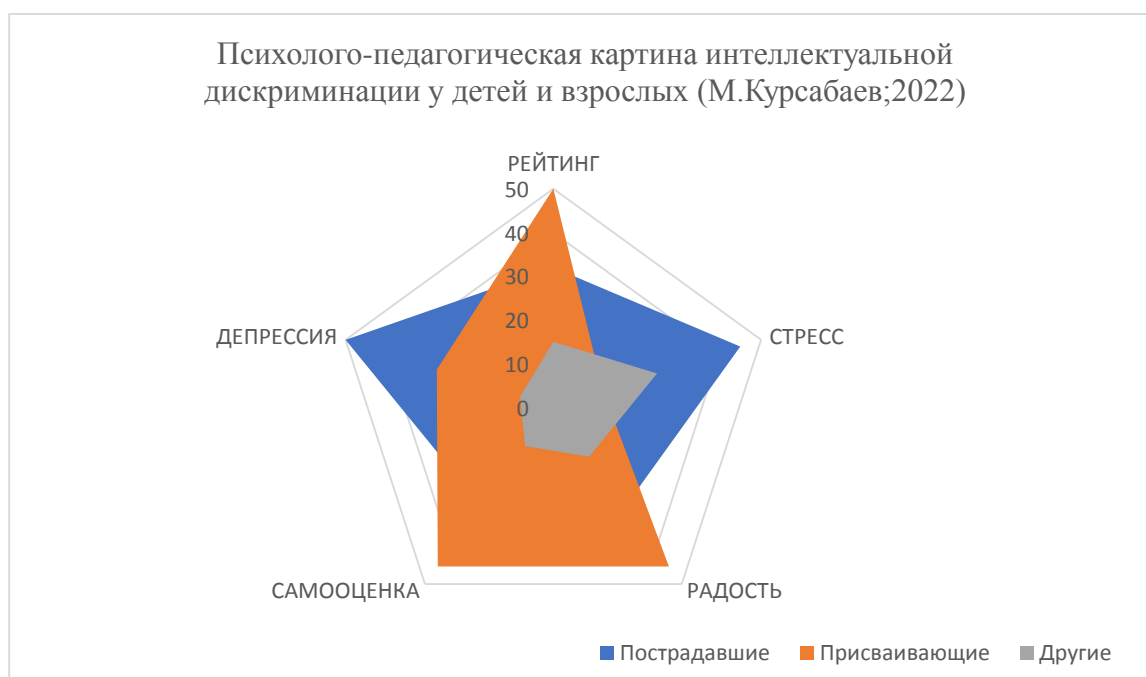


Рисунок-1. Психолого- педагогическая картина интеллектуальной дискриминации у детей и взрослых в процессе участия в проектах РНПЦ «Дарын МОН РК

Признаки интеллектуальной дискриминации возникают там, где в основном по линии МОН РК и РНПЦ «Дарын» систематически и планомерно проводятся разные конкурсы научных проектов среди младших классов «Зерде» и старших классов «Дарын» и предметные олимпиады. Почетные грамоты, сертификаты и другие привилегии РНПЦ «Дарын» имеют особый статус.

Они влияют на рейтинговые индикаторы при выявлении лучших образовательных учреждений среди школ, колледжей и других заведений. Известно, что победитель Республиканского конкурса РНПЦ «Дарын» обладает особым иммунитетом при поступлении в высшие, среднеспециальные и другие учебные заведения без прохождения Единого Национального Тестирования (ЕНТ).

Среди школьников, особенно учеников среднего звена (10-13 лет) и старшеклассников (14-16), участие в конкурсе научных проектов и предметных олимпиадах, является одним из самых популярных и почетных мероприятий в их жизни. Они делают первые важные шаги в мир науки. Основателем данного, по истине исторического интеллектуального мероприятия, является академик Жаутиков. В целях поощрения и привлечения талантливых детей из отдаленных сельских аулов казахской Степи, академик Жаутиков впервые в Казахстане проводит открытый интеллектуальный конкурс по предметам физики и математики среди школьников на уровне Национальной Академии наук РК с поддержкой МОН РК. Для объективного и добросовестного оценивания знаний юных исследователей академик Жаутиков в качестве Почетного члена жюри приглашал принимать участие известных ученых и учителей-предметников Казахстана и за его пределами. Всем победителям и талантливым детям из всех регионов Казахстана предоставлялось жилье и бесплатное обучение в специализированной школе-интернате, расположенного в центре города Алматы (ныне Республиканская физика-математическая школа - РФМШ). Позже, по типу РФМШ в республике были открыты множества профильных школ-интернатов для одаренных детей. Эти тенденции положительно отразились на открытии специализированных школ и школ-интернатов для одаренных детей естественно-научного, гуманитарного, политехнического, спортивного, музыкального, изобразительного, танцевального, инженерного и других направлений в районных центрах, крупных городах, областных центрах страны.

Члены и активисты детских организаций на местах стали активными участниками данного масштабного проекта республиканского и международного значения. У многих из них в сознании формировались повышенный интерес к науке, изобретению, чувство гражданского, патриотического и ответственного долга с целью внесения личного вклада в социально-экономическое развитие своего края, общества и страны.

В начале 1990 годов в связи с приобретением Казахстана государственного суверенитета все привилегии и особый статус данного проекта стали прерогативой и компетенцией РНПЦ «Дарын» МОН РК.

На основе анализа научно-экспериментальных работ, в периоды с 1990 по 2020 годы, был составлен отчет, посвященный привлечению активистов детских организаций с целью добровольного участия в проекте РНПЦ «Дарын». В данном проекте участвовали ученики 5 класса средней школы №49 и члены первичной организации «Атамекен Ордасы» Куандыков Серик, Бекмулина Айжан и в качестве экспериментальной группы были задействованы ученики средней школы №74.

Темы исследовательских работ были обсуждены на заседании Совета первичной организации «Атамекен Ордасы» 02.09.1995, которая проходила на базе средней школы №49 г.Алматы. После продолжительного обсуждения членами отряда было принято решение о начале подготовки исследовательских работ на тему «Разработка контурных и топографических карт Бурундайских скифских курганов юго-западной части города вблизи Алматы». В течении года были собраны интересные материалы в виде копирования, комментирования научных текстов и археологических карт по трудам А. Маргулана, К.Акишева, участники проекта собирали важные сведения о древней истории скифских и гуннских племен, обитавших на территории Заилийского Алатау и его окрестностей. После подачи заявления на конкурс в октябре 1996 года проект получил низкий балл от членов жюри, что не позволило нам продолжать исследовательскую деятельность. Данный результат имел заметное негативное влияние на научно-творческую деятельность и эмоциональное состояние детского научного коллектива. Нами были замечены некоторые психологические проявления как: неуверенность, сильное переживание, агрессивная нервная обстановка, общая коллективная подавленность, утрата

доверия, подозрение, увеличение пассивности поведения в процессе взаимодействия детских групп. Все участники пришли к выводу о том, что для качественного достижения цели, завершения и умелого руководства необходимо действовать слаженно, сообща на основании общего интереса и мнения коллектива.

В периоды между 2003-2010 годы, члены и лидеры детской организации «Атамекен Ордасы» Жазира Касымова, Алдияр Мухамедрахимулы и детской организации «Жулдыз» Айгерим Сатыбалдинова г.Кокшетау Акмолинской области в очередном конкурсе РНПЦ «Дарын» МОН РК выступили с проектами на темы «Экологическое состояние и системы мер очистки озера Коба», «Таскескенские петроглифы как туристско-археологический комплекс Восточного Казахстана», «Агроэкологические проблемы засоленных территории зерновых культур Акмолинской области».

Сравнение научной деятельности членов данного проекта с деятельностью активистов средней школы №49 и СШ №73 г.Алматы, показало, что на этот раз был замечен определенный прогресс. Во всех случаях члены и лидеры из г. Кокшетау действовали слаженно и планомерно. Эти командные и коллективные действия детей которые построены для решения общего дела на основе коллективного мнения, проявили в их действиях волю и характер. Одним из сложных этапов был городской конкурс научных проектов (Кокшетау, октябрь 2007), где тема «Таскескенские петроглифы как туристско-археологический комплекс Восточного Казахстана» (Алдияр Мухамедрахимулы) получила самый низкий балл, который подтолкнул всех участников проекта прибегнуть к ответным мерам для защиты авторского проекта. После долгого обсуждения один из почетных членов жюри, доктор исторических наук, профессор Бауыржан Сарсекеев внимательно прослушав повторно доклад автора и предложения членов детской организации, дал высокую оценку их работе. Ответственный подход к выполнению задания на основе коллективного решения и взаимопонимания привёл к тому, что участники добились наилучшего успеха, заняв достойное первое место в областном конкурсе, что обеспечило им право участвовать в Республиканском конкурсе РНПЦ «Дарын» МОН РК.

Но, к сожалению, организаторы Республиканского конкурса РНПЦ «Дарын» МОН РК изменив Правила организации конкурса, объявили о проведении специального комплексного тестирования среди победителей занявшие 1-3 места, где всех участников ожидало полное непонимание ситуации, с какой целью была организована процесс тестирования. Этот акт, на наш взгляд не только поразил и причинил эмоциональную боль и страдание всем участникам, он стал инструментом необъективного оценивания научных трудов, которое носит дискриминационный характер.

По инициативе детской первичной организации «Жас Улан» (Ансар Мусаев, Алихан Жусупов, Айгерим Алиева, Бырганым Умарова) на базе средней школы №76 им. Алихана Бокейханова учениками 6 класса осенью 2017 года был создан клуб «Марс». Мы с членами клуба пришли к мнению, что, ученики сами самостоятельно разработают свой проект. Они выступили с докладом перед учениками 9-11 классов и педагогическим коллективом. В 2018 году по инициативе детей школу посетил Герой СССР, «Халық Қаһарманы» космонавт Тохтар Аубакиров. Позже научный проект под названием «Космическая программа Казахстана для освоения Планеты Марс» занял 2 место в общегородском конкурсе «Астана дарыны».

Нами выявлено, что аутсайдеры, которые оказались в опасной зоне под грифом «4-место» в конкурсах РНПЦ «Дарын» МОН РК, больше всего подвергались максимальным стрессовым воздействиям, чем остальные участники.

Таким образом, если соблюдать все этические, правовые, гуманистические общественные нормы и законодательные акты Республики Казахстан, то каждая детская общественная организация в лице членов и лидеров по полной мере может использовать и реализовывать свои поставленные задачи на примере предотвращения фактов интеллектуальной и психоэмоциональной дискриминации совместно со взрослыми в процессе взаимодействия на местах.

Выводы. В целях предотвращения, ослабления интеллектуальной дискриминации детей на основе анализа вышеизложенного материала и результатов экспериментальных работ нами

выявлены и предлагаются основные направления исследовательских ресурсов по следующей конструкции:

- определены важнейшие стороны проблемы изучения истории детского движения Казахстана как особого объекта педагогической и психологической науки;

- продиктованы ключевые вопросы педагогического и психологического потенциала, особенности предмета педагогической психологии и степени междисциплинарной интеграции с другими сферами на стыке историографии, социологии, культурологии, этнопедагогики и этнопсихологии;

- оценены исторические миссии детских общественных объединений на примере: Союза детских и пионерских организации Казахстана (1992), «Атамекен Ордасы» (1990), «Жұлдыз» (1993), «Скаутская организация Казахстана» (1995), «Республиканская Единая детско-юношеская организация Жас Улан» (2011), «Жас Сарбаз» (2018) и других организации;

- указаны эволюционные пути становления и развития детских организации как общественного феномена, объективные и субъективные оценки со стороны взаимодействия общественных организации на стыке двух формации;

- конкретизированы психолого-педагогические картины особенности воспитательно-образовательной системы работ детских общественных организации как эффективное средство по предотвращению негативных элементов и явлению аутизма, агрессии, нигилизма, мангуртизма, интеллектуальных и психологических дискриминации против детей, деструктурных поведения детей с целью нейтрализации и превенции;

- научно обоснованы терминологическая обработка понятия «интеллектуальная и психоэмоциональная дискриминация в системе образования» а также их разновидностей;

- детализированы степени объективных и субъективных оценивании и психолого-педагогической характеристики (присвоивающие и пострадавшие) возникновения элементов интеллектуальной дискриминации в системе образования; [Диаграмма-1].

- интерпретирован обзор эволюционного развития прогрессивных идей проведения интеллектуальных конкурсов среди детей (предметные олимпиады, научные проекты и др.) на примере научно-творческой деятельности выдающего ученого СССР, академика Жаутикова;

- выявлены особенности поведенческих и психоэмоциональных состояний участников научного проекта в процессе командной и коллективной деятельности выполнение задания на основе общественного мнения;

- определены эффективные пути принятия решения участников на примере воспитательной деятельности первичных детских общественных организации;

- на основе психолого-педагогического сопровождения и анализирования тенденции по проведению конкурсов по линии РНПЦ «Дарын» МОН РК, была выявлена опасная зона под грифом «4-место», где объектом суммарного коэффициента фактора влияния максимального стрессового воздействия становятся дети и школьники занявшие 4-5 места;

Список использованной литературы:

1. Муканова, Б. И, Курсабаев М. К. Самоуправление в пионерской дружине // Тезисы докл. посвящ. 40-годовой научной конференции профессорско-преподавательского состава и аспирантов Каз ПИ им. Абая (14-20 марта 1989 г) / Каз ГПИ им Абая. -Алматы: Изд-во Каз ГПИ.-1989.-с. 6.

2. Құрсабаев, М. Қ. Пионер ұйымына — ұлттық ерекшеліктер // Қазақстан мектебі. - 1991. № 5.- Б. 38-41.

3. Құрсабаев, М. Қ. Ұлттық тәлім-тәрбиеге негізделген «Атамекен» бағдарламасының педагогикалық мұралары // «Халық педагогикасы мен психологиясы дәстүрлерінің оқу-тәрбие ісінде қолданылуы» атты ғылыми-практикалық конференцияның материалдары (19-20 мамыр 1992 ж) / Б. Алтынсарин атындағы ҚБА.-Алматы: ҚБА баспасы. -1992. -Б. 14-17.

4. Құрсабаев, М. Қ. «Атамекен» бағдарламасы және «Атамекен» қозғалысы туралы ой // Қазақстан мектебі.- 1994. № 7-8. -Б. 32-36.

5. Құрсабаев, М. Қ. *Qazaq-нама. Қазақ-нама: шығармалар жинағы* / Құрсабаев, Мұхамедрахим, -Астана: [Б. ж.], 2008. -504 б., сурет., кесте. Библиогр.: 492-503 б. 9965-721-05-X. <http://kazneb.kz/site/catalogue/view?br=1105928>.
6. Larry V. Hedges Barbara Schneider. *The Social Organization of Schooling*. Russell sage foundation, New York, USA. <https://www.russellsage.org/publications/social-organization-schooling>
7. Лепешев Д.В. *Современная философия и модели воспитания в странах евразийского образовательного пространства. Историческая и социально-образовательная мысль*. 2017. Том. 9. № 5. Часть 1. с.218-223. doi: 10.17748/2075-9908-2017-9-5/1-218-223. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-filosofiya-i-modeli-vozpitaniya-v-stranah-evraziyskogo-obrazovatel'nogo-prostranstva>
8. Алиева Л.В., Беляев Г.Ю., Круглов В.В. *Специфика методики воспитания в деятельности детского общественного объединения. Московский городской педагогический университет, Институт непрерывного образования, 2018, стр.: 765-773.*
9. Сборник научных трудов международной научно-практической конференции «Образовательное пространство в информационную эпоху». Под редакцией С.В. Ивановой. 2018, Издательство: Институт стратегии развития образования Российской академии образования (Москва) <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36660328>
10. Anthony Bryk Barbara Schneider. *Trust in Schools: A Core Resource for Improvement*. 2003 <https://www.ascd.org/el/articles/trust-in-schools-a-core-resource-for-school-reform>
11. Robert L. Selman. *The Promotion of Social Awareness. Powerful Lessons from the Partnership of Developmental Theory and Classroom Practice*. <https://www.russellsage.org/publications/promotion-social-awareness-1>
12. Michael Cole. *The Fifth Dimension. An After-School Program Built on Diversity*. <https://www.russellsage.org/publications/fifth-dimension>
13. Malloy, K. (1998). *Building a learning community: The story of New York City Community School District #2*. Pittsburgh, PA: Learning Research and Development Center, University of Pittsburgh.
14. Мальцева Э.А, Костина Н. М. *Детское движение как предмет научного познания*. <https://cyberleninka.ru/article/n/detskoe-dvizhenie-kak-predmet-nauchnogo-poznaniya-1>
15. Воронцов Д.Б. *Особенности буллинга в школе*. DOI 10.23859/1994-0637-2020-2-95-10 УДК 371.8.061 <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-bullinga-v-shkole>
16. Глазман О. Л. *Психологические особенности участников буллинга* // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. - 2009. - № 105.-URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-uchastnikov-bullinga> (дата обращения: 26.12.2019).
17. Нестерова А. А., Гришина Т. Г. *Предикторы школьной травли в отношении детей младшего подросткового возраста со стороны сверстников* // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки. - 2018. - № 3. - С. 97-114.
18. Ивашкин С.Н., Панов С.В. *Проблема девиантности в социуме и культуре. (аналитический обзор)*. <https://cyberleninka.ru/article/n/2009-01-019-problema-deviantnosti-v-sotsiуме-i-kulture-analiticheskiy-obzor>
19. Stewart, Natalie, "Boy Scouts and Girl Scouts: An Organizational and Historical Approach to Understanding Socialization and Gendered Leadership." Thesis, Georgia State University, 2014. https://scholarworks.gsu.edu/sociology_theses/46.https://scholarworks.gsu.edu/sociology_theses/46/
20. Michaela Lifshitz Ph.D, Dalia Berman B.A, Avner Galili B.A, Dina Gilad B.A. *Bereaved Children: The Effect of Mother's Perception and Social-System Organization on Their Short-Range Adjustment*. Volume 16, Issue 2, Spring 1977, Pages 272-284. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S000271380960042X>
21. Трухачева Т.В., Кирпичник А.Г. *Признаки нового // Социокинетика: Книга о социальном движении в социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред. Т.В. Трухачева, А.Г. Кирпичник. -М., 2000. Ч. I. 240 с.*

References:

1. Mukanova, B. I, Kursabaev M. K. *Samoupravlenie v pionerskoj družine // Tezisy dokl. posvyashch. 40-godichnoj nauchnoj konferencii professorsko-prepodavatel'skogo sostava i aspirantov Kaz PI im. Abaya (14-20 marta 1989 g) / Kaz GPI im Abaya. -Almaty: Izd-vo Kaz GPI.-1989.-s. 6.*
2. Құрсабәев, М. Қ. *Пионер ұжымына — ұлттық ерекшеліктер // Қазақстан мектебі. - 1991. № 5.- B. 38-41.*
3. Құрсабәев, М. Қ. *Ұлттық тәлім-тәрбиеге негізделген «Атамекен» бағдарламасының педагогикалық мұралары // «Ғалым педагогикасы мен психологиясы дәстүрлерінің оқу-тәрбие ісінде қолданылуы» атты ғылыми-практикалық конференцияның материалдары (19-20 мамыр 1992 ж) / Y. Altynsarin atyndazy ҚБА.-Almaty: ҚБА баспасы. -1992. -B. 14-17.*
4. Құрсабәев, М. Қ. *«Атамекен» бағдарламасы және «Атамекен» қозғалысы туралы ой // Қазақстан мектебі.- 1994. № 7-8. -B. 32-36.*
5. Құрсабәев, М. Қ. *Қазақ-нама. Қазақ-нама: shyғarmalar zhinaғы / Құрсабәев, Мұхамедрахим, -Astana: [B. zh.], 2008. -504 b., suret., keste. Bibliogr.: 492-503 b. 9965-721-05-H. htr://kazneb. kz / site / satalogue / view? br=1105928.*
6. Larry V. Hedges Barbara Schneider. *The Social Organization of Schooling. Russell sage foundation, New York, USA. <https://www.russellsage.org/publications/social-organization-schooling>*
7. Lepeshev D.V. *Sovremennaya filosofiya i modeli vospitaniya v stranah evrazijskogo obrazovatel'nogo prostranstva. Istoricheskaya i social'no-obrazovatel'naya mysl'. 2017. Tom. 9. № 5. Chast' 1. s.218-223. doi: 10.17748/2075-9908-2017-9-5/1-218-223.*
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennaya-filosofiya-i-modeli-vospitaniya-v-stranah-evrazijskogo-obrazovatel'nogo-prostranstva>
9. Alieva L.V., Belyaev G.Yu., Kruglov V.V. *Specifika metodiki vospitaniya v deyatel'nosti detskogo obshchestvennogo ob'edineniya. Moskovskij gorodskoj pedagogicheskij universitet, Institut nepreryvnogo obrazovaniya, 2018, str.: 765-773.Sbornik nauchnyh trudov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Obrazovatel'noe prostranstvo v informacionnyu epohu». Pod redakciej S.V. Ivanovoj. 2018, Izdatel'stvo: Institut strategii razvitiya obrazovaniya Rossijskoj akademii obrazovaniya (Moskva) <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36660328>*
10. Anthony Bryk Barbara Schneider. *Trust in Schools: A Core Resource for Improvement. 2003 <https://www.ascd.org/el/articles/trust-in-schools-a-core-resource-for-school-reform>*
11. Robert L. Selman. *The Promotion of Social Awareness. Powerful Lessons from the Partnership of Developmental Theory and Classroom Practice. <https://www.russellsage.org/publications/promotion-social-awareness-1>*
12. Michael Cole. *The Fifth Dimension. An After-School Program Built on Diversity. <https://www.russellsage.org/publications/fifth-dimension>*
13. Malloy, K. (1998). *Building a learning community: The story of New York City Community School District #2. Pittsburgh, PA: Learning Research and Development Center, University of Pittsburgh.*
14. Mal'ceva E.A, Kostina N. M. *Detskoe dvizhenie kak predmet nauchnogo poznaniya. <https://cyberleninka.ru/article/n/detskoe-dvizhenie-kak-predmet-nauchnogo-poznaniya-1>*
15. Voroncov D.B. *Osobennosti bullinga v shkole. DOI 10.23859/1994-0637-2020-2-95-10 UDK 371.8.061 <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-bullinga-v-shkole>*
16. Glazman O. L. *Psihologicheskie osobennosti uchastnikov bullinga // Izvestiya Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena. - 2009. - № 105.-URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-uchastnikov-bullinga> (data obrashcheniya: 26.12.2019).*
17. Nesterova A. A., Grishina T. G. *Prediktory shkol'noj travli v otnoshenii detej mladshego podrostkovogo vozrasta so storony sverstnikov // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Psihologicheskie nauki. - 2018. - № 3. - S. 97-114.*
18. Ivashkin S.N., Panov S.V. *Problema deviantnosti v sociume i kul'ture. (analiticheskij obzor). <https://cyberleninka.ru/article/n/2009-01-019-problema-deviantnosti-v-sotsiume-i-kulture-analiticheskij-obzor>*
19. Stewart, Natalie, *"Boy Scouts and Girl Scouts: An Organizational and Historical Approach to*

- Understanding Socialization and Gendered Leadership.* \ " Thesis, Georgia State University, 2014.
https://scholarworks.gsu.edu/sociology_theses/46.
20. Michaela Lifshitz Ph.D, Dalia Berman B.A, Avner Galili B.A, Dina Gilad B.A. Bereaved Children: The Effect of Mother's Perception and Social-System Organization on Their Short-Range Adjustment. Volume 16, Issue 2, Spring 1977, Pages 272-284. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S000271380960042X>
21. Truhacheva T.V., Kirpichnik A.G. *Priznaki novogo // Sociokinetika: Kniga o social'nom dvizhenii v social'nom dvizhenii v detskoj srede. V 2-h chastyah / Sost. i red. T.V. Truhacheva, A.G. Kirpichnik. -M., 2000. Ch. I. 240 s.*

УДК 372.857
МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.06>

Жарменова Б.К.^{1*}, Курманбаев Р.Х.¹, Хамзина Ш.Ш.²

¹Қызылординский университет имени Коркыт Ата, Қызылорда, Қазақстан

²Павлодарский педагогический университет, Павлодар, Қазақстан

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки студентов-биологов в вузе, а именно тенденции и подходы, закономерности и принципы. выделен на основе С помощью анализа целей педагогического образования и задач методической подготовки в современном вузе в условиях экологизации общества и образования выделен целевой компонент модели методики формирования эколого-педагогической компетенции студентов-биологов. На основании анализа процессуального компонента устанавливаются этапы, формы, методы, средства и технологии формирования эколого-педагогической компетенции. Содержательный компонент разбивается на когнитивный, деятельностный, ценностно-ориентационный компоненты, которые отражают знания о целях и задачах, содержании и формах, методах и средствах экологического образования. Особое внимание уделено индикаторам усвоения содержания эколого-педагогической компетенции, т.е. содержанию компонентов информационной компетентности.

Ключевые слова: экологическое образование, эколого-педагогическая компетенция, методика, учитель биологии, методическая подготовка, образование, интеграция, методическая подготовка.

Жарменова Б.К.^{1*}, Курманбаев Р.Х.¹, Хамзина Ш.Ш.²

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ. Қазақстан

²Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ ҮДЕРІСІНДЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада ЖОО-да биолог-студенттерді әдістемелік даярлау үдерісінде экологиялық және педагогикалық құзіреттіліктерді қалыптастырудың әдіснамалық және теориялық негіздері, атап

айтқанда тенденциялар мен тәсілдер, заңдылықтар мен ұстанымдар қарастырылған. Биолог-студенттердің экологиялық-педагогикалық құзыреттіліктерін қалыптастыру әдістемесі моделінің нысаналы компоненті қоғамды экологияландыру және білім беру жағдайында қазіргі заманғы ЖОО-да педагогикалық білім беру мақсаттары мен әдістемелік дайындық міндеттерін талдау негізінде бөлінген. Процессуалдық компонентті талдау негізінде экологиялық және педагогикалық құзыреттілікті қалыптастырудың кезеңдері, формалары, әдістері, құралдары мен технологиялары белгіленеді. Мазмұндық компонент экологиялық білім берудің мақсаттары, міндеттері, мазмұны, нысандары, әдістері мен құралдары туралы білімді көрсететін когнитивті, әрекеттік, құндылыққа бағдарланған компоненттерге бөлінеді. Экологиялық және педагогикалық құзыреттіліктің мазмұнын игеру индикаторларына, яғни ақпараттық құзыреттілік компоненттерінің мазмұнына ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: экологиялық білім, экологиялық-педагогикалық құзыреттілік, әдістеме, биология мұғалімі, әдістемелік дайындық, білім, интеграция, әдістемелік дайындық.

Zharmenova B.K.¹, Kurmanbayev R.Kh¹, Khamzina Sh. Sh.²

¹Korkyt Ata Kyzylorda University

²Pavlodar Pedagogical University

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF ECOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TRAINING BIOLOGY TEACHERS

Abstract

This article discusses the methodological and theoretical foundations of the formation of ecological and pedagogical competence in the process of methodological training of biology students at the university, namely trends and approaches, patterns and principles. The target component of the model of the methodology for the formation of ecological and pedagogical competence of biology students is identified based on the analysis of the goals of pedagogical education and the tasks of methodological training in a modern university in the conditions of the greening of society and education. Based on the analysis of the procedural component, the stages, forms, methods, means and technologies of the formation of ecological and pedagogical competence are established. The content component is divided into cognitive, activity, value-oriented components that reflect knowledge about the goals, objectives, content, forms, methods and means of environmental education. Special attention is paid to the indicators of assimilation of the content of ecological and pedagogical competence, i.e. the content of the components of information competence.

Keywords: environmental education, ecological and pedagogical competence, methodology, biology teacher, methodological training, education, integration, methodical preparation.

Введение. Одной из характеристик современной цивилизации по-прежнему остается экологический кризис, системно проявляющийся в виде проблем социальной, экономической сфер, проблем безопасности природы и духовного развития человека. Разрушая окружающую среду, любое современное общество теряет свое будущее. Для развития будущих поколений необходимо следить за состоянием природной среды и сохранить экологическую стабильность.

В свое время известный советский и российский ученый Н.Н. Моисеев говорил: «Преодоление экологического кризиса только техническими средствами невозможно. Тем более, невозможно поддержание равновесия, если общество не будет преобразовывать само себя, свою нравственность, менталитет, а будет опираться только на технические решения» [1, с. 28].

В программе стратегического развития Республики Казахстан до 2030 года особое внимание уделяется предотвращению загрязнения окружающей среды и нарушению экологических норм. Это важная государственная и социальная мера, направленная на сохранение окружающей среды от разрушительных ситуаций, восстановление равновесия с природой. В законах РК «Об охране окружающей среды» (ст. 73-74), «Об образовании» (ст. 3) отмечено, что экологическое

образование и воспитание являются основой государственной политики в области образования. Экологическое образование должно быть адаптировано и согласовано с новыми экологическими, политическими, экономическими и культурными реалиями [2].

Актуальность проблемы нашего исследования заключается в понимании роли экологического образования не только обществом, но и государством, а также определяется пониманием экологического образования как механизма решения экологических проблем и выхода из экологического кризиса.

Цель экологического образования заключается в формировании такого поколения, которое сможет глубоко понимать и изучать экологические проблемы, участвовать в их решении, принимать ответственные и обоснованные меры по улучшению окружающей среды, а также осознавать последствия своих действий [3].

Новая социокультурная и экологическая ситуация в Республике Казахстан определила новую роль и содержание деятельности педагогов, выходящих за пределы предметных компетенций, существенно повысила меру ответственности педагогического сообщества за результаты экологического образования подрастающего поколения. Данное обстоятельство нашло отражение в становлении новой компетенции учителя биологии - эколого-педагогической компетенции. В нынешних условиях современной экологической ситуации и модернизации высшего педагогического образования в Казахстане стало необходимым включение эколого-педагогической компетенции в требования профессиональной подготовки будущих учителей естественнонаучных предметов как основания для успешного формирования их профессиональной готовности к решению задач экологического образования школьников.

Формирование общества с высокой экологической ответственностью, основанная на современных концепциях устойчивого развития невозможны без формирования экологической культуры на всех этапах ее становления. Образование в целом, и современное экологическое образование в частности, является основой этого процесса. Студенческий возраст – это период становления взрослой личности, поэтому изучение особенностей формирования экологической культуры на этом этапе особенно актуальны [4, с. 192].

Экологическое образование способно не только формировать определенный набор навыков и правил поведения по отношению к окружающей среде, но и развивать культуру учащихся. В связи с этим происходит «экологизация» культуры, что означает оптимизацию и гармонизацию отношений между человеком и природой. Экологическое образование способно изменить всю систему потребительского менталитета, мировоззрения и образования [5].

Материалы и методы. Обобщая опыт педагогических университетов, Н.Ф. Радионова [6, с.455] отмечает характерные черты подготовки учителей в современном университете:

– Во-первых, такая подготовка отличается *фундаментальностью*, создающая реальные предпосылки для его непрерывного образования (ориентация на содействие развитию Человека, на педагогически целесообразное, специально выстроенное взаимодействие со всеми заинтересованными сторонами и др.).

– Во-вторых, университетская подготовка педагогов ориентирована на постоянно *обновляющуюся педагогическую деятельность*, что означает возможное отражение в опыте будущих педагогов не только ныне существующего, но и того, что в ней может появиться при определенных условиях.

– В-третьих, для университетской подготовки педагогов характерна ее *гибкость*, обуславливающая возможности построения линейных и нелинейных процессов.

– В-четвертых, университетская подготовка обязательно обладает *открытостью*, которая связана с научно-образовательной средой университета и характеризуется взаимодействием с другими организациями, учреждениями, партнерами, работодателями.

– В-пятых, университетская подготовка педагогов обязательно имеет исследовательский характер, что существенно влияет на становление интереса студентов к исследовательской деятельности».

Эти характеристики университетской подготовки современных педагогов находят отражение в содержании методической подготовки студентов-биологов в вузе.

Формирование эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки учителей биологии в вузе содействует не только становлению готовности выпускников к решению задач экологического образования школьников, но и формированию гуманистического мировоззрения.

Современный экологический кризис глобального масштаба является причиной повышенных требований к уровню экологической образованности и экологической культуры населения, что в конечном итоге служит залогом экологической безопасности на планете. А это требует подготовки высококвалифицированных педагогических кадров в области экологического образования. Методическая подготовка будущих специалистов рассматривается как система, охватывающая цель и задачи, содержание, формы, ресурсы, методы и технологии обучения студентов. Данная система относится к верхнему уровню профессиональной подготовки будущих учителей биологии и функционирует в ее структуре. Цель методической подготовки - формирование методической готовности будущих педагогов-биологов к профессиональной деятельности в рамках школьной системы образования по биологии [7].

Становление у студентов ценностного восприятия природы является условием формирования эколого-педагогической компетенции. Целью экологического воспитания является формирование у обучающихся экологического мировоззрения, сознания и ответственного отношения к природе. Любой учитель, в особенности учитель биологии, должен четко определить роль и место экологического образования в становлении личности ученика.

Теоретической предпосылкой актуальности формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки учителя биологии является связь теории и методики обучения экологии и практики экологического образования в школе. Цели и задачи экологического образования изменяются под влиянием требований социально-экономического развития и научно-технического прогресса на каждом конкретном этапе развития цивилизации.

Компетенции - это способ описания желаемых образовательных результатов. Они включают когнитивные, функциональные, этические и личные аспекты и связывают комплексные знания, навыки и отношения. Образование на основе компетенций фокусируется на способности учащихся развивать важные знания, ценности, склонности и отношения, необходимые для решения сложных проблем, с которыми они столкнутся в своей будущей личной жизни и профессиональной карьере [8].

Формирование эколого-педагогической компетенции основано на единстве интеграции и дифференциации, которое как закономерность эколого-педагогического образования была установлена Н.Д. Андреевой [9, с.113].

Интеграция и дифференциация – это объективные взаимосвязанные процессы, закономерно проявляющиеся как в науке, так и в образовании. Сама наука экология имеет интегративный характер, вбирая в себя естественнонаучные и социальные знания. В современной экологии доминируют интеграция биологических, физических, химических, географических, медицинских, социологических и математических знаний. В рамках науки экологии наряду с интеграцией проявляется дифференциация знаний, методов, научных дисциплин.

Единством интеграции и дифференциации эколого-педагогического образования будущих учителей биологии является взаимодействие экологических дисциплин с педагогическими и общеобразовательными предметами, а также взаимодействием целей обучения и методической подготовки.

В ходе исследования Н.Д. Андреевой было выявлено, что «отношения к природе включаются в систему ответственных отношений студента и представляют собой его осознанно избирательные связи с природными объектами и явлениями. Одновременно с этим, отношения студентов к экологическому образованию как ценности и объекту их будущей профессиональной деятельности, могут трансформироваться в педагогические потребности в области экологического образования и эмоциональные отношения любви, сочувствия, сопереживания, соучастия к учащимся» [10, с.51].

Целью развития и совершенствования педагогического образования является подготовка педагогов, который способен работать в различных образовательных учреждениях, а также в системе дополнительного образования. Выпускники современного педагогического вуза должны

быть готовы к решению задач экологического образования и обладать следующими способностями: знание и понимание окружающей среды и экологических проблем, заботливое отношение к окружающей среде и мотивация к улучшению или поддержанию качества окружающей среды, навыки выявления экологических проблем и оказания помощи в их решении, участие в мероприятиях, ведущих к решению экологических проблем.

От возможности учителя к экологическому образованию учеников, его мотивационной готовности во многом зависит решение экологических проблем в нашей стране.

Эколого-педагогическая обусловленность методической подготовки учителя биологии как закономерность эколого-педагогического образования может проявляться во включении в учебный план ряда учебных дисциплин и курсов по выбору, таких как: «Социальная экология», «Методика обучения экологии», «Охрана окружающей среды», «Дополнительное экологическое образование в школе», «Проектирование дополнительных образовательных программ по экологическому образованию», «Управление биоразнообразием», «Внеклассная и внешкольная работа в биологии», «Методика конструктивного обучения», «Профорориентационная работа в дополнительном экологическом образовании» [11]. Эколого-педагогическое обучение - это практическое интерактивное обучение, которое пробуждает воображение и раскрывает творческие способности. Когда экологическое обучение интегрировано в учебную программу, учащиеся проявляют больше энтузиазма и вовлеченности в процесс обучения, что повышает успеваемость учащихся в основных академических областях.

Содержание предметов методического цикла обеспечивает формирование не только методических знаний и умений, но и содействует конкретизации биологических, экологических знаний и умений, а следовательно - формированию эколого-педагогической компетенции.

Помимо выше указанных закономерностей, в процессе формирования эколого-педагогической компетенции можно выделить следующие связи и зависимости:

- взаимосвязь целей, задач, методов, содержания, форм и средств процесса обучения;
- зависимость содержания методической подготовки студентов-биологов от экологизации образования;
- зависимость полученных результатов от компонентов процесса обучения.

Теоретическими основаниями разработки любой педагогической концепции помимо закономерностей являются также принципы.

Академик В.И. Загвязинский наиболее содержательно выразил сущность принципов обучения: «Принцип – это исходное положение теории, инструментальное, данное в категориях деятельности выражение педагогической концепции, это методическое отражение познанных законов и закономерностей, это знания о целях, сущности, содержании, структуре обучения, выраженные в форме, позволяющей использовать их в качестве регулятивных норм практики» [12, с. 66-72].

Если мы будем рассматривать педагогическую закономерность как некую часть теоретической модели, то принципы можно рассматривать как элементы его нормативной модели. Если принцип - инструментальное, данное в категориях деятельности выражение педагогической концепции, то требования, вытекающие из них, - регулятивные нормы практики. К принципам формирования эколого-педагогической компетенции при подготовке учителя биологии в вузе (уровень бакалавриата) относятся как педагогические, дидактические, так и методические принципы.

В содержании методических дисциплин особое внимание должно уделяться персонализации как основополагающему принципу современного дополнительного образования детей и подростков. Как отмечают, Андреева Н.Д., Малиновская Н.В. и Стрельцов А.Н., данный подход является достаточно новым для теории и методики экологического образования, но, вместе с тем, актуальным при разработке и реализации программ подготовки педагогов. Смысл и назначение персонализированного образования рассматривается через подбор личной образовательной программы, а также «соединение» каждого конкретного ребёнка с социально-культурным сообществом [13].

На сегодняшний день персонализированное образование рассматривается как:

1. Педагогическая система с корректно поставленной дидактической задачей и педагогической технологией, способствующей её решению, причем педагогическая задача определяется особенностями личности учащегося [14, с. 131-137];

2. Межличностное пространство, в котором возможны педагогическое воздействие и преобразование личности, включая и самопреобразование [15];

3. Организация учебного процесса с учетом доминантных специальных способностей обучающихся, что позволяет создать оптимальные условия для реализации потенциальных возможностей каждого учащегося [16, с. 130-132].

Персонализированное обучение — это образовательный подход, направленный на то, чтобы адаптировать обучение к сильным сторонам, потребностям, навыкам и интересам каждого учащегося. По сути, персонализированное обучение дает учащимся возможность самостоятельно управлять своим учебным планом. Каждый учащийся получает план обучения, основанный на том, что он знает и как лучше всего учиться. В результате персонализированное обучение может принести пользу учащимся с любыми способностями. Персонализированное обучение имеет большой потенциал, но оно также сопряжено с некоторыми рисками. У учителей может не быть достаточной инклюзивной подготовки, чтобы сделать этот подход доступным для всех учащихся. Они могут не знать, как отслеживать компетенции или анализировать другие виды данных об учениках. Главное — убедиться, что, когда школы начнут использовать персонализированное обучение, учителя получат подготовку, соответствующую потребностям вашего ребенка.

Принцип задачного построения содержания методической подготовки предполагает ведущую роль образовательной деятельности студентов как деятельности по решению учебно-профессиональных задач. В этом случае используемые в методической подготовке студентов образовательные технологии, методы и средства обучения, образовательная среда вуза, эколого-образовательная среда региона и др. выступают как дополнительные источники построения содержания методической подготовки, условно называемое «скрытым содержанием». Цели методической подготовки ориентируют на подготовку студентов к решению профессиональных задач как в общеобразовательных средних школах, так и в организациях дополнительного образования детей. Реализация данного принципа в практике методической подготовки будущих учителей биологии определяет условия для овладения студентами профессиональными компетенциями, в том числе эколого-педагогической компетенцией.

Результаты исследования и их обсуждение. Формирование эколого-педагогической компетенции в процессе обучения студентов-биологов можно отнести к педагогическим процессам, которые представляет собой методически обоснованное, последовательное, целенаправленное взаимодействие преподавателя и студентов.

На глобальном уровне экологическая компетентность формируется как перцептивная; на уровне общего образования – как обязательный компонент образования; и как составная часть любой деятельности - на профессиональном уровне. Таким образом, экологическая компетентность приобретает метапредметные черты и становится критерием профессиональной компетентности всех специалистов.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ	
формирования эколого-педагогической компетенции (ЭПК) в процессе методической подготовки студентов-биологов в вузе	
Тенденции: экологизация, интеграция	Подходы: системный, компетентностный
Закономерности: – единство интеграции и дифференциации; – взаимосвязь целей, задач, методов, содержания, форм и средств процесса обучения; – эколого-педагогическая обусловленность методической	Принципы: – единства и взаимосвязи экологической и методической подготовки; – базисной дисциплины; – фундаментальности; – вариативности; – практической направленности; – персонализации

<p>подготовки; – зависимость содержания методической подготовки студентов-биологов от экологизации образования; – зависимость результатов процесса обучения от целей и содержания</p>		
ЦЕЛЕВОЙ КОМПОНЕНТ		
<p>Цель: формирование эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки учителя биологии в вузе, освоении студентами сущности экологической культуры, обеспечении мотивационной и профессиональной готовности к эколого-педагогической деятельности с учетом современных экологических проблем.</p>		
<p>Задачи: формирование знаний о способах организации экологической деятельности учителя и учеников, о целях и задачах, содержании и формах, методах и средствах экологического образования школьников; формирование системы представлений об окружающей среде; развитие мотивов эколого-педагогической деятельности студентов; развитие умений организации экологического образования в школе.</p>		
СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ		
<p>Когнитивный компонент: отражение получаемой информации с помощью анализа, синтеза и сравнения; система знаний о целях и задачах, содержании, формах, методах и средствах экологического образования школьников, способах организации экологической деятельности учителя и обучающихся</p>	<p>Деятельностный компонент: организация взаимодействия педагога и обучающегося; система умений, необходимых для формирования экологических знаний и умений учащихся при обучении биологии; организации экологического образования в школе</p>	<p>Ценностно-ориентационный компонент: Это совокупность таких элементов, как цели и задачи, перспективы построения воспитательной среды; экологические знания как ценность, личностное знание</p>
<p>Дисциплины: «Социальная экология», «Методика обучения экологии», «Дополнительное экологическое образование в школе», «Охрана окружающей среды», «Управление биоразнообразием», «Внеклассная и внешкольная работа в биологии», «Методика конструктивного обучения».</p>		
ИНДИКАТОРЫ ОСВОЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ЭКОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ		
Студент должен	Содержание компонентов информационной компетентности	
знать	<p>концептуальные положения и требования к организации экологического образования школьников; предметное (экологическое) содержание, организационные формы, методы и средства экологического воспитания; основания выбора педагогических технологий в целях достижения индивидуальных результатов экологического образования; состав и функции учебного и методического обеспечения образовательного процесса при освоении экологического содержания при обучении биологии в школе; источники научной информации, необходимой для обновления содержания экологического образования в рамках процесса обучения биологии.</p>	
уметь	<p>характеризовать процесс формирования экологических знаний, умений,</p>	

	ценностей, взглядов и убеждений при обучении биологии в школе; реализовывать цели экологического воспитания; применять современные образовательные технологии в целях достижения задач экологического образования при обучении биологии в школе; производить отбор содержания экологического образования, давать обоснование средств и методов обучения и экологического воспитания; привлекать учащихся к участию в экологических и природоохранных проектах; вести поиск и анализ научной информации по экологии в целях обогащения учебного содержания.		
владеть	инновационными технологиями управления процессом экологического образования школьников; системой эколого-педагогических компетенций, необходимых для творческой реализации процесса экологического образования школьников; способами построения образовательного процесса и организации культурно-досуговой деятельности с учетом необходимости персонализации дополнительного экологического образования; умениями по разработке дидактических материалов и методических рекомендаций.		
ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ			
<p>Этапы формирования эколого-педагогической компетенции можно разделить на:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Мотивационно-целевой; – Когнитивный; – Практический; – Творческий. 			
<p>Формы методической подготовки студентов-биологов в вузе: исследовательские проекты студентов в режиме реального времени, лекции, интерактивные междисциплинарные форумы по глобальным экологическим проблемам, практические занятия, экскурсии, самостоятельная работа студентов, полевая практика.</p>			
Методы формирования эколого-педагогических компетенций: решение учебно-профессиональных задач; разыгрывание ролей; анализ конкретных ситуаций; диалоговые методы	Средства формирования ЭПК: натуральные средства обучения знаково-символические	Технологии формирования ЭПК: проблемного обучения; проектного обучения	
РЕЗУЛЬТАТИВНО-ОЦЕНОЧНЫЙ КОМПОНЕНТ			
Сформированность эколого-педагогической компетенции			

С точки зрения системного подхода, формирование эколого-педагогической компетенции как компонент входит в систему методической подготовки студентов, которая в свою очередь является подсистемой профессионально-педагогической подготовки студентов-биологов в вузе. С применением системного подхода обучения стало возможным выделение последовательных системообразующих факторов, таких как цели, задачи, принципы организации, критерии оценки сформированности эколого-педагогической компетенции студентов-биологов при обучении в вузе. Обучение начинается с определения целей обучения, учитывающих потребности, интерес и готовность учащихся. На основе этой цели учитель выбирает подходящие методы обучения, которые будут использоваться, и, в свою очередь, на основе выбранного метода обучения также будут выбраны соответствующий опыт обучения и соответствующие материалы, оборудование и средства.

С введением новых государственных образовательных стандартов началось построение новой образовательной парадигмы на основе «компетентностный подход». «Эта концепция

заключается в направленности формирования у студентов не только знаний и умений, которые формируются из фундаментальных знаний, но и качеств развития личности, которые формируют нормативные и ценностные ориентиры» [18]. Компетентностный подход к образованию фокусируется на демонстрации студентом желаемых результатов обучения как центрального элемента процесса обучения. Обучение, основанное на компетенциях, — это подход к образованию, который фокусируется на демонстрации учащимся желаемых результатов обучения в качестве основного элемента учебного процесса. Это связано главным образом с продвижением учащегося по учебной программе в его собственном темпе. По мере подтверждения компетентности учащиеся продолжают прогрессировать. Это похоже на обучение, основанное на мастерстве, с основным отличием в том, что обучение, основанное на компетенциях, часто фокусируется на наблюдаемых навыках или «компетенциях», в то время как обучение на основе мастерства может быть академическим - скорее сосредоточенным на концепциях, чем на навыках.

Стандартный подход описывает, что учащиеся должны знать и уметь делать в соответствии с установленными критериями. Они обеспечивают строительные блоки для компетенций. Компетентностный подход описывает, как учащиеся применяют и переносят свое обучение в новые контексты и ситуации. При знанием подходе выпускники вузов на достаточно высоком уровне овладевают теоретическими знаниями, но испытывают определенные трудности в профессионально-педагогической деятельности, требующей применения этих знаний для решения конкретных профессиональных задач.

С учетом влияния тенденции экологизации и интеграции образования, с учетом цели нашего исследования, были сформулированы цель - формирование эколого-педагогической компетенции и задачи методики формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки будущих учителей биологии: формирование знаний о целях, задачах, содержании, формах, методах и средствах экологического образования школьников, способах организации экологической деятельности учителя и обучающихся; развитие мотивов эколого-педагогической деятельности студентов; развитие умений организации экологического образования в школе.

Теоретическими основами разработки содержательного компонента методики формирования эколого-педагогической компетенции выступают следующие педагогические закономерности:

- единство интеграции и дифференциации;
- эколого-педагогическая обусловленность методической подготовки;
- зависимость содержания методической подготовки студентов-биологов от экологизации образования;
- взаимосвязь компонентов процесса обучения;
- зависимость результатов процесса обучения от целей и содержания.

При разработке методики формирования эколого-педагогической компетенции в процессе подготовки студентов-биологов учитывались требования общенаучных, дидактических принципов: системности, научности и доступности, связи теории с практикой, последовательности, а также требования, вытекающие из обоснованных нами специфических принципов:

- единства и взаимосвязи экологической и методической подготовки;
- базисной дисциплины;
- фундаментальности;
- вариативности;
- практической направленности;
- персонализации.

Содержательный компонент модели отражает состав знаний о целях, задачах, содержании, формах, методах и средствах экологического образования школьников, способах организации экологической деятельности учителя и обучающихся; состав умений, необходимых для формирования экологических знаний и умений у школьников при обучении биологии; умений организации экологического образования в школе; ценность и ценность эколого-педагогической деятельности.

Выводы. Методическая подготовка студентов осуществляется с различной степенью сформированности у них интереса к профессионально-педагогической деятельности учителя биологии, убежденности в ее социальной и личностной значимости. Развитие мотивов студентов-биологов к эколого-педагогической деятельности строится на основе положительного подкрепления стремления к достижению успеха и подтверждается результатами и образовательными достижениями студентов.

Сформированная нами модель компонента эколого-педагогической компетенции показывает особенности, которые заключаются в этапах и условиях успешной реализации поставленной цели.

Содержательно-информационная готовность складывается из усвоения системы экологических и методических знаний и понимания экологического образования как особой сферы педагогической теории и практики. Социально-экономические, социально-педагогические факторы обуславливают необходимость предельной экологизации дисциплин биологической подготовки учителя биологии. Структура, функционирование живых систем разного уровня организации в рамках дисциплин предметного направления изучаются во взаимосвязи влияния факторов окружающей среды. Это могут быть такие дисциплины, как: «Экология растений», «Экология животных», «Экология человека», «Охрана биоразнообразия», «Охрана окружающей среды». В заключение следует отметить, что развитие экологической компетентности будущего учителя обеспечивает экологическую безопасность, которая является составляющей национальной безопасности, связанной с поддержанием баланса окружающей среды.

Список использованной литературы:

1. Моисеев Н.Н. Экология и образование [Текст] / Н.Н. Моисеев. – М.: ЮНИСАМ, 1996. – 191 с., стр.28.
2. Boca G. D., Saraçlı S. *Environmental education and student's perception, for sustainability //Sustainability.* – 2019. – Т. 11. – №. 6.
3. Imashev G. et al. *Innovative approaches to the development of environmental education in high school //Dilemas Contemporáneos: Educación, Política y Valores.* – 2020. – Т. 7. – №. 2.
4. Larisa A. Apanasyuk, Tatiana B. Lisitzina, Chulpan S. Zakirova, Natalia V. Baranova, Gulnaz F. Nizamutdinova, Julia V. Torkunova, Vladimir I. Kurdyumov, Stanislav I. Buslaev. *Factors and Conditions of Student Environmental Culture Forming in the System of Ecological Education. Ekoloji* 28(107): 191-198 (2019), p.192.
5. Ponomarenko, Y. V., Yessaliev, A. A., Kenzhebekova, R. I., Moldabek, K., Larchekova, L. A., Dairbekov, S. S., & Asambaeva, L. (2016). *Students' Environmental Competence Formation as a Pedagogical Problem. International Journal of Environmental and Science Education, 11(18), 11735-11750.*
6. Радионова, Н. Ф. Педагогика в структуре университетской подготовки педагогов [Текст] / Н. Ф. Радионова // Университетское образование современного педагога: сборник научных статей Всероссийской научно-практической конференции 13 октября 2016 года / под ред. И. В. Гладкой, С. А. Пусаревой. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2016. – 455 с.
7. Hrytsai, N., Diachenko-Bohun, M., Grynova, M., Grygus, I., & Zukow, W. (2019). *Methodical Training System Enhancements of Future Biology Teachers at Pedagogical Universities, p.31.*
8. Lozano, R., Merrill, M. Y., Sammalisto, K., Ceulemans, K., & Lozano, F. J. (2017). *Connecting competences and pedagogical approaches for sustainable development in higher education: A literature review and framework proposal. Sustainability, 9(10), 1889.*
9. Андреева Н. Д. Система эколого-педагогического образования студентов-биологов в педагогическом вузе: Монография. – СПб.: Изд. РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. –113 с.
10. Андреева Н. Д. Система эколого-педагогического образования студентов-биологов в педагогическом вузе: Монография. – СПб.: Изд. РГПУ им. А. И. Герцена, 2000., с. 51.
11. Андреева Н.Д., Малиновская Н.В., Стрельцов А.Н. Особенности содержания подготовки педагога в области дополнительного экологического образования //Известия РГПУ им. А.И.

Герцена. №190, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soderzhaniya-podgotovki-pedagoga-v-oblasti-dopolnitelnogo-ekologicheskogo-obrazovaniya/viewer>.

12. Загвязинский, В.И. О современной трактовке дидактических принципов: [Текст] / В.И. Загвязинский // Сов. Педагогика. –1978. - №10, с.66-72.

13. Андреева Н.Д., Малиновская Н.В., Стрельцов А.Н. Особенности содержания подготовки педагога в области дополнительного экологического образования //Известия РГПУ им. А.И. Герцена. №190, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soderzhaniya-podgotovki-pedagoga-v-oblasti-dopolnitelnogo-ekologicheskogo-obrazovaniya/viewer>.

14. Байбородова Л.В. Средства развития индивидуальности ребёнка // Индивидуализация обучения и воспитания: чтения К.Д. Ушинского. Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2009. ч. 1, с. 131–137.

15. Крупнов Ю.В. Практика персонального образования [Электронный ресурс]. URL: <http://www.personaledu.narod.ru> (дата обращения: 15.08.2021).

16. Кондратенко А.Б. Автоматизированная обучающая система персонализации обучения // Высшее образование в России. 2007. №8. с.130-132.

17. Грачев В.В. Персонализация образования: монография. М.: Изд-во СГИ, 2005. 200 с.

18. Bakytgul Abykanova, Zhupar Bilyalova, Gulmira Tashkeyeva, Sholpan Aldibekova, Samal Nugumanova, Akmaral Dautkulova, Aigul Shakibayeva, Samal Kubekova. Professional competencies and methods for their formation in the university //AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. – 2020.

References:

1. Moiseev N.N. *Ekologiya i obrazovanie* [Tekst] / N.N. Moiseev. – М.: YUNISAM, 1996. – 191 s., str.28.

2. Boca G. D., Saraçlı S. *Environmental education and student's perception, for sustainability* //Sustainability. – 2019. – Т. 11. – №. 6.

3. Imashev G. et al. *Innovative approaches to the development of environmental education in high school* //Dilemas Contemporáneas: Educación, Política y Valores. – 2020. – Т. 7. – №. 2.

4. Larisa A. Apanasyuk, Tatiana B. Lisitzina, Chulpan S. Zakirova, Natalia V. Baranova, Gulnaz F. Nizamutdinova, Julia V. Torkunova, Vladimir I. Kurdyumov, Stanislav I. Buslaev. *Factors and Conditions of Student Environmental Culture Forming in the System of Ecological Education*. *Ekoloji* 28(107): 191-198 (2019), p.192.

5. Ponomarenko, Y. V., Yessaliev, A. A., Kenzhebekova, R. I., Moldabek, K., Larchekova, L. A., Dairbekov, S. S., & Asambaeva, L. (2016). *Students' Environmental Competence Formation as a Pedagogical Problem*. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(18), 11735-11750.

6. Radionova, N. F. *Pedagogika v strukture universitetskoj podgotovki pedagogov* [Tekst] / N. F. Radionova // *Universitetskoe obrazovanie sovremennogo pedagoga: sbornik nauchnyh statej Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii 13 oktyabrya 2016 goda / pod red. I. V. Gladkoj, S. A. Pisarevoj*. – SPb.: Izd-vo RGPU im. A.I. Gercena, 2016. – 455 s.

7. Hrytsai, N., Diachenko-Bohun, M., Grynova, M., Grygus, I., & Zukow, W. (2019). *Methodical Training System Enhancements of Future Biology Teachers at Pedagogical Universities*, p.31.

8. Lozano, R., Merrill, M. Y., Sammalisto, K., Ceulemans, K., & Lozano, F. J. (2017). *Connecting competences and pedagogical approaches for sustainable development in higher education: A literature review and framework proposal*. *Sustainability*, 9(10), 1889.

9. Andreeva N. D. *Sistema ekologo-pedagogicheskogo obrazovaniya studentov-biologov v pedagogicheskom vuze: Monografiya*. – SPb.: Izd. RGPU im. A. I. Gercena, 2000. – 113 s.

10. Andreeva N. D. *Sistema ekologo-pedagogicheskogo obrazovaniya studentov-biologov v pedagogicheskom vuze: Monografiya*. – SPb.: Izd. RGPU im. A. I. Gercena, 2000, с. 51.

11. Andreeva N.D., Malinovskaya N.V., Strel'cov A.N. *Osobennosti sodержaniya podgotovki pedagoga v oblasti dopolnitel'nogo ekologicheskogo obrazovaniya* //Izvestiya RGPU im. A.I. Gercena. №190, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soderzhaniya-podgotovki-pedagoga-v-oblasti-dopolnitelnogo-ekologicheskogo-obrazovaniya/viewer>.

12. Zagvyazinskij, V.I. *O sovremennoj traktovke didakticheskikh principov: [Tekst] / V.I. Zagvyazinskij // Sov. Pedagogika. –1978. - №10, s. 66-72.*
13. Andreeva N.D., Malinovskaya N.V., Strel'cov A.N. *Osobennosti sodержaniya podgotovki pedagoga v oblasti dopolnitel'nogo ekologicheskogo obrazovaniya /Izvestiya RGPU im. A.I. Gercena. №190, 2018. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-soderzhaniya-podgotovki-pedagoga-v-oblasti-dopolnitelnogo-ekologicheskogo-obrazovaniya/viewer>.*
14. Bajborodova L.V. *Sredstva razvitiya individual'nosti rebyonka // Individualizaciya obucheniya i vospitaniya: chteniya K.D. Ushinskogo. YArosavl': Izd-vo YAGPU, 2009. ch. 1, c. 131–137.*
15. Krupnov YU.V. *Praktika personal'nogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]. URL: <http://www.personaledu.narod.ru> (data obrashcheniya: 15.08.2021).*
16. Kondratenko A.B. *Avtomatizirovannaya obuchayushchaya sistema personalizacii obucheniya // Vysshee obrazovanie v Rossii. 2007. №8. c.130-132.*
17. Grachev V.V. *Personalizaciya obrazovaniya: monografiya. M.: Izd-vo SGI, 2005. 200 s.*
18. Bakytgul Abykanova, Zhupar Bilyalova, Gulmira Tashkeyeva, Sholpan Aldibekova, Samal Nugumanova, Akmaral Dautkulova, Aigul Shakibayeva, Samal Kubekova. *Professional competencies and methods for their formation in the university //AD ALTA: Journal of interdisciplinary research. – 2020.*

**ЖОҒАРЫ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНАН КЕЙІНГІ БІЛІМ:
МӘСЕЛЕЛЕР, ЖАҢАШЫЛДЫҚ, ДАМУ БОЛАШАҒЫ**

**ВУЗОВСКОЕ И ПОСЛЕВУЗОВСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ПРОБЛЕМЫ,
ИННОВАЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

УДК 004.75
МРНТИ 14.85.33

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.07>

Сахипов А.А.^{1}, Ермаганбетова М.А.¹, Байдильдинов Т.Ж.²*
*¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Республика Казахстан*
*²Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Республика Казахстан*

**ИССЛЕДОВАНИЕ ПРАКТИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ ВНЕДРЕНИЯ БЛОКЧЕЙН
ТЕХНОЛОГИИ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ**

Аннотация

Актуальность заявленной тематики научного исследования обуславливается широким распространением технологии блокчейн в различных сферах жизни современного общества и значительными перспективами, открывающимися при практическом внедрении элементов данной технологии в современных высших учебных заведениях. Целью данной научно-исследовательской работы выступает определение основных методических рекомендаций по практическому применению технологии блокчейн в высших учебных заведениях, способных качественно изменить структуру использования данной технологии в современных высших учебных заведениях и позитивно повлиять на общее качество обучения в системе современных высших учебных заведений, с учётом преимуществ данной технологии. Основу методологии данной научно-исследовательской работы составило сочетание методов системного анализа преимуществ практического применения технологии блокчейн в современной системе высших учебных заведений, с аналитическим исследованием различных аспектов внедрения данной технологии в деятельность современных высших учебных заведений, для реализации различных задач организации учебного процесса и научно-исследовательской работы. Результаты данной научно-исследовательской работы наглядно свидетельствуют о наличии существенных преимуществ применения технологии блокчейн в системе современных высших учебных заведений, а также представляют собой практические рекомендации по внедрению подобной технологии в систему высших учебных заведения Республики Казахстан с целью создания оптимальных условий для хранения информации. Результаты и выводы данного научного исследования имеют существенную практическую значимость для работников системы современного высшего образования, по роду деятельности сталкивающихся с необходимостью практического использования технологии блокчейн в своей профессиональной деятельности, а также для разработчиков данной технологии, адаптирующих новейшие разработки в данной области под нужды системы высшего образования.

Ключевые слова: обработка информации, хранения данных, высшее образование, технология распределённого реестра, аккаунт.

Сахипов А.А.¹, Ермаганбетова М.А.¹, Байдильдинов Т.Ж.²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.,
Қазақстан Республикасы

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.,
Қазақстан Республикасы

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЕНГІЗУДІҢ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІН ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Ғылыми зерттеу тақырыбының өзектілігі қазіргі қоғам өмірінің әртүрлі салаларында блокчейн технологиясының кең таралуына және қазіргі заманғы жоғары оқу орындарында осы технология элементтерін практикалық енгізу кезінде ашылатын маңызды перспективаларға байланысты. Бұл ғылыми-зерттеу жұмысының мақсаты қазіргі заманғы жоғары оқу орындарында осы технологияны қолдану құрылымын сапалы өзгерте алатын және осы технологияның артықшылықтарын ескере отырып, қазіргі заманғы жоғары оқу орындары жүйесіндегі оқытудың жалпы сапасына оң әсер ететін жоғары оқу орындарында блокчейн технологиясын практикалық қолдану бойынша негізгі әдістемелік ұсыныстарды анықтау болып табылады. Осы ғылыми-зерттеу жұмысы әдіснамасының негізін қазіргі заманғы жоғары оқу орындарының жүйесінде блокчейн технологиясын практикалық қолданудың артықшылықтарын жүйелі талдау әдістерінің осы технологияны қазіргі заманғы жоғары оқу орындарының қызметіне енгізудің әртүрлі аспектілерін талдамалық зерттеумен, оқу процесі мен ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастырудың әртүрлі міндеттерін іске асыру үшін үйлестіру құрады. Осы ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижелері қазіргі заманғы жоғары оқу орындары жүйесінде блокчейн технологиясын қолданудың елеулі артықшылықтары бар екенін айқын көрсетеді, сондай-ақ ақпаратты сақтау үшін оңтайлы жағдай жасау мақсатында Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындары жүйесіне осындай технологияны енгізу жөніндегі практикалық ұсынымдар болып табылады. Осы ғылыми зерттеудің нәтижелері мен тұжырымдары қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінің қызметкерлері үшін, өз қызметінде Blockchain технологиясын практикалық қолдану қажеттілігіне тап болған, сондай-ақ осы саладағы соңғы әзірлемелерді жоғары білім беру жүйесінің қажеттіліктеріне бейімдейтін осы технологияны жасаушылар үшін маңызды практикалық мәнге ие.

Түйін сөздер: ақпаратты өңдеу, деректерді сақтау, жоғары білім, үлестірілген тізілім технологиясы, аккаунт

Sakhipov A.A.¹, Yermaganbetova M.A.¹, Baidildinov T.Zh.²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

²Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Republic of Kazakhstan

STUDY OF THE PRACTICAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

The relevance of the stated topic of scientific research is due to the widespread use of blockchain technology in various spheres of modern society and the significant prospects that open up with the practical implementation of elements of this technology in modern higher educational institutions. The purpose of this research work is to determine the main guidelines for the practical application of blockchain technology in higher educational institutions that can qualitatively change the structure of using this technology in modern higher educational institutions and positively affect the overall quality of education in the system of modern higher educational institutions, taking into account the advantages this technology. The basis of the methodology of this research work was a combination of methods of system analysis of the advantages of the practical application of blockchain technology in the modern

system of higher education institutions, with an analytical study of various aspects of the implementation of this technology in the activities of modern higher education work. The results of this research work clearly indicate the existence of significant advantages of using blockchain technology in the system of modern higher educational institutions, and also represent practical recommendations for introducing such technology into the system of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan in order to create optimal conditions for storing information. The results and conclusions of this scientific study are of significant practical importance for workers of the modern higher education system, by the nature of their activities, who are faced with the need for the practical use of blockchain technology in their professional activities, as well as for developers of this technology, adapting the latest developments in this area to the needs of the higher education system.

Keywords: information processing, data storage, higher education, distributed ledger technology, account.

Введение. Современные условия, сложившиеся в различных отраслях современной экономики, дают основания многим специалистам называть блокчейн технологией будущего. Тенденции развития современной системы высшего образования также дают основания вести речь о наличии значительных перспектив практического использования принципов технологии блокчейн в деятельности современных высших учебных заведений (вуз), поскольку данная технология имеет ряд существенных преимуществ по сравнению с традиционными методами хранения информации [1, р. 350]. Технология блокчейн предполагает использование системы распределённого реестра баз данных, которая имеет вид цепочки блоков, выстроенных по особым правилам. В каждом блоке содержится информация определённого рода, причём блоки связаны между собой специальными ссылками. При построении цепочки блоков соблюдается строгая взаимосвязь звеньев цепи и хронология их построения. Методы криптографии используются для последовательного включения всех блоков в единую систему, причём обеспечивается надёжная защита от проникновения в базу данных информации и попыток её изменения [2, р. 384]. Последовательное создание новых блоков в цепи и их увязка между собой в единую систему в обязательном порядке выполняются при условии подтверждения факта выполнения операций всеми участниками системы, причём предусмотрено хранение копий блоков у всех участников данной системы.

Конкретно такая организация системы хранения информации получила наименование распределённого реестра. Централизованный орган при этом отсутствует, что означает практическую невозможность выполнения отдельных операций с блоками цепи без получения согласия всех участников данной системы. В практике применения технологии блокчейн в различных сферах современной экономики и в деятельности различных организаций существует два основных типа систем распределённого реестра: открытые и закрытые. Первый тип открывает доступ к системе пользователей, качественно обеспечивает анонимность и имеет чёткую ориентированность на отдельных пользователей. Второй тип более подходит для организаций и характеризуется определенными свойствами, такими, как: наличие доступа только для определённой группы участников, конфиденциальность зафиксированной информации, высокая скорость [3, р. 262]. Технология блокчейн может быть успешно и эффективно реализована в различных сферах, где необходима оптимизация различных сфер деятельности: безопасность хранения информации, прозрачность данных, возможность автоматического заключения договоров, подтверждение подлинности данных несколькими участниками процесса. Система высшего образования выступает одной из основных областей применения рассматриваемой технологии, поскольку вопросы безопасности хранения данных и обеспечения возможности доступа к информации из нескольких разных точек актуальны в данном контексте.

Кроме того, современная система образования является областью, в которой существует реальная необходимость оформления большого количества документов и получения достоверной информации по различным вопросам. Высшие учебные заведения регулярно сталкиваются с необходимостью учёта и оформления большого количества документов, бумажная работа связана с ведением журнальной отчётности, заполнением ведомостей учебного процесса и

хозяйственной деятельности, а также составлением планов учебных занятий с фиксированием сведений о проверке тетрадей, домашних заданий и лабораторных работ [4, р. 232]. Качественное решение поставленных задач посредством использования технологии распределённого реестра существенно облегчит организацию учебного процесса, причём полученные результаты не вызовут сомнений у руководства учебного заведения, а также у представителей руководящих органов и самих участников учебного процесса вуза. Осуществление документооборота с использованием технологии цифровой записи информации в распределённом реестре баз данных быстро и качественно решит все проблемы сохранения данных, имеющих важность с точки зрения обеспечения ведения учебного процесса в вузе [5, р. 482]. Технология блокчейн имеет отличительную особенность, важную с точки зрения её использования в работе высших учебных заведений – невозможность безвозвратной утраты информации, а также подделки документов о получении высшего образования, поскольку любое действие в данной системе может быть осуществлено только с согласия всех её участников.

Целью статьи выступает определение основных методических рекомендаций по практическому применению технологии блокчейн в высших учебных заведениях, способных качественно изменить структуру использования данной технологии в современных вузах и позитивно повлиять на общее качество обучения в системе современных высших учебных заведений, с учётом преимуществ данной технологии.

Материалы и методы. Основу методологии статьи составляет сочетание методов системного анализа преимуществ практического применения технологии блокчейн в системе высших учебных заведений Республики Казахстан, с аналитическим исследованием различных аспектов внедрения технологии в деятельность современных вузов страны, для реализации задач организации учебного процесса и научно-исследовательской работы. Теоретические изыскания, составляющие базу данного научного исследования, выполнены с учётом реального опыта практического внедрения технологии блокчейн в различных сферах экономики и на основании реальных результатов, полученных при использовании данной технологии. Опыт применения технологии блокчейн, обобщённый и систематизированный в научных работах различных исследователей отражает перспективы применения данной технологии и её значение для развития систем учёта и хранения информации в целом. Теоретической базой данной научно-исследовательской работы выступают многочисленные исследования авторов, раскрывающие суть технологии блокчейн и особенности её применения в различных направлениях современной экономики, а также в деятельности организаций.

В целях облегчения восприятия подаваемой информации и для создания максимально качественной, объективной картины научного исследования, все наработки авторов с других стран, взятые в порядке цитирования и представленные в данной научной работе, были переведены на русский язык. Все материалы, составляющие базу данной научно-исследовательской работы, были подобраны в строгом соответствии с заявленной тематикой научного исследования, что оптимально с точки зрения перспектив её качественного раскрытия. Данное научное исследование было проведено в три основных этапа. На первом этапе данной научно-исследовательской работы было выполнено теоретическое исследование особенностей практического применения технологии блокчейн в различных сферах экономики в целом и в деятельности учреждений системы высшего образования, в частности. Кроме того, на данном этапе научно-исследовательской работы был проведен системный анализ ключевых преимуществ использования технологии блокчейн в деятельности современных высших учебных заведений по сравнению с ранее применявшимися традиционными методами сохранения информации.

На втором этапе данного научного исследования было проведено аналитическое исследование разнообразных аспектов внедрения технологии блокчейн в деятельность современных вузов Казахстана, в целях обеспечения реализации различных задач организации учебного процесса и научно-исследовательской работы, а также подготовки практических рекомендаций по использованию данной технологии в высших учебных заведениях государства. Также, после получения предварительных результатов данной научно-исследовательской работы было

выполнено их аналитическое сравнение с результатами других исследователей особенностей применения технологии блокчейн в различных сферах, где необходимо создание эффективных систем хранения и обработки информации. На заключительном этапе данного научного исследования, на основании полученных результатов были сформулированы окончательные выводы, подводящие итоги всему комплексу научно-исследовательских работ и выступающие логическим отражением всего хода научного исследования. В целом результаты данной научно-исследовательской работы и сформулированные на их основе выводы, являются качественным отображением заявленной тематики научного исследования и могут быть использованы в последующем в качестве базы для проведения научно-исследовательских работ в сфере изучения различных аспектов применения технологии блокчейн в высших учебных заведениях и её преимуществ по сравнению с другими технологиями хранения и обработки информации.

Результаты. Использование технологии блокчейн в высших учебных заведениях Республики Казахстан находится на экспериментальном уровне, поэтому пока не приходится вести речь о конкретных достижениях сотрудников системы высшего образования страны в данном направлении. Тем не менее, подготовка практических рекомендаций по различным аспектам применения данной системы в учреждениях системы высшего образования способствует качественной подготовке почвы для практического применения технологии блокчейн в учреждениях системы высшего образования Казахстана. На схеме, представленной на Рисунке 1, отражены основные аспекты функционирования технологической модели блокчейн, в контексте регистрации и учёта дипломов выпускников применительно к деятельности учреждения современной системы высшего образования Республики Казахстан.

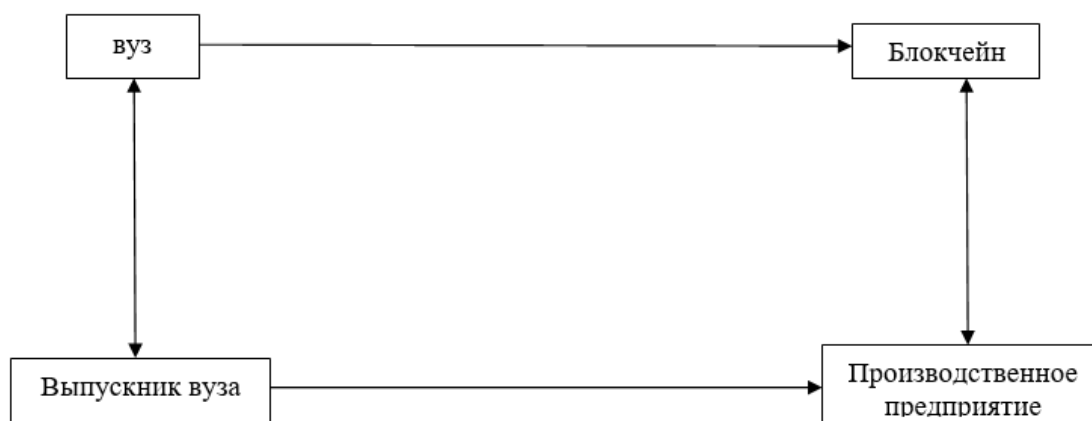


Рисунок 1. Практическое применение технологии блокчейн для регистрации и хранения дипломов выпускников высшего учебного заведения

Применение открытого ключа доступа к сети блокчейн со стороны, как руководства высшего учебного заведения, так и потенциального работодателя, а также самого молодого специалиста, создаёт все условия для надёжного сохранения информации и доступа к ней только со стороны лиц, непосредственно вовлечённых в процесс [6]. При этом обеспечивается полная сохранность всего объёма информации о дипломах выпускников высшего учебного заведения и исключается доступ к данной информации посторонних лиц. Работа ресурса с элементами технологии блокчейн заключается в создании последовательной цепи блоков с содержащейся в них информацией, причём доступ к данной информации может быть предоставлен только непосредственным участникам данной цепи. В качестве примера можно представить электронный образовательный портал «Blockchain study» [7], выполненный с использованием элементов технологии блокчейн. Каждый, вновь зарегистрировавшийся пользователь, получает возможность размещения определённой информации, конкретно обучающих курсов и полученных сертификатов, доступ к которым у него происходит посредством введения логина и пароля. Основными особенностями ресурса с элементами технологии блокчейн, который

расположен на электронном образовательном портале «Blockchain study» [7], можно считать следующие:

1. Каждый, вновь зарегистрированный пользователь, может пользоваться возможностями ресурса в рамках своего зарегистрированного аккаунта.

2. Информация, размещённая на разных аккаунтах, надёжно защищена и доступ к ней имеется только у владельцев аккаунтов.

3. Внесение изменений в академическую успеваемость без разрешения доступа невозможно.

Рекомендации по практическому использованию данного ресурса, в высших учебных заведениях Республик Казахстан в основном касаются его возможностей и наиболее полного их использования. В данном контексте следует выделить несколько основных аспектов:

– надёжность пароля конкретного аккаунта напрямую связана с безопасностью сохраняемых в данном аккаунте данных, поэтому владельцам следует создавать только надёжные пароли;

– в аккаунты рекомендуется вносить исключительно важную информацию, имеющую отношение к учебному процессу, дабы не перегружать ресурс;

– процедура обмена монет на цифровой сертификат с транскриптом успеваемости учащегося выполняется внутри ресурса и не может быть направляема извне, поэтому за ответственность за точность обмена несёт владелец аккаунта;

– размещение в ресурсе какой-либо информации возможно при регистрации с использованием логина (электронной почты) и пароля, рекомендуется при регистрации использовать реальные электронные адреса;

– открывать несколько аккаунтов в данном ресурсе не рекомендуется, поскольку всю информацию можно надёжно хранить в одном аккаунте.

Рекомендации по практическому применению ресурсов, созданных с использованием технологии блокчейн в учреждениях системы высшего образования Республики Казахстан учитывают различные аспекты использования данного ресурса в последующем для надёжного хранения баз данных. Методические рекомендации по применению блокчейн технологии в высших учебных заведениях Республики Казахстан в целом касаются различных аспектов внедрения данной технологии в систему высших учебных заведения страны и в общем виде они могут быть сведены к следующему:

1. Разработать научно-методическую базу, освещающую методику построения сети распределённого реестра баз данных и основные принципы управления информацией внутри данной системы.

2. Подготовить методические пособия по разъяснению технических тонкостей управления элементами системы распределённого реестра.

3. Разработать программы постепенного перехода с бумажных носителей информации на цифровые элементы.

4. Разработать план последовательного внедрения элементов технологии блокчейн в систему управления информационными массивами высших учебных заведений Казахстана.

5. Сформировать методику контроля функционирования элементов цепи и обеспечения должного уровня качества хранения информации в системе.

6. Сформировать и внедрить план мероприятий по контролю безопасности хранения данных, а также контроля качества внесения изменений в систему.

Внедрение технологии блокчейн в высших учебных заведениях Республики Казахстан позволяет сохранять всю информацию об успеваемости студентов, личных достижениях в учёбе и научной деятельности. Кроме того, данная технология создаёт все необходимые условия для хранения информации о выпускниках учебного заведения, с фиксированием всех данных выпущенных дипломов. Данная информация при необходимости будет доступна потенциальным работодателям, решающих вопросы поиска квалифицированных кадров для своих организаций. Технология распределённого реестра баз данных позволяет создать и сохранить для каждого студента и выпускника учебного заведения автоматически проверяемое резюме, содержащее всю необходимую информацию о его успеваемости и научных достижениях. На Рисунке 2.

Представлена схема функционирования технологии блокчейн при внесении дополнительной информации.

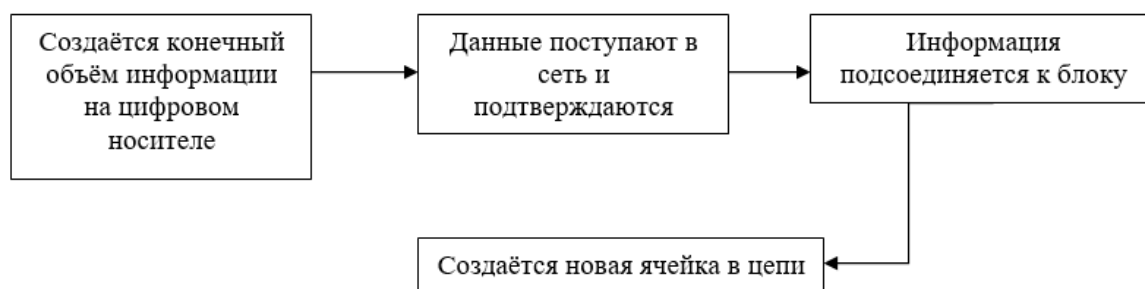


Рисунок 2. *Схема функционирования технологии блокчейн при внесении дополнительной информации*

Технология блокчейн позволяет своевременно вносить все необходимые изменения в единый ресурс, содержащий всю информацию об учебном процессе высшего учебного заведения, ходе проведения лекционных и практических занятий, защиты дипломов и диссертаций. Каждая новая информация добавляется в цепь блоков, после чего она перепроверяется другими участниками блокчейн системы. После того, как заданное количество пользователей подтверждает факт поступления информации и её достоверность, информация сохраняется в системе и её достоверность не вызывает никаких сомнений [8, р. 368]. Технология блокчейн при её практическом применении в системе высших учебных заведений Казахстана создаёт условия для защиты прав интеллектуальной собственности, что сложно при использовании иных методов хранения информации. Невозможность доступа посторонних к базам данных технологии распределённого реестра определяет надёжность защиты интеллектуальной собственности, а также возможность идентификации конкретного участника системы в общей цепи [9].

Преимущество технологии блокчейн в данном контексте заключается в том, что идентификацию в сети могут проходить только зарегистрированные пользователи, что исключает возможность внешнего проникновения и хищения данных, представляющих собой объект интеллектуальной собственности. При этом, учебному заведению не следует осуществлять управление сложными системами в целях обеспечения прав доступа к информации, обращая внимание исключительно на защиту сети, в которой происходит информационный обмен. Подобная ситуация способствует сохранению материальных ресурсов, как правило, выделяемых на управление информационной сетью, а также на разработку и внедрение методов борьбы с нарушениями прав интеллектуальной собственности. К тому же, лица, вступающие во взаимодействие с учащимися учебного заведения, не обязаны в полной мере брать на себя ответственность за сохранение конфиденциальности баз данных ввиду того, что знать их им не требуется. Таким образом, технология блокчейн имеет серьёзные перспективы при её использовании в высших учебных заведениях Казахстана, что требует подготовки и внедрения новейших методических рекомендаций по управлению технологией распределённого реестра в вузах страны.

Обсуждение. Технология блокчейн успешно применяется в сферах образования, здравоохранения, в сфере грузоперевозок, а также прочих областях экономики и различных сферах жизни общества. Начиная с 2017 года, вступила в свою новую фазу эволюция цифровых технологий, поскольку примерно каждый второй житель Земли получил собственный доступ к Интернету [10, р. 1-8]. Современные информационные технологии открывают новые возможности изменения повседневной жизни человека, выстраивания производственных отношений, позволяют качественно изменять структуру экономики и построения внутренних и внешних экономических связей. Кроме того, постоянно совершенствуются требования, выдвигаемые к современной системе коммуникаций и информационных систем, разработки и внедрения новейших технологических решений, направленных на повышение качества

функционирования системы обработки данных и хранения информации. Постепенное распространение технологии блокчейн обусловило смещение вектора развития современных систем обработки и хранения информации в сторону децентрализации, распределение элементов хранения информации с качественной организацией контроля сохраняемой информации [11, р. 60-64]. При практическом использовании технологии блокчейн предусматривается основание платформ, для проведения операций между равными в правах участниками, взаимодействие которых происходит напрямую без использования посреднических схем. В основе принципа действия подобных систем лежит децентрализованное хранение информации, позволяющее качественно отражать все данные о проведенных операциях.

Подготовка качественных рекомендаций по применению технологии блокчейн в системе высшего образования позволит постепенно сформировать эффективную систему хранения информации с использованием баз данных, в которой содержатся данные о различных аспектах ведения учебного процесса высшего учебного заведения [12]. Подобные системы могут содержать информацию о планах лекционных и практических занятий, результаты сдачи зачётов и экзаменов, планы проведения лабораторных работ и т.д. Кроме того, применение технологии блокчейн в системе высших учебных заведений позволяет создать надёжную систему защиты баз данных, в которых хранится информация о порядке выдачи дипломов о высшем образовании выпускникам вызов, с указанием всей необходимой информации. Преимущества практического применения технологии блокчейн в деятельности системы высших учебных заведений заключаются в надёжности хранения информации и невозможности получения доступа к ней посторонним лицам, что полностью исключает возможность подделки дипломов о высшем образовании и внесения любых изменений в порядок фиксирования информации, касающейся различных аспектов ведения учебного процесса [13].

Применение технологии блокчейн даёт возможность записывать транзакции таким образом, что происходит полная автоматизация любых обоснованных действий всех участников, имеющих право доступа к системе блоков, составляющих основу блокчейн. Дальнейшее развитие и распространение данной технологии способствует ускорению бизнес-процессов в любой сфере экономики и промышленности, повышению кибербезопасности, а также снижению влияние посреднических структур на качество процесса хранения и обработки информации либо полному отказу от таковых [14]. Технология блокчейн способна начать реакцию последовательного изменения деловых моделей и процессов, связанных с ходом поставок в учебные заведения новейшего исследовательского оборудования и материалов, необходимых для качественного осуществления научно-исследовательской и учебной деятельности. Возможности технологии распределённого реестра представляются не имеющими границ, особенно при грамотном управлении подобными технологиями. Возможности практического применения технологии блокчейн в современном высшем образовании и прочих областях деятельности позволяют уверенно вести речь о технической обоснованности использования подобной технологии в качестве надёжной и эффективной альтернативы традиционным методам хранения информации [15].

Защита от внешнего вмешательства является важнейшим отличительным качеством технологии блокчейн, что в сочетании с безопасностью хранения баз данных предопределяет колоссальный эффект от применения подобной технологии в системе современных высших учебных заведений. Кроме того, технология блокчейн может совершить качественный переворот в различных отраслях науки и техники, практически в любой сфере, где требуется высокое качество хранения информации с обеспечением надёжной защиты от внешнего вмешательства и взлома хранимых баз данных. Любая операция в цепи блокчейн представляет собой информацию, которая подлежит тщательной проверке независимыми участниками и встраивается в общую систему подобных операций. Технология блокчейн включает в себя механизмы, позволяющие сохранить полную прозрачность всей системы и её независимость от посторонних воздействий [16]. Анализ блоков проведения операций позволяет отслеживать прозрачность каждой сделки в системе. Все операции могут проводиться полностью анонимно, практически мгновенно и без посреднического участия. Блокчейн, применительно к современной

системе высшего образования, представляет собой специальный контракт цифрового типа, при помощи которого конкретный участник данной системы может без посредников связываться с другим участником, в целях получения от него любой необходимой ему в собственной практической деятельности информации в строго оговоренное время.

В подобной ситуации вся информация о произведённом обмене сохраняется в системе блоков, находясь в своей, строго определенной ячейке. Также в данной системе оказываются задействованными все компьютеры, всех участников данной системы, которые оказываются вовлечёнными в данное действие [17, р. 476]. Само учебное заведение, в рамках которого осуществляется указанный информационный обмен, не должно выступать в качестве посредника при осуществлении подобных операций, причём все остальные члены данной системы выполняют функцию участников информационного обмена. Это означает, что легитимность данных операций, как и факт наличия каких-либо нарушений, могут быть подтверждены всеми участниками системы без исключения. Технология блокчейн развивается в глобальном плане быстрыми темпами, причём остановить данный процесс уже невозможно. Появляются всё новые факты практического применения данной технологии в работе тех или иных учебных заведений, что способствует интенсификации процессов информационного обмена и замены устаревших технологий хранения информации и обмена ею, новыми, эффективными технологическими решениями. Реальные возможности практического использования технологии распределённого реестра в промышленности, деятельности деловых структур, медицине и сфере образования практически ничем не ограничены. В экономическом секторе технология блокчейн представляет реальную угрозу для деятельности и выживания тех компаний, которые используют устаревшие методы сохранения информации, поскольку с чисто технологической точки зрения преимущества блокчейн неоспоримы.

Появление технологии блокчейн в эпоху трансформации цифровых технологий во многом обуславливает огромные перспективы её развития и использования в различных сферах существования современного общества, одной из которых является система современного высшего образования [5, р. 482]. На данном этапе экономического и общественного развития руководителям современных высших учебных заведений следует тщательно проанализировать различные аспекты воздействия технологии распределённого реестра данных на деятельность учебных заведений в целом и конкретного вуза в частности, с учётом возможностей данной системы и реальных перспектив её развития в современной системе высшего образования. Должны быть приняты во внимание все возможные перспективы хранения и распространения информации, контроля сведений всеми участниками данной структуры, а также преимущества по использованию технологии блокчейн в качестве замены традиционных систем хранения баз данных электронного реестра [18]. Руководящему составу высших учебных заведений следует разработать и представить представителям всех звеньев преподавательского состава и научных работников методические указания по практическому использованию технологии блокчейн в деятельности данных учебных заведений. Это создаст условия для качественного изучения возможностей технологии блокчейн всеми звеньями системы высшего учебного заведения, что существенно облегчит процесс внедрения данной технологии в систему высшего образования в целом.

В современных условиях научно-технического прогресса слияние различных направлений развития технологических инноваций способствует созданию более современных моделей технологий хранения и обработки информации и их практического применения в целях обеспечения высокого уровня защиты баз данных. Создание новейших децентрализованных систем обеспечивает появление безопасных сетей, способных надёжно защитить целостность транзакций и обеспечить высокое качество хранения и обработки поступающей информации. Внедрение технологии блокчейн в современных высших учебных заведениях может быть выполнено постепенно на протяжении последующих нескольких лет, по мере готовности преподавательского и педагогического состава вузов и специалистов обслуживающего технического персонала к подобным изменениям. Эффективное внедрение данной технологии, с максимальной пользой для организации процесса обучения в учебном заведении и обеспечения

должного уровня обработки информации, имеющей принципиальное значение для деятельности вуза, а также высокого уровня защищённости подобной информации достигается при условии наличия чётких, профессионально подготовленных рекомендаций по усвоению персоналом вузов особенностей технологии распределённого реестра [19]. Вместе с тем, следует предусмотреть комплекс мероприятий по усвоению особенностей данной технологии и обеспечить качественное обучение управлению сетями блокчейн при возникновении подобной необходимости.

Использование технологии блокчейн в системе современных высших учебных заведений позволит отказаться от бумажных носителей информации в пользу носителей цифровых, что значительно сократит количество отчётности, усложняющей жизнедеятельность высшего учебного заведения. Блокчейн в системе образования уже широко применяется в таких странах, как Япония, Гонконг, Соединенные Штаты Америки, Сингапур и ряд других стран Европы и Азии. Платформы блокчейн, приспособленные для потребностей современной системы образования, широко используются в Японии, как альтернатива традиционным методам ведения занятий. Технология блокчейн была положена в основу создания большого количества обучающих курсов как база для хранения учебного материала в цифровом виде. Технология блокчейн в деятельности учреждений высшего образования имеет большие перспективы, поскольку представляет собой принципиально новую методику хранения и защиты информации. Структура блокчейн ориентированная на проведение академических исследований, позволяет проводить автоматический сбор данных о новых научных публикациях, появляющихся в различных научных областях, с обеспечением их хранения на цифровых носителях информации. Причём возможности, рассматриваемой технологии позволяют проводить регулярное обновление базы данных, с учётом появления новых научных материалов или обновления старых публикаций [20, р. 341]. С использованием принципов блокчейн можно сохранять и постоянно обновлять связи между научными публикациями, представленные в виде системы ссылок, цитат и определённого набора ключевых слов, что позволит поставить на качественно новый уровень вопросы сертификации научных работ в соответствии с требованиями научных журналов, в которых выполняются публикации.

В целом, переход на технологию блокчейн в системе современного высшего образования является длительным и дорогостоящим процессом, предполагающим необходимость внесения существенных финансовых инвестиций, что позволить себе может далеко не каждое современное учебное учреждение. При этом, одной из основных особенностей технологии блокчейн является то, что она может быть успешно адаптирована под любые операции по регистрации, передаче или учётному хранению каких-либо информационных массивов, имеющих место в деятельности любого образовательного учреждения. Автоматизация процессов размещения, упорядочивания и систематизации информации позволит вывести на качественно новый уровень деятельность любого учебного заведения, высвободить большое количество времени его сотрудников, что в целом позитивно скажется на перспективах развития науки в целом. Технология блокчейн имеет большое будущее применительно к реалиям современной системы высшего образования, поскольку открывает новые, невиданные прежде возможности.

Выводы. Своевременная разработка и качественное внедрение методических рекомендаций по применению блокчейн технологии в высших учебных заведениях способствуют скорейшему и эффективному внедрению данной технологии в современные вузы, что в свою очередь способно качественно улучшить положение дел в сфере хранения и обработки информации, имеющей существенное значение в вопросах функционирования современных высших учебных заведений. Практическое применение технологии блокчейн в целом выводит на новый качественный уровень вопросы хранения информации и защиты баз данных, посредством внедрения в вузовскую практику принципов технологии распределённого реестра. Подобная технология позволяет полностью устранить фиксирование информации на бумажных носителях, поскольку все данные хранятся только в цифровом формате. Технология блокчейн позволяет полностью автоматизировать процессы хранения и выдачи дипломов о высшем образовании,

вести регистрацию научных работ и сохранять объёмы баз данных, необходимых для качественной организации учебного процесса.

Перспективы применения технологии блокчейн в учреждениях современной системы высшего образования предполагают необходимость разработки подробных рекомендаций по методике практического применения данной технологии, с разъяснением её особенностей и преимуществ по сравнению с традиционными методами хранения и обработки данных, а также технических нюансов, знание которых обязательно на любых этапах практического использования данной технологии. Необходимость разработки подобных методических рекомендаций диктуется тем обстоятельством, что применение технологии блокчейн в современных учреждениях системы высшего образования в настоящий момент времени преимущественно находится в стадии эксперимента, требующего детальной доработки и совершенствования всех методик, связанных с практическими аспектами использования блокчейн. Тем не менее, существуют примеры успешного внедрения данной технологии в учебных заведениях, демонстрирующие несомненные преимущества технологии блокчейн по сравнению с известными ранее способами хранения и обработки информации, что доказывает эффективность её использования и необходимость ведения дальнейших теоретических и практических разработок в данном направлении.

Список использованной литературы:

1. Islam S.K.H., Pal A., Samanta D., Bhattacharyya S. *Blockchain technology for emerging applications*. – London: Academic Press, 2021. – P. 350.
2. Krishnan S., Balas V., Golden J., Robinson Y., Kumar R. *Blockchain for smart cities*. – Oxford: Elsevier, 2021. – P. 384.
3. Kshetri N. *Blockchain and supply chain management*. – Oxford: Elsevier, 2021. – P. 262.
4. Shafie-khah M. *Blockchain-based smart grids*. – London: Academic Press, 2020. – P. 232.
5. Chuen D.L.K., Deng R. *Handbook of blockchain, digital finance, and inclusion*. – London: Academic Press, 2017. – P. 482.
6. Ducree J. *Research – A blockchain of knowledge? // Blockchain: Research and Application*. – 2020. – Vol. 1, No. 1-2. – Article number: 100005.
7. *Blockchain study*. – Access mode: <http://blockchainstudy.ru/> (date of application: 28.08.2021).
8. Marke A. *Transforming climate finance and green investment with blockchains*. – London: Academic Press, 2018. – P. 368.
9. Hang L., Kim D.-H. *Optimal blockchain network construction methodology based on analysis of configurable components for enhancing Hyperledger Fabric performance // Blockchain: Research and Applications*. – 2021. – Vol. 2, No. 1. – Article number: 100009.
10. Кузнецова Т.И. *Возможности использования блокчейна в различных отраслях экономики // Гуманитарный вестник*. – 2020. – Т. 5. – P. 1-8.
11. Рахматуллина В.Р., Горшенин В.Ф. *На пути к цифровой экономике: технология блокчейн // Общество, экономика, управление*. – 2018. – Т. 3, №3. – P. 60-64.
12. Vatakan S.M.B., Bondarti A.B., Bondarti P.B., Quc Q. *Blockchain technology forecasting by patent analytics and text mining [Electronic resource]*. – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000142> (date of application: 29.08.2021).
13. Corradini F., Marcelletti A., Morichetta A., Polini A., Re B., Scala E., Francesko F.T. *Model-driven engineering for multi-party business processes on multiple blockchains [Electronic resource]*. – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000130> (date of application: 30.08.2021).
14. Douglas A., Holloway R., Lohr J., Morgan E., Harfoush K. *Blockchains for constrained edge devices // Blockchain: Research and Applications*. – 2020. – Vol. 1, No. 1-2. – Article number: 100004.
15. Uddin M.A., Stranieri A., Gondal I., Balasubramanian V. *A survey on the adoption of blockchain in IoT: Challenges and solutions [Electronic resource]*. – Access mode:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000014> (date of application: 31.08.2021).

16. Antwi M., Adnane A., Ahmad F., Hussain R., Rehman M. H., Kerrache C.A. *The case of Hyperledger Fabric as a blockchain solution for healthcare applications [Electronic resource].* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000075> (date of application: 31.08.2021).

17. Krishnan S., Balas V., Golden J., Robinson Y., Balaji S. *Handbook of research on blockchain technology.* – London: Academic Press, 2020. – P. 476.

18. Stallone V., Wetzels M., Klaas M. *Applications of blockchain technology in marketing systematic review of marketing technology companies [Electronic resource].* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S209672092100018X> (date of application: 30.08.2021).

19. Foti M., Vavalis M. *What blockchain can do for power grids? // Blockchain: Research and Applications.* – 2021. – Vol. 2, No. 1. – Article number: 100008.

20. Kim S., Deka G.C., Zhang P. *Role of blockchain technology in IoT applications.* – London: Academic Press, 2019. – P. 341.

References:

1. Islam S.K.H., Pal A., Samanta D., Bhattacharyya S. *Blockchain technology for emerging applications.* – London: Academic Press, 2021. – S. 350.

2. Krishnan S., Balas V., Golden J., Robinson Y., Kumar R. *Blockchain for smart cities.* – Oxford: Elsevier, 2021. – S. 384.

3. Kshetri N. *Blockchain and supply chain management.* – Oxford: Elsevier, 2021. – S. 262.

4. Shafie-khah M. *Blockchain-based smart grids.* – London: Academic Press, 2020. – S. 232.

5. Chuen D.L.K., Deng R. *Handbook of blockchain, digital finance, and inclusion.* – London: Academic Press, 2017. – S. 482.

6. Ducree J. *Research – A blockchain of knowledge? // Blockchain: Research and Application.* – 2020. – Vol. 1, No. 1-2. – Article number: 100005.

7. *Blockchain study.* – Access mode: <http://blockchainstudy.ru/> (date of application: 28.08.2021).

8. Marke A. *Transforming climate finance and green investment with blockchains.* – London: Academic Press, 2018. – S. 368.

9. Hang L., Kim D.-H. *Optimal blockchain network construction methodology based on analysis of configurable components for enhancing Hyperledger Fabric performance // Blockchain: Research and Applications.* – 2021. – Vol. 2, No. 1. – Article number: 100009.

10. Kuznetsova T. I. *Vozmozhnosti ispol'zovaniya blokcheyna v razlichnykh otraslyakh ekonomiki // Gumanitarnyy vestnik.* – 2020. – T. 5. – S. 1-8.

11. Rakhmatullina V.R., Gorshenin V.F. *Na puti k tsifrovoy ekonomike: tekhnologiya blokcheyn // Obshchestvo, ekonomika, upravleniye.* – 2018. – T. 3, №3. – S. 60-64.

12. Bamakan S.M.B., Bondarti A.B., Bondarti P.B., Quc Q. *Blockchain technology forecasting by patent analytics and text mining.* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000142> (date of application: 29.08.2021).

13. Corradini F., Marcelletti A., Morichetta A., Polini A., Re B., Scala E., Francesko F.T., *Model-driven engineering for multi-party business processes on multiple blockchains.* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000130> (date of application: 30.08.2021).

14. Douglas A., Holloway R., Lohr J., Morgan E., Harfoush K. *Blockchains for constrained edge devices // Blockchain: Research and Applications.* – 2020. – Vol. 1, No. 1-2. – Article number: 100004.

15. Uddin M.A., Stranieri A., Gondal I., Balasubramanian V. *A survey on the adoption of blockchain in IoT: Challenges and solutions.* – Access mode:

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000014> (date of application: 31.08.2021).

16. Antwi M., Adnane A., Ahmad F., Hussain R., Rehman M. H., Kerrache C.A. *The case of Hyperledger Fabric as a blockchain solution for healthcare applications.* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2096720921000075> (date of application: 31.08.2021).

17. Krishnan S., Balas V., Golden J., Robinson Y., Balaji S. *Handbook of research on blockchain technology.* – London: Academic Press, 2020. – S. 476.

18. Stallone V., Wetzels M., Klaas M. *Applications of blockchain technology in marketing systematic review of marketing technology companies.* – Access mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S209672092100018X> (date of application: 30.08.2021).

19. Foti M., Vavalis M. *What blockchain can do for power grids?* // *Blockchain: Research and Applications.* – 2021. – Vol. 2, No. 1. – Article number: 100008.

20. Kim S., Deka G.C., Zhang P. *Role of blockchain technology in IoT applications.* – London: Academic Press, 2019. – S. 341.

МРНТИ 14.07.09.

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.08>

Альдибекова Ш.Н.^{1*}

¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІ - КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі заманғы білім беруді жаңғырту процесін оқу орындарында болашақ мамандарды шығармашылық дамыту үшін жағдайларды іздеу және қамтамасыз ету жүйесі сияқты компонентсіз елестету қиын. Студенттер арасынан болашақ ғылыми-шығармашыл элитаны қалыптастыру - маңызды әлеуметтік-экономикалық міндет және елді үдемелі дамытудың шарты.

Зерттеудің мақсаты, ғылым мен техника саласындағы дарынды жастарды іздеу, дамыту және қолдаудың тиімді ұлттық жүйесін құру. Ғылыми-техникалық қызметтің аймақтық инфрақұрылымында дарынды жастарды шоғырландыруға ықпал ететін ғылыми және шығармашылық қызметті ұйымдастырудың осындай жүйелерін дамытуды мақсат етіп қойған елдерде жүзеге асырылатын жобалар жемісті деп танылуы керек.

Мақалада студенттердің ғылыми құзіреттіліктерін қалыптастыру және дамыту мәселелері қарастырылады. Оқу процесінде зерттеу дағдыларының маңыздылығы атап өтіледі. Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметінің олардың кәсіби қалыптасу факторы ретіндегі маңызы өзектендіріледі.

Қазақстан Республикасы мен еліміздің ірі қалаларындағы университеттердегі студенттердің ғылыми - зерттеу жұмыстарын ұйымдастырудың қазіргі жағдайы талданды. Қазіргі жағдайда студент жастардың ғылыми-зерттеу белсенділігін дамытудың үрдістері, нысандары мен әдістері қарастырылған.

Түйін сөздер: зерттеу қызметі, құзыреттер, ғылыми-зерттеу жұмысы, студенттердің ғылыми - зерттеу қызметі, кәсіби құзыреттілік, болашақ маман.

Альдикеова Ш.Н. ^{1*}

¹ *Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан*

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Аннотация

Процесс модернизации современного образования трудно представить без такого компонента, как система поиска и обеспечения условий для творческого развития будущих специалистов в учебных заведениях. Формирование будущей научно-творческой элиты из числа студентов – важная социально-экономическая задача и условие поступательного развития страны.

Целью исследования является создание эффективной национальной системы поиска, развития и поддержки талантливой молодежи в области науки и техники.

плодотворными должны быть признаны проекты, реализуемые в странах, ставящих своей целью развитие таких систем организации научной и творческой деятельности, способствующих консолидации талантливой молодежи в региональной инфраструктуре научно-технической деятельности.

В статье рассматриваются вопросы формирования и развития научных компетенций студентов. Отмечается важность исследовательских навыков в процессе обучения. В статье актуализируется значение научно-исследовательской деятельности студентов как фактора их профессионального становления.

В заключении анализируется современное состояние организации научно - исследовательской работы студентов в университетах Республики Казахстан и крупных городов страны. Рассматриваются тенденции, формы и методы развития научно-исследовательской активности студенческой молодежи в современных условиях.

Ключевые слова: исследовательская деятельность, компетенции, научно-исследовательская работа, научно - исследовательская деятельность студентов, профессиональная компетентность, будущий специалист.

Aldibekova Sh.N. ¹

¹ *Kazakh national women's pedagogical university Almaty, Kazakhstan*

RESEARCH ACTIVITY OF STUDENTS AS THE MAIN FACTOR IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE

Abstract

It is difficult to imagine the process of modernizing modern education without such a component as a system for finding and providing conditions for the creative development of future specialists in educational institutions. The formation of the future scientific and creative elite from among students is an important socio-economic task and a condition for the progressive development of the country.

The aim of the research is to create an effective national system for the search, development and support of talented youth in the field of science and technology. Projects implemented in countries aiming to develop such systems of organizing scientific and creative activities that contribute to the consolidation of talented youth in the regional infrastructure of scientific and technical activities should be recognized as fruitful.

The article deals with the formation and development of scientific competencies of students. The importance of research skills in the learning process is noted. The article actualizes the importance of students' research activities as a factor of their professional development.

In conclusion, the current state of the organization of research work of students at universities of the Republic of Kazakhstan and major cities of the country is analyzed. The tendencies, forms and methods of development of research activity of students in modern conditions are considered.

Key words: research activity, competencies, research work, research activity of students, professional competence, future specialist.

Кіріспе. Қазіргі уақытта өз іс-әрекетін талдауға, оның алдында туындайтын кәсіби мәселелерді тез және дұрыс шешім шығаруға қабілетті, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын, "шығармашыл тұлға" маман заман сұранысына қажетті болып отыр. Технологиялар барынша қарқынды дамып жатқан заманда жұмыс беруші "тар" маманды ғана қажет етпейтіні белгілі. Сондықтан, маман даярлау үдерісінде студенттердің кәсіби қызметінде білімді өз бетінше табуға, талдауға және пайдалануға мүмкіндік беретін әдістерді игеру қабілеттерін дамыту алдыңғы орынға шығады. Осыған байланысты білім беру парадигмасын болашақ мамандардың зияткерлік дамуына бағытталған білім беру парадигмасынан ғылыми-білім беруге көшу қажеттілігі туындайды, бұл білім беру мекемелерінің әдіснамалық негізін өзгертуге әкеледі.

Аталған мәселелерді негізге алып оқыту мен білім беру – студенттерді ғылыми - зерттеу қызметіне белсенді тарту болып табылады, яғни "оқу процесін тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға қайта бағдарлау, ойлау мәдениетіне тәрбиелеу, ғылым әдіснамасын меңгеру және кәсіптік-өндірістік және ғылыми салада туындайтын проблемаларды шешу жолдарын таба алатын маман даярлау" [1]. Осы принципке негізделген оқу процесі студенттерді ғылыми-зерттеу қызметіне енгізумен қатар, оларға қажетті кәсіби және жалпы құзіреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта жоғары мектеп педагогикасының тәжірибесінде де, теориясында да осы қызметтің маңызды тәжірибесі жинақталған. Коммуникативті, әлеуметтік және басқа да көптеген құзіреттер саласындағы зерттеулерді О.В.Соколова, А.В. Хуторская, зерттеушілік іс-әрекет, оның әдістері мен әдіснамасы, оқу үдерісіндегі маңызы Е.В. Бережнова, В.И.Богословский, В.И. Загвязинский, В.В. Краевский, А.М. Новиков, Е.А. Шашенкова, және т.б. басқалардың еңбектерінде көрініс тапты.

Қазақстанда мамандардың зерттеушілік мәдениетінің концепциясын З.А. Исаева (мамандардың кәсіби-зерттеушілік мәдениеті) Ш.Т.Таубаева (мұғалімнің зерттеушілік мәдениеті) [8] қарастырды. Жоғарғы оқу орындарындағы зерттеушілік әрекеттің даму тарихы, теориясы мен технологиясы мәселесін Г.К. Ахметова, А.А. Болатбаева, А.К.Мынбаева, А.М.Кудайбергенова, Е.С.Оналбеков [10] және т.б. ғалымдар еңбектерінде атап кеткен. Дегенмен, зерттеу құзыреттеріне баса назар аудару жеткіліксіз болды. Бұл ретте оқу процесінде зерттеу құзыретін іске асырудың тиімділігі дербес зерттеуді ұйымдастыру және өз бетінше жұмыс істеу дағдысын қалыптастыру мәселелерімен тікелей байланысты екенін атап өту қажет [2].

Жоғары оқу орнының білім беру процесіндегі студенттердің ғылыми - зерттеу қызметіндегі ұйымның ұстанымын белгілеуге бағытталған зерттеулерді одан әрі дамыту және бекіту үшін ынталандыру мемлекеттік органдар тарапынан осы аспектіге назардың артуы болып табылады. Қазіргі уақытта әзірленген білім беруді дамытудың бағдарламасында "жоғары оқу орындары студенттерінің ғылыми - зерттеу жұмыстарына және оқушы жастардың ғылыми-техникалық шығармашылығына мемлекеттік қолдау" бағыты ерекше атап өтілген.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Алдымен, студенттердің ғылыми қызметін анықтап көрсек, ғылыми әдебиеттерде білім беру жүйесіне қатысы бар мынадай қызмет түрлері бөлінеді:

- 1) оқу қызметі;
- 2) оқу-зерттеу қызметі;
- 3) ғылыми-зерттеу қызметі;
- 4) ғылыми қызмет.

Оқу іс-әрекеті әлемнің танымы мен өзгеруінің әлеуметтік тәжірибесін игеруге бағытталған жеке тұлға белсенділігінің ерекше формасы ретінде анықталады, оған сыртқы пәндік және ақыл-ой әрекеттерінің мәдени әдістерін игеру кіреді. Оқу іс-әрекетінің пәні-оқу тапсырмасының мазмұны, ал нәтижесі-оқу пәні туралы жаңа теориялық білім, сондай-ақ жаңа дағдылар [1]. Студенттердің зерттеу қызметі шартты түрде екі түрге бөлінеді: оқу-зерттеу және ғылыми-зерттеу қызметі. «Зерттеу» ұғымы жаңа ғылыми білімді іздеу және дамыту процесін білдіреді. «Зерттеу» ұғымы белсенді принципті камтиды (зерттеу, зерттеу, адам қызметінің элементі және т.б.), сондықтан зерттеу-бұл жаңа білім алуға бағытталған адамның іс — әрекеті.

Өз еңбегінде А.Н.Поддяков зерттеу қызметін "мотивациялық дайындықта және шындықты білуге зияткерлік қабілетінде, әртүрлі мақсаттарды өз бетінше қоюда, оларға қол жеткізудің субъективті жаңа тәсілдері мен құралдарын ойлап табуда, болжанбаған нәтижелер алуда және оларды одан әрі таным үшін пайдалануда көрінетін әлемге шығармашылық көзқарас" деп түсінді [2].

«Оқу-зерттеу қызметі» ұғымына оралсақ, біз оны жаңа білім алуға емес, зерттеу жүргізу дағдыларын игеруге бағытталған оқу іс-әрекетінің түрі ретінде анықтаймыз. А.Г. Белованың пайымдауынша, зерттеу қызметі-бұл " шығармашылық, зерттеу міндетіне алдын-ала белгісіз шешіммен жауап іздеумен байланысты қызмет (табиғаттың белгілі бір заңдылықтарын суреттеуге қызмет ететін шеберханадан айырмашылығы) және ғылыми салада зерттеуге тән негізгі кезеңдердің болуын болжайды " [3].

Қазіргі заманғы жоғары білімнің стратегиялық көзқарастарын ескере отырып, осы кезеңде болашақ мамандардың кәсіби қызметке қалыптасуының шығармашылық компонентін қалыптастыруға қойылатын талаптар оның жұмыс істеуінің барлық салаларында тұрақты жаңартылатын өндіріс жағдайында олардың инновациялық қызметке дайындығының негізі ретінде айтарлықтай артады.

Мұндай дайындықтың көрсеткіші, ең алдымен, болашақ мамандардың ғылыми - зерттеу қызметі дағдыларының қалыптасуының жеткілікті жоғары деңгейін қарастыруы керек, оны біз олардың кәсіби әл - ауқатын жақсарту шарты деп санаймыз. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары саласындағы дағдылары олардың зерттеуді жоспарлау, ақпарат жинау, оны өңдеу, зерттеу жұмысының аралық және қорытынды нәтижелерін белгілеу, алынған нәтижелерді практикалық жұмыста сенімді пайдалану деңгейлеріндегі әртүрлі зерттеу міндеттерін шешу кезінде шығармашылық іс - әрекеттерді орындауға дайындығын дамытуды болжайды.

Студенттерді ғылыми шығармашылықпен таныстыру, олардың зерттеу дағдыларын дамыту мәселесі бүгінде олардың кәсіби дайындығының сапасымен дұрыс байланысты. Сондықтан болашақ ғалымның мектебі ретіндегі ғылыми-зерттеу жұмысының ролін мойындай отырып, болашақ маманның терең кәсібилігі және болашақ еңбек қызметіне шығармашылық қатынасты қалыптастыру саласы ретінде осы қызметтің қолданбалы маңыздылығын төмендетпеу керек.

Бүгінгі таңда нарықтық экономика қоғамы жағдайында біз болашақ маманның бәсекеге қабілеттілік қасиеттеріне баса назар аударамыз, бұл студентті шығармашылық қызметке қоспай мүмкін емес. Бұл университетте студенттерді ғылыми - зерттеу жұмыстарына белсенді қатысуға тарту бойынша қызмет атқарады. Бұл жұмыстың тиімділігі, ең алдымен, университеттің өзінде құрылған студенттік ғылымның мәртебесіне және оның жұмыс істеу жүйесінің реттелуіне байланысты.

Бізді қоршаған әлем өте динамикалық түрде үнемі өзгеріп отыратындықтан, проблемаларды шешу үшін жаңа стандартты емес нұсқаларды іздеуге, әртүрлі көздерден ақпарат алуға және оны дұрыс пайдалануға мәжбүр етеді, тек осы жағдайда сұранысқа ие маман болып қалуға болады. Зерттеу дағдыларын игеру, мәселені ғылыми тұрғыдан шешу қабілеті болашақ мамандардың кәсіби қалыптасуына кепілдік беретін негізгі шарттардың бірі болып табылады [7].

Зерттеу қызметі дегеніміз не? Леонтович А.В. зерттеу қызметі - студенттердің алдын-ала белгісіз шешіммен шығармашылық, зерттеу мәселесін шешумен байланысты қызметі, бұл студенттердің шындықты игерудің әмбебап әдісін алу, жаңа білім алу негізінде білім беру процесінде студенттердің жеке позициясын белсендіру (яғни белгілі бір студент үшін жаңа және жеке маңызды болып табылатын өздігінен алынған білім) [3].

Алексеев Н.Г., Обухов А.В., Фомина Л.Ф., өз еңбектерінде ғылыми-зерттеу қызметін іздеу әрекеті тетіктерінің жұмыс істеуі нәтижесінде пайда болатын және зерттеу әрекеті негізінде құрылған зияткерлік және шығармашылық қызметтің ерекше түрі ретінде қарастыру керек деп жазады [4].

Осылайша, студенттердің зерттеу қызметі деп, зерттеудің негізгі кезеңдері арқылы олардың шығармашылық зерттеу міндеттерін орындауын түсінеміз: мәселені тұжырымдау, тақырыпты тұжырымдау; мақсат қою, гипотеза ұсыну; тиісті әдебиеттермен танысу; зерттеу әдістерін таңдау; материал жинау, оны талдау; қорытындылар.

Зерттеу жұмысының келесі нысандары жалпы қабылданған болып саналады:

- зертханалық жұмыстарды орындау;

- рефераттар жазу;
 - пәндік олимпиадаларға қатысу; - баяндамалар дайындау;
 - ғылыми зерттеу элементтері бар тапсырмаларды орындау;
 - оқу және өндірістік тәжірибелер кезеңінде ғылыми-зерттеу сипатындағы нақты типтік емес тапсырмаларды орындау;
 - әдістеменің теориялық негіздерін меңгеру, арнайы пәндер мен мамандандыру пәндерінің курстары бойынша ғылыми зерттеулерді орындауды ұйымдастыру;
 - курстық, дипломдық жұмыстар және жобалар [5].
- Бірақ оқу орнында "пайда болу" және "зерттеу" үшін екі негізгі шартты сақтау қажет:
- оқытушылардың осы қызмет түрімен айналысуға және басқаруға деген ынтасы мен дайындығы;
 - студенттердің дайындығы

Студенттердің шығармашылық (зерттеу) іс-әрекетке қабілеттілігі мұғалімнің жетекшілігімен ұйымдастырылған іс-шаралар барысында тиімді дамиды [1]. Осыған сүйене отырып, мұғалім тьютер рөлін атқарады, ол студенттердің өз бетінше білім алу іс-әрекетін ұйымдастырады және сүйемелдейді, бұл психологиялық тұрғыдан оңай емес, әсіресе "қалыптасқан", консервативті мұғалімдер үшін. Студенттермен зерттеу қызметімен айналысу оқытушыдан білімнің жоғары деңгейін ғана емес, сонымен қатар зерттеу әдістерін сауатты меңгеруді, сондай-ақ осы жұмыспен айналысуға деген ұмтылысты талап етеді.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары студенттік ғылыми қоғамның оқу орны базасындағы қызмет шеңберіне өте жақсы сәйкес келеді, оның негізгі мақсаты дарынды жастарды анықтау және түлектердің сапа деңгейін арттыру болып табылады. Студенттердің ғылыми-зерттеу қызметі барысында мынадай міндеттер шешіледі: әртүрлі пәндер бойынша білімді берік және терең меңгеру, шығармашылық әлеуетті дамыту, кәсіби және жеке құзыреттерді қалыптастыру. Сондықтан, біз де өзін қызмет жасап отырған қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінде осы мәселе үлкен жолға қойылған. Мұнда студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын іске асырудың мақсаттары универдегі талантты жастарды анықтау және мамандарын даярлау деңгейін арттыру болып табылады. Осы мақсаттарды іске асыру процесінде мен келесі міндеттерді шешуге талпындым: зерттеу құзыреттерін қалыптастыру, шығармашылық және талдамалық ойлауды дамыту, жаңа білім алу және оларды өзінің кәсіби қызметінде қолдану қажеттілігін қалыптастыру, кәсіби маңызды қасиеттер мен құзыреттерді дамыту. Осыған байланысты студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары қызметіне арналған мазмұнды таңдау кезінде біз студенттердің болашақ кәсіби қызметінде іске асырылуы мүмкін материалға басымдық береміз. Сонымен қатар, студенттердің ғылыми жұмыстары қызметіне қатыса отырып, студент өзі жеке тұлға ретінде бекітіледі, ол өзінің танымдық қызығушылығын, жаңа білім іздеуге деген ынтасын дамытады және нығайтады. Осылайша, зерттеу тәжірибесін зерттеу іс-әрекеті барысында алынған іс-әрекеттің іс жүзінде игерілген білімдерінің, дағдыларының, дағдыларының және тәсілдерінің жиынтығы ретінде анықтауға болады, ол одан әрі орындалатын іс-әрекетке субъектілік қатынасты қамтамасыз етеді, кейіннен зерттеу қызметін жүргізу барысында өз мүмкіндіктеріне жүгінеді, сол арқылы зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді [2].

Зерттеу қызметімен айналысатын студенттер әр түрлі көздерден ақпарат алады және талдайды, ақпараттық құзіреттілікті дамытады, конференциялар мен семинарларда баяндама жасайды, жобаларды ұсынады, коммуникативті құзыреттілікті құрметтейді, болашақ кәсіби қызметте қажетті құзыреттіліктерді қалыптастырады, маманның сұранысына, оның шығармашылық дамуына, одан әрі кәсіби және жеке өсуіне жағдай жасауға бағытталған.өсу.

Осылайша, зерттеу қызметі болашақ маманның құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі факторы бола отырып, мобильді, жоғары білікті, ынталы және шығармашылық маман дайындауға бағытталған заманауи білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Әрбір ЖОО - да студенттердің ғылыми-зерттеу қызметіне жауапты арнайы құрылымдар бар; неғұрлым талантты жастарды қолдауға қалыптасқан дәстүрлер. Алайда, студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру - бұл ЖОО - ның " ішкі " проблемасы ғана емес; онда көптеген әлеуметтік институттар: жоғары оқу орындары шығаратын кадрлардың тұтынушысы ретінде әрекет ететін кәсіпорындар; жоғары оқу орындары жанындағы ғылыми-зерттеу институттары, , ғылыми қауымдастықтар және т. б. мүдделі бола алмайды. Сондай - ақ, жоғары оқу орындары бүгінде өздерінің ғылыми - материалдық базасын дамытуда үлкен қиындықтарға тап болып отырғаны белгілі, әсіресе осы сала бойынша сыртқы шаруашылық келісімшарттарға мұқтаж. Бүгінгі таңда мемлекеттік деңгейде әлеуметтік - экономикалық қорғалмағандықтан ғылыми қызметтің "өмір бойы мамандық" ретіндегі беделін төмендету мәселесі өте ауыр болып саналады.

Жоғарыда айтылғандар жоғары оқу орындарының студенттерінде ғылымның маңызды сабақтарына мотивациялық - аксиологиялық мемлекет қалыптастыру міндетін қиындатады.

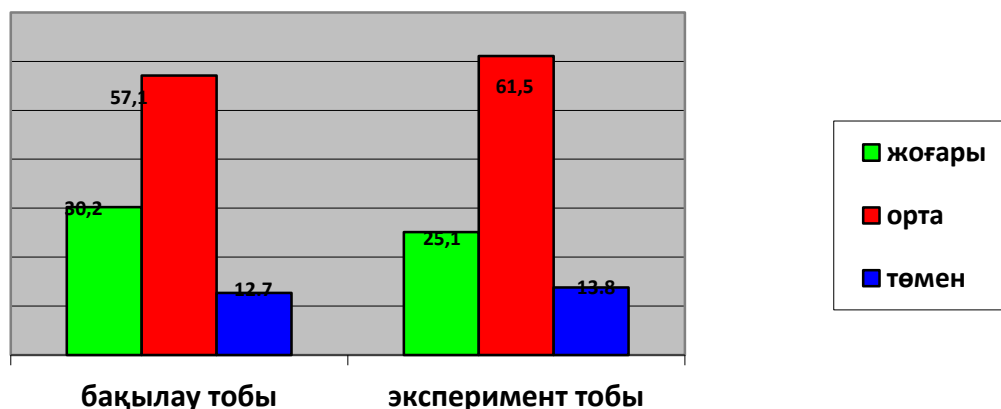
Нәтижелері. Жоғарыда айтылғандарды еліміздегі бірқатар университеттердің студент жастары арасында жүргізілген сауалнамалардың нәтижелерімен растауға болады. Мысалы, біз студенттердің сабақтан тыс іс - әрекеттің әртүрлі түрлеріндегі артықшылықтарының жалпы құрылымында ғылыми-зерттеу қызметіне қатысуға деген қызығушылығының қалыптасуын анықтадық. Сауалнама нәтижелері бойынша ғылыми-зерттеу жұмысына қызығушылық көрсеткіші тек алтыншы позицияны иеленді (7,9%), көңіл көтеру сипатындағы сабақтарға (43,51%); мәдени демалыс іс - шараларына (36,58%); спорт сабақтарына (27,38%); көркем әдебиетті оқу (24,78%); көркем әдебиетке қатысу (12,34%). Көптеген студенттер үшін сабақтан тыс іс-шаралар түрлерінің рейтингінде ғылыми - зерттеу жұмыстарының жеке маңызы жоқ деп қорытынды жасау қиын емес.

Болашақ мамандықты терең зерттеуге, оның шығармашылық аспектісін игеруге деген ұмтылыстың көрсеткіші ретінде студенттердің кәсіптік білім беру бағдарламасын меңгеру стилін қарастыруға болады, ол репродуктивті болуы мүмкін, тек дәрістің, оқулықтардың, белгілі бір дәрежеде Интернеттің бейімделген нұсқаларында бағдарламалық материалмен танысуға бағытталған); немесе кәсіби ақпаратты іздеу және игеру арнайы әдебиеттерді өз бетінше зерттеу, оны теориялық зерттеу арқылы жүрсе (ғылыми мақалалар, монографиялар, бастапқы көздер және т.б.).

Сауалнама нәтижелері бойынша осы қызметте кәсіптік білім беру бағдарламаларын игеруде репродуктивті стильдегі студенттердің айтарлықтай басымдылығы анықталды (76,52% - 64,5%).

Атап айтқанда, студенттердің тек 18,18% - ы монографиялар мен журналдарды оқуға жүгінеді; бірінші дереккөздер - 8,77%. Студенттердің аз бөлігі (2,38%) түпнұсқа тілінде ғылыми әдебиеттерге жүгінеді. Мұның бәрі болашақ мамандарды кәсіби оқытудың жеткіліксіз теориялық деңгейі туралы айтуға мүмкіндік береді.

Сауалнама барысында біз ғылымның рөлін оның дайындық күшінің табиғаты бойынша түсінуді анықтадық. Осылайша, студенттердің көпшілігі (44,05%) белгілі бір салада білімді жүйелеуде ғылымның мүмкіндіктерін мойындайтыны анықталды; оны респонденттердің 31,6% - ы прогрестің қозғаушысы деп санайды; 22,08% - ы ғылымды шындықты тану әдісі ретінде қабылдайды; респонденттердің 14,72% - ы ғылымды әлеуметтік өмірдің органикалық бөлігінің құрамдас бөлігі ретінде анықтауға келісті, ал сұралған студенттердің тек 11,15% - ы ғылымды инновацияларды іздеу мен енгізудің негізі ретінде сипаттады.



1 Сурет. Сауалнама нәтижесі

Соңғы тұтынушы бойынша ұсынылған сандар ғылымды әлеуметтік шындықты түбегейлі жаңарту құралы ретінде түсінудегі және әсіресе оның қолданбалы кәсіби аспектісіндегі студенттердің құзыреттілігі қанағаттанарлықсыз екенін көрсетті. Дәл осы бағытта бүгінгі таңда ЖОО - да студенттік ғылыми шығармашылықты дамыту маңызды.

ЖОО студенттерінің бірлескен көрсеткіштердегі белсенді зерттеу жұмысымен қамтылу жағдайын зерттеу де осы салада проблемалардың жоқтығы туралы айтуға мүмкіндік бермейді.

Сауалнамалық сауалнама нәтижелері бойынша студенттердің 40,58%-ы ғылыми - зерттеу жұмысына қатысатынын растап, теріс жауап берді – 59,31%. Демек, студенттердің жартысынан азы ғылыми-зерттеу жұмыстарына тартылған деп саналады, ал бүгінгі таңда қажеттілік студенттердің көпшілігі үшін университетте оқыған жылдар ішінде кез - келген кәсіби салада (ғылыми, техникалық, басқарушылық, жеке мағынада) үнемі өзгеріп отыратын жағдайларда жұмыс істеуге дайын болу шарты ретінде СҒЗЖ мектебінен өту маңызды.

Студенттердің мақсатты түрде ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысқысы келмеу себептері- белгілі бір дәрежеде осы жұмысқа жауапты университет құрылымдары тарапынан да, оқытушылардың өздері де осы жұмыстың педагогикалық басшылығының жетілмегендігін көруі керек, олардың әрқайсысы өздері оқитын студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға кәсіби жауап береді. Студенттердің көпшілігі курстық жұмыстарды орындауды қалайды (44,26%); 24,68% ғылыми конференцияларға қатысуды зерттеу жұмысының қызықты түрі деп санайды. Студенттердің белгілі бір бөлігі (13,42%) ғылыми үйірмелер мен проблемалық топтардағы жұмыс жүргізеді.

Дипломды жазу респонденттердің 12,66% - ы ғылыми жұмыстың тартымды түрі болып саналады. Өкінішке орай, студенттер контингентінің аз бөлігі (студенттік ғылыми қоғамға, олимпиадаларға, университеттің ғылыми зертханаларына қатысу) ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңызды түрлеріне қызығушылық танытқанмен аз тартылады.

Осы көрсеткіш бойынша келтірілген сандар студенттердің ғылыми - зерттеу жұмыстарына қатысуын ынталандырудың қазіргі жағдайында біз студенттердің маңызды ғылыми - зерттеу жобаларын жүзеге асыруға деген ұмтылысының суретін аламыз деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Нәтиженің талқылануы. Біздің ой-тұжырымымыз бойынша: Жоғарыда аталған студенттердің ғылыми - зерттеу қызметіне қатысу жағдайының барлық көрсеткіштерін ескере отырып, біз оқыған жеткілікті өкілдік іріктеу аясында осы салада әртүрлі деңгейдегі бірқатар проблемалар бар деген қорытындыға келуге болады:

1. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыруда жүйесіздік белгілері анықталады, бұл студенттерді ҒЗЖ - ға нақты белгіленген критерийлер мен болашақ маманның жеке басының

ғылыми әлеуетін дамытуда белгілі бір деңгейге жетудің аралық және қорытынды нәтижелерінің көрсеткіштері жоқ.

2. ЖОО жағдайында студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыруда аймақтық аспект және оның аймақтық қоғамның инфрақұрылымын дамыту қажеттіліктерімен қамтамасыз етілуі жеткіліксіз көрінеді. Жоғары оқу орындарының студенттер контингентінің маңызды бөлігінің ғылыми - зерттеу жұмысына қатысуының мотивациялық компоненті оның болашақ мамандыққа дайындық үшін маңыздылығын түсіну деңгейінде қанағаттанарлықсыз жағдайда болады.

3. Жоғары оқу орындарында студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру процесінде осы саладағы қажетті білім, ақыл - ой мен дағдылардың тұтас кешенін ескере отырып, студенттердің ғылыми-шығармашылық бейіндегі сабақтарға дайындығын қалыптастыруға сараланған көзқарастың болмауы үрдісі айқындалады.

Осы мәселелерді кешенді шешу бәсекеге қабілетті тұлға ретінде болашақ маманның кәсіби дайындығының ғылыми компонентін арттыруға оңтайлы жағдай жасай алады.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының таңдалған ерекшеліктері арасында салыстырмалы кестесі: 1-Кесте

Зерттеу қызметі	Зерттеу құзыреттілігі
стандартты алгоритмдерді қолданбай проблемалар мен есептерді шешу	альгоритмиялық емес
кәсіби міндеттерді шешуде зерттеу қызметінің әдістерін қолдану	әмбебаптылық, көп функционалдылық
зерттеу қызметі барысында жеке қасиеттерді қалыптастыру және дамыту	көпөлшемдік

Демек, студенттердің зерттеу қызметі жалпы және кәсіби құзіреттіліктерді дамытуға бағытталған, олардың қалыптасуы болашақта сұранысқа ие және сауатты заманауи мамандар болуға мүмкіндік береді.

Оқу-зерттеу жұмыстарын (рефераттар, курстық жұмыстар, дипломдық жобалар) орындай отырып, студенттер ғылыми жұмыстың аналитикалық, қойылымдық, іздеу және синтездеу элементтерін меңгереді, соның нәтижесінде зерттеу нәтижелерін жүргізу және жалпылаудың жалпы және арнайы ғылыми дағдыларын, сыни ойлау элементтерін және жетекші маман тұлғасының шығармашылық қабілеттерінің кешенін дамытады.

Біздің зерттеуіміздің аясында педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттің ғылыми-зерттеу жұмысы тәжірибесінде қолданылатын формалар мен әдістердің тиімділігін талдай отырып, біз бұл жұмыста әлі пайдаланылмаған резервтер бар деген қорытындыға келдік. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысына қатысуын ынталандыру технологиясы, олардың практикалық зерттеу құзыреттілігі тиісті әлеуеті бар дәстүрлі емес нысандар мен әдістерді (әлеуметтік зерттеуші мектебі; "брейн - рин - га" әдістемесі; "студенттер мен профессорлардың бірлескен шығармашылық сыныбы") пайдаланған жағдайда өсуі мүмкін.; мектептердегі пән бойынша оқушылардың проблемалық-зерттеу тобын ұйымдастыру; "Ғылым және оқыту" жобалар конкурсы және т.б.).

Біздің зерттеулеріміз студенттердің ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыру процесінің тиімділігін арттырудың келесі педагогикалық шарттарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- студенттердің ғылыми-зерттеу қызметінің дағдыларын игеруінің мотивациялық компонентін ынталандыру;
- технологиялық компонентті байыту негізінде оқу және оқудан тыс ғылыми - зерттеу қызметінің тәрбиелік әлеуетін жандандыру (дәстүрлі емес нысандарды әзірлеу және енгізу);
- жоғары оқу орны студенттерінің ғылыми - зерттеу жұмыстарын орындау мүмкіндіктері мен қабілеттерін ескере отырып, ғылыми - зерттеу дағдыларын қалыптастыруда жеке-сараланған

тәсілді іске асыру; жоғары оқу орнының үздік ғалымдары ли - цесіндегі ғылыми - зерттеу құзыреттілігі мен шығармашылық шеберлігінің жоғары кәсіби үлгілерін ұсыну.

Қорытынды. Педагогикалық болашақ мамандарға қоғамның талаптарын арттыру студенттердің кәсіби - педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруға және қалыптастыруға ықпал ететін білім беру процесін ұйымдастырудың инновациялық тәсілдерін іздеу қажеттілігін тудырады. Біздің ойымызша, жоо білім беру процесінің тиімділігін арттырудың мүмкін жолдарының бірі студенттердің оқу және ғылыми - зерттеу қызметін ұйымдастыру болып табылады, оның мақсаты болашақ мұғалімдердің педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін, дербестігін, болашақ кәсіби қызметке қызығушылығын дамыту болып табылады.

Студенттерді кәсіби даярлау процесінде зерттеу қызметін ұйымдастырудың перспективалық бағыты ретінде біз педагогикалық шындықты білуде, студенттермен қарым-қатынаста, олардың кәсіби қызметке және практикалық өмірге дайындық деңгейін бағалауда туындайтын проблемалық жағдайларды анықтау дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін құзыреттілік тәсілін таңдадық және тәуелсіз шешімдер қабылдау.

Біздің зерттеуіміздің шеңберінде студенттерді дербес, шығармашылық, іздестіру қызметіне қосудың негізгі технологиясы ретінде әртүрлі пәндерден білімді тарта отырып, мәселелерді шешу біліктерін пайдалануды, зерттеу әдістері мен әдістемелерін қолдануды, қабылданған шешімдердің әртүрлі нұсқаларының нәтижелері мен ықтимал салдарларын болжауды көздейтін жобалау технологиясы таңдалды.

Студенттердің зерттеу қызметі, оның педагогикалық колледжде ұйымдастырылуы күрделілігімен, көп функционалдылығымен, алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Оның жетістігі көптеген компоненттерге байланысты, олардың бірі студенттердің оқу және ғылыми - зерттеу дағдыларын қалыптастыру деңгейін жүйелі түрде зерттеу, олардың зерттеу және эксперименттік қызметке қосылуға дайындығы. Осы мақсатта біз студенттерді бастауыш мектепте кәсіптік - педагогикалық қызметке даярлаудың барлық кезеңдерінде диагностика жүргізуге мүмкіндік беретін диагностикалық материалдар әзірледік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құдайбергенова К.С Құзырлық білім сапасының критерийі: әдіснамасы, және ғылыми-теориялық негізі. - Алматы, 2008. - 327 б.
2. Мизимбаева А.С. Развитие исследовательской культуры магистрантов: дис. ... док. философии (PhD). - 2015. - 142 с.
3. Сыздықбаева А.Д. Формирование исследовательской компетентности будущего учителя начальных классов: дис. ... док. философии (PhD). - 2016. -137 с.
4. Lea M., Street B. Student writing in higher education: an academic literacies approach // *Studies in Higher Education*. - 1998. - Vol. 23, №2. - P. 158-159.
5. Russell D., Lea M., Parker J., Stree B., Donahue T. Exploring notions of genre in "academic literacies" and "writing across the curriculum": Approaches across countries and contexts / eds C. Bazerman, A. Bonini, D. Figueiredo. Fort Collins. // *Genre in a Changing World*. - Colo.: WAC Clearinghouse, 2009.- P. 395-423.
6. Kruse O. Perspectives on Academic Writing in European Higher Education: Genres, Practices, and Competences // *Revista de Docencia Universitaria*. - 2013. - Vol. 11, №1. - P. 37-58.
7. Nishigaki J. An Analysis of University Students' Perceptual Change through Course Learning and a Suggestion to Academic Writing Education in Undergraduate Curriculum // *Finding Meaning, Cultures Across Borders: International Dialogue between Philosophy and Psychology*. - 2011. - P. 109-114 // <http://hdl.handle.net/2433/143053> (дата обращения: 15.03.2017).
8. Delcambre I., Donahue C. Academic Writing Activity: Student Writing in Transition. *University Writing: Selves and Texts in Academic Societies (Studies in Writing)* / eds M. Castelló, C. Donahue. - Emerald Group Publishing Limited, 2012. Vol. 24. - P. 129-149.
9. Таубаева Ш.Т. Педагогика әдіснамасы: оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2016. - 432 б.
10. Таубаева Ш.Т. «Ресейдегі әлеуметтік білім беру саясаты және Қазақстанда әлеуметтік

педагогика мен өзін-өзі тану саласы мамандарын даярлау мәселелері» // <http://vochighedu.ozin-ozit-anu.kz/article/show/id/183> Научно-образовательный портал нравственно – духовного обучения и воспитания (жүзіну мерзімі 8.09.2017).

11. Таубаева Ш.Т., Булатбаева А.А., Жексембинова А.К. *Research methodology mastering by master students: from problem to the procedure.* – 2015, / Дубай қаласында өткен Халықаралық ғылыми-практикалық конференция (*International Scientific and Practical Conference World Science Proceedings of the conference Innovative Technologies in Science, February 21-22, 2015, P. 30-35*) /.

12. Бережнова Е.В. *Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: учебник для студ. сред. учеб. заведений [Текст] /Е.В. Бережнова, В.В. Краевский.* — М.: Академия, 2007. — 128 с. 2. Лебедева С.А., Тарасов С.В. *Организация исследовательской деятельности в гимназии [Текст] / С.А. Лебедева, С.В. Тарасов // Практика административной работы в школе.* — 2003. — № 7. — С. 41—44

13. Леонтович А.В. *Исследовательская деятельности учащихся (сборник статей) [Текст] / А.В. Леонтович.* — М.: МГДД(Ю)Т, 2003. — 110 с.

14. Рубинштейн С.Л. *Принцип творческой самодеятельности [Текст] /С.Л. Рубинштейн. //Учен. Зап. Высш. шк. Г. Одессы.* — Одесса, 1922. — Т. 2. — С. 106.

15. Савенков А.И. *Исследовательская практика: организация и методика [Текст] / А.И. Савенков // Одарённый ребёнок.* — 2005. — № 1. — С. 30—33.

References:

1. Kudaibergenova K. *S. competence criteria for the quality of education: methodology and scientific and theoretical basis.* Almaty, 2008. - 327 P.

2. Mizimbayeva A. *S. development of research culture of undergraduates: dis. "Doc. Philosophy (PhD).* - 2015. - 142 P.

3. Syzdykbaeva A. *D. formation of research competence of the future teacher of the beginning classes: dis. "Doc. Philosophy (PhD).* - 2016. -137 P.

4. Lea M., Street B. *Student writing in higher education: an academic literacies approach // Studies in Higher Education.* - 1998. - Vol. 23, №2. - P. 158-159.

5. Russell D., Lea M., Parker J., Stree B., Donahue T. *Exploring notions of genre in "academic literacies" and "writing across the curriculum": Approaches across countries and contexts / eds C. Bazerman, A. Bonini, D. Figueiredo. Fort Collins. // Genre in a Changing World.* - Colo.: WAC Clearinghouse, 2009.- P. 395-423.

6. Kruse O. *Perspectives on Academic Writing in European Higher Education: Genres, Practices, and Competences // Revista de Docencia Universitaria.* - 2013. - Vol. 11, №1. - P. 37-58.

7. Nishigaki J. *An Analysis of University Students' Perceptual Change through Course Learning and a Suggestion to Academic Writing Education in Undergraduate Curriculum // Finding Meaning, Cultures Across Borders: International Dialogue between Philosophy and Psychology.* - 2011. - P. 109-114 // <http://hdl.handle.net/2433/143053> (date: 15.03.2017).

8. Delcambre I., Donahue C. *Academic Writing Activity: Student Writing in Transition. University Writing: Selves and Texts in Academic Societies (Studies in Writing) / eds M. Castelló, C. Donahue.* - Emerald Group Publishing Limited, 2012. Vol. 24. - P. 129-149.

9. Таубаева ш. т. *methodology of Pedagogy: textbook.* - Almaty: Karasay publ., 2016. - 432 P.

10. Таубаева ш. т. *"social education policy in Russia and issues of training specialists in the field of social pedagogy and self-knowledge in Kazakhstan" // http://vochighedu.ozin-ozit-anu.kz/article/show/id/183* Научно-образовательный портал of spiritual education and training (application deadline 8.09.2017).

11. Таубаева ш. т., Булатбаева А. А., Жексембинова А. К. *Research methodology mastering by master students: from problem to the procedure.* -2015, / *international Scientific and Practical Conference World Science Proceedings of the conference Innovative Technologies in Science, February 21-22, 2015, P. 30-35*) /.

12. Berezhnova E. *V. fundamentals of educational and research activities of students: textbook for students. SRED. "no," I said. "I don't know," he said, " but I don't know, I don't know, I don't know, I*

don't know, I don't know, I don't know, I don't know, I don't know. Moscow: Academy, 2007. - 128 P.
2. *Lebedeva S. A., Tarasov S. V. Organization of research activities in the gymnasium [text] / Lebedeva S. A., Tarasov S. V. // practice of administrative work in the school. — 2003. - No. 7. - pp. 41-44*

13. *Leontovich A.V. Issledovatel'skaya activity of the research institute [text] / A.V. Leontovich. Moscow: MGDD (Yu)T, 2003 — - 110 P.*

14. *Rubinstein S. L. The principle of creative self-realization [text] / S. L. Rubinstein. // Uchen. Zap. "No," I said. SK. G. Odessa. - Odessa, 1922. - Vol. 2. - P. 106.*

15. *Savenkov A. I. Issledovatel'skaya Pravda: organization and methodology [text] / A. I. Savenkov // Odarennny child. — 2005. - No. 1. - pp. 30-33.*

МРНТИ 14.01.77.

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.09>

Иксатова Б.К.^{1}, Колумбаева Ш.Ж.¹, Еримова А.Ж.²*

¹*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан*

²*Қ.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан*

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТЕРІНДЕ ЦИФРЛЫҚ DAҒДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада болашақ бастауыш сынып педагогтерінде цифрлық дағдыны қалыптастырудың даму эволюциясы баяндалады. Зерттеулерге сүйеніп, даму эволюциясының 4 кезеңін талдаймыз. Болашақ бастауыш сынып педагогтерінде цифрлық дағды қалыптастырудың теориялық аспектілерін зерделеуде цифрлық дағды, цифрлық сауаттылық, цифрлық оқыту, мобильді білім, адам мен компьютер білімдік қатынасы, Е-дидактика және т.б. ұғымдық категориялары сипатталады. Мақалада білім берудегі цифрлық дағдының бірнеше түрін талдап көрсетеді, олар: жалпы сандық дағдылар (пайдаланушы), кәсіби цифрлық дағдылар, проблемаға бағытталған сандық дағдылар, қосымша сандық дағдылар.

Болашақ бастауыш сынып педагогтерінің цифрлық дағды түсінігіне деген қатынасын анықтауда «Тұлғаның цифрлық дағды туралы түсінігі» атты авторлық сауалнама жүргізілгендігі талданады.

Түйін сөздер: цифрлық дағды, цифрлық сауаттылық, цифрлық оқыту, мобильді білім, адам мен компьютер білімдік қатынасы, Е-дидактика.

Иксатова Б.К.,¹ Колумбаева Ш.К.,¹ Еримова А.Ж.²

¹*Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г Алматы, Казахстан*

²*Международный Казахско-Турецкий университет Ходжи Ахмеда Ясауи
г. Туркестан, Казахстан*

ПРИОРИТЕТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ НАВЫКОВ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье освещается эволюция развития формирования цифровых навыков у будущих педагогов начальных классов. Опираясь на исследования, проанализируем 4 стадии эволюции развития. В изучении теоретических аспектов формирования цифровых навыков у будущих педагогов начальных классов описываются понятийные категории цифровых навыков, цифровой грамотности, цифрового обучения, мобильного образования, образовательных отношений человека и компьютера, е-дидактики и др. В статье проанализированы несколько типов цифровых навыков в образовании: общие цифровые навыки (пользователь), профессиональные

цифровые навыки, проблемно-ориентированные цифровые навыки, дополнительные цифровые навыки.

В определении отношения будущих педагогов начальных классов к понятию цифровых навыков проанализировано авторское анкетирование «понятие личности о цифровых навыках».

Ключевые слова: цифровые навыки, цифровая грамотность, цифровое обучение, мобильное образование, образовательные отношения человека и компьютера, е-дидактика.

Ixatova B.¹, Kolumbayeva Sh.Zh.¹, Yerimova A.Zh.²

¹*Kazakh national pedagogical University named after Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan*

²*Khoja Akhmet Yassawi International KazakhTurkish University, Kazakhstan, Turkestan*

PRIORITIES FOR THE FORMATION OF DIGITAL SKILLS AMONG FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS

Abstract

The article highlights the evolution of the development of digital skills formation among future primary school teachers. Based on the research, we will analyze the 4 stages of the evolution of development. In the study of the theoretical aspects of the formation of digital skills in future primary school teachers, the conceptual categories of digital skills, digital literacy, digital learning, mobile education, human-computer educational relations, e-didactics, etc. are described. The article analyzes several types of digital skills in education: general digital skills (user), professional digital skills, problem-oriented digital skills, additional digital skills.

In determining the attitude of future primary school teachers to the concept of digital skills, the author's questionnaire "the concept of personality about digital skills" is analyzed.

Key words: digital skills, digital literacy, digital learning, mobile education, human-computer educational relations, e-didactics.

Кіріспе. Бүгінгі таңда тұжырымдамалық түрде білім беру жүйесі негізгі үш бағыт бойынша жүргізілуде: білім беру үдерісін цифрландыру, цифрлық білім беру контенті, білім беруді басқаруды цифрландыру. Мұндағы үш бағыттық көтерілу Қазақстанда білім беруді цифрландыру, оны реформалау үрдісіндегі басты тенденциялардың қатарынан бола отырып, тұлғаның цифрлық дағдысын дамытуға, шығармашылық мүмкіндік алу сапаларын тәрбиелеуге басымдық танытады. Қазіргі уақытта педагогикалық теория мен практикада оқушылардың зерттеу қызметі бойынша білімді шығармашылықта игеруге ықпал ететін және оқытуды ұйымдастыру негізінде дамытуды көздейтін жеке тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасын жүзеге асырудың бір құралы ретінде цифрлық білім беру қарастырылады. Ендеше, тұлғаның цифрлық дағдысын дамытуда цифрлық білім беру инструментарийлерін ЖОО-да болашақ мамандарды даярлау ісінде ұйымдастыру өзіндік сұранысқа ие мәселе.

Бұлай деуге толықтай негіз бар, себебі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы; «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы; «Қазақстан Республикасының 2020-2025 жылдарға арналған білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы»; Елбасының жыл сайынғы Қазақстан Халқына жолдаулары жүзеге асырылып, білім беру ісінде субъективті идеяларымыздың қолданысқа түсуіне толықтай мүмкіндік беріп отыр.

Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К.Тоқаевтың Халыққа Жолдауында мұғалімдер даярлауға өзгерістер енгізудің бірқатар шаралары көрсетілген болатын. Президент: «...сапалы білім беру – Қазақстанның индустриясы мен инновациялық дамуының негізіне айналуы тиістігін» атап өткен. Ендеше бұл ретте болашақ педагогтың бәсекеге қабілетті болуы, кәсіби құзыретті, практикалық тәжірибеге бейім келуі, өзінің болашақтағы кәсіби іс-әрекетіне қызығуы, кәсіби іскерліктері мен дағдыларының қалыптасуы, білікті маман болуы, яғни оның инновациялық дамуының алғышарттары бола алады, дегенмен де бүгінгі сұраныстағы болашақ

педагогтердің даму компоненттері педагогикалық іс-тәжірибе арқылы жүзеге асады, яғни оқушымен жұмыс жасауда цифрлық білім беру дағдыларына тәрбиелеуге сай даярлануы тиіс [1].

Осы маңызды құжаттардың ішінде, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11-бап 9-тармағында: «...оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану», - деп атап көрсетілген. Мұндағы болашақ маманның өз кәсіби қызметінде мейлінше, кең әрі тиімді түрде оқытудың жаңа технологияларын қолдану, заман талабына сай, қоғам өзгерісіне лайықты құзыретті, өзгерістерге бейімделу деңгейі жоғары, цифрлық білімді енгізуге қабілетті болуын көздеп отыр. Алайда бұл айтылғандардың барлығы дерлік білім негізі қаланатын бастауыш білім саласынан бастап ұйымдастырылуы қажет деп ойлаймыз. Сондықтан болашақ бастауыш сынып педагогтері ЖОО-да оқушының цифрлық дағдысын дамытуға кәсіби даярлануы өзекті болып отыр [2].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасында адами капиталды дамытуда педагогтердің ықпалының басымдығы, білім беру жүйесіндегі проблемаларды шешудегі маңыздылығы басым көрсетіліп, оларды кәсіби даярлау мазмұнының сапасын жақсарту мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндеттеледі. Сондай-ақ, аталмыш бағдарламадағы басты міндеттердің бірі: «Ғылыми инфрақұрылымды жаңғырту және ғылымды цифрландыру» деп беріледі, ол өз кезегінде болашақ педагог маманның цифрлық дағды бойынша түсінігі мен оның маңыздылығын ұғынуға алып келетіні анық [3].

Қазір еліміздегі барлық саладағы жұмыс істейтін халық толығымен ақпараттық технологияларды игеруде. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру аясында халықтың цифрлық сауаттылығын арттыру кезеңі бастау алған. Осы орайда Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауына сәйкес «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасын жүзеге асыруда мемлекетімізде ақпарат дамыған ғасырдың көшін бастап тұрған жұмыстар айтарлықтай бар [4].

Әсіресе, білім саласында бағдарламаны жүзеге асыру және тиімді қолдану бүгінгі таңдағы білімдік әрекеттердің трендік статусын жіктеп береді. Соның бірі білім беру үдерісіндегі цифрландыру, цифрлық білім материалдарына жаппай көңіл аудару 2020 жылдың наурыз айынан күрт өзгерді. Басты себебі, қазіргі жағдайдағы үдерістер өз қарқынымен әсер етіп, әлемдік «COVID-19» індетінің күшеюі білім саласын түбегейлі өзгерістерге ұшыратты. Осы ретте Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «COVID-19 пандемиясы кезеңінде білім беру үдерісін қашықтықтан оқыту технологияларына көшіру кезінде білім сапасын қамтамасыз етудің қосымша шаралары туралы» № 135 бұйрығына сай болашақ маман үшін цифрлық білім берудің теориясы мен әдістемесін меңгеру міндеттеле келе, білім алушыларға өздерінің болашақ мамандығы туралы түсініктерін тереңдетіп, цифрлық білім ресурстарымен жұмыс жасау жолдарын және білімдік ақпаратты бір жүйеге түсіру заңдылықтарын, өзіндік даму траекториясына сай цифрлық білім контенттерін басты құрал ретінде алға шығарды [5].

Жоғарыда көрсетілген нормативтік құжаттардағы міндеттерді шешудің нәтижесі білім алушылардың цифрлық дағдыларын дамытуды бүгінгі заман талабы бойынша дамытуды көздейді. Сөздің турасы, білім мазмұнын түсіндіруде цифрлық білімдегі негізгі инструментарийлердің қамтамасыздандырылуына жол ашады. Бұл әсіресе, бастауыш сыныптан бастап, білім мазмұнына терең ендірілетін болса, ЖОО-да болашақ бастауыш білім педагогтерін кәсіби даярлау ісінде бастауыш сынып оқушыларының әртүрлі *пәндік білімде цифрлық дағдыны* іске қосу, дамыту, өнімнің негізгі сипатын түсіндіру сынды бірқатар субъективті идеялар .

Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) білім беру мазмұнын анықтайтын электрондық оқыту жүйесі компоненттерінің бірі. Білім берудің жоғарғы сапасын қамтамасыз ету үшін, оқу үдерісінде өскелең ұрпақтың ЦБР-ді белсенді қолдану, бүгінгі таңда берілген бағдарлама аясындағы педагогикалық қоғамдастықтың алдында өзекті болады.

ҚР ЖББМС-ы бойынша цифрлық білім ресурстары – бұл білімдік үдеріс субъектілерінің интерактивтік қашықтықтан өзара әрекеттестік ретінде электрондық оқытудың ақпараттық білімдік ортасының жинағын құруды қамтамасыз ететін электрондық тасуыштардағы дидактикалық материалдар деп анықталған.

Стандарттағы жалпы талаптар:

- қазақстандық білім беру мазмұнын анықтайтын мемлекеттік құжаттарға сәйкестігі;
- оқыту процесінің заңдылықтары мен қағидаларын есепке алу;
- пән саласы білімдеріндегі педагогика ғылымының жетістіктерін есепке алу [6].

Бүгінгі қоғамды «оқып үйренуші қоғам» деп санауға болады, себебі өндіріс саласы мен ақпаратты, білімді тұтытудағы түбегейлі өзгерістер сағат санап динамикалануда. Цифрлық дамудағы «оқып үйренуші қоғам» өз мүмкіндіктерін келесідей алғышарттар арқылы жолға қояды:

- *цифрландыру және білім* – қоғамды дамытудың негізгі күші болады;
- білімдегі *жаңалық, тез өтімділік, жеделділік* – өмірдің аса сипаттамалық белгілері ретінде;
- білім берудегі цифрлық технологияларды жаңарту циклы аз уақытты құрайды;
- әр білім алушы тұлғасы *жаңа ақпаратты дер кезінде тауып, қабылдап және тиімді қолдана білу қабілетіне* тәуелді және т.б.

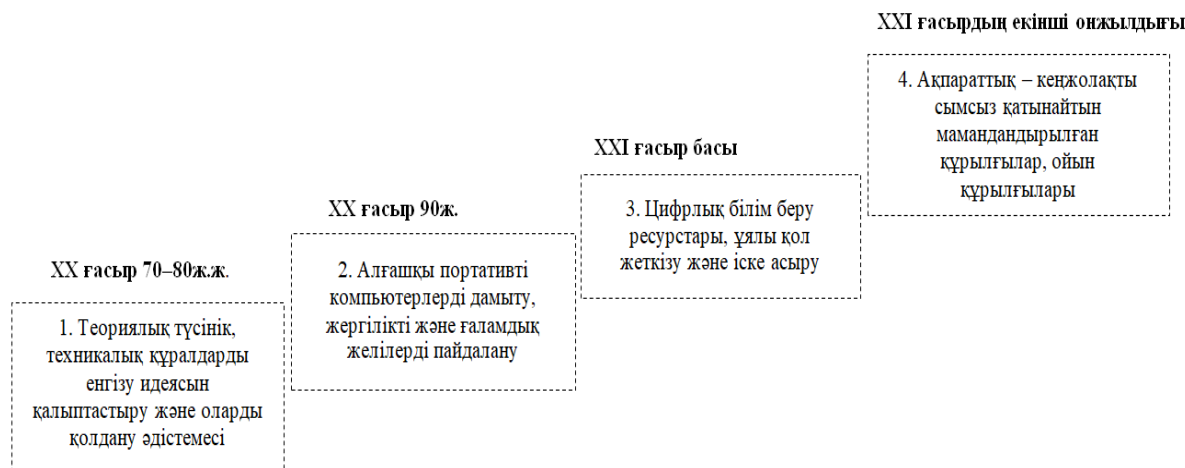
Мақаламыздың кіріспе бөлімінде талданған бірнеше нормативтік актілердің барысы болашақ бастауыш сынып педагогтерін даярлау ісінде бірнеше міндеттерді шешуді көздейді. Сондықтан ең алдымен, *цифрлық дағды ұғымын* қамтамасыздандыратын базалық-категориялық аппаратын жасақтау маңызды болмақ. Цифрлық дағдының компоненттерін алдағы бөлімдерде қарастырамыз.

Зерттеу әдістері мен материалдары. Мақалада болашақ бастауыш сынып педагогтерін оқушылардың цифрлық дағдыларын дамытуға даярлаудағы теориялық негіздеуде иерархиялау, контент-талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау т.б. әдістер басшылыққа алынып отыр.

Ежелгі антикалық дәуірде философия дүниеге келді, философиямен бірге **диалектикалық күш** пайда болды және «**терістеуді терістеу**» уәждемелік ой айналымға түсті. Сол заманда адамзат баласына қатысты Пифагор айтқандай «Дүниені сандар билейді» деген философиялық ойы енді «Дүниені таңбалар билейді», ал Галилейдің «Бәрі де өлшеулі болуы керек» деген тезисі енді «Бәрі де белгіленген болуы керек» деген бүгінгі цифрлық білім арқылы білім мазмұнын модельдеудің негізгі тезисіне айналды. Бұл философиялық тұрғыдан алғанда ескі мен жаңаның жалғасы мен қарама-қайшылығы деуге келеді, алайда өз кезегінде адамның танымының шарықтау шегін көрсетері анық. Ал адамзаттың даму көкжиегі цифрлық білімді меңгерумен аса байланысты [7].

Біздің ойымызша, цифрлық дәуір білім беру үдерісін жетілдіруге алып келді. Ашық уикипедия мәліметтері бойынша: «*Ақпараттық дәуірде* (ағылш. information age, сондай-ақ компьютерлер дәуірі немесе ақпараттық дәуір (электрондық дәуір) деп те аталады) [8] – адамзат тарихындағы білім революциясы белгілеген дәстүрлі білім беруден ақпарат трансфертіне негізделген цифрландырылған, компьютерленген білім беруге жаһандық жағдайда ауысумен сипатталады. Сонымен бірге ақпараттық дәуір болашақ педагогтерге ақпаратты еркін жеткізуге және қабылдауға және игерілген білімге деген кез-келген ақпаратқа тез қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Білім беруді жетілдірудегі ақпараттық дәуірдің басталуы *цифрлық революциямен* байланысты, өйткені білім революциясы нақты осындай заманауи дәуірлердің орын алуына икемділігін көрсетіп отыр.



Сурет 1. Цифрлық білімнің даму эволюциясы

Цифрлық білім берудің даму эволюциясын біз, төрт кезеңге бөліп қарастырдық (1-суретте). Цифрлы білім жүйесін дамытудың төрт кезеңі: **1-ші кезең** – XX ғасырдың 70–80-ші жылдары – теориялық түсінік, техникалық құралдарды енгізу идеясын қалыптастыру және оларды қолдану әдістемесі (техникалық құралдар – прототип құрылғылары). **2-кезең** – XX ғасырдың 90-шы жылдарында – алғашқы портативті компьютерлерді дамыту, жергілікті және ғаламдық желілерді пайдалану, ODL (техникалық құралдар – бірінші портативті және қол компьютерлері, жылдамдығы жоғары сымсыз қатынау мүмкіндігі бар ноутбук бағдарламалары(GPRS)). **3-кезең** – XXI ғасырдың басы – цифрлық білім беру ресурстары ұялы қол жеткізу және іске асыру. (техникалық құралдар – мамандандырылған құрылғылар және сымсыз кеңжолқты нетбук бағдарламалары; мамандандырылған құрылғы электрондық кітаптар; интернет құрылғылары; ойын бағдарламалары). **4-кезең** – XXI ғасырдың екінші онжылдығына(аппараттық – кеңжолқты сымсыз қатынайтын мамандандырылған құрылғылар және нетбуктер, мамандандырылған құрылғылар электрондық кітаптар (электронды кітаптар), интернет құрылғылар, ойын құрылғысы) алынған.

Зерттеу жұмыстарында цифрлы білім жүйесі төртінші даму кезеңі болып саналады. Талдау нәтижесінде цифрлық оқыту, оқытудың жаңа сапасын қамтамасыз ете отырып, кез келген уақытта ақпаратқа тұрақты қол жеткізуді қамтамасыз ететін заманауи тұлғаны тәрбиелеу үрдісін толығымен көрсетеді. Ақпараттық қоғамды қалыптастырудың жаңа құралы болып табылады, онда уақыт пен орынға тәуелсіз жаңа білім беру ортасы қалыптасады деп тұжырымдалады.

Мұндағы басты идея білім берудегі цифрлық ғасыр немесе цифрлық революция ұғымымен байланысты және дәстүрлі саладан цифрлық салаға ауысудың салдарын қамтиды. Цифрлық революция ақпараттандыру арқылы ақпаратты басқаруға негізделген білім беруді және осы тетіктер арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Білім берудің мемлекеттік стандартында көрсетілген бастауыш мектептегі жаңартылған білім мазмұны бойынша әліппе, қазақ тілі, әдебиеттік оқу, математика, жаратылыстану, дүниетану, цифрлық сауаттылық, музыка, ағылшын және орыс тілдері пәндерін оқыту әдістемесін терең түрде меңгеретін студенттерге дербес әдістемелік пәндердің элементтерін оқытуда цифрлық білім контенттерін құру мүмкін болады. Болашақ бастауыш сынып педагогтерінің ЦБР құруға ақпараттық білім ресурстары, технологиялық орта жиынтығы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, жаңа оқыту педагогикалық технологиялары қатысады. Ақпараттық құзыреттілігі қалыптасқан маман ғана ЦБР құруға ғана емес, сонымен қатар, күнделікті пайдалануға, басқаруға, жетілдіруге қажетті білімі мен дағдылары қалыптасқан деп танылады.

Бүгінгі қоғамдық сұранысқа байланысты мұғалім мен оқушы дербес компьютер арқылы емес, ендігі ретте мұғалім бірнеше оқушымен ғана емес, әр оқушы бір-бірімен интерактивтік қарым-қатынасқа түсе алады. Ендеше қажетті ЦБР құралдары виртуалды тренажер, 3D білім құрылғылары, цифрлық білім контенттері және т.б. қажет етіледі.

Бұл ретте ұлттық білім үлгісін жасауды талап етіп, оның негізгі бағыты – адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоғамдағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, психикалық даму ерекшелігіне мән беру, сол арқылы оның рухани жан-дүниесінің баюына, көзқарасының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігі және іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасау болып табылады. Бүгінгі мақалада біз оқытудың жаңа форматы ретінде саналатын цифрлы білімнің дидактикалық және әдістемелік ерекшеліктеріне тоқталамыз. Шын мәнінде, цифрлық білім берудің педагогикалық жүйесі қажетті педагогикалық нәтижесіне жету үшін және осы мақсатта жүйелі түрде пайдаланылатын өзара байланысқан, мақсатты жұмыс істейтін мамандар мен басқа да құбылыстардың, кіші жүйелердің, қасиеттердің, элементтердің жиынтығы ретінде ұсынылған.

Болашақ бастауыш сынып педагогтерін оқушылардың цифрлық дағдысын дамытуға даярлаудың теориялық аспектілері **цифрлық дағды, цифрлық сауаттылық, цифрлық оқыту, мобильді білім, адам мен компьютер білімдік қатынасы, Е-дидактика** және т.б.

В.П. Куприяновскийдің еңбектерінде цифрлық дағдылар (digital skills) – дербес компьютерлерді, интернетті және цифрлық технологиялардың басқа да түрлерін қолдану саласындағы халықтың құзыреті, сондай-ақ адамдардың тиісті білім мен тәжірибе алуға ниеті, - деп көрсетіледі [9]. Автордың тұжырымынан цифрлық дағдылар адамдарға сандық мазмұнды құруға және бөлісуге, қарым-қатынас жасауға және мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді оқуда, жұмыста және жалпы әлеуметтік қызметте шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру екендігін негізге аламыз.

Т.А. Аймалетдинов, Л.Р. Баймуратова, О.А. Зайцева, Г.Р. Имаева, Л.В. Спиридоновалардың зерттеулері бойынша цифрлық дағдының қолдану мақсатына, пайдаланылатын қажетті білімнің тереңдігіне байланысты бірнеше түрі ұсынылады [10]. Олар:

- жалпы сандық дағдылар (пайдаланушы);
- кәсіби цифрлық дағдылар;
- проблемаға бағытталған сандық дағдылар;
- қосымша сандық дағдылар.

Ал енді цифрлық дағдының түрлеріне жіктеу жасап өтейік.

Жалпы сандық дағдылар (пайдаланушы). Күнделікті өмірде барлық адамдар сандық технологияларды тиімді пайдалану үшін қажетті жалпы сандық дағдылар (пайдаланушы): Интернеттегі ақпаратты іздеу, кеңсе бағдарламалық жасақтамасын, деректерді өңдеу және талдау құралдарын пайдалану және т. б.

Кәсіби цифрлық дағдылар. Саладағы өнімдер, қызметтер мен ресурстарды өндіру үшін мамандарға қажетті кәсіби цифрлық дағдылар, яғни сандық технологиялар: жүйелік жобалау, бағдарламалау, қосымшаны әзірлеу, деректерді басқару, бұлтты технологияларды пайдалану және т. б.

Проблемаға бағытталған сандық дағдылар – проблемаларды шешу үшін мамандандырылған проблемалық-бағдарланған платформаларды, қосымшаларды, бағдарламалар пакеттерін, автоматтандырылған жүйелер мен платформаларды, логистика құралдарын, шеңберлерді әзірлейтін және пайдаланатын мамандардың дағдылары болады.

Қосымша сандық дағдылар (complementary skills), (толық цифрлық технологияларды қолдану арқылы жаңа міндеттерді орындау үшін ортаның мүмкіндіктерін пайдалануға байланысты (коммуникация үшін әлеуметтік желілерді пайдалану, электрондық коммерция платформаларында өнімдер брендині ілгерілету, үлкен деректерді талдау, бизнес-жоспарлау және т.б.) жобалар іске асырылады.

ЖОО-да цифрлық дағдыны дамытуға деген негізгі пән ретінде **Е-дидактика** құрал бола алады. **Е-дидактиканың** қарастыратын сұрақтары: цифрлық технология дәуірінде оқыту теориясына жаңа көзқарас мазмұнын жобалау; интерактивті мазмұнына сәйкес таңдау жолымен оқыту траекториясын, АКТ ресурстары мен цифрлық құралдарды бірлестіріп жүйелеу, тапсырмаларды, мәселелерді, жобалар мен іс-әрекет түрлерін дайындау; бағалауды дайындау; оқыту мақсаты мен мазмұнына сәйкес бағалаудың аутенттік әдістерін таңдау және дайындау;

студенттерді оқытуды мотивациялауды және үйретуді жақсарту үшін бағалау мәліметтерін қолдану және т.б.



Сурет 2. Мобильді білім беру жүйесінің құрылымы

Біздің зерттеуіміздегі қажетті түсініктердің бірі, мобильді білім беру – оқыту, тәрбиелеу және дамытудың бөлігі болып табылады, сонымен бірге келесі қадамдардан тұратын педагогикалық интегралдық жүйе. Олар: субъект – мұғалім, субъект (оқушы) және олардың өзара әрекеттесуі, мақсаттар мен міндеттер, мобильді оқыту тұжырымдамасы, білім мазмұны, ұйымдастыру формалары, құралдар, әдістер, ереже, шарттар, бақылау және түзету нәтижелері, бағалау болып жүйені құрайды.

Зерттеу нәтижелері. Теориялық талдаудың негізінде цифрлық білім берудің келесі ұстанымдарды анықтадық:

- үздіксіздік және бейімделу;
- оқу үдерісінің даралануы;
- оқытудың мазмұндылығы;
- қолжетімділігі;
- уақытты және оқытуды басқаруды қолдау;
- оқытушының білім алушымен икемді өзара әрекеттесуі.

Егер цифрлық білім берудің сипаттамаларын зерделейтін болсақ, оның басқарылатын үдеріс екенін аңғарамыз. Олардың қызметіне әсер ететін белгілі факторлар: *диагностикалық жүйе қалыптасуы; ауытқуларды түзету және болдырмау жөніндегі шаралар жүйесі; көрсетілген шекараларда цифрлық оқыту үдерісінің негізгі сипаттамаларын қолдау; цифрлық білім берудегі басқару өздігінен басқарылатын өзіндік жұмыс* арқылы жүзеге асырылады [11]. Сондай-ақ, болашақ бастауыш сынып педагогтерінің цифрлық білім, дағдылары ондағы цифрлық сауаттылық индикаторлары бола алады (1-кестеде).

Цифрлық сауаттылық индикаторлары	Білім	Дағды
Ақпараттық сауаттылық	ақпараттың адам өміріне әсер ету дәрежесі мен рөлін түсіну	әр түрлі ресурстардан ақпаратты іздеу және табу мүмкіндігі
Компьютерлік сауаттылық	компьютердің техникалық компоненттерін және олардың өзара әрекеттесу ұстанымдарын түсіну	платформаға / интерфейске қарамастан сандық құрылғыларды пайдаланудың жеңілдігі
Медиасауаттылық	ақпарат көздерінің алуан түрлілігін, оны таратудың	әр түрлі көздерден жаңалықтар іздей білу, олардың толықтығы мен

	нысандары мен арналарын түсіну	дұрыстығын тексеру
Коммуникативті сауаттылық	сандық коммуникациядағы айырмашылықтардағы байланысты түсіну	заманауи коммуникация құралдарын (әлеуметтік желілер, мессенджерлер) пайдалана білу
Цифрлық технологияға қатынасы	технологиялық трендтерді түсіну	заманауи технологиялармен (қосымшалармен, гаджеттермен) жұмыс істеуге дайындық

Бізге жоғарыдағы еңбектердегі талдаулар қашықтықтан оқытуда цифрлы білім берудің педагогикалық басымдықтарын анықтауға мүмкіндік берді:

- желілік қоғамдастық арқылы әлеуметтік-педагогикалық қызметтерді ұсыну;
- мобильді компьютерлер мен басқа сымсыз құрылғыларды пайдаланудағы икемділікті енгізу;
- стандартты стационарлы жабдықты пайдалану уақытымен шектелмейтін пәндік аудиторияларда оларды пайдалану мүмкіндігін кеңейтеді;
- мобильді құрылғылар арқылы оқу материалдарына қолжетімділікпен ашық қашықтықтан білім беру жүйесінің болуы және жұмыс істеуі;
- оқу үдерісінің жаңа формаларын енгізу.

Ал оның дидактикалық мүмкіндіктеріне мыналар жатады:

- заманауи білім беру үшін қажетті жаңа ұғымдарды енгізу;
- оқуды белсендендіру және тапсырмаларды орындау үшін күндізгі бөлімге толықтыру; қашықтықтан оқыту (білімді белсенді меңгеру, таланттарды және қабілеттерді қолдау);
- жаңа білім салаларын дамыту және жаңа дағдыларды игеру (технологиялар, бағдарламалық камтамасыз ету, интернет);
- кез келген уақытта, кез келген жерде (7/24) білім беру ресурстарына ашық қолжетімділік, ақпаратты сұрату, іздеу мүмкіндігі;
- портативті ойындарды консолі арқылы цифрлық ресурсқа айналдыру;
- ақпаратты аудио-визуалды ұсыну, Web 2.0 технологиялары негізінде гипермедиа нұсқасында оқу материалдарын жариялау;
- тыңдаушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыру; интерактивті аудармаларды жедел пайдалану және шет тілін үйрену; ақпаратты және анықтамалық ақпаратты тез арада ұсыну; интерактивтік дауыс беруді жылдам өткізу, дауыс беру;
- бірлескен телекоммуникациялық жобаларды ұйымдастыру және кез келген уақытта олардың орналасқан жеріне қарамастан қатысушылармен пікір алмасу.

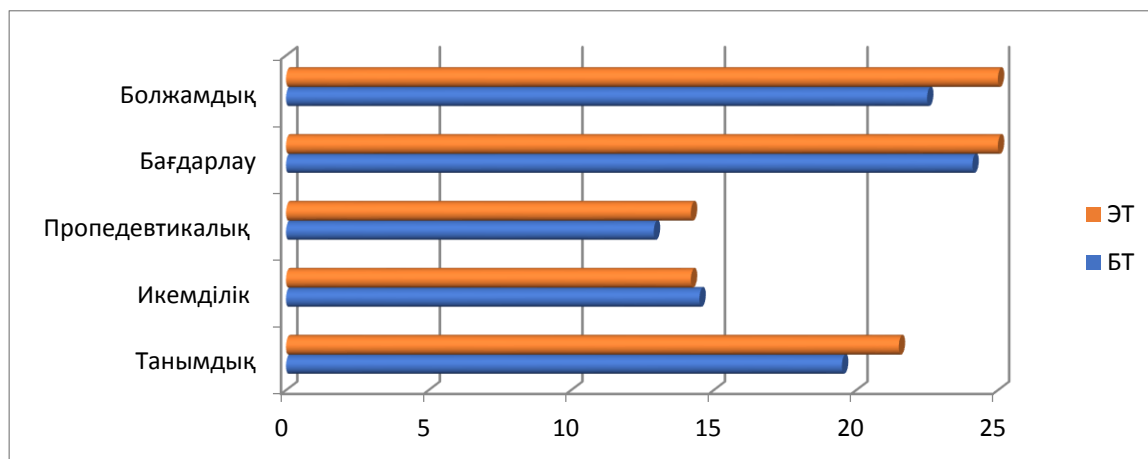
Жалпы алғанда, жаңа цифрлық технологиялардың шоғырланған ортасында өмір сүретінімізді тілге тиек етеміз. Бұл технологиялар білім беру ұйымдарының қызметіне әсер етуде. Біз цифрлық жүйеге көшіруді ұтымды жүзеге асыруда оқушыға, талапкерге, студентке, педагогикалық, ғылыми-педагогикалық кадрларға және серіктестіктердің мүмкіндіктерін кеңейту арқылы білім беру ұйымдарының әлі де жетілетініне сенімдіміз. Сондықтан болашақ бастауыш сынып педагогтерінің цифрлық дағды туралы түсініктерін анықтауда авторлық сауалнама алынды.

Нәтижелерді талдау. Болашақ бастауыш сынып педагогтерінің цифрлық дағды туралы түсініктерін анықтау бойынша студенттермен бастапқы диагностикалау жұмыстары жүргізілді. Анықтау экспериментіне 118 студент қатысты. Бақылау тобы – 62, ал эксперимент тобында – 56 студент қатынасты.

Анықтау эксперименті бойынша болашақ бастауыш сынып педагогтерінің цифрлық дағдыға байланысты түсінік деңгейін анықтауға авторлық сауалнама жүргізілді. «Тұлғаның цифрлық дағдысы» атты авторлық сауалнама, бұл 24 сұрақты қамтыды. Жиналған балл санына қарай цифрлық дағдыны тану, түсіну деңгейлері анықталды. Мысалы, келесіде беріліп отырған сапалар бойынша талданды.

Кесте-2 Анықтау эксперименті бойынша «Тұлғаның цифрлық дағдысы» атты авторлық сауалнаманың көрсеткіштері

Шкалалар	Танымдық		Икемділік		Пропедевтикалық		Бағдарлау		Болжамдық	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
БТ-62	12	19,5	9	14,5	8	12,9	15	24,1	14	22,5
ЭТ-56	12	21,4	8	14,2	8	14,2	14	25	14	25



Сурет 3. Анықтау эксперименті бойынша «Тұлғаның цифрлық дағдысы» атты авторлық сауалнамасы көрсеткіштерінің диаграммасы

- **танымдық** (интеллектуалдық, кәсіби, ақпараттық қажеттіліктерді қанағаттандыру);
- **ікемділік** (ақпараттық мәдениетті дамыту, кәсіптік басқару негіздері, оқудың жеке траекториясын құрастыру мүмкіндігі);
- **пропедевтикалық** (оқу үрдісінде педагогикалық қолдауды жүзеге асыру, тыңдаушылардың жеке қабілеттерін ескере отырып, ең тиімді технологияларды таңдау);
- **бағдарлау** (студенттердің саналы және тәуелсіз құрылуына кәсіби даму перспективалары, кәсіби қызметке практикалық дайындалуына ішкі даярлықты қалыптастыру);
- **болжамдық** (жаңа материалды игеру барысында тыңдаушының әлеуетін болжау).

Қорытынды. Сонымен, цифрлық баяндау – білім алушыларға олардың дамуына арналған цифрлық артефактілер туралы ойлануға талпындыратын әдіс. Мәселелерді шешу және әдістерді әзірлеу ең маңызды міндеттердің бірі, бірақ кейбір жалпы ескертулер жасалуы мүмкін. Осы жаңа әдістердің кейбірі тәжірибені жақсартады, ал басқалары – әдеби тақырыптағы мәтінді кодтау немесе деректердің жергілікті құрамдас бөлігі бар объектілердегі геотег сияқты – бүкіл әрекетті өзгертеді. Әр салада субъектілері мен әдістері арасындағы дәстүрлі шекараларды жоюға көмектесетін көптеген пәнаралық жұмыстар, цифрлық желілер бар.

Білім беру ортасының үдерісі жүретін ғана емес, сонымен қатар білім алу, білім алушының мінез-құлқын кімге және қалай әрекет ететініне байланысты өзгерте алатын динамикалық кеңістік. Білім беру сценаріі тұжырымдамасы пайда болады: білім беру ресурстарын дамытуда модульдер, сессиялар мен секциялар бойынша қозғалыстардың жүйелілігін ескеру қажет. Цифрлық педагогика, өз орынын дәлелдеген педагогиканың саласы ретінде анықталуы үшін, білім берудің гуманистік мақсаттарына сәйкес оның, жұмыс істеу қағидалары мен ережелерін әзірлеуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» ҚР Президентінің Жолдауы 2020 жылғы 1 қыркүйек №700 Заңы («Егемен Қазақстан» 02.09.2021 ж., №165 (30144)).

2. Қазақстан білім туралы заңы №319-III, 27 шілде 2007 жыл, ҚР 2018 жылғы 4 сәуірдегі №171-VI Заңын қараңыз (2019 ж. 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілген), (2011.10.24 [№ 487-IV](#)).

3. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (қаралған күні: 15.10.2021).

4. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында (ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы, №827 қаулысы) бес басым бағыттарының бірі «Адами капиталды дамыту» // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (қаралған күні: 19.02.2018).

5. «Қарсы профилактикалық егулер жүргізілетін инфекциялық аурулармен ауыратын науқастарға қатысты санитариялық-эпидемияға қарсы іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптар» санитариялық қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2019 жылғы 4 қазандағы №ҚР ДСМ-135 бұйрығы (04.10.2019 [№ ҚР ДСМ-135](#)).

6. Қашықтан білім беру технологиялар бойынша оқу процессін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы №137 бұйрық, 20 наурыз 2015 жыл (28.08.2020 [№ 374](#) қолданысқа енген өзгертулермен) (ҚР нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік тізілімінде № 10768 болып тіркелген, 2015 жылғы 12 маусымда "Әділет" ақпараттық-құқықтық жүйесінде жарияланған).

7. Дж.Реале., Д.Антисери Батыс философиясы: бастауынан бүгінгі күнге дейін. - Алматы, 2012. - 167 б.

8. Колыхматов В.И. Значение цифровых технологий в профессиональном развитии педагога // Педагогический поиск: инновационный опыт, проблемы качества профессионального развития педагога. – СПб.: ГАОУ ДПО «ЛОИРО», 2019. – С. 50-55.

9. Куприяновский, В.П. Навыки в цифровой экономике и вызовы системы образования / В.П. Куприяновский, В.А. Сухомлин, А.П. Добрынин, А.Н. Райков, Ф.В. Шкуров, В.И. Дрожжинов, Н.О. Федорова, Д.Е. Намиот // International Journal of Open Information Technologies. – М, 2017. – vol. 5. – №1. – С. 19-25.

10. Цифровая грамотность российских педагогов. Готовность к использованию цифровых технологий в учебном процессе / Т.А. Аймалетдинов, Л.Р. Баймуратова, О.А. Зайцева, Г.Р. Имаева, Л.В. Спиридонова. Аналитический центр НАФИ. – М.: Издательство НАФИ, 2019. – 84 с. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://d-russia.ru/wpcontent/uploads/2019/10/digitped.pdf>

11. Turalbayeva A., Zhubandykova A. ., Nabuova R. ., Buzaubakova K. ., Mailybaeva G., Abdullina, G. .Formation of information culture of students through information technology. (2021). World Journal on Educational Technology: Current Issues, 13(4), 794–805. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i4.6265>

Reference:

1. "Halyq birligi jáne júesi reformalary – el órkendeyiniń berik negizi" QR Prezidentiniń Joldaýy 2020 jylǵy 1 qyrkúiek №700 Zańy ("Egemen Qazaqstan" 02.09.2021 j., №165 (30144)).

2. Qazaqstan bilim týraly zańy №319-III, 27 shilde 2007 jyl, QR 2018 jylǵy 4 sáyirdegi №171-vi zańdy qarańyz (j 2019. 1 qańtardan bastap qoldanysqa engizilgen), (2011.10.24 j. № 487-IV).

3. Qazaqstan Respýblikasynda bilim berýdi jáne ǵylymды дамытýdyń 2020-2025 jylдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988> (qaralǵan kúni: 15.10.2021).

4. "Sifrlyq Qazaqstan "memlekettik baǵdarlamasynda (QR Úkimetiniń 2017 jylǵy 12 jeltoqsanyndaǵy, №827 qaýlysy) bes basym baǵytтарының biri" adam kapitalды дамытý " / / <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827> (qaralǵan kúni: 19.02.2018).

5. "qarjylyq profilaktikalыq egýler júrgizetin infeksialyq aýrýlarmen aýyratyn naýqandarǵa qatysty sanitarialyq-epidemiаға qarsy is-sharalardy uymdastyrýǵa jáne ótkizýge qoıylatyn sanitarialyq-epidemiologialyq talaptar" sanitarialyq qaǵidattaryn bekitý týraly Qazaqstan Respýblikasy Densaýlyq saqtaý ministriniń m. a.2019 jylǵy 4 qazandaǵy №QR JJM-135 buryǵy (04.10.2019 № QR JJM-135).

6. *Qashyqtan bilim berý tehnologialary boıynsha oqý prosesin uıymdastyrý tetikterin bekity týraly №137 buryq, 20 naýryz 2015 jyl (28.08.2020 № 374 ótinishke engizilgen ózgeristermen) (QR normativtik quqyqtq aktilderdi memlekettik tizilimde № 10768 bolyp tirkelgen, 2015 jylgy 12 maýsymda "Ádilet" aqparattyq-quqyqtq júesinde jarıalangán).*

7. *Dj.Reale., D.Antiserı Batys filosofıasy: bastaýynan búgingi kúnge dein. - Almaty,2012. - 167 b.*

8. *Kolyhmatov V.I. muǵalimniń kásibi damýyndaǵy sandyq tehnologialardyń mańyzy // pedagogikalyq izdenis: inovatsıalyq tájiribe, muǵalimniń kásibi damý sapasynyń máseleleri. – Spb.: GAOU DPO "LOIRO", 2019. – B.50-55.*

9. *Kýprianovskı, v. p.sıfrlyq ekonomıkadaǵy daǵdylar jáne bilim berý júesiniń máseleleri / v. p.Kýprianovskı, V. A. Sýhomlin, a. p. Dobrynin, a. n. Raikov, F. v. Shkýrov, V. I. Drojginov, N. O. Fedorova, D. E. Namiot // halyqaralyq ashıq aqparattyq tehnologialar jýrnaly. – M, 2017. – T. 5. – № 1. – b.19-25.*

10. *Orys muǵalimderiniń sıfrlyq saýattylyǵy. Oqý prosesinde sıfrlyq tehnologialardy paidalanýǵa daıyndyq / T.A. Aımaletdinov, L. R. Baimýratova, O. A. Zaisev, G. R. Imaeva, L. v. Spiridonova. NAFI talday ortalyǵy. – M.: NAFI baspasy, 2019. – 84 b. – [Elektronдық resýrs]. – URL: <http://d-russia.ru/wpcontent/uploads/2019/10/digitped.pdf>*

11. *Týralbaeva A., Jýbandykova A., Nabýova R., Býzaýbakova k., Mailybaeva g., Abdýllina g. Aqparattyq tehnologialar arqyly oqýshylardyń aqparattyq mádenietin qalyptastyrý. (2021). Bilim berý tehnologialary boıynsha Dúnejúzilik jýrnal: ózekti máseleler, 13(4), 794-805. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i4.6265>*

IRSTI 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.10>

Ybyraimzhanov K., ^{1} Mailybaeva G., ¹ Kiyassova B.²*

¹Zhetysu University after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

²Kazakh national pedagogical University named after Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article was prepared within the framework of the grant funding project AP08856810 "Formation of professional competencies of future primary school teachers adapted to the updated content of education"

Abstract

Modern teacher has high requirements in the education of the younger generation. The teacher is the only person responsible for the education of the younger generation. Thus, a teacher-teacher, i.e. a mentor, professional qualification of a teacher is one of the most urgent problems of our time. The professionalism of the teacher is the main factor in the teaching system, which improves the quality of training and efficiency. That is, the content of education in any society is based on the professionalism of the teacher. Pedagogical skills - high level of pedagogical activity; the complex of special knowledge, skills and abilities, personal professional skills that allow the teacher effectively manage the educational and cognitive activities of students, effectively orient pedagogical influence and interaction. Thus, skill is a combination of entrepreneurship, teaching abilities, professional knowledge and professional skills, pedagogical techniques, etc. the article considers classification and analysis of the personal qualities of a teacher and characteristics of pedagogical skills. And also conclusions about the competence of the teacher are formulated.

Key words: competence, professional position, personal development, pedagogical responsibility, language communication, pedagogical skills.

Ыбыраимжанов К.Т.¹, Майлыбаева Г.С.¹, Киясова Б.А.²

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мақала АР08856810 «Жаңартылған білім мазмұнына бейімделген болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру» тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасы аясында дайындалған.

Аңдатпа

Бүгінгі қоғамда мұғалімге қойылатын талап ерекше. Өйткені, мұғалім - жас ұрпақ тәрбиесіне жауапты бірден-бір тұлға. Сондықтан мұғалімнің, кәсіби шеберлігі - бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болмақ.

Бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру деңгейін арттыратын жеке қасиеттерінің, білімі мен дағдыларының жүйесі педагогикалық шеберлікке байланысты жүзеге асады.

Педагогикалық шеберлік - педагогикалық іс-әрекетті меңгерудің жоғары деңгейі. Оқушылардың оқу-танымдық іс -әрекетін тиімді басқару және педагогикалық әсер мен өзара әрекетті мақсатты түрде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін арнайы білім, білік және дағдылар, мұғалімнің маңызды кәсіби сапаларының жиынтығы болып табылады.

Мақалада болашақ бастауыш сынып мұғалімінің жеке қасиеттері мен педагогикалық қабілеттерінің мазмұны, жіктелуі мен талдауы қарастырылады. Сонымен қатар, мұғалімнің құзыреттілігі туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: біліктілік, кәсіби ұстаным, тұлғалық даму, педагогикалық жауапкершілік, тілдік қарым-қатынас, педагогикалық шеберлік.

Ыбыраимжанов К.Т.,¹ Майлыбаева Г.С.¹, Киясова Б.А.²

¹Жетісуский университет им. И. Жансугурова, г.Талдықорған, Қазақстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г Алматы, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

Современному педагогу предъявляются высокие требования в воспитании молодого поколения. Профессиональная квалификация учителя - одна из самых актуальных проблем современности. Профессионализм учителя – главный фактор в системе преподавания, повышающий качество обучения и эффективность. То есть содержание образования в любом обществе основывается на профессионализме учителя. Педагогическое мастерство - высокий уровень педагогической деятельности; комплекс специальных знаний, навыков и способностей, личные профессиональные навыки, которые позволяют учителю эффективно управлять учебной и познавательной деятельностью учащихся, эффективно ориентировать педагогическое влияние и взаимодействие. Таким образом, педагогическое мастерство представляет собой сочетание предпринимательства, педагогических способностей, профессиональных знаний и профессиональных качеств, педагогической техники и т. д. В статье рассматривается содержание, классификация и анализ личностных качеств учителя и особенности педагогического мастерства. А также формулируются выводы о компетенции учителя.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная позиция, личностное развитие, педагогическая ответственность, языковое общение, педагогическое мастерство.

Introduction. Currently, a new education system has been created in the sovereign country and is moving towards integration into the world educational space. This is due to significant changes in the educational process. After all, the paradigm of education has changed, the content of education is being updated, new approaches and new relationships are emerging. The effectiveness of new approaches to teaching on the updated content of education has become one of the most important issues in the development of scientific and pedagogical foundations of innovative activity of teachers in the education and training of future generations in accordance with the requirements of society. The problem is relevant.

The country's education sector has achieved significant success in implementing the state program for the development of education for 2020-2025 [1].

The peculiarity of this program from the traditional one is that the content of the discipline is transmitted on a spiral principle. That is the complexity of the content of the discipline from simple to complex; the hierarchy of educational goals according to Bloom's taxonomy; the transfer of "common topics" within the same educational framework and in order to implement interdisciplinary connections; organization of the educational process through long-term, medium-term and short-term plans; increasing the educational potential of learning, the formation of moral and spiritual qualities of a student; setting a pedagogical goal for a full course of study, which allows us to take into account the continuity of the subject between educational levels; compliance of the content of sections and proposed topics with the requirements of the time, attention to the formation of social skills; a systematic and active approach to learning (active participation in the educational process of a student).

It is well known that the importance of the updated educational program is the ability to think critically, conducting research, experiment, using ICT, engaging into communicative communication, working individually, in groups, in pairs, using functional literacy creatively, creating a harmonious, favorable educational environment for the student's personality. One of the main requirements of the updated education program for the educational process is aimed at organizing active exercises of students for self-education. This approach contributes to the formation of not only subject knowledge, social and communication skills, but also personal qualities that allow you to understand your own interests and prospects, make constructive decisions. Strengthening personal-oriented education is carried out through the use of a variety of interactive teaching methods that contribute to the cooperation of participants in the educational process, without allowing dominance in their interaction.

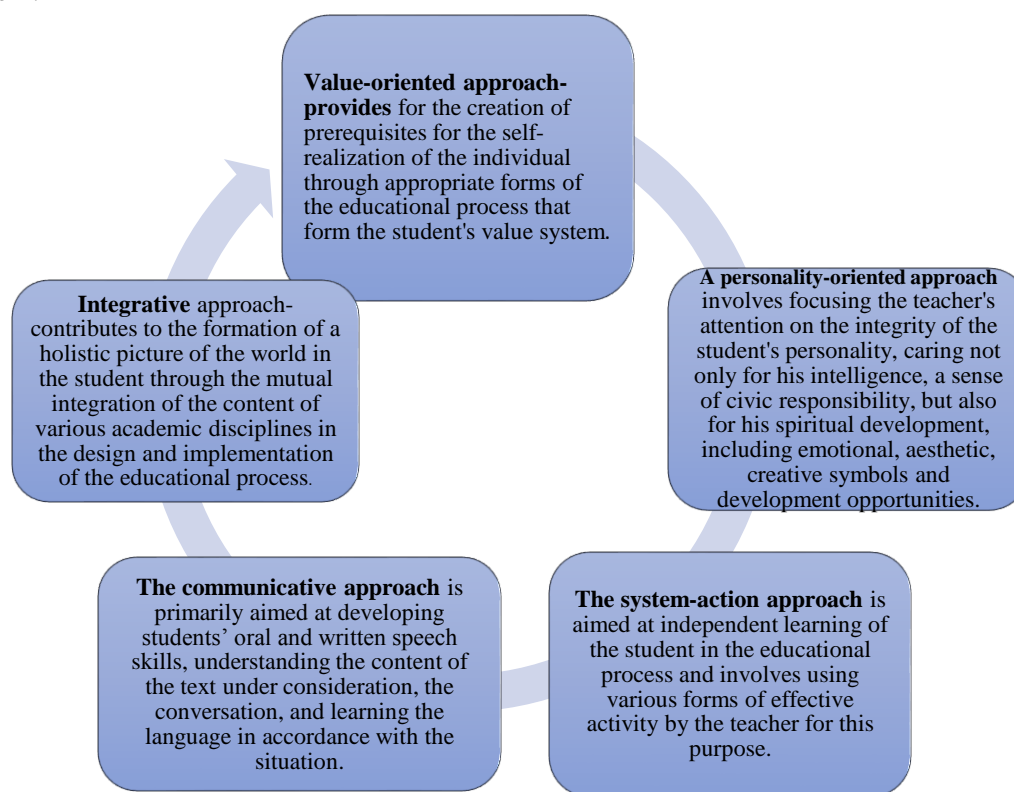
Research methodology. In the training programs that were mentioned above, the expected results are formulated which are presented in the form of a system of learning goals. The daily educational process is understood in the course of studying effective teaching methods and techniques necessary to achieve the educational goals and creatively use the acquired knowledge and skills of students in any educational and life situation, develop, apply and effectively implement functional literacy. The peculiarity of the updated educational program is the curriculum which is built on a spiral principle based on the Cognitive Theory considered in Jerome Bruner's work "the educational process". We made sure of this in the process of drawing up tasks and lessons, studying the educational goals.

In this case, we note that the development of functional literacy of schoolchildren as the main reference point for improving the quality of education in the Republic of Kazakhstan includes a set of measures for the content, educational, methodological, material and technical support of the process of developing functional literacy of schoolchildren, aimed at ensuring the purposefulness, unity and consistency of actions. The general guidelines for the development of functional literacy of students are also clearly outlined in the state program for the development of education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 [2]. The main goal is to form an intellectually, physically and spiritually developed citizen of the Republic of Kazakhstan in general educational schools, to meet educational needs that ensure social adaptation in a physically changing world. Ways and problems of forming functional literacy, competence of students not only carry out updating the content of education, but also involve the usage of new pedagogical technologies and teaching methods. That is, one of the main tasks that teachers face today is the constant improvement of teaching methods and mastering new pedagogical technologies, which increases the personal strength of the student and plays a key role in the development of creative play. The acquisition of new pedagogical technologies has a beneficial

effect on the formation of the intellectual, professional, moral, spiritual, civic and many other human qualities of the teacher, contributes to self-development and effective organization of the educational process [3].

Mastering innovative learning technologies in the field of Education "has a beneficial effect on the formation of intellectual, professional, moral, spiritual citizenship and many other qualities of the future specialist, helps him to develop himself and effectively organize the educational process", says Selevko S. V [4].

Research results and discussions. We combine the formative form of assessment with the widespread usage of new approaches in teaching during our practice. Rational using of new approaches in the educational process at primary schools is of particular importance in determining, strengthening the creative qualities of students, improving the efficiency and quality of learning. The purpose of these methods used in the educational process is to teach primary school students to critically approach any content concept , choose the most appropriate opinions, definitions, make decisions, self-esteem, evaluate each other, and raise the level of knowledge of students, encourage creativity, and express their thoughts freely. Most importantly, we believe that any of the strategies that we use in order to improve the level of knowledge of students individually, in groups, and in the classroom contribute to improving the quality of lessons. In order to improve the quality of the lesson, we suggest using teaching methods in picture 1.



Picture 1. **Teaching methods**

Teaching methods allow us to introduce common topics into the content of primary education, integrate knowledge from different subject areas and thus achieve the functionality of the acquired knowledge. The research method of teaching also promotes the development of skills of research activity, familiarization with methods of scientific knowledge, and forms students' cognitive interest. New approaches to teaching and learning are not a separate phenomenon or skill. The mechanisms involved in this work are choosing a teaching method, teaching systematic thinking, studying and identifying students' talent, and developing high competencies in the digital technologies field.

While applying learning new approaches, we are guided by "the importance of dialogic learning" and "teaching how to read". The relationship between the student and the teacher in teaching and learning is undoubtedly through dialogue. When this dialogic learning is effectively used in the lesson,

it helps students express their thoughts, views, speak fluently, and develop. And in “teaching how to read”, we teach the student to remember the knowledge gained to search independently, to take responsibility. It is clear that teaching how to read is the “self-regulation” of this student. In this process, students understand, control, and improve their ability to control themselves. We tried to take into account the age characteristics of the student. It is considered to instill a desire for knowledge through self-regulation through the given tasks. Since it forms the main link between success, aspiration, and support for effective approaches, the concept of metathology can be considered as “learning how to read” by one student.

The requirements for future teachers arise from the needs of modern society. A teacher of a new society should be not only a person with high professional skills, but also spiritually developed, creative, understanding culture, the value of knowledge, mastering pedagogical technologies, and professionally trained on the basis of achievements of science and technology [5].

We will see the effectiveness of new approaches to teaching based on the updated content of education in the following way. This is due to the fact that the range and types of use of modern technologies in primary school lessons, improving the quality of school education, and the use of new methods and techniques in the classroom are changing. The main thing is that with the help of the methods used in the lesson, the technology is fully developed as an individual, the knowledge of creative thinking is fully acquired. When analyzing pedagogical technologies, it is necessary to take into account the following factors: compliance of the acquired technology with the subject and content of the lesson; efficiency, consistency; the criterion is not measured only by the level of literacy (writing, reading, computing), the criterion is functional literacy the introduction of an updated system of educational content allows increasing the activity of students as a systematically developing project of pedagogical activity, activities for the development of students' personality and the achievement of educational goals. The reason is introduction of new approaches to teaching creates a new attitude to the teacher. And the increased activity of the student leads him to creativity. Our task is to reveal student's possibilities that are hidden in him.

In the development of creative abilities of primary school students, both in the classroom and outside of the classroom, we effectively use the following methods and techniques of the critical thinking project:

- «A, B, C»

A – ask a question.

B – answer the question.

C – control the answers, complete it, if it is not full.

- approach “Unfinished sentence”

“Urgent letter to the teacher”, students are executed by pasting a sticker on the board.

Students choose the phrase closest to them and continue the expressed thought:

- Today I...understand, ...learn, ...was sure at the lesson.
- today the main thing that made me happy at the lesson is that.....
- I'd like to raise myself for.....
- especially I liked
- after lesson it came to me
- today I succeeded with.....
- interesting thing was.....
- The difficult thing was.....
- I have understood.....
- Now I will get with
- “Lotto of literature”

Goal: to fill in the table about the literary works character that had been read. Within a certain period of time, the table must be filled in. You can also use the works you read from the anthology. Title of the work.

What is	Author's	Character like?	What positive qualities and behaviours do you like?	Do you want to look like a hero or not? Explain why.
---------	----------	-----------------	-----------------------------------------------------	------------------------------------------------------

The importance of new approaches in teaching in promoting the search for students, leading them to raise the level of knowledge in the classroom, encourage creativity, express their thoughts freely, and most importantly, what are the strategies that we use to improve the level of knowledge of students individually, in groups, in the classroom - methods and techniques in the course of the lesson can be used at different stages of mastering knowledge, each student has the ability to develop and improve himself, to teach him to learn independently, to reach the highest peak of development, to develop a system of work in the process of perception, consolidation of new knowledge, education of business and skills, development of independent active activities of students, improving the effectiveness of independent work. It means the discovery made as the result of creative thinking, the development of the individual accelerates, the ability of students to develop the game in such a way that the comprehensive development of students in the creative direction is the main requirement of today, and from the point of view of this requirement, the search for various methods and methods of organizing the educational process is of great importance for the effective use of new technologies.

Every teacher will definitely use the Q & A method in their lessons. In this way, we can say that we find out how well the student has learned the lesson. There are two types of questioning, which are divided into low-level and high-level. Low-level questions are divided into "open" or "wrong" questions. It is aimed at memorizing and evaluating. And the student tries to answer high-level questions thinking in detail and searching. Thus, while asking questions to a student, it is possible to consolidate their knowledge through motivational, trial, and guidance questions related to the topic. We can encourage constructive speech, instill a passion for knowledge, promote critical thinking, teach and learn from each other, share opinions and respect, appreciate themselves and others, communicate with each other, accumulate and analyze games, develop thinking in solving any situation by creating partnerships between teacher and student, student and student, and others.

According to Merce's research, conversations and answers to questions are an integral part of students' education.

Students are more likely to be able to answer questions in education, search, listen and speak, to share ideas, to share ideas, to improve their knowledge by answering the questions, to ask questions of different levels in the literary subject, to ask questions of different levels, to ask questions and give samples to students on each topic, to ask questions and give samples to students on each topic. We've seen that we can focus on what we know[6].

In the course of using the Jixo method, a dialogue developed between students. Using the Jixo method in the process of understanding the text developing critical thinking, the effectiveness of this method was that the student could read it himself and explain it to others. In this method, the student's language develops, vocabulary increases, and the ability to make a final statement. When using the Jixo method, the student became interested in the different types of activities in the same method, and did not even know that they were reading the text themselves. There were no students who did not understand the content of the text, but during the lesson, the passive, slow students in the group themselves said that they understood what the last observer said. In general, critical thinking is inextricably linked with new methods, and with the simultaneous using of critical thinking and dialogic learning methods, the student's activity in the classroom increases. Because the main goal of this program is to teach students how to read, as a result of which they can freely express their thoughts, think critically, and form a person with high cognitive activity, using questions that direct critical thinking in the classroom during the dialogue. Of course, traditional lessons can also not be excluded. It also has a special place, but it is no exaggeration to say that we prepare primary school students in accordance with the requirements of the time using new methods.

In the context of modernizing school education, future specialists should be well aware of the specifics of using innovative technologies to modernize research training. To do this, we believe that future specialists should focus on the following issues.

Firstly, to identify the main elements of innovative technologies dissemination in the renewal research training.

- the presence of a distinctive feature of the news;

- teachers who are fully committed to innovation activities and are influenced by it, their attitude to general and specific innovations, their weaknesses, strengths, as well as their fears and doubts allow innovation to develop in different directions, to varying degrees;

- create conditions and innovate and plan. These three elements demonstrate integrity in planning and management processes in implementing innovation. Planning is a tool for systematic work. The various characteristics of these factors reveal how step-by-step the innovation is implemented and the nature of the difficulties it presents. Another possibility of successful implementation of the innovation will depend on ensuring a comprehensive analysis, focusing on all dual factors.

Secondly, innovative technologies defining ways to implement it: first strategic planning of preschool organizations introduction, additions to the development program create. Effective usage of internet resources and kindergarten's administrative website is necessary to systematize.

Thirdly, the organization of methodological work in an innovative direction: presentation of the results of educational work: creative skills, methodological skills competition of works, creative portfolio, children's portfolio, parent cooperation [7].

This updated educational program is an effective program for both students and teachers. For example: Bruner offered some very important tips on developing important teaching practices. An integral part of Bruner's theory was the concepts of "discovery" and "if a student is allowed to collect parts in one place and become an discoverer, the results obtained are true".

The advantages of this type of training include four aspects:

- 1) through the growing the intellectual opportunities;

- 2) by going from an external reward to an internal reward;

- 3) this is achieved through discovery and last but not least, the effectiveness of such training can be achieved by development of memory.

If the learning process is based on "building a bridge" that continues the student and the learning material, then the teachers who coordinate this process should be able to observe both sides of the bridge. Teachers try to understand what students know and what they can do, as well as their interests, what each student likes and wants to do.

The implementation of the practical use of innovative technologies in the educational process at the university is a long and complex process. Improving the identified levels consists of the following steps:

- mastering the methods of practical use of innovative technologies in the educational process; conducting work related to the development of new methods and forms of educational work organization in the educational content;

- actively introduce into the educational process the practical use of innovative technologies in lectures and seminars, on the basis of which the teacher will be able to effectively use new methods and techniques in practice;

- radical transformation of the content of continuing education at all its levels; mastering teaching methods that correspond to the use of innovative technologies in practice [8].

In the using innovative technologies, future specialists must have knowledge of innovation, comprehensively master innovations, master diagnostics of innovative activities, and skills in implementing innovations in practice. At the university, students were able to master an innovative culture in the process of studying, develop creative thinking as an individual with the help of innovative teaching methods. New innovative methods play a role in solving this problem. The main goal of today is to enter the world educational space in the future, to master new innovative methods of higher education of civilized countries [9]

Conclusion. Summing up everything, it should be noted that the effective application of the methods obtained in accordance with this program in the classroom will contribute to the development of

cognitive activity of primary school students, independent learning, the formation of creativity, students will learn more easily, learn to work together in a team, and the depth and rigor of knowledge will increase. So, the student openly expresses his thoughts freely, learns to listen to each other, and an atmosphere of cooperation is formed in the classroom. Therefore, it can be said that other subjects were taught with this form of training and were effective. We are confident that only by mastering this program will we be able to form a spiritually rich personality that is fully developed, has a clear future, has a clear orientation, and is competitive.

Reference:

1. Государственная программа развития образования на 2020-2025 годы. – Нур-Султан, 2019.
2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы.
3. Ералиева М.Оқытудың заманауи технологиялары /М.Ералиева//Бастауыш мектеп. – 2006 ж.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
5. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 2012 (III деңгей). ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығының Әдістемелік кеңесі ұсынған.
6. Мұқаметқали М.Мұғалімдерді педагогикалық инновациялық іс-ерекетке даярлау жолдары. Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, 2004, 194б[қазақ тілінде].
7. Кукушкин В.С. Педагогические технологии. Начальная школа, («Феникс», Ростов на Дону, 2004, 384 с.) [на русском языке].
8. Панина С.А. Формирование профессиональной компетентности учителей иностранных языков понижения // Высшее образование сегодня.
9. Профессионально-дидактическая компетентность учителя начальных классов – ключевой фактор организации педагогической деятельности // Менеджмент в образовании. – Алматы, 2009.- I.Б.73-75.
10. Нағымшианова Қ.М. Кәсіби педагогикалық білім беру технологиялары. Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен, 2007, 152б[қазақ тілінде].
11. Kudaibergenova K.S. 'The nature of competence in the self-development of the individual' – A:Print ACC /2018
12. Инновациялық технологияларды білім беру үрдісіне ендіру – сапалы білім негізі: аймақтық ғылыми - әдістемелік конференцияның материалдары. – Талдықорған: I. Жансүгіров атындағы ЖМУ, 2019. - 261 б.
13. Симен-Северская О.В. Формирование педагогической компетентности специалиста по социальной работе в процессе профессиональной подготовки в вузе: Автореф. дис. к.пед.н. наук.-Ставрополь, 2002.-22с.
14. Сорокина Т.М. Развитие профессиональной компетентности будущего учителя через содержание комплексного образования / Т.М.Сорокина // Начальная школа. -2004. - 2.-С. 110-114.

Reference:

1. Bilim berudi damytudyn 2020-2025 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы [State program of education development for 2020-2025]. – Nur-Sultan, 2019 [in Kazakh].
2. State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020.
3. Eralieva M. modern technologies of teaching / M. Eralieva // Primary School. – 2006.
4. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
5. Teacher's guide. 2012 (Level III).

6. Mukametkali M. *Mugalimderdi kyasibi pedagogikalyk innovacijalyk is-ereketke dajarlau zholdary [Ways to prepare teachers for professional pedagogical innovation]* (Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Oskemen, 2004, 194 p.) [in Kazakh].

7. Kukushkin V.S. *Sovremennye pedagogicheskie tehnologii. Nachal'naja shkola [Modern pedagogical technology. Elementary school]* ("Feniks", Rostov n/D, 2004, 384 p.) [in Russian].

8. Panina S.A. *Formation of professional competence of decreasing teachers of foreing languages // Higher education today.*

9. *Professional didactic competence of a primary school teacher is a key factor in the organization of pedagogical activity // Management in education. –Almaty, 2009. - 1.B.73-75*

10. Nagymshanova K.M. *Kasibi pedagogikalyk bilim beru texnologiyalary. - [Technologies of professional pedagogical education]* (Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University press, Oskemen, 2007, 152 p.) [in Kazakh]

11. Kudaibergenova K.S. *'The nature of competence in the self-development of the individual' – A:Print ACC /2018*

12. *Инновациялық технологияларды білім беру үрдісіне ендіру – сапалы білім негізі: аймақтық ғылыми - әдістемелік конференцияның материалдары. – Талдықорған: І. Жансүгіров атындағы ЖМУ, 2019. - 261 б.*

13. Simen-Severskaya O.V. *Formation of pedagogical competence of a specialist in social work in the process of vocational training at a university: Author's abstract. dis. Cand.ped. sciences. - Stavropol, 2002. -22p.*

14. Sorokina T.M. *Development of professional competence of the future teacher through the content of complex education / T.M.Sorokina // Primary school. -2004. - 2.-S. 110-114.*

МРНТИ 14. 35. 01

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.11>

Акынова Ж.М.,^{1*} Турдалиева Э.Д.,² Курбаналиев Б.У.³

¹ Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

² Академия логистики и транспорта, Алматы, Казахстан

³ Южно-казахстанский государственный педагогический университет,
Шымкент, Казахстан

ПУТИ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕХНИКЕ ПРИМЕНЕНИЯ СКАЗКОТЕРАПИИ В СООТВЕТСТВИИ С ВОЗРАСТНЫМИ ПЕРИОДАМИ ДЕТЕЙ

Аннотация

Актуальность исследуемой проблемы заключается в том, что подготовка будущих педагогов и воспитателей дошкольных организаций играет важную роль в образовании и влияет на будущие поколения. У детей необходимо развивать способности ясно и четко излагать идеи, критически и творчески мыслить, умело использовать когнитивные навыки. Цель статьи заключается в том, чтобы раскрыть пути обучения воспитателей и педагогов дошкольного образования с применением методов сказкотерапии эффективно и целесообразно. Эта техника способствует развитию социокультурного взаимодействия для детей разных возрастных групп, но важно чтобы эти методы и формы были подходящими для возрастной категории детей. Ведущими методами исследования данной проблемы являются методы анализа и сравнения, которые помогут распознать самые качественные пути обучения будущих педагогов с помощью отбора лучших, а также, метод дедукции, с помощью которого можно логично рассмотреть вопрос с

обширной парадигмы до более узкой и четкой системы понимания. В статье раскрыты и обоснованы пути и методы подготовки педагогов для дошкольных организаций на основе использования сказочной терапии как важной части воспитания, образования и выработки навыков общения и выявлена важность развития коммуникативных навыков будущих воспитателей и детей. Материалы статьи представляют практическую ценность для студентов и будущих преподавателей, которые станут педагогами и воспитателями, а также для желающих повысить профессиональный уровень, овладеть методами и техниками сказочной терапии в работе с детьми и улучшить свои навыки воспитания и преподавания, сделав их эффективными и качественными.

Ключевые слова: ариротерапия; психокоррекционные возможности; когнитивно-поведенческий формат; социальное взаимодействие; нарратив; коммуникативные навыки.

Akynova Z.M.,^{1} Turdalieva E.D.,² Kurbanaliev B.U.³*

¹ Department of Preschool Education and Social Pedagogy Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Republic of Kazakhstan

² Department of "Language training" Academy of Logistics and Transport Almaty, Republic of Kazakhstan

³ Department of Preschool Education and Special Pedagogy South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Republic of Kazakhstan

WAYS OF TEACHING FUTURE TEACHERS OF PRESCHOOL ORGANIZATION THE TECHNIQUE OF USING FAIRY TALE THERAPY IN ACCORDANCE WITH THE AGE PERIODS OF CHILDREN

Abstract

The relevance of the problem under study lies in the fact that the training of future teachers and educators of preschool organizations plays an important role in education and affects future generations. Children need to develop the ability to express ideas clearly and clearly, think critically and creatively, and skillfully use cognitive skills. The purpose of the article is to reveal the ways of teaching preschool educators and teachers using the methods of fairy tale therapy effectively and expediently. This technique contributes to the development of socio-cultural interaction for children of different age groups, but it is important that these methods and forms are suitable for the age category of children. The leading research methods of this problem are the methods of analysis and comparison, which will help to recognize the highest quality ways of teaching future teachers by selecting the best, as well as the deduction method, with the help of which it is possible to logically consider the issue from a broad paradigm to a narrower and clearer system of understanding. The article reveals and substantiates the ways and methods of training teachers for preschool organizations based on the use of fairy-tale therapy as an important part of upbringing, education and the development of communication skills, and the importance of developing the communication skills of future educators and children is revealed. The materials of the article are of practical value for students and future teachers who will become teachers and educators, as well as for those who want to improve their professional level, master the methods and techniques of fairy-tale therapy in a robot with children and improve their parenting and teaching skills, making them effective and of high quality.

Key words: arinotherapy, psychocorrectional capabilities, cognitive-behavioral format, social interaction, narrative, communication skills.

Акынова Ж.М.,^{1*} Турдалиева Э.Д.,² Құрбаналиев Б.У.³

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

² Логистика және көлік академиясы, Алматы, Қазақстан

³ Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЖАС КЕЗЕҢДЕРІНЕ СӘЙКЕС ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫН ҚОЛДАНУ ТЕХНИКАСЫНА ОҚЫТУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Зерттелетін мәселенің өзектілігі болашақ тәрбиешілер мен мектепке дейінгі ұйымдардың тәрбиешілерін даярлау білім беруде маңызды рөл атқарады және болашақ ұрпаққа әсер етеді. Балаларда идеяларды нақты және нақты білдіру, сыни және шығармашылық ойлау, танымдық дағдыларды шебер пайдалану қабілеттерін дамыту қажет. Мақаланың мақсаты ертегі терапиясы әдістерін қолдана отырып, мектепке дейінгі тәрбиешілер мен педагогтарды оқыту жолдарын тиімді және мақсатты түрде ашу болып табылады. Бұл әдіс әр түрлі жастағы балалар үшін әлеуметтік-мәдени өзара әрекеттесудің дамуына ықпал етеді, бірақ бұл әдістер мен формалардың балалардың жас санатына сәйкес келуі маңызды. Бұл мәселені зерттеудің жетекші әдістері талдау және салыстыру әдістері болып табылады, олар болашақ мұғалімдерді ең жақсы таңдау арқылы оқытудың сапалы тәсілдерін тануға көмектеседі, сонымен қатар мәселені кең парадигмадан тар және нақты түсіну жүйесіне логикалық түрде қарастыруға болатын шегеру әдісі болып табылады.

Мақалада ертегі терапиясын тәрбиелеудің, білім берудің және қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың маңызды бөлігі ретінде қолдану негізінде мектепке дейінгі ұйымдар үшін мұғалімдерді даярлаудың жолдары мен әдістері ашылып, негізделген және болашақ тәрбиешілер мен балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытудың маңыздылығы анықталды. Мақала материалдары оқытушылар мен тәрбиешілер болатын студенттер мен болашақ оқытушылар үшін, сондай-ақ кәсіби деңгейін жоғарылатқысы келетіндер үшін, балалармен роботтағы ертегі терапиясының әдістері мен әдістерін игеріп, оларды тиімді және сапалы ете отырып, тәрбиелеу мен оқыту дағдыларын жетілдіргісі келетіндер үшін практикалық құндылық болып табылады.

Түйін сөздер: ариротерапия; психокоррекциялық мүмкіндіктер; танымдық-мінез-құлық форматы; әлеуметтік өзара әрекеттесу; баяндау; қарым-қатынас дағдылары.

Введение. В последнее время развитие уровня когнитивных и коммуникативных навыков детей играет важную роль. Можно проследить, как родители пытаются развивать ребенка с ранних лет, но не все понимают какие способы и методы являются подходящими. Кроме того, заинтересованность детей в обучении и общении зависит от воспитателя и его умения организовать учебно-воспитательный процесс. Креативный и творческий педагог сможет на основе игр, сказок, дидактического материала, методик побудить дошкольников к творческой активности, поэтому метод сказкотерапии признан во всем мире. Его основная цель – устранение коммуникативных трудностей дошкольников. Общение основано на коммуникативном взаимодействии, где люди контактируют лицом к лицу и пытаются решить проблемы, а также познать друг друга [1]. Трудности в общении могут возникать из-за недопонимания или субъективных факторов и становятся препятствием к коммуникации. Цель данной статьи заключается в обосновании возможности рассмотрения сказочной терапии как особой психологической области, которая имеет свой предмет и логику развития, методы и инструменты. Сказочную терапию можно рассматривать как один из способов реализации психотехнического подхода в психологии, оценивая свои перспективы на этом пути как весьма многообещающие. Реализация сказочной терапии показывает наличие множества психокоррекционных и психотерапевтических возможностей, и ее эффекты выходят за рамки чисто учебно-развивающих [2].

Сказочная терапия существует и эффективно применяется с давних времен, когда знания о мире и о жизни передавались из уст в уста к каждому новому поколению [3]. Сказки

рассказывают о разнообразной картине мира, о действиях людей, где реальность дополняется волшебными возможностями и чудесами. В. Сухомлинский [4] утверждал, что именно благодаря сказке дошкольники могут узнать о мире не только физически, но и на ментально-чувственном уровне. В понимании Т.Д. Зинкевич-Евстигнеевой [5] сказочная терапия – это не просто направление в психотерапии и педагогике, а также синтез многих достижений психологии, педагогики, психотерапии и философии разных культур. И.П. Савчук и соавторы [6] рассматривают сказку с позиции «окна Овертона» в коррекции агрессивного поведения современного человека. Ребенок может откликаться на события и явления мира, выражать свое субъективное мнение. Важность использования нарративных стратегий в педагогике и психологии также была документально подтверждена многими авторами в рамках концепции «нарративной медицины» [7; 8]. Сказка является тем, что создает поток благородных чувств и стремлений. Содержание сказок связано с несколькими концепциями (общение, стойкость, страсть, личностный рост и надежда), которые сейчас научно исследуются психологией [9; 10]. Также это влияет на зарождение нравственных, эстетических и интеллектуальных чувств в душе ребенка. Многие представители психологии, педагогики, филологии уделяют много внимания исследованию сказкотерапии в современном гуманитарном научном пространстве. Особенности формирования эмоциональной культуры дошкольников, развитие их речи, влияние сказок на психику ребенка изучалось очень тщательно [11; 12; 13]. О.В. Белоус и Е.С. Вареца [1] рассматривают сказку как средство диагностики жизненных сценариев человека. В статьях И.А. Павлиновой [14], Б.С. Касумовой [15] и Г.С. Спиридоновой [16] описаны техники использования сказки для овладения образной речью, чтобы помочь школьникам.

Проблема развития профессионализма педагогов является довольно актуальной, поскольку наблюдается расширение проблем социально-педагогического характера, а именно: деформация семейных отношений, моральная деградация, потеря ценностных направлений. Все эти вопросы формируются с ранних лет, когда ребенок идет в учреждения дошкольного образования. Ребенок строит свое мировоззрение на основе увиденного. Кроме того, он опирается на базовые отношения и ценности [17]. Соответственно, педагог – это основа, которая помогает сориентироваться детям в современном мире. Традиция изучения проблемы развития коммуникативных навыков связана с рассмотрением изучения родного языка. Доказано, что у детей до старшего дошкольного возраста создается общее художественно-эстетическое восприятие литературы, когда они понимают содержание и смысл произведения. Дошкольники могут осознавать языковые способы выразительности. В дошкольном возрасте формируется самосознание, которое выражается в саморегуляции, самопознании, самопрезентации, а также в самовыражении. Креативность личности раскрывается в различных видах активности ребенка, и именно поэтому сказкотерапия является базисом формирования творческого речевого самовыражения [17]. Развитие психики ребенка в дошкольных организациях является частью работы психологов и педагогов. Эта работа может иметь цель, основанную на психологической коррекции. Работа воспитателем и пути обучения преподавателей должны строиться на личностных изменениях и понимании важности влияния на эмоциональную и познавательную сферу развития ребенка [18]. Также сказкотерапия – это способ объективизации проблемных ситуаций, поскольку она создает иллюзию реальности, воплощает фантазии ребенка и развивает его воображение [19]. Пути и технологии сказочной терапии требуют реформирования и более качественного подхода к обучению и тренингам молодых преподавателей. Следовательно, стоит расширить границы понимания сказочной терапии, чтобы увидеть ее реальную ценность среди других педагогических и психологических методов.

Материалы и методы. Важно выявить, как именно метод сказкотерапии будет влиять на эмоции и чувства личности, изменять поведение детей, раскрывать потенциал дошкольников. Кроме того, важно проверить и выяснить пути становления всесторонне развитого педагога и способы применения сказочной терапии в занятиях с детьми. Новизна данного вопроса заключается в том, что диагностические и терапевтические возможности сказок еще не полностью исследованы, и их психолого-педагогическое влияние оценивается с разных сторон. Технология сказочной терапии является объектом изучения, ибо сказка – это мир чувств для

ребенка. В процессе исследования были использованы следующие методы: теоретические методы (анализ; синтез (соединение общего в целое); конкретизация (дедукция); метод сравнения (методик и подходов преподавания сказочной терапии); сравнительно-исторический анализ путей преподавания нарративных технологий; диагностические (беседа с будущими преподавателями и студентами, которые заинтересованы в сказкотерапии как в методе обучения коммуникативных навыков); эмпирические (изучение способов и технологий обучения сказочной терапии будущих педагогов; педагогическое наблюдение в естественных условиях (без искусственного вмешательства) за процессом проведения сказочной терапии изучение технологий преподавания); экспериментальные (естественный эксперимент в среде обучения преподавателей и рекомендации по внедрению сказочной терапии в обучение и воспитание дошкольников); методы графического изображения результатов (гистограмма, сравнительная таблица или диаграмма). Опытно-экспериментальной базой исследования был Казахский государственный женский педагогический университет (будущие педагоги на тренинге по сказкотерапии). Исследование проблемы проводилось в три этапа:

1. На первом этапе осуществлялся теоретический сбор и анализ существующих методологических подходов в педагогике и психологии, которые посвящены сказочной терапии в мире и в науке; изучены информационные данные диссертационных работ, книг, конференций, монографий и статей, в которых раскрыты теории, технологии и методики педагогической диагностики преподавания сказкотерапии; изучены исследования по лечебным свойствам данной технологии и возможностям психологической коррекции; представлены этапы проведения сказочной терапии в дошкольных организациях; выделены проблема, цель, формы и методы (способы) исследования, составлен план проведения экспериментального исследования.

2. На втором этапе проводилось само исследование и наблюдение за преподавателями в естественных условиях; разрабатывались пути формирования коммуникативных навыков педагогов, рассматривались разнообразные методики и способы внедрения их в образование детей дошкольных организаций; оценивались модели и пути формирования техники сказочной терапии будущих воспитателей и преподавателей дошкольных учреждений; выявлялся и обосновывался комплекс педагогических условий, которые способствуют эффективному формированию и становлению техники внедрения сказочной терапии в обучение и психологическую коррекцию интровертированности детей дошкольного возраста; была проведена беседа в свободной форме с педагогами и детьми, анализировались, сравнивались, проверялись и уточнялись выводы, полученные в ходе экспериментальной работы.

3. Третий этап являлся заключительным. В это время проводились работы по наблюдению за введением технологии сказочной терапии в обучении педагогов, методике преподавания сказочной терапии, уточнены и обоснованы теоретические и практические выводы и результаты исследования, представлен сравнительный и исторический анализ исследований, экспериментов, посвященных сказочной терапии, обобщены и логически систематизированы результаты естественного эксперимента, классифицированы и графически представлены полученные результаты. Также представлены и рассмотрены рекомендации и советы по применению сказочной терапии в дошкольных организациях, их негативные и позитивные аспекты влияния на детей. В ходе исследования предложены методики и пути обучению преподавателей этой технике в соответствии с возрастом и психологическими, социальными и физическими особенностями детей.

Проведение данного эксперимента предполагало проведение следующих этапов работы:

- посещение тренинга по сказочной терапии и определение исходного уровня сформированности навыков преподавателей и пути их обучения с использованием методов педагогического наблюдения (естественный эксперимент) и бесед, проведенных с будущими преподавателями, графической обработки результатов исследования;
- разработка рекомендаций по внедрению сказкотерапии и методам ее обучения, формированию путей преподавания сказочной терапии;
- определение уровня сформированности навыков сказочной терапии и готовности педагогов к ее внедрению.

Результаты. Результаты полученные в ходе проведения исследования свидетельствуют о том, что внедрение сказочной терапии и обучение будущих педагогов ее технике являются актуальными вопросами. Терапевтическая работа, на которую воспитатель делает упор может быть связана с проблемой ребенка, а также с трудным развитием коммуникативных навыков. Термин «социальная компетентность» является шире, чем термин «социальные навыки». Когда имеются в виду «социальные навыки», которые отражаются в поведении, где человек может их совершенствовать, чтобы успешно участвовать в различных социальных интеракциях. Факт осведомленности человека о том, как его поведение влияет на людей вокруг, и его чувствительность к потребностям людей являются отличительными чертами социальной компетентности личности [20]. Социальные взаимодействия, в которых участвуют маленькие дети на втором году своей жизни, составляют взаимодополняющие структуры. В игре дети склонны обмениваться ходами и ролями. Детство имеет особое значение для развития у человека инициативы и отзывчивости. На протяжении этого периода формируются дружеские отношения, которые являются началом эмоциональных отношений между сверстниками. Дружба между детьми оказывает социальную и эмоциональную поддержку [21]. На третьем году обучения их языковые навыки работают вместе с желанием привнести новое [22]. При этом важным моментом является диалог между педагогами и ребенком. В более поздний период дошкольного образования дети становятся довольно гибкими в выборе друзей и товарищей по играм, строят больше дружеских отношений. Более того, более глубокие знания о развитии социальной компетентности в дошкольном возрасте и различных аспектах личностного развития у дошкольников могут лучше способствовать введению техники сказочной терапии.

При использовании сказкотерапии важно эмоциональное отношение педагога к содержанию рассказа, что становится основным условием эффективной работы. Методами и важными особенностями являются рисование по мотивам сказки, где каждый ребенок может отобразить фрагмент сказки или героя. Также преподавателю важно знать, что обсуждение поведения и мотивов действий персонажа является довольно действенной техникой сказкотерапии. Ученые предлагают использовать инсценировку, где каждый ребенок имеет свою роль, но важно учитывать и эмоциональную готовность детей, которые еще не достигли подходящего возраста и имеют замкнутый характер. Инсценировка эпизодов может дать психолого-педагогический эффект, помочь развитию творческих и креативных навыков и способностей ребенка. Технология притчи помогает развивать моральные качества детей, где они понимают, что есть добро, а что есть зло [23]. Сказкотерапию можно использовать в работе с детьми как в профилактике проблем развития, так и на диагностическом и коррекционном этапах. Основами эффективной работы и применения сказкотерапии являются такие условия:

- чтение или рассказ должны полностью передавать оригинальные эмоции и чувства;
- во время чтения следует сесть перед ребенком так, чтобы он мог видеть лицо педагога и следить за жестами, мимикой, чтобы обмениваться с ним взглядами;
- не допускаются продолжительные паузы.

Использование сказочной ситуации должно соответствовать методам и принципам «открытости», быть актуальной для ребенка, побуждать его к самостоятельному мышлению. Однако, как отмечает Е.В. Чех [24], сказки должны подходить возрасту ребенка, поскольку маленьким детям, к примеру, сложно воспринимать длинный сюжет. Двухлетний ребенок быстро вырабатывает интерес к сказочным персонажам и может выполнять простые действия. Желательно, чтобы сказки были понятными и предметными, например, «Теремок» или «Колобок». К четырём годам ребенок отличает реальность от фантастики. По словам Е.В. Чех [24], можно выделить несколько методов сказочной терапии. Основными являются сказочная композиция, сказочная диагностика, изготовление кукол, постановка сказки, рассказывание сказок и рисунки. Эти и другие методики продемонстрированы в Таблице 1.

Таблица 1. Методики использования сказочной терапии

Название методики	Характеристика
Методика «Рассказ и сочинение сказки»	Терапевт и ребенок могут вместе составить сказку, драматизируя ее элементы. Также дети могут самостоятельно составить сказку. Самостоятельная композиция продолжения сказки позволяет обнаружить эмоциональное состояние ребенка, которое он не открывает в общении.
Метод «Кататимный подход в сказке»	Метод «Кататим» предполагает объединение элементов сказкотерапии с аффективными образами. Урок имеет 4 фазы: 1) Предварительная беседа, где ребенок говорит о любимой сказке (15-20 мин). Педагог в это время спрашивает, когда ребенок впервые услышал эту сказку и от кого, что особенно воспроизвело впечатление, его отношение к героям. 2) Фаза релаксации (1-5 минут). Ребенок расслабляется. 3) Фаза изображения (около 20 минут). Ребенок воображает, что он в сказке, о которой он рассказал. 4) Фаза обсуждения (5-10 минут). Обсуждение сказки и увиденного, воспроизведение на рисунке.
Методика «Сказочная диагностика»	Использование кукол и сказок в процессе консультирования позволяет выявить психологические особенности ребенка. Для первого знакомства рекомендуется использовать красивую, традиционную куклу. Для диагностики семейные отношения лучшим вариантом станет резиновые куклы. Образный мир сказок позволяет ребенку отождествлять себя с персонажем сказки и передавать это через куклу.
Метод «рисования сказки»	Ребенок рисует прочитанную сказку, лепит ее. Рисунок или работа с цветным картоном, пластилином воплощает в себе все, что волнует ребенка. Он может расслабиться.

Сказкотерапия должна быть хорошо подготовлена в соответствии с индивидуальными и возрастными особенностями детей, и процесс ее проведения должен подчиняться этапам, зависимым от выбора методики. Также важно, чтобы педагог следовал за этапами создания настроения ребенка, рассказа и анализа сказки, связывания опыта ребенка со сказкой, приобретение опыта в реальности и отображение сказки. Исследование включало чтение сказки, ее обсуждение, демонстрацию рисунка и инсценированные сказки. Всего исследованием было охвачено 120 будущих воспитателей и преподавателей, непосредственными участниками эксперимента стали 67 преподавателей, которые посетили тренинг по проведению упражнений сказочной терапии. Анализ результатов диагностического обследования позволил сделать вывод о том, что большинство преподавателей имеют высокий (50,1%), средний (30,3%) уровень сформированности знаний и навыков сказочной терапии. Низкие результаты получили 19,6% исследуемых (Рисунок 1).

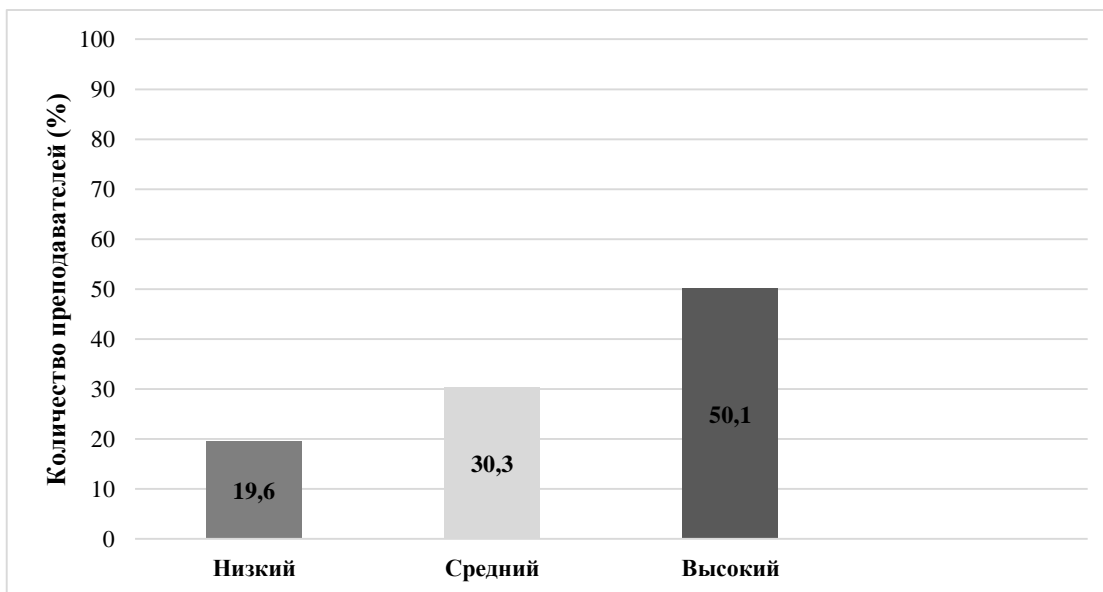


Рисунок 1. Результаты исследования «Обучение технологии сказкотерапии»

Результаты исследования свидетельствуют о том, что у большинства педагогов сформировано понимание и навыки по проведению сказочной терапии. Они могут сформировать коммуникативные навыки у детей и способствовать улучшению их эмоциональной сферы. Высокие показатели исследования свидетельствуют о открытых и добродушных педагогах, которые готовы окунуться в фантазии и понять, что такое лечебное свойство сказки. Новизной данного группового эксперимента является факт того, что сказки не просто читались и обсуждались в группе, но и были инсценированы, а также интерпретированы с учетом их символического значения, что имеет место в случае использования других нарративных подходов. В частности, основываясь на непосредственном наблюдении за участниками во время тренинга, можно полагать, что активное создание сказки является довольно эффективным методом нарративной психологии. В процессе написания своего рассказа участники могли работать над созданием метафор и символов, а не просто интерпретировать их. Высокий процент таких педагогов сможет сделать детей самостоятельными, снизить уровень конфликтности в группе, способствовать их инициативности и самоконтролю. Будущие воспитатели с низкими результатами не готовы преподавать сказкотерапию, ибо у них недостаточно развиты познавательные и личностные типы общения, поэтому это не поможет воспитать благоприятную сферу коммуникации между детьми. Низкие показатели наблюдались у тех, кто сам имел низкие коммуникативные навыки и черты интровертированности. Таким образом, результаты, полученные авторами, дают основание утверждать, что эффективное формирование коммуникативных навыков дошкольников в детском саду зависит не только от профессионализма педагога, но и от его личностных характеристик. Сказочная терапия должна соответствовать возрастным и индивидуальным характеристикам ребенка. Основными принципами педагогов должны стать такие техники, как:

- выбор героя, который близок ребёнку;
- описание героя, который похож на ребенка;
- поиск путей решения героем и обязательный вывод [23].

Основными путями будут соответствующая подготовка к занятию, умение расслабить детей, позволять детям свободно выражать эмоции и чувства, способствовать их сплоченности и коллективности, хвалить их за любые достижения, подбадривать, поощрять. Кроме того, сказкотерапия направлена на повышение детской самооценки, пополнение словарного запаса, улучшение памяти и внимательности. Также такая терапия поможет развить словесное творчество дошкольников. Эффект на занятии улучшится если сочетать музыкальную атмосферу, образы сказочного пространства, демонстрацию героев и т.д. [1]. Умственное

развитие детей происходит в возрасте от 3 до 6 лет и основано на формировании образного мышления, которое позволяет детям мыслить образами и идеями, сравнивать их в уме. В возрасте 4-5 лет происходит восприятие сказки способом перенесения действий с фантастического мира в реальный. В период с 2 до 3 лет можно использовать народные сказки «Теремок», «Репка», «Баурсак» и т.д. В них наблюдается повторение и монотонность. Идеи и мораль сказок состоит в том, что добро побеждает зло и справедливость всегда торжествует. В 3-4 года можно использовать сказки о животных, с более глубоким содержанием, а именно: «Красная Шапочка», «Три поросенка». В этом возрасте начинается самоидентификация, соотношения себя с героями сказки. Популярными есть и такие сказки, как: «Түлкі мен қасқыр», «Құлын, козы, лак», «Ат пен есек», «Адасқан құмырсқа», «Түлкі мен оқтау», «Үш жалқау». Старшим дошкольникам в возрасте 5-6-ти лет можно читать литературу более сложнее (Эно Рауд Муфта «Полботинка и Моховая Борода», Отфрид Пройслер «Маленька ведьма»). Ребенок может критически оценить главного героя и понимает, что можно делать, а что нельзя [25]. Педагогическими условиями эффективности использования сказочной терапии является коммуникация между воспитателем, родителями и ребенком на основе сказки; игровой мотив, построенный на сказке; восприятие мира дошкольниками через сказку.

Обсуждение. В системе дошкольных учреждений Казахстана сказкотерапия не приобрела популярности и не получила признания. Министерство не вводит методы образования педагогов по работе со сказками и не дает рекомендаций по использованию этой техники. Также нет планов проведения сказкотерапии в детских садах. Будущие учителя уделяют много внимания изучению сказкотерапии на курсах и тренингах (курсы подготовки преподавателей школ в «Орлеу»). Считается, что сейчас 100% детей имеют доступ к дошкольному образованию. Система образования планирует совместить опыт преподавания, методические рекомендации и анализ эффективности этого метода для улучшения коммуникации дошкольников [25]. Также известно, что сказочная терапия имеет положительный эффект в отношении симптоматики тревожности и экзистенциальных аспектов (оценка жизни человека и личных сторон характера). Формирование навыков преподавания сказкотерапии основано на сочетании таких условий, как вовлечение детей и педагогов в образовательный процесс, соответствие подхода индивидуальным и возрастным особенностям детей, поэтапное развитие хода занятия, где методы преподавателя будут гибкими; стабильная эмоциональная атмосфера и доверие между педагогом и дошкольником.

Несмотря на то, что многие авторы подчеркивали важность сказок и рассказывания историй для содействия процессу развития дошкольников и их общения [27; 28], в данном исследовании сказки не использовались в этом отношении, но использовался метод демонстрации этапа обучения педагогов. Большинство исследований имеют повествовательный подход и основаны на обращении к психообразовательному содержанию традиционных сказок, их подходу к решению проблем и процессу созревания, которые переживают герои. Участники данного исследования имели возможность обучиться технологи сказочной терапии и на себе ощутить всю ее эффективность и пользу. Кроме того, участникам была предоставлена возможность самостоятельно обсуждать и интерпретировать истории, как традиционные, так и собственные, обеспечивая им полную творческую свободу. Повествовательная часть сказки направлена на мотивацию общения и взаимодействия в игре, творчестве, когда дошкольники находятся в поиске новых логических и причинно-следственных связей между событиями и повышается сплоченность группы [29]. В то же время это помогает осознать проблемы в жизни и стать более гибким. Креативность, самосознание и гибкость являются важными показателями влияния сказочной терапии. Эмоции дошкольников проецируются в вымышленную и нереальную обстановку, что связано с более эффективным когнитивным участием в решении проблем. Эта эмоциональная дистанция является активным элементом психотерапии мудрости, которая была утверждена для лечения злости и ненависти [30].

А.А. Климашевой и Р.М. Вороновой проведено исследование, в ходе которого ученые пытались определить значимость проблемы использования сказочной терапии в детском саду

для формирования коммуникативных навыков дошкольников. Исследовали 10 человек на основе «Кинетического рисунка семьи», методики для исследования коммуникативных навыков и методики для определения взаимоотношений детей дошкольного возраста. Результаты свидетельствуют о том, что работа была проведена в соответствии с целью и поставленными задачами, и исследование помогло определить уровень сформированности коммуникативных навыков, где дети показали незначительные изменения в лучшую сторону, поскольку у многих формируется умение действовать под влиянием или же самостоятельно. Также в общении снизился уровень конфликтности, улучшились личностные качества детей, их коммуникативные навыки, выросла значимость взаимоотношений детей со взрослыми и сверстниками. Таким образом, полученные результаты доказывают, что эффективное формирование общения и социокультурных навыков дошкольников в детском саду обеспечивается посредством организации и проведения занятий на основе сказкотерапии.

Также было проведено исследование нарративной терапии в психологической области, которое основано на сказках и метафорах, основанных на структуре сказок, что может помочь преодолеть стрессовые ситуации и улучшить свое самочувствие. В данном исследовании принимали участие женщины, которые обсуждали сказки в группах, где участникам было предложено придумать и сочинить вместе две сказки. Занятия сказкотерапией доказали, что они помогают преодолевать трудности, быть осведомленным о своих слабых и сильных сторонах, найти новый смысл в общении и повседневной жизни, найти новых друзей и улучшить свое эмоциональное состояние. Сообщалось также о нескольких негативных аспектах, связанных с чрезмерной краткостью интервенции, местами проведения и расписания встреч. Также результаты показывают, что в конце групповой сказочной терапии участники имели меньший уровень тревожности и принимали себя больше, стали ценить свои сильные стороны и жизненный опыт. Много внимания уделено изучению роли сказки в развитии ребенка. Дети нуждаются во внешних опорах, которые будут детально разьяснять ситуацию. Герои сказок просты и типичны, они не имеют особенностей и индивидуальности. Часто у них даже нет имен, а лишь слабая характеристика с несколькими качествами, которые доводятся до абсолютной степени: небывалая доброта, храбрость, щедрость, ум и находчивость. В это же время герои сказок делают все то, что делают реальные люди, что способствует лучшему пониманию и интерпретации сказки ребенком. Целенаправленная и терпеливая работа с помощью сказочной терапии помогает детям относиться с пониманием к чувствам и поступкам других и рационально относиться к проблемам. Также важно обозначить, что сказка играет важную роль в формировании способностей к эмпатии, сопереживанию, доверию, сочувствию. Агрессивные дети не способны выражать сочувствие, и они не имеют представления о жизни других, но сказки могут вызвать эти чувства. Соответственно, это будет формировать и развивать чувство эмпатии. Обсуждение действий героев помогает детям осознавать, что чувствует обидчик и обиженный. В данной ситуации дети учатся сопереживать и сочувствовать, что способствует сглаживанию характера и избавлению от подозрительности и мнительности, которые доставляют так много неприятностей. Ребенок учиться брать на себя ответственность за совершенные им действия, отвечать за свои слова на основе работы с методиками сказкотерапии.

В Стэндфордском университете проводилось когнитивное исследование современных педагогов и психологов, которые утверждали, что через сказки и рассказы можно преодолеть трудности и отвлечься от личных проблем. Сказки повышают общительность и стойкость, человек получает положительные эмоции, переосмысливает тревожные ситуации. Герой или героиня моделируют того, кто еще борется с неудачами в жизни, и потом добивается успеха. Доказано, что сказки подходят для использования в группе и могут способствовать работе психотерапевта, особенно когнитивно-поведенческого формата. Методическое обеспечение обучения сказкотерапии происходит при знакомстве с новым произведением. Основным здесь является организация первичного восприятия произведения, где преподаватели обязаны заинтересовать ребёнка, спровоцировать возникновение чувств и переживаний. Важным аспектом сказкотерапии есть ее помощь со снижением агрессии у детей. Установлено, что увеличение количества детей с повышенным уровнем агрессии является довольно актуальной

проблемой в детском коллективе. Исследователи предлагают множество интерпретаций и подходов к данному вопросу. Согласно некоторым исследованиям, сказочный дискурс есть одним из наиболее популярных и эффективных психокоррекционных методов трансформации поведения детей. Сюжет в сказкотерапии позволяет реципиенту идентифицировать себя с главным сказочным героем, что приводит к снижению детской агрессии и постепенному прогрессу. Так, теоретическое изучение проблемы агрессии в дошкольном возрасте позволило изучить агрессию со всех сторон и рассмотреть сказкотерапию как метод психологической коррекции агрессии. Сказки часто являются единственным методом помощи детям из жестоких семей, что порождает расстройства характера. Важно понимать, что чем больше травмируется психика ребенка, тем больше он может быть неуспешным человеком. Сказкотерапия имеет медитативный характер и помогает ребенку выразить все то, что он не может сказать словами, и получить своевременную помощь и поддержку. Именно эти позитивные аспекты обеспечивают высокую эффективность сказкотерапии в обучении коммуникации дошкольников, но все должно проходить комплексно.

Анализ литературы и образовательной практики позволил прийти к выводу, что учителя не полностью готовы вводить новые технологии сказкотерапии в обучение детей. Но, стоит понимать, что эксперимент был ограничен небольшой выборкой, сформированной самостоятельно, что основано на натуралистическом дизайне, где отсутствует вмешательство и контроль, а также использовался самоотчет. В данном эксперименте проводилось наблюдение без вмешательства в процесс обучения, где активность преподавателей и их инициативность были первичными. Исследование лишь показало, как сказкотерапия воспринимается взрослыми и как они могут ее преподавать, но дети будут воспринимать это иным образом, основанным на более глубокой фантазии и мечтах. Также результаты эксперимента основаны на методе введения сказкотерапии в системе групповой и индивидуальной психологической работы с дошкольниками, где именно сказки являются способом тесной связи с народными нормами воспитания, обучения и социальной адаптации ребенка. Можно обобщить тот факт, что сказкотерапия – это современный и довольно эффективный метод в психологической работе с детьми, о чем свидетельствуют данные мирового научного сообщества.

Данное исследование определило значимость народных сказок для воспитателей, педагогов, психологов, родителей. Важно понимать, что не любые сказки будут уместными в развитии навыков, поэтому для внедрения этого метода и для подготовки актуальных сборников сказок ученым крайне важно привлечь специалистов соответствующего психолого-педагогического и издательского профиля. Исследователям стоит уделить внимание реализации данных путей в обучении в дошкольных организациях и использовать разнообразные методы и пути преподавания сказочной терапии для привлечения детей к интеркоммуникации. Примером могут послужить разнообразные исследования, приведенные авторами. Они свидетельствуют о том, что сказка, кроме всех названных аспектов ее влияния, может создать ощущение психологической защищенности для ребенка и для взрослого. Сюжет сказки помогает отобразить реальность в виртуальном пространстве, где человек может найти решение проблемы, увидеть ее со стороны, попробовать выйти за границы негативного мышления. Сказочная терапия может вдохновлять дошкольников на творчество, вырабатывать оригинальность и развивать активную речь и коммуникацию при общении друг с другом, игрушкам и персонажами. Также дети вырабатывают спектр чувств и эмоций (радость, печаль, жалость и т.д.) и могут тренировать внимание, формировать диалогическую речь и правильно соотносить слова.

Анализ научных исследований и практической деятельности помог понять, что целенаправленному формированию у преподавателей технологии преподавания сказкотерапии уделяется недостаточно внимания. Педагоги, в основном, не относятся серьезно к методике сказочной терапии. В то же время, теоретический анализ исследований и опыт дошкольных организаций показал, что этот метод есть действенным при обучении детей и развитии их коммуникации. Соответственно, актуальность своевременного речевого развития в дошкольном возрасте основана на создании оптимальных условий для раскрытия потенциальных возможностей каждого ребенка, которые могут проявляться в специфических видах активности,

которые связаны с коммуникацией. Становление детей и их всех психических функций и процессов возможно при наличии личностного контакта. В то же время речевое развитие и его совершенствование есть частью навыка коммуникативно-речевого взаимодействия. Именно эта особенность и формирует индивидуальные психологические и психофизиологические особенности, которые способствуют быстрому и качественному усвоению навыков и умений дошкольниками, ибо они могут получить опыт и применять его в конкретной ситуации взаимодействия со сверстниками. Исследование в этой области открыло новые аспекты изучаемой проблемы: механизмы и пути обучения будущих педагогов; повышение профессионализма воспитателей, которые будут обучать дошкольников и работать с ними над психологическими барьерами. Учитывая многообещающие результаты данного исследования, рекомендуются дальнейшие контролируемые исследования с более крупными выборками и в других условиях.

Выводы. Установлено, что сказкотерапия есть методом, который основан на интеграции личности и развитии ее творческих способностей, и является довольно перспективным для развития коммуникативных навыков детей дошкольного возраста и способствует их эмоциональному развитию. Эта нарративная технология основана на ценностном уровне человека, ибо выработанные психолого-педагогические и культурные нормы имеют своим базисом духовную основу личности. Особыми технологиями сказочной терапии можно решать психологические, педагогические, возрастные и гендерные проблемы детей. Проведенный авторами научно-теоретический анализ позволил сделать выводы о том, что использование метода сказкотерапии является целесообразным и актуальным. Терапевтическая сказка имеет такие функции: реабилитационную, культурную, лексико-образную, педагогическую и социальную. Данная статья доказывает, что работа со сказкой помогает снизить тревожность, напряжение у детей и корректирует их деструктивное поведение в обществе. Сказочная терапия может развивать коммуникативные навыки дошкольников и при систематическом применении ребенок сможет находить идеальное решение серьезных задач. Также важным вопросом стало то, что сказкотерапия есть тем методом, который помогает приобщить и вовлечь детей в чтение. Решение внутренних психологических проблем на основе этой методики имеет большую значимость и получило свое научное признание. Сказкотерапия помогает заинтересовать детей и развить навыки быстрого чтения, общения со сверстниками и взрослыми, когда дети могут исследовать свои мысли и чувства, постигать переживания.

Материал данной статьи может быть полезен для будущих преподавателей и воспитателей, которые хотят преподавать сказкотерапию наиболее эффективным методом. Также его можно использовать в психологической коррекции поведения детей, лечении стрессов и подавленности. Данная статья может принести пользу и родителям, которые имеют замкнутых детей и хотят изменить эти качества ребёнка и улучшить его интеракцию со сверстниками. В процессе исследования возникли новые вопросы и проблемы, нуждающиеся в своем решении. Стоит продолжить исследование и углубить его, продлить изучение эффективных путей преподавания сказочной терапии детям в дошкольных организациях и обучать преподавателей качественной подаче информации и рассказов на основе использования разнообразных методик.

Список использованной литературы:

1. Белоус О.В., Вареца Е.С. Использование сказки как средства диагностики жизненных сценариев молодежи группы риска // Мир образования – образование в мире. – 2018. – №1, Том 69. – С. 132–139.
2. Vachkov I.V. Fairytale therapy today: determining its boundaries and content // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2016. – No. 233. – P. 382–386.
3. Алексеева Е.Е. Психологические проблемы детей дошкольного возраста: учебник и практикум для среднего профессионального образования. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 195 с.
4. Сухомлинский В.О. Вибрані твори. – Київ: Радянська школа, 1977. – 670 с.

5. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. *Формы и методы работы со сказками*. – Санкт-Петербург: Речь, 2008. – 240 с.
6. Savchuk I.P., Karabulatova I.S., Golubtsov S.A., Zelenskaya V.V., Akhmetova B.Z. *Language features of the legend's genre as the basis of storytelling technology in advertising discourse // Amazonia Investiga*. – 2019. – No. 21, Vol. 8. – P. 522–530.
7. Pennebaker J.W. *Telling stories: the health benefits of narrative // Literature and Medicine*. – 2000. – No. 19. – P. 3–18.
8. Charon R. *Narrative medicine: Honoring the stories of illness*. – New York: Oxford University Press, 2006. – 266 p.
9. Weis R., Speridakos E.C. *A meta-analysis of hope enhancement strategies in clinical and community settings // Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice*. – 2011. – No. 1, Article number 5.
10. Ruini C., Fava G.A. *Role of well-being therapy in achieving a balanced and individualized path to optimal functioning // Clinical Psychology & Psychotherapy*. – 2012. – No. 19. – P. 291–304.
11. Быкова Н.Ю. *Развитие речи через знакомство со сказкой // Наука и образование: новое время*. – 2019. – №2, Том 31. – С. 586–590.
12. Романова О.М. *Формирование эмоциональной культуры личности средствами народной сказки (на примере мордовских народных сказок) // Актуальные проблемы и перспективы развития современной психологии*. – 2018. – №1. – С. 122–127.
13. Bondarenko N.G. *Psycholinguistic analysis of the influence of a children's fairy tale on the child's psyche (on the example of one fairy tale by Sergei Sedov «Tales about mothers») // Bulletin of the Educational Consortium Central Russian University. Series: Humanities*. – 2018. – No. 11. – P. 113–114.
14. Павлинова И.А. *Методика освоения образной речи при изучении народных сказок в начальной школе // Наука и школа* – 2018. – №2. – С. 157–163.
15. Касумова Б.С.-А. *Математическая сказка как один из эффективных средств адаптации младших школьников // Известия Чеченского государственного педагогического института*. – 2018. – №1(21), Том 18. – С. 131–136.
16. Спиридонова Г.С. *О психологизме детской литературы (на примере русской литературной сказки) // Мир науки, культуры, образования*. – 2019. – №2, Том 75. – С. 438–441.
17. Мацюк З., Фенко М. *Казкотерапія в системі мовленнєвого розвитку дошкільників // Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. – 2016. – №3, Том 1. – С. 91–101.
18. Музичук О.О. *Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів // Проблеми сучасної психології*. – 2012. – №17. – С. 317–327.
19. Вернер О.Ю., Макарова О.В. *Використання казкотерапії як засобу виховання моральних якостей особистості у дітей молодшого шкільного віку // Проблеми реформування педагогічної науки та освіти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 55–57.
20. Bellack A.S., Mueser K.T., Gingerich S., Agresta J. *Social skills training for schizophrenia: A step-by-step guide*. – New York: Guilford Press, 2004. – 337 p.
21. Qin C.H., Yong J. *Social competence and behavior problems in Chinese preschoolers // Early Education & Development*. – 2002. – No. 13. – P. 171–186.
22. Crockenberg S., Litman C. *Autonomy as competence in 2-year-olds: Maternal correlates of child defiance, compliance, and self-assertion // Developmental Psychology*. – 1990. – No. 26. – P. 961–971.
23. Циклаури Л.Г. *Сказкотерапия как эффективная педагогическая технология. [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <https://www.o-detstve.ru/forteachers/kindergarten/methodology/13079.html> (дата обращения: 21.12.2020).
24. Чех Е.В. *Я сегодня злюсь, расскажи мне сказку*. – Санкт-Петербург: Речь, 2009. – 144 с.
25. Кайдакова В.Ю. *Сказкотерапия в приобщении детей дошкольного и младшего школьного возраста к чтению // Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума «Наука и инновации – современные концепции»*. – Москва: Инфинити, 2019. – С. 54–60.

27. Pearson J., Watts P., Smail M. *Dramatherapy with myth and fairytale: The golden stories of sesame*. – Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2013. – 238 p.

28. Warner D.A. *Empowering the older adult through folklore // Adultspan Journal*. – 2006. – No. 5, Vol. 2. – P. 91–100.

Proyer R.T., Ruch W. *The virtuousness of adult playfulness: the relation of playfulness with strengths of character // Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice*. – 2011. – No. 1. – Article number 4.

30. Linden M., Baumann K., Lieberei B., Lorenz C., Rotter M. *Treatment of posttraumatic embitterment disorder with cognitive behaviour therapy based on wisdom psychology and hedonia strategies // Psychotherapy and Psychosomatics*. – 2011. – No. 80, Vol. 4. – P. 199–205.

References:

1. Belous O.V., Vareca E.S. *Ispol'zovanie skazki kak sredstva diagnostiki zhiznennykh scenariy molodezhi gruppy riska // Mir obrazovaniya – obrazovanie v mire*. – 2018. – №1, Tom 69. – S. 132–139.

2. Vachkov I.V. *Fairytale therapy today: determining its boundaries and content // Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2016. – No. 233. – P. 382–386.

3. Alekseeva E.E. *Psihologicheskie problemy detej doshkol'nogo vozrasta: uchebnik i praktikum dlya srednego professional'nogo obrazovaniya*. – Moskva: Izdatel'stvo YUrajt, 2019. – 195 s.

4. Suhomlinskij V.O. *Vibrani tvoriv*. – Kiïv: Radyans'ka shkola, 1977. – 670 s.

5. Zinkevich-Evstigneeva T.D. *Formy i metody raboty so skazkami*. – Sankt-Peterburg: Rech', 2008. – 240 s.

6. Savchuk I.P., Karabulatova I.S., Golubtsov S.A., Zelenskaya V.V., Akhmetova B.Z. *Language features of the legend's genre as the basis of storytelling technology in advertising discourse // Amazonia Investiga*. – 2019. – No. 21, Vol. 8. – P. 522–530.

7. Pennebaker J.W. *Telling stories: the health benefits of narrative // Literature and Medicine*. – 2000. – No. 19. – P. 3–18.

8. Charon R. *Narrative medicine: Honoring the stories of illness*. – New York: Oxford University Press, 2006. – 266 p.

9. Weis R., Speridakos E.C. *A meta-analysis of hope enhancement strategies in clinical and community settings // Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice*. – 2011. – No. 1, Article number 5.

10. Ruini C., Fava G.A. *Role of well-being therapy in achieving a balanced and individualized path to optimal functioning // Clinical Psychology & Psychotherapy*. – 2012. – No. 19. – P. 291–304.

11. Bykova N.YU. *Razvitie rechi cherez znakomstvo so skazkoj // Nauka i obrazovanie: novoe vremya*. – 2019. – №2, Tom 31. – S. 586–590.

12. Romanova O.M. *Formirovanie emocional'noj kul'tury lichnosti sredstvami narodnoj skazki (na primere mordovskih narodnykh skazok) // Aktual'nye problemy i perspektivy razvitiya sovremennoj psikhologii*. – 2018. – №1. – S. 122–127.

13. Bondarenko N.G. *Psycholinguistic analysis of the influence of a children's fairy tale on the child's psyche (on the example of one fairy tale by Sergei Sedov «Tales about mothers») // Bulletin of the Educational Consortium Central Russian University. Series: Humanities*. – 2018. – No. 11. – P. 113–114.

14. Pavlinova I.A. *Metodika osvoeniya obraznoj rechi pri izuchenii narodnykh skazok v nachal'noj shkole // Nauka i shkola* – 2018. – №2. – S. 157–163.

15. Kasumova B.S.-A. *Matematicheskaya skazka kak odin iz effektivnykh sredstv adaptacii mladshih shkol'nikov // Izvestiya CHEchenskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta*. – 2018. – №1(21), Tom 18. – S. 131–136.

16. Spiridonova G.S. *O psikhologizme detskoj literatury (na primere russkoj literaturnoj skazki) // Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*. – 2019. – №2, Tom 75. – S. 438–441.

17. Macyuk Z., Fenko M. *Kazkoterapiya v sistemi movlenneвого rozvitku doshkil'nikov //*

18. *Skhidnoevropejs'kij zhurnal psiholingvistiki*. – 2016. – №3, Tom 1. – S. 91–101.

19. Muzichuk O.O. *Kazka yak zasib rozvitku osobistisnih cinnostej molodshih shkolyariv // Problemi suchasnoi psihologii.* – 2012. – №17. – S. 317–327.
20. Verner O.YU., Makarova O.V. *Vikoristannya kazkoterapii yak zasobu viovannya moral'nih yakostej osobistosti u ditej molodshogo shkil'nogo viku // Problemi reformuvannya pedagogichnoi nauki ta osviti. Materiali Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii.* – Herson: Vidavnychij dim «Gel'vetika», 2017. – S. 55–57.
21. Bellack A.S., Mueser K.T., Gingerich S., Agresta J. *Social skills training for schizophrenia: A step-by-step guide.* – New York: Guilford Press, 2004. – 337 p.
22. Qin C.H., Yong J. *Social competence and behavior problems in Chinese preschoolers // Early Education & Development.* – 2002. – No. 13. – P. 171–186.
23. Crockenberg S., Litman C. *Autonomy as competence in 2-year-olds: Maternal correlates of child defiance, compliance, and self-assertion // Developmental Psychology.* – 1990. – No. 26. – P. 961–971.
24. Ciklauri L.G. *Skazkoterapiya kak effektivnaya pedagogicheskaya tekhnologiya. [Elektronnyj resurs].* – Rezhim dostupa: <https://www.o-detstve.ru/forteachers/kindergarten/methodology/13079.html> (data obrashcheniya: 21.12.2020).
25. CHEkh E.V. *YA segodnya zlyus', rasskazhi mne skazku.* – Sankt-Peterburg: Rech', 2009. – 144 s.
26. Kajdakova V.YU. *Skazkoterapiya v priobshchenii detej doskol'nogo i mladshogo shkol'nogo vozrasta k chteniyu // Sbornik nauchnyh statej po itogam raboty Mezhdunarodnogo nauchnogo foruma «Nauka i innovacii – sovremennye koncepcii».* – Moskva: Infiniti, 2019. – S. 54–60.
27. Pearson J., Watts P., Smail M. *Dramatherapy with myth and fairytale: The golden stories of sesame.* – Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2013. – 238 p.
28. Warner D.A. *Empowering the older adult through folklore // Adultspan Journal.* – 2006. – No. 5, Vol. 2. – P. 91–100.
29. Proyer R.T., Ruch W. *The virtuousness of adult playfulness: the relation of playfulness with strengths of character // Psychology of Well-Being: Theory, Research and Practice.* – 2011. – No. 1. – Article number 4.
30. Linden M., Baumann K., Lieberei B., Lorenz C., Rotter M. *Treatment of posttraumatic embitterment disorder with cognitive behaviour therapy based on wisdom psychology and hedonia strategies // Psychotherapy and Psychosomatics.* – 2011. – No. 80, Vol. 4. – P. 199–205.

МРНТИ 14.25.05

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.12>

Ыбыраимжанов К.Т.,^{1*} Бекбаева М.Ф.,¹ Радченко Н.Н.²

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті КЕ АҚ, Талдықорған, Қазақстан

²Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан ушверситеті КЕ АҚ

Өскемен, Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУЫҒА ДАЯРЛАУ

Аңдатпа

Мақалада, қазіргі бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғаның сапалық қасиеттерін қалыптастыруды педагогикалық тұрғыдан қарастырып, олардың адами - рухани құндылықтарды меңгерудегі ұйымдастырылатын оқу-тәрбие барыстарын ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар негізінде жүзеге қарастырлған. Бастауыштағы оқу-тәрбие жұмыстарын жүзеге асырушы болашақ бастауыш сынып мұғалімін даярлауда да ұлттық рухани құндылықтар жайындағы ауқымды білімдердің берілуі керектігі жайында авторлар пікірлерін білдіреді. Бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесінде ұлттық рухани құндылықтарын дамыту мәселесі педагогикалық үдерістің басым бағыты болып, олардың адами-ізгіліктік мазмұнын анықтаумен және оқу-тәрбие жұмыстарының оқушылардың жас және сыныптық ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастырудың

қажеттілігі олардың келешекте жеке тұлға болып қалыптасуымен дамуының өзегі ретінде айтылады. Оқушының жеке тұлғалық болмысындағы адами-рухани құндылықтар жайындағы көзқарасының қалыптасуы әрекеттерінің ізгілікті беретін қасиеттер мазмұнын, олардың бағытын тәрбие мақсатымен сәйкестендіру жайында пікірлер түйінделеді.

Мақаланың мақсаты: Бастауыш сынып оқушыларының рухани құндылықтарын дамытуға болашақ мұғалімдерді ұлттық тәлім-тәрбие мұралары негізінде даярлауды жүзеге асырудың теориялық және тәжірибелік тұрғыдан мазмұнын ашу.

Түйін сөздер: Рухани құндылық, адами-ізгілік, тәрбие, оқушылар, мұғалім даярлау, педагогикалық үдеріс, тәлім-тәрбиелік мұралар.

Ыбыраимжанов К.Т.,^{1} Бекбаева М.Ф.,¹ Радченко Н.Н.²*

¹НАО «Жетысуский университет имени И. Жансугурова», Талдықорған, Қазақстан

²НАО «Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова»

Усть-Каменогорск, Қазақстан

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К РАЗВИТИЮ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В статье рассматривается формирование качественных черт личности современных учащихся начальных классов с педагогической точки зрения, а также овладение ими нравственно-духовными ценностями в ходе организации воспитательного процесса на основе национального воспитательного наследия. Авторы также высказывают свое мнение о необходимости получения широких знаний о национальных духовных ценностях будущими учителями начальных классов, которые будут осуществлять учебно-воспитательную работу в начальной школе. Проблема развития национальных духовных ценностей в воспитании младших школьников является приоритетным направлением педагогического процесса и актуальным вопросом в плане необходимости определения нравственно-гуманного содержания и организации учебно-воспитательного процесса в соответствии с возрастными особенностями учащихся и класса. Обобщены мнения о содержании достоинств формирования у учащегося взглядов на общечеловеческие и духовные ценности в личности, согласование их направленности с целью воспитания.

Цель статьи: Раскрыть теоретическое и практическое содержание осуществления подготовки будущих учителей начальных классов к развитию духовных ценностей младших школьников на основе национального воспитательного наследия.

Ключевые слова: Духовная ценность, гуманность, воспитание, ученики, подготовка учителя, педагогический процесс, воспитательное наследие.

Ybyraimzhanov K.T.,^{1} Bekbayeva M.F.,¹ Radchenko N.N.²*

¹ NJSC Zhetysu University named after I. Zhansugurov

Taldykorgan, Kazakhstan

² NJSC East Kazakhstan University named after S. Amanzholov

Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' SPIRITUAL VALUES

Abstract

The article deals with the formation of qualitative characteristics of the personality of modern primary school students from the pedagogical point of view, as well as their mastery of moral and spiritual values in the organization of the educational process on the basis of national educational

heritage. The authors also express their opinion about the need for extensive knowledge of national spiritual values by future elementary school teachers who will carry out teaching and educational work in the elementary school. The problem of development of national spiritual values in the education of elementary school students is a priority area of the pedagogical process and a topical issue in terms of the need to determine the moral and humane content and organization of the educational process in accordance with the age characteristics of students and class characteristics. Formation of the student's worldview of moral and spiritual values lies in the correspondence of the content of virtuous qualities, their orientation with the purpose of education.

The aim of the article: To reveal theoretical and practical content of the implementation of training of future elementary school teachers to develop the spiritual values of primary school students on the basis of national educational heritage.

Key words: Spiritual values, humanity, education, students, teacher training, pedagogical process, educational heritage.

Кіріспе. Адами жаратылыс пен болмыстағы мұраттың ізгілік тұрғыдан бейнеленуі адамдық өмір сүрудегі тәжірибелер барысында саналылығын айқындауға мүмкіндік беретін нақты және адамзатқа тән белгілерінің бастысы – оның жалпы жаратылыстық болмысқа рухани қарым-қатынасы және сол руханилыққа иелігі. Адам бұл әлемдік табиғи жаратылыстағы жоғары сана иесі болғандықтан, сезімдердің баршасы осы руханилық қарым-қатынас барысында орын алуы заңдылық. Адамның ішкі құндылығының яғни, руханилықтың қалыптасу мен дамуына әдебиет пен тарих, өнер шығармалары, өзара қырым-қатынас ықпал жасайтыны анық, сонымен бірге ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралардың алатын орны ерекше екендігіне баса назар аударуымыз қажет. Жеке адамдардың рухани кемелденуі мен өсуі жоғарыда аталған мәселелердің қаншалықты жүйелі, арнайы бағдарлық бағытпен іске асырылуы және оған ықпал жасайтын саяси, тарихи, қоғамдық-әлеуметтік жағдаяттардың осы үдеріске қаншалықты қолайлы жағдай жасалуына байланысты болмақ. Осы негізден ересек адамның қаншалықты рухани бай болуы мектеп қабырғасынан осы мәселеге баулуынан бастау алатыны анық. Қоғамның болашақ толық азаматының рухани кемелденуге бастайтын рухани қажеттілік - бастауыш сыныптардағы мұғалімнің оқушымен қарым-қатынасы жоғары ізгілік-адамгершіліктік санатында болуды қажет етеді және осы бағыттағы түрлі іс-шараларды ұйымдастыру мен оның әдіс-тәсілдерін тиімді таңдап алуы мен қолданудағы басты міндет ретінде қаралуы қажет. Өйткені, адамның руханиаттылық мұраты күнделікті қажет болып отыратын көкейкесті мәселе екендігін естен шығармау керек. Себебі, адамгершілік ізгі қасиеттердің тозуы емес, керісінше соның өркендеп, өсуді қажетсініп отыратын және оған әсер ететін мұрат, рухани күштердің жандануына, дұрыс ізгілік бағыт-бағдар беріп, азаматтың рухани өркениеттікте дамуына, оған жетуіне ықпал тигізетін өзек ретінде мәнге ие болады.

Ұлттық тәлім-тәрбиелік мұраларында ізгілік пен адамгершілік қасиеттерге баулитын құндылықтарға бай және жоғары сезімталдықпен ұрпаққа беріліп отырған қазақи тәрбиені бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғалық болмысын қалыптастыру мен дамытуда жүргізілетін педагогикалық іс-шаралар мен тұтас педагогикалық үдерісте жүзеге асыру, өте нәзік сезімді, аса құнды қасиеттерді жүректен жүрекке сабақтастыра жеткізу тек шебер де шығармашыл, кәсіби мұғалімдер мен тәлімгердің мақсат-мұраты.

Яғни, қазіргі ЖОО-нда болашақ бастауыш сынып мұғалімін даярлаудың басты міндеттері мен мақсаты – ізгілік негіздегі адамгершілік құндылықтарды оқушыларға ауызша және жазбаша сауаттылық қатынастар арқылы дарыта алатын, оның жүрек түкпіріндегі руханиатын толықтырып, байыту және әр оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасып, дамуына бастау бұлақ болатын бар құндылықтар мен ішкі қасиеттерін жетілдіруге қызмет жасайтын кәсіби әлеуетінің негіздері қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбие мұраларын меңгерген мамандарды шығару.

Эстон ғалымы П. Тульвисте әр түрлі этникалық топтарды зерттей келе, «Батыс» цивилизациясына араласпаған түрлі этникалық топтардың тарихи дамуында олардың ауызша қатынастағы ойлаудың мәдени формасы мектепте оқымаған балаларда ғана емес, үлкендерде де жеткіліксіз дамығанын анықтаған [1].

Ұлыбританиялық ғалым Дохерти Кэтрин педагогикалық білім беру мәселелеріндегі өзін-өзі дамыту және оның тәжірибе көрініс беруін «жақсы» деген түсінік арқылы беріп, оны руханилық сөзінің мағынасына жақындастырады, яғни болашақ педагог маманның ішкі жаратылыстың рахаттануымен байланыстырады. «Жақсы» деген түсінік мінез-қылықтың (моральдық) дұрыс қалыптасуындағы жоғары сапаны білдіреді. Сонда өзін-өзі дамыту арқылы «гуманизмге» бағдарлануы педагогикалық білімде бірдей бола ма деген сұрақ туындайды. Білім берудегі мінез-қылықтық бейне қалыптасуы көрінісінің теориялық түсіндірмелері адамгершілік және бұл уақыт келе орын алатын құбылыс әрі әлеуметтік факт ретінде көрсетеді. Керісінше, мейірімділікті «сапа» ретінде анықтайтын халықаралық салыстырулар арқылы тексеріліп және өлшенуін қарастырады. Сондықтан заманауи мұғалімдерді жақсылықтың әр түрлі нұсқаларына және олардың қайшылықтарына қалай дайындай алатынымыз жайында айтады [2].

Бұл мақалада біздердегі бала тәрбиесіне рухани құндылық негіздерін қалыптастырудағы қазақтың тәлім-тәрбиелік мұраларындағы озық ойлы пікірлер бойынша зерттелінген ғылыми жұмыстарға жасалынған талдаулардың мазмұнында ізгілік пен адамгершілікке, сүйіспеншілік пен қамқорлыққа, өзара таулық пен ынтымақтастық, үлкенді сыйлау, кішіге ізет көрсету, кішіпейілділік пен инабаттылық, т.б. адами болмыстағы ішкі қасиеттерге тән мәселелер кеңінен қарастырылып, тәрбиенің құнарлық дәні ретінде ашып беру. Қазақ халқының тәлім-тәрбиелік мұралар мен оның тарихында, ауыз әдебиетінде, мәдениетіндегі салт-дәстүр мен әдеп-ғұрпындағы тәжірибелер және түрлі қолданбалы өнерінде, дүниетанымдық ой-пікірлерінде осы рухани түсінік мәселесі олардың өзегі ретінде орын алып отырғандығын негіздеу. Сондықтан қазақ халқының бай рухани мұрасын бастауыш сынып оқушыларының тәрбиесін қалыптастыруда өзіндік орны мен мүмкіндігі жоғары деп айта аламыз.

Материалдар және әдістер. Қазақ халқының ұлттық рухани құндылықтары ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүрлі мәдениетінде, дүниетанымдық пәлсафалық тәлімдік ілімі мен әдебиетінде, тарихи шежіресінде болашақ ұрпақты тәрбиелеу жайындағы мұраларының мәні өз алдына ерекшелігімен орын алады. Қазақ өз ұрпағын өмірге бейімдеуде оның жеке тұлғалық болмысын бекіту және олардың келешек қоғамдағы орны мен маңызын, тәлім-тәрбиесін, өмірлік тәжірибесінің қыр-сыры туралы толғаныстарын өткеннің өмірлік тәжірибесіне сүйене отырып, тәлімдік ақыл-кеңесін, даналық өсиеттерін, терме-жырлар, мақал-мәтел, қанатты сөздер арқылы жеткізіп отырған ақын, жыршы-жыраулар: Асан Қайғы, Шалкиіз, Ақтамберді, Бұхар Жырау, Шал ақын, Дулат Бабатайұлы, Махамбет Өтемісұлы т.б. тұлғалар жеке шығармаларында қазақ баласына тән құнды рухани қасиеттерді қалыптастыру, оларды тәрбиелеуде бойларынына сіңіру жайындағы тәлімдік мұраларды қалдырып кеткен.

Қазақтың белгілі ағартушылар мен пәлсафалық ой иелері - А. Құнанбаев [3], Ш. Құдайбердиев [4] және т.б., ал ағартушы-педагог, ғалымдар - Ы. Алтынсарин [5], А. Байтұрсынов [6], Х. Досмұхамедов [7], М. Жұмабаев [8], Ж. Аймауытов [9], М. Дулатов [10] және т.б. еңбектерінде ұрпақ тәрбиесіндегі руханилық мәселелері өз алдына кеңінен қарастырылып, бала тәрбиесіне қатысты тереңдетілген ғылыми жұмыстары жарық көрген.

Біздің қарастырып отырған оқушылардың тәрбиесінде ұлттық рухани құндылықтарын дамытуға басты жауапты тұлға - мұғалім болғандықтан, оларды даярлаудағы ЖОО-ның педагогикалық үдерісінде жүргізілетін тәрбиенің жалпы теориялық және әдіснамалық негіздерін қарастырған отандық педагог-ғалымдар Қ.Б. Жарықбаев [11], С.Қ. Қалиев [12], Ә. Табылдиев [13], С.А. Ұзақбаева [14], С. Ғаббасов [15], Қ.Ж. Қожахметова [16], Қ. Бөлеев [17], және т.б. қазақ этнопедагогикасының теориясы мен тәжірибесінің ғылыми негіздерін дәлелдеу арқылы оны ғылыми айналымға түсіруге бағытталаған еңбектер жазған. Бұлар бүгінгі күндегі туындап отырған рухани құндылықтарды жас ұрпақтың болмысына сіңіру мақсатындағы адами-ізгіліктік тәрбиенің ұлттық мазмұнын беретін жұмыстар.

Ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралық идеяларды жүйелеп, сүзбеден өткізіп, реттеп, оны бастауыштың оқу-тәрбие үдерісіне енгізу жолдарын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қарастырып

және осы негізде бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби қызметіндегі күрделі педагогикалық үдерісті жүзеге асыру мәселесі қажеттілік пен сұранысқа ие болып отыр. Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде жүйелі озық ойлы педагогикалық пікірлер әр заманда да дана тұлғалар – пәлсафалық ой иелерінің, ақын-жырау, ел қорғаған батырлардың өмірлік тәжірибелерінде, ағартушылық қызметтегі білімпаздар мен оқымысты - педагог-ғалым, әдіскер еңбектерінде орын алып отырған. Бірақ, қазіргі жаһандану барысында қазақи ұлттық болмысқа жат, түрлі жағымсыз мінез-құлық пен қондырма мәдениеттер ғаламтор ақпарат көздері арқылы біздің өмірлік тәжірибеден орын алуы - ұлттық мектептерде бала тәрбиесін жүйелі қарауды талап етіп отыр. Мектептердегі берілетін білім негіздерін ұлттық рухани құндылыққа бағаттылған тәрбиесіз жүзеге асыру мүмкін емес, яғни, ең алдымен мектепте тәрбие жүйесінің мазмұнын теориялық және тәжірибелік тұрғыдан біртұтастықта ұлттық тәлім-тәрбиелік білімдермен ұштастыруды қажет етеді.

Зерттеудің әдістері ретінде теориялық білімдерді жинақтау, сұраптау мен талдау, байқау, бақылау, әңгіме, сауалнама, сұрақ-жауап, тәжірибелік-эксперимент, көрсеткіштерін талдау т.б. болды.

Зерттеу нәтижесі. Қазіргі қоғамымыздың дамуы мен жаңару жағдайында адам факторын оны заманауи жағдайға байланысты жетілдіру, өмірлік тәжірибенің барлық жақтарына өзгерістер енгізу жағдайында рухани тәрбиенің мазмұны күрделену үстінде. Оның себептерінің бірі - жаһандық байланыстың артуы салдарынан түрлі ақпараттардың біздің өмірімізге еніп, ықпал жасауы - адам құндылықтарының өзгеріске ұшырауына алып келді және ұлттық құндылық мұраларының табиғатына ықпал жасап, оған деген қалыптасқан түсінік пен көзқарастың руханилық мазмұндары түрлене бастады.

Бастауыш сынып оқушыларының рухани құндылық тәрбиесін мүмкіндігінше толықтыру мен қамтамасыз етуде ұлттық тәлім-тәрбие мұралардан тұратын құрылымдық мазмұн бойынша тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың технологиялық қатынасының тиімділігін анықтау мақсатында тәжірибелік-педагогикалық зерттеулер ұйымдастырылды. Бастауыш сынып оқушыларының тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру шараларын төмендегідей бөліп қарастыруға болады:

➤ Бастауыш сыныптардағы тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда біртұтас педагогикалық үдерістігі оқушылардың қарым-қатынас әрекеттерінің басшылыққа алынуы;

➤ Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу барысында ұлттық тәлім-тәрбие мұраларындағы рухани-адамгершілік құндылық сапаларының мазмұндық құрылымының олардың жас және сыныптық ерекшеліктеріне қарай дұрыс берілуі;

➤ Ұйымдастырылған тәрбие жұмыстары барысында оқушыларда рухани-адамгершілік, ізгілік қасиеттердің қалыптасу деңгейінде қолданылатын жаңашыл тәрбие технологияларын жүйелеу және анықтау.

➤ Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарын жүргізу барысында қатысатын оқушыларды екі топқа бөлдік: эксперимент және бақылау тобы деп арнайы қарастырып алып отырмыз. Анықтау экспериментін арнайы әдіс арқылы жүргіздік. Негізгі әдісіміз бақылау, әңгіме, сұрақ-жауап, диагностикалық талдау т.б. болды. Сол сияқты зерттеудің нақты мақсаты мен жолын анықтадық:

➤ Болашақ бастауыш сынып мұғалімі оқушыларды жас және сыныптық ерекшелігіне қарай тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарын жүргізу үшін не білуі қажет;

➤ Оқушының жеке болмысындағы мінез-құлық көрінісін беретін «ақжарқын» және «тұйықтық» - яғни, психологиялық темперамент табиғатын анықтау;

➤ Бастауыш сынып оқушыларының жас және сыныптық ерекшеліктеріне қарай бақылау мен байқауды қалай жүргізу және белгілеу т.б.;

➤ Оқушылардың бойындағы рухани-адамгершілік жайындағы түсініктерін анықтау;

➤ Оқушылардың ұлттық болмыстағы тәлім-тәрбиелік мұра құндылықтары негізіндегі (о бастан қалыптасқан: ата-ана, балабақша, қарам-қатынасқа түсетін орта ықпалынан меңгерген тәрбие қырлары мен жеке бас қасиеттері) рухани-адамгершілік әдептілігі көрінісін сипаттау, жоспарлау т.б. әсер ету бағытындағы жұмыстарды жүргізудің жүйесі құрылды.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында оқыту мен тәрбиелеу үдерісі және сыныптан тыс жұмыстардың өзара байланыстылығы басшылыққа аланып, оқушылардың рухани құндылық қасиеттерінің көрінісін анықтау мәселелері басшылыққа алынды:

➤ ана тілі, дүниетану, қазақ тілі пәндерінің мазмұнында ұлттық рухани құндылық қасиеттерін қалыптастыру;

➤ дүниетану, көркем еңбек пәндерінің оқу материалдары негізінде оқушылардың өзара және өзгелермен қарым-қатынас жасау барысындағы адамгершіліктік қасиеттерін ұлттық рухани құндылықтар арқылы қалыптастыру;

➤ бастауыш сынып оқушыларының ой және дене еңбектеріндегі жұмыстарында олардың жеке және бірлескен әрекеттерін ұлттық рухани құндылықтар тәрбиесін беретін тәлімдік мұралар мен қазіргі тәрбие жүйесін ұшастыра отырып қалыптастыру;

➤ оқытылатын пәндердің оқу материалдарын оқытуда және сыныптан тыс жұмыстармен олардың бірлігін сақтай отырып, халықтық тәлім-тәрбие мазмұнындағы рухани құндылықтарды кеңінен қолдану арқылы жеке пән сабақтары мен тәрбие сағаттарындағы адами-ізгіліктік тәрбиелерін қалыптастыру және оларды оқушылар жеке өмірлік тәжірибелерінде пайдалалана алуына бейімдеу әрекеттерін іске асыру;

➤ сыныптағы оқу-танымдық жұмыста, сыныптан тыс (үйірме, саяхат, мұражайға бару, көрмелерді аралау, ойын т.б.) арқылы оқушылардың өзара, жеке және көпшілікпен қарым-қатынас әрекеттерінде ұлттық тәлімдік мұраларға негізделген рухани-адамгершілік ережелерін меңгерту.

Жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстарды 3-4 сынып оқушыларына ұлттық тәлім-тәрбиелік рухани құндылықтарға негізделген мәліметтер ұсынылып және одан алынған мәліметтерді талдау барысында оқушылардың қазақи тәрбиесіндегі қарым-қатынас мәдениеті мен халықтық салт-дәстүр туралы пайымдауларының мәні рухани-адамгершілік тәрбие тұрғысынан қарастырылып, бағаланды. Мәселен:

➤ Өзіне үлкен және қарт адамдарға сәлем беру керек пе? (тану-танымау міндетті емес);
➤ Жүгіріп немесе қатты жүріп бара жатып сәлем беруге бола ма, жоқ па?;
➤ Үлкен адамдарды шақырғанда немесе кездестіргенде есімдерін атау керек пе?;
➤ Екінші бір немесе бөгде адамның затына, дүние-мүлкіне рұқсатсыз тиісуге, қолдануға бола ма?;

- Өзіңнен үлкен адамдарға қатты дауыстап сөйлеуге, қабақ түйіп қарау дұрыс па?;
- Өзіңнен үлкен таныс немесе танымайтын адамдарға «сен» деп сөйлеуге бола ма?;
- Жалғыз ағашты кесу, балағат, жаман сөз айту дұрыс па?;
- Өркөкіректік, мақтаншақтық, өзгені сыйламау әдептілікке жата ма?;
- Адаммен теріс қарап тұрып сөйлесу қандай қылыққа жатады? т.б.

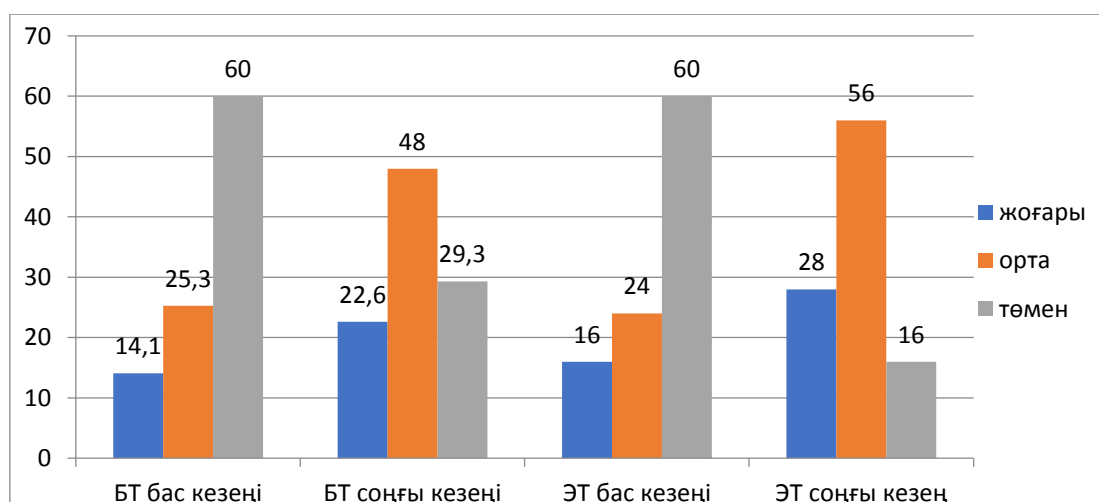
Ұлттық тәлім-тәрбие негіздеріне бағыттайтын сауалнамалық тапсырмалар арқылы оқушылардың салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыптық қарым-қатынас мәдениеті жайындағы тәрбиесінің мүмкіндіктерін анықтап, олардың мәнін түсіндіру бағатында жұмыстар жүргізілді. Бұл тәжірибелік-эксперимент жұмыстарының жүру барысы мен соңғы қорытындысы оқушылардың ұлттық мұраларға негізделген тәрбиелік таным деңгейінің көрсеткіштерімен салыстырмалы тексеруден өтуі, жеке пәндік сабақтары арнайы тәрбие сағаттары мен сыныптан тыс тәжірибелік оқу-танымдық әрекеттер барысында оқушылардың ұрпақ тәрбиесіне бағытталған ұлттық мұра құндылықтарынан жинақтаған білімдері мен түсініктерін қалыптастырып, дамыту арқылы олардың рухани-адамгершілік тәрбиесін жетілдіруде ұлттық талғамның, ізгіліктік қасиеттердің, шығармашылық іс-әрекеттердің қалыптасу сапасын анықтауға мүмкіндік берді (кесте - 1,2; сурет диаграмма – 1).

Кесте 1 - Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәлім-тәрбие мұралары арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру көрсеткіштері /нақты сан және пайыздық көрсеткіш есебімен - бақылау тобы/

Деңгейлер	Бақылау тобы							
	Алғашқы нәтиже				Соңғы нәтиже			
Жоғары	Оқушы саны	11	% көрсеткіш	14,1	Оқушы саны	17	% көрсеткіш	22,6
Орташа	Оқушы саны	19	% көрсеткіш	25,3	Оқушы саны	36	% көрсеткіш	48,0
Төмен	Оқушы саны	45	% көрсеткіш	60,0	Оқушы саны	22	% көрсеткіш	29,3
Қорытынды	Оқушы саны	75	% көрсеткіш	99,4	Оқушы саны	75	% көрсеткіш	99,9

Кесте 2 - Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәлім-тәрбие мұралары арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру көрсеткіштері /нақты сан және пайыздық көрсеткіш есебімен - эксперименттік топ/

Деңгейлер	Эксперименттік топ							
	Алғашқы нәтиже				Соңғы нәтиже			
Жоғары	Оқушы саны	12	% көрсеткіш	16,0	Оқушы саны	21	% көрсеткіш	28,0
Орташа	Оқушы саны	18	% көрсеткіш	24,0	Оқушы саны	42	% көрсеткіш	56,0
Төмен	Оқушы саны	45	% көрсеткіш	60,0	Оқушы саны	12	% көрсеткіш	16,0
Қорытынды	Оқушы саны	75	% көрсеткіш	100	Оқушы саны	75	% көрсеткіш	100



Сурет 1. Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәлім-тәрбие мұралары арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру көрсеткіштерінің диаграммасы (бақылау және эксперименттік топтар)

Тәжірибелік–эксперименттерді жүргізу барысында бастауыш сынып оқушыларының тәрбиелену сапалары олардың тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру жұмыстарын оқушылардың табиғатына жақын және түрлі тәрбие әдіс-тәсілдерін мүмкіндігінше тартымды, әрі тиімді болуын

қарастырып, бастауыш білім беру кезеңіне енетін оқушылардың таным мүмкіндігіне сәйкес жүзеге асырылды. Дегенмен, кейбір жағдайда тәрбие беру барыстарында олардың өздеріне тиесілі тетік-құралдары мен тәрбие технологияларын қолдану заңдылықтарының өзара байланыс жүйесінің сақталмау себептері тәрбие жұмыстарының нәтижелерінің төмендігін және оны реттеудегі толықтырулар мен жетілдіру шараларын жүзеге асырғандығымызда айта кеткеніміз дұрыс. Бұлар негізінен тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру барысында сабақтастық пен бірізділік және оқушылардың жас және сыныптық деңгейдегі танымдық мүмкіндіктерінен жіберілген қателіктер екендігі анықталды. Бастауыш сыныптардағы жеке пән сабақтары мен сыныптан тыс және тәрбие сабақтарында ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралардағы рухани құндылықтарын тереңдету бағытындағы халықтық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыпты пайдалану арқылы оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру мәселелерінің жағдайын анықтай отырып, қазіргі ЖОО-да даярланып жатқан болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне ұлттық тәлімдік мұралар бағытындағы білімдер мен педагогика, психология және этнопсихология ғылымдар саласындағы тоериялық және әдіснамалық ілімдерді олардың кәсіби қызметке даярлаудағы өзек ретінде қарастыру мәселесі нақталанды. Біздің жүргізген зерттеу жұмыстарымыз Шығыс Қазақстан облысындағы Өскемен қаласындағы мектептердің бастауыш сынып оқушылары мен Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті «Бастауыш оқытудың педагогикасы және әдістемесі» білім беру бағдарламалары негізінде білім алушы студенттер қатыстырылды.

Сондықтан да, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университетіндегі даярланатын бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби әрекетке бейімдеу барыстарында оларды оқушылардың ұлттық рухани құндылықтарын дамытуда тәрбие жүйесін жетілдіру және оны ұйымдастыруға қажетті білімдерді және тиімді тәрбие технологиясын меңгеруді басты мәселе ретінде басшылыққа алуға ұсыныстар жасалып, жүзеге асырылуда. Жоғарыда келтірілген теориялық және тәжірибелік зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін бастауыштағы тәрбие жұмыстарын жүйелі жүргізу мен нақты кезеңдік құрылым бойынша жоспарларын құруға және тәрбиенің оқу үдерісі мен біртұтастықта жүруін басқарып, ұйымдастыра алатын кәсіби қабілеттілігін дамыту мәселесі басты орынға шығып отыр.

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық тәлім-тәрбие мұралары негізінде тәрбиесін жетілдіру бағытындағы жұмысқа болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің дайындығын төмендегідей бөліп қарастыруға болады. Мәселен:

➤ бастауыш білім беру кезеңіндегі тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда оқушылардың ұлттық танымдық білім мен тәжірибесін басшылыққа ұстау;

➤ бастауыш сынып оқушыларын рухани құндылық бағытында тәрбиелеу барыстарында ұлттық мұралардың мазмұндық жүйесінің оқушылардың жас және сыныптық ерекшеліктеріне үйлесімді келуі мен психологиялық және педагогикалық заңдылықтар тұрғысынан дұрыс таңдалуы мен берілуі;

➤ рухани-адамгершілікті тәрбиені қалаптастыру мен дамыту барысында қолданылатын немесе ұсынылатын материалдардың мазмұндық құрылым мен пайдаланылатын жаңашыл тәсілдер мен әдістер оқушылардың тұлғалық болмысындағы тәрбие көрінісін, қасиеттерін қалыптастыру деңгейін бекітуге негіз болатындығына нақты көз жеткізу.

Сондай-ақ, бастауыш сынып оқушыларының жас және сыныптық оқу-танымдық қызмет ерекшеліктерін басшылыққа алып, қазақ халқының мәдениеті, салт-дәстүрлері мен әдеп-ғұрыптары мен өмір тұрмысымен байланыстылығын көрсететін бағдарлы арнайы ұйымдастырылған әңгімелер мен пікір-таластар өткізілді. Осының негізінде болашақ және қазіргі бастауыш сынып мұғалімдеріне көмекші құрал ретінде арнайы ғылыми-этнографиялық, халықтық салт-дәстүрлер мен әдеп-ғұрыптар және ұрпақ тәрбиесіне арналған тәлім-тәрбиелік мұралар жиынтығын беретін ғылыми-әдістемелік әдебиеттер ұсынылды.

Мұнда болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау барысында жүргізілген педагогикалық, психологиялық, этнопсихологиялық, дидактикалық, тәрбие әдістемесіне қатысты білімдерін қосымша ғылыми-әдістемелік әдебиеттер арқылы толықтыра отырып, жинақталған білімі мәліметтер негізінен жеке дайындықтарын арттыруға бағытталған қосымша жұмыстарды жүргізіп, осы бағаттағы танымдық білімдерін жетілдіру шаралары да жүзеге асырылды. Осындай

арнайы және жоспарлы жүргізілген дайындықтардан кейін студенттердің осы бағыттағы білім мен танымдық түсінік деңгейлерін тексеру әрі қорытындылау мақсатында олардың арасында пікір-сайыс ұйымдастырылып, өткізілді.

Бұл іс-шарада болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне арнайы тапсырмалар дайындалып, берілді. Тапсырмаларда ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралары мен салт-дәстүрлер, әдеп-ғұрыптарды тәрбие құралы ретінде қолдана білу, ұлттық құндылық пен мәдениеті және өмірлік үлгі өнегесі, салт-дәстүрін оқушылардың сана, түсінігіне бекітудің әдіс-тәсілдерін қолданудағы кәсіби іскерлік, шеберлік, талап етілді.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін ұлттық тәлім-тәрбие мұралары арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын дамытуға даярлығын анықтау бағытында төмендегідей сұрақ-тапсырмалары ұсынылды:

- Дәстүрлі әдіс-тәсілдерді тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда қолданудың тиімділігі?;
- Тәрбие жұмыстарына бағытталған шараларды ұйымдастыруда тәрбие түрлері мен мазмұндық ерекшеліктеріне нақты бағытталған тәжірибелік әрекеттер арқылы беру керек пе?;
- Тәрбие берудің сапасы тек ұлттық тәлім-тәрбие мұралардағы білімдер мен тәжірибелерге қатысты болады деп ойлайсыз ба?;
- Тәрбиенің рухани-адамгершілік мазмұнына ұлттық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыптың және қазақи өмір салтының қосатын үлесі заманауи тәрбие барысында қаншалықты деп ойлайсыз?;
- Ұлттық тәлім-тәрбие мұралар, салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыптың негізінде тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру және жетілдіруді қажет деп түсінесіз бе?

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне берілген сұрақтық тапсырмалардың жауаптары 6 балдық жүйемен бағаланды (5-6 балл жоғары; 3-4 балл орта; 1-2 балл төмен) және олардың сапалық деңгейінің көрсеткіштері анықталып, мәндік сипаттамаларын төмендегідей бердік:

Жоғары деңгей – жеке пән сабақтары мен сыныптан тыс және тәрбие сағаттарында тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруда қажетті әдістер мен жаңашыл тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың рухани адамгершілікті жан дүниесін дамытуда ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар мен салт-дәстүр, әдеп-ғұрыптар мен халықтық құндылықтарды тәрбиенің өзегі ретінде ала отырып тәрбие беруді ұйымдастырудың мәні мен ерекшелігі, оқушының өміріндегі алатын орнын маңызды деп баса көңіл аударады, халықтық мұраларға және мәдениетке байланысты білім, білік, іскерлік, дағдысы жоғары деңгейде қалыптасқан, өмірлік және педагогикалық тәжірибемен байланыстара алу қабілеті жоғары.

Орташа деңгей – жеке пән сабақтары мен сыныптан тыс және тәрбие сағаттарында тәрбие жұмысын сапалы ұйымдастыру қажет деп түсінеді, халықтық салт-дәстүр мен әдеп-ғұрып ұрпақ тәрбиесіне бағытталған тәлімдік мұралардан түсінігі бар, бірақ өмірде және педагогикалық тәжірибеде қолдануы бар бірақ, тұрақты жүйелілік жоқ. Оқыту мен тәрбие берудің бірлігінің қажеттілігін түсінді. Тәрбиеге бағытталған педагогикалық әрекеттерде ұлттық тәлім-тәрбиелік мұраларды кеңінен қолдану дағдысы қалыптаспаған.

Төменгі деңгей – жеке пән сабақтары мен сыныптан тыс және тәрбие сағаттарында тәрбиенің жетекші орын алу керектігін біледі, оны ұйымдастырудағы әдістер мен жаңашыл тәсілдерге байланыстылығын жетік түсіндіре алмайды. Ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар мен халықтық салт-дәстүр және әдеп-ғұрыптардың ерекшеліктері мен мәндік мазмұны туралы білімдерінің төмендігінен ұлттық мәдениет, ұлттық рухани құндылықтарға қатысты материалдарды жеке пән сабақтарында тәрбиеге бағыттау мен пайдалануға деген құштарлығы төмен, педагогикалық үдерісте тәрбие беруді жүзеге асыруға дағдыланбаған.

Педагогикалық үдерісте тәрбиені қалыптастыру мен дамыту әрекетінде түрлі қарама-қайшылықтар мен қиындықтардың орын алатыны анық. Осының негізінде тәрбие ұғымының мазмұнын ашу барысында былайша түсіндіруге де болады. «Тәрбие - адамның рухани болмыс дүниесіне ықпал жасайтын барлық педагогикалық әрекеттердің өзара ықпалдастықтағы байланысы немесе кірігуі, бұл адамның өмір жолындағы орын алатын тәрбиелік қызметті атқаратын жеке тұлғалар арасында болады және олардың әсерін пайдалы мазмұнына қарай бойға сіңіру» - деп түсінуге болады. Тәрбие жүйесінің салалық бағыттары оқушының дамуында және оның болмыс бітіміндегі сыртқы және ішкі бейнесіндегі жеке көрінісін беретін жағымды, әрі

тартымды болуына, саналы азамат ретінде қалыптасып, жетілуіне өз ықпалын тигізеді. Сондай-ақ, тәрбиені мұғалімдердің кәсіби қызмет ретінде қарап түсіндіруде әсіресе, бастауыш сынып мұғалімдері қауымына бағытталуымен «педагог-тәрбиеші қызметі тәрбие субъектісі» қарастырылады және тәрбиенің түрлі салалық бағыттары нақты әрекеттер жүйесімен сипатталады.

Себебі, бұл кезеңдегі оқушылардың қабылдауы тез болғанымен де, танымдық дүниетанымына сәйкес келмеген жағдайда олардың түсінбеу және қабылдауы дұрыс болмай, түсініксіз нәрседен жеруі арқылы ынтасының жоғалуына алып келетін жайттарда жиі орын алады. Бұл кезеңде оқушы жеке тұлға болып қалыптасуы үшін тек сыртқы әсерді ғана емес, ол білім мазмұнымен ұштасқан тәрбиені де бар ынта-ықыласымен, бар зейінімен қабылдайды. Тәрбиенің негіздерін өмірлік тәжірибемен байланысын жете түсіне алатын кезеңі, яғни салыстырмалы байқау және бақылау әрекеттері арқылы тәлімдік білімдерді бойына сіңіріп, сана-сезімі қалыптасып, дамиды, жеке тұлға ретінде бекуінің алғашқы негіздері жасалады. Оқушының қоғамдық және әлеуметтік ортада дамуында, қарым-қатынас жасау арқылы түрлі жағдаяттан шығу жолдарын іздестірудегі әрекеттерінде өмірлік тәжірибедегі болып жатқан түрлі көріністердің куәсі болып, оларды талдаулары арқылы өзіндік түсінік қалыптасып, бағалау үдерістері жүреді. Осы негіздерден оқушының мінез-құлқы мен іс-әрекетіне, өзін қоршаған ортаның ықпалына түсіп, бейімденулері жүреді, өзін-өзі басқаруға, өз-өзіне баға беруі жағдайлары орын алады. Олардың саналы қарым-қатынасына өзек болатын және өзіндік белгі мен түсінігіне ұлттық мұралардағы тәрбие себеп болып, сол арқылы тәлімдік білімдер жүйесіндегі игерген рухани құндылықтар негізіндегі көзқарастары қалыптасып, дами түседі.

Жеке тұлға туралы шамадан тыс жеке идеяларды қолдана отырып, кейде контекстке зиян келтіретін моральдық зерттеулерге тәртіптік бағдарлаудың және құбылыстарды басқарылатын бөліктерге бөлудің ғылыми қажеттілігінің түсінікті салдары қарастырылған. Моральдық жағдайларды дамыту үшін әлеуметтанулық перспективаларды қосу жақтайды. Бұл автордың негіздеуінше - пәнаралық тәсіл ізгілік этикасы философиясы рухында жұмыс істейтін ғалымдардың шағын тобына, сондай-ақ әлеуметтік перспективаларды қабылдау басты орын алатындығы айтылған [18]. Сондықтан, бүгінгі қоғамда болашақ педагогтар мен тәрбиешілерді жоғары оқу орындарында даярлау барысында оның ішкі мазмұндық жүйесін ізгілендіру мәселесі келешекке дамуының алғы шарттары ретінде басшылыққа алынуда. Бұл болашақ мамандарды нарықтық қатынастар жағдайында жұмыс жасауға даярлауға байланысты анықталатындықтан, әрбір жоғары оқу орнында дайындалған болашақ маманның бойында өзіне тән төмендегідей негізгі жеке қасиеттер бар болуы тиіс. Себебі, жоғары оқу орындарында меңгерген және игерген мамандыққа қажетті білім, біліктерінен басқа жеке қасиеттері олардың адамгершілік-рухани өлшемдер мен ізгілік бағдарлар жиынтығының мазмұнын анықтап, беруші ретінде мәнге ие. Қазақстанда білім беруді халықтық тәлім-тәрбиелік ілімдер арқылы ізгілендіру рухани құндылықтарды болашақ маманның бойына сіңіру мен дамыту негізінде көзқарасын қалыптастырып, кәсіби қызметіндегі дағдылардың мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді:

- жеке дүниетанымы мен түйсік негізін құрайтын және түсіндіру қабілетін жүзеге асыратын, өмірлік тәжірибедегі рухани құндылықтар жайында бағыт-бағдар беретін пәлсафалық білімдер;
- экономикадағы нарықтық қатынастарға байланысты әлеуметтік бағытталуы туралы таным-түсініктер негізінде қалыптасатын қарым-қатынастық этикалық біліктіліктер;
- жаһандық өркениеттің даму тарихындағы руханилылығы озық ойлы ой-пікірлер мен тұлғаларды білу;
- ұлттық мәдениеттің мазмұнын жетік біліп, негізгі кезеңдеріне талдау жасап, түсінік беру;
- ұлттың даму тарихындағы қалыптасқан әлеуметтік-мәдениетін жете түсініп және оның заңдылықтарына тарихи жылнамалық тұрғыдан талдау жасай алуы;
- заманауи өркениет жолдарын пайымдау қабілеті және қазіргі әлеуметтік күштер мен қоғамның әлеуметтік құрамы жайында ауқымды түсінік бере алу;
- қоғамдағы түрлі институттардың құрылымдық мазмұны мен олардың атқаратын қызметтері туралы нақты талдай алуына білімінің болуы;

➤ қоғамда, әлеуметтік ортада және ғылыми-технологиялық даму мәселелеріне қатысты өзіндік бағыт-бағдарының болуы.

Әлемдік нарыққа кіру, ізгілендіру бағытындағы білімдерді беру, нарықтық жағдай сапалы мамандарды даярлауды талап ету, яғни ізгілік бағыттағы көзқарасы жоғары маман даярлау арқылы рухани-адамгершіліктің қасиеттің тозуына, яғни, мәдениет пен білімге, ұлттық салт-санаға, тәлімдік мұраларға т.б. жалпы өмірлік рухани құндылық болып табылатын басқа да нәрселерге махаббат пен сүйіспеншілік тұрғысынан қарап, бағаламау негізінде (нигилистік) қалыптасатын көзқарасқа қарсы төтеп беретін адамзат тәрбиелеу қажет [19].

Білім беру тарихының контекстінде өмірлік тәжірибені тәрбиелеу, дамыту және өзін-өзі дамыту және оқушылардың өз өміріндегі құндылықтарды қалыптастыруға деген күш-жігерін қабылдау маңызды мақсаттар ретінде ашып көрсетеді. Әр түрлі тарихи кезеңдерде қоғамда әртүрлі моральдық құндылықтардың пайда болуы гуманизмге бағытталған және жеке тәжірибеге сүйене отырып, білім алушылардың басқа адамдарға, табиғатқа, қоғамға және өзіне ортақ игілік үшін мінез-құлқының жалпы қағидаттары мен талаптық ережелерінің толықтығын қамтуы бұл – азаматтық ұстанымының берік болуын негіздеу деп түсінуге болады [20].

Рухани тәрбие беруде оның құрылымдық құрамалары – адамгершілік, ізгілік, құлықтық, т.б. ішкі болмысына ықпал жасау жайында түрлі көзқарастық сипаттамалар мен түсіндірулерде, олардың адамның ішкі жан дүниесіне қатысты болатын түрлі мазмұндарына қарамастан бастауыш сынып мұғалімі оқушының ішкі саналық қасиеттеріне бағыт-бағдар бере отырып, қызықтыру қажет. Бұл бағыттылық оқушының немесе білім алушы түрлі деңгейдегі шәкірттердің рухани дамуына жол бастайды, яғни адамның жеке тұрмыстық өмір тіршілік деңгей шеңберінен танымдық тәлім, мұралық білімдер арқылы шығу және өзінің жеке болмыстық бітіміндегі саналық қатынас жасау арқылы өз өміріне толық қанағаттану, үлгілік өмірге ие болу болып табылады.

Адамзаттық құндылықтарды жеке адамның өмірлік өлшеміне айналдыру яғни, рухани даму бағыт-бағдарын негіздеу - жеке тұлғаның ізгілік көзқарасын қалыптастыру барысы болып табылады. И.А. Колесникова рухани даму жайында: «Жердегі өлшемге сәйкес адамға өлшеп берілген өмірлік рольдердің барлық жолдық аумағынан (диапазонынан) толық жүріп өтпей, жақын адамына сүйіспеншілік көрсетпей туыстық пен жолдастық, шәкірт қатынасын, Отан және өз халқының тағдырына жауапкершілікті, дінді - адамзат өзін тұтас әлемнің бір бөлшегі ретінде сезіну мүмкін емес» - деп ізгілік көзқарасты қалыптастырудың рухани критерийлерін берді [21].

Адамның құндылықтар жүйесінің бейнелі суретін беретін руханилықтың критерийлерін белгілеуде мына тұрғыдағы ұстанымдырды басшылыққа алған дұрыс болар еді:

- қоршаған орта және табиғат заңдылықтары және олардағы өмір сүру белгілері;
- адам және оның ішкі, сыртқы болмыс бітіміндегі қалыпты дамуы мен денсаулығы;
- Отан, жер, ел, ұлттық салт-сана мен дәстүр, шежіре – (ағайын-туыс, отбасы), тіл, діл, әлеуметтік тұрмыстың өзегі болып табылатын қалыптасқан үрдістер;
- еркін еңбек нәтижелерінің қоғам, әлеуметтік орта мен мәдениет әлемдік өркениеттік жетістіктерінің өмірлік тәжірибеде қолданыс табуы немесе заттануы;
- адамзат қатынасы және оның өмір сүруін қамтамасыз етуші ізгілік, мейірімділік, сүйіспеншілік және махаббат пен бейбітшілік, тұрақтылық;
- адамдар арасындағы қарым-қатынастағы шынайы көркем әдімділік пен үйлесімділік, ақиқаттық, шындық пен жанашырлық және қайырымдылықты руханилықтың критерийі ретінде басшылыққа алуға болады.

Нәтижені талдау. Мақаладағы ұсынылып отырған зерттеу жұмысымыздан көрініс ол - диссертанттың және оған кеңес беруші ғалымдардың бірлескен жұмыстарының жемісі болып табылады. Егер де, біздер бұл мақалада тәжірибелік-эксперименттік жұмысымыздың мүмкіндігінше, толық нұсқасын қарастырып бермесек, онда мақала жүйесіндегі еңбегіміздің мазмұны толық ашылмауы орын алады. Сондықтан біздер тек сауалнама, сұрақ-жауап, т.б. зерттеу әдістерінің нәтижесінде алынған нәтижеден ауқымды яғни, тәжірибелік-эксперименттік жұмысымызда қол жеткізген нәтижелер арқылы олардың жоғары, орта, төмен деңгейлерін беру

арқылы ғылымилығын негіздеп, дәлелдей түсетіндігіне сенімдіміз. Әрине, бұл мақаланың сапалылығы авторлардың жауапкершілігінде екендігі анық.

Жоғарыдағы баяндалған ойдың мазмұн бойынша рухани тәрбие берудің мәндік құрылымымен құндылықтарын адамдардың өзара қарым-қатынастар жүйесімен, олардың ерік-сезімдік таным шеңберін және рухани тұрғысынан пайымдау аймақтық шеңберімен жүргізілетін жұмыс болып табылатына көз жеткіземіз. Мұндағы негізгі әрекет критерийін «ұят» деп айталытын сөздің төңірегіне шоғырланып, өз тұрмысының сапасын негіздеуші, өзін басты әсер санайтын оқушыда немесе білім алушы шәкіртте және тіпті ересек адамдарда қабылдап, түсінуді, сезінуді бағалауды қалыптастыратын ықпал жасаушы күш немесе әрекет ретінде орын алады.

Ғалым психологтар мен педагогтар мектеп оқушыларының жеке тұлғалық болмыстарындағы қасиеттерін зерттеу арқылы олардың бойындағы сапалар – ішкі құлықтық сезімінен, санасынан, сенімінен, мінез-құлық, қылықтық әдет дағдысынан және бойына дарыған тәрбиенің негіздерінен тұратындығын ашып көрсету.

Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғалық болмысын қалыптастырып, дамытуда рухани құндылыққа негізделген тәрбиенің құрамдық құрамалары басты өзек болып табылатындығы анық. Сондықтан бастауыш білім беру кезеңіне енетін оқушылардың осы рухани құндылықтарын қалыптастыру мен дамытуда ықпал жасап, негізін қалаушылар болашақ бастауыш сынып мұғалімдері болғандықтан, оларды тәлімдік мұра ілімдерімен қаруландырып, келешек кәсіби әрекеттерінде тәрбие жұмыстарын сапалы ұйымдастыра алуға бейімдеп, шеберліктерін жетілдіріп, осы бағыттағы міндеттерді шеше алуға қабілетті етіп даярлау қажет:

➤ оқушылар санасына руханилық пен адамгершілік қасиеттерді қоғамдық және жалпы адамзаттық құндылықтар жүйесімен тәрбиені қалыптастыру мен дамыту. Бастауыштағы гуманитарлық пәндердің басымдық орын алатынын басшылыққа алу және оларды рухани тәрбиесінің басты құралына өзек етіп, оқушылардың тұлға ретінде азаматтық болмысының қалыптасуының тірегіне айналдыру;

➤ оқушыны жеке тұлға ретінде қабылдап оның құқығының әлеуметтік, рухани қауіпсіздігін қорғау;

➤ қоғамда, әлеуметтік ортада және өзінің құрбы-құрдастары арасында өзара ынтымақ пен татулықта және жеке бас келісімде өмір сүруге қажетті оқушының жеке тұлға ретінде дамуына негіз болатын дарындылығын, рухани-адамгершілік қасиеті мен ақыл-ойын, салауатты өмір салтын ұстануы арқылы денсаулығын нығайтуға бейімдеу;

➤ жеке басының, өзінен үлкен адамдардың және өзге ұлттар мен ұлыс өкілдерінің құқығы мен бостандығын сыйлауға және олардың ұлттық-мәдени дәстүрін құрметтеуге тәрбиелеу;

➤ бастауыш сынып оқушыларына ұлттық бітімді беретін психологиялық болмысқа халықтық тәлім-тәрбиелік мұра тәжірибелерінің негізінде ұлттық рухани дүниетанымдарын дамыту;

➤ халықтың салт-дәстүрлерге арналған іс-шараларға оқушыларды белсене қатыстыру арқылы ұлттық мәдениет пен сананы дәріптеуге бағытталған көрмелерін ұйымдастырып, олардың бойына сіңіру;

➤ ұлттық тіл және халықтық мәдениет пен санаға бағытталған мазмұнды шығармашылық, танымдық кездесулер мен түрлі шараларды өткізу;

➤ халықтың ауыз әдебиеті мен тарихын дәріптейтін арнайы кештер немесе оқулар ұйымдастыру;

➤ оқушылардың оқу танымдағы ізденушілік қабілеттерін дамытуда тарихи-этнографиялық материалдарды, тарихи ескерткіштерді, ата-бабамыздың жауынгерлік жолдарының тарихын зерттеуге арналған тақырыптар бойынша жұмыстар ұйымдастыру, бастауыш сынып оқушыларына арналған ғылыми орта құру, сондай-ақ шағын зерттеу экспедицияларын, саяхаттар ұйымдастыру және өткізу;

➤ қазақтың колөнер бұйымдарының ерекшеліктерін және олардың мақсатты мазмұнды құрылымдарын түсіндірудегі тәлімдік білімдер беру;

➤ ұлттық ойын және спорт түрлерінің ерекшеліктерін түсіндіру және арнайы жарыстар өткізу.

Ұлттық тәлім-тәрбиелік рухани мұралар арқылы тәрбие үдерісінің тұтастығын білім беру мен оқытуда өзара байланыстыра отырып, оқушылардың келешегі үшін қажетті және міндетті болуға тиіс шарттар ретінде жүзеге асыру мен өзінің болашақтағы бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қызметіндегі тәжірибесінде ұтымды етіп көрсеткен әлеуметтік-педагогикалық кешендердің (Өжелер мектебі, Аналар мектебі т.б.) қызметін ұтымды пайдаланып, өзінің кәсіби шеберлігін шыңдауға ниет жасауы қажет екендігі анықталды.

Бастауыш сынып оқушыларына бағатталған тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру барысында олардың ата-аналарымен тығыз байланысты ұстай отырып, оларға балаларының өнегелік тәрбиесі мен ынта-ықыласы үшін арнайы мақтау, құрметтеу хабарламаларын жіберу бастауыш сынып оқушысы үшінде қуаныш сезімін оятып, өзіндік рухани өсуіне әсер тигізетін әдіс ретінде болатынын басшылыққа алу. Мұндай бастауыш сынып мұғалімі жағынан жасалған әрекет оқушының жеке басының тұлғалық болмысын рухани құндылықтарының қалыптасып, беки түсініне ықпалын жасайды. Бұл мектептің жетістігі болып оқушылар мен мұғалімдер қауымын біріктірудегі ұжымдық табысқа алап келеді және өздеріне тән қайталанбайтын тәрбие жүйесін құрғандығы деп санауға болады. Мұндай ұжымда дәстүрлер мен рухани жетістіктер орын алып, оқушылар мен бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің тату бірлігінің және ынтымақтастықтарының салтанаты құрылған озық педагогикалық құрылым болып саналады.

Руханилық мәселе жайында түркі дүниесіне ортақ ойшыл, тәрбиенің құндылығы жайында пәлсафалық еңбектер қалтырған Әл-Фараби адамдар арасындағы қарым-қатынас мәселесінде руханилық қасиеттердің бар болуы - жеке адамның немесе қоғамның емес бүкіл адамзаттың бар болып, өмір сүруінің тамыры, нәр беретін өзек ретінде бағалап, адамның адам екендігін көрсететін ең жоғарғы қасиет ретінде баға берген болатын. Ол еңбектерінде адамның ойлы, парасатты болуы алған білімі мен игерген ғылымнан болса, оның өзегі тәрбие болуы керек деген мәселені негіздеп берген болатын. Бұл адамның бақытты болуының басты жолы деп түсіндіреді [22].

Қорытынды. Бастауыш сыныптың оқушыларына рухани құндылықтар арқылы тәрбие берудің және мұнда халықтық тәлім-тәрбиелік мұраларын қолданудың тиімділігіне өмірлік тәжірибелер негізінде әрі оған бағытталаып жазылған зерттеушілер жұмыстарына сүйене отырып анықтадық. Қарастырылған, талданған зерттеушілік жұмыстардың мазмұндық жүйесінен зерттеу тақырыбымызға қатысты еңбектерден ғылыми негізделген қағидаларды басшылыққа ала отырып, өз тарапымыздан оқушыларға рухани құндылықтар негізіндегі тәрбие берудің құрылымдық жүйесі мен жолдарын, қағидаларын және олардың мүмкіндіктерін сараладық. Ұлттық сана болмыста орын алған мәдениет пен тәлім-тәрбиелік мұралар оның өзегіне айналған рухани құндылықтар арқылы оқушылардың адами-ізгіліктік тәрбиесін қалыптастыруда мейірімділік, сүйіспеншілік, жанашырлық пен қамқорлық т.б. адамгершілік қасиеттерін бойына дарыту дағдылары мәселелері жайында өзіндік пікір мен қорытындылар жасадық. Мұндағы ізденістер сарапқа салынып, өз зерттеулерімізде бастауыш білім беру кезеңіне енетін оқушылар мен болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін даярлайтын мамандық бағытындағы атқарылатын педагогикалық әрекеттерге жеке ой-пікірлерімізде ұлттық рухани құндылықтарды жастар бойына сіңіру жайындағы тәрбиелік мәселелерді қарастырып, қамтыдық.

Сонымен, қорыныдылай келе төмендегідей ой түйіндеуге болады.

➤ Қазіргі жаһандық дамудың заманауи түрлену үдерісі жағдайында жалпыадамзаттық құндылықтардың мазмұндық жаңаруының басымдылығын басшылыққа ала отырып, жаңаша ойлау мен адами-ізгілік негізіндегі қарым-қатынасты қалыптастыруда ұлттық тәлім-тәрбиелік мұралар мен рухани құндылықтар арқылы жеке тұлғаны бағдарлы дамытуды жүзеге асыру.

➤ Бастауыш сынып оқушыларының рухани-адамгершілік тәрбиесі мәселесін психологиялық және педагогикалық ғылым заңдылықтары негізінде жүзеге асыру барысында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби іс-әрекеттік қызметке дайындауда оларға ұлттық тәрбие өзегі болып табылатын ізгілік пен адами қарым-қатынас жайындағы бала тәрбиесіндегі ұлттық педагогика жүйесіндегі білімдерін тереңдету.

➤ Ұлттық рухани-мәдени және адами-ізгіліктік құндылықтарға бағдарланған қазақтың бала тәрбиесіндегі тәлімдік құнды мұраларды жас ұрпақтың ішкі болмысындағы адами сезімдік

сипаттағы көзқарастар мен тәрбиені қалыптастырудың қайнар көзі, басты құралы ретінде басшылыққа алу қажет.

➤ Халықтық тәлім-тәрбиелік құнды мұралар арқылы руханилық бағыттағы көзқарастар мен ұстанымдарды қалыптастырудың тиімді жолдарын негіздей отырып объективтілігі мен қажеттілігі жүйеленді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тульviste П. *Культурно-историческое развитие вербального мышления. Монография. (Психологиялық зерттеулер).* Таллин, «Валгус». 1988. - 344 с.
2. Doherty C. *Cultivating good practice or best practice? Moralities for teacher education. University of Glasgow, Glasgow, United Kingdom. Education and self-developmen. Том: 13. Номер: 4. - 2018. - стр: 20-31. - ISSN: 1991-7740.*
3. Халитова И.Р. *Абай Құнанбаев мұрасын оқу-тәрбие процесіне енгізу тарихы (1960-1995 жж.): п.ғ.д. ... диссертация. - Алматы, 1998. - 25-68 б.*
4. Құдайбердиев Ш. *Шығармалары (өлеңдер, дастандар, қара сөздер).* – Алматы: Жазушы, 1988. - 120 б.
5. Рысбекова Г.Е. *XIX ғасырдың II жартысы мен XX ғасырдың бірінші ширегінде Қазақстанда Ы. Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен азартушылық қызметінің дамуы: п.ғ.к. автореферат. - А.: 2000. - 18 б.*
6. Байтұрсынов А. *Ақ жол. - Алматы: Жалын, 1991. - 463 б.*
7. Досмұхамедұлы Х. *Таңдамалы (избранное) – Алматы: Ана тілі, 1998. - 349 б.*
8. Жұмабаев М. *Педагогика. - Алматы: Рауан, 1993. - 109 б., Жұмабаев М. Шығармалары. - Алматы: Жазушы, 1989. - 448 б.*
9. Аймауытов Ж. *Психология. - Алматы: Рауан, 1995. – 312 б.*
10. Әбсеметов М.О. *XX ғасырдың басындағы тарихи-әдеби процесітегі М. Дулатұлының шығармашылығы. - Алматы, 1991. - 193 б.*
11. *Қазақтың тәлімдік ой-пікірлері антологиясы. II-том. /Құрастырушылар: Қ. Жарықбаев, С. Қалиев - Алматы: Рауан, 1998. - 415 б.*
12. Қалиев С.К. *Этнопедагогиканың методологиялық негіздері // ҒПО хабаршысы. – Алматы, 1992. –14-15 б.*
13. Табылдиев Ә. *Қазақ этнопедагогикасын оқытудың әдістемесі. Алматы: Қазақ университеті, 2011. - 236 б.*
14. Ұзақбаева С.А. *Этнопедагогика: оқу-әдістемелік кешені (оқу құралы). – Алматы: Қарасай, 2019. – 320 б.*
15. Ғаббасов С. *Ұрпақ тәрбиесінің жаңа ілімі. 1-кітап және 2-кітап. - Алматы: Алматы кітап, 2012. - 232 б.*
16. Кожяхметова К.Ж., Таубаева Ш.Т., Джанузакова Ш. *Методология общей и этнической педагогики в логико-структурных схемах. – Алматы: Алжан, 2005. – 174 с.*
17. Бөлеев Қ. *Қазақ этнопедагогикасы – ұлттық тәрбие берудің негізі. Алматы: Нұрлы әлем, 2009. -160 б.*
18. Walker D.I. *Sociological contributions for researching morality and cultivating states of moral character. Journal of Moral Education. - 2020. - P 1-11.*
19. Щуркова Н.Е. *Воспитание: новый взгляд с позиции культуры. - М.: Образовательный центр «Педагогический поиск», 1997. - 78 с.*
20. Barakoska A., Jovkovska A. *Pedagogical and psychological basis of moral education. International journal of cognitive research in science, engineering and education7 Учре.: The Association for the Development of Science, Engineering and Education (Vranje): 1. №:2. - 2013. - P. 83-93.*
21. Колесникова И.А. *Теоретико-методологическая подготовка учителя к воспитательной работе в цикле педагогических дисциплин: дис. доктор педагогических наук: 13.00.01 - Общая педагогика, история педагогики и образования. Ленинград. 1991. - С.163.*
22. Әл-Фараби. *Әлеуметтік-этикалық трактаттар. - Алматы, 1975. - 382 б.*

Садықова А.Қ.,¹ Шолпанқұлова Г.К.,^{1*} Джейн Мк Элдоуни Дэженсен²

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²Кентукки, Лексингтон университеті, АҚШ

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК ЖАҒДАЙЫНДА ДАЙЫНДАУДЫ СҮЙЕМЕЛДЕУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа

Бұл мақала әлеуметтік серіктестік контекстінде болашақ әлеуметтік педагогтарды даайындау тақырыбына арналады. Зерттеудің өзектілігі әлеуметтік серіктестікті жетекші әлеуметтік институттардың бірі ретінде барлық әлеуметтік салалармен, атап айтқанда, саясат, экономика, мәдениет, денсаулық сақтау, қоғамдық ұйымдар және басқа құрылымдармен біріктірілген қазіргі заманғы жоғары білімнің маңызды өзгерістерімен байланысты қарастырудың қажеттілігімен сипатталады. Осы мақаладағы зерттеудің мақсаты әлеуметтік әріптестік контекстінде Қазақстан Республикасындағы болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлауды сүйемелдеу технологиясын кешенді талдау болып табылады. Қазақстан Республикасында болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындаудың негізгі аспектілері талқыланады және қорытындыланады. Әлеуметтік серіктестік ұғымы білім беру ұйымдары мен басқа да әлеуметтік институттардың бірлескен қызметінің бір түрі ретінде жан-жақты қарастырылады. Кәсіптік білім берудегі әлеуметтік серіктестік әлеуметтік серіктестік субъектілерінің өзара тиімді ортақ мақсаттарына қол жеткізуді, серіктестердің (билік органдары, кәсіпорындар, оқытушылар және т.б.) әлеуетін тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді, өңірлік еңбек нарықтарының мәселелерін шешудің тиімділігін арттырады. Жүзеге асырудың нысандары мен тәсілдері көрсетілген, қазіргі білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестіктің әлеуеті көрсетілген. Әлеуметтік педагогтарды дайындауда білім беруге тән үрдістер анықталады. Жүргізілетін зерттеудің практикалық маңыздылығы ғылыми мақалада ұсынылған әлеуметтік серіктестік контекстінде болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындауды сүйемелдеу технологиясының әдіснамалық негіздерін жоғары оқу орындарында, сондай-ақ «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» бағыты бойынша білім беру бағдарламасын дайындау кезінде қолданылады.

Түйін сөздер: технология, сүйемелдеу технологиялары, әлеуметтік серіктестік, қазіргі заманғы білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестік әлеуеті, әлеуметтік диалог, кәсіптік білім беру.

Садықова А.Қ.,¹ Шолпанқұлова Г.К.,^{1*} Джейн Мк Элдоуни Дэженсен²

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

²Кентукки, Лексингтон университеті, США

ТЕХНОЛОГИЯ СОПРОВОЖДЕНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Аннотация

Данная статья рассматривает проблемы технологии сопровождения подготовки будущих социальных педагогов в контексте социального партнерства. Актуальность исследования характеризуется необходимостью рассмотрения социального партнерства как одного из ведущих социальных институтов в отношении со значительными изменениями современного высшего образования, интегрированного со всеми социальными сферами, включая политику, экономику, культуру, здравоохранение, общественные организации и другие структуры. Целью исследования данной статьи является комплексный анализ технологии поддержки подготовки будущих социальных педагогов в Республике Казахстан в контексте социального партнерства. Проанализированы и обобщены основные аспекты подготовки будущих социальных педагогов

Республики Казахстан. Понятие социального партнерства широко рассматривается как вид совместной деятельности организаций образования и других социальных институтов. Социальное партнерство в профессиональном образовании обеспечивает достижение общих взаимовыгодных целей субъектов социального партнерства, эффективное использование потенциалов партнеров (органов власти, предприятий, преподавателей и др.), повышает эффективность решения проблем региональных рынков труда. Показаны формы и способы осуществления, изображен потенциал социального партнерства в сфере современного образования. Выявлены наиболее присущие образовательные тенденции подготовки социальных педагогов. Практическая значимость проводимого исследования заключается в том, что предоставленные в научной статье методологические обоснования технологии сопровождения подготовки будущих социальных педагогов в контексте социального партнерства могут применяться в высших учебных заведениях, а также использоваться при подготовке образовательной программы по направлению «Социальная педагогика и самопознание».

Ключевые слова: технология, технологии сопровождения, социальное партнерство, потенциал социального партнерства в сфере современного образования, социальный диалог, профессиональное образование.

Sadykova A.K.,¹ Sholpankulova G.K.^{1}, Jane Mc Eldowney Jensen²
²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
³University of Kentucky, Lexington, USA*

TECHNOLOGY TO ACCOMPANY THE TRAINING OF FUTURE SOCIAL TEACHERS IN THE CONTEXT OF SOCIAL PARTNERSHIP

Abstract

This article is devoted to the topic of training future social educators in the context of social partnership. The relevance of the study is characterized by the need to consider social partnership as one of the leading social institutions in relation to significant changes in modern higher education, integrated with all social spheres, including politics, economics, culture, healthcare, public organizations and other structures. The purpose of the study of this article is a comprehensive analysis of the technology to support the training of future social teachers in the Republic of Kazakhstan in the context of social partnership. The main aspects of training future social teachers of the Republic of Kazakhstan are analyzed and summarized. The concept of social partnership, as a kind of joint activity of an educational institution and other social institutions, is comprehensively considered. Social partnership in vocational education ensures the achievement of common mutually beneficial goals of the subjects of social partnership, the effective use of the potential of partners (authorities, enterprises, teachers, etc.), increases the efficiency of solving problems of regional labor markets. The forms and methods of implementation are shown, the potential of social partnership in the field of modern education is shown. The most inherent educational tendencies in the training of social teachers are revealed. The practical significance of the study is that the methodological substantiations of the technology for accompanying the training of future social teachers in the context of social partnership provided in the scientific article can be applied in higher educational institutions, as well as used in the preparation of an educational program in the direction of "Social Pedagogy and Self-Knowledge".

Keywords: technology, support technologies, social partnership, potential of social partnership in the field of modern education, social dialogue, professional education.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Кәсіптік білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестік білім беру жүйесінің қызметі нәтижелерін арттыруға, экономика салалары мен жұмыс берушілердің қажеттіліктерін ескере отырып, кадрлар даярлығының деңгейіне қол жеткізуге, оқытудың өндіріспен байланысын нығайтуға, мемлекеттік-жекешелік серіктестік негізінде жұмыс берушілердің қаражатын қоса алғанда,

қосымша қаржыландыру көздерін тартуға бағдарланған», - деп белгіленуі әлеуметтік серіктестік жүйесін қалыптастыру идеясының басымдылығын көрсетеді [1].

Заманауи қоғамдық өмірді экономикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан ұйымдастыру адамның кәсіби талаптарының өсуіне алып келуде. Кез-келген мамандыққа қойылатын осындай талаптардың бірі болашақ қызметкердің кәсіби ұстамының айқындылығы болып табылады.

Бірқатар зерттеушілердің (М.Ф. Галиханов, Д.В. Елизаров, В.В. Кондратьев, Л.Т.Мифтахутдинова) пікірінше, кәсіби маманның болашақтағы мансаптық тағдыры, жасаған жұмысының сапасы және көзқарастары ағымдағы міндеттерге сәйкес оның құзіреттілігінің нақты қалыптасқанын көрсетеді. Бұл әлеуметтік педагогика саласындағы мамандарға да қатысты. Сондықтан қазіргі жағдайлардың қалыптасуын ескере отырып, жұмыс берушілер педагогикалық бағыттағы түлектердің дайындық деңгейіне жоғары сұраныстар ұсынады. Болашақ әлеуметтік педагогтардың әлеуметтік серіктестікті ұйымдастыруға дайындығын негіздеу үшін жағдай жасау ЖОО-ның білім беру кеңістігін құрудың әдіснамалық негізгі қағидаларымен айқындалады [2].

Шетелдік ғалымдар (Caldwell R., Cochran C.) көзқарасы бойынша, әлеуметтік серіктестік кең мағынада әртүрлі әлеуметтік топтардың жалпы ұжымдық іс-әрекеті ретінде талқыланады, бұл осы қызметтің барлық қатысушыларымен бекітіледі. Аталған іс-әрекет тұрақты, сондай-ақ жағдаяттық (әлеуметтік серіктестік шеңберінде мақсатты жоспарланған акциялар) негізде де іске асырылуы мүмкін [3].

Ғылыми айналымда «әлеуметтік серіктестік» ұғымымен қатар «әлеуметтік диалог» ұғымы да қолданылады. ХЕҰ (халықаралық еңбекі ұйымы) «диалог» терминіне «әлеуметтік» категориясын қосу арқылы диалог тақырыбының шекарасын анықтауға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты «әлеуметтік» категориясын қамтитын ұғымдардың мазмұнын талдаудың қажеттілігі айқындалады, олар: әлеуметтік сала, әлеуметтік даму, әлеуметтік саясат, әлеуметтік реформалар, әлеуметтік құқықтар, заңнаманың әлеуметтік саласы, әлеуметтік-еңбек қатынастары, түлектерді жұмысқа орналастыруды іске асырудағы әлеуметтік серіктестік үйлестірушілері. Әлеуметтік диалог тетіктері қоғам өмірінің әлеуметтік саласына байланысты мәселелерді шешуге бағытталған. Сондықтан әлеуметтік серіктестік пен диалогқа ортақ нәрсе, біріншіден, олар мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес құрылымдардың ынтымақтастығын білдіреді, екіншіден, мұндай ынтымақтастық қоғамдық бағытқа ие.

Әлеуметтік диалог әлеуметтік серіктестікті жүзеге асырудың негізгі жолы, оған серіктестер өзара мүдделі мәселелер бойынша келісімге қол жеткізу мақсатында қатысады. Білім беру үдерісінің сапасы мен тиімділігін арттыру үшін қазіргі білім беру жүйесіне әлеуметтік диалог қажет. Ол оқу орнының жаңадан құрылған сыртқы ортасын қалыптастыруға өз үлесін қоса алады. Демек, әлеуметтік серіктестік – бұл өзін-өзі дамыту қабілеті және білім берудің қазіргі ортаның жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларына бейімделуі (Barkmin M., 2020) [4].

Әлеуметтік диалог келіссөздер жүргізу ережелерін, өзара әрекеттесу құрылғыларын, келіссөздер барысында және қабылданған шешімдерді жүзеге асыруда әзірлеуді қамтиды. Егер барлық серіктестер келіссөздерге қатысушы басқа тараптардың қалауы мен қызығушылықтары туралы көбірек білсе және ең басынан жалпы пайданың максималды нәтижесіне бағдарланса, серіктестіктің мүмкіндігінше нәтижелі етеді.

Демек, әлеуметтік серіктестік білім беру ұйымдарының субъектілермен және өзге де әлеуметтік институттармен, мемлекеттік және жергілікті билік органдарымен, әлеуметтік бірлестіктермен өзара әрекеттесу түрі ретінде осы үдеріске қатысушылардың мүдделерін барынша үйлестіруге және жүзеге асыруға бағытталған. Бұл өзара әрекеттесу бірлескен және әртүрлі қызығушылықтары бар тараптардың болуымен, тараптардың қоғамдық келісімді іздестіруге және оған қол жеткізуге бағдарлануымен, жалпы іс-әрекет мәселелерін тиімді шешудегі қоғамдық субъектілердің қызығушылығымен сипатталады.

Білім берудегі әлеуметтік серіктестік – бұл болашақ педагогтарды қалыптастырудың, оқыту мен тәрбиелеудің шынайылығын, олардың қоғамда өзін-өзі іске асыруын, білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін педагогикалық шешімдерді әзірлеуге, қабылдауға және жүзеге асыруға бағытталған білім беру ұйымдары мен өзге де әлеуметтік институттардың ұжымдық ерікті іс-әрекеті. Әлеуметтік серіктестіктің әлеуеті

ресурстардың сан алуан түрлерінің жиынтығымен қамтамасыз етіледі: зияткерлік, экономикалық, кадрлық, ұйымдастырушылық, әдістемелік (Aas M., Paulsen J.M., 2019) [5].

Әлеуметтік серіктестіктің құрылымы мыналарды қамтиды: білім беру жүйесінің ішіндегі осы кәсіби қоғамдастықтың топтары арасында серіктестік; білім беру жүйесінің қызметкерлері енетін, өндіріс салаларының өкілдерімен байланыстағы серіктестік; білім беру жүйесін қоғамдық өмірдің ерекше саласы ретінде бастайтын серіктестік, ол ауданның немесе қаланың ортасын құруға инвестиция салады (Fogarty C.T., 2020) [6].

Шетелдік ғалымдардың (Berger C., Valenzuela J., Tsikis J., Fletcher C.) пікірінше, әлеуметтік серіктестік тәжірибесін қоғамдық және моральдық сауықтыру құралы ретінде кеңейту бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға, басқалармен жаңа табысты қарым-қатынас орнатуға, бастама көтеруге, қабылданған шешімдер үшін жауап беруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар өмірдің бұл дүниетанымдық моделі табиғатпен және қоғаммен серіктестік қарым-қатынас құру идеясында қалыптасады. Тұлғаның жалпыадамзаттық мұраты жақын болашақты біртіндеп қалыптастыратын серіктес адамға айналады [7].

Сондықтан білім беру ұйымдарының әлеуметтік серіктестермен сапалы және нақты ойластырылған өзара әрекеттестігі оң нәтижелерге қол жеткізуге алып келеді. Талданған өзара әрекеттесу келесі жағдайлардың қалыптасуына әсер етеді: білім беру саласының аумақтық біржақтылығын босату арқылы студенттердің мүдделер шеңберін кеңейту; әлеуметтік ортаның мүмкін болатын жағдайларында әртүрлі жыныстағы, жастағы, этникалық топтардағы адамдармен, әртүрлі мамандықтардың өкілдерімен қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Студенттердің әлеуметтік серіктестерді тарта отырып, ұжымдық іс-шараларға қатысуы оларды ашық, белсенді етеді, бұл студенттердің ұстамсыздық әлемін байытуға, танымдық қызығушылықтың белсенді қалыптасуына, қарым-қатынас дағдылары мен біліктіліктерін жақсартуға ықпал етеді, болашақ әлеуметтік педагогтардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына қолайлы жағдайлар жасайды.

Осы тұрғыдан алғанда, әлеуметтік серіктестік технологиясы педагог пен студенттің әлеуметтік бағытталған өзара әрекеттестігі, оқу орнында осындай өзара әрекеттесу үшін қоршаған ортаны ұйымдастырудың ең тиімді технологияларының біріне саналады.

Материалдар мен әдістер. Қарастырылып отырылған мәселені зерттеу барысында талдау және синтездеу, индукция және дедукция әдістері, логикалық талдау, сондай-ақ ғылыми объективтілік ұстанымы, болашақ әлеуметтік педагогтарды сүйемелдеу технологияларын жүйелеу секілді зерттеу әдістері қолданылады.

Талдау әдісі зерттеудің белгіленген мақсатын жүзеге асыруға, біздің зерттеуімізде әлеуметтік серіктестік контекстінде болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындауды сүйемелдеу технологияларын айқындауға мүмкіндік берді. Зерттеу үдерісі үш кезеңге бөлінеді, біріншісі өлшемдерін анықтауға, содан кейін зерттеу жобалау кезеңіне өтеді, оның көмегімен алынған нәтижелер талқыланып, зерттеудің жалпы тұжырымдамасы жасалады. Жобалау кезеңінде берілген міндеттердің шешімі дәйекті және бірін-бірі толықтыратын болуы керек. Қойылған мақсатқа жету үшін қолданылатын ғылыми танымның әдістерін, сонымен қатар материалды көрсету әдістерін, жұмыстың құрылымдық элементтерінің саны мен көлемін таңдау жасалады. Бұл кезеңде зерттеудің жаңалығы мен практикалық маңыздылығын алдын ала анықтауға мүмкіндік беретін зерттеу нәтижелерін және олардың мақсатқа сәйкестігін нақты құруға ерекше назар аударылады. Зерттеуді жүзеге асыру кезеңі барлық алдыңғы кезеңдердің, атап айтқанда жобалау кезеңі мен ғылыми-зерттеуді әзірлеу кезеңдерінің орындалуының дұрыстығын бағалауға мүмкіндік берді. Бұл кезеңде зерттеуді жүргізудің таңдалған әдістерінің тиімділігі анықталады, алға қойылған мақсатқа қол жеткізіледі және әзірлеу кезеңінде баяндалған материалды көрсетудің құрылымдық элементтері ақпаратпен толтырылады. Зерттеудің үшінші кезеңінде зерттеудің теориялық және практикалық ережелерін нақтылау жүзеге асырылады. Зерттеу нәтижелерін өңдеу, теориялық жалпылау, жүйелеу және жіктеу жүзеге асырылады. Бұл талдау әдісі зерттеу кезеңдерінің бастапқы фазада анықталған міндеттерге әсерін анықтайтын белгілі бір прототипті, зерттеу құрылымын модельдеуге мүмкіндік берді.

Е.К.Герасимованың пікірінше, талдау әдісі ғылыми таным әдісі ретінде кез келген зерттеуді жүргізуде қолданылады, сондай-ақ ол зерттеу кезеңдерінің біріне де саналады. Ғылыми танымның бұл әдісі әртүрлі өлшемдер бойынша жан-жақты зерттеу мақсатында объектіні компоненттерге ойша бөлу үдерісін де қамтиды [8].

Зерттеу барысында «әлеуметтік серіктестік», «әлеуметтік педагог», «білім берудегі әлеуметтік серіктестік» секілді зерттеудің негізгі ұғымдарына, әлеуметтік серіктестіктің құрылымы мен негізгі қағидаларына да талдау жасалады.

«Әлеуметтік серіктестік» ұғымын жалпы мағынада қоғамдық мүдделерді үйлестіруге бағытталған адамдардың бірлескен қызметі ретінде сипаттауға болады.

Сондықтан әлеуметтік серіктестік жағдайында үздіксіз, көп деңгейлі білім беру жүйесін ғылыми қамтамасыз етудің теориялық және қолданбалы аспектілерін, сұранысқа ие жоғары білікті әлеуметтік-педагогикалық кадрларды кәсіби даярлау мәселесін зерттеу өзектені түседі.

Нәтижелер. Әлеуметтік серіктестік мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың, жеке тұлғалардың сала алдында тұрған нақты міндеттерді шешуге бағытталған бірлескен қызметке қатыстырылуын, білім беру саласындағы қауымдастық мен мемлекет арасындағы серіктестік қатынасты, түрлі әлеуметтік күштерді реттеуді анықтап қана қоймай, оның мазмұнын, құқықтық базасын қалыптастырудың қажеттілігін айқындайды.

Қазақстан тәжірибесіне сүйенетін болсақ, Қазақстан Республикасының «Әлеуметтік әріптестік туралы» 2000 жылғы 18 желтоқсандағы №129-ІІ Заңында «әлеуметтік серіктестік» ұғымына алғаш рет – «атқарушы билік органдары өкілдерінің, жұмыс берушілер мен жұмыскерлер өкілдерінің мүдделерін үйлестіруге, жағдай жасауға бағытталған өзара қатынастар, тәсілдер, әдістер мен тетіктер жүйесі» - деп анықталады (1-бап, 1-тармақ, 4-тармақша) [9].

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы Еңбек кодексінде: «әлеуметтік серіктестік еңбек қатынастарын және еңбек қатынастарымен тікелей байланысты өзге де қатынастарды реттеу мәселелері бойынша олардың мүдделерін келісуді қамтамасыз етуге бағытталған қызметкерлер (жұмыскерлердің өкілдері), жұмыс берушілер (жұмыс берушілердің өкілдері), мемлекеттік органдар арасындағы өзара қатынастар жүйесі» ретінде айқындалады (1-бап, 1-тармақ, 7-тармақша) [10].

Бұл нормативтік құжаттар еліміздегі әлеуметтік серіктестік (трипартизм) жүйесінің құқықтық негіздерін, міндеттері мен жұмыс істеу тәртібін белгіледі. Сонымен қатар әлеуметтік серіктестік ұғымын атқарушы билік органдары, жұмыс берушілер мен қызметкерлер өкілдерінің мүдделерін келісуді қамтамасыз етуге бағытталған қатынастар мен тетіктер жүйесі ретінде айқындады.

Әлеуметтік серіктестіктің мақсаты мемлекеттің, жұмыс берушілер мен өндірістік қызметкерлер мүдделерінің теңгерімділігіне негізделген әлеуметтік-экономикалық және еңбек саясатын серіктестік тараптар өкілдерінің бірлесіп әзірлеуі және іске асыруы болып табылады.

Демек, Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындары мен әлеуметтік серіктестердің бірлескен іс-әрекетінің тораптық түрлері мыналар болып табылады: әлеуметтік серіктестіктің стратегиясы мен тактикасын талқылау; бірлескен іс-әрекетті жобалау; ұжымдық қызметті жүзеге асыру; өзара көмек Әлеуметтік білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестіктің орталық ұйымдық-үйлестіру формалары заңды тұлға мәртебесі жоқ Қамқоршылар Кеңесі; Қамқоршылар Кеңесі тәуелсіз заңды тұлға ретінде; жоғары оқу орнының серіктестік кеңесі; білім беру ұйымының базасындағы әлеуметтік серіктестік ресурстары орталығы; ведомствоаралық аумақтық үйлестіру кеңесі болып табылады.

Әлеуметтік серіктестік үдеріс ретінде болашақ әлеуметтік педагогтарды кәсіби даярлау тұрғысынан ерекше қызығушылық тудырады. Әлеуметтік серіктестіктің негізгі қағидалары тараптардың құзыреттілігі; тараптардың келіссөздердегі тең құқылығы және үдеріске қатысушылар құқықтарының әділ мүдделеріне қысым жасауға жол берілмеуі; келіссөздер кезінде ымыраға келу әдістерінің басымдылығы; міндеттемелерді ерікті түрде қабылдау; келісімдерді орындау; ынтымақтастық барысында консультациялар жүргізудің жүйелілігі және қабылданған міндеттемелер үшін жауапкершілік болып табылады.

Әлеуметтік серіктестік – бұл шарттық үдеріс. Тараптар-өкілдер арасындағы өзара әрекеттесу қырларының өзегі білім беру үдерістерін басқаруға мүмкіндік беретін ақпарат алмасу

(болжамдық немесе өзекті) болып табылады. Білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестікте деректерді жинау, талдау функцияларын жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың рөлі өте маңызды, экономиканың даму жағдайларын болжау және болашақ мамандарға қажеттілік, ережелерді реттеу үшін қажетті заңнамалық актілерді қабылдау. Іс жүзінде білім беру кеңістігінде әлеуметтік серіктестіктің келесі ұйымдық конфигурациялары әзірленді және жүзеге асырылуда, атап айтқанда: заңды тұлға мәртебесі жоқ және тек жоғары оқу орнының жарғы негізінде жұмыс істейтін қамқоршылық кеңес, коммерциялық емес серіктестік немесе қор ретінде ұсынылған дербес заңды тұлға ретіндегі қамқоршылық кеңесі; білім беру ұйымының серіктестік кеңесі; білім беру ұйымы базасындағы әлеуметтік серіктестік жөніндегі ресурстық орталық; ұжымдық білім беру бағдарламаларын әзірлейтін және жүзеге асыратын ведомствоаралық аумақтық реттеуші кеңес.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасындағы білім беру саласындағы әлеуметтік серіктестіктің ең танымал түрлеріне мыналар жатқызылады: кооперация, инвестиция (салым), қайырымдылық, демеушілік, ынтымақтастық.

Кооперация – бұл ортақ мақсаттарға жету үшін ұжымдық әрекеттерді біріктіру мен жүзеге асыруды көздейтін ынтымақтастық. Өзара келісім бойынша ынтымақтастыққа кірісе отырып, тараптар қызметке қатысу ықтималдығы мен шегін дербес белгілейді. Қатысу деңгейі қызығушылық дәрежесімен белгіленеді және әдетте ауызша келісіммен де бекітіледі. Көбінесе мұндай өзара әрекеттесу бір реттік немесе мерзімді сипатта болады, дегенмен жүйелі сипатқа ие бола отырып, серіктестермен одан әрі оң қарым-қатынастар үшін негіз болады.

Инвестиция (салым) – бұл жеке немесе заңды тұлғалардың салымдарынан тұратын қаржылық көмек. Инвестицияның негізіне келісім-шарт немесе келісім алынады, ол инвестордың жеке мүдделерін және оқу орнының міндеттемелерін міндетті түрде жинақтап, қайта жасалады. Бүгінде білім беру ұйымдарының инвесторлары ретінде қор құруда, жинақталған қаражатты білім беру қорын қалыптастыруға бағыттауда көбінесе ата-аналар белсенділік танытады.

Қайырымдылық – бұл мұқтаж жандарға өтеусіз (немесе жеңілдікті) қолдау көрсету болса, ал демеушілік ресурстық көмекті де қамтиды, бірақ қайырымдылықтан тараптардың қатысу шегімен ерекшеленеді. Сонымен қатар қайырымдылық бір реттік, ал инвестиция тұрақты болады.

Қазіргі жағдайда жоғары оқу орындарында әлеуметтік өзара әрекеттестіктің барлық түрлері жүзеге асырылады, бұл серіктестік максималды нәтиже беретіні даусыз, өйткені ол әлеуметтік тәрбие мәселелерін шешуге неғұрлым толық мүдделі және ұзақ мерзімді қатысуға ие. Қоғамдық өмірдің ерекше саласы ретінде білім беру жүйесін белсендіретін серіктестік қоғам үшін маңызды функцияларды өзгертуге, жобалауға және анықтауға мүмкіндік береді. Қоғаммен жұмыстың басқа түрлері нақты жағдайда өте пайдалы, соның ішінде жергілікті деңгейде. Білім берудегі әлеуметтік серіктестік демократияландыру мен жаңарту жолы деп саналады (Martinez-Ezquerro A., Martos Garcia A., 2019) [11].

Ұжымдық қызмет үдерісінде тараптар арасындағы кері байланыстың болуы және байланыс арналарының ашықтығы да ерекше өзектілікке ие. Бұл әлеуетті серіктестердің осы қызметтің сапасы мен нәтижесі туралы пікірлерін жүйелі түрде зерттеудің қажет екенін білдіреді. Бұл кезеңнің ең маңызды нәтижесі әлеуетті серіктестердің ұжымдық іс-әрекетке қатысу мүмкіндігі болуы керек, яғни сенімді қарым-қатынасқа негізделген мақсатты жүзеге асырудан хабардар болуы. Сенім нақты серіктестер үшін төзімді формаларда өзара әрекеттесуді жалғастыру мүмкіндігін көрсетеді.

Шетелдік ғалымдардың (Нао С.Т., Вич Н.Т., Най Анх Н.Т.) пікірінше, жоғары оқу орындары үшін ашық білім бағдарламасын дайындауда білім беру саласындағы мінсіз ойластырылған әлеуметтік серіктестік оған қатысушылар арасында тұрақты, үздіксіз әлеуметтік диалогқа ие болуда. Келіссөз жүргізуде тұрақты дайындықтың тәртібі серіктестердің ұжымдық қызметі

үдерісінде туындайтын кез келген мәселелердің шешімін табуға, олардың өзара әрекеттестігін біріктіруге мүмкіндік береді [12].

Әлеуметтік серіктестіктің негізгі функциялары ретінде: бейімдеу (кәсіптік білім беру ұйымын елдің қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайына бейімдеуге бағытталған); ресурстық (еңбек нарығын білікті әлеуметтік педагогтармен қамтамасыз ету); интеграциялық (білім беру арқылы өндірісті, экономиканы, мәдениетті қалыптастыруда, біртұтас кәсіптік-білім беру кеңістігін құруда жоғары оқу орнының, кәсіпорындардың, кәсіподақтардың, фирмалардың қызметкерлерінің күш-жігерін біріктіру); тұрақтандыру (әлеуметтік шиеленісті және жұмыссыздықты төмендетуге бағытталған); басқару (білім беру саласында ұжымдық бастамаларды құру, жұмыс берушілерді тарту арқылы білім берудің сапасын арттыру, білім берудің мазмұнын реттеу, жаңа оқу материалдарын енгізу).

Талқылау. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы білім беру жүйесінде серіктестік қоғамдардың пайда болуына кедергі келтірмейді, білім беру ұйымдарына болашақ әлеуметтік педагогтардың мүдделерінің шеңберіне барынша сәйкес келетіндей етіп өз жұмысын құру мүмкіндігін береді. Бұл үшін іс-әрекеттің түрлерін мынадай кезеңдерге бөлді: мемлекеттік еңбек нарығында талап етілетін мамандықтар тізбесін негіздеу; жұмыс берушілерді тарта отырып, оларды ұжымдық рецензиялау арқылы білім беру бағдарламаларының мазмұнын түзету; кадрларды неғұрлым сапалы даярлау үшін болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлау мен олардың біліктілігін арттырудың мемлекеттік жүйесін құру.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындау саласындағы әлеуметтік серіктестіктің негізгі мақсаттарына мыналар жатады: болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындау саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру; стратегиялық дамудың елеулі тенденцияларын ескере отырып, дамушы еңбек нарығын қажетті кәсіптегі қажетті жұмыс күшімен қамтамасыз ету; болашақ әлеуметтік педагогтардың еңбек нарығына бейімдеу; «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығы түлектерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік серіктестік жағдайында дайындау үдерісін сүйемелдеу технологиясы мәселесін зерттеу болашақ маманның тұлғасын қалыптастырумен, білім беру саласының субъектілерінің өзара әрекеттестігімен тікелей байланысты.

Сонымен, әлеуметтік технологиялар әдістеме ретінде рәсімделген іс-әрекет алгоритмдері, кез-келген мәселені сәтті шешу тәжірибесі немесе белгілі бір мақсаттармен құрылған («өсірілген») және нақты жұмыс істейтін әлеуметтік жүйе, мысалы, қабылданған басқару шешімдерінің орындалуын бақылау жүйесі. Яғни, әлеуметтік технология – бұл адамның іс-әрекеті немесе оның фрагментті бөлігі.

Зерттеу аясында университетте жүргізілетін сүйемелдеу белгілі бір жоспарланған нәтижеге қол жеткізуге бағытталған – болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсібилігін, бәсекеге қабілеттілігін және ұтқырлығын дамытуға ықпал ететін студенттердің серіктестік қарым-қатынас дағдыларын игеруін сипаттауға мүмкіндік береді. Бұл үдеріс өзіне тән белгілі бір сипаттамаларға ие (1-кесте).

Кесте 1 – Болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік серіктестік жағдайында дайындауды сүйемелдеу технологиясының сипаттамасы

№	Сүйемелдеу технологиясының ерекшеліктері	Сүйемелдеу технологиясының сипаттамасы
1	Диагностикалық мақсат қою	Қойылған мақсат оған жету дәрежесіне сенімді болуға мүмкіндік береді.
2	Тұжырымдамалық негізі	Сүйемелдеу технологиясын әзірлеу заманауи ғылыми тұжырымдама негізінде жүзеге асырылады. Білім беру мақсаттарына қол жеткізу философиялық, психологиялық, дидактикалық және әлеуметтік-педагогикалық негіздемелермен алдын ала анықталады.
3	Жүйелілік және тұтастық сипаты	Сүйемелдеу технологиясы оқу үдерісі элементтерінің үздіксіз өзара әрекеттесуінің тұтас жүйесі ретінде ұсынылады, олардың кешенді, сатылы және сауатты үйлесуі педагог пен білім алушының бірлескен қызметінің жоспарланған нәтижесіне (қойылған мақсатына) қол жеткізуге алып келеді.
4	Әдістемелік негізі	Сүйемелдеу технологиясының әрбір кезеңі әр оқу-әдістемелік материалдардың өзектілігімен сипатталады.
5	Интегративтілік сапасы	Сүйемелдеу технологиясы оқытудың заманауи интерактивті формаларын, әдістері мен құралдарын біріктіруді, оқытуды ақпараттандыруға және жоспарлы операцияларды автоматтандыруға мүмкіндік беретін инновациялық компьютерлік және Интернет-ресурстарды пайдалануды көздейді.
6	Үздіксіздігі	Оқу іс-әрекеттерінің реттілігін сақтай отырып, блоктық-модульдік оқыту жүзеге асырылады. Үздіксіздік «оқытушы-студент», «студент-студент» тікелей сабақта өзара әрекеттесумен қатар «жоғары оқу орны – студент - кәсіби іс-әрекет саласындағы серіктестер» арасында кездесулер, қонақ дәрістерін ұйымдастыру арқылы да жүзеге асырылады.

Зерттеу барысындағы нақтыланған негізгі әлеуметтік технологияларға мыналар жатқызылады: әлеуметтік кеңес беру, әлеуметтік диагностика, әлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік профилактика, әлеуметтік бақылау, әлеуметтік қорғау (патронаж), әлеуметтік оңалту, әлеуметтік камтамасыздандыру.

Серіктестік қарым-қатынасты технологияландыру – бұл, ең алдымен, әлеуметтік-педагогикалық іс-шаралардың түпкілікті нәтижеге қол жеткізуге, оқу үдерісінің қойылған мақсатқа бағытталуы (серіктестік қарым-қатынас құзыреттілігін қалыптастыру).

Қорытынды. Қазақстан Республикасындағы болашақ әлеуметтік педагогтарды әлеуметтік серіктестік жағдайында дайындауда сүйемелдеу технологиясының қарастырылған мәселелері ғылыми мақаланың нәтижелерін және зерттеу болжамының дұрыстығын дәлелдейтін қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі қоғамда қалыптасқан әлеуметтік-мәдени және экономикалық жағдай үздіксіз өзгеріп отыратын әлемде тез қайта құруға қабілетті, әлеуметтік серіктестердің барлық түрлерімен ынтымақтаса алатын білімді болашақ әлеуметтік педагогтарды дайындауды талап етеді. Мәселені практикалық тұрғыдан зерделеу әлеуметтік серіктестік оқу үдерісін ерекше ұйымдастыруды қажет ететінін көрсетеді және сүйемелдеу технологиясының үлгісін жасаудың арқасында мүмкін болатыны дәлелденді.

Әлеуметтік технологиялар технологиялық тұрғыдан екі мағынада түсіндіріледі:

- практикалық міндеттерді шешуде ғылымның теориялық тұжырымдарын қолдану тәсілі ретінде;

- әлеуметтік даму үдерісінде қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қолданылатын тәсілдер, әдістер, әсерлер жиынтығы ретінде.

Сондықтан әлеуметтік технологияны түсінудің әртүрлі тұғырларын жүйелеу олардың арасында ең маңыздыларын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- әлеуметтік технология – бұл белгілі, арнайы дайындалған және әлеуметтік мәселені шешуге бағытталған дәйекті іске асырылатын іс-әрекет;

- әлеуметтік технология – бұл әлеуметтік мәселені зерттеудің арнайы әзірленген бағдарламасы.

Сүйемелдеу технологиясының нақты ерекшелігі болашақ әлеуметтік педагогтарды серіктестік қарым-қатынасқа дайындауда «оқытушы – студент – серіктес» арасындағы бірлескен іс-әрекет элементтерінің бірізділігін реттеумен сипатталады. Мұнда әлеуметтік серіктестік қарым-қатынас категориясы ретінде әрекет ете отырып, сүйемелдеу субъектілерінің бір-біріне өзара әсер етуі мен ықпалының дамып келе жатқан үдерістерін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III (28.08.2021 берілген өзгерістермен және толықтыруларымен).

2. Galikhanov M.F., Kondratyev V.V., Elizarov D.V., Miftakhutdinova L.T. The system of additional professional education of the university as a platform for implementation of the federal project “New Opportunities for Everyone”// Vysshee Obrazovanie v Rossii. – 2021. – Vol. 29, No. 12. – P. 119-133.

3. Caldwell R., Cochran C. Infusing social justice in undergraduate nursing education: Fostering praxis through simulation // Journal of Forensic Nursing. – 2018. – Vol. 14, No. 2. – P. 88-97.

4. Barkmin M. An open platform for assessment and training of competencies // Proceedings of the 15th Workshop on Primary and Secondary Computing Education / Edited by T.Brinda, M. Armoni. – New York: Association for Computing Machinery, 2020. – Article number: 28.

5. Aas M., Paulsen J.M. National strategy for supporting school principal’s instructional leadership: A Scandinavian approach// Journal of Educational Administration. – 2019. – Vol.57, No. 5. – P. 540-553.

6. Fogarty C.T. Compassion, gratitude and awe: The role of pro-social emotions in training physicians for relational competence // International Journal of Psychiatry in Medicine. – 2020. – Vol. 55, No. 5. – P. 314-320.

7. Berger C., Valenzuela J., Tsikis J., Fletcher C. School professionals' knowledge and beliefs about youth with chronic illness // Journal of School Health. – 2018. – Vol. 88, No. 8. – P.615-623.

8. Gerasimova E.K. Implementation of training using electronic learning materials based // CEUR Workshop Proceedings. – 2021. – Vol. 2834. – P. 137-147.

9. Қазақстан Республикасының «Әлеуметтік әріптестік туралы» Заңы 2000 жылғы 18 желтоқсандағы № 129-II ҚРЗ (Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 15 мамырдағы № 252 Заңымен күші жойылды).

10. Қазақстан Республикасы Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚР (Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі (2021.31.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).

11. Martinez-Ezquerro A., Martos Garcia A. Reading in current contexts of social education: Keys from literary formation // Pedagogia Social. – 2019. – Vol. 33. – P. 19-29.

12. Hao C.T., Bich N.T., Hai Anh N.T. Introducing the process of developing open education program for universities of information technology // Journal of Physics. – 2019. – Vol. 1340, No. 1. – Article number: 012024.

References:

1. *Qazaqstan Respwblikasınıñ «Bilim twralı» Zañı 2007 jılǵı 27 şildedegi № 319-III (28.08.2021 berilgen özgeristermen jäne tolıqtırwlarımen).*

2. *Galikhanov, M.F., Kondratyev, V.V., Elizarov, D.V., Miftakhutdinova, L.T. 2021. The system of additional professional education of the university as a platform for implementation of the federal project “New Opportunities for Everyone”. Vysshee Obrazovanie v Rossii, 29(12), 119-133.*

3. *Caldwell, R., Cochran, C. 2018. Infusing social justice in undergraduate nursing education: Fostering praxis through simulation. Journal of Forensic Nursing, 14(2), 88-97.*

4. Barkmin, M. 2020. An open platform for assessment and training of competencies. In: T.Brinda, M. Armoni (Eds.), Proceedings of the 15th Workshop on Primary and Secondary Computing Education (Article number: 28). New York: Association for Computing Machinery.
5. Aas, M., Paulsen, J.M.2019. National strategy for supporting school principal's instructional leadership: A Scandinavian approach. Journal of Educational Administration, 57(5), 540-553.
6. Fogarty, C.T. 2020. Compassion, gratitude and awe: The role of pro-social emotions in training physicians for relational competence. International Journal of Psychiatry in Medicine, 55(5), 314-320.
7. Berger C., Valenzuela J., Tsikis J., Fletcher C. School professionals' knowledge and beliefs about youth with chronic illness // Journal of School Health. – 2018. – Vol. 88, No. 8. – P.615-623.
8. Gerasimova E.K.Implementation of training using electronic learning materials based // CEUR Workshop Proceedings. – 2021. – Vol. 2834. – P. 137-147.
9. Qazaqstan Respwblikasınıñ «Álewmettik áriptestik twralı» Zañı 2000 jılǵı 18 jeltoqsandaǵı № 129-II QRZ (Qazaqstan Respwblikasınıñ 2007 jılǵı 15 mamırdaǵı № 252 Zañımen küşı joyıldı).
10. Qazaqstan Respwblikasi Eñbek Kodeksi 2015 jılǵı 23 qaraşadaǵı № 414-V QR (Qazaqstan Respwblikasınıñ Eñbek Kodeksi (2021.31.03. berilgen özgerister men tolıqtırwlarımen).
11. Martinez-Ezquerro, A., Martos Garcia, A. 2019. Reading in current contexts of social education: Keys from literary formation. Pedagogia Social, 33, 19-29.
12. Hao, C.T., Bich, N.T., Hai Anh, N.T.2019. Introducing the process of developing open education program for universities of information technology. Journal of Physics, 1340(1),Article number: 012024.

УДК 378.147
МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.14>

Пентина Е.О.,^{1*} Кузнецова Т.Д.¹

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана
г. Алматы, Казахстан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАРРАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЯ: ОПЫТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Внимание авторов фокусируется на вопросах, касающихся профессионально-значимых компетенции в контекстно-базируемом обучении как сложном многоуровневом процессе, одним из продуктов которого является нарратив. Ведущая идея эксперимента заключается в том, что формирование нарративной компетенции-это целенаправленный, методически-управляемый процесс, поэтапного формирования нарративной компетенции в контекстно-базируемой и когнитивно- коммуникативной деятельности студентов – будущих учителей ИЯ, где основным механизмом управления выступает контекст. Контекст связан с понятием «ситуация», определяемым как система условий, побуждающих субъекта к действию и опосредующих его активность. В целях проведенного исследования, авторы рассматривают контекст в рамках разработанной А.А. Залевской концепции внутреннего и внешнего контекста. Предпринимается попытка доказать, что контекст будущей профессиональной деятельности и ситуации является механизмом управления в формировании нарратива. В качестве ведущего компонента выступает внешний контекст (контекст ситуации) во взаимодействии с внутренним контекстом (знания и опыт) как результат переработки когнитивной, перцептивной и аффективной информации в процессе когниции и общения.

Ключевые слова: нарратив, нарративная компетенция, контекст, ситуация, контекстно-базируемое обучение, когнитивно-коммуникативная деятельность.

Пентина Е.О.,¹ Кузнецова Т.Д.¹

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемтілдері университеті
Алматы қ., Қазақстан

БОЛАШАҚ ШЕТ ТІЛДЕР МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ НАРРАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ: ЗЕРТТЕУ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Авторлардың назары өзінің өнімдерінің бірі нарратив болып табылатын көпдеңгейлі күрделі процесс ретінде контекстке негізделген оқытудағы кәсіби-маңызды құзыреттіліктерге қатысты мәселелерге тоқтатылады. Эксперименттің жетекші идеясы - нарративтік (баяндау) құзыреттілігін қалыптастыру - болашақ шет тілі мұғалімдерінің контекстке негізделген және когнитивті-коммуникативті іс - әрекеттердегі нарративтік құзыреттіліктің кезең – кезеңімен қалыптастырудың мақсатты, әдістеме арқылы басқарылатын процесі, және мұнда контекст — басқарудың негізгі механизмі болып табылады. Контекст "жағдай" ұғымымен байланысты, ол ұғым іс-әрекетке итермелейтін және оның қызметіне делдал болатын жағдайлар жүйесі ретінде анықталады. Зерттеу мақсатында авторлар контексті А. А. Залевская жасаған ішкі және сыртқы контекст тұжырымдамасы аясында қарастырады. Болашақ кәсіби қызмет пен жағдайдың контексті нарративті қалыптастырудағы басқару механизмі екенін дәлелдеуге әрекет жасалады. Таным мен қарым-қатынас процесінде когнитивті, перцептивті және аффективті ақпаратты өңдеу нәтижесі ретінде, сыртқы контекст (жағдайдың контексті) ішкі контекстімен (білім мен тәжірибе) өзара әрекеттесу кезінде жетекші компонент ретінде әрекет етеді.

Түйін сөздер: нарратив, нарративтік құзыреттілік, контекст, жағдай, контекстке негізделген оқыту, когнитивті-коммуникативтік қызмет.

Pentina Y.O.,¹ Kuznetsova T.D.¹

¹*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages
Almaty, Kazakhstan*

PSYCHO-PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE NARRATIVE COMPETENCE FORMATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS: RESEARCH EXPERIENCE

Abstract

The attention of the authors is focused on issues related to professional competencies in context-based learning as a complex multi-level process, one of the products of which is narrative. The main idea of the experiment is that the formation of narrative competence is a purposeful, methodologically managed process of the narrative competence formation in the context-based and cognitive-communicative activities of students - future foreign language teachers. The context in this process is presented as the main control mechanism, which is associated with the concept of "situation", defined as a system of conditions that induce the subject to action and mediate his activity. For the purposes of the research, the authors consider the context within the framework developed by A.A. Zalevskaia concept of internal and external context. The authors attempt to prove that the context of future professional activity and situation is a managing mechanism in the formation of a narrative. The leading component is the external context (the context of the situation) in interaction with the internal context (knowledge and experience) as a result of the processing of cognitive, perceptive and affective information in the process of cognition and communication.

Keywords: narrative, narrative competence, context, situation, context-based learning, cognitive-communicative activity.

Введение. В современной научной литературе нарративная компетенция (лат. narrator - рассказчик) определяется как готовность и способность строить собственные высказывания и

понимать высказывания других собеседников, представителей другой социокультурной общности и языковой среды, адекватно принятым в данном обществе социокультурным нормам. Сформированность нарративной компетенции обеспечивает успешность межкультурного общения с представителями лингвокультурных общностей и рассматривается в основе «personal experience stories», как часть компетенции в сфере межкультурного общения [1, с.125].

Очевидна актуальность формирования нарративной компетенции у учителей ИЯ, где нарратив выступает в разных формах и проявлениях, а также важность определения некоторых психолого-педагогических аспектов этого процесса в контекстно-базируемом обучении. В современной методике контекстным называют «такое обучение, в котором на языке наук с помощью всей системы дидактических форм, методов и средства обучения – традиционных и новых-последовательно моделируются предметное и социальное содержание будущей профессиональной деятельности специалиста, а усвоение им абстрактных знаний как знаковых систем наложено на канву этой деятельности» [1, с.36], т.е. вполне очевидно, что учение выступает такой «формой личностной активности», которая обеспечивает восприятие и усвоение необходимых предметно- профессиональных и социальных качеств личности специалиста в контексте будущей профессии [2, с.4].

Разработчики и последователи теории и технологии контекстного и контекстно-базируемого обучения (А.А. Вербицкий, Г.В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева, Н.А. Неудахина, Г.Х. Валеев, Н.К. Стамгалиева, А.Б. Тыныштыкбаева) утверждают, что сущность контекстного обучения состоит в организации активности студентов в соответствии с закономерностями перехода от учебных текстов, знаковых систем как материальных носителей прошлого опыта к профессиональной деятельности, через создание определенного контекста. А.А. Вербицкий научно обосновал необходимость введения в категориальный строй профессионального образования смыслообразующую категорию «контекст» как контекст будущей профессии. В научной литературе «контекст» (лат. contextus – соединение, тесная связь), определяется как система внутренних и внешних условий жизни и деятельности человека, которая влияет на восприятие, понимание и преобразование им конкретной ситуации, придавая смысл и значение этой ситуации, как целому, так и ее компонентам. Следует отметить, что понятие «контекст» остается наиболее обсуждаемым и спорным для исследователей разных областей науки. В лингводидактике, как известно, контекст, в широком смысле слова, это ситуация речевого общения и средство семантизации лексики.

А.А. Вербицкий и О.Г. Ларионова отмечают, что контекст как система внутренних и внешних факторов и условий жизни и деятельности человека, влияет на особенности восприятия, понимания и преобразования им конкретной ситуации как целого так и ее компонентов. «Предметные, социокультурные, пространственно-временные и иные характеристики ситуации, в которых действует человек, образуют внешний контекст, а уникальные для каждого человека индивидуально-психологические и личностные особенности, его установки, знания и опыт-внутренний контекст деятельности» [3, с.5]. Исследования показывают, что объяснение любого когнитивного явления требует изучения как контекста, в котором оно происходит, так и внутренней природы самого явления. Поэтому деятельностное моделирование предметного и социального контекстов профессиональной деятельности, которой овладевает студент, придает его учебной деятельности личностный смысл, способствуя «присвоению» содержания профессии [3, с.6].

Таким образом, модель контекстно обучения можно представить как структуру, состоящую из трех взаимосвязанных и взаимозависимых звеньев: внутреннего контекста, внешнего контекста и выполняемой студентами учебной деятельности, которая последовательно трансформируется в профессиональную.

Психологи отмечают особую роль контекста в процессе переработки информации, так как именно, прежде чем приступить к действию, человек старается собрать как можно больше контекстной информации. Психологи называют такое опережающее отражение (преднастройку, ожидание, интуицию) антипацией, которая создается под влиянием контекста [4, с.1].

Следовательно, контекст может активизировать мышление субъекта, его память и вводить его в состояние проблемной или творческой ситуации, погружая субъекта во все новые контексты.

В целях нашего исследования мы рассматриваем контекст в рамках разработанной А.А. Залевской концепции внутреннего контекста, важной особенностью которой является акцент на постоянное взаимодействие между внутренним (когнитивным) и внешним контекстом, контекстом ситуации.

В русле когнитивной психологии внутренний контекст рассматривает Р.Стернберг, который отмечает, что внутренний (когнитивный) контекст влияет на процессы кодирования, декодирования, хранения и извлечения информации [5, с.13]. Он определяется не только схемами знаний, но и эмоциями, модальностями разных видов, состоянием сознания и внешним контекстом. В когнитивной лингвистике также признается важным трактовать контекст как ментальное явление и используется для обозначения «когнитивной репрезентации», которая формируясь в процессе взаимодействия человека с реальным миром, вступает в связь со знаниями, хранящимися в долговременной памяти человека. Из этого следует, что когниция и общение (в любой его форме) никогда не происходит в «деконтекстуальном вакууме» [6, с.39].

Основой для развития познания, когнитивных процессов и общения является внутренний и внешний контекст, взаимосвязь которых способствует способности человека лучше ориентироваться в живом мультимодальном гипертексте [7, с.8].

Внешний контекст включает в себя вербальный контекст (языковой и ситуативный). К внутреннему личностному контексту относятся: перцептивный опыт, эмоционально-оценочный и когнитивный. Внутренний контекст рассматривается как живой поликодовый гипертекст – как продукт переработки полимодального опыта взаимодействия индивида с естественной и социальной средой [7, с11]. Здесь речь идет о поликодовом индивидуальном образе мира, вне опоры на который никакое понимание или взаимопонимание происходить не могут. Индивидуальный поликодовый гипертекст делает возможными любые процессы понимания текста и взаимопонимания при общении. Персональный гипертекст (внутренний контекст) создает возможность понимания получаемых сообщений и решения задач. То, что лежит за словом для разных людей, только условно отвечает дефинициям словарей, особенно в условиях межкультурных контактов.

Итак, обширная научная литература по проблемам нарратива и нарративной компетенции фокусирует внимание на вопросах, касающихся:

1. определений нарратива и нарративной компетенции;
2. различных видений роли контекста внутреннего и внешнего в их взаимосвязи;
3. самой сущности профессионально-значимых компетенции в контекстно базируемом обучении как сложном многоуровневом процессе, одним из продуктов которого является нарратив (нарративный текст), который коммуникативно направлен и обладает структурно-смысловым единством и эмоциональной доминантой.

На этом этапе видится необходимым рассмотреть практический опыт формирования нарративной компетенции будущих учителей ИЯ. Для решения этой задачи было проведено исследование с опорой на современные данные наук о психологических механизмах переработки информации, о роли контекста и разработка модели с реализацией принципов когнитивности, коммуникативно- профессиональной направленности, рефлексивности и поэтапности.

Ведущая идея эксперимента заключается в том, что формирование нарративной компетенции- это целенаправленный, методически-управляемый процесс, поэтапного формирования нарративной компетенции в контекстно-базируемой и когнитивно- коммуникативной деятельности студентов – будущих учителей ИЯ, где основным механизмом управления выступает контекст. Основная цель эксперимента - доказать эффективность предлагаемой модели, где в качестве ведущего компонента выступает внешний контекст (контекст ситуации) во взаимодействии с внутренним контекстом (знания и опыт) как результат переработки когнитивной, перцептивной и аффективной информации в процессе когниции и общения.

Материалы и методы. Эксперимент включал пять этапов и проводился на педагогическом факультете иностранных языков, в рамках специальности - Иностранный язык: два иностранных

языка, со студентами третьего года обучения в первом полугодии 2021 года. Количество студентов - 73.

На организационном этапе, для установления первоначального уровня сформированности нарративной компетенции, было проведено диагностическое интервью, где студентам предлагалось дать определения нарративу и нарративной компетенции. Несмотря на то, что с вопросами интервью студенты справились не плохо, наблюдались затруднения с определением жанров нарратива, которые наиболее часто встречаются в образовательной деятельности учителя ИЯ. 53 участника из 73 определили нарратив как форму речи, 32 из них упомянули о логической последовательности и коммуникативных интенциях. Лишь 10 студентов сказали о том, что нарратив влияет на слушателя или читателя. 45 из 73 отметили, что нарратив не длиннее одного предложения, что является неверным утверждением.

Определения нарративной компетенции студентов были не точными, кратко изложенными и изолированы от контекста будущей профессиональной деятельности учителя ИЯ. 14 респондентов упомянули о некоторых навыках, которые необходимы в процессе порождения нарратива, основываясь на собственном опыте, но не касательно контекста будущей профессии. Несмотря на это, 62 студента отметили, что развитие нарративной компетенции будущих учителей иностранного языка играет важную роль в образовательном процессе. Согласно их мнения, существует прямая связь между порождением нарратива и обучением. 38 из 73 утверждают, что пробовали некоторые методы и техники порождения нарратива, выполняя коммуникативные задания на уроках ИЯ. Только 9 участников отметили, что никогда не использовали нарратив в обучении ИЯ. На наш взгляд, это объясняется тем, что у этих студентов неверная интерпретация и представления о нарративе. Перечисляя наиболее частые нарративные жанры, реализуемые в учебном процессе, студенты назвали: объяснение, рассуждение, пересказ, лекция и доклад.

На понятийно-когнитивном этапе обсуждалось понятие нарратива, а также студенты познакомились с образцами нарратива в разных жанрах: рассказ, сказка, научная статья, рекомендации учителя, описание и объяснение в письменной и устной форме, обращая внимание на лингвистические и структурные особенности каждого из них. Затем в качестве деятельности для групповой работы студенты выявляли интенции, представленные в каждом жанре и коммуникативные функции.

На информационно-аккумуляционном этапе студенты работали с представленным нарративом в видео-материале “Personalized learning”, где их вниманию был представлен синхронно-зрительный и слуховой ряд. В отличие от печатной подачи материала, видео являясь объектом познания для студентов значительно расширяет объем социокультурной информации, стимулирует речевую активность. Однако, сначала некоторым студентам было довольно трудно определять интенцию речевого акта и выявлять его особенности. В их оценочных суждениях часто использовались формальные фразы: I agree/disagree; I like/dislike; Its’ a good idea и тд, ограничиваясь кратким выражением о собственном мнении, по нарративу и не выражая собственных идей в содержательном виде перцептивной, когнитивной и аффективно-оценочной переработки подобной информации в когниции и общении без достаточно сложившегося опыта.

На прагматико-репрезентирующем этапе решалась задача по формированию умений реализовать прагматическую установку и развить умения убедить, доказать, воздействовать на собеседника и адекватно реагировать на его контраргументы. В ходе анализа письменных нарративов студентов (эссе) по теме: “What would I change in education”, выявлено, что 75% студентов, исходя из собственного опыта, свободно выражают свои намерения, но при этом наблюдается недостаточная аргументированность точки зрения. Организация эссе и его построение реализуется с присущей ему структурой и отличительными особенностями. 40% студентов порождают содержательный, логически связный нарратив, соотнося его части (вступление, главная часть и заключение) друг с другом, выражая единую мысль. Однако, развитие аргументационных навыков для выражения идей, умений убеждать, воздействовать и доказательно презентовать свою точку зрения в personal experience stories у некоторых студентов оставляет желать лучшего.

Также осуществлялась деятельность с отрывками нарративов jigsaw reading, порождение joint narratives на ее основе и рефлексия. Считаем, что работа с отрывками нарративов по теме: “Assessment as a regulatory tool of management in education” реализовалась успешно. У студентов на высоком уровне получается выделять основную идею представленных нарративов и анализировать информацию. С опорой на контекст будущей профессии, учащиеся отлично ориентируются в отрывках текста, выделяют главную мысль и коррелируют ее с предыдущими положениями, изложенными в тексте, тем самым создают целостный и логически-связный нарратив.

В завершении, был осуществлен поиск добавочной информации по теме и порождение joint narratives в группах. У студентов развиваются умения выстраивать композиционный каркас высказывания, выбирать стратегии, организовывать последовательную цепочку тезисов. Собственный опыт в нарративной форме выражается достаточно аргументированно, с присущей логической последовательностью и адекватной реакцией на мнения сокурсников.

Для организации рефлексивной деятельности в нарративной форме, учащимся представлялась картинка садовника, как репрезентация учителя в образовательном процессе. Студенты рефлексировали и порождали собственные нарративные высказывания. Из наиболее точных ответов хочется выделить следующие:

- “Teaching starts from narrative. Students get the most important information from teacher’s narrative”.
- “Students learn how to create their own narratives observing teacher, who narrates”.
- “Teacher’s narrative plays a great role. With the help of narrative tools, teacher informs, guides, gives advice and support as I did during my teaching practice”.
- “Teacher gives valuable knowledge, presenting his/her narrative in the form of advice, feedback or life story”.

Был получен очень ценный отклик со стороны студентов. 2-3 минуты студентам было достаточно для того, чтобы зафиксировать основные идеи в письменном виде и в последующем выразить их в форме нарратива.

На контекстно-коммуникативном этапе организовано общение в контексте будущей профессии с использованием метода problem solving и прагма-профессиональных заданий на основе фрагментов из фильма “Freedom writers”, в котором раскрываются конфликтные педагогические ситуации и проблемные моменты в образовательном процессе.

После проблемных вопросов, студентам предлагаются следующие задания для дискуссии:

1. Define the main problem and its reasons.
2. Do you like/dislike the teacher’s solution? Why/ why not?
3. What are your feelings as a teacher?
4. Describe the teacher’s/students’ reactions and behavior. Analyze them.
5. Give your own suggestions to solve these conflicts.

Отмечается достаточно высокий уровень умений распознавать главную цель и стратегию представленного нарратива, умений выбирать логику построения собственного нарратива (нарративного текста как элементарной единицы дискурса), умений выявлять интенциональный подтекст нарративного содержания с целью понимания процесса формирования и хода раскрытия основной мысли.

Учащиеся используют различные виды интенций для достижения собственных коммуникативных целей. Происходит осуществление коммуникации по содержанию будущей профессиональной деятельности и решение проблемных моментов, связанных с ней. Студентам удается порождать целостные нарративы аргументационно-полемиического характера и вести общение в контексте будущей профессии. Для этой цели используются прагма-профессиональные задания типа «sharing».

1) Tell about your first lesson at school: a) to your friend; b) to your teacher. Model your story in accordance with different communicative intentions and strategies (to prove, to influence, to make a joke, to arouse sympathy).

2) Describe a picture of a teacher creating your own situation and presenting ideas (picture of group of students, teacher's portrait).

3) Present your SWOT analysis of a book or video.

Наблюдается опасная тенденция, когда студенты, видя перед собой научную статью, не умеют с ней работать. Они априори решают, что данный материал исключительно полезен, не содержит отрицательных моментов, замечательно изложен и структурирован и может быть принят за истину. Следует вывод, что научную литературу студенты анализировать не умеют. Не дают критической оценки представленному материалу.

Для решения вышеперечисленных проблем, студентам предлагалась следующая проектная работа- анализ научной литературы на уровне экспертизы, анализа-синтеза, критической обработки и креативного использования.

Topic. Analysis and evaluation of narrative teaching techniques and methods in scientific literature.

Aim: Work with scientific literature on the level of knowledge use, analysis-synthesis and argumentation.

Project work. Search 1 article on narrative teaching techniques and methods in classroom practices.

1. Work with scientific literature on the level of knowledge use. Expertize a scientific article, write a positive or negative review.

2. Work with scientific literature on the level of analysis-synthesis. On the basis of the scientific article, write thesis reflecting on the main idea.

3. Work with scientific literature on the level of argumentation on the positive or negative aspects of the thesis. Answer the following questions:

-What is your position?

-What information can be beneficial in terms of the problem solution concerning FLT?

4. Work with scientific literature on the level of creative use of the information. Make prognosis on the possible results of developing theoretical and practical aspects, based on the recommendations given by the author of the article.

Результаты и их обсуждение. На наш взгляд, важно представить анализ работы студентов на информационно-аккумулирующем этапе, в ходе которого был представлен нарратив в видеоматериале "Personalized learning". Проводя нарративный анализ, студенты кратко выражали собственное мнение и их идеи были не четко сформулированы, ввиду небольшого опыта перцептивной, когнитивной и аффективно-оценочной переработки информации в когниции и общении. Поэтому не угадывались различные типы и формы интенции. Мысль нарратора чаще всего полностью поддерживается студентами и не находит критической оценки. Отсюда следует, что необходимо интенсивнее работать над анализом представляемого нарратива, поиском добавочной информации, формированием умений использовать нарративы с опорой на контекст, и развивать умения аналитико-смысловой и оценочно-критической обработки поступающей информации для решения профессионально-значимых проблем.

По работе с заданием на метаязыковое прогнозирование на прагматико-репрезентирующем этапе, отмечаем, что 80% учащихся довольно неплохо справились с данным заданием. Опора на контекст нарратива помогает узнавать новые термины, анализировать предложенную информацию и ориентироваться в контексте ситуации. Однако, на низком уровне остаются умения выделять смысловые ядра нарратива, воспроизводить отдельные термины в ходе решения целенаправленных коммуникативных задач. Изложение нарратива в логической последовательности и отражение знаний и метаязыковых умений контекста будущей профессии происходит на низком уровне.

В качестве домашнего задания использовалось задание с аудио- материалом «Teacher's advice for exams», в контенте которого представлен нарратив учителя с его рекомендациями и советами для подготовки к экзаменам. Студентам были даны следующие вопросы по нарративу:

- Define the narrator and his/her purpose.
- Who are the listeners? What is their role?
- Analyze narrators' intentions. Are they different and what do they depend on?
- Describe the structure and organization of the narrative. What are the main features?

- Analyze the order of presented narrative, its logical coherence and structure.

В силу того, что задание было дано для работы дома, у учащихся было больше времени поразмышлять над аудио-материалом и вопросами к нему, соответственно ответы студентов были обоснованными, логическими и трудных моментов не возникало.

На контекстно-коммуникативном этапе, в процессе моделирования общения в контексте будущей профессии с использованием *problem solving* на основе фрагментов из фильма “Freedom writers”, 13 студентов критически отнеслись к представленному заданию, найдя в представленных педагогических подходах отрицательные моменты и дали свое решение. Все учащиеся описали собственные мысли и рассуждения, отлично рефлексировали. 95% отметило, что обязательно будут применять в своей практике данные методы и подходы. 80% доказало, что проблемные задания мотивируют, подталкивают на размышления и помогают раскрываться, задействует креативное и критическое мышление, предоставляет возможность выразить собственную точку зрения. Студенты на достаточно высоком уровне могут угадывать возможные альтернативные суждения по основному вопросу и определяют собственную стратегию аргументирующего речевого поведения. Студенты сравнивают систему концептов иного лингвокультурного общества с концептами в родном языке. К наиболее часто сравниваемым концептам и понятиям студенты относят: отношение к учителю и учебе; взаимоотношения с родителями и сверстниками; поведение студентов в образовательном процессе; отношение к учебе; правила этикета и общения; ответственное отношение к учебе и т.д.

Заключение. С целью проверки эффективности проделанной экспериментальной работы, было проведено итоговое интервью. Вопросы представлены ниже:

1. Give definitions of a “narrative” and “narrative competence”.
2. What is the role of a narrative in FLT?
3. Describe the main characteristics of teacher’s narrative used in your teaching practice.

В сравнении с первоначальными данными, полученными в ходе организационного этапа эксперимента, ответы студентов более полные, точные и аргументированные. Определения нарратива и нарративной компетенции раскрываются в контексте будущей профессиональной деятельности учителя ИЯ. Затруднений с определением жанров нарратива, которые наиболее часто встречаются в образовательной деятельности учителя ИЯ, не выявлено. 70 участников из 73 определяют нарратив как логически-связное, аргументированное и четко коммуникативно-ориентированное высказывание, воздействующее на слушателя. 100% студентов отмечают, что формирование нарративной компетенции играет важную роль, потому что в профессиональной деятельности учителя ИЯ нарратив выступает в разных формах и проявлениях. Согласно их мнения, существует прямая связь между порождением нарратива и обучением:

“It helps students to understand parts of the whole story (beginning, body and conclusion) and make logical connection between them. It provides development of speaking skills”

“Students will manage with the tasks better through narration or storytelling”

“Narration is a teaching technique, which supplies effective learning. Narrative helps building relationships with students”

“Narrating is the most widespread teacher’s manner of presenting information”

“Narration is an effective pedagogical tool. Every form of narrative can wonderfully find its place in the classroom”

69 респондентов обосновали значимость таких отличительных особенностей нарратива учителя ИЯ как: контекстуальность, логическая последовательности, коммуникативная направленность, аргументированность, доступность и интересное изложение. Все студенты утвердительно ответили на вопрос о том, имели ли они опыт порождения нарратива на педагогической практике. Они упомянули о необходимых нарративных навыках, основываясь на собственном опыте. 70 студентов пробовали некоторые нарративные методы и техники.

Данные экспериментальной работы с использованной нами методики постадийного процесса формирования нарративной компетенции будущих учителей иностранного языка с опорой на контекст подтвердили гипотезу исследования. По всем показателям экспериментальным путем

зафиксирована положительная динамика, которая объясняется тем, что в экспериментальных группах была использована методика формирования нарративной компетенции будущих учителей иностранного языка, где в качестве ведущего компонента выступает внешний контекст (контекст ситуации) во взаимодействии с внутренним контекстом (знания и опыт) как результатом переработки когнитивной, перцептивной и аффективной информации в процессе когнитивной и общения.

Положительные результаты организации процесса формирования нарративной компетенции будущих учителей иностранного языка с опорой на контекст обосновываются, по нашему мнению, следующими факторами:

1. использованием методики, обеспечивающей путем целенаправленного постадийного формирования мотивационно-целевого, предметно-содержательного, процессуального и рефлексивного компонентов познавательного процесса, ориентированного на достижение конечного результата;

2. когнитивно базируемым обучением, где в качестве ведущего компонента выступает внешний контекст (контекст ситуации) во взаимодействии с внутренним контекстом, как результатом переработки когнитивной, перцептивной и аффективной информации;

3. комплексом упражнений, адекватных формируемым профессионально-значимые нарративные умения;

4. применение нарративных и рефлексивных технологий.

Список использованной литературы:

1. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – С.339.

2. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение [Электронный ресурс]. –2020. –URL: https://studme.org/145896/psihologiya/kontekstnoe_obuchenie (дата обращения: 15.01.2022).

3. Темнова Л.В. Когнитивная психология в контексте проблем современного образования [Электронный ресурс]. –2020. –URL: <https://books.google.kz/books?id=GRVgDwAAQBAJ&pg=PT53&lpg=PT53&dBE> (дата обращения: 15.01.2022).

4. Вербицкий А. А., Калашиников В.Г. Категория «контекст» в психологии и педагогике. М -, 2010. – С.178

5. Sternberg R.J. Cognitive Psychology [Электронный ресурс]. –2020. –URL: https://www.goodreads.com/book/show/1127139.Cognitive_Psychology (дата обращения: 16.01.2022).

6. Сазонова Т.Ю. Моделирование процессов идентификации слова человеком: психолингвистический подход. – Тверь, 2000 – С.134

7. Залевская А.А. Вопросы естественного семиозиса. Монография – Тверь, 2018. - С.159

References:

1. Kunanbaeva S.S. Teoriya i praktika sovremennogo inoyazychnogo obrazovaniya. – Almaty, 2010. - S.339.

2. Verbiczkij A. A. Novaya obrazovatel`naya paradigma i kontekstnoe obuchenie [Elektronnyj resurs]. -2020. -URL: https://studme.org/145896/psihologiya/kontekstnoe_obuchenie (data obrashheniya: 15.01.2022).

3. Temnova L.V. Kognitivnaya psikhologiya v kontekste problem sovremennogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]. -2020 . -URL: <https://books.google.kz/books?id=GRVgDwAAQBAJ&pg=PT53&lpg=PT53&dBE> (data obrashheniya: 15.01.2022).

4. Verbiczkij A. A., Kalashnikov V.G. Kategoriya «kontekst» v psikhologii i pedagogike. M-, 2010. – S.178.

5. Sternberg R.J. Cognitive Psychology [Elektronnyj resurs]. -2020. -URL: https://www.goodreads.com/book/show/1127139.Cognitive_Psychology (data obrashheniya: 16.01.2022).

6. Sazonova T.Y. Modelirovanie proccessov identifikaczi slova chelovekom: psikholingvisticheskij podkhod. - Tver`, 2000 – S.134
7. Zalevskaya A.A. Voprosy estestvennogo semiozisa. Monografiya – Tver`, 2018. - S.159

ӘОЖ 371.3
МРНТИ 14.35.01

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.15>

Есимғалиева Т.М.,¹ Косшыгулова А.С.^{2*}

¹Логистика және көлік академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Бұл мақала болашақ педагогтарды даярлауда кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуын зерттеуге бағытталған. Осы орайда авторлар педагогикалық жоғары оқу орындарында білім алатын студенттерді даярлауда кәсіби сапаларды қалыптастыруға ерекше мән береді. Мақалада болашақ педагогтарды дамытуда кәсіби құзыреттілік негізгі өзектілік ретінде негізделеді. Педагогтарды даярлауда қолданылған теориялық әдістеріне шолу жасалды. Отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерін негізге ала отырып, «Кәсіби құзыреттілік» ұғымының контент талдауы ұсынылады. Зерттеуде құзырет, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік ұғымдарына анықтама беріліп, педагогқа тән құзыреттіліктер ажыратылады. Зерттеуде сауалнама әдісі қолданылып, білім алушылардың кәсіби құзыреттілік ұғымын қаншалықты түсінетігі айқындалды. Қарастырылған зерттеулер кәсіби құзыреттіліктің болашақ педагогтар үшін маңыздылығын көрсете отырып тұжырымдалады.

Түйін сөздер: педагог, даярлық, құзырет, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік.

Есимғалиева Т.М.,¹ Косшыгулова А.С.^{2*}

¹Академия логистики и транспорта, г.Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

Данная статья направлена на изучение сформированности профессиональных компетенций в подготовке будущих педагогов. В этой связи авторы уделяют особое внимание формированию профессиональных качеств в подготовке студентов, обучающихся в педагогических вузах. В статье в качестве основной актуальности обосновывается профессиональная компетентность в развитии будущих педагогов. Проведен обзор теоретических методов, использованных при подготовке педагогов. На основе исследований отечественных и зарубежных ученых предлагается контент-анализ понятия «профессиональная компетентность». В исследовании дано определение понятий компетенция, компетентность, профессиональная компетентность, выделены компетенции, присущие педагогу. В исследовании использовался метод анкетирования для определения степени понимания студентами понятия профессиональной компетентности. Рассмотренные исследования были сформулированы с указанием значимости профессиональной компетентности для будущих педагогов.

Ключевые слова: педагог, подготовка, компетентность, профессиональная компетентность.

Yessimgaliyeva T.M.,¹ Kosshygulova A.S.^{2*}

¹Academy of Logistics and Transport, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract

This article is aimed at studying the formation of professional competencies in the training of future teachers. In this regard, the authors pay special attention to the formation of professional qualities in the training of students studying at pedagogical universities. The article substantiates professional competence in the development of future teachers as the main relevance. A review of the theoretical methods used in the training of teachers is carried out. Based on the research of domestic and foreign scientists, a content analysis of the concept of «professional competence» is proposed. The study defines the concepts of competence, professional competence, identifies the competencies inherent in the teacher. The study used the questionnaire method to determine the extent to which students understand the concept of professional competence. The considered studies were formulated with an indication of the importance of professional competence for future teachers.

Keywords: teacher, training, competence, professional competence.

Кіріспе. Еліміздің жоғары оқу орындарының алдында педагог мамандардың даярлау міндеті ерекше қойылып отырғаны белгілі. Мұның өзі оларды жаңа ғылыми-педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің жоғары деңгейін игерген маман ретінде даярлау мәселесін тудырады.

Қазіргі таңда кәсіби деңгейде міндеттерді шешіп, бірлесіп қызмет етуге бейім, таңдау жасауға қабілетті мамандар даярлау бүгінгі күні өзекті деп айтуға болады. Сол себепті білім берудің жаңа негізі жасалынды. Бұл негіз ретінде кәсіби құзыреттілікті басшылыққа алуға болады. Құзыреттілік негізіне жалпы және пәндік-арнайы қалыптасқан білім, білік, дағдылар жиынтығы жатады.

Қазақстанда заманауи білімді дамытуда озық мемлекеттердің тәжірибесін игеріп, әр педагогтың қабілетін ашу, педагогтардың білім сапасын көтеру, бәсекеге қабілеттілігін арттыру, кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру білім беру бағдарламаларында назар аударылған.

Бүгінгі білім беру мақсаты білім, білік, дағдыны қарастыра отырып, қоғамда барлық дағдыларды іс жүзінде жүзеге асыруға қабілетті болашақ педагогтарды қажет етеді. Сол себепті қазіргі әлемде аталған бағыттармен қатар педагогтарды даярлауда «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдары тереңірек қарастырылуда.

Латын тілінен аударғанда «құзыреттілік» - «competentia» дегеніміз адамның білімді, білікті, тәжірибесі бар мәселелердің ауқымын білдіреді. Егер адам құзыретті болса, онда оның белгілі бір салада тиісті білімі мен тәжірибесі бар, бұл адамға осы саланы бағалап, тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді [1, б. 58-64].

Зерттеу тақырыбымызды сонымен бірге *құзыреттілікке негізделген тәсіл* ұғымымен де байланыстыруға болады. *Құзыреттілікке негізделген тәсіл* - білім алушының өзгермелі, көпфакторлы нарықта өмір сүру және жақсы өмір сүру қабілетін, әлеуетін білдіретін құзыреттер жиынтығын игеруге жағдай жасау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған - экономикалық, әлеуметтік-саяси, коммуникациялық және ақпараттық қоғам бағытын білдіреді [2, б. 3-11].

Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру А.А.Узденова [3], В.М.Гончаренко [4], Л.А.Краснова [5] және т.б. зерттеулерінде қарастырылған.

Студенттердің құзыреттілігін, кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселелері туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген отандық және шетелдік ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табады. Атап айтқанда, Н.М.Абляимова [6], К.С.Кудайбергенова [7], Б.Р.Қасқатаева [8], Б.Т.Барсай [9], Б.Ж.Еспенбетов [10] және т.б.

ғалымдар кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және практикалық астарларын зерттеген.

Ғалым Б.Т.Кенжебековтың докторлық диссертация жұмысында: құзыреттілік, біздің ұғымымызда, жеке тұлғаның теориялық білімі мен практикалық тәжірибесіне сай белгілі бір міндеттерді орындауға дайындығы және қабілеті. Нақтылай айтып кеткен жөн, «дайындық» ұғымы «бәрі орындалған, бір нәрсе үшін бәрі дайын» дейтіндей жағдай мағынасын анықтау үшін, ал қабілет - іскерлік белгілі бір әрекетті орындау мүмкіндігін білдіру үшін қолданылады. Бұл мағыналар құзыреттіліктің мәні мен мазмұнын жеткізіп, ашып тұрады. Құзыреттілік теория мен практиканың бірлігі негізінде қалыптасады. Ол жансыз жаттанды білім түрінде емес, жеке тұлғаның танымға, ойлауға, қатысын және әрекетке, белгілі мәселелерді ұсынып, шешім жасауға, оның барысы мен нәтижелерін талдауға, ұдайы түрде ұтымды түзетулер енгізіп отыруға деген іскерлігінің белсенділігінен көрінеді деп қорытынды жасайды [11].

Біз ғалым Б.Т.Кенжебековтың пікіріне қосыламыз, әрбір педагогтың қалыптасуына білім, білік, дағдыларының дамуына аталған құзыреттіліктердің ықпалы зор. Себебі болашақ педагог мамандарға теориялық, тәжірибелік тұрғыда даярлық қажет. Демек, жаңа білімді игеруде, оны өз қызметінде қолдана алуда кәсіби құзыреттіліктің орны ерекше болмақ.

Жоғарыда аталған ғалымдардың пікірлерін талдай келе, біздің ойымызша, құзыреттілік болашақ педагогтың өзегі болып табылады, сондықтан оған аса көңіл бөлу қажет деп есептейміз. Жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ мамандардың кәсіби тұлғалық қасиеттерін, білімдарлығын, алған білімдерін өмірде қолдана білуін қалыптастыру қазіргі білім берудің көкейкесті мәселелерінің бірі. Сондықтан қазіргі педагогтардың кәсібилік деңгейінің негізгі көрсеткіші оның кәсіби құзыреттілігі екендігі белгілі.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеуімізде теориялық талдаулар жүргізіліп, оны педагогикалық тұрғыда негіздеуде контент талдау әдісі, сауалнама әдісі арқылы зерттедік.

Алдымен құзыреттілік түрлерін талдап өтейік:

Білім беру құзыреттілігі мен жай құзыреттілік ұғымдарын ажырату қажет. Студенттің құзыреттілігі - бұл оның болашағының бейнесі, білімді игеру үшін тірек нүктесі. Негізгі білім беру құзыреттілігі:

1. Құндылық-семантикалық құзыреттілік. Бұл құзыреттілік ең алдымен білім алушының құндылық идеяларымен, оның қоршаған әлемді түсіну және көру, осы әлемдегі рөлін түсіну және өзінің мақсатын білу қабілеттерімен байланысты. Бұл құзыреттілік білім беру немесе басқа да іс-әрекетте өзін-өзі анықтайды.

2. Жалпы мәдени құзыреттілік. Бұл студенттің жауаптарын білуге тиісті сұрақтар шеңберін анықтайды, ол үшін белгілі бір білім мен іс-әрекет тәжірибесі болуы керек.

3. Оқу-танымдық құзыреттілік. Бұл логикалық, жалпы білім беру, әдістемелік қызметтің элементтерін қамтитын адамның танымдық әрекеті және оған өзін-өзі бағалау білімдері мен дағдылары кіреді.

4. Ақпараттық құзыреттілік. Бұл құзыреттілік нақты объектілермен (теледидар, факс, компьютер, магнитофон және т.б.) және ақпараттық технологиялармен, қажетті ақпаратты өз бетінше табу және таңдау қабілетімен байланысты.

5. Коммуникативті құзыреттілік. Құзыреттілік тілдерді білумен, басқалармен қарым-қатынас жасау қабілетімен, топта жұмыс істеу дағдыларымен, ұжымда әртүрлі әлеуметтік рөлдерді иеленумен байланысты.

6. Әлеуметтік және еңбек құзыреттілігі. Құзыреттілік азаматтық іс-әрекет тәжірибесімен байланысты, студент азамат, бақылаушы, өкіл және сайлаушы рөлін атқарады. Студенттің өмірге қажетті функционалдық сауаттылығы мен әлеуметтік қатынас дағдылары бар.

7. Жеке өзін-өзі жетілдіру құзыреттілігі. Студенттің физикалық, рухани, интеллектуалдық өзін-өзі дамыту және эмоционалды өзін-өзі реттеу, өзін-өзі қолдау қабілетін дамыту қабілеті [12, б. 336].

Жоғарыда құзыреттіліктерді талдап көрсетсек, ендігі кезекте ғалымдардың анықтамаларын контент-анализ әдісімен төмендегідей көрсетуге болады:

1 Кесте - «Кәсіби құзыреттілік» ұғымының контент талдауы:

Ғалымдар	Кәсіби құзыреттілік мазмұны
Кенжебеков Б.Т.	Жоғары білімді маманның кәсіби құзыреттілігі – маман тұлғасының ішкі психологиялық қасиеттері мен күйлерінің, кәсіби іс-әрекетті атқаруға қабілеті мен дайындығының күрделі де тұтас жүйесі.
Қасқатаева Б.Р.	Кәсіби құзырлылық – еңбектің нәтижелілігін айқындайтын білім мен іскерліктің, кәсіптік қасиеттердің жиынтығы және кәсіпке теориялық, практикалық дайындығының үйлесімділігі. Кәсіби-педагогикалық құзырлылық – мұғалімнің психологиялық, педагогикалық, пәндік білімділігі, оқытудың әдістемесі мен дидактикасын меңгергендігі, кәсіби тұлғалық қасиеттерін дамыта білу қабілеттері және оқытудың қазіргі технологияларын меңгергендігі.
Құдайбергенова К.С.	Кәсіби құзырлылық – «жоғары-төмен», «көп-аз» деген деңгейге сыймайтын, керісінше, сапалы жаңалықтарымен сипатталатын тұрақсыз көрсеткіш. Кәсіби құзырлылық үшін ең басты белгі – нақты ситуацияда байқалатын беделділік. Кәсіби-педагогикалық құзырлылық – мақсат, мән, құрылым, құрал, тәсілдер жөніндегі ақпараттануын, кәсіби әрекетті (білім), осы әрекет технологиясын меңгеруін (біліктілігі, дағдысы), педагог қызметінің маңыздылығын түсінуін қамтамасыз ететін педагогтың жеке психологиялық сапаларын жетілдіру және стандартты емес тапсырмаларды орындаудағы қабілеті.
Маркова А.К.	теориялық білімдердің, іскерліктер мен дағдылардың, кәсіптік позиция, психологиялық сапалардың жиынтығы.
Адольф А.В.	білімдердің, іскерліктер мен дағдылардың, кәсіби сапалар мен қабілеттердің жиынтығы.
Сластенин В.А.	педагогикалық іс-әрекетті жүзеге асырудағы теориялық және практикалық дайындықтың бірлігі.
Зимняя И.А.	маманның теориялық біліміне негізделген интеллектуальды және тұлғалық тәжірибесі.

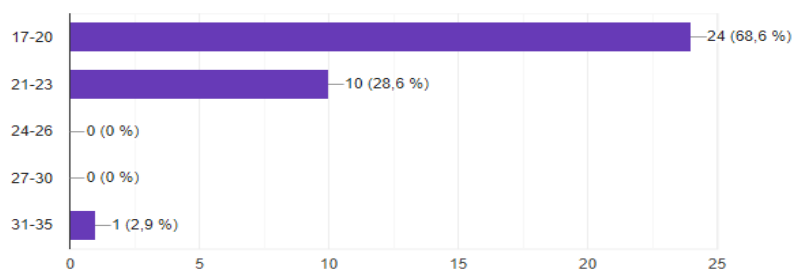
Жоғарыдағы кестені қорытындыласақ, «құзыреттілік», «кәсіби құзыреттілік» ұғымдары ғылымда жан-жақты қарастырылғанын байқадық. Ғалымдардың пікірлерін жүйелей келе, құзыреттілік - білім, дағдының нәтижесі, ал кәсіби құзыреттілік- білім, білік, дағдымен қатар, маманның шеберлігін және кез-келген жағдаяттардан шығудың жолын іздеп таба білетін қабілет екенін көрдік.

Болашақ мамандар көп тілді және көп мәдениетті қауымдастықтардың мәдени шығу тегіндегі айырмашылықтардан туындайтын қақтығыстарды шеше білуде арнайы құзыреттіліктерді қалыптастырудың да маңызы ерекше. Бұндай мәселенің негізгі шешімі педагог-психологтарды даярлаудың олардың кәсіби құзыреттерін ескеретін арнайы бағдарламасын әзірлеу (білім беру жүйесінің ағымдағы жай-күйі туралы хабардар болу, білім беру процесін ұйымдастырудың негізгі нормативтік құжаттарымен, сондай-ақ тәрбие жұмысының негізгі міндеттері мен бағыттарымен танысу, проблемаларды шеше білу, психологиялық-педагогикалық диагностика) т.б. және көптілді ортада қолданылатын оқытудың тиімді әдістерін бағалау болар еді [13, б. 61].

Зерттеу жұмысын әрі қарай талдау барысында, болашақ педагогтарды даярлауда білім алушылардан кәсіби құзыреттіліктің маңыздылығын, оны қаншалықты түсінетіндігін сауалнама әдісін жүргізу арқылы қарастырдық. Сауалнама алты сұрақтан құрастырылды, әр сұраққа қатысушылар электронды түрде жауап берді.

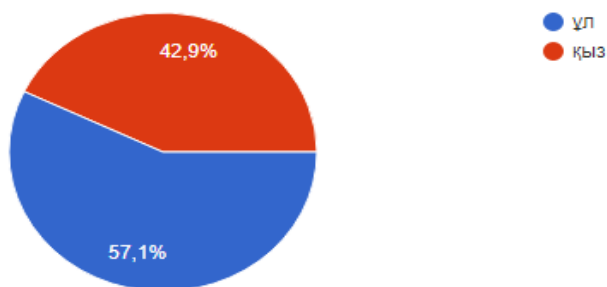
1. Сіздің жасыңыз?

35 ответов



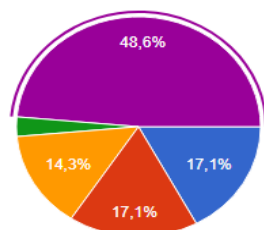
2. Сіздің жынысыңыз?

35 ответов



3. Болашақ педагогтарды даярлау дегенді қалай түсінесіз?

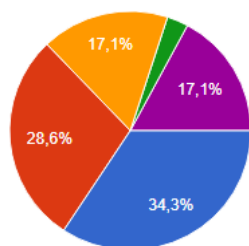
35 ответов



- Студенттерді мамандығына қарай бағыттау
- Болашақ педагогтарды кәсіби деңгейде даярлау
- Болашақ педагогтардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыру
- Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру
- Жоғарыда көрсетілген барлық жауаптар қажет деп ойлаймын

4. Құзырет, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік ұғымдарына анықтама берсеңіз:

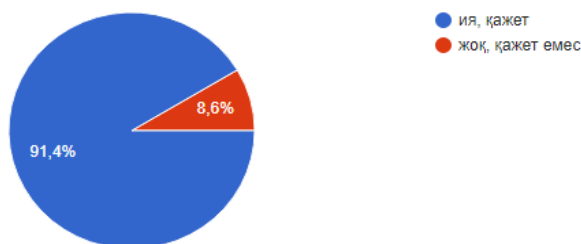
35 ответов



- Білімді игеру, өзінің мақсаттарын айқындай білу қабілеті
- Алынған теориялық білімдерді тәжірибеде қолдану
- Білім беру немесе басқа да іс-әрекетте өзін-өзі анықтай алу
- Ақпараттық технологияларды қолдана алу, қажетті ақпаратты өз бетінше табу
- Педагогтың психологиялық, педагогикалық, пәндік білімділігі, кө...

5. Болашақ маман ретінде кәсіби құзыреттілік әр педагогқа қажет деп ойлайсыз ба?

35 ответов



6. Болашақ педагогтарды даярлауда кәсіби құзыреттілік маңызды...

35 ответов



Сауалнамада көрсетілген сұрақтарды талдасақ, болашақ педагогтарды даярлау, құзырет, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік ұғымдарының болашақ педагогтар үшін маңыздылығы анықталды. Қатысушылардың басым бөлігі кәсіби құзыреттіліктің қажеттігін және оны түсінетіндігін айқындады. Әрбір білім алушы білімді теориямен бірге тәжірибеде қолдануды да қарастырды. Жүргізілген талдаулардан болашақ мамандарды даярлауда кәсіби құзыреттілік аса рөл атқаратынын және оның маман ретінде қалыптасуына әсер ететін байқадық. Кәсіби құзыреттілік кәсіби білімнің, біліктің, іс-әрекеттің қалыптасуын қамтиды, ұстаздың жалпы мәдени дамуын, өзінің көзқарасының және тұлғалық кәсіби құнды қасиеттердің қалыптасуын қамтиды.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеуіміздің нәтижесінде болашақ педагогтарды даярлаудың өзектілігі - кәсіби құзыреттілік екеніне тағы да көз жеткіздік. Сол себепті құзыреттілікті тұлға қабілеттерімен, даярлықтарымен тығыз қарым-қатынаста қарастырған жөн. Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үрдісі кәсіби білім, білік, дағдыны қалыптастыру, педагогтың жалпы мәдени дамуын, оның тұлғалық көзқарасын және кәсіби маңызды сапаларын қалыптастыруды білдіреді.

Зерттеу жұмыстарында ғалымдардың еңбектерін талдай келе, білікті және кәсіби-педагогикалық мәдениетке ие мамандар даярлауда олардың төмендегідей меңгеруге тиісті құзыреттіліктерін атауға болады:

- өзінің жалпы мәдени және интеллектуалдық деңгейін жетілдіру және дамыта білуі;
- өзінің кәсіби қызметінде ғылыми бағытын таңдауы үшін жаңа зерттеу әдістерін
- өздігінен меңгере білуі;
- кәсіби қарым-қатынас құралы ретінде шетел тілін еркін қолдана білуі;
- өзінің жеке ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті арқылы танымдық қабілеттерін жетілдіре білуі;
- ғылыми ортада коммуникативті қарым-қатынас орнату.
- ЖОО-да педагогикалық үрдісті ұйымдастыруға және жүзеге асыруға қабілетті болуы;
- кәсіби-педагогикалық қызметте жаңа ақпараттық құралдар мен технологияларды

- пайдалана білу қабілетінің болуы;
- кәсіби тұрғыдан өзіндік даму және жетілу қабілеттерін меңгеруі.

Қорытынды. Сонымен түйіндей келе, бүгінгі таңда педагогтарды даярлау кезек күттірмейтін міндет. Себебі, қоғамда болып жатырған өзекті проблемаларды көре біліп, оның шешімдерін табуда өзінің ой пікірін ортаға салып, өзінше талқылап өз ойын терең жеткізетін педагог кез-келген іс-әрекеттің табысты орындалуына ықпал етеді.

ЖОО-да болашақ педагогтарын даярлауда кәсіби құзыреттілік ең маңызды қасиет, сапалардың бірі және ол белгілі нәтижелерге қол жеткізуде аса рөл атқарады деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. Интернет-журнал «Эйдос». - 2002. - С. 58–64.
2. Андреев А. Знания или компетенции? / А. Андреев // Высшее образование в России. – а. 2005. – №2. – с. 3–11.
3. Узденова А.А. Формирование профессиональной компетентности будущих учителей как условие развития информационно-компьютерной культуры младших школьников: Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01: Карачаевск, 2002. – 158 с.
4. Гончаренко В.М. Мониторинг развития профессионально-педагогической компетентности педагогов общеобразовательной школы: Дис. ...канд.пед.наук: 13.00.01, 13.00.08 Екатеринбург, 2003. – 161 с.
5. Краснова Л.А. Технология формирования профессиональной компетенции учителя физики в педвузе: Дис. ... канд.пед.наук./ Л.А.Краснова. Елабуга. – 2002. –187 с.
6. Аблязимова Н.М. Болашақ физика мұғалімдерінің инновациялық технологияларды жүзеге асыруға кәсіптік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: п.ғ.к., диссертациясы. – Шымкент, 2010. - 36б.
7. Кудайбергенова К.С. Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының теориялық-әдіснамалық негіздері: п.ғ.д. диссертациясы. – Алматы, 2010. - 114б.
8. Қасқатаева Б.Р. Болашақ математика мұғалімін кәсіби дайындауда оның әдістемелік құзырлылығын қалыптастыру: п.ғ.д. диссер – Алматы: Қазақ мемлекеттік педагогикалық университеті, 2009. –308б.
9. Барсай Б.Т. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық негіздері: п.ғ.д. диссер – Шымкент: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2010. – 106б.
10. Еспенбетов Б.Ж. Ұлттық қолданбалы қолөнері негізінде болашақ мұғалімдердің кәсіби-көркемдік құзыреттілігін қалыптастыру (айықша ши тоқу мысалында): п.ғ.д. диссер – Қарағанды: Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, 2010. – 42б.
11. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: п.ғ.д. диссертациясы. – Қарағанды, 2005. - 38б.
12. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова// Лингводидактика и методика: Учебное пособие. М.: Академия, 2007. – 336 с.
13. Tlekshi M. Yessimgaliyeva, Peruza E. Zharylgassova, Gulbaram U. Mugauina, Aigul S. Kurmanbekova, Aigul B. Saduakhassova. Formation of professional competence of future teachers and psychologists// Opción, Año 35, Regular No.90-2 (2019): 47-66 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385.

References:

1. Hutorskoj, A.V. (2002). Kljuchevye kompetencii i obrazovatel'nye standarty [Key competencies and educational standards]. Internet-zhurnal «Jejdos». - 2002, 58-64 [in Russian].
2. Andreev A. Znaniya ili kompetencii? [Knowledge or competence]. Vysshee obrazovanie v Rossii Higher education in Russia. - 2005. - №2. – s. 3–11 [in Russian].
3. Wzdenova A.A. Formirovanie professionalnoy kompetentnosti bwdwshchix wchiteley kak wslovie razvitiya informacionno-kompyuternoy kwltwry mladshix shkolnikov: Dis. ...kand.ped.nawk: 13.00.01: Karachaevsk, 2002. -158 s [in Russian].

4. Goncharenko V.M. *Monitoring razvitiya professionalno-pedagogicheskoy kompetentnosti pedagogov obshcheobrazovatelnoy-shkoly: Dis. ...kand.ped.nauk: 13.00.01, 13.00.08 Ekaterinbwrq, 2003. – 161 s [in Russian].*
5. Krasnova L.A. *Texnologiya formirovaniya professionalnoy kompetencii wchitelya fiziki v pedvwe: Dis. ...kand.ped.nauk./Elabwga, 2002. – 187 s [in Russian].*
6. Ablyazimova N.M. *Bolasaq fizika mugalimderinin innovatsiyalıq texnologiyalardı juzege asıruga kasiptik quzirettiligın qalıptastırwdın pedagogikalıq sarttarı: p.g.k. dissertatsiyası.: – Sımkent, 2010. – 36 b 275 [in Kazakh].*
7. Kwdaybergeneva K.S *Quzırlılıqtın pedagogikalıq kategoriya retinde damwının teoriyalıq-adisnamalıq negizderi: p.g.k. dissertatsiyası.: – Almaty, 2010. - 114b [in Kazakh].*
8. Qasqataeva B.R. *Bolasaq matematika mugalimin kasibi dayındawda onın adistemelik quzırlılıgın qalıptastırw: p.g.k. dissertatsiyası: – Almaty: Qazaq memlekettik pedagogikalıq wniversiteti, 2009. – 308 b [in Kazakh].*
9. Barsay B.T. *Bolasaq bastawıs sınıp mugalimderinin kasibi-didaktikalıq quzirettiligın qalıptastırwdın gılımı-pedagogikalıq negizderi: p.g.d. dissertatsiyası. – Sımkent: Abay atındağı QazUPW, 2010. – 106b [in Kazakh].*
10. Espenbetov B.J. *Ulttıq qoldanbalı qoloneri negizinde bolasaq mugalimderdin kasibi-korkemdik quzirettiligın qalıptastırw (ayrıqsa shi toqw mısasında): p.g.d. dissertatsiyası – Qaragandı: Boketov atındağı Qaragandı memlekettik wniversiteti, 2010. – 42 b [in Kazakh].*
11. Kenjebekov, B.T. *Jogarı oqw ornı juyesinde bolasaq mamandardın kasibi quzirettiligın qalıptastırw: p.g.d. dissertatsiyası. – Qaragandı, 2005. - 38b [in Kazakh].*
12. Gal'skova, N.D. *Teoriya obuchenija inostrannym jazykam. Lingvodidaktika i metodika: Uchebnoe posobie [Theory of teaching foreign languages.Linguodidactics and Methodology]. M.: Akademiya. - 2007. – s. 336 c [in Russian].*
13. Tlekshi M. Yessimgaliyeva, Peruza E. Zharylgassova, Gulbaram U. Mugawina, Aigul S. Kurmanbekova, Aigul B. Saduakhassova. *Formation of professional competence of future teachers and psychologists// Opción, Año 35, Regular No.90-2 (2019): 47-66 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385 [in English].*

ӘОЖ 378.14

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.16>

Сардарова Ж.И.,^{1*} Жұмашева Н.С.,² Мусағалиева Г.Б.³

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Х. Досмұхамбетов атындағы Атырау университеті, Атырау, Қазақстан

³ М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал, Қазақстан

ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда әлемдік деңгейде жылдан -жылға қарқынды жылдамдықпен дамып келе жатқан цифрландыру үдерісі, ең алдымен, цифрлық құзыреттілікке ие білікті кадрларды қажет етуде. COVID-19 пандемиясы кезеңінде цифрлық технологияның білім беру жүйесіндегі ролі, оның орасан зор дидактикалық мүмкіндіктері нақты дәлелденіп, қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру мен оқу процесінің үздіксіздігін қамтамасыз тәжірибесін жинақтауға негіз болды. Мақалада зерттеу тақырыбына қатысты алыс, жақын шетелдік ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарына жан-жақты талдау жасалып, өзіндік ой қорытындысы тұжырымдалған. «Цифрлық құзыреттілік» ұғымы нақтыланып, анықтамасы ұсынылған. Сонымен қатар цифрлық құзыреттілік компоненттері (эмоционалды-еріктік, әлеуметтік медиақарым-қатынас, танымдық, әрекеттік, рефлексивті-бағалау) айқындалып, оларға сипаттама берілген. Авторлар зерттеу нәтижелері

негізінде бүгінгі таңда педагогтардың цифрлық құзыреттілігінің қалыптасу барысы мен орын алып отырған проблемаларды ашумен қатар, цифрлық құзыреттіліктерін арттыруға мүмкіндік беретін жұмыстар мазмұнын анықтаған.

Түйін сөздер: жаһандық цифрландыру, білім беруді цифрландыру, цифрлық технология, педагогтар, цифрлық құзыреттілік

Сардарова Ж. И.,¹ Жумашева Н.С.,² Мусағалиева Г.Б.³

¹*КазНПУ им.Абая, Алматы, Қазақстан*

²*Атырауский университет им.Х.Досмухамедова, Атырау, Қазақстан*

³*Западно-Казakhstanский университета им. М.Утемисова, Уральск, Қазақстан*

ЦИФРОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГОВ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ

Аннотация

Стремительно развивающийся в настоящее время на мировом уровне процесс цифровизации требует квалифицированных кадров, обладающих цифровыми компетенциями. В период пандемии COVID-19 роль цифровых технологий и ее огромные дидактические возможности в системе образования были достоверно подтверждены накоплением опыта в организации дистанционного обучения и обеспечении непрерывности учебного процесса. В статье сделан всесторонний анализ научно-исследовательских работ ученых ближнего и дальнего зарубежья по теме исследования, сформулированы собственные выводы. Уточнено и дано определение понятия "цифровая компетентность". Также выделены и охарактеризованы компоненты цифровых компетенций (эмоционально-волевые, социальные медиа-коммуникативные, познавательные, деятельностные, рефлексивно-оценочные). На основе результатов исследовательской практики авторами не только обоснованно раскрыты современное состояние сформированности у педагогов цифровых компетенций и ее существующие проблемы, но и освещены содержание работ, позволяющие повысить цифровую компетентность.

Ключевые слова: глобальная цифровизация, цифровизация образования, цифровые технологии, педагоги, цифровые компетенции

Sardarova Zh.I.,¹ Zhumasheva N.S.,² Musagalieva G.B.³

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

²*Atyrau University named after Kh. Dosmukhamedov, Atyrau, Kazakhstan*

³*West Kazakhstan University named after M. Utemisov, Uralsk, Kazakhstan*

DIGITAL COMPETENCE OF TEACHERS: CURRENT STATE, PROBLEMS

Abstract

Today, the process of digitalization, which is rapidly developing at the global level from year to year, requires, first of all, qualified personnel with digital competencies. During the COVID-19 pandemic, the role of digital technology in the education system, its huge didactic capabilities were clearly demonstrated and became the basis for summarizing the experience of organizing distance learning and ensuring the continuity of the educational process. In the article, a comprehensive analysis of the research work of scientists from near and far abroad on the topic of research was carried out and the conclusion of their own thoughts was formulated. The concept of "digital competence" has been clarified and its definition has been proposed. The components of digital competence (emotional-volitional, social media-communicative, cognitive, action, reflexive-evaluative) are also identified and described. Based on the results of the research, the authors determined the content of works that allow us to improve the digital competence of teachers, as well as reveal the current problems and the course of formation of digital competence of teachers..

Keywords: global digitalization, digitalization of education, digital technology, teachers, digital competence

Кіріспе. Жаһандық цифрландыру - бұл бүгінгі күн шындығы және одан тыс қоғам қызметінің бірде-бір саласы дамуы мүмкін болмауда. Білім алу және оларды жаңарту процесі қажет болған жағдайда үздіксіз өздігінен білім алу, қашықтықтан оқыту арқылы шешілуде. Бұны өз кезегінде Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Ж.Тоқаев 2021 жылғы 1-ші қаңтардағы «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру саласындағы қазіргі пандемия кезіндегі басты өзекті проблемалардың бірі онлайн білім беру платформасы екендігін атап өткен болатын [1].

Бүгінгі таңда педагог ақпаратты сақтау, өңдеу және беру құралдарымен қаныққан қоғамда өмір сүруге және белсенді әрекет етуге дайын болумен қатар қоғамды цифрландыру үрдісіне әсер етуге, белгілі бір пәнді оқып үйренудің мазмұны мен мақсатына толық сәйкес келетін цифрлық технологияларды шебер таңдап, сауатты қолдана білуі тиіс [2]. Қазіргі кезде біздің елімізде және әлемдік деңгейде жүріп жатқан кең көлемдегі қоғамды цифрландырумен байланысты білім беру жүйесін жаңару процесі жоғары оқу орындары кадрларын даярлаудың жаңа тәсілдерін әзірлеуді талап етуде. Егер соңғы кезге дейін білім беруді ақпараттандырудың негізгі проблемасы білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық жабдықталуымен байланысты болса, бүгінгі күні жаңа проблема туындап отыр - ол тек цифрлық технологияларды жақсы меңгерген оқытушылар құрамының жетіспеушілігімен қатар цифрлық білім ресурстарының мүмкіндіктерін жете меңгеріп, оның тиімді әдістемесін игергендердің аздығы. Осыған орай, цифрлық қоғам жағдайында шығармашылық белсенділігі мен адамгершілік болмысы бірдей үндескен, сыни ойлай білетін, ақпаратты өз қажетіне орынды қолдана алатын, ақпараттық сауаттылығы мен ақпаратпен жұмыс істеу құзыреттілігі қалыптасқан мамандардың қажеттілігі мен маңыздылығы алдыңғы орынға шықты [3].

Цифрлық экономиканы дамыту еліміздің ұлттық мақсаттарының бірі болып табылады. Сол себепті де білім беруді цифрландыру жағдайында педагогтардың цифрлық құзыреттілігінің қалыптасуы - күн талабы. Ол COVID-19 пандемиясы кезеңінде білім беру процесінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру тәжірибесімен және оқу процесінің үздіксіздігін сақтауға мүмкіндік беруімен дәлелденіп отыр.

Зерттеу мақсаты: цифрлық құзыреттілікке қатысты теориялық, ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдау негізінде анықтамасы мен құрылымдық компонентін нақтылау, оның күнделікті практикада педагогтарда қалыптасу деңгейін, проблемаларын анықтау.

Жалпы құзыреттілік тұрғының өзіне тән негізгі сипаттары: білім алушыға бағдарлы білім беру үрдісі; мұғалімнің білім берушілік ролі өзгеруі; білім беру мақсатының нақтылануы, білім мазмұнының, білім нәтижелерінің айқындалуы; білім беруді ұйымдастыру үрдісінің өзгеруі.

Құзыреттіліктің басты ерекшелігі дайын білімді меңгеру емес, «білімнің пайда болу жағдайларын, шарттарын талдау» болып табылады. Осы ыңғаймен ұйымдастырылған оқыту үрдісі зерттеушілік және практикалық сипатқа ие болады да білім беру мазмұнын игеру іс-әрекет тәсілдері оқушының өзіндік тәжірибесінде жүзеге асады. Осылайша, құзыреттілік – когнитивтік, пәндік-практикалық, тұлғалық тәжірибенің синтезі ретінде көрінеді.

Құзыреттілік, оның ішінде болашақ мамандарының ақпараттық технологиялар негізінде түйінді құзыреттілігін дамыту мәселелерін әр қырынан зерттеген отандық ғалымдардан Ш.Х.Құрманалина, Ж.А.Қараев, С.М.Кеңесбаев, М.Ж.Жадрина, Т.О.Балықбаев, А.К.Мынбаева және т.б. атап өте аламыз [4-9].

Ал цифрлық құзыреттілік тұжырымдамасына үнілсек, ол ресми зерттеулерде оқытудың жаңа көзқарасынан бастау алады. Ол адамның академиялық мансабында және кейіннен өмір бойы алға жылжуының негізгі құралы ретінде игеруді, жинақтауды қажет ететін дағдылар мен қабілеттер болып табылады.

Европалық комиссия сандық құзыреттілікті ақпараттық қоғамда жұмыс істеу, демалу және қарым-қатынас жасау үшін АКТ-ны қауіпсіз және сыни пайдалану ретінде түсінеді. Ол АКТ-ның негізгі дағдыларына негізделген: компьютерлерді ақпарат алу, бағалау, сақтау, өндіру, ұсыну және бөлісу, байланыс және бірлескен желілерге қатысу үшін пайдалану [10,15-бет].

Флорес пен Ройгтың (2019) пікірінше, сандық педагогикалық құзыреттілік тұжырымдамасын нақты қарастыратын болсақ, бұл көп өлшемді құзыреттіліктің бір түрі және оны АКТ-ны қолдана

отырып, оны білімге айналдыру үшін тиісті ақпаратты іздеуге, сыни таңдауға, алуға және өңдеуге мүмкіндік беретін дағдылар мен қабілеттерді жұмылдыру қабілеті ретінде анықтауға болады. Ол сонымен қатар мұндай ақпаратты әртүрлі технологиялық және сандық бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану арқылы қоғамда белгіленген ережелерді сақтау және осы құралдар көмегімен ақпараттандыру, оқыту, мәселелерді шешу және өзара әрекеттесудің әртүрлі сценарийлерінде қолдану мүмкіндігіне де ие [11]. Сондықтан да ғалымдардың берген тұжырымдары цифрлық ортада білім беру процесін ұйымдастырудың біліктері мен дағдыларын меңгерген, өзінің кәсіби қызметінде цифрлық технологияларды пайдаланатын және "цифрлық ұрпақтың" ерекшеліктерін және оны оқыту мен тәрбиелеу әдістерін білетін педагогтардың даярлығы сапасы мәселесі өзекті екенінің дәлелі бола алады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу әдістері: педагогтардың цифрлық құзыреттілік зерттеу мәселесі бойынша, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жасау, педагогикалық эксперимент, педагогикалық моделдеу, бақылау, сауалнама, тестілеу, диагностикалау және зерттеу деректерін статистикалық және математикалық өңдеу әдістері.

Алғаш рет 1997 жылы «цифрлық құзыреттілік» ұғымын американдық жазушы және журналист Пол Гилстер енгізді. Оның пікірінше, интернеттің гипермәтіндік өрісінде тұрақты болу жаңа мінез-құлық үлгілерін, ақпаратты іздеудің жаңа әдістерін және ресурстар арасында тез қозғалу мүмкіндігімен байланысты байланыс ерекшеліктерін қалыптастырады. Ол өз кезегінде желілік ойлаудың қалыптасуына әкеледі, оның маңызды сипаттамаларының бірі - жоғары ақпараттық-коммуникативті белсенділік. Цифрлық құзыреттілік-бұл компьютерлердің көмегімен әртүрлі форматтарда және көптеген көздерде берілген ақпаратты түсіну және пайдалану мүмкіндігі [12].

И.В. Гайдамашко мен Ю. В. Чепурнаның пікірінше, қарастырылып отырған құзыреттілік – бұл "адамның өмірдің барлық салаларында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сыни, сенімді, қауіпсіз және тиімді қолдану және таңдау мүмкіндігі, сондай-ақ оның осындай қызметке дайындығы" [13]

П.Гилстер сандық құзыреттілікке қол жеткізу өлшемдері ретінде келесі дағдыларды анықтайды:

- әртүрлі семиотикалық жүйелерде көрсетілген ақпаратты қабылдай білу (медиақұзыреттілік);
- қажетті ақпаратты және онымен жұмыс істеу құралдарын іздеу дағдылары, осы құралдарды тез меңгеру (ақпараттық құзыреттілік);
- басқа пайдаланушылармен қарым-қатынас жасау дағдылары (коммуникативтік құзыреттілік) [12].

Цифрлық құзыреттілікке берілген анықтамалардың ішінде ерекше назар аударатын көзқарастардың бірі -бұл Г.У.Солдатованың пікірі. Автордың тұжырымдауына, цифрлық құзыреттілік дегеніміз - бұл жеке тұлғаның құзыреттіліктерді (білім, білік, ынта, жауапкершілік) үздіксіз меңгеруге негізде түрлі салада инфокоммуникациялық технологияларды сенімді, тиімді, сыни және қауіпсіз таңдау мен қолдану қабілеті (ақпараттық орта, коммуникация, тұтыну, техносфера) және оған дайындығы [14]. Ғалым цифрлық құзыреттіліктің төрт түрін анықтайды, олар:

- *ақпараттық және медиақұзыреттілік*- цифрлық ақпаратты іздеумен, түсінумен, ұйымдастырумен және оны сыни тұрғыдан қабылдаумен, сондай-ақ цифрлық ресурстарды (мәтіндік, бейнелік, аудио және видео) пайдалана отырып, ақпараттық объектілерді құрумен байланысты білім, білік, ынта және жауапкершілік;
- *коммуникативтік құзыреттілік* -коммуникацияның түрлі нысандарына (электрондық пошта, чаттар, блогтар, форумдар), әртүрлі мақсаттарына қажетті білім, білік, ынталандыру мен жауапкершілік, әлеуметтік желілер және т.б.);
- *техникалық құзыреттілік* -компьютерлік желілермен, бұлттық қызметте түрлі тапсырмаларды шешуге, техникалық және бағдарламалық құралдарды тиімді пайдалануға мүмкіндік беретін білім, білік, ынта және жауапкершілік;

• *тұтынушылық құзыреттілік* -цифрлық құрылығылар мен интернеттің көмегімен күнделікті алуан түрлі мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін нақты өмірлік жағдайларға байланысты міндеттерді, түрлі қажеттіліктерді қанағаттандыратын білім, дағдылар, ынта және жауапкершілік.

Бұл орайда ресей ғалымы Е.В. Яковлева өз зерттеуінде цифрлық құзыреттілікті төрт компоненттер тізбегімен: ынта-тұлғалық, танымдық, әрекеттік, рефлексивті-бағалау қарастырады [15]. Сондай-ақ Т.А.Федотова, В.С.Федотова педагогтың цифрлық құзыреттілігін жалпы қолданушылық, жалпы педагогикалық, пәндік-педагогикалық цифрлық құзыреттер жиынтығы ретінде және оның қарқынды дамуының танымдық, қызметтік, шығармашылық аспектілерін сипаттайтын үш деңгейін (базалық, цифрлық қолдану, цифрлық трансформация) [16].

Зерттеу материалдарына жасалған талдау бізге цифрлық құзыреттілік ұғымына және оның құрылымына қатысты бірізді нақты көқарас жоқтығын көрсетті.

Зерттеу нәтижелері. Бүгінгі постиндустриалды қоғам - бұл ақпараттар, жаңа білімдер қоғамы, соған сәйкесті оны цифрлық қоғам, киберқоғам деп аталуда. Бұл білім беру саласын да өз әсерін тигізуде. Осыған орай цифрлық құзыреттілігі дамыған педагогтар қажеттілігі мен кәсіби қызметте цифрлық технологияларды тиімді қолдануда кәсіби дайындық деңгейлерінің жеткіліксіздігі арасында қарама-қайшылық туындап отыр.

Жоғары мектепте цифрлық құзыреттілікті қалыптастыру білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру негізінде және біліктілікті арттыру, кәсіби даярлау бағдарламалары арқылы мүмкін болып отыр. Бұндағы басты проблема - цифрлық құзыреттілік ұғымының құрылымдық мазмұнын нақтылай отырып, оны қалыптастыру, оны бағалау әдістемесін жасақтау.

Біз өз зерттеуімізде осы мәселелердің шешілу барысын, практик мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктері деңгейін және осы цифрлық технологияларды кәсіби деңгейде меңгеруде орын алып жатқан негізгі проблемаларды айқындау жұмысы орын алды.

Зерттеудің бастапқы кезеңінде басымдылық цифрлық технологияға, мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктеріне қатысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, ғылыми-зерттеу жұмыстарын талдау сияқты теориялық әдістермен қатар сауалнама, әңгімелесу, бақылау, диагностика жүргізу әдістері, яғни эмперикалық әдістер кеңінен орын алды. Соның нәтижесінде шетелдік, отандық ғалымдардың «цифрлық құзыреттілік» ұғымы мен оның компоненттеріне берілген пікірлерін сұрыптай біз цифрлық құзыреттілік ұғымы мен оның компоненттерін келесі мазмұнда нақтыладық: *цифрлық құзыреттілік* - бұл жеке тұлғаның өмірдің барлық салаларында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сыни таңдау негізінде сенімді, қауіпсіз және тиімді қолдануға мүмкіндік беретін қабілеттілік.

Цифрлық құзыреттілік компоненттері құрамы келесі мазмұн құрады: эмоционалды-еріктік; әлеуметтік медиақарым-қатынас; танымдық; әрекеттік; рефлексивті-бағалау. Көрсетілген компоненттердің сипаттамасы толықтай келесі кестеде берілген (кесте 1).

Кесте 1- **Цифрлық құзыреттілік компоненттері сипаттамасы**

N	Компонент	Сипаттамасы
1	эмоционалды-еріктік	- сандық технологиялар мен ресурстарды, пайдалануда мазасыздықтың болмауы және жаңа талаптардан қорықпау; - эмоционалды интеллектісі; - сандық ортада педагогикалық мақсатқа жетудегі табандылық; -цифрлық технологияларды игеру үдерісіндегі психологиялық жайлылық; - цифрлық технологияларды игеруге және цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға деген жеке уәждерді қамтуға тиіс; - цифрлық технологияларды игеру нәтижелеріне қол жеткізу, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану қажеттілігі және т. б.
2	әлеуметтік	- қашықтықтан оқытуда тұлғааралық қарым-қатынас құра

	медиақарым-қатынас	білу; - цифрлы ортадағы мәдениетті қарым-қатынас; - әлеуметтік желіде барлық интернет ресурстар көмегімен ақпарат алмасу
3	танымдық	- өзінің кәсіби қызметінің нормативтік-құқықтық негіздерін және күн талабына орай қауіпсіз білімі- дамыту ортасын жасақтауға қойылатын талаптарды білу; -білім алушылардың цифрлық ғасырға сәйкесті психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін оқу-тәрбие үдерісінде ескеру, тиімді тәсілдерін білу; - білім беру процесін ұйымдастыруға арналған негізгі цифрлық білім беру ресурстары мен платформаларының мүмкіндіктерін білу және т. б.
4	әрекеттік	- сандық технологиялар мен платформаларды пайдалана отырып, өзінің кәсіби қызметінің нәтижесін ескере және болжай білу; - денсаулық сақтау технологияларын қолдана отырып, Цифрлық технологиялар мен платформаларды қолдана отырып, педагогикалық процесті жобалау және жоспарлау мүмкіндігі; - цифрлық білім беру ресурстарының негізгі түрлерін ажырата білу және олардың тиімділігін арттыру үшін оларды оқу сабағының тиісті кезеңдерінде қолдану қабілеті;
5	Рефлексивті-бағалау	- цифрлық технологияларды игерудің жеке нәтижелерін бағалау қабілеті; - цифрлық технологияларды жете меңгеру, цифрлық білім беру ресурстарын қолдануда сындарлы, тұжырымды шешімдер қабылдай білу; - цифрлық технологияларды, цифрлық білім беру ресурстарымен жұмыста туындайтын кәсіби қиындықтарды оңтайлы шешу икемділігі; - күнделікті практикада цифрлық технологияларды жүзеге асырудағы педагогтың өзін-өзі басқаруы, бақылауы; - сандық платформалардың сандық технологияларын пайдалана отырып, өзінің педагогикалық қызметінің қорытындыларын шығаруға бағытталған бақылау-бағалау қызметін жүзеге асыру білігі және т. б.

Анықтау эксперименті кезінде жүргізілген бақылау, әңгімелесу, сауалнама жұмыстары цифрлық құзыреттілікті тиімді қалыптастыруда эмоционалды-еріктік компонентке басымдылық берілетіндігі анықталды. Бұл орайда эмоционалды-еріктік саланың адам қызметіне ықпалы эмперикалық зерттеулер негізінде дәлелденіп отыр. Сол себепті де біз жеке тұлғаның жеке стилі мен белсенділік көріністерін айқындау негізінде оның өзін-өзі реттеу ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретін еріктік өзін-өзі бақылау (ВСК) диагностикасын қолдандық

Нәтижелерді талқылау. Біз құрастырған цифрлық құзыреттілік құрылымына сүйене отырып, ең алдымен педагогтардың цифрлық технологияларды меңгеруге, әлеуметтік медиақарым-қатынасқа деген психологиялық тұрғыдан дайындық деңгейін анықтауды басшылыққа алдық.

Зерттеліп отырған проблема бойынша тәжірибелік жұмыс 2019-2021 жылдар аралығында ҚР БЖҚБАРИ базасында жүргізілді. Оған республикамыздың әр облыстарынан келген жалпы білім беретін орта мектептер директорларының оқу-әдістемелік жұмысы жөніндегі орынбасарлары қатысып, барлығы 122 педагог қамтылып, офлайн және онлайн түріндегі жұмыс түрлерін біріктірді.

«Цифрлық технологиямен жұмыс істеу сізде қандай күй, сезім тұрады? (қорқыныш, үрей, қуаныш, сенімділік, таңдану, қызығушылық), «Өзіңіздің цифрлық технологияның орасан зор мүмкіндіктерін меңгеруге психологиялық дайындық деңгейіңіз қандай деңгейде деп ойлайсыз ? (жоғары, төмен, орташа) деген сауалнамалардың қорытындысы бойынша цифрлық технологиямен жұмыс істеуге деген психологиялық дайындықтың төмен деңгейі - 14,6 %, орташа деңгейі - 45,2%, жоғары деңгейі - 41,2 %, құрады. Ал «әлеуметтік желідегі қарым-қатынастың тиімділігін қалай бағалар едіңіз» (қанағаттанарлық, орташа, жоғары, төмен); «әлеуметтік медиақарым-қатынастың сіздің кәсіби жұмысыңызға, жеке тұлғалық өсуіңізге ықпалы мен перспективасын 5 балдық жүйемен бағалаңыз», «цифрлық білім беру ресурстары мен платформаларының мүмкіндіктерін цифрлы ортадағы мәдениетті қарым-қатынас құруда қабілетіңізді қай деңгейге сәйкес келеді деп ойлайсыз (төмен, орташа, жоғары) деген мазмұнда берілген сауалнама бойынша келесі нәтиже алынды: төмен деңгей – 12, 8 %., орташа деңгей – 52-1 %, жоғары деңгей - 36,1 %.

Көрсетілген мазмұндағы жабық сұрақтармен қатар сауалнамаға ашық сұрақтар да іріктеліп алынды. Мысалы, «цифрлық технологияның тиімділігін ашыңыз» деген ашық сұраққа басым көпшілік педагогтар өте мазмұнды жауап жазды. Атап айтсақ, Ж.Балнұр цифрлық технология бүгінгі Covid-19 пандемиясына байланысты жаһандық дағдарыс кезеңінде ерекше маңызға ие екендігін және лок-даун кезеңінде әлеуметтік ортадағы кез келген мәселелерді шешудегі басты әмбебап технология екендігін жазса, А.Айгерімнің тұжырымдауынша, қазіргі цифрлық экономика жағдайында цифрлық білім беру технологиялары білім беру жүйесінің тұрақтылығын да, өркениет деңгейіндегі мәдени сабақтастықты да сақтаудың негізгі және тиімді құралы болып табылады. Сонымен қатар Ж.Ғалым «цифрлық технологияларды меңгерудегі басты қиындықтарды атаңыз» деген сауалға цифрлық жүйеге көшуге байланысты басты кедергі-шектеулерді былайша топтайды: цифрлық технологияның жедел, аса қарқынды дамуына орай үнемі жаңа түрлерінің орын алуы, қазіргі білім беру жүйесінің материалдық базасының, кадр мәселесінің сәйкессіздігі, жасанды интеллект әлеуетін жете түсінбеу және қабылдамау және т.б.

Бұған қоса еріктік өзін-өзі бақылау (ВСК) диагностикасы нәтижесі тоқталсақ, оны келесі кестеден көре аламыз (кесте 1).

Кесте 1- Еріктік өзін-өзі бақылау (ВСК) диагностикасы нәтижесі

Субшкала	Жоғары	Төмен
Ерік	61 %	39 %
Табандылық	55 %	45 %
Өзін-өзі басқару	52 %	48 %

Кестеден көріп отырғанымыздай, төменгі көрсеткіштегі ең жоғары балл - бұл 48 % өзін-өзі басқару. Өзін-өзі басқарудың төмен деңгейі тұлғаның ерекше сезімталдығын, эмоционалды тұрақсыздығын, сенімсіздігін, белсенділіктің төмендігін, рефлексивтілік пен өзін-өзі реттеудің жеткіліксіздігін сипаттайды. Өзін-өзі басқарудың жоғары деңгейі тұлғаның тұрақты сенімділігін, жауапкершілігін, белсенділік пен өзін-өзі реттеудің жоғары көрсеткіштерін көрсетеді. Жалпы өзін-өзі басқару бұл тұлғаның өз мақсаттарын жүзеге асыруға және өз күш-жігерін таратуға, кез келген жағдаятта оңтайлы шешім қабылдауға мүмкіндік беретін басты ішкі мотивация екенін ескерсек, бүгінгі ақпараттың қарқынды даму жағдайында цифрлық технологияларды меңгеруде ролі зор екендігі даусыз.

Танымдық және әрекеттік компонентке сәйкес АҚТ негізделген қауіпсіз біліми- дамыту ортасын жасақтауға қойылатын талаптарды, цифрлық құралдар мен сервистерді, цифрлық білім беру платформаларын оқу-тәрбие үдерісінде қолдану бойынша технологиялық модульдің

қорытынды тест сауалнамалары іріктеліп қолданылды. Оның қорытындысы келесі мазмұн құрады: төмен деңгей - 21 %, орташа деңгей -48,5% , жоғары деңгей –30,5 %.

Рефлексивті-бағалау компонентінің қалыптасу деңгейін, яғни цифрлық технологияларды игерудің жеке нәтижелерін бағалау қабілетін, күнделікті практикада цифрлық технологияларды жүзеге асырудағы педагогтың өзін-өзі басқаруын, бақылауын анықтауда біз эссе, рефлексия, кейс-стади әдісі, өзін-өзі бағалау әдістемесін қолдандық.

Бұл жүргізілген зерттеу қорытындысы келесі мәселелерді айқындады:

- педагогтардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру жұмысында ең алдымен, әсіресе, егде жастағы адамдардың психологиялық тұрғыдан дайындық деңгейіне баса назар аудару қажеттігін;

- педагогтардың әлеуметтік медиақарым-қатынас орнатудағы педагогикалық-психологиялық аспектілерін жете ашу маңыздылығын;

- цифрлық технологиялардың орасан зор дидактикалық мүмкіндіктері туралы танымдық білімдерін үнемі толықтыруды;

- цифрлық технологиялар мен платформаларды қолдана отырып, педагогикалық процесті жобалау және жоспарлау практикасын жетілдіруді;

- цифрлық білім беру ресурстарымен жұмыста туындайтын кәсіби қиындықтарды оңтайлы шешудің тиімді жолдарын меңгерту қажеттілігін көрсетті.

Сонымен қатар біздің күнделікті зерттеу жұмысымыз педагогтардың цифрлық құзыреттілігін арттыру келесі жұмыстар мазмұнына құрылу қажеттігін көрсетті, олар:

1) эмоционалды-еріктік қабілеттерін дамытуға арналған психологиялық әдістемелерді, инновациялық технологияларды өзара кіріктіре отырып қолдану;

2) сандық технология құралдарын күнделікті тәжірибеде тиімді қолданудың теориялық-әдістемелік мәселелерін қамтитын практикалық тапсырмалар, өзіндік рефлексиялық ауызша, жазбаша жұмыстар орындау: интервью, эссе, презентация, портфолио құрастыру т.б.;

3) пән бойынша танымдық зерттеулер: кейс, жоба дайындау, ізденістік-жобалау әдісін, құзыреттілікті талап ететін жаттығуларға құрылған ақпараттық -танымдық, жағдаяттық тапсырмалар;

4) ұжымдық-жобалық зерттеулер: бірлескен жобалау, шешім қабылдау, әрекетті жоспарлау, топтағы қарым-қатынас жағдаяттары, бірлескен бағалау әрекеттері.

5) интербелсенді әдістер: пікірталас, ашық ойлар сәті, еркін микрофон, аквариум және т.б. тренингтер, коучинг және т.б.

Қорытынды. Қашықтықтан білім беру формаларына көшу отандық мектеп үшін көлемді деңгейдегі секіріс ғана емес, сонымен қатар цифрландыру тұжырымдамалары мен модельдерінің ауқаттылығын көпдеңгейлі тексеру және осы бағытта қабылданған стратегиялық және тактикалық әрекеттер құралы болуда.

Цифрландыру тек кәсіби мамандарға ғана әсер етпейді, күнделікті цифрлық ортада әрбір жеке тұлғаның сервистерді тиімді және қауіпсіз пайдалану үшін ең алдымен цифрлық сауаттылықты меңгеруін талап етуде. Білім берудің цифрлық трансформациясы тез қарқынды жылдамдықпен жүруіне сәйкес білім беру процесін жүзеге асыру үшін цифрлық технологиялардың да түрлері үнемі жаңарып, кеңеюде, соған сәйкесті педагогтардың цифрлық құзыреттілігі құрылымына өзгеріс еніп отыратындығын ескеру.

Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігінің құрылымы бүгінгі күн сұранысына сәйкес жаңа компонентпен– цифрлық құзыреттілікпен толықтырылып отыр және ол бүгінгі жұмыс берушілер тарапынан қойылып отырылған басты талаптардың бірі.

Зерттеу жұмысына қатысты әлемдік тәжірибеге жан-жақты талдау және күнделікті практика мен зерттеу тәжірибесіне және жүргізілген зерттеу тәжірибесі нәтижелері келесі кезек күттірмейтін, шешуші мәнге ие проблемалар бар екендігін дәлелдеп отыр:

- толассыз ақпараттық қоғам жағдайындағы қоғам сұранысына, цифрлық технологиялардың орасан зор мүмкіндіктерін меңгеруге психологиялық дайындық деңгейлерін жетілдіру;

- педагогтардың цифрлық құзыреттілік ұғымының мәнін түсінгенмен, нақты анықтамасы мен негізгі компоненттерін талдауда түрлі көзқарас кездесуі осы бағыттағы теориялық-практикалық мазмұндағы жұмыс түрлерін кеңінен жүргізуді және үнемі жаңарту қажеттігі;
- қашықтықтан оқытуға жаппай көшу процедурасын жүзеге асырудағы әр түрлі деңгейдегі қиындықтар (ресурстық, техникалық, құзыреттілік, басқарушылық, әлеуметтік-экономикалық және психологиялық) шешу және оның алдын алудың тиімді шаралары мен бағыттарын анықтау;
- өз-өзімен оқшаулану режиміндегі білім беру нәтижелерінің сапалық деңгейінің алғышарттарын анықтау;
- педагогтарға арналған біліктілікті арттыру курстарда өзара қолдау көрсету (эмпатия), үйрету жұмысы тиімді жүзеге асатын ересектер мен жастардан құралған белсенді топ құру;
- білім берудегі қашықтықтан оқыту үдерісінің бүгінгі жағдайын, түрлерін және оның даму перспективасы басымдылықтарын әлемдік тәжірибесін зерттеу;
- қашықтықтан оқыту форматына ауысу қысқа мерзімге негізделген күрделі үдеріс болуымен қатар, ең бастысы мұғалімдерден жаңа технологияға деген икемділікті, ашықтықты және өзбетіндік әрекетті талап ететіні сөзсіз. Бұл орайда педагогтардың цифрлық технологияларды меңгеруге деген оптимистік көзқарастарының қалыптасуына оңтайлы жағдайлар жасауды жандандыру;
- цифрлық құзыреттілік ұғымының құрылымдық мазмұнын нақтылай отырып, оны қалыптастыру және бағалау әдістемесін жасақтау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек. tengrinews.kz/kazakhstan_news
2. Сардарова Ж.И. Актуальные проблемы психологической готовности педагогов к профессиональной деятельности в условиях цифровизации инклюзивного образования. Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы обучения и сопровождения лиц с ограниченными возможностями здоровья в условиях цифровизации образования». ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный педагогический университет» (Российская Федерация, 20-21 апреля 2021 год. -С.151-158
3. Сардарова Ж.И. Ақпараттандырудан цифрландыруға көшу жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің білім беру мазмұнын жоспарлау дайындығын зерттеу. Хабаршы, Абая атындағы ҚазҰПУ, «Психология» сериясы, 2021 жыл, №3 (68). -Б. 32-41
4. Кұрмалина Ш.Х. Методология технология создания электронной методической системы в условиях информатизации образования: диссер. на соис. ученой степени доктора пед.наук. - Алматы, 2002.- С.326
5. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: диссер.на соис. ученой степени доктора пед. наук.- Алматы, 1994.- С.296
6. Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздері: педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. - Түркістан, 2006 жыл. – Б.316
7. Джадрина М.Ж. Дидактические аспекты дифференциации содержания школьного образования. – Алматы: РИК, 2000. – С.122
8. Балыкбаев Т.О. Теоретико-методологические основы информационной модели формирования студенческого контингента вузов: автореф. на соис. ученой степени доктора пед.наук. - Алматы, 2003. -С.4
9. Мынбаева А.К. Дидактические основы информационных технологий обучения студентов: диссер. на соис. ученой степени кандидата пед.наук.– Алматы, 2001.- С.134

10. Comisión Europea.Recomendación 2006/962/CE del Parlamento Europeo y del Consejo, de de diciembre de 2006, sobre las competencias clave para el aprendizaje permanente, (2006)
11. C. Flores, R. Roig. Factores personales que inciden en la autovaloración de futuros maestros sobre la dimensión pedagógica del uso de TIC Rev. Iberoam. Educ. Super., 10 (27) (2019), P. 151-171
12. Теоретические подходы к определению понятия цифровой грамотности. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ifapcom.ru/files/2015/isct/presentations/sharikov.pdf>
13. Гайдамашко И. В., Чепурная Ю. В. Цифровая компетентность и онлайн-риски студентов образовательной организации высшего образования // Человеческий капитал. – 2015. – № 10 (82). – С. 19
14. Солдатова Г. У. Модели цифровой компетентности и деятельность российских подростков онлайн / Г. У. Солдатова, Е. И. Рассказова // Национальный психологический журнал. 2016. № 2 (22). - С. 50-60
15. Яковлева Е. В. Цифровая компетентность будущего педагога: компонентный состав // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2021. – № 04. – С. 46–57.
16. Федотова Т.А., В.С.Федотова. Исследование цифровой компетентности педагогов в условиях цифровизации образовательной среды школы // Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология. 2021.Т.27, N1. - С.51-56.

References:

1. «Jaña jaǵdaidaǵy Qazaqstan: is-qimyl kezeñi» atty Memleket basşysy Qasym-Jomart Toqayevtyñ Qazaqstan halqyna Joldauy. 2020 jylǵy 1 qyrkúiek. tengrinews.kz/kazakhstan_news
2. Sardarova ZH.I. Aktual'nye problemy psihologicheskoy gotovnosti pedagogov k professional'noj deyatel'nosti v usloviyah cifrovizacii inklyuzivnogo obrazovaniya. Mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya «Aktual'nye problemy obucheniya i soprovozhdeniya lic s ograničennymi vozmožnostyami zdorov'ya v usloviyah cifrovizacii obrazovaniya». FGBOU VO «Orenburgskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet» (Rossijskaya Federaciya, 20-21 aprelya 2021 god. -S.151-158
3. Sardarova J.İ. Aqparattandyrudan sıfırlandyruǵa kösu jaǵdaiynda bastauyş synyp müǵalimderiniñ bilim beru mazmünyn josparlau daiyndyǵyn zertteu. Habarşy, Abaia atyndaǵy QazĪPU, «Psihologia» seriasy, 2021 jyl, N3 (68). -B. 32-41
4. Kurmalina SH.H. Metodologiya tekhnologiya sozdaniya elektronnoj metodicheskoy sistemy v usloviyah informatizacii obrazovaniya: disser. na sois. uchenoj stepeni doktora ped.nauk. - Almaty, 2002.- S.326
5. Karaev ZH.A. Aktivizaciya poznavatel'noj deyatel'nosti uhashchihsya v usloviyah primeneniya komp'yuternoj tekhnologii obucheniya: disser.na sois. uchenoj stepeni doktora ped. nauk.- Almaty, 1994.- S.296
6. Keñesbaev S.M. Joǵary pedagogikalıyq bilim berude bolaşaq müǵalimderdi jaña aqparattyq tehnologiany paidalana biluge daiarlaudyñ pedagogikalıyq negizderi: pedagogika ğylymdarynyñ doktory ğylymi дәреjesin alu üşin daiyndalǵan disertasiya. - Türkıstan, 2006 jyl. – B.316
7. Dzhadrina M.ZH. Didakticheskie aspekty differenciacii sodержaniya shkol'nogo obrazovaniya. – Almaty: RIK, 2000. – S.122
8. Balykbaev T.O. Teoretiko-metodologicheskie osnovy informacionnoj modeli formirovaniya studencheskogo kontigenta vuzov: avtoref. na sois. uchenoj stepeni doktora ped.nauk. - Almaty, 2003. - S.4
9. Mynbaeva A K. Didakticheskie osnovy informacionnyh tekhnologij obucheniya studentov: disser. na sois. uchenoj stepeni kandidata ped.nauk.– Almaty, 2001.- S.134
10. Comisión Europea.Recomendación 2006/962/CE del Parlamento Europeo y del Consejo, de de diciembre de 2006, sobre las competencias clave para el aprendizaje permanente, (2006)
11. C. Flores, R. Roig. Factores personales que inciden en la autovaloración de futuros maestros sobre la dimensión pedagógica del uso de TIC Rev. Iberoam. Educ. Super., 10 (27) (2019), R. 151-171
12. Teoreticheskie podhody k opredeleniyu ponyatiya cifrovoj gramotnosti. [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.ifapcom.ru/files/2015/isct/presentations/sharikov.pdf>

13. Gajdamashko I. V., СНепurnaya YU. V. Cifrovaya kompetentnost' i onlajn-riski studentov obrazovatel'noj organizacii vysshego obrazovaniya // СHелovecheskij kapital. – 2015. – № 10 (82). – S. 19
14. Soldatova G. U. Modeli cifrovoj kompetentnosti i deyatel'nost' rossijskih podrostkov onlajn / G. U. Soldatova, E. I. Rasskazova // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. 2016. № 2 (22). - S. 50-60
15. YАkovleva E. V. Cifrovaya kompetentnost' budushchego pedagoga: komponentnyj sostav // Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal «Koncept». – 2021. – № 04. – S. 46–57.
16. T.A.Fedotova, V.S.Fedotova. Issledovanie cifrovoj kompetentnosti pedagogov v usloviyah cifrovizacii obrazovatel'noj sredy shkoly \ Vestnik Samarskogo universiteta. Istoriya, pedagogika, filologiya. 2021.T.27, N1. - S.51-56.

ӘОЖ 378.147
МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.17>

Сыздыкова А.К.,^{1*} Джусупова Д.Б.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ. Қазақстан

БИОТЕХНОЛОГИЯ МАМАНДЫҚТАРЫН ОҚЫТУДА КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада биотехнология мамандығы студенттерін оқытуда компьютерлік модельдеуді пайдаланудың артықшылықтары берілді. Биотехнологиядағы инновация мен динамизм деңгейі өте жоғары болғандықтан, білікті мамандарды даярлауымыз қажет. Ақпарат көлемінің өсуі білімалушылардан биотехнология туралы базалық білімдеріне сүйене отырып, өз бетінше шешім қабылдауға шығармашылық пен сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуды талап етеді. Биотехнология мамандықтарын оқыту барысында компьютерлік модельдеудің артықшылықтарына теориялық талдау жасалып, шетелдік бірқатар авторлардың еңбектеріне сүйене отырып, биотехнологияны зерттеудің бірнеше бағыттары бөліп көрсетілді. Компьютерлік модельдеудің өзі-бұл нақты объектінің (жүйенің) моделін құру және осы модельдегі есептеу эксперименттерін осы жүйені толықтай түсіну (зерттеу) немесе компьютерлерде жүзеге асырылатын есептеу-логикалық алгоритмдерді қолдана отырып, оның жұмыс істеуінің әртүрлі алгоритмдерінің тиімділігін бағалау үдерісі. Осылайша, компьютерлік модельдеу процесі модельді құрастыруды да, оны биотехнологиялық жүйелерді талдау, зерттеу, оңтайландыру немесе синтездеу (жобалау) міндеттерін шешу үшін қолдануды да қамтиды.

Түйін сөздер: білім берудегі биотехнология, биотехнологиялық жүйелер, педагогикалық мамандар даярлау, компьютерлік модельдеу, оқыту әдісі, білім беру тұжырымдамасы.

Сыздыкова А.К.,^{1*} Джусупова Д.Б.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ БИОТЕХНОЛОГИЧЕСКИМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ

Аннотация

В статье даны преимущества использования компьютерного моделирования в обучении студентов специальности биотехнология. В связи с тем, что уровень инноваций и динамизма в биотехнологии очень высок, необходимо подготовить квалифицированных специалистов. Рост

объема информации требует от обучающихся развития творческого и критического мышления к самостоятельному принятию решений на основе базовых знаний о биотехнологии. Проведен теоретический анализ преимуществ компьютерного моделирования и преподавания биотехнологических специальностей, на основе трудов ряда зарубежных авторов выделено несколько направлений исследования биотехнологии. Компьютерное моделирование-это процесс построения модели реального объекта (системы) и оценки эффективности различных алгоритмов его функционирования с использованием вычислительно-логических алгоритмов, реализуемых в данной модели, или полного понимания (исследования) данной системы вычислительными экспериментами в данной модели. Таким образом, процесс компьютерного моделирования предполагает как построение модели, так и ее использование для решения задач анализа, исследования, оптимизации или синтеза (проектирования) биотехнологических систем.

Ключевые слова: биотехнология в образовании, биотехнологические системы, подготовка педагогических кадров, компьютерное моделирование, метод обучения, концепция образования.

Syzdykova A.K.,^{1} Zhusupova D.B.*

¹*Kazakh National Pedagogical University after Abai, Almaty, Kazakhstan*

ADVANTAGES OF USING COMPUTER MODELING IN TEACHING BIOTECHNOLOGICAL SPECIALTIES

Abstract

The article presents the advantages of using computer modeling in teaching students of the specialty biotechnology. Due to the fact that the level of innovation and dynamism in biotechnology is very high, it is necessary to train qualified specialists. The growing volume of information requires students to develop creative and critical thinking for independent decision-making based on basic knowledge about biotechnology. A theoretical analysis of the advantages of computer modeling and teaching of biotechnological specialties has been carried out, based on the works of a number of foreign authors, several areas of biotechnology research have been identified. Computer modeling is the process of constructing a model of a real object (system) and evaluating the effectiveness of various algorithms for its functioning using computational logic algorithms implemented in this model, or a complete understanding (research) of this system by computational experiments in this model. Thus, the process of computer modeling involves both the construction of a model and its use to solve problems of analysis, research, optimization or synthesis (design) of biotechnological systems.

Key words: biotechnology in education, biotechnological systems, training of pedagogical specialists, computer modeling, teaching method, education concept.

Кіріспе. ҚР Ұлттық биотехнология орталығын дамыту тұжырымдамасында биотехнологиялық жобаларды жүзеге асыру үшін жоғары білікті менеджментті тарту қажет екендігі келтірілген. Қазақстанда технологиялық менеджмент аясындағы білім беру - дамитын сала болып табылады. Технологиялар трансфертімен тікелей айналысатын құрылымдар үшін де, ҒЗИ және ЖОО-да мамандырылған бөлімшелер үшін де білікті кадрлардың жетіспеушілігі жалпыға белгілі. Көптеген ЖОО-да технологиялық менеджмент саласындағы осы заманғы мамандану ашылды, бірақ мамандарды даярлау сапасы халықаралық стандарттарға сай келмейді.

Ең кемінде төмендегідей бірнеше қағидаттар негізінде оқыту бағдарламаларын жасау қажет:

- Қазақстандық және шетелдік технологиялық компанияларды құру және дамыту
- нақты мысалдарының кеңінен сараптау;
- нақты жобаларды басқару мысалдарында практикалық оқыту;
- оқытуға және тыңдаушыларға кеңес беруге технологияларды коммерциялау бойынша

Қазақстандық және шетелдік практиктердің қатысуы [1].

Әдетте кадрларды даярлау жеке бизнес-мектептер немесе инкубаторлармен байланысты құрылымдар құрамында жүргізіледі. Біздің елде бүкіл инновациялық жүйе жаңалық

болғандықтан мемлекеттік қолдау шаралары қажет. Жоғары биотехнологиялық бизнес үшін кадрларды даярлау - бұл тек қана іс жүзіндегі курстарға қосымша жаңа курстарды енгізу емес. Бұл кадрларды даярлаудың концептуалдық тәсілін өзгерту болып табылады.

Оқыту кезінде біз мамандардың қабылданған матрицалық репродукциясынан, «есте сақтау және санау әдісін» оқытудың дәстүрлі тәсілінен бас тартуға тырысамыз. Біз білімнің симбиозы ғана сапалы кәсіби дайындыққа мүмкіндік береді деп ойлаймыз. Бұл оқытудың тұжырымдамалық тәсілінің түбегейлі айырмашылығы. Екінші тәсіл неғұрлым ұтымды екені анық. Бұл уақытты үнемдейді, білімалушыны материалды механикалық түрде еске түсіруге уақыт жоғалтпастан, кейінгі мамандандырумен және білімді егжей-тегжейлі түрде ғылым принциптерін игеруге мүмкіндік береді. Басқа ғылымдармен терең байланыста болатын интеграцияланған, көпсалалы білім беру саласы. Сондықтан микробиология және вирусология, биотехнология гендік инженерия, микроорганизмдердің биотехнологиясы сияқты ғылымдар кешенін дұрыс терең дамытпай, студент үшін маңызды тақырыпты түсіну фактілерді есте сақтауға келеді. Биоиндустрия үшін кадрлар даярлау білім беруде жаңа тәсілдерді қолдануды көздейді. Білім беру модернизациясында көрсетілген білім беру мазмұнының заманауи сапасын анықтайтын шешуші құзыреттіліктер арқылы осы кезеңде жоғары білім студенттердің әмбебап білім, білік дағдыларының және студенттердің дербес қызметі мен жеке жауапкершілігінің ажырамас жүйесін құруы керек екендігі айқындалды. Зерттеудің заманауи әдістері, атап айтқанда, ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен үйлескен көп масштабты компьютерлік модельдеу инновациялық салаларда жұмыс істеу үшін қажет университеттердің биотехнология мамандықтары түлектерінің құзыреттілік деңгейін қамтамасыз ете алады.

Компьютерлік модельдеу әдістемесі модельдерді мұқият өндеуді қамтиды. Қолданбалы биотехнологиялардың, икемді автоматтандырылған өндірістік жүйелер мен құрылғылардың және ғылымды қажетсінетін басқа да жылдам дамып келе жатқан салалардың дамуы әзірленетін және пайдаланылатын техникалық құрылғылардың, биотехнологиялық процестердің, аппараттар мен жүйелердің одан әрі күрделенуіне алып келді. Олардың эксперименттік дамуы уақыт пен материалдық ресурстардың көбірек шығындарын талап ете бастады, ал кейбір жағдайларда оны толық көлемде жүргізу қолайлы шешімі жоқ проблемаға айналды. Мұндай жағдайларда құрылғылардың, технологиялар мен жүйелердің сипаттамаларын есептеу-теориялық талдаудың маңызы едәуір артты. Бұған есептеу техникасы мен сандық әдістерді жетілдірудегі серпіліс ықпал етті, бұл жадтың феноменальды көлемі мен арифметикалық амалдарды орындау жылдамдығы бар заманауи компьютерлердің пайда болуына әкелді. Нәтижесінде компьютерлік модельдеуді қалыптастыру және жылдам дамыту үшін материалдық база пайда болды.

Компьютерлік модельдеу әдісі, модельдерді мұқият өндеуді қамтиды. Әдетте, өте қарапайым модельден бастап, олар біртіндеп зерттелетін объектінің күрделі табиғатын дәлірек көрсететін оның жетілдірілген түріне көшеді. Модельдеу мәселені талдай білуден, абстракция арқылы одан ең маңызды белгілерді ажырата білуден тұрады. Объектіні (жүйені) сипаттайтын болжамдарды таңдау және тиісті түрде өзгерту, содан кейін ол практика үшін пайдалы нәтижелер бергенге дейін модельді пысықтау және жетілдіру [2, 64-б.]. Осылайша, компьютерлік модельдерді әзірлеу және қолдану ғылымға қарағанда әлі де өнер болып табылады.

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу жұмысы барысында биотехнология мамандықтарын оқыту барысында компьютерлік модельдеудің артықшылықтарына теориялық талдау жасалып, шетелдік авторлардың (философтар мен жаратылыстанушылардың) еңбектеріне сүйене отырып, биотехнологияны зерттеудің бірқатар бағыттарын бөліп көрсетуге болады. Олардың біріншісі биогендік технологиялардың қалыптасуы, даму тарихын талдауға және философиялық пайымдауға бағытталған және А.Н. Бартко, Д. Брок, А.А.Гусейнов, Ф. Каплан, И.К. Лисеев, Е.П. Михаловск-Карлова, Э. Сүлеймен, Б.Г. Юдин және т. б. еңбектерінде ұсынылған.

Екінші, Ю. П. Лисициннің, А.П. Акифьевтің, А.М. Изуткиннің, және т. б. еңбектері, (генетиктер, биологтар, гендік инженерия саласындағы мамандар, медициналық генетика және басқалар) биотехнологияның моральдық-құқықтық мазмұнына байланысты әлеуметтік-

мәдени және философиялық сипаттағы проблемаларды түсінетін және талқылайтын жұмыстарды қамтиды.

Үшінші, Ю. Хабермас, Н. Дубинин, В. Пусько, П. Тищенко, С. Харакас және т. б. сияқты шетелдік авторлардың жұмыстары қазіргі заманғы биотехнологиялардың адамзаттың болашақ даму факторы ретіндегі рөлін философиялық түсінуге бағытталған.

Биотехнология дегеніміз - биологиялық ағзалардың қатысуымен жүретін процестерді, адамның мақсатына сай өзгерту арқылы өндірісте пайдалану. «Биотехнология» терминін алғаш рет 1919 жылы Венгр ғалымы К.Эреки енгізді. Биотехнологияның басты мақсаты - өсімдіктердің жаңа сорттарын, жануарлардың асыл тұқымын, микроорганизмдердің белгілерін шығару. Биотехнология адам тыныс тіршілігінің әртүрлі саласы үшін маңызды өнімдер алуды басқаруды қамтамасыз етеді. Бұл технологиялар микроағзалар, өсімдіктер және жануарлар жасушалары мен ұлпаларын, сондай-ақ жасушадан тыс заттарды және жасушалар компоненттерінің әртүрлі биологиялық агенттер мен жүйелерінің каталитикалық потенциалын қолдануға негізделеді.

«Компьютерлік модельдеу» түсінігі ХХ ғасырдың 50-ші жылдары биологиядағы күрделі жүйелерді автоматтандырылған экономикалық-ұйымдастырылған басқару жүйесін құруда жүйелік талдаумен жиі қоладанған. Модельдің түрі және оның [құрылуы субъектінің біліміне](#), тәжірибесіне, іскерлігіне жеке қызығушылығына байланысты [3, 262-б.]. Модельдеу субъект алдында тұрған модельдеуге қатысты мәселелерді шешкенде ғана өз мақсатына жетеді. негізгі идеялары барлық оқу орындарында күрделі объектілерді оқу, зерттеудің тиімді тәсілі ретінде пайдаланады. Заманауи компьютерлік модельдеу бағдарламаларын игерген студенттердің кәсіби шығармашылық қабілеттерінің дамуына жаңа мүмкіндіктер пайда болады.

Зерттеу нәтижелері. Зерттеу барысында биотехнология мамандықтарын оқытуда компьютерлік модельдеуді пайдаланудың артықшылықтарын көрсету мақсатында бірқатар нәтижелер алынды:

- компьютерлік модельдеу нақты технологиялық объектілерді (жүйелерді) зерттеу, оңтайландыру және жобалау үшін қолданылатындығына сүйене отырып, осы процестің келесі кезеңдерін бөліп көрсетуге болады;
- объектіні айқындау-объектінің жұмыс істеу тиімділігінің шекараларын, шектеулерін және өлшеуіштерін белгілеу;
- нысанды рәсімдеу (модель құру) - нақты объекіден белгілі бір логикалық схемаға ауысу(абстракция);
- деректерді дайындау-үлгіні құру үшін қажетті деректерді тандау және оларды тиісті түрде ұсыну;
- моделдеу алгоритмі мен ЭЕМ бағдарламасын әзірлеу;
- жеткіліктілікті бағалау-модельге жүгіну негізінде алынған нақты объект туралы тұжырымдардың дұрыстығына баға беруге болатын сенімділік деңгейінің қолайлы деңгейіне дейін көтеру;
- стратегиялық жоспарлау-қажетті ақпаратты беруге тиіс есептеу экспериментін жоспарлау;
- тактикалық жоспарлау-эксперимент жоспарында көзделген сынақтардың әрбір сериясын жүргізу тәсілін анықтау;
- эксперимент-қажетті деректерді алу және сезімталдықты талдау мақсатында имитацияны жүзеге асыру процесі;
- іске асыру - модель мен модельдеу нәтижелерін практикалық қолдану;
- құжаттау-компьютерлік модельдеу процесінің барысын және оның нәтижелерін тіркеу, сондай-ақ осы процесті құжаттау. Компьютерлік модельдеудің аталған кезеңдері тұжырымдалған мәселені осы әдіспен жақсы шешуге болады деген болжаммен анықталған.

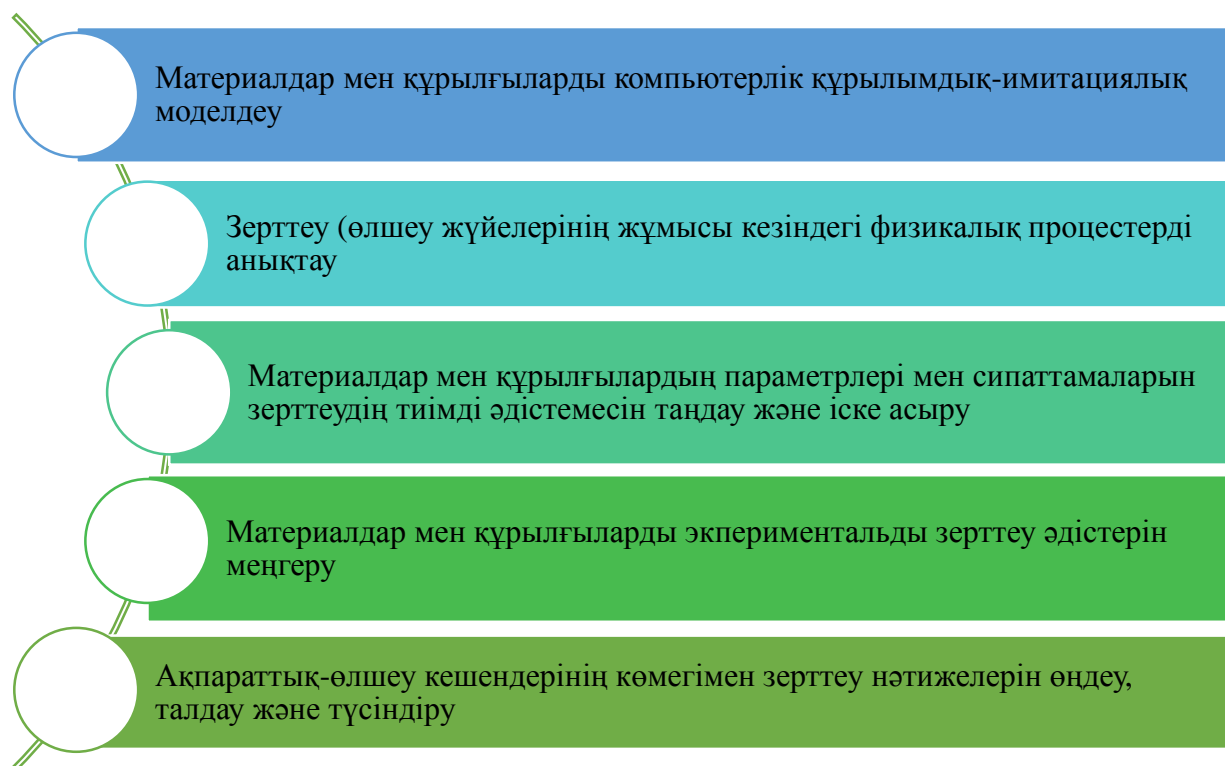
Модельдерді құру барысында үш негізгі шарттарды көңілден шығармау керек:

- 1) Модель жүйенің функциясын қаншалықты маңызды етіп көрсете алады;
- 2) Жүйе, оның сенімділігі мен деректер көлемі мен оның толықтығы туралы қажетті ақпараттарды алу мүмкіндігі;

3) Деректерді өңдеудің, сақтау мен жинаудың қолданыстағы құралдары мен әдістерінің өткізушілік қабылеті; Бірінші шарт қалаған нәтижені алып береді, ал қалған екеуі модельдердің мақсатқа сай екендігін көрсетеді.

Биотехнологиялық жүйелердің көпшілігі кең кеңістік-уақыт ауқымында көп компонентті және күрделі иерархиялық ұйымдастырумен сипатталады.

1-сызбанұсқа. Білім беру құзыреті



Ауқымды модельдеу бойынша виртуалды эксперименттерді енгізу жаңа материалдар мен құрылғыларды әзірлеу циклін қысқартуға, зертханалық зерттеулер шығындарын азайтуға мүмкіндік береді.

Компьютерлік модельдеудің білім беру цикліне енгізу төмендегідей бірнеше мүмкіндік береді:

- көп нұсқалы модельдік есептеулердің арқасында қымбат жабдықта физикалық эксперименттерге жұмсалатын шығындарды азайту;
- инновациялық салада жұмыс істеу үшін қажетті маманның жана құзыреттерін қалыптастыру;
- кадрларды пәнаралық даярлау міндеттерін шешу.
- студенттердің математикалық сауаттылық деңгейін арттыру;
- дұрыс және логикалық ойлау, ойластырылған, ұтымды шешімдер қабылдау білігін арттыру, қабылданған шешімдерді іске асырудың жоғары нәтижелі болуы үшін жауапкершілікке тәрбиелеу [4, 32-б.].

Компьютерлік модельдеу процесінде зерттеуші үш объектімен айналысады: жүйе (нақты, жобаланған, елестетілген), компьютерлік модель және іске асыратын компьютерлік бағдарлама модель теңдеулерін шешу алгоритмі. Тиісті бағдарламалық қолдауы бар модельді құру мен зерттеудің бірыңғай процесі ретінде компьютерлік модельдеудің дәстүрлі схемасы кезеңдердің жиынтығы түрінде ұсынылуы мүмкін.

Компьютерлік модельдеу нақты технологиялық нысандарды (жүйелерді) зерттеу, оңтайландыру және жобалау үшін қолданылатындығына сүйене отырып, осы процестің келесі кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

- нысанды айқындау-нысанның жұмыс істеу тиімділігінің шекараларын, шектеулерін және өлшеуіштерін белгілеу;
- нысанды рәсімдеу (модель құру) - нақты нысаннан белгілі бір логикалық схемаға көшу (абстракция);
- деректерді дайындау-модельді құру үшін қажетті деректерді іріктеу және оларды тиісті нысанда ұсыну;
- модельдеу алгоритмі мен ЭЕМ бағдарламасын әзірлеу;
- барабарлықты бағалау-модельге жүгіну негізінде алынған нақты нысан туралы тұжырымдардың дұрыстығына қатысты айтуға болатын сенімділік деңгейінің қолайлы деңгейіне дейін арттыру;
- стратегиялық жоспарлау-қажетті ақпаратты беруге тиіс есептеу экспериментін жоспарлау;
- тактикалық жоспарлау-тәжірибе жоспарында көзделген сынақтардың әрбір сериясын жүргізу тәсілін айқындау;
- түсіндіру – имитациялау жолымен алынған деректер бойынша қорытындыларды құру;
- іске асыру – модель мен нәтижелерді практикада пайдалану білу;
- құжаттау – компьютерлік модельдеу процесінің жүзеге асырылу барысын және оның нәтижелерін тірке [5, 732-б.].

Компьютерлік модельдеудің аталған кезеңдері тұжырымдалған мәселені дәл осы әдіспен шешуге болады деген болжаммен анықталған. Жекелеген кезеңдерін жүзеге асыру компьютерлік модельдеуге ұшыраған технологиялық объектілер саласында белгілі бір білімді, дағдыларды және практикалық дайындықты қажет етеді.

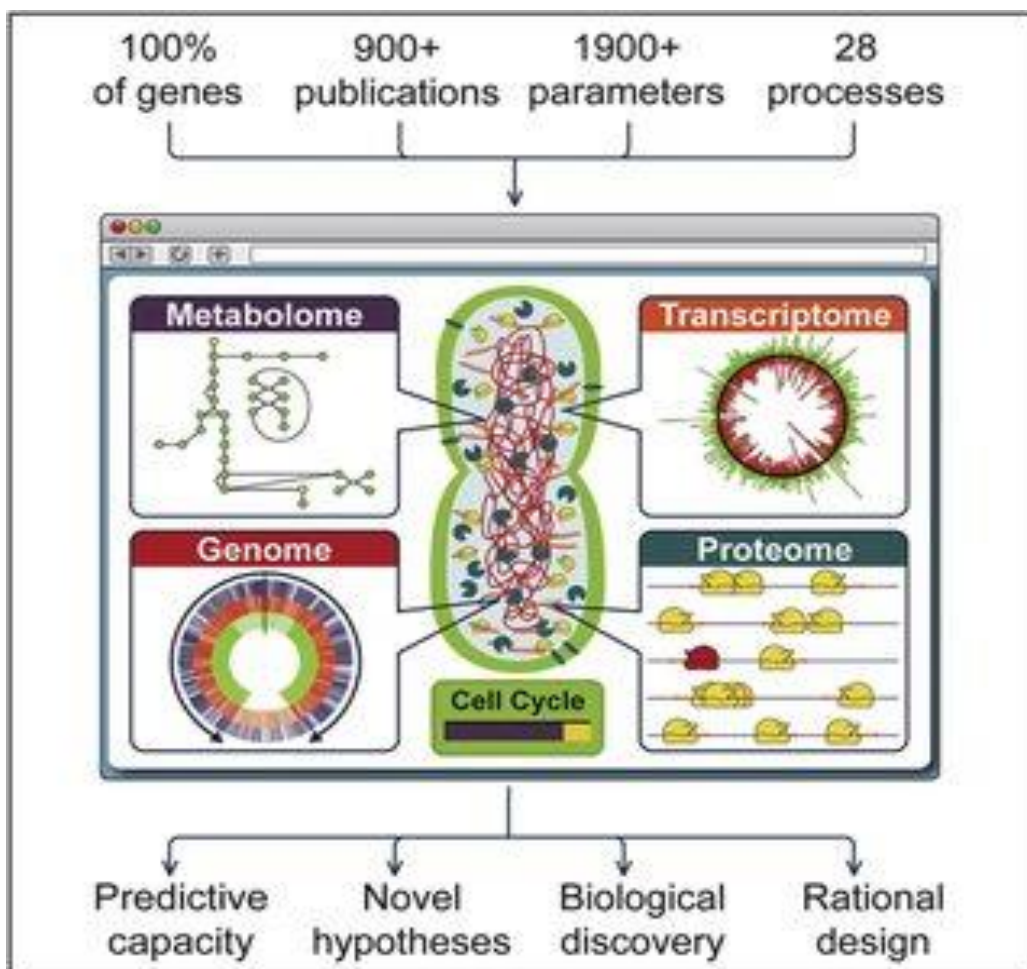
Компьютерлік модельдеу идеясы – нақты объектіні оның «бейнесіне» – математикалық модельге ауыстыру және осы объект туралы жаңа білім алу үшін модельді одан әрі зерттеу. Сонымен қатар, зерттеуші нақты объектіде оны жасау мүмкін емес немесе іс жүзінде мүмкін емес жағдайларда да объект моделімен тәжірибе жасай алады. Нысанның өзімен (құбылыспен, процеспен) емес, оның компьютерлік моделімен жұмыс кез-келген жағдайда (теорияның артықшылықтары) оның қасиеттері мен мінез-құлқын салыстырмалы түрде тез және айтарлықтай шығынсыз зерттеуге мүмкіндік береді [6, 1678-б.]. Сонымен қатар, объектілердің модельдерімен есептеу (модельдеу) эксперименттері таза теориялық тәсілдерге қол жетімсіз нысандарды толық және терең зерттеуге мүмкіндік береді (тәжірибенің артықшылықтары).

Қолданбалы биотехнология икемді автоматтандырылған өндірістік жүйелер мен құрылғылардың және ғылымды қажетсінетін басқа да жылдам дамып келе жатқан салалардың дамуы әзірленетін және пайдаланылатын техникалық құрылғылардың, биотехнологиялық жүйелердің, аппараттар мен жүйелердің одан әрі күрделенуіне алып келді. Олардың эксперименттік дамуы уақыт пен материалдық ресурстардың көбірек шығындарын талап ете бастады, ал кейбір жағдайларда оны толық көлемде жүргізу қолайлы шешімі жоқ проблемаға айналды [7, 130-б.]. Мұндай жағдайларда мұндай құрылғылардың, технологиялар мен жүйелердің сипаттамаларын есептік теориялық талдаудың маңызы едәуір артты. Бұған есептеу техникасы мен сандық әдістерді жетілдірудегі серпіліс ықпал етті, бұл арифметикалық амалдарды орындау жылдамдығы бар заманауи компьютерлердің пайда болуына әкелді. Нәтижесінде компьютерлік модельдеуді (математикалық модельдеу және есептеу эксперименті) қалыптастыру және тез дамыту үшін техникалық құрылғыларды, технологиялық процестерді, биотехнологиялық процесстер мен жүйелерді өңдеу сатысында есептеу-теориялық сүйемелдеу ретінде ғана емес, сонымен қатар оларды жобалау, таңдау

және оңтайландыру кезінде материалдық база пайда болды [8, 253-б.]. Олардың жұмыс режимдерін оңтайландыру, сәтсіздіктер мен апаттық жағдайларды болжау, сонымен қатар, компьютерлік модельдеуді (математикалық модельдеу және есептеу эксперименті) сондай-ақ техникалық құрылғылардың, биотехнологиялық жүйелердің сипаттамаларын қалыптастыру және жаңғырту мүмкіндіктерін бағалау кезінде қажет.

Талқылау. Жалпы тұрғыдан алғанда, компьютерлік модельдеуді күрделі техникалық құрылғылар мен технологиялық объектілердің (мысалы, процестер, аппараттар және биотехнология жүйелері) дамуы мен жұмыс істеуіне жауапты мамандар иеленетін таным, талдау және синтездеудің ең қуатты әдістері мен құралдарының бірі ретінде қарастыруға болады. Сонымен қатар, зерттеуші нақты объектіде оны жасау мүмкін емес немесе іс жүзінде мүмкін емес жағдайларда да объект моделімен тәжірибе жасай алады [9, 629-б.]. Биотехнологиялық объектілерді талдау және синтездеу міндеттерін шешуге қазіргі заманғы кибернетикалық тәсілдің негізін жүйелі талдау құрайды.

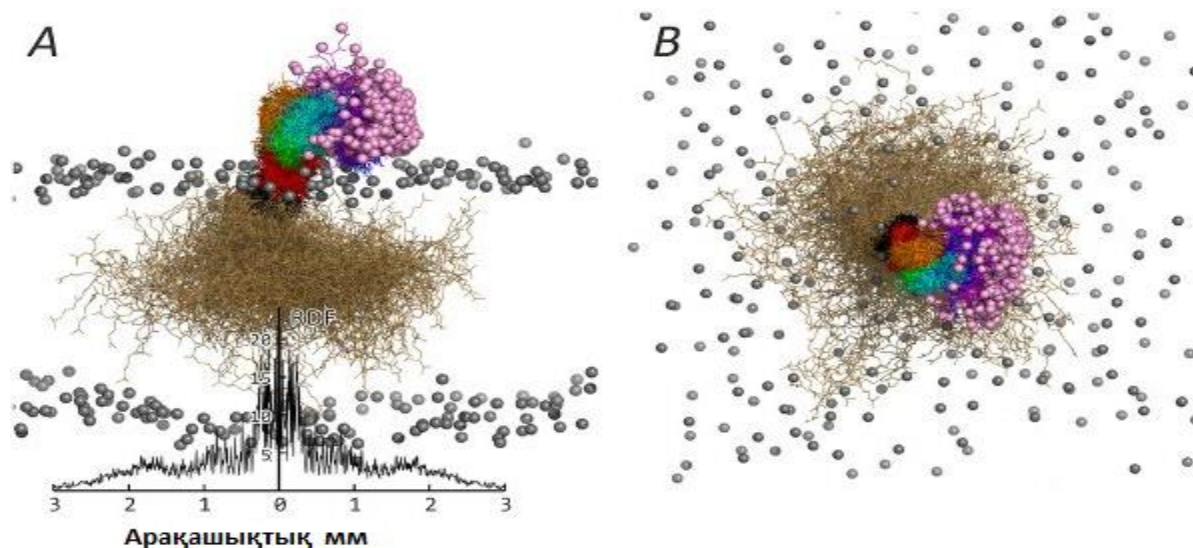
Ең алғаш болып, Стэнфорд ғалымдары үлкен қадам жасады: олар алғаш рет дененің және оның бүкіл өмірлік циклінің толық сандық моделі жасалды. Кішкентай *Mycoplasma genitalium* бактериясының компьютерлік моделін құру үшін тірі жасуша процестерін модельдейтін және 1.900 параметрлерімен жұмыс істейтін 28 тәуелсіз өзара әрекеттесетін модуль жазу қажет болды (1-сурет). Олардың мінез-құлқын сипаттау үшін 900 түрлі ғылыми есептер қолданылды. Модельдің күрделілігі жоғары: тек бір клеткалы бөлу процесі үшін 10 сағаттық модельдеу қажет, ал шығыс деректердің жарты көлемін алады.



1-сурет. *Mycoplasma genitalium* бактериясының компьютерлік моделі

Зерттеудің жұмысының авторы Стэнфорд университетінің профессоры Джонатан Каррдың айтуынша, бұл эксперименттің мақсаты *M. genitalium* процестерін талдау емес, жалпы биотехнологияны түсіндіруді жақсарту болды. Есепте модельдің жұмысы сипатталған, мысалы, ДНҚ байланыстыратын ақуыз динамикасы және жаңа гендердің функцияларын анықтау. Ғалымдар дамудың жеке сатыларының ұзақтығы жасушадан жасушаға дейін әр түрлі болғанымен, теріс кері байланыс механизмінің арқасында организмнің жалпы өмір сүру кезеңі тұрақты болатындығын байқады [10, 25-б.]. Соңғы жиырма жылдықта жасуша құрылымы туралы көбірек ақпарат пайда болды, бірақ барлық тәжірибелер бір генді ауыстыруға және нәтижелерді бақылауға дейін азаяды. Нақты организммен жүзеге асырылмаған нәрсе оның компьютерлік моделін шығаруға мүмкіндік береді. Мұндай сандық есептеулердің қажеттілігі әр ген белгіні реттеп қана қоймай, көптеген белгілер жүздеген және мыңдаған гендердің өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Егер оның жұмысының қайта жасалған схемасы болмаса, бір нәрсенің қалай жұмыс істейтінін түсіну қиын.

Биотехнологиялық жүйелерді компьютерлік модельдеу ақпараттық белгісіздіктің көрсеткіштерін ескере отырып, компьютерлік модельдерді әзірлеу әдіснамасына, технологиясына және алгоритміне сүйенеді; модельмен компьютерлік эксперимент жүргізуді және нәтижелерді мультимедиалық ұсынуды ұйымдастыру; микро-және макро деңгейлердегі себеп-салдарлық байланыстардың жай-күйін диагностикалау және эволюциясын болжау және компьютерлік талдау мәселелерін қамтитын зияткерлік модельдеу ережелерін дамыту; биотехнологиялық БАЖ-дың негізгі элементтерінің жұмыс істеу динамикасын қадағалау-жедел басқару режимінде онтайлы шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Мысалы сурет-2.



2-сурет. Мұндағы модельден молекулалық динамиканы компьютерлік модельдеу арқылы алынған мембранадағы липид-II мүмкін болатын позицияларды көруге болады. А-мембрананың көлденең қимасы, В-жасушадан тыс жағынан көрініс. Сұр шарлар-су мен липидті мембрананың шекарасы; фосфолипид молекулалары көрсетілмеген. Липид-II (қара) пиропфосфат тобы ең тұрақты позицияға ие және су ортасы мен мембрананың шекарасында орналасқан. Құйрық (күм), керісінше, өте мобильді, мембрананың ішіне ілулі және ең таңқаларлық позицияларды қабылдай алады. Қант қалдықтары (MurNAc — қызыл, GlcNAc-қызылт сары) мембрананың жанындағы сулы ортада орналасқан және салыстырмалы түрде қозғалмалы; пентапептидтік тізбек (оның аминқышқылдары жасыл, көк, көк, күлгін және күлгін болып табылады) одан да мобильді және оның С-ұшы (қызылт шарлармен көрсетілген) су ортасында әртүрлі позицияларды қабылдай алады [11, 80-б.]. Осылайша, пентапептидтік тізбектің ұшы су ортасымен көп байланысады және қолшатыр сияқты бастың қалған бөлігін судан қорғайды. Осындай меодельдерді құрастыра отырып, биотехнология сабақтарында компьютерлік модельдеудің келесідей бірқатар артықшылықтарын көруге болады:

- студенттер химиялық-технологиялық және биотехнологиялық процестерді компьютерлік модельдеудің заманауи әдістерімен танысады;
- химиялық технология мен биотехнологияның қазіргі заманғы міндеттерін шешу үшін математикалық және компьютерлік модельдеу әдістерін қолданады;
- математика – химиялық технология (биотехнология) ғылымдарының байланысын орнатып, анықтай алады; студенттердің саналы және логикалық ойлауы, ұтымды шешімдер қабылдауы артып, компьютерлік сауаттылық деңгейі артады.

Қорытынды. Биотехнология саласындағы жоғары білім берудің заманауи тұжырымдамасы ЖОО-ғы білім алушылардың білімі мен дағдыларын қалыптастыру қажеттілігін көрсетеді. Айта кететін болсақ, фармацевтикалық өндірісте биотехнологияны пайдалану саласындағы білімалушылардың жалпы білімі мен біліктерінің маңызы өте зор, өйткені сараптамалық бағалаулар бойынша болашақта биотехнологиялық әдістермен алынатын дәрілік заттардың үлесі барлық қолданылатын дәрілік заттардың шамамен 50% - ын құрайды. Сонымен қатар, ЖОО-да «Биотехнология» пәнін оқытудағы алға қойылған мақсат білім алушылардың биосинтез, биологиялық трансформация әдістерін және пайдалы заттар субстанцияларын биологиялық және химиялық трансформациялау әдістерінің комбинациясын әзірлеу бойынша жүйелі білімді, іскерлікті және дағдыларды қалыптастыру; сондай-ақ биотехнологиялық препараттар туралы ақпаратты жетік меңгеру, биотехнологиялық препараттар туралы ақпаратты пайдалану және тұтынушыға ақпарат беру болып табылады. Осы мақатқа жету барысында биотехнология сабақтарында компьютерлік модельдеу әдістерін қолдану білім алушылардың табиғи құбылыстарды әртүрлі масштабты деңгейлерде бір уақытта түсіну қабілеттерін дамытады. Мамандарды даярлау сапасын арттыру тұрғысынан, жоғары кәсіби білім беруді модернизациялаудың мемлекеттік стратегиясына сәйкес студенттердің өзіндік жұмыстарын жандандыру ерекше маңыздылыққа ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Ұлттық биотехнология орталығын дамыту тұжырымдамасы 2018 ж. 3-мамыр, №363 қаулысы
2. Сомина С., Мизгулин В., Косильников В., Кадушников Р. Компьютерное моделирование в нанотехнологическом образовании//НАНОИНДУСТРИЯ, научно-технический журнал, Москва, №2, 2018 г. 64-68 с.
3. Горленко В.А., Кутузова Н.М., Пятунина С.К. Научные основы биотехнологии. Часть I. Нанотехнологии в биологии: Учебное пособие. – М.: МПГУ, 2013. – 262 с.
4. Сыздыкова А.К., Джусупова Д.Б., Білімалушылардың биотехнологиялық білімін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды пайдаланудың рөлі// Қазақстанның ғылымы мен өмірі. Алматы, №1, 2020 ж. 32-37 б.
5. Грудяева Е.К., Душин С.Е., Кузьмин Н.Н. Динамические модели управляемых биохимических процессов очистки сточных вод // Известия высших учебных заведений. Приборостроение. - 2015. -Т. 58. - № 9. С. 732-737. DOI: 10.17586/0021-3454-2015-58-9-732-737
6. Anton Chugunov, Darya Pyrkova, Dmitry Nolde et al. [Lipid-II forms potential «landing terrain» for lantibiotics in simulated bacterial membrane](#) // Scientific Reports. 2006. V. 3. Article number: 1678 p.
7. Gurtovenko A. A., Vattulainen I., Calculation of the Electrostatic Potential of Lipid Bilayers from Molecular Dynamics Simulations: Methodological Issues, Journal of Chemical Physics 130 p., 215107 (2009).
8. Сазыкин Ю.О. Биотехнология: учеб. пособие для вузов / Ю.О. Сазыкин, Орехов С.Н.; С.Н.Орехов, И.И. Чакаева. – 3-е изд., стер. – М.: Академия, 2008. – 253, [1] с. (Библиотека УлГПУ)
9. Прикладная экобиотехнология: в 2 т.: учеб. пособие для вузов по специальности «Биотехнология». Т. 1: / [авт. кол.: А.Е. Кузнецов и др.]. - 2-е изд. - Москва: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 629 с. (Библиотека УлГПУ)

10. Глик Б., Пастернак Дж. Молекулярная биотехнология. Принципы и применение. - М.: Мир, 2002 г.- 25 с.

11. Дворецкий Д.С., Дворецкий С.И., Муратова Е.И., Ермаков А.А. Компьютерное моделирование биотехнологических процессов и систем: Учебное пособие// Д.С. Дворецкий, С.И. Дворецкий, Е.И. Муратова, А.А. Ермаков. Тамбов: Изд-во Тамбов.гос.техн.ун-та, 2005 г. 80 с.

References:

1. QR Үлтық биотехнология орталығын дамыту тәжірибемасы 2018 ж. 3-тамыр, №363 қаулысы
2. Somin S., Mizgulin V., Kosul'nikov V., Kadushnikov R. Komp'yuternoe modelirovanie v nanotehnologicheskoy obrazovaniy//NANOINDUSTRIYA, nauchno-tekhnicheskij zhurnal, Moskva, №2, 2018 g. 64-68 s.
3. Gorlenko V.A., Kutuzova N.M., Pyatunina S.K. Nauchnye osnovy biotekhnologii. CHast' I. Nanotehnologii v biologii: Uchebnoe posobie. – М.: МРГУ, 2013. – 262 s.
4. Syzdykova A.K., Jusupova D.B., Bilimalusylardyn biotekhnologialyq bilim qalyptastyrada apparattyq tehnologialardy paidalanudyñ rölü// Qazaqstannyñ ғыlymy men ömiri. Almaty, №1, 2020 j. 32-37 b.
5. Grudyaeva E.K., Dushin S.E., Kuz'min N.N. Dinamicheskie modeli upravlyаемых biohimicheskikh processov ochistki stochnykh vod // Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedenij. Priborostroenie. - 2015. -T. 58. - № 9. С. 732-737. DOI: 10.17586/0021-3454-2015-58-9-732-737
6. Anton Chugunov, Darya Pyrkova, Dmitry Nolde et al. Lipid-II forms potential «landing terrain» for lantibiotics in simulated bacterial membrane // Scientific Reports. 2006. V. 3. Article number: 1678 r.
7. Gurtovenko A. A., Vattulainen I., Calculation of the Electrostatic Potential of Lipid Bilayers from Molecular Dynamics Simulations: Methodological Issues, Journal of Chemical Physics 130 r., 215107 (2009).
8. Sazykin YU.O. Biotekhnologiya: ucheb. posobie dlya vuzov / YU.O. Sazykin, Orekhov S.N.; S.N.Orekhov, I.I. CHakaeva. – 3-e izd., ster. – М.: Akademiya, 2008. – 253, [1] s. (Biblioteka UIGPU)
9. Prikladnaya ekobiotekhnologiya: v 2 t.: ucheb. posobie dlya vuzov po special'nosti «Biotekhnologiya». T. 1: / [avt. kol.: A.E. Kuznecov i dr.]. - 2-e izd. - Moskva: BINOM. Laboratoriya znaniy, 2012. – 629 s. (Biblioteka UIGPU)
10. Glik B., Pasternak Dzh. Molekulyarnaya biotekhnologiya. Principy i primenenie. - М.: Mir, 2002 g.- 25 s.
11. Dvoreckij D.S., Dvoreckij S.I., Muratova E.I., Ermakov A.A. Komp'yuternoe modelirovanie biotekhnologicheskikh processov i sistem: Uchebnoe posobie// D.S. Dvoreckij, S.I. Dvoreckij, E.I. Muratova, A.A. Ermakov. Tambov: Izd-vo Tambov.gos.tekhn.un-ta, 2005 g. 80 s.

УДК 378.017.4

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.18>

Өтемісова А.Ж.,^{1*} Шоқыбаев Ж.Ә.¹ Мұқатаева Ж.С.¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ХИМИЯНЫ ГУМАНИСТИК ПАРАДИГМА НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ РӨЛІ

Аңдатпа

Қазіргі заман – химияның өмірдің барлық саласы мен білім берудің барлық дерлік деңгейіне енгізіліп, күрделі таным нысанына айналған заманы. Диплом алған жоғары білікті химия маманының кез келгені осы пәннің теориясы мен тәжірибесін бірдей ұштастырып, биік дәрежеде оқытып жүр деп айту қиын. Оған себеп пәннің күрделілігі ғана емес, химиялық үрдістер табиғатын терең танытуға уақыттың шектеулі бөлінуі.

Химияны гуманистік парадигма негізінде оқыту үрдісінің сипаттамасы ретінде, атап айтқанда, оқытуды ұйымдастыруда гуманистік құндылықтар мен идеалдардың басымдылығы, болашақ химия мұғалімін ізгілікті адам, жеке тұлға, білікті маман, кәсіби шебер педагог ретінде қалыптастыру қарастырылған.

Химиядан білім беру үрдісін гуманизациялау арқылы өмірдің құндылығын ерекше бағалау, оны сақтау мен әр адамның денсаулығын қорғау туралы құнды білім беру бағыты ұсталынады. Химиялық білім берудегі басым бағыт ретінде гуманистік парадигма негізінде оқытуды қарастыра отырып, бұл мәселенің тұжырымдамалық бастау көздері мен шешім тетіктерін анықтап алу арқылы ғана осы мақсатқа арналған әдістеменің сапасын нәтижелі етуге болады. Авторлар жоғары білім беру жүйесі мен орта білім беру саласында химия пәнін өмірмен жақындастыра, байланыстыра оқыту әдістемесінің тиімді нәтижеге жеткізуі үшін химияны гуманизациялай оқытудың теориялық негіздерін анықтап, ұсынамыз.

Түйін сөздер: гуманистік парадигма, гуманитаризация, химияны оқыту, білім беру мазмұны, болашақ маман.

Утемисова А.Ж.,¹ Шокыбаев Ж.А.,¹ Мукаатаева Ж.С.¹

*¹ Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

РОЛЬ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ХИМИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

Современность – это время, когда химия внедрилась практически во все сферы жизни и почти на все уровни образования и стала сложным предметом познания. Сложно сказать, что какой-либо высококвалифицированный химик, получивший диплом, сочетает теорию и практику данной дисциплины и преподает на высоком уровне. Это связано не только со сложностью предмета, но и с ограниченным количеством времени, уделяемого углубленному изучению природы химических процессов.

Гуманистическая парадигма в преподавании химии как характеристика образовательного процесса, в частности, приоритет гуманистических ценностей и идеалов в организации обучения, формирование будущего учителя химии как доброго человека, личности, квалифицированного специалиста, профессионального педагога.

Благодаря гуманизации учебного процесса по химии возникает ценное образовательное направление об особой ценности жизни, ее сохранении и защите здоровья человека. Считая гуманизацию обучения приоритетом в химическом образовании, методология для этой цели может быть эффективным только при выявлении концептуальных источников и решений этой проблемы. Авторы предлагают теоретические основы гуманизационного обучения химии с целью достижения эффективных результатов обучения в сфере высшего и среднего образования.

Ключевые слова: гуманистическая парадигма, гуманитаризация, обучение химии, содержание образования, будущий специалист.

Utemissova A.¹, Shokybayev Zh.¹, Mukataeva J.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF THE HUMANIST PARADIGM IN TEACHING CHEMISTRY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

Modernity is a time when chemistry has been introduced into almost all spheres of life and education and has become a complex object of cognition. It is difficult to say that any of the highly qualified chemists who have received diploma teach at a high level, combining the theory and practice of this

discipline in the same way. The reason for this is not only the complexity of the discipline, but also the limited time spent on a deep study of the nature of chemical processes.

The humanistic paradigm in teaching chemistry as a characteristic of the educational process, in particular, the priority of humanistic values and ideals in the organization of training, the formation of a future chemistry teacher as a kind person, personality, qualified specialist, professional teacher.

In chemistry, through the humanization of the educational process, a special assessment of the value of life, its preservation and the protection of the health of each person is followed. Considering humanizing learning as a priority in chemical education, it is possible to make the quality of the methodology designed for this purpose effective only by identifying conceptual sources and mechanisms for solving this problem. In the field of higher education and secondary education, the authors define and propose theoretical foundations of humanization teaching of chemistry of this discipline in order to achieve the most effective results of the method of teaching chemistry.

Keywords: the humanistic paradigm, humanitarization, teaching chemistry, content of education, future specialist.

Кіріспе. ҚР Білім туралы Заңында білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың принциптерінің бірі ретінде білім берудің гуманистік басымдығы көрсетілген. Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім беру саласында оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнмен қамтамасыз етудің төмендегідей міндеттері тұр:

- Қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде, нақты айтсақ, болашақ химия маманын дайындауда білім мазмұнын жаңа химиялық пәндер мен курстарды толықтыру;

- Білім беру философиясы өмірлік құндылықтарды іздеу мен оларды бағалау, сақтау бағытындағы жаңа тәсілдерді зерттеу [1, 3-б.].

Жоғары білім беру үрдісінде ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында белең алған құқықтық-заңгер, экономист мамандығына деген жоғары сұраныс қазіргі кезде біртіндеп ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың «тілін меңгерген» мамандарға сұранысқа ауысты. Ал ғылымның химия, биохимия, нано-биотехнология салаларында тұрмыстық химиялық өндіріс саласында, косметикада және т.б. салаларда химия мамандарына деген қоғамдық және экономикалық сұраныс ерекше артып отыр.

Химия - мамандық ретінде барлық уақытта сұранысқа ие болатын сала. Жоғары оқу орындарындағы классикалық химиялық білім беру ғалым-зерттеуші, химик-маман, пән оқытушысы сынды бір-екі сұранысты ғана емес, өмірдің барлық саласын қамтитын ерекше үрдіске айналуы керек. Біздің болжауымызша, келесі он жылдықта білікті химия маманына деген сұраныс Қазақстандық қоғамда да ерекше артады. Өйткені химия, биохимия, геохимия, экологиялық химия шешетін мәселелер уақыт өткен сайын адам өмірінде өзектілікпен күн тәртібіне қойылып келеді.

ХХІ ғасырдағы ғылым мен білімнің дамуы химия ғылымының да гуманизациялануын, химиядан білім беруді гуманитарландырудың міндеттілігін танытып келеді [2]. Химиялық білім жер бетіндегі аса өзекті қажеттілікке айналған сайын, химия мамандарын дайындаудың гуманистік, адамгершілік, моральдық компоненттері де толыққандылықпен жүзеге асырылуы тиіс. Химиялық білім шығармашылық пен креативтілікке негізделгенімен, оның бастау көздері гуманистік, адамгершіліктен басталуы керек.

Қазақстандық қоғамда барлық деңгейлерде белсенді қолдауға ие студенттік жастарды ұлттық тәрбиелеу идеясы [3] жүзеге асырылуда, ол интеллектуалды ұлт қалыптастыру негізі ретінде позицияланады. Оқытудың гуманистік бағдарланған әдістері мен технологияларын ғылыми негіздеу үшін ұлттық тәрбиелеу басымдықтарымен тығыз байланыста көптеген ғылыми теориялық және қолданбалы зерттеулер жүргізіледі. Гуманизм, өнегелілік пен этнопедагогикалық мұра феноменіне анализ берілетін қазақстандық ғалымдар: Х.М. Рахимбек [4], А.С. Қурманбекова [5], Г.А. Ерғалиева [6], Г.Б. Оспанова [7], Р.Ж. Шалтаева [8], О.А. Куратова [9], А.А. Таутенбаева [10], Г.А. Омарова [11], А.К. Каймулдина [12] жұмыстарының ішінде біз жоғары мектепте оқытуға қатыстыларын қарастырдық.

Сонымен қатар, білім беруді гуманизациялаудың педагогикалық ерекшеліктерін, заңдылықтарын зерттеген отандық және шетелдік ғалымдардың ішінде А.А. Бейсенбаева [13], Е.Н. Шиянов [14], Е.А. Нилова [15], Е.А. Соколов және т.б. [16] ғалымдардың еңбектері әдіснамалық-теориялық тұғыр ретінде алынды.

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу барысында ғылыми танымның талдау, жинақтау, аналогия, топтастыру, жүйелеу, салыстыру, модельдеу, жіктеу, дерексіздену, индукция, дедукция сияқты теориялық әдістері және педагогикалық бақылау, эксперимент/тәжірибе, өлшем жасау, салыстыру, сауалнама, тестілеу, математикалық-статистикалық өңдеу, озық іс-тәжірибелерді жинақтау сияқты эмпирикалық әдістері қолданылды. Білім беруді ізгілендіру мәселелері бойынша ғылыми әдебиеттерді және қазақстандық ғалымдар мен педагогтарының диссертациялық жұмыстарын саралау, зерттеу бағыты бойынша соңғы жарық көрген шетелдік және отандық еңбектерге шолу жасалынды.

Қазақстандық жоғары оқу орындарында білім беруді ізгілендіру мәселесінің сан қырлы болатыны анық. Десек те, бүгінге дейінгі жүргізілген зерттелулер мен оларда қарастырылған мәселелерді талдау барысы ұлттық тәрбие негізінде химияны оқытуға қатысты ізгілендіру мәселелері жиырма жылдан астам уақыт бойы қарастырылмағандығын көреміз. Осы уақыт ішінде қоғамда маңызды өзгерістер болды. Студенттік жастарды ұлттық ұлттық тәрбиелеу концепциясының авторлары қазақ студентінің ұлттық сана-сезімінің маңызды элементтерін атайды: ұлттық өзін-өзі анықтау, тарихи жады, демократия, интеллектуалдық даму, ұлттық мәдениет пен жалпыадамзаттық құндылықтар, қарым-қатынас, толеранттылық, оқу мен өзін-өзі дамытуға деген дайындық, рухани-өнегелік құндылықтар [17] мен білім беруді ізгілендірудің жалпыәлемдік тенденциясына жауап беретін бірқатар басқа құндылықтар.

Жоғары оқу орындарында да, мектепте де химияны оқытуды ізгілендіру үшін жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен іргелі ғылыми құрамның интеграциялануы маңызды саналады. Химияны оқыту мазмұнын ізгілендіру тарихи, экологиялық, әдеби, өнертану және химия фактілері, теориялары мен заңдылықтары туралы мәліметтер беретін басқа да материалдар енгізуге байланысты болып келеді. Сонымен қатар ізгілендіру идеялары тек оқыту мазмұнына ғана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар ол оқыту әдістеріне, формалары мен технологияларына (оқытудың гуманитарлық технологиялары) таралады.

Қазіргі кездегі химиялық білім беруде дәстүрлі білім беру технологиялары да, инновациялық білім беру технологиялары да қолданылады: түсіндіру-көрнекі, проблемалық оқыту, зерттеу, диалогтық, ұжымдық оқыту, ақпараттық-коммуникативтік, модульды, білімді толық меңгеру, сыни ойлауды дамыту, дидактикалық бірліктерді ірілеу, интегративтік, бейімдеу, шығармашылық; сонымен қатар қазіргі кезде технологияларды қиыстыру және интеграциялау жүріп жатыр. Қазіргі жоғарғы білімде, осы күнгі зерттеушілердің пікірінше, ең перспективалы білім беру технологиялары түрлі интерактивті оқыту түрлеріне, контекстті оқытуға, жобалық қызметке, сабақ жүргізудің бейстандартты түрлеріне негізделген білім беру технологиялары болып табылады.

Инновациялық жұмыс жүргізгенде біз студенттердің дербестілік қасиеттерінің дамуына, белсенді ойлау қызметіне, шығармашылық және коммуникативтік қабілеттеріне бағдарландық. Студенттерді бейорганикалық химияға оқыту кезінде білім берудің базалық құндылықтарын (отандық химиктер есімдері мен олардың әлемдік ғылымға қосқан үлесін білу негізінде көрінетін қазақ патриотизмі; мамандықты құрметтеу; серіктестікке дайын тұру, ашықтық) қалыптастыру үшін біз төрт білім беру технологияларын қолдандық: жобалық оқыту, ойындық оқыту, «төңкерілген класс» моделіндегі интерактивті және аралас оқыту. Бұл технологияларды қолдану тәжірибесі тұрғысынан алғанда олар көбіне бір-бірін толықтырып, жақсарта түседі және білім алушылардың субъектілігін дамытуға көмектеседі, әлеуметтік белсенділік деңгейін арттырады, жаңа әдіспен білім алуға үйретеді, олардың креативтілік қабілеттерін ынталандырады. Студент өз қызметінде пәндік (химиялық) білімдер мен дағдыларын меңгере, дәлірек айтқанда таба отырып, білім беру үрдісінің белсенді қатысушысы бола бастайды. Сонымен қатар оқытушының да ролі өзгереді: білім таратушыдан ол кеңес берушіге, модераторға, тьюторға айналады. Осылайша, түрлі гуманитарлық білім беру технологиялар химияны оқытуда білім берудің базалық құндылықтарын қалыптастыруға жәрдемдеседі. Бірақ заманауи білім беру

технологияларын енгізу жылдар тексерген педагогикалық тәжірибені ауыстырады деген сөз емес. Кез келген білім беру технологиясы – жоспарланған нәтижелерді кепілді түрде қамтамасыз ететін жекелеген тәсілдердің, әдістердің, әдістемелердің, оқыту мен тәрбиелеудің формасы мен құралдарының жиынтығы. Оқытушыға сабақ өткізуде жылдар бойы қалыптасып қалған таптаурындарды еңсеру қиынға соғады, оқытушылардың барлығы кез келген жаңашылдықты қабылдамауға дейінгі инновациялық процестерге қатысуға дайын емес, оның үстіне бұл көп еңбектенуді қажет етеді. Бұл проблема студенттерге де қатысты: олар оқытушыны «үстелдің арғы жағында» көруге әдеттенген, оларға оқытушыны одақтас және өздерінің жеке жетістігінің көмекшісі, тәлімгері ретінде қабылдау қиынға соғады. Оларға да басқаларға да өз ұстанымын жаңаша зерделеу, өзгерістер неге, не үшін қажет екендігін түсіну қажет, және алдымен өздері өзгеруі тиіс.

Зерттеудің әдіснамалық негізін жаңа білім беру технологияларын әзірлеу мен қолданудың қазіргі концепциялары, қазіргі кезеңдегі білім беруді жаңғыртудың педагогикалық теориялары, кәсіби педагогиканың іргелі қағидаттары, жаңа форматты мамандар даярлаудағы құзыреттілік тәсілдер теориясы, білім берудегі инновациялық технологиялардың ғылыми негіздері, жоғары білім деңгейінде химияны оқыту әдістемесі саласындағы зерттеулер құрады.

Пән мазмұны модуль бойынша құрылымдалған. Модульмен жұмысты бастамас бұрын студенттер модульде талап етілген жаңа материалды табысты меңгеру үшін қажетті білім мен шеберлікке қатысты алдын ала ұсынымдармен танысады, қажет болған жағдайда оларға тиісті оқу құралдарына жүгіну ұсынылады. Әрбір модульдің мазмұны кеңейтілген иерархиялық тізім түрінде беріледі. Модульді оқу кезінде студенттер пәннің негізгі мазмұнына және оны игеруден күтілетін нәтижелерге бағдарлана алады, яғни олар нені нақты білуі, түсінуі және істей алуы тиіс екендігін нақтылайтын кәсіби құзыреттіліктер.

Пәндердің жұмыс бағдарламалары келісілді және келесі әдістемелік қамтамасыз ету дайындалды: модульдердің толық құрылымы мен технологиялық карталары, модульде талап етілген білім мен шеберлікке қатысты ұсыныстар, модульді меңгеруден күтілетін нәтижелер, нақты жағдайларды талдау негізінде оқу есептері түріндегі әдістемелік материалдар, химия курсының модульдері мен тақырыптарының сәйкестілік матрицасы, бақылау-өлшеу материалдары, бағалау процедураларының сипаттамасы, бағалау критерийлері мен көрсеткіштері. Жоғары оқу орны оқытушысының ролін заманауи түсіну оның аудиториядағы қызметін студент алатын ақпараттың көлемін қарапайым өсіруге емес, ақпаратты білімге айналдыру процесін құруға, студент тұлғасының ішкі күйіндегі сапалы өзгерістерді бақылауға және басқаруға бағыттайды. Бұл мағынада біз «студент – ақпарат көздері – химиялық ақпарат – химия бойынша білім – кәсіптік қызметтің міндеттерін шешу үшін химия білімдерін қолдану» жүйесіндегі өзара әрекеттестік процесстерін педагогикалық басқару позициясынан оқыту рөліне жақындаймыз.

Нәтижелері және оларды талқылау. Ғылыми және педагогикалық зерттеулер мен еңбектерді талдау барысында әлемдік өркениет дамуының қазіргі кезеңінде жоғары білім беруді гуманизациялаудың маңызды үдерістері анықталды деуге болады, олар келесілер болып табылады:

1. Көпмәдениетті білім немесе көпұлтты қоғамда өмір сүруге арналған білім.
2. Демократиялық құндылықтарды ескере отырып, білім беру немесе адам құқықтары саласындағы білім.

Жоғары оқу орнында инновациялық білім беру жүйесіндегі оқыту процесін гуманизациялау антропологиялық білім мазмұнының болуын көздейді. Нақтырақ айтқанда, өзінің мазмұны бойынша педагогикалық білім адамтанудың практикалық желісіне, педагогикалық антропологияға айналуға тиіс.

Жоғары оқу орны студентінің гуманистік мәдениетін қалыптастыру мақсатына жетуді көздегенде, оның оңтайлы және тиімді жолы мен жүйесін қарастыру керектігі белгілі [18]. Сондықтан, білім берудің инновациялық парадигмасы тұлғалық-бағдарлы педагогикалық технологияларды таңдауды көздейді. Ол парадигманың қатарынан біздің зерттеуімізге тірек болады деп келесілерді атай аламыз. Олар:

- тұлғаның шығармашылық өзін-өзі дамыту тренингі (В.И. Андреев);

- іскери ойындар (А.А. Вербицкий);
- психологиялық-педагогикалық вебинарлар;
- тақырыптық семинарлар.

Инновациялық білім беру жүйесін құру - жоғары мектеп бітірушінің шығармашылық потенциалын жүзеге асырудың маңызды шарты. Осы арқылы тұтас ұлттың инновациялық дамуына ықпал ете алатын, кәсіби құзыретті, бастамашыл, жауапкершілікті маманның тұлғасын қалыптастырудың оңтайлы жүйесі анықталады.

Зерттеу тақырыбы бойынша еңбектерді талдау барысы жоғары оқу орнында жаңа білім келесі факторлар негізінде біртұтастықпен қалыптасуы мүмкін деген ойға алып келдік. Ол факторлар:

1) жалпыадамзаттық құндылықтарға, жеке тұлғаға, студенттің шығармашылық потенциалына толық бетбұрыс жасау;

2) педагогикалық білімнің мәдениет аясына қайта оралуы, оның гуманизациялануы, гуманитарлануы, экологиялық тұрғыдан таза мәдени-білім беру ортасының құрылуы;

3) жоғары оқу орны мен мектептің студентке арналған бірыңғай білім беру кеңістігінің болуы және оның кәсіби педагогикалық дайындығы кезінде балаларға тікелей бағытталуын қамтамасыз етуі тиіс;

4) білім мазмұнын кәсіби, жалпы мәдени құндылықтармен толықтыру, пәндік білім мазмұнына «Адами өлшем» енгізу;

5) жоғары педагогикалық білім мазмұнының гуманистік потенциалына ден қою, оқыту мен тәрбиелеудің тиімді түрлерін, әдістерін таңдау еркіндігіне ықпал ететін, өз кезегінде оны гуманизациялау үдерістерін айқындайтын, жоғары педагогикалық білім мазмұнының гуманистік потенциалын тірек ету;

6) оқу пәндерінің мазмұнына адам психологиясы, өмірдің философиялық, қоғамдық даму эволюциясы мәселелері бойынша білім контентін қосу, Адамтанудың әлемдік деңгейдегі мәселесі туралы білім мазмұнын енгізу;

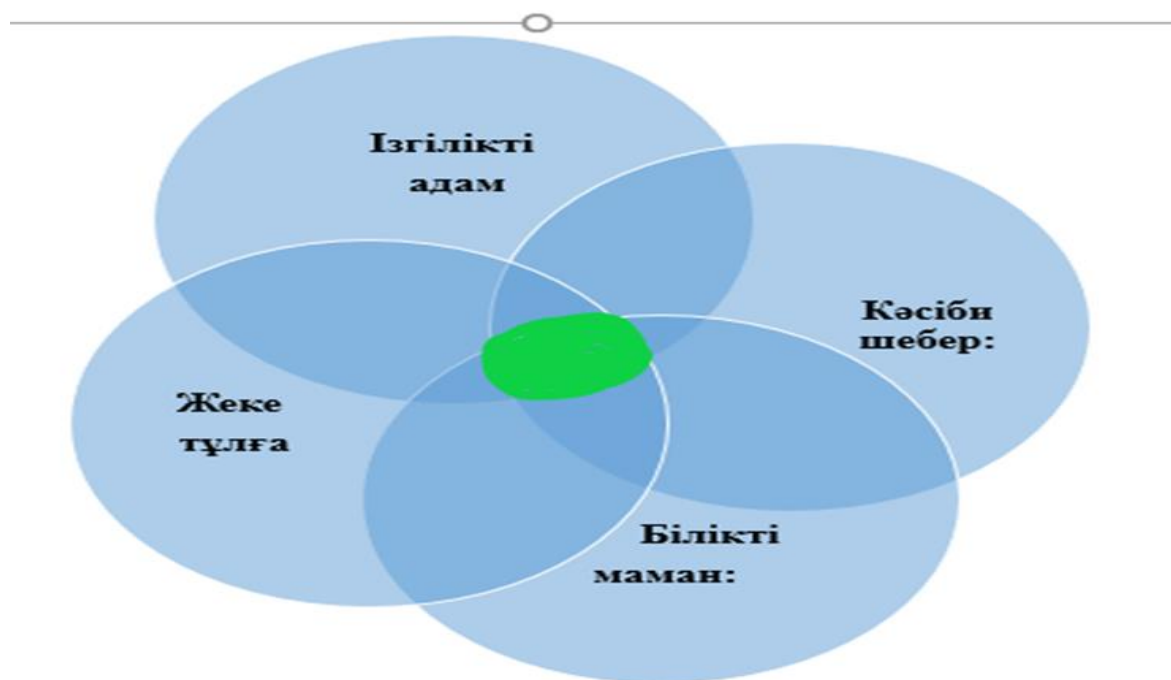
7) оқу пәндері мен курстардың мазмұнында адам денсаулығын сақтау мен нығайту мәселелері туралы білім контентінің қаншалықты деңгейде қамтылғанын анықтау. Осылайша, білім беруді гуманизациялау мен гуманитарлау бүгінгі күні жоғары оқу орнының қызмет етуіндегі негізгі стратегиялық бағыттары болып табылады.

Болашақ химия мамандарын кәсіби-педагогикалық дайындауды гуманизациялаудың бірқатар маңызды ерекшеліктері осы процестің мәнін танытады. Ол ерекшеліктерді келесідей етіп модель ұсынамыз.



Сурет 1. Болашақ химия мамандарын кәсіби-педагогикалық дайындау ерекшеліктері

Жоғары оқу орындарындағы білім беру процесінің ерекшелігі - мұндағы дидактикалық қарым-қатынастың ғылым-теориялық таным деңгейлеріне өтумен тығыз байланыстылығы. Студентке танымның теориялық деңгейінде білім мазмұнын жеткізу және студенттің ойлау операцияларының ғылыми таным әрекеттерімен үйлесе жүргізіліп отыруы болашақ химия маманының білікті, гуманистік идеалдармен қаруланған, әрдайым даму жолында болатын өз ісінің кәсіби хас шебері болып қалыптасуына игі ықпал ететіні сөзсіз. Осындай оқу-тәрбие процесінде қалыптасатын болашақ химия маманының келбетін келесідей модельде ұсынамыз.



Сурет 2. Мектепте химияны гуманизациялай оқыту процесін ұйымдастырып, жүргізе алатын маманның моделі

Мұндағы ерекше боялған тұс – көрсетілген төрт қасиеттерді бір тізгінде ұстаған, химияны гуманизациялай оқыту процесінің нәтижесі ретіндегі болашақ химия маманының келбеті.

Жоғары оқу орындарында химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің мазмұнын жүзеге асыру процесінде химияны гуманизациялай оқытудың өзіндік ерекше стилі, студенттің өз ұстаздарымен, болашақта өз шәкірттерімен, кәсіби ортасымен, табиғатпен ерекше қарым-қатынас жасау жүйесін орнату дағдылары меңгертілетіні белгілі. Сонымен бірге, әр дәрісте, әрбір семинар мен лабораториялық сабақтан, өз бетімен жұмыс орындау процесінде студенттің жеке тұлғасын болашақ химия маманы, химия пәні мұғалім ретінде гуманистік тұрғыдан ерекше бағалап отыру керек, оқу-тәрбие процесінде осы гуманистік кәсіби келбетін қалыптастыруды басты назарда ұстау керек.

Жоғары оқу орындарында химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің түпкі мәнісі - студентке, болашақ химия маманына өмірдің біртұтас картинасын, оның құрамындағы табиғат пен адам, мәдениет пен адам, ғылым мен адам, адам мен адам деген қарым-қатынастардың ізгіліктілік принциптеріне негізделіп құрылғанын үйрету және химия маманы ретінде сол гармонияны бұзбауға үйрету.

Болашақ химия мамандарына химия пәндерін гуманизациялай оқыту әдістемесінде қолданылатын әдістер жүйесі мен оқыту формаларының өзіндік интегралды модельге үйлестіріле орналастырылуы алға қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін аса маңызды. Өйткені химияны гуманизациялай оқытудың интегралды моделі – оқытушының білім мазмұнын «жеткізуші» рөлде емес, студенттің білім мазмұнын оқытушымен ынтымақтаса отырып бірге меңгеруін қамтамасыз ететін жүйе. Осы арқылы студенттің білім алудағы өзінің жеке

тұлғасының ролін биіктетіп, рухына қуат беріп, алға қарай білімді өз бетімен ізденуге қанаттандырады [19, 20, 68–73-б., 23-30-б.].

Жоғары оқу орындарында химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің интегралды моделінде гуманистік бағдарлы педагогикалық технологиялардың тиімді және сапалық көрсеткіштері жоғары әдістері нәтижеге қол жеткізе алады. Студенттердің оқу-танымдық әрекеттерін ұйымдастыруда осы яғни интегралды модель арқылы олардың адамгершілік қасиеттерін шығармашылық және креативтік қабілеттерімен тығыз байланыстыра дамыту мүмкіндіктері мол болады.

Жоғары оқу орындарында химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің тағы бір бағыты – химияны зерттеу мен оқытудың әдіснамалық мәдениетін қалыптастыру. Бұл деген сөз – студенттің шығармашылық ізденіс қабілетін шыңдау арқылы оның дүниетанымдық, өмірдің, адамның құндылығын терең сезінуіне жол қалау.

Химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінде химия ғылымының даму тарихы мен ол тарихи жолдағы биік тұлғаларды студенттерге таныту да маңызды орын алады. Химияның даму тарихын жоба орындата отырып, тереңдете таныту студенттерде таным әрекеттерінің ұштала түсуіне, еңбекқорлық пен ізденімпаздыққа дағдыландырады. Жоба жұмысын дербес, жұп болып, топпен орындату арқылы студенттердің ғылыми ізденістегі ынтымақтастығы, өзара ішгілік қарым-қатынастары дамиды. Өзара ғылыми пікірлерін тындап, түсінісуге және басқаның пікіріне құлақ қоя білуге дағдыландырады.

Осы көрсетілген қасиеттердің ішкі компоненттерінде қандай құраушыларына қысқаша сипаттама бере отырып келесідей **тұжырым** жасауға болады:

Ізгілікті адам ретінде болашақ химия пәнінің мұғалімі:

- педагогикалық қызметінде адами құндылықтар алдыңғы орынға қоятын шынайы интеллигент;
- Қазақстанның ұлттық, мәдени, тарихи, тілдік құнды дәстүрлер жүйесін жақсы білетін;
- ұлттық ғылым дамуы туралы ақпараттар беруге және ондағы көрнекті тұлғаларды үлгі етуге ұмтылатын;
- химия ғылымының әрбір жеңісі, нәтижесі - адам игілігіне, өмірді сақтауға қызмет етуі тиіс екендігін еш шаршамастан студенттердің санасына сіндіріп отыратын;
- шәкірттердің барлығына бірдей ұстаз болып қалу орнын жақсы меңгерген;
- шәкірттердің оқу-танымдық қабілеттерінің түрліше деңгейде екендігін ескеріп, даралау және саралау (индивидуализация мен дифференциация) әдістерін қолдануды міндет деп санайтын;
- білім мазмұнын бағалауды шәкірттің жеке тұлғасын бағалаудан биік қоймайтын адам болуы керек

Жеке тұлға ретінде болашақ химия пәнінің мұғалімі:

- химия ғана емес, барлық ғылым саласынан көзқарасы кең;
- ізгі қасиеттері мол;
- өмірлік өзгерістерге тез бейімделгіш;
- жаңалықтарға ұмтылатын;
- жауапкершілікті арқалай алатын;
- тіл табысқыш;
- эмоциялық тұрақты тұлға болуы керек.

Білікті маман ретінде болашақ химия пәнінің мұғалімі:

- химия ғылымының терең тамырларын тани алатын;
- химияны гуманизациялай оқытудың дидактикалық заңдылықтарын жақсы меңгерген;
- химияны гуманизациялай оқыту әдіс-тәсілдерін
- химияны зерттеу әдістерін жетік меңгерген маман болуы керек.

Кәсіби шебер педагог ретінде болашақ химия пәнінің мұғалімі:

- терең академиялық білім иесі атанған;
- химия саласынан терең білімі бар;
- химия саласына жаңалықтар ашуға, ғылыми ізденістерге, зерттеулерге қатысатын;

- оқушыларын химиялық зерттеулерге, олимпиадаларға қатысуға ұмтылдырып, оны ізгілікті мақсаттарды орындауға қажет екенін түсіндіріп, жігерлендіре алатын педагог болуы керек.

Қорытынды: Қорыта келе, жоғары оқу орындарында химияны гуманистік парадигма негізінде оқыту дегеніміз – университет оқытушыларының, олар дайындап жатқан болашақ химия мамандарының ойлауын өзгерту, дәстүрлі (жаттанды) білім беру жүйесін жаңаландыруға түгелдей бетбұрыс жасау, жеке адам өмірінің жалпы адамзат ғұмырымен тікелей байланыстылығын басты назарда ұстауға негізделген педагогикалық философияны басшылыққа ала отырып маман даярлау. Негізінен, гуманизациялау мәселелері талдауға түсірілген зерттеулер мен кітаптарда, жұмыстарда толыққанды шешілді деп айтуға болмайтынын атап өтеміз. Өйткені даму заңдылықтары өмірдің барлық саласында жаңа қарым-қатынастар жүйесін туғызып жатыр. Олардың барлығы, қалай болғанда да, заманның жаңа талаптары деңгейінде шешіліп жатады, адам ойлауының қарқыны мен деңгейі де сол заман тұрғысынан дамиды. Осы ретте қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде сананың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру, оны білім беру жүйесінің айрылмас құрамдас бөлшегі етуге арналған арнайы басымдық бағыт ұсталынуы керек.

Гуманизация мәселесі – өмір сүрудің маңызды және басты шарты ретінде тұтас білім беру жүйесінің барлық параметрлерінде таным субъектісі толыққандылықпен, айқын түйсінетін тақырып болуы керек. Ол үшін білім берудің барлық деңгейінде вертикалды және горизонталды түрде, яғни барлық пәндер мен тақырыптардың өн бойында гуманизация мәселесі тұнып тұратындай оқу бағдарламалары, оқу құралдары, әдістемелік құралдары, оқыту үдерісі, әдістер мен технологиялар жүйелері танылып енгізілуі керектігі белгілі. Сондықтан, жоғары оқу орындарында заманауи өзгерістер кезінде жұмыс істеп, өмір сүре алатын болашақ маманның дайындығын жүзеге асыру педагогика ғылымының теориялық және практикалық салалары қарастыратын өзекті мәселе деп санаймыз. Бұл – басқа да ғылым салалары бойынша мамандар дайындауда зерттеу нысанына алыну керек, пәнаралық күрделі мәселе. Біз оның өз зерттеу тақырыбымыздың аясына енетін аспектілерін ғана қарастырумен шектелеміз. Жоғары оқу орындарында химияны гуманизациялай оқыту әдістемесінің нәтижелері сапалы болуы үшін, болашақ мамандардың рухани мәдениеті мен химиялық білім мазмұнының өзара өріле байланысты болуын көздеу керек. Сонда ғана химия ғылымының дамуы, химиялық білім мазмұнының баюының мақсаты «адам үшін» қызмет етуі екендігі айқындала түседі. Оқу-тәрбие процесі болашақ химия мұғалімінің жеке тұлға ретінде, шығармашылық, оқу-танымдық әрекеттің шынайы шабыттан туындаған нәтижесін адам игілігіне жұмсалыуына қызмет ететін кәсіби тұлға ретінде қалыптасуына жол қаланады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. № 319-III ҚРЗ, Астана, Ақорда, 27.07.2007ж. //Егеменді Қазақстан. - 15 тамыз, 2007.
2. Ли Яньхуэй. Гуманизация высшего педагогического образования: теоретические основания // Вестник Иркутского педуниверситета. 2009. № 10. С. 94-103.
3. Хан Н.Н. К проблеме формирования национального самосознания студента в педагогическом процессе вуза /Сборник научных трудов по материалам Международного форума «Самореализация личности в современном социуме» - Екатеринбург, 2012.- С.131-136.
4. Рахимбек Х.М. Научно-методические основы эволюции идей гуманизации в содержании обучения химии в высшей школе. Доктор.дисс., Алматы, 1998г., 315с.
5. Курманбекова А.С. Формирование нравственных качеств у студенческой молодежи. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. -Тараз, 2003. - 26 с.
6. Ергалиева Г.А. Рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде студенттердің өзін-өзі тәрбиеленуінің педагогикалық шарттары. Канд.дисс. Атырау, 2006 ж. 150б.
7. Г.Б.Оспанова Казахское этнопедагогическое наследие как фактор духовно-нравственного воспитания студентов. Канд.дисс., Шымкент, 2006, 157с.

8. Шалтаева Р.Ж. Педагогические условия духовно-нравственного воспитания студентов в процессе обучения. Канд.дисс., Алматы, 2007г. 140с.
9. Таутенбаева А.А. Формирование гуманистических убеждений студентов в процессе обучения иностранному языку. Канд.дисс., Алматы, 2009, 154б.
10. Куратова О.А. Формирование гуманистических убеждений студентов в процессе обучения иностранному языку. Канд.дисс., Алматы, 2009, 154б.
11. Омарова Г.А. Формирование гуманистических убеждений студентов в процессе обучения иностранному языку. Канд.дисс., Алматы, 2009, 154б.
12. Каймулдина А.К. Научно-методические основы гуманизации обучения физике в условиях интеграции систем образования. Доктор.дисс., Алматы, 2010г., 247с.
13. Бисенбаева А.А. Теория и практика гуманизации школьного образования. – Алматы: Ғылым, 1998. 225с.
14. Соколов Е.А., Кондратенко А.П., Буланкина Н.Е. Проблемы интеграции гуманитарного и естественнонаучного знания в современном образовании. М., Издательство: Университетская книга, 2008 г.- 190 с.
15. Шиянов Е.Н. Теоретические основы гуманизации педагогического образования. Автореф. ... докт.пед.наук. – М.:МПГУ имени В.Ленина, 1991.
16. Нилова Е.А. Гуманизация педагогического образования в странах Западной Европы. [Электронный ресурс]. - Режим доступа <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertatsiya-gumanizatsiya-pedagogicheskogo-obrazovaniya-v-stranah-zapadnoy-evropy>. Дата обращения 11 сентября 2014 года.
17. Абай атындағы ҚазҰПУ-де сәуір айының 25-ші жұлдызында «Ұлттық тәрбие және өзін-өзі тану» кафедрасының ұйымдастыруымен өткізген «Жоғары оқу орындарында ұлттық тәрбие беру мәселелері» атты Республикалық деңгейдегі дискуссиялық клуб мәжілісінің отырысынан [Текст] // Ұлттық тәрбие (Национальное воспитание), КазНПУ имени Абая, 2012. — №5 (13). — С.89.
18. Beisekova A., Utemissova A, Gavronskaya Yu. The role of modern educational technologies in humanizing chemistry education of future teachers based on national traditions // AD alta-journal of interdisciplinary research. - 2018. - Vol.8. - Issue 2. P. 68–73.
19. Arailym Zh. Utemissova, Yulia Yu. Gavronskaya, Zulfiya O. Unerbayeva, Zhenis A. Shokybayev. Methodological Fundamentals of Humanization of Chemistry Teaching in Teachers' Training // Universities Psychology and Education (2021) ISSN:0033-3077 Volume: 58(3): Pages: 23-30 <http://psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/article/view/2468>
20. Валитова Г. А., Маишмакова Л. Ю. Гуманизация образования в процессе непрерывной профессиональной подготовки в вузе Гуманизация обучения и воспитания в системе образования: теория и практика: материалы II международной научно-практической конференции 20-21 марта 2013 года Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ s.r.o. (Прага) стр.47-51.

Referense:

1. Qazaqstan Respublikasynyñ «Bilim turaly» Zañy. № 319-III QRZ, Astana, Aqorda, 27.07.2007j. // https://kodeksy-kz.com/ob_obrazovanii/3.htm
2. Li İänhuei. Gumanizatsia vysşego pedagogicheskogo obrazovania: teoreticheskie osnovania // Vestnik İrkutskogo peduniversiteta. 2009. № 10. S. 94-103.
3. Han, N.N. K probleme formirovaniya nasionälного samosoznaniya studenta v pedagogicheskom prosese vuza [Teks] / N.N. Han // Samorealizatsia lichnosti v sovremennom sosiume: Sbornik nauchnyh trudov po materialam Mejdunarodnogo foruma — Ekaterinburg, 2012. — S.131-136.
4. Rahumbek H.M. Naýchno-metodicheskie osnovy evolyýtsu idei gymanzatsu v soderjanu obyçhenia humu v vysshei shkole. Doktor.diss., Almaty, 1998g., 315s.
5. Kýrmanbekova A.S. Formirovanie npravstvennyh kachestv ý stýdencheskoi molodeji. Avtoref. dis. ... kand. ped. naýk. -Taraz, 2003. - 26 s.
6. Ergaliev G.A. Rýham-adamgershilik qundylyqtar negizinde stýdentterdiñ ózin-ózi tárbielenýiniñ pedagogikalýq sharttary. Kand.diss. Atyraý, 2006.j. 150b.

7. G.B.Ospanova *Kazahskoe etnopedagogicheskoe nasledie kak faktor dýhovno-nravstvennogo vospitanie stýdentov*. *Kand.diss., Shymkent, 2006, 157s.*
8. Shaltaeva R.J. *Pedagogicheskie ýslovia dýhovno-nravstvennogo vospitanie stýdentov v protsesse obýchenia*. *Kand.diss., Almaty, 2007g. 140s.*
9. Taytenbaeva A.A. *Formirovanie gýmanisticheskikh ýbejdeni stýdentov v protsesse obýchenia inostrannomý yazyký*. *Kand.diss., Almaty, 2009, 154b.*
10. Kýratova O.A. *Formirovanie gýmanisticheskikh ýbejdeni stýdentov v protsesse obýchenia inostrannomý yazyký*. *Kand.diss., Almaty, 2009, 154b.*
11. Omarova G.A. *Formirovanie gýmanisticheskikh ýbejdeni stýdentov v protsesse obýchenia inostrannomý yazyký*. *Kand.diss., Almaty, 2009, 154b.*
12. A.K.Kaimýldina *Naychno-metodicheskie osnovy gýmanizatsu obýchenia fizike v ýsloviah integratsi sistem obrazovaniia*. *Doktor.diss., Almaty, 2010g., 247s.*
13. Beisenbaeva A.A. «Teoria i praktika gýmanizatsi shkolnogo obrazovaniia». *Almaty. Gylym. 1998 g. – s. 225.*
14. Sokolkov E.A., Kondratenko A.P., Býlankina N.E. *Problemy integratsi gýmanitarnogo i estestvennonaychnogo znanua v sovremennom obrazovanii*. M., Izdatelstvo: Ýniversitetskaya kniga, 2008 g.- 190 s.
15. Shuanov E.N. *Teoreticheskie osnovy gýmanizatsi pedagogicheskogo obrazovaniia*. Avtoref. ... *dokt.ped.nayk. – M.:MPGÝ imeni V.Lenina, 1991.*
16. Nilova E.A. *Gýmanizatsiia pedagogicheskogo obrazovaniia v stranah Zapadnoi Evropy*. [Elektronnyy resýrs]. - Rejym dostýpa <http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertaciya-gumanizatsiya-pedagogicheskogo-obrazovaniya-v-stranah-zapadnoy-evropy>. Data obraeniia 11 sentiabria 2014 goda.
17. Abai atyndaǵy QazÚPU–de säuir ainyñ 25–şı jýldyzynda «Últtyq tárbie jáne ózin–özi tanu» kafedrasynyñ üymdastyruymen ótkazgen «joǵary oqu oryndarynda ulttyq tárbie beru máseleleri» aty Respublikalyq deñgeidegi diskusialyq klub májilisiniñ otyrysynan [Teks] // *Últtyq tárbie (Nasionälnoe vospitanie), KazNPU imeni Abaia, 2012. —№5 (13). —S.89.*
18. Beisekova A., Utemissova A, Gavronskaya Yu. *The role of modern educational technologies in humanizing chemistry education of future teachers based on national traditions* // *AD alta-journal of interdisciplinary research. - 2018. - Vol.8. - Issue 2. P. 68–73.*
19. Arailym Zh. Utemissova, Yulia Yu. Gavronskaya, Zulfia O. Unerbayeva, Zhenis A. Shokybayev. *Methodological Fundamentals of Humanization of Chemistry Teaching in Teachers' Training* // *Universities Psychology and Education (2021) ISSN:0033-3077 Volume: 58(3): Pages: 23-30* <http://psychologyandeducation.net/pae/index.php/pae/article/view/2468>
20. Valitova G. A., Maštakova L. Í. *Gumanizatsiia obrazovaniia v prose nepreryvnoi profesionälnoi podgotovki v vuze Gumanizatsiia obuchenia i vospitania v sisteme obrazovaniia: teoria i praktika: materialy II mjdnarodnoi nauchno-prakticheskoi konferensii 20-21 marta 2013 goda* Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ s.r.o. (Praga) str.47-51.

**ОРТА ЖӘНЕ ОРТА БІЛІМНЕН KEЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ: ОҚЫТУ МЕН
ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**СРЕДНЕЕ И ПОСЛЕСРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ**

ӘОЖ 373.016
МРНТИ 14.07.07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.19>

Текесбаева А.М.,^{1} Текесбаева Г.М.²*

¹ *Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан*

² *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА
МУЛЬТИМЕДИА ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ**

Аңдатпа

Мақалада әлемдік желі көмегімен білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың ұтымдылығын арттыру үшін жалпы білім беретін мектептерде жаңа ақпараттық технологиялар мен мультимедиялық құралдарды пайдаланудың жолдары баяндалады. Оқу-тәрбие процесінде мультимедиялық технологияларды пайдалану оқытудың тиімділігін, сапасын арттырып қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастырады. Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін дамытуда оқушыларда сурет, графика өнімдерін дайындау, анимация жасау, дыбыстық ақпаратпен жұмыс істеу сияқты дағдалары қалыптасады.

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру барысында ғаламтор мүмкіндіктері мен әлеуметтік желідегі бағдарламаларын қолдану маңызды болып табылады. Интернет желісі арқылы мәтін, дыбыс, бейне түріндегі байланыс орнатуға мүмкіндік беретін Zoom, meet платформаларын қолдану оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастырады.

Педагогикалық процесте мультимедиялық технологияларды ұтымды қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, сөйлеу мәдениеттерін жетілдіреді.

Түйін сөздер: құзіреттілік, коммуникативтік құзіреттілік, білім, білік, дағды, тәжірибе, оқушы

Текесбаева А.М.,^{1} Текесбаева Г.М.²*

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби
Алматы, Казахстан*

² *Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан.*

**ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ**

Аннотация

В статье описаны способы применения информационных технологий и мультимедийных средств в общеобразовательных школах для повышения эффективности использования информационно-коммуникационных технологий в образовании через мировую сеть. Использование мультимедийных технологий в учебно-воспитательном процессе не только

повышает эффективность, качество процесса обучения, но и формирует коммуникативные компетенции учащихся. В развитии коммуникативной компетенции у учащихся формируются навыки использования программ по изготовлению изобразительной, графической продукции, созданию анимации, работе со звуковой информацией.

В процессе формирования коммуникативной компетенции учащихся важным является использование возможностей интернета и программ в социальной сети. Использование платформ Zoom, meet, устанавливающих связь в виде текста, голоса, видео с помощью интернета, формирует коммуникативную компетентность учащихся.

Рациональное использование мультимедийных технологий в учебно-воспитательном процессе повышает учебную мотивацию учащихся, совершенствует речевую культуру.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативная компетенция, знание, умение, навыки, опыт, ученик.

Tekesbayeva A.M.,^{1} Tekesbayeva G.M.²*

¹Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh national pedagogical university named after Abai, Almaty, Kazakhstan

THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF STUDENTS ' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Abstract

The article describes the ways of using information technologies and multimedia tools in general education schools to improve the efficiency of using information and communication technologies in education through the global network. Using the capabilities of multimedia technologies in Kazakh language lessons not only increases the efficiency and quality of the learning process, but also forms the communicative competencies of students. In the development of communicative competence, students develop the skills of using programs for the production of visual, graphic products, the creation of animation, and work with sound information.

In the process of forming the communicative competence of students, it is important to use the capabilities of the Internet and programs in the social network. The use of platforms Zoom, meet, establishing communication in the form of text, voice, video using the Internet, forms the communicative competence of students.

The rational use of multimedia technologies in the Kazakh language lessons increases the educational motivation of students, improves the speech culture.

Keywords: competence, communicative competence, component, education, skills, experience, student

Кіріспе. Бүгінгі таңдағы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі – өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайда өмір сүруге бейім, өмірге белсенді араласа алатын, қоғамды дамытуға өзіндік үлес қосатын, өз көзқарасы мен пікірін ашық айта алатын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Қазіргі кездегі мұғалімнің міндеті – өсіп келе жатқан жас ұрпақты жан-жақты дамытып, қиялы жүйрік шығармашыл тұлға тәрбиелеп, оқытудың креативті телекоммуникациялық сипатын арттыра отырып, оқушының жеке қабілеті мен әлеуметтік белсенділігінің дамуына жол ашатын шығармашыл тұлға қалыптастыру. Кез келген пәнді оқытуда нәтижеге бағытталған іс-әрекетті құзіреттілік тұрғысынан жүзеге асыру – бүгінгі күннің негізгі міндеті болып табылады.

Құзіреттілік – оқушының іс-әрекетінен көрінетін меңгерген білімінің нәтижесі [1, Б.98]. Жаңартылған білім мазмұнының негізгі мақсаттың бірі – оқушыға жан-жақты білім бере отырып, құзіретті тұлға тәрбиелеу. Негізгі бағдар оқушыға бағытталады, бұрын оқушы білімді қабылдаушы ретінде танылып, қабылдаушының рөлін атқарса, жаңартылған білім мазмұнында оқушы үйренуші, өздігінен білім алушы болып табылады. Сондықтан да қазіргі кезде білім беру стратегиясы “құзіретті білім беру” деп те аталып жүр.

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру мәселесі бірқатар шетелдік және отандық ғалымдардың еңбегінде қарастырылған.

"Коммуникативтік құзіреттілік" ұғымын алғаш рет ғалым А.А.Бодалев қолданған. Бұл ұғымды ішкі ресурстар, яғни білім мен дағдылар болған кезде басқа адамдармен тиімді байланыс орнату және қолдау мүмкіндігі ретінде түсіндірген.

Бірқатар ғалымдар "мультимедиа" терминіне сан алуан анықтама ұсынған. Атап айтқанда, D.Little: "Мультимедиа – әуен, сызба, мәтін түріндегі сан түрлі ақпараттар мен мәліметтерді жеткізуде техникалық құралдардың мүмкіндіктерін арттырып, адамның мультисенсорлық сигналдарды өңдеуіне арналған технология" [2, Б. 8], D.H.Jonassen: "Мультимедиа – әртүрлі формадағы бірнеше мәліметті бір ғана интербелсенді нұсқада өзара кіріктіре отырып, біріктіру" [3, Б.209], - деп тұжырымдайды. И.И.Косенко: "Мультимедиа – түрлі формада ұсынылған мәліметтер мен ақпараттарды жинақтап біріктіруге мүмкіндік тудыратын компьютердің аппараттық және бағдарламалық құралдарының кешені" [4, Б.175], - деп таныса, И.Вернер: "Мультимедиа - дыбыс, сызба, анимация, мәтін, гипермәтін түріндегі ақпараттар мен бейнемәліметтерді қолдануға мүмкіндік беретін аппараттық-бағдарламалық құрал" [5, Б.94], - деген қорытынды жасайды.

Білім беру жүйесінде мультимедиалық технологияларды қолдаланудың теориялық және практикалық қырларын ғалым Ю.Н.Егорова, дидактикалық заңдылықтарын Н.В.Клемешова, концепциялық ерекшеліктерін О.Г.Смолянинова қарастырды. Жалпы білім беретін мектепте мультимедиалық технологияларды қолдану әдістемесін С.С.Кравцов мен Т.Г.Пискунова зерделесе, жоғары оқу орындары білім алушыларының өзбетімен жұмыс істеу қабілеттерін дамытудағы мүмкіндіктерін Д.Э.Френки, студенттердің болашақ кәсіби қабілетін дамытудың мультимедиалық технологияларды пайдаланудың ғылыми-әдістемелік негізін О.Г.Смолянинова, О.В.Лобач, А.И.Гридюшко, Е.Я.Шипняговалар зерттеді. Т.Ю.Волошинова, В.Г.Казаков сынды ғалымдар мультимедианы жоғары оқу орындарында пайдаланудың әдіс-тәсілдерін қарастарса, И.В.Голубятников өз еңбегін мультимедиалық оқыту кешендерін жабдықтау мәселесіне арнады.

Зерттеу материалдары мен әдістер. Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологияларын пайдалануда компьютерлік графика, суреттер, бейнеақпараттар, анимация, мәтіндер, жоғары сапалы дыбыстармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Мультимедиа құралдары – кез келген форматтағы: мәтіндік, графикалық, гипермәтінді немесе музыкалық ақпарат пен мәліметтерді интерактивті, заманауи тұрғыдан қолдануға мүмкіндік беретін компьютердің бағдарламалық құрал-жабдықтары.

Мультимедиа – дыбыс пен ақпаратты, қимылсыз немесе қимыл-әрекеттегі бейнені біріктіріп көрсетуге арналған әрі мәлімет пен ақпараттарды тасымалдаушылар жиынын құрайтын компьютерлік технология. Оның құрамына ауызша сөйлеу, бейнеороликтер, анимация, графика, растрлық және векторлық бейнелер мен мәтіндік база кіреді. Мультимедиалық технологияларды қолдануда ең алдымен оқушылардың жас және дербес ерекшеліктерін, олардың мүмкіндіктерін, сабақта қолданатын ресурстарды ескерудің маңызы ерекше.

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда сурет пен графика туындыларын дайындайтын компьютерлік бағдарламалар кеңінен пайдаланылады. Сондай бағдарламаның бірі – сандық кескіндер мен растрлық графикамен жұмыс істеуге бағытталған Adobe Photoshop бағдарламасы. Бұл бағдарлама кескіндерді безендіріп, әсемдеп, әсерлі етуді жүзеге асырады. Растрлық графика файлдары GIF және JPEG форматында сақталады. Бұл форматтағы кескіндер алуан түсті нүктелердің (пиксельдердің) тізбегінен тұрады. Кескіннің көлемін үлкейткенде пиксельдер анық көрінеді. Тілдік бірліктердің жасалуы, өзгеруі, оқытуда бағдарлама материалдарын сызба, кесте түрінде беруде Adobe Photoshop бағдарламасы оқушылардың теориялық білімдерін кеңейтіп, коммуникативтік құзіреттіліктерін арттырады. Оқу әрекетінің басқа әрекет түрлерінен негізгі ерекшелігі оқушының үнемі жаңа нәрсені үйреніп, жаңа әрекеттерді меңгеруімен, үнемі бір әрекеттен екінші бір әрекетке ауысып отыруымен байланысты көрінеді. Сондықтан да оқу үдерісінде оқушының білім алуына, өз бетімен әрекет етуге деген құлшынысын арттыруға, ақыл-ойын дамытып, жетілуіне түрткі болатын графика

өнімдерін дайындау бағдарламаларының маңызы зор. Adobe Photoshop бағдарламасы оқушыға тілдік бірліктерді меңгерумен қатар олардың креативті ойлау қабілеттерін, қиялын дамытып, кез келген ортада өз ойын ашық айта білуге үйретеді.

Анимация жасау бағдарламасын мәтінмен жұмыс істеу барысында қолдану арқылы оқушылардың белгілі бір пәнге деген қызығушылықтарын арттырып, байланыстырып сөйлеу қабілеттерін жетілдіреді. Анимациялық өнімдер жасайтын Macromedia Flash бағдарламасы растрлық графикамен қоса векторлық графика элементтерін қолдануды қажет етеді. Векторлық графика барысында кескінді жасау үшін түрлі геометриялық формулалар кең қолданылады. Сондықтан да векторлық графиканың көлемі растрлық графикаға қарағанда шағын болады әрі тез өңделеді. Macromedia Flash бағдарламасын сабақта өтілген тақырып немесе белгілі бір мәтін бойынша слайд, фотоколлаж дайындау сияқты оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыруға арналған тапсырмаларды орындау кезінде қолдану ұтымды болып табылады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың ойлау қабілеттерін арттырып, танымдық қызығушылықтарын жетілдіріп, сөйлеу мәдениеттерін қалыптасып, дамуына оң ықпалын тигізеді.

Оқушылардың коммуникативтік күзіреттілігін қалыптастыруда дыбыстық ақпаратпен жұмыс істеу бағдарламалары жиі қолданылды. Сондай бағдарламаның бірі – дыбыстық файлдарды өңдеуге қолданылатын Windows операциялық жүйесінің қосымша Sound Recorder бағдарламасы. Аталған бағдарлама дыбыстық файлды құру, ашу және оны үзінділерге бөлу, қиып алу, оны екінші бір дыбыстық файлмен біріктіру, дыбыстың жылдамдығын өзгерту, қандай да бір эффектімен толықтыру сияқты өңдеу жұмыстары мен оны сақтау операцияларын атқарады. Сабақ барысында оқушылардың мәнерлеп оқу қабілеттерін жетілдіруде аталған дыбыстық жазбамен жұмыс істеу қолайлы болады. Аталған бағдарлама оқушылардың ауызша сөйлеу мәдениеттерін арттырып қана қоймай, оқушылардың теориялық білімін практикада дұрыс қолдана білуге, ауызша сөйлеудің қыр-сырын меңгерулеріне мүмкіндік жасап, коммуникативтік күзіреттіліктерін қалыптастырады.

Оқушылардың коммуникативтік күзіреттілігін қалыптастыру мақсатында интернет мүмкіндіктері мен әлеуметтік желідегі бағдарламалар кеңінен қолданылды. Zoom платформасы – интернет арқылы мәтін, дауыс, бейне арқылы байланыс орнататын желі. Оқушылар Zoom-мен жасалған шағын баяндамалар арқылы өз еңбектеріне баға беріп, өз қателерін түзетуге, болашақта сол қателерді жібермеуге тырысып, сыни баға беруді үйренді. Оқушылардың коммуникативтік күзіреттілігін қалыптастыруда meet платформасы да ұтымды қолданылды.

Мультимедиа – түрлі типті деректер мен мәліметтерді өңдеу мен ұсыну арқылы жинақталған ақпараттық қор әрі қолданушыға мейлінше жағымды ықпал ету мақсатында сан түрлі бағдарламалар мен техникалық құрал-жабдықтарды қолданатын ақпараттық технологиялар спектрі [6, Б.2]. Оқушылардың коммуникативтік күзіреттілігін қалыптастыруда жаңа тақырыпты меңгерту, оны бекіту, өтілген материалдарды қайталауда инфографика жасау үшін canva.com сайты ұтымды қолданылды.

Интерактивті тақта – графикалық мүмкіндігі жоғары, оқыту құралдарын ұтымды әрі кең қолдануға септігін тигізетін, көрнекі құралдардың көлемін ұлғайту арқылы оқушылардың материалды қабылдауын жеделдететін, олардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырудың тиімді құралы, оқытуды диалогты түрде ұйымдастыратын аппаратты-бағдарламалық құрал.

Интерактивті тақтаның артықшылығы – компьютердің мониторындағы түрлі бейнені немесе мәтінді проектор арқылы электрондық тақтада көрсету болып табылады.

Интерактивті тақтаның өзіндік ерекшелігі:

- статикалық және динамикалық тұрғыда дидактикалық материалдар дайындай алуы;
- түрлі сызбалар мен кестелерді, суреттер мен жазбаларды, кескіндер мен диаграммаларды тез салу арқылы уақыт үнемдеуі;
- оқушылардың назарын керекті мәліметке аудару үшін қажетті ақпаратты ерекшелеуге мүмкіндік беретін техникалық-бағдарламалық құралдармен жабдықталуы;
- берілген ақпарат пен мәліметті мұғалім немесе оқушы сабақ кезінде қалауынша бірнеше рет көре алуы;
- жұмыс орнының көлемді аймақты қамтуы;

- экран арқылы көрсетілетін слайдтар санының шектеусіз болуы;
- тақырыпқа байланысты материалға қозғалмалы немесе дыбыстық қосымша енгізе алуы;
- сабақ үстінде қолданылған ақпараттың электрондық түрін оқушылардың көшіріп алуына болатындығы;

- экранның кез келген нүктесіне берілетін бір немесе бірнеше әсерді бір уақытта тез анықтауға болатындықтан, тақтада бір уақытта бірнеше оқушының жұмыс жасай алуы;

- басқару батырмалары арқылы интерактивті тақтаны проектордан ажыратып, қарапайым тақта ретінде қолдануға болады.

Интерактивті тақта көмегімен интерактивті әдістерді қолдану сабақтың тиімділігін арттырады.

Инновациялық әдістер – бұл оқушылардың оқу-танымдық, коммуникативтік, жеке іс-әрекетін дамытудың тиімді құралы болып табылатын мұғалім жұмысындағы жаңа, заманауи әдістер болып табылады.

Инновациялық әдістердің пайда болуы үздіксіз даму мен өзгеріс жағдайындағы қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне байланысты. Яғни, мұндай қоғамдағы білім беру жүйесі де осы сұраныстарға сәйкес өзгеріп, жетілдірілуі керек.

Оқыту процесінде көптеген инновациялық әдістер бар. Оларды мұғалімдер педагогикалық әрекетте белсенді қолданады. Атап айтсақ, дәріс, тренинг, кейс-әдісі, рөлдік ойындар, іскерлік ойын, тәжірибе алмасу, миға шабуыл, рефлексия әдісі, тақырыптық талқылаулар т.б.

Қазіргі қоғамдағы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуға ықпал ететін сабақтардың ең тиімді түрлерінің бірі - имитациялық ойындар. Бұл ойындардың негізгі міндеттерінің бірі - оқушылардың қазіргі қоғамдағы мінез-құлқын модельдеу.

Имитациялық ойындар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыруды. Сонымен қатар, имитациялық ойындар мектеп оқушыларының өзін еркін сезінетіндей, белсенді және толық дербестігін көрсете алатындай етіп оқыту процесін құруға, өз мүдделерін табиғат пен жалпы қоғамның мүдделерімен байланыстыруды үйренуге мүмкіндік береді.

Интерактивті әдісті қолдану арқылы оқушылар бір-бірінің пікірін тыңдап, өзара сыйластық пен ынтымақтастық қарым-қатынас орнатып, өздерін жеке тұлға ретінде танытуға мүмкіндік алып, сыни көзқарастарын қалыптастырып, ауызша сөйлеу қабілеттерін жетілдіреді. Сондай-ақ, оқушы өз ойы мен көзқарасын ашық әрі еркін жеткізуге, өзгелермен қарым-қатынасқа түсе отырып, өзінің және сыныптастарының білімін әділ бағалауға, пән мұғалімімен ашық сөйлесіп, еркін ой бөлісуге, достарының пікірін тыңдай отырып, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытылады. Интерактивті оқытуда оқушылар белгілі бір мәселенің шешімін іздеу немесе талдау барысында жеке әрекет етпей, бірлесе жұмыс істеп, нәтижеге бірге қол жеткізеді [7, Б.115]. Яғни, интерактивті оқыту бірлесе үйрену идеясымен ерекшеленеді деп тұжырымдаймыз.

“Кубизм” – ойын арқылы оқытатын интерактивті оқыту стратегиясы. Интерактивтік тақтада бейнеленген кубиктің алты жағына жазылған цифрды тандау арқылы жұмыс жасалады.

1. Білу. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, оларды атаңыз.

Адамның басты байлығы – денсаулық.

2. Түсіндіру. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, сөз тіркестерінің белгілерін айтыңыз.

Денсаулықты сақтайтын – адамның өзі.

3. Қолдану. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, олардың байланысу түрін анықтаңыз.

Спортпен шұғылдансаң, өзіңді еркін сезінесің.

4. Талдау. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, сөздерді бір-бірімен байланыстырып тұрған тұлғаларды табыңыз.

Спорт адамды жақсылыққа ұмтылуға, уақытты бағалауға тәрбиелейді.

5. Жинақтау. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, оларды байланысу түріне қарай топтаңыз.

Денсаулығың болса, өміріңді жақсартуға мүмкіндігің болады.

6. Бағалау. Берілген сөйлемдегі сөз тіркестерін тауып, қандай синтаксистік қатынаста тұрғанын анықтап, сөз тіркесінің түрлеріне, байланысу тәсіліне қарай талдаңыз.

Спортпен шұғылдану – денсаулықты нығайтудің шарты.

“Кубизм” стратегиясы арқылы қандай да бір тақырып бойынша жан-жақты талдау, талқылау жұмыстары жүргізіліп, сол арқылы оқушылар білімдерін тиянақтап, қайталайды, сөйлеу мәдениетін арттырады [8, Б.194].

“Атаулар кестесі”. Оқу процесі барысында интерактивті тақтаға сөз тіркесі бойынша негізгі терминдерді жазып, әр атаудың астына атау туралы білетіндерін жазу тапсырылады:

Қиысу	Матасу	Меңгеру	Жанасу	Қабысу

Оқушылар бұл тапсырманы алдымен (2-4 минут) жеке жұмыс ретінде орындайды, одан кейін (3-5 минут) кестелерін топ (немесе жұп) ішінде оқып, талқылап, толықтырады. Соңында мұғалім тақтадағы кестені оқушылардың жауаптары бойынша толтырып шығады.

Сабақ соңында кестеге қайта оралып, жазылған ақпараттар тексеріледі, қажет болса толықтырылады.

Интерактивті тақтада орындалатын интерактивті стратегиялардың бірі – “Топтастыру” немесе “кластер” әдісі. Бұл – тақырыптар мен мәліметтердің арасындағы байланыстарды анықтайтын әдіс. Тақтаның ортасына жаңа тақырып яки тірек сөз жазылып, одан тарайтын тақырыпшалар мен идеялар тақырыптың (тірек сөздің) айналасына жазылады. Оқушылар жазылған сөздерді сызықтармен қосып, олардың байланыстары туралы тұжырым жасайды. Тақырып бойынша сұрақ құрап, оларға жауап беруге де болады. Әдетте, кластер оқушының жеке орындауынан басталып, жұмыс жұппен не шағын топпен (4-6 оқушы) жұмыс түрімен жалғасады.

“Білемін. Үйрендім. Білгім келеді” әдісі. Үш бөлікке бөлінген кесте ұсынылады. Бұл әдісті төмендегі үлгі бойынша жүргізуге болады:

1. Оқушыларды бірнеше шағын топқа бөлу керек.
2. “Аталмыш тақырып туралы не білесің?”, “Аталмыш тақырып туралы не білгің келеді?” деген сұрақтар арқылы оқушылар кестенің бірінші, екінші бағандарын толтыртып, оны топта талқылайды.
3. Әр топ ұтымды деген ойларын ортаға салады.
4. Белгілі бір тақырып туралы мәліметті әр оқушыға таратып бересіз. Мәліметпен танысып болғаннан кейін, оны өз топтарында талқылайды. Кестенің үшінші бағанын сабақтың соңында толтырады.

Білемін	Білгім келеді	Үйрендім

Оқу-тәрбие процесінде түрлі ақпараттар мен мәліметтерді мультимедиа технологиясының түрлі құралдарын пайдалану арқылы өңдеп, саралау негізінде оқушылар тілдік бірліктердің өзіндік қасиеттерін жете меңгеріп, оны тілдік қатынаста ұтымды қолдануға үйренеді [9, Б.382].

Коммуникативтік құзіреттілік бірлесіп жұмыс істеуді бағалау, сондай-ақ, өзара сенімділік, бірін-бірі түсіне, тыңдай білу, өзара сыйластық, әдеп сақтау, топпен жұмыс жасай білу қабілеті, жұмысты дұрыс ұйымдастыра алу, топ мүшелерін басқара алу және тиімді шешім қабылдай білу іскерліктері арқылы көрініс табады. [10, Б.185]. Ал құзіреттілік болса, бұл мотив, мінез-құлық сипаты, өзін-өзі бағалау аспектісі немесе жеке тұлғаның әлеуметтік рөлі, жұмыстың функционалдық талаптарына және ұйымның мәдениетіне сәйкес келетін жұмысты тиімді орындау үшін қажетті білім, білік, дағдылар. [11, Б.39].

Нәтижелер. Зерттеу барысында бірқатар нәтижелерге қол жеткіздік. Атап айтсақ, «коммуникативтік құзіреттілік», «мультимедиа», «мультимедиа технологиясы» ұғымдарына талдау жасалды. Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологиясын қолданудың өлшемдері анықталды:

- оқушылардың мультимедиа технологиясының мән-мазмұнын түсінуі;

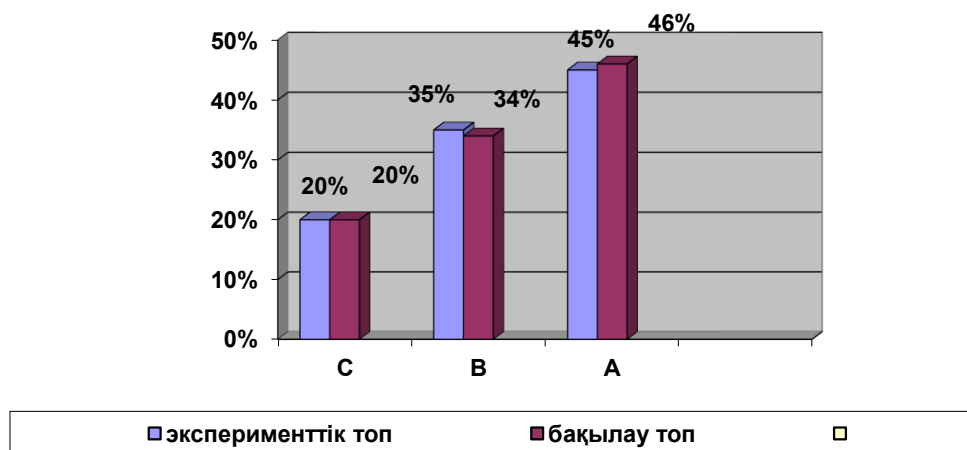
- коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыруда мультимедиа технологияларын сабақта пайдалана білуі;

- алған білім, білік, дағдыларын өмірде қажетіне қарай қолдана білуі.

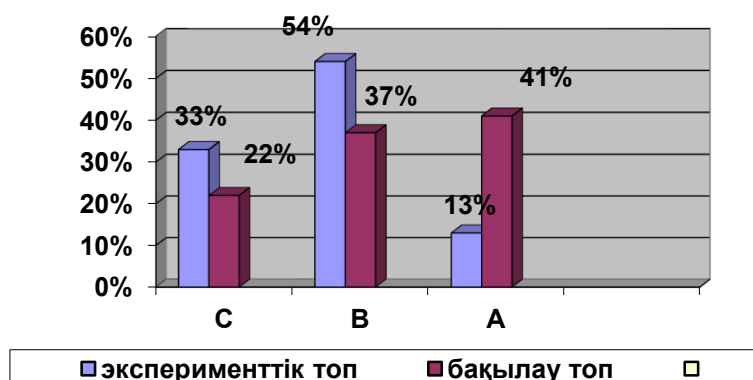
Аталмыш өлшемдер негізінде оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологиясын қолданудың үш деңгейлері анықталды. Олар А, В, С деңгейдегі оқушылар. А - деңгейдегі оқушылар мультимедиа технологияларына қызығушылық танытпайды, қажеттілігін түсіне бермейді. В - деңгейдегі оқушылар мультимедиа технологияларын сабақта қолданудың қажеттілігін, оның педагогикалық құндылығын түсінеді, бірақ өз қызметінің мақсаттарын өзбетінше анықтауға қиналады. С-деңгейдегі оқушылар мультимедиа технологияларының маңызын жақсы түсінеді, өз қызметтерінің мақсаттарын жоғары дәрежеде анықтайды, талдайды.

Зерттеу үш кезеңде жүргізілді. Әрбір кезең өзінің нақты мақсат міндеттерін көздеді. Зерттеу нәтижесін салыстырмалы диаграмма түрінде көруге болады.

Сурет 1. Анықтау экспериментінің нәтижесі



Сурет 2. Бақылау экспериментінің нәтижесі



Егер тәжірибелік экспериментке дейін эксперименттік топтардың жоғары - С білім деңгейін тек 20% оқушы көрсетсе, тәжірибелік эксперименттен кейін аталмыш деңгей көрсеткіші 33%-ға дейін көтерілді. Орта-В білім деңгейіндегі оқушылар 35% дан 54%-ға дейін жоғарлады. Ал төменгі - А білім деңгейі 45% -дан 13%-ға дейін төмендеді. Бақылау топтарында айтарлықтай өзгерістер байқалмады.

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологиясының педагогикалық мүмкіндіктері жоғары екені анықталды.

Талқылау. Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру үшін оқу-тәрбие үдерісінде мультимедиялық технологияларды қолданудың маңызы орасан зор.

“Мультимедиа” – латын тілінің “multy”, яғни көп және “media” – орта деген сөздерінің бірігуі арқылы жасалған термин. Сондықтан да, мультимедиялық жүйе туралы жазылған ғылыми еңбектер мен зерттеулерді, сан алуан оқулықтар мен оқу құралдарын талдай отырып, “мультимедиа” терминіне “ақпараттық орта” деген балама атау беруге болады. “Ақпараттық орта” дегенді белгілі бір ортада сан түрлі ақпараттық технологияларды қолдана отырып, түрлі мәліметтер мен ақпараттарды ұсыну және оларды өңдеуге арналған арнайы ұйымдастырылған үдеріс деп түсінеміз.

Мультимедиа – оқытушы немесе білім алушыға бірыңғай ақпараттық орта сипатында ұйымдастырылған гетерогенді графика, мәтін, дыбыс, бейне түріндегі деректермен өзара жұмыс істеуге мүмкіндік беретін аппараттық және бағдарламалық құралдар кешені.

Мультимедиялық технология – бұл дәстүрлі статикалық визуалды ақпаратты (мәтін, графика) және динамикалық - сөйлеу, музыка, бейнеклиптер, анимацияны біріктіретін компьютерлік технологияның ерекше түрі және т. б.

Мультимедиялық технология – әр алуан деректер мен ақпараттарды дайындау, жинақтау, саралау, өңдеу, біріктіру үшін аппараттық және бағдарламалық құрал-жабдықтарды пайдалана отырып қолданылатын әдіс-тәсілдердің жиынтығы.

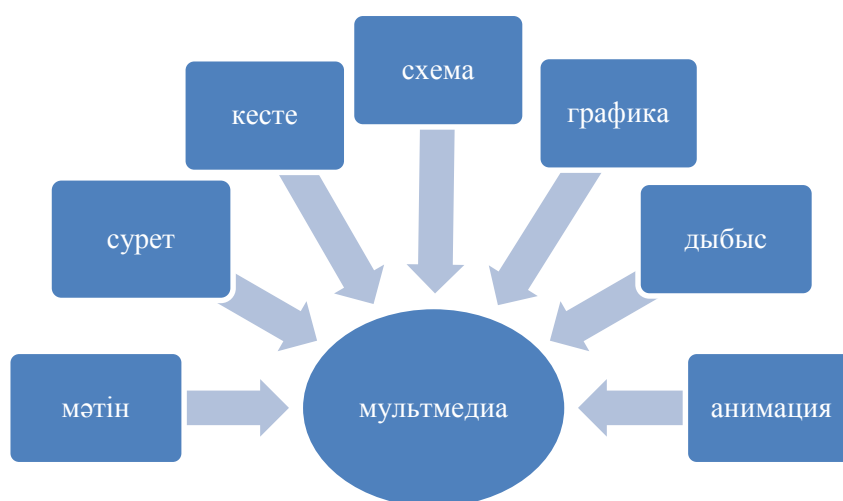
Білім беру саласындағы мультимедиа – ең алдымен, адам қиялы арқылы таным үдерісін дамытып, жетілдіретін, екіншіден, білім беру мазмұнын интерактивті тұрғыда жүзеге асыратын техникалық-бағдарламалық құралдар жиынтығы.

Мультимедиялық ресурстар – мультимедиялық құрал-жабдықтар және арнайы бағдарламалық құралдар мен аппараттар көмегімен жасалатын түрлі ақпараттық өнімдер.

“Медиатека” термині латын тілінің “медиа” сөзінен алынған, ол “құрал” немесе “делдал” ұғымын білдіреді.

Медиатека – білім беру мекемелерінде ақпарат құралдары: газет-журналдар, бейнефильмдер мен кинофильмдер, деректі фильмдер мен дыбыстық жазбалар, кең тараған оқулықтар мен оқу құралдары, сызбалар мен кестелер, диаграммалар, анықтамалық сөздіктер мен энциклопедиялар, слайдтар мен компьютерлік бағдарламалар, сан алуан таспалар жинақталып, сақталатын орын.

Мультимедияның дамуы түрлі арнайы бағдарламалық құрал-жабдықтардың көмегімен дайындалатын ақпараттық өнімдерді ұсынатын бейнетехникалық және дербес компьютерлік бағдарламалардың өркендеп, қанатын кеңге жайып, дамуының нәтижесінде іске асып жатыр. Мультимедиа сан қилы мәтіндік, кестелік, графиктік сипаттағы статикалық деректерді, анимациялық, бейне түріндегі динамикалық, сондай-ақ дыбыстық деректер мен ақпараттарды заман талабына сәйкес сапалы түрде жүзеге асыруды көздейді. Мультимедияны құрайтын ақпараттарды 1-суреттен көре аламыз.



Сурет 1 - Мультимедияны құрайтын ақпараттар

Оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыру үшін сабақ барысында орындалатын жұмыс түрлерін өзгертіп, жаңартып, білім алушылардың қызығушылықтарын арттыратындай етіп ұйымдастырған дұрыс. Сондай-ақ, оқытудың формаларын түрлендіріп, дидактикалық принциптерді негізге алып, мультимедиялық технологияларды кәсіби шеберлікпен қолдану қажет.

Қорытынды. Қорыта келгенде, жоғарыда аталған мультимедиялық технологиялардың әдіс-тәсілдерінің қайсысы болсын оқушылардың коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Аппараттық және бағдарламалық құрал-жабдықтарды қолдану негізінде іске асатын технология білім сапасын арттыруда, оқушылардың білімінің берік болуына, сөйлеу мәдениетінің қалыптасып, дамуына игі әсер етті.

Мультимедиялық технологиялар оқушылардың тұлғалық қасиеттерін, оқу мотивтерін, пәнге деген ынталарын арттырып, коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастыруға оң ықпал етті. Сондай-ақ, сан алуан ақпараттар легінен қажеттісін іріктеп, тиімді пайдалану адамның ішкі сезім мүшелері арқылы жан-жақты әрі терең қабылдауына әсер ететіндіктен, түрлі ақпараттар мен деректерді кіріктіріп ұсыну арқылы мультимедиялық технология оқытудың интерактивтілік ұстанымын қамтамасыз етті.

Білім беру саласында мультимедиялық технологияларды кеңінен қолдану арқылы заман ағымына сай білімді, жан-жақты дамыған тұлға дайындау – бүгінгі күннің басты талабы. Мұндай сабақтарды ұйымдастыру жаттығудан гөрі жүйелі дайындықты талап етеді.

Мультимедиялық технология түрлі құбылыстарды қозғалыста көрсету негізінде абстрактілі ақпараттар мен деректерді көрнекі тұрғыда ұсынып, оқу үдерісінде компьютердің қолдану саласын кеңейтіп, макро және микро әлемдегі нысандарды визуалдауға мүмкіндік берді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Аганина К.Ж. Білім саласы менеджерлерінің кәсіби құзіреттілігі. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2017. – 156 б.
2. Little D. *Interactive video and the control of learning. Educational technology.*, 2017.- P.7-15.
3. Jonassen D.H. *Computer in the classroom. Englewood cliffs: Prentice Hall.*, 2014. – 254 p
4. Косенко И.И. *Изучение мультимедиа в процессе подготовки учителя информатики: дисс...канд.пед.наук. - Москва.*, 1999. – 197 с
5. Вернер И. *Все о мультимедиа. - Киев: ВНУ.*, 1996 – 157 с.
6. *Мультимедийные технологии.* [www. bourabai.kz/mmt/](http://www.bourabai.kz/mmt/)
7. Әлімов А. *Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану.* – Алматы, 2015. – 180 б.
8. Текесбаева Г. *Синтаксисті оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану жолдары // М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің Хабаршысы. -Орал, 2016. - № 4 (64). - Б. 189-196*
9. Каримова Б.С., Имаханова А., Есенова П. *Особенности подготовки студентов-филологов в условиях цифровизации образования // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршысы, “Филология ғылымдары” сериясы. – Алматы, 2020. - №4 (74). – Б. 378-383*
10. Текесбаева А. *Коммуникативтік құзіреттілік және оның компоненттері // Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Хабаршысы, “Филология ғылымдары” сериясы. - Алматы, 2020. - № 4 (74). - Б. 182-185*
11. Tekesbayeva G. *Formation of pupils’ communicative competence on the basis of developing listening skills to syntax training // Journal of Language and Literature. – 2016. – Vol. 7. No. 3.– P. 39 - 44*

Referense:

1. Aganina K.J. *Bilim salasy menedjerleriniñ kásibi quzirettiligi. – Almaty: Abai atyndaǵy Qazupý,* 2017. – 156 b.
2. Little D. *Interactive video and the control of learning. Educational technology.*, 2017.- P.7-15.

3. Jonassen D.H. *Computer in the classroom. Englewood cliffs: Prentice Hall., 2014. – 254 r*
4. Kosenko I.I. *Izýchenie mýltimedia v prosese podgotovki ýchtelá informatiki: diss...kand.ped.nayk. - Moskva., 1999. – 197 s*
5. Verner I. *Vse o mýltimedia. - Kiev: BHV., 1996 – 157 c.*
6. *Mýltimedunye tehnologi. www. bourabai.kz/mmt/*
7. *Álimov A. Interbelsendi ádistemeni mektepte qoldaný. – Almaty, 2015. – 180 b.*
8. *Tekesbaeva G. Sintaksisti oqý barysynda interbelsendi ádisterdi qoldaný joldary // M. Ótemisov atyndaғы Batys Qazaqstan memlekettik ýniversitetiniñ Habarshysy. - Oral, 2016. - № 4 (64). - B. 189-196*
9. *Karımova B.S., Imahanova A., Esenova p. bilim berýdi sıfrlandyrý jaғдайында filolog-stýdentterdi daitarlaýdyñ erekshelikteri // Abai atyndaғы Qazaq ulttyq pedagogikalyq ýniversiteti Habarshysy, "Filologia gylymdary" seriasy. – Almaty, 2020. - №4 (74). – B. 378-383*
10. *Tekesbaeva A. Kommýnikativtik quzyrettilik jáne onyñ komponentteri // Abai atyndaғы Qazaq ulttyq pedagogikalyq ýniversiteti Habarshysy, "Filologia gylymdary" seriasy. - Almaty, 2020. - № 4 (74). - B. 182-185*
11. *Tekesbayeva G. Formation of pupils' communicative competence on the basis of developing listening skills to syntax training // Journal of Language and Literature. – 2016. – Vol. 7. No. 3.– B. 39 – 44.*

ӘОЖ 373.1
МРНТИ 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.20>

Жанатбекова Н.Ж.,¹ Майлыбаева Г.С.,^{1} Абдулаева Ә.¹*

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ БІЛІМ БЕРУДЕ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Ақпараттық технологиялардың дамуының ерекше жылдамдығына байланысты білім беру процесін қамтамасыз ету әдістері де, технологиялары да дамыды. Тәжірибе көрсеткендей, білім беру ортасын ақпараттандыру оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сондықтан мұғалімдер ақпараттық ағындарды басшылыққа алуы керек, компьютерлік техникамен жұмыс істей білуі керек, тез өзгеретін жағдайда бейімделуге дайын болуы керек. Зерттеуде жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің АКТ мүмкіндіктерін пайдалану мақсаттарына талдау жасалған. Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін мұғалімдер арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнамада мұғалімдердің АКТ қолдану сипаттамасына, пайдалану жиілігіне, сондай-ақ мұғалімдердің АКТ құралдарын қолдануға қатынасына байланысты сұрақтар болды.

Мақалада оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану процесі зерттелген. Зерттеу нәтижелерін оқу процесінің тиімділігін арттыруда қолдануға болады.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ақпараттық-білім беру ортасы, оқыту, компьютер.

Жанатбекова Н.Ж.,¹ Майлыбаева Г.С.,¹ Абдулаева А.Б.¹

¹Жетісуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация

В связи с необычайной скоростью развития информационных технологии эволюционировали и методы, и технологии обеспечения образовательного процесса. Как показывает практика, информатизация среды образования позволяет повысить эффективность процесса обучения.

Поэтому учителя должны ориентироваться в информационных потоках, уметь работать с компьютерной техникой, быть готовым к адаптации в быстроменяющихся условиях. В исследовании приводится анализ целей использования возможностей ИКТ учителями общеобразовательных школ. Для достижения поставленных задач исследования проводилось анкетирование среди учителей. В анкете были вопросы, связанные с характеристиками использования ИКТ учителями, регулярностью пользования, а также вопросы, связанные с отношением учителей к средствам ИКТ.

В статье изучен процесс применения информационно-коммуникационных технологий в обучении. Результаты исследования могут использоваться в повышении эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, информационно-образовательная среда, обучение, компьютер.

*Zhanatbekova N.,¹ Mailybayeva G.,¹ Abdulayeva A.¹
¹Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan*

PROBLEMS OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Abstract

Due to the extraordinary speed of the development of information technologies, both methods and technologies for ensuring the educational process have evolved. As practice shows, the informatization of the educational environment makes it possible to increase the efficiency of the learning process. Therefore, teachers should be guided by information flows, be able to work with computer technology, be ready to adapt to rapidly changing conditions. The study provides an analysis of the goals of using ICT capabilities by teachers of secondary schools. To achieve the objectives of the study, a questionnaire was conducted among teachers. The questionnaire included questions related to the characteristics of the use of ICT by teachers, the regularity of use, as well as questions related to the attitude of teachers to ICT tools.

The article examines the process of using information and communication technologies in education. The results of the study can be used to improve the effectiveness of the educational process.

Key words: information and communication technologies, information and educational environment, training, computer.

Кіріспе. Әлеуметтік ортаның заманауи ақпараттық мәдениеті "мұғалім-оқушы" тікелей қатынастарының қатаң шеңберінде өтетін білім берудің мәні туралы дәстүрлі түсініктерді өзгертеді. Оқушыларға қол жетімді әлеуметтік-мәдени тәжірибе көздері жүйесінің жетілдірілуі мен білім беруді ақпараттық қамтамасыз ету ауқымының өзгеруі - жақын болашақта білім беру тәжірибесінің негізі әлеуметтік қатынастардың неғұрлым күрделі формалары болатынын көрсетеді. Бұл қатынастар өзара әрекеттесудің "жеке тұлға - ақпараттық-білім беру ортасы" байланысымен анықталады. Олардың мазмұнын жаһандық ақпараттық жүйедегі оқыту субъектісінің дербес білім алу қызметі құрайды. Жаңа технологиялардың адам өміріне әсерін мойындай отырып, қазіргі заманғы білім беру мекемелері бүгінгі күн мен болашақ арасындағы оқыту және оқыту технологияларындағы алшақтықты азайту үшін өздерінің білім беру бағдарламалары мен оқу орындарын қайта құруға тырысуда.

Педагогикалық әдебиеттердегі, зерттеулердегі ақпараттық-білім беру ортасы түсінігінің мәні жан-жақты және әртүрлі қарастырылған. Н.Н.Курова [1] мектептегі оқу процесін компьютерлік қолдаудың маңыздылығын атап өтіп, ақпараттық-коммуникациялық пәндік ортаны қарастырады. В.А.Красильникова [2] мектептегі оқушылардың танымдық іс-әрекетін тиімді ұйымдастыру үшін білім алушыларды ақпараттық білім беру ресурстарына қол жеткізуді қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасауды ұсынады. Б.С.Ахметов пен Е.Б.Бидайбеков заманауи оқу орнының білім беру қызметін ақпараттандыруды және автоматтандыруды

қамтамасыз ететін білім беру ресурстарының көп компонентті кешенін қарастырған [3]. А.А.Андреев [4] зерттеулерінде ақпараттық-білім беру ортасы ретінде материалдық-техникалық, нормативтік және маркетингтік қолдауды қамтитын педагогикалық жүйе анықталған. И.Г.Захарова [5] бойынша, ақпараттық білім беру ортасы дегеніміз зияткерлік, мәдени, бағдарламалық-әдістемелік, ұйымдастырушылық және техникалық ресурстарды біріктіретін ашық жүйе. О.А.Ильченко [6] мектептегі ақпараттық-білім беру ортасын құрудың ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларының негізі ретінде білім берудегі субъект-субъектілік өзара әрекеттесуді ақпараттық, техникалық, оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің жиынтығын анықтаған.

Мектептің ақпараттық білім беру ортасындағы жұмысының тиімділігі көбінесе АКТ-ны қолдана отырып, оның қатысушыларының кәсіби, оқу, білім беру міндеттерін шеше алуымен байланысты ақпараттық құзіреттілігінің болуымен анықталады. Сондықтан мектептің ақпараттық-білім беру ортасы, бір жағынан, бағдарламалық-техникалық кешенді, екінші жағынан, педагогикалық жүйені қамтиды.

Қоғамның ақпараттық мәдениетінің дамуындағы жаңа тенденциялар мұғалімдерді білім беру жүйесінен шығармайды, алайда мұғалімнің атқаратын қызметіне қатысты өзгерістерге әкеледі. Мұғалім білім беру жүйесінің "ақпараттық өрісінде" ақпарат көзі ретіндегі рөлін, өзінің ақпараттық монополиясын біртіндеп жоғалтуда. Мұғалімнің қазіргі кезеңдегі кәсіби қызметі уақыт талабына сай, оқушының әлеуметтік-мәдени тәжірибенің әртүрлі көздерімен ақпараттық өзара әрекеттесуін ұйымдастыру қызметін белсенді игерген жағдайда ғана тиімді болатыны анық. Сондықтан ақпараттық мәдениеттің өзгермелі кезеңінде мұғалімнің басты міндеті - оқушылардың оқу белсенділігін арттыру, білім алудың маңызды бағыттарын анықтауда білікті көмек көрсету, нәтижеге жетудің құралдары мен тәсілдері тұрғысынан білім беру процесін оңтайландыру және сәтті іске асыру.

Соңғы жылдары мұғалімдердің сабақта АКТ-ны қолдануының әртүрлі жолдары ұсынылды [7-8]. Тондер және т.б. [9] компьютерлерді оқу мақсатында қолданудың үш түрін анықтаған: 1) іргелі компьютерлік дағдылар; 2) компьютерлерді ақпараттық құрал ретінде пайдалану және 3) компьютерді оқыту құралы ретінде қолдану. Цифрлық құрылғыларды пайдалана алумен байланысты іргелі компьютерлік дағдыларды есептемегенде, тиімді білім беруге ақпаратты басқаруға және оны білім көзіне айналдыруға мүмкіндік беретін құзіреттіліктерге әкелетін соңғы екі қолдану мысалы ықпал етеді [7-8].

Мектептегі ақпараттық-білім беру ортасы мүмкіндіктерін үш деңгейге бөліп қарастыруға болады: репродуктивті, продуктивті (өнімді) және шығармашылық.

Ақпараттық білім беру ортасының репродуктивті деңгейі сабақтарда АКТ құралдарын пайдалануды қамтиды. Репродуктивті деңгейде ақпараттық-білім беру ортасы жағдайында педагог пен білім алушылардың, сонымен қатар оқушылардың бір-бірімен қарым-қатынасы көзделмеген. Яғни мұғалім мультимедиялық презентацияларды, бейне және аудио материалдарды қолдану арқылы мектептің ақпараттық білім беру ортасына оқушыларды ішінара қосады, дербес компьютерлермен немесе смартфонмен жұмыс істеуге тапсырма береді. Бұл деңгейдегі ақпараттық білім беру ортасын құрудың инновациялық тәсілі ретінде виртуалды экскурсияны атауға болады.

Продуктивті (өнімді) деңгей мектептің ақпараттық білім беру ортасында мұғалім мен оқушылардың, оқушылардың бір-бірімен ішінара өзара қарым-қатынасын қамтиды. Бұл деңгейде мектеп мұғалімдері өздерінің жеке блогтарын құрады, платформаларында оқу ақпараты, пайдалы ресурстар, өз бетінше және зерттеу жұмыстарына арналған тапсырмалар (жаттығулар), сондай-ақ пән немесе белгілі бір тақырып бойынша қызықты материалдар ұсынылады.

Мектептің ақпараттық білім беру ортасының шығармашылық деңгейі білім беру, тәрбие процесінің барлық қатысушылардың онлайн және офлайн режимінде үздіксіз өзара қарым-қатынасы есебінен қамтамасыз етіледі. Бүгінгі таңда көптеген мектептерде білім беру порталдары бар, онда мұғалімдер де, ата-аналар да, оқушылар да әртүрлі тақырыптарды талқылау үшін форумдар құра алады. Сабақта да, сабақтан тыс уақытта да ақпараттық білім берудің өзара әрекеттесу мүмкіндігі бар әлеуметтік желілер қазіргі кезде танымал.

Зерттеу тақырыбына байланысты әдебиеттерге жасалған талдаудың нәтижесіне сәйкес, ақпараттық білім беру ортасының мүмкіндіктерін продуктивті және шығармашылық деңгейде қолдану оқытылатын пәндерді жақсы түсінуге, білім алуға сыни және ұжымдық қатынасты қалыптастыруға, дербес білім алу мүмкіндігі деңгейінің артуына ықпал етеді. Сондықтан, бұл зерттеудің мақсаты - жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің АКТ мүмкіндіктерін қолдану мақсаттарын талдау.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеу әдістері зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне сәйкес анықталды. Теориялық әдістер: зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге талдау жүргізу, мектептің оқу-тәрбие процесінде АКТ құралдарын пайдаланудың отандық және шетелдік тәжірибесін талдау; зерттеудің педагогикалық әдістері: білім беру қызметін талдау, сауалнама жүргізу және сауалнама нәтижелерін статистикалық өңдеу.

Зерттеуде жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің пікірін анықтау қажет болды, сондықтан сауалнама қолданылды. Зерттеудің мақсаты мен міндеттеріне байланысты құрылымдық ұйымдастырылған сұрақтар жүйесі құрылды. Сауалнаманың мақсаты мұғалімдердің АКТ құралдарын пайдалануы туралы ақпарат алу болды. Зерттеуге Талдықорған қаласының жалпы білім беретін мектептерінің 55 мұғалімі қатысты. Іріктеу кездейсоқ түрде жүргізілді, яғни әртүрлі мектептер мен түрлі пәндердің мұғалімдеріне сауалнама сұрақтарына жауап беру ұсынылды.

Зерттеудің бірінші кезеңінде мәселенің зерттелу дәрежесін анықтау үшін психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттерге теориялық талдау жүргізілді. Нәтижесінде зерттеудің өзектілігі айқындалды, сонымен қатар, АКТ әсерінен болатын мектептегі білім беру жүйесіндегі өзгерістер тенденцияларын, сондай-ақ осы саладағы шетелдік тәжірибені талдау қажеттілігі анықталды.

Екінші кезеңде жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері арасында сауалнама жүргізілді.

Үшінші кезеңде зерттеу нәтижелерін жүйелеу және жалпылау жасалды. Қорытындылар тұжырымдалды.

Білім беру процесінде мұғалімдердің АКТ мүмкіндіктерін пайдалану мақсаттарын зерттеу үшін арнайы сауалнама құрастырылды. Ол 8 тармақтан тұрды. Сауалнамадағы сұрақтар оның нәтижелері бойынша жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің АКТ мүмкіндіктерін пайдалану мақсаттарының жалпы аналитикалық көрінісін жасауға мүмкіндік беретіндей етіп таңдалды.

Сауалнамада мұғалімнің АКТ саласындағы құзіреттілігінің деңгейін анықтау мақсатындағы сұрақтар болды. Себебі, мұғалімнің АКТ саласындағы құзіреттілігінің деңгейі оның АКТ қолдану мүмкіндіктеріне қатынасына әсер етеді.

Сондай-ақ, сауалнамада мұғалімдердің кәсіби қызметінде ақпараттық технологияларды пайдалану бойынша жұмыс түрлеріне қатысты сұрақтар болды, өйткені бұл жұмыс түрлері интернетті ақпарат көзі ретінде пайдаланудан бастап, білім беру сайты құрастыру бойынша күрделі жұмыс түрлеріне дейін құзыреттілік деңгейін талап ететіндей алуан түрлі болады.

Сонымен қатар, мұғалімдер АКТ-ның оқу процесіне әсерін қалай бағалайтынын анықтау мақсатындағы сұрақтар да сауалнамаға енгізілді.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау. Оқу үрдісінде қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану тәжірибесін талдау негізінде зерттеушілер [10-11] оқушылар мен мұғалім арасындағы тікелей қарым-қатынастың, мектептің ақпараттық-білім беру ортасында оқыту тәжірибесінің болмауы, жеке қабілеттерді есепке алудың мүмкін еместігі оқушылардың пән бойынша тереңдетілген оқыту деңгейінің нәтижелеріне қол жеткізуіне кедергі келтіретінін анықтады. В.П.Кулагин мен Ю.М.Кузнецовтың [12] зерттеулерінің нәтижесінде көптеген оқушылардың өздерінің дамуы немесе сабаққа өзіндік дайындығы үшін ғаламдық ақпараттық желінің білім беру ресурстарын пайдалану бойынша дербес жұмысқа дайын емес екендігі анықталды. АКТ-ны қолдана отырып білім беру процесін сәтті ұйымдастыру үшін мұғалімнің әдістемелік сүйемелдеуі мен оқу-танымдық іс-әрекетті жүзеге асыруға жоғары ынталандыру деңгейі қажет.

И.В.Роберт, Б.Е.Стариченко жүргізген ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың дидактикалық мүмкіндіктерін зерттеу жұмыстары мектептің заманауи техникалық жабдықталуы электронды және дәстүрлі оқытуды біріктіруге мүмкіндік беретінін, ал оқу құралдарын

электронды түрде тарату тәжірибесі көптеген білім беру ұйымдары үшін үйреншікті жағдайға айналғандығын анықтады [13]. Алайда, мектеп оқушыларын интернет-оқыту бойынша жүргізілген эксперимент нәтижелері (В.П.Кулагин, Ю.М.Кузнецов және т. б.) АКТ, Интернет-ресурстар мен Интернет қызметтерін пайдалана отырып оқытудың егжей-тегжейлі пысықталған және тәжірибеде игерілген модельдері мен әдістемелерінің жоқтығын, ақпараттық білім беру ортасында қашықтықтан оқыту үшін қажетті электрондық білім беру ресурстарының жеткіліксіздігін көрсетті [12].

АКТ пайдалану жағдайын зерттеу мақсатында негізінен сауалнамалар қолданылады. Зерттеу авторлары [14] мұғалімдер арасында сауалнама жүргізген. Сауалнама нәтижесі көрсеткендей, компьютерді пайдалануда жоғары технологиялық дайындығы бар мұғалімдер - ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білім беру процесіне интеграциялауға оң көзқараспен қарайды. Бұл зерттеуге қатысқан мұғалімдердің пікірінше, компьютерлерді қолдану сабақты қызықты өткізу мүмкіндігін кеңейтіп, оқушымен кері байланыс жүргізуге көмектеседі. Көптеген зерттеулерде, АКТ-ны білім беру процесіне интеграциялауға қатысты мұғалімдердің пікірі мұғалімнің компьютерлік технологиялармен жұмыс істеуге деген ниетімен тікелей байланысты екендігі туралы қорытынды жасалған [15-16]. Келесі бір зерттеуде [17] мектепте АКТ қолдану белсенділігін арттыратын әдістемелік жаттығулар сипатталған. Сонымен қатар, көптеген зерттеулер мұғалімнің кәсіби қызметінде АКТ-ны қолдануға деген ықыласына немесе құлықсыздығына әсер ететін факторларды анықтау мақсатында жүргізілген [18-19].

Жаңа технологиялар мұғалімнен ақпараттық технологиялар саласында қосымша білім алу бойынша жаңа құзыреттер мен үлкен күш-жігерді талап етеді. Соңғы жылдары ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуымен байланысты ХХІ ғасырдың мұғалімі деген түсінік қалыптасты.

Көптеген мұғалімдер АКТ-ны білім беруде қолдануға қатысты компьютердің мүмкіндіктері мен оқытуда АКТ-ны қолдану бойынша мұғалімнің әдістемелік құзыреттілігінің әртүрлі деңгейге ие екендігіне назар аударады. Компьютердің мүмкіндіктері өте қарқынды өсуде, алайда сабақта АКТ-ны дидактикалық оқыту құралы ретінде қолдану әдістерін әзірлеу қарқыны баяу. Сондықтан, "Кибернетикалық педагогика" немесе e-didactics деп аталатын, оқытуда АКТ-ны қолданудың жаңа әдістерін әзірлеу бойынша ғылым саласы құрылғаны кездейсоқ емес [20].

Зерттеу барысында жалпы білім беретін мектеп мұғалімдерінің АКТ мүмкіндіктерін қандай мақсатта қолданатынын білу мақсатында сауалнамадағы сұрақтарға жауап беру ұсынылды. Алынған мәліметтер көрсеткендей, компьютерді қолданудың ең танымал әдісі — "мәтіндерді принтерде басып шығару" (86,2%) немесе оны "иллюстрациялық материалды" басып шығару үшін пайдалану (65,3%). Компьютерді қолданудың бұл әдістері мұғалімнің іс-әрекетінің негізгі мазмұнына қатысты тек көмекші болып табылатындығын ескеру қажет. Бұл жағдайларда компьютер көшірме техникасы ретінде қолданылады. Сабақта компьютерді тікелей қолдануда келесі жұмыс түрлері анықталды: респонденттердің 46,7%-ы "Power Point презентацияларын", 25,2%-ы "арнайы компьютерлік оқыту бағдарламаларын", ал 15,3%-ы "білімді бақылау бағдарламаларын (электронды тесттер)" қолданады (Сурет 1). Демек, сауалнамаға қатысқан респонденттердің көп бөлігі оқу материалын көрсету үшін АКТ мүмкіндіктерін қолданады.



Сурет 1. Білім беруде АКТ-ны қолдану мақсаттарын анықтау сауалнамасының нәтижелері

Мұғалімнің қызметіндегі компьютердің рөлін нақтылау үшін біз сабақта компьютерді тікелей қолдануды анықтайтын мазмұнды мақсатты параметрлерді анықтадық. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, сабақта компьютерді қолданудың негізгі мақсаттары: "оқу материалын ұсыну" — 82,3%, "білімді бақылау" — 62,1%. Біздің ойымызша, бұл мақсаттардың таңдалуы кездейсоқ емес. Себебі, біріншіден, компьютерді қолдану оқу материалын ұсынуда көрнекілікті арттырып қана қоймайды, сонымен қатар оқу процесінің ақпараттық ортасын түбегейлі өзгертеді. Білім беру процесінің ақпараттық ортасын кеңейтуді АКТ-ны оқыту процесіне қосудың маңызды бөлігі ретінде қарастыруға болады. Екіншіден, компьютерді қолдану білім беру процесінің бақылау кезеңін айтарлықтай өзгертеді. Бұл білімді тексеру кезеңін "оңтайландыру" ғана емес, сонымен қатар бағалаудың объективтілігіне бағдарлану, оқушылардың өзін-өзі бақылау мүмкіндігін жандандыруға мүмкіндік береді.

Мұғалімнің сабақта компьютерді қолданудың тиімділігін бағалауы мәселесі де сауалнамада көрініс тапты. Мұғалімдер бірінші кезекте компьютерді сабақта қолданудың негізгі әсері ретінде "көрнекіліктің артуы" (82,3%) мен "оқу материалын меңгерудің жақсаруы" (65,1%) деп есептейді. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 32,5%-ы сабақта компьютерді қолдану "оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыратындығын", ал 35,5%-ы "оқу материалын есте сақтауда" компьютердің оң рөлін атап өткен. Қалған ықтимал әсерлер едәуір сирек тіркелді: "оқушыларға компьютерде жұмыс істеудің қажетті дағдыларын береді" (8,3%), "білімді бақылауды объективті етуге мүмкіндік береді" (9,5%), "оқушыларға өз қабілеттерін тексеруге және бағалауға мүмкіндік береді" (7,5%). Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің тек бірнешеуі ғана компьютерді сабақта пайдаланудың жағымсыз жақтарын атап өткен: компьютер "оқушыларға ешқандай әсер етпейді" (2,0%); компьютер "оқушыларды сабақтың негізгі мақсатынан алшақтатады" (4,0%). Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сәйкес, мұғалімдердің басым көпшілігі сабақта компьютерді қолданудың оқу материалын ұсынумен байланысты сәттерінде ғана емес, сонымен қатар білімді игерудегі АКТ мүмкіндіктерін оң бағалайтындығын көруге болады. Мұғалімдердің жауаптарында оқу іс-әрекетін ынталандыруға ("пәнге қызығушылық") және тиімділікті бақылау кезеңдеріне қатысты сәттер айтарлықтай маңызды екені анықталды. Сонымен, мұғалімнің оқу іс-әрекетінде АКТ-ны қолдану мүмкіндіктерін игеруі сабақтың барлық негізгі кезеңдеріне қатысты: бағдарлау-жоспарлау, орындау, бақылау. Компьютерлік құзіреттілігі жоғары мұғалімдер оқу іс-әрекетінің мотивациялық және бақылау кезеңдерінде АКТ қолданудың маңыздылығын жиі атайды.

Мұғалімнің АКТ саласындағы құзіреттілігінің деңгейі оның АКТ қолдану мүмкіндіктеріне қатынасын түбегейлі өзгертетіндігін көруге болады. Құзіретті мұғалімдер компьютерді оқу материалының көрнекі құралы ретінде ғана емес, оны оқу іс-әрекетін тиімді ұйымдастыру құралы ретінде де қолданады.

Білім беру процесінде АКТ құралдарын пайдалану оқу процесін қарқынды етуге, дамыта оқыту идеяларын іске асыруға, оқу процесін ұйымдастырудың нысандары мен әдістерін жетілдіруге бағытталған. Ақпараттық технологиялар білімді жаттанды игеруден жаңа білім алу дағдыларын игеруге көшуді қамтамасыз етеді. Олар оқушылардың зияткерлік, шығармашылық, адамгершілік және эстетикалық даму процесіне, жеке, коммуникативті, ақпараттық, әлеуметтік және басқа құзіреттіліктерді қалыптастыруға бағытталған.

Білім беру саласында АКТ-ны қолдану нәтижесінде білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбие процесінің сапасын арттыруға байланысты түрлі психологиялық-педагогикалық міндеттерді шешуге мүмкіндік туады.

Қорытынды. Мектептің ақпараттық кеңістігі бүгінде тиімді ақпараттық-білім беру қатынасын қамтамасыз етуді талап етеді. Ғалымдардың пікірінше, аталған қатынас мектепте ақпараттық-білім беру ортасы болған жағдайда ғана мүмкін болады. Бұл ортаның әр деңгейі мектепте сәтті ақпараттық-білім беру қатынасына ықпал ететін әртүрлі инновациялық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануы бойынша ерекшеленеді.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, осы зерттеуге қатысқан мұғалімдер АКТ мүмкіндіктерін негізінен әртүрлі ақпаратты ұсыну үшін пайдаланады, АКТ-ны оқушыларға дербес білім алуға, дамытуға көмектесетін оқу құралы ретінде сирек қолданатындығын байқауға болады. Зерттеу жұмысы мұғалімдердің АКТ мүмкіндіктеріне қатысты пікірлерінің конструктивті емес, репродуктивті полюске әлдеқайда жақын екенін көрсетеді.

Қорытындылай келе, егер мұғалім ақпараттық кеңістіктегі жұмыстың барлық кезеңдерін дұрыс ұйымдастырса (дайындық кезеңі, сабақта іске асыру, оқушылардың сабақтан тыс іс-әрекеті), онда білім беру процесіне АКТ енгізу тиімділігі артады және келесі нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді:

- оқушылардың оқу мотивациясын арттыру;
- білім сапасын арттыру;
- тақырыпқа деген қызығушылықты арттыру;
- белсенділік пен қарым-қатынас қабілетін арттыру.

Кәсіби іс-әрекетінде мұғалімнің АКТ мүмкіндіктерін қолдануы - сабақ өткізу әдістемесін жетілдіруге, оқу нәтижелерін уақытылы бақылауға, өз жұмысын жоспарлау және жүйелеуге, компьютерді өздігінен білім алу және сабаққа дайындалу құралы ретінде пайдалануға көмектеседі.

Алайда, жүргізілген зерттеудің нәтижесінде АКТ-ның барлық білім беру мүмкіндіктеріне қарамастан мұғалімдер бұл құралдарды тек ақпараттық қолдау ретінде қабылдайды деп қорытынды жасай аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Курова Н. Н. *Об управлении информатизацией образовательного процесса в средней школе // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2009. – Т. 11. – №. 4-4.*
2. Красильникова В. А. *Информационные потоки в педагогической системе // Секция 10 «Информационно-коммуникационные технологии в образовании». – 2009. – С. 904.*
3. Ахметов Б. С., Бидайбеков Е. Ы. *Информационная образовательная среда вуза: разработка, внедрение, перспективы // Электрон. дан. – 2006.*
4. Андреев А. А. *Некоторые проблемы педагогики в современных информационно-образовательных средах // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2002. – №. 6. – С. 25-38.*

5. Белякова Е. Г., Захарова И. Г. Взаимодействие студентов вуза с образовательным контентом в условиях информационной образовательной среды // *Образование и наука*. – 2019. – Т. 21. – №. 3.
6. Ильченко О.А. Организация совместной работы участников образовательных отношений с помощью ИКТ // *Современные образовательные WEB-технологии в системе школьной и профессиональной подготовки*. – 2017. – С. 37-39.
7. Gorder L. M. A study of teacher perceptions of instructional technology integration in the classroom // *Delta Pi Epsilon Journal*. – 2008. – Т. 50. – №. 2.
8. Mama M., Hennessy S. Developing a typology of teacher beliefs and practices concerning classroom use of ICT // *Computers & Education*. – 2013. – Т. 68. – С. 380-387.
9. Tondeur J. et al. Exploring the link between teachers' educational belief profiles and different types of computer use in the classroom // *Computers in human Behavior*. – 2008. – Т. 24. – №. 6. – С. 2541-2553.
10. Кутузов М. Н. Дистанционные технологии обучения в традиционном образовательном процессе // *Педагогика: традиции и инновации*. – 2011. – С. 143-146.
11. Лапёнок М. В. Теоретические модели осуществления учебного информационного взаимодействия в информационной среде дистанционного обучения // *Педагогическое образование в России*. – 2012. – №. 2.
12. Кулагин В. П. и др. Средства и технологии интернет-обучения // *Школьные технологии*. – 2011. – №. 1.
13. Роберт И. В. Развитие дидактики в условиях информатизации образования // *Ученые записки ИИО РАО*. – 2010. – №. 33. – С. 3-21.
14. Tondeur J. et al. Time for a new approach to prepare future teachers for educational technology use: Its meaning and measurement // *Computers & Education*. – 2016. – Т. 94. – С. 134-150.
15. Brun M., Hinostroza J. E. Learning to become a teacher in the 21st century: ICT integration in Initial Teacher Education in Chile // *Journal of Educational Technology & Society*. – 2014. – Т. 17. – №. 3. – С. 222-238.
16. Christensen R., Knezek G. Self-report measures and findings for information technology attitudes and competencies // *International handbook of information technology in primary and secondary education*. – Springer, Boston, MA, 2008. – С. 349-365.
17. Bate F. A bridge too far? Explaining beginning teachers' use of ICT in Australian schools // *Australasian Journal of Educational Technology*. – 2010. – Т. 26. – №. 7.
18. Drent M., Meelissen M. Which factors obstruct or stimulate teacher educators to use ICT innovatively? // *Computers & Education*. – 2008. – Т. 51. – №. 1. – С. 187-199.
19. Perrotta C. Do school-level factors influence the educational benefits of digital technology? A critical analysis of teachers' perceptions // *British Journal of Educational Technology*. – 2013. – Т. 44. – №. 2. – С. 314-327.
20. Чошанов М. А. Е-дидактика: Новый взгляд на теорию обучения в эпоху цифровых технологий // *Образовательные технологии и общество*. – 2013. – Т. 16. – №. 3. – С. 684-696.

References:

1. Kurova, N. N. (2009). *Ob upravlenii informatizatsiey obrazovatel'nogo protsessa v sredney shkole* [About the management of informatization of the educational process in secondary school]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk*, 11(4-4), 857-861.
2. Krasilnikova, V. A. (2009). *Informatcionnye potoki v pedagogicheskoi sisteme* [Information flows in the pedagogical system]. Section 10 "Information and communication technologies in education», 904.
3. Akhmetov, B. S., Bidaibekov, E. Y. (2006). *Informatcionnaya obrazovatel'naya sreda vuza: razrabotka, vnedrenie, perspektivy* [Information educational environment of the university: development, implementation, prospects] [Electronic resource]/3rd All-Russian Scientific and Practical Conference-Exhibition

4. Andreev, A. A. (2002). *Nekotorye problemy pedagogiki v sovremennykh informatcionno-obrazovatelnykh sredakh* [Some problems of pedagogy in modern information and educational environments]. *Telecommunications and Informatization of Education*, (6), 25-38.
5. Belyakova, E. G., & Zakharova, I. G. (2019). *Vzaimodeistvie studentov vuza s obrazovatelnyim kontentom v usloviyakh informatcionnoi obrazovatelnoy sredy* Interaction of university students with educational content in an informational educational environment. *Education and Science*, 21(3), 77-105.
6. Ilchenko, O. A. (2017). *Organizatciya sovmestnoy raboty uchastnikov obrazovatelnykh otnosheniy s pomoshuyu IKT* [Organization of joint work of participants in educational relations with the help of ICT]. In *Modern educational WEB-technologies in the system of school and vocational training* (pp. 37-39).
7. Gorder, L. M. (2008). *A study of teacher perceptions of instructional technology integration in the classroom*. *Delta Pi Epsilon Journal*, 50(2).
8. Mama, M., & Hennessy, S. (2013). *Developing a typology of teacher beliefs and practices concerning classroom use of ICT*. *Computers & Education*, 68, 380-387.
9. Tondeur, J., Hermans, R., van Braak, J., & Valcke, M. (2008). *Exploring the link between teachers' educational belief profiles and different types of computer use in the classroom*. *Computers in human Behavior*, 24(6), 2541-2553.
10. Kutuzov, M. N. (2011). *Distantcionnue tehnologii obucheniya v traditcionnom obrazovatelnom protsesse* [Distance learning technologies in the traditional educational process]. In *Pedagogy: Traditions and Innovations* (pp. 143-146).
11. Lapenok, M. V. (2012). *Teoreticheskie modeli osuchestvleniya uchebnogo informatcionnogo vzaimodeistviya v informatcionnoy srede distantcionnogo obucheniya* [Theoretical models of educational information interaction in the information environment of distance learning]. *Pedagogical Education in Russia*, (2), 215-218.
12. Kulagin, V. P., Kuznetsov, Yu. M., Zobotnev, M. S., & Obolyaeva, N. M. (2011). *Sredstva i tehnologii internet obucheniya* [internet learning tools and technologies]. *School Technologies*, (1).
13. Robert, I. V. (2010). *Razvitie didaktiki v usloviyakh informatizatsii obrazovaniya* [Development of didactics in the conditions of informatization of education.]. *Scientific Notes of IIO RAO*, (33), 3-21.
14. Tondeur, J., Braak, J., Siddiq, F. & Scherer, R. (2016). *Time for a new approach to prepare future teachers for educational technology use: Its meaning and measurement*. *Computers & Education*, 94, 134–150.
15. Brun, M. & Hinostroza, J.E. (2014). *Learning to become a teacher in the 21st century: ICT integration in Initial Teacher Education in Chile*. *Educational Technology & Society*, 17, 222–238.
16. Christensen, R. & Knezek, G. (2008). *Self-report measures and findings for information technology attitudes and competencies*. In J. Voogt & G. Knezek (Eds.) *International handbook of information technology in primary and secondary education*, 349–365.
17. Bate, F. (2010). *A bridge too far? Explaining beginning teachers' use of ICT in Australian schools*. *Australasian Journal of Educational Technology*, 26, 1042–1061.
18. Drent, M. & Meelissen, M. (2008). *Which factors obstruct or stimulate teacher educators to use ICT innovatively?* *Computers & Education*, 51, 187–199.
19. Perrotta, C. (2013). *Do school-level factors influence the educational benefits of digital technology? A critical analysis of teachers' perceptions*. *British Journal of Educational Technology*, 44, 2, 314–327.
20. Choshanov, M. A. (2013). *E-didaktika: Novyi vzglyad na teoriyu obucheniya v epohu tsifrovyyh tehnologiy* [E-didactics: A new look at the theory of learning in the digital age.]. *Educational Technologies and Society*, 16(3), 684-696.

Мухамеджанова Г.Т.,¹ Каримова Г.С.^{2*}

¹М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті
Петропавл, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Соңғы уақытта жалпы білім беретін мектептерде білім алушылар тілінің жұтаңдығы, көркем, образды сөйлей алмау, өз пікірін толықтай жеткізе алмау мәселелерін жиі кездестіреміз. Бұл арада қазақ тілі бойынша білім беруде тілдің лексикалық-грамматикалық құрылымын үйретіп қана қоймай, өз бетінше ізденуге, сындарлы ойлауға, өз ойын, алынған ақпаратты сауатты көркем жеткізуге дағдыландыратын тілдік құралдарды меңгерту талабы айқын көрінеді. Қазақ тіліндегі көріктеуіш тілдік құралдар – ұлт тілінің аса маңызды бөлігі, оны сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу үшін әсіресе орта білім беру жүйесінде көріктеуіш құралдарды оқытудың, танытудың арнайы әдістемелік бағдарламалары жетілдірілуі тиіс. Мақалада орта мектептің қазақ тілі мен әдебиеті оқулықтарындағы тілдік құралдардың қамтылуына талдау жасалып, оларды игертуде қолданылатын әдістемелік әдістер қарастырылады. Тілдік құралдарды меңгерту арқылы қалыптасатын лингвомәдени құзыреттіліктің теориялық негіздемесі айқындалған.

Түйін сөздер: орта білім беру жүйесі, орта мектеп, оқыту, көріктеуіш тілдік құралдар, лингвомәдени құзыреттілік.

Мухамеджанова Г.Т.,¹ Каримова Г.С.^{2*}

¹Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева
Петропавловск, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В последнее время в общеобразовательных школах мы часто сталкиваемся с проблемой отсутствия у обучающихся умения выражать свое мнение, применять в речи художественные образы. Здесь наглядно видно, что недостаточно изучить только лексико-грамматическую структуру казахского языка, но и важно научить обучающихся самостоятельно искать, критически мыслить, обучить их тем выразительным средствам, которые будут способствовать формированию у них навыков грамотной и художественной передачи информации. Выразительные средства казахского языка – очень важная часть национального языка. Для того, чтобы его сохранить, передать его из поколения в поколение, особенно в системе среднего образования, необходимо совершенствовать специальную методическую программу изучения выразительных средств языка. В статье проведен анализ употребления выразительных средств в учебниках по казахскому языку и литературе. Также рассмотрены методические способы изучения выразительных средств. Определено теоретическое обоснование лингвокультурной компетенции, формируемой посредством овладения языковыми средствами.

Ключевые слова: система среднего образования, средняя школа, обучение, выразительные языковые средства, лингвокультурологическая компетенция.

Mukhamejanova G.T.,¹ Karimova G.S.²

¹M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan

²Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS OF FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE IN SECONDARY SCHOOL

Abstract

Recently, in general education schools, we often face the problem of students' lack of ability to express their opinions, to use artistic images in speech. It is clearly seen here that it is not enough to study only the lexical and grammatical structure of the Kazakh language, but it is also important to teach students to search independently, think critically, teach them those expressive means that will contribute to the formation of their skills of competent and artistic information transmission. The expressive means of the Kazakh language are a very important part of the national language. In order to preserve it, to pass it from generation to generation, especially in the secondary education system, it is necessary to improve a special methodological program for studying the expressive means of the language. The article analyzes the use of expressive means in textbooks on the Kazakh language and literature. Methodical methods of studying expressive means are also considered. A number of recommendations are given to improve the linguistic and cultural characteristics of the expressive means of the Kazakh language. The theoretical substantiation of linguistic and cultural competence formed by mastering language means is determined.

Keywords: secondary education system, secondary school, teaching, expressive language tools, linguistic and cultural competence.

Кіріспе. Еліміздегі білім берудің жаңа парадигмаларына сәйкес орта және жоғары білім беру жүйесінде қазақ тілін оқыту мен меңгерудің әдістемесін жетілдіру мәселесі де өзекті сипатқа ие. Қазіргі жаңартылған білім мазмұнында қазақ тілін оқытудың жаңа мақсаттары мен нұсқаулары, қазақ лингвистикасында тың бағыттардың зерттеле бастауы, жаңа әдістемелік концепциялар, оның ішінде пәндер және пәнаралық әдістер арқылы оқу-тәрбие беру үдерісін жетілдіру мәселелері әдіснама әлеміне де тың көзқарастар мен шығармашылық идеялардың болуына көңіл аудартады. Бұл факторларға байланысты білім берушінің – педагогтің өз кәсіби-біліктілік келбетінің және тілді үйренушінің (оқушының) тілді тек жазу-сызу көлемінде ғана емес, оны жан-жақты меңгерген тілдік тұлға ретінде қалыптастыруының маңыздылығын көрсетуге болады. Мектеп оқушыларының тілдік тұлғасын қалыптастыруда қазақ тілін оқыту әдістемесіндегі лингвомәдени құзыреттіліктің рөлі ерекше. Лингвомәдени құзыреттілік қазақ тілінде таңбаланған қазақ халқының материалдық және рухани мәдениеті туралы білімді меңгерту арқылы қалыптасады. Осыған байланысты орта білім беру жүйесінде білімді ұлт мәдениетімен, әр ұлттың өз ерекшеліктерімен, әсіресе, ана тілін оқыту мен меңгерту үдерісін лингвомәдениеттану аспектілерімен ұштастыра жүргізу барынша көкейкесті сипатқа ие. Бұндай мәселелер «Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасында этникалық-мәдени білім беру тұжырымдамасы» және «Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы мемлекеттік саясат тұжырымдамасы» деп аталатын құжаттарда да аталған.

Тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым төрт коммуникативтік дағдымен білім алатын ұрпаққа жалпы білім беру жеткіліксіз болып табылады, әсіресе тіл және әдебиет сабақтарында тілді «грамматикалық схема» түрінде, ал әдебиет нұсқаларын жалпы танысу, мәлімет алу түрінде емес, тіл де, әдебиет те ұлт мәдениетінің жемісі, ұлт мәдениетінің түйіні ретінде қарастырылуы аса маңызды болып отыр. Тіл мен тарихтың, тіл мен мәдениеттің байланысы қазақ тілі сабақтарының негізгі өзегі болуы керек. Сондықтан да тіл мен әдебиет пәні өзара сабақтастықта қарастырылып, осы пәндерді оқытуда мәдениеттанымдық тұрғыдағы әдістерді енгізу, бұрыннан қолданылып келе жатқан тәсілдерді жетілдіру маңызды болып есептеледі. Әсіресе, тіл мен

әдебиет пәндері бойынша сабақтарда фондық білімге нақты көңіл бөлу арқылы оқушыда ұлт пен мәдениет байланысынан туындайтын білімді жан-жақты қалыптастыруға болады.

Жұмыстың мақсатына орай, келесі міндеттер басшылыққа алынды:

- қазақ тілі мен әдебиет оқулықтарындағы көріктеуіш тілдік құралдар туралы берілетін теориялық мәліметтің көлемі;
- қазақ тілін оқытуда функционалдық бағытты жүзеге асыратын тапсырмалардың көлемі мен деңгейін анықтау;
- көріктеуіш тілдік құралдарды практикалық тұрғыдан меңгертуге арналған тапсырмалардың көлемі мен деңгейін анықтау;
- арқылы қалыптасатын лингвомәдени құзыреттіліктің теориялық негіздемесін айқындау.

Зерттеу материалдары және әдістер. Жұмыста жинақтау, жүйелеу, қорыту және баяндау әдістері, лингвомәдени талдау, эксперименттік тәжірибе жүргізу және статистикалық әдістер қолданылды.

Тіл мен әдебиет сабақтарында грамматикалық құрылымдарды игертуде болсын, тілдік дағдыларды дамытуда болсын, жалпы мәліметтерді беруде болсын, негізінен ұлттық әдебиеттен алынған түпнұсқа мәтіндер – көркем және публицистикалық шығармалардың үзінділері, мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, жекелеген мәнмәтіндер алынады. Олардың жалпы мәдениеттанымдық білім берудегі маңызы зор. Бірақ осындай мәтіндер жалпы ақпарат берумен ғана шектеліп қалмай, оқушының мәдени-ұлттық ой-өрісін, рухани құндылықтарды терең меңгерген білімін қалыптастыруға да қызмет етуі тиіс. Бұл бағытта орыс тілін оқыту әдістемесі бойынша ғалымдар бірқатар маңызды еңбектер жазып, өз тұжырымдарын ұсынуда. Мысалы, зерттеушілер (Н.Д.Арутюнова, П.А.Гагаев, А.Ф.Лосев, Л.Н. Мурзин, О.Н.Левушкина және т.б.) мәтінді мәдени-тарихи феномен ретінде қарастырса, тағы да бір топ ғалымдар (А.Д.Дейкина, Т.К.Донская, Р.Б.Сабатков) және т.б. оқушының орыс тілін ұлттық феномен ретінде қабылдауының концепциясын жасады. Соңғы кезеңдерде орыс тілші ғалымдары орыс лингвистикасының негізін қалағандардың және оны дамытып келе жатқандардың қатарынан саналатын М.М.Бахтиннің, Р.А.Будаговтың, В.В.Виноградовтың, Г.О.Винокурдың, В.Н.Телияның, Ю.Карауловтың, Л.В.Щербаның, сондай-ақ шетел ғалымдарының (В.Гумбольдт, Э.Сепир, Б.Уорф, Й.Л.Вайсгербер және т.б.) еңбектеріне сүйене отырып, орыс тілін оқытудың жаңа, әрі тұтас әдістерін жаңғыртып ұсынуда. Соның ішінде зерттеушілер әсіресе рухани құндылықтарды мәтін арқылы оқушы бойына сіңіруге арналған дәстүрлік және инновациялық тәсілдерге айрықша мән беріп отыр.

Ал қазақ тіл білімінде бұл мәселеге тілшілер мен әдебиетшілердің барлығы да дерлік қалам тартқан. Ғылымның көрнекті өкілдері А.Байтұрсынов пен Қ.Жұбановтан бастап І.Кеңесбаев, М.Балақаев, Е.Жанпейісов, М.Томанов, Б.Манасбаев, З.Ахметов, Қ.Жұмалиев, З.Қабдолов, Р.Сыздық, Қ.Өмірәлиев, К.Аханов, Т.Қоңыров, М.Серғалиев, Б.Хасанов, О.Бүркітов сияқты белгілі зерттеушілердің, сондай-ақ жас ғалымдардың еңбектерінде көріктеуіш тілдік құралдар бойынша кейде жеке түрлерін анықтау, кейде кешенді сипаттау мақсатында маңызды тұжырымдар бар.

Зерттеу нәтижелері. Шын мәнінде мәтін тілді оқытуда басты рөл атқарады. Мәтін дайын материал ретінде ойдың сөз бен сөйленім арқылы іске асырылуындағы тілдің әрекеттердің қатысты динамиканы – грамматикалық құрылымдардың, жеке сөздердің мағыналық ерекшеліктерін жан-жақты көрсете алады. Мәтін арқылы оқушының сөйлеу дағдысын жетілдіруге болатындығы даусыз. Бірақ мәтінді оқып танысу жеткілікті емес. Сондықтан тіл мен әдебиетке қатысты оқулықтар мен оқу құралдарында мәтін айналасындағы жаттығулар топтастырылады.

Қазақ жазба нұсқаларынан алынған аутентивті мәтіндерде ең көп кездесетіні – көріктеуіш құралдар. Тілдің осы категориясына жолай тоқталып, бірнеше мәселеге назар аударта кетпекшіміз. Оның біріншісі – қазақ әдебиеттану және лингвистика ғылымдарында *бейнелі сөздер/ образды-бейнелі сөздер/ көркемдегіш құралдар/ бейнелеуіш құралдар/ шеберлік тәсілдері/ көрнекті, әуезді тіл құралдар/ лексикалық бірліктер* сияқты көптеген атаулардың қолданылатындығы [1; 2]. Кейінгі зерттеулерде көркемдік үстейтін кез келген тілдік құралды

қамту мақсатында жиі қолданылып келе жатқан термин – *көріктеуіш құралдар* деп аталады. Екіншіден, көріктеуіш құралдардың қатарына енетін тілдік құралдар әртүрлі және күрделі. Аллитерация, ассонанс сияқты фонетикалық көріктеуіш құралдарды айтпағанның өзінде лексикалық тілдік құралдар қатары жайында ғалымдардың көзқарастары бір арнаға тоғыса қоймайды. Әбден танылған теңеу, метафора, эпитет, мақал-мәтел, фразеологизмдерден бастап, зерттеулерде синоним, антоним, омоним, сөздің көп мағыналы болуы, синехдоха, эмоциялы лексика, литота, гипербола, кейіптеу деп аталатын тілдік құралдар да көріктеуіш құралдар деп саналады. Бұл аталғандар терең зерттеуді қажет етеді.

Осыған байланысты көріктеуіш құралдардың мектеп оқулықтарында берілуі мен оларды оқытудың әдіс-тәсілдері жайындағы проблемада теңеу, метафора, фразеологизм және мақал-мәтелдерге тоқталатын боламыз, оның себебі тіл мен әдебиетке қатысты мектеп оқулықтарындағы мәтін айналасында осы түрлерге көбірек мән беріледі.

Талқылау. Біздің тарапымыздан мектеп оқулықтарындағы көріктеуіш тілдік құралдарды оқыту әдістемесі бойынша ғылыми зерттеу жүргізілуде, ол екі бағытты құрайды: 1) эксперимент жүргізу, оның мақсаты – анықтау, қалыптастыру және бақылау өткізу; 2) қорытындылау; оның мақсаты – алынған нәтижелерді талдау және салыстыру, жаңа әдістер ұсыну, осы мәселе бойынша қорытындылар жасап, ұсыныстар беру.

Осы міндеттерді, оның ішінде салыстыра отырып, бірқатар ұсыныстар жасау үшін қазақ мектептеріне арналған әдебиет, қазақ тілі пәндері бойынша оқулықтардағы мәтінге қатысты жаттығулар жүйесін қарастыру жұмыстары жүргізілуде.

11-сыныпқа арналған «Қазақ әдебиеті» оқулығында пәннің мақсаты «ой-өрісі дамыған, көркем шығармадан түйгендерін өмірмен ұштастыруға қабілетті, алған білімдерін көркем тілмен жеткізетін, ойын әдеби нормаларға сай еркін жазатын, өз бетінше шешім қабылдай алатын, эстетикалық деңгейі, адамгершілік ұстанымы жоғары тұлға қалыптастыру; шығарманы идеялық жағынан мазмұндас әлем әдебиеті үлгілерімен салыстыра талдауға, сыни тұрғыдан бағалауға дағдыландыру; поэзиялық шығарманы проза тілімен, прозалық шығарманы драмалық шығарма тілімен жазуға үйрету» деп көрсетілген [3, 5-б.]. Демек, осы мақсатқа сәйкес қазақ әдебиеті оқулығының білім мазмұны жоғары сынып оқушысының тілдік тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететіндей етіп құрастырылуы тиіс. Алайда оқулықтардағы мәтіндер бойынша жасалған тапсырмаларды талдай келе, «алған білімдерін көркем тілмен жеткізетіндей» дағдыны толықтай дамытады деп айта алмаймыз.

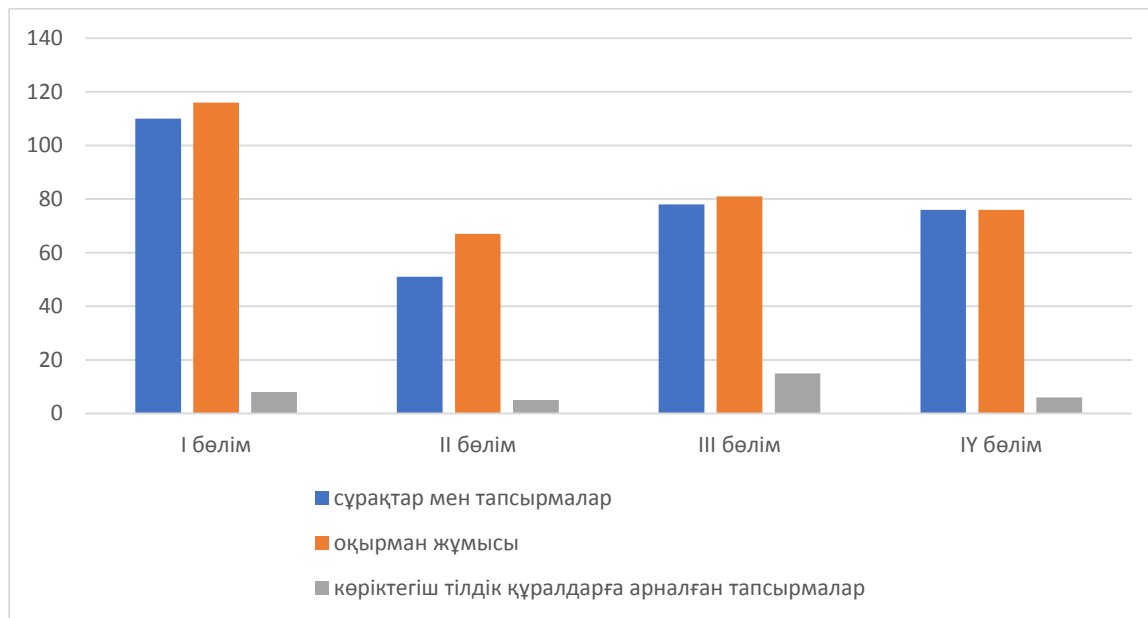
Жаңартылған білім мазмұны бойынша құрылған оқулықтарда тапсырмалар бірқалыпты жүйемен жасалған, оқушының сөйлеу әрекеті дағдыларына негізделген. Соның ішінде көріктеуіш тілдік құралдарға арналған тапсырмалар мынадай: *романда кездесетін көріктеуіш құрал түрлеріне талдау жасап, кестеде көрсетілгендей етіп дәптерлеріңе жазып, қызметін анықтаңдар; өлеңде кездесетін кейіптеу, метафора, эпитет және қайталау түрлерін анықтаңдар; шығармадан мысал келтіріп, олардың атқарып тұрған қызметін жазыңдар; шығармаларда кездесетін мақал-мәтелдерді жинақтап, қызметіне талдау жасаңдар; мақал-мәтелдер қай кейіпкердің сөзінде жиі ұшырасады?; шығарманың тіліне төмендегі реттілік бойынша талдау жасаңдар; автор қолданған теңеулер мен эпитеттерді жинақтап, мағынасына қарай қолданысын түсіндіріңдер; повестегі фразеологиялық тіркестердің, мақал-мәтелдердің қолданысын талдаңдар; шығармадағы кірме сөздердің қолдану аясына тоқталыңдар; уақыт, мезгілге қатысты қолданылған сөздердің атқарып тұрған қызметін түсіндіріңдер.* 11-сыныпқа арналған қазақ әдебиеті оқулығында тапсырмалардың жалпы саны шамамен 350-ді құраса, оның ішінде тек 34 тапсырма тілдік құралдарға арналған. Яғни тапсырмалардың 10%-ын да құрамайды деген сөз.

Жоғарыдағы мысалдар бойынша бірнеше жайттар анықталды:

- көркем мәтіннің жанрлық ерекшеліктерін, сюжеттің образдылығын танытуда көріктеуіш құралдардың басты рөл атқаратындығына назар аударылған;
- тапсырмаларда көріктеуіш құралдардың түрлері аталады, кейде олар жайында қысқаша түсініктемелер беріледі.

- көріктеуіш құралдарды үзіндіден тауып жазып, қандай мағынада қолданылғанын түсіндіру бойынша беріледі.

Ал жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11-сыныпқа арналған «Қазақ тілі» оқулығында ойтүрткі, оқу, айту, тындау, жазу дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар саны – 423, оның ішінде тілдік құралдарға арналған тапсырмалар саны – 19. Демек жалпы тапсырмалар санының тек 5 %-ын құрайды (1-кесте).



1 Сурет – Қазақ тілі оқулығында тілдік құралдардың қамтылуы

Аталмыш оқулықта мақал-мәтелдің мәнін түсіндіріңдер; теңеу сөздерді тауып жазыңдар; қандай мағынада қолданылғанын түсіндіріңдер; мәтіннен алмастыру (метонимия) болатын сөздерді тауып жазыңдар; метафораға, метонимияға, эпитет пен меңзеуге мысал келтіріп жарысыңдар; символ болатын айшықтау сөздерді түртіп алыңдар деген мәтінді түсініп-білу мақсатындағы тапсырмалар берілген. Көріктеуіш құралдардың лингвомәдени сипатын анықтайтындай тапсырмалар да ойластырылуы шарт, өйткені жоғарыда көрсеткеніміздей оқушы тілдік құралдар арқылы халықтық дүниетанымды, салт-дәстүрді, ұлттық болмысты және т.б. танытатын этномәдени ақпарат құралы ретінде жұмсалыуынан мәдени-тарихи және ұлттық болмыс туралы ақпараттарды тілді тану тұрғысында игеруі тиіс.

Қазақ тілі оқулықтарында көріктеуіш құралдарды меңгертуге арналған тапсырмаларды мәтінді талдаудың таза лингвистикалық (тілдік), лингвостилистикалық түрлері және кешенді жұмыс (бұны түр деп атамай отырмыз, өйткені бұл нақты жұмыс) жүргізу деп қарастырамыз.

Тілдік талдау арқылы автор пайдаланған сөздер мен грамматикалық құрылымның мағынасы ашылады. Мәтінді талдауға арналған тапсырмаларда мәтіннің идеясы мен көркемдігінің жүгін арқалап тұратын сөздер мен сөз тіркестерін түсінуге мүмкіндік жасайды. Лингвостилистикалық талдауға арналған тапсырмалар кезінде оқушының көркемдеуіш құралдардың стильдік айырмашылықтарын үйренуіне жағдай жасалады. Мәтінді жасауға арналған сыртқа факторлар мен автордың өз шеберлігі мен идеясын баяндауын анықтауда бұл тапсырмалар жеке-жеке болып танылады. Сондықтан мәтінді кешенді талдау формасы ұсынылады. Жоғарыда келтірілген тапсырма үлгілері мазмұны жағынан кешенді талдау қатарына жатады.

10-11-сыныптардағы қазақ тілі оқулықтары өмірлік дағдыны жетілдіруге көңіл аударған. Жаттығулардың басым көпшілігі оқушылардың өзіндік ой айтуына, өз бетінше проблеманы таба алу мен оны шешуді қалыптастыру. Жоғары сыныпта көріктеуіш құралдарды оқыту – сөз мәдениетіне дағдыландырудың бір діңгегі. Айталық, кез келген тілдің басты қызметі – қарым-қатынас жасау. Қарым-қатынаста оқушы «құрғақ қасық ауыз жыртады» демекші, айтар ойын

жалаң сөзбен емес, сөзді бейнеге айналдырып, метафоралап сөйлесе, оның тек көп оқығандығын көрсетпейді, бұл – интеллектуалдық тұлға деңгейінің, ойлау өрісінің бірден-бір көрсеткіші. Бұл – қазіргі уақыттың талабы.

Қорытындыласақ, бейіндік мектеп оқулықтары, біріншіден, оқушының коммуникативтік және мәдени танымдық құзыреттіліктерін қалыптастырады; екіншіден, оқушының әлеуметтенуі мен қоғамда тұлға ретінде орнығуын жетілдіреді; үшіншіден, өз пікірін, ойын еркін жеткізуге машықтандырады; төртіншіден, проблемаларды өздігінен шеше алуды қамтамасыз етеді.

Алайда негізгі және жоғары мектеп сатыларының оқулықтарында біздің нысанамызға қатысты мынадай жайттар анықталды:

- қазақ тілі оқулықтарында тілдің эмоционалды-эксперессивтік құралдарын меңгерту тапсырмалары аз қамтылған;
- көріктеуіш тілдік құралдарды өздігінен құрастыру, мәтіндегі орнын анықтай алу, оларды өз сөздерінде қолдануға бағытталған тапсырмалардың жеткіліксіздігі;
- көріктеуіш құралдарды меңгертудің жүйесіздігі және пәнаралық байланыстың өз деңгейінде еместігі.

Әдебиет пәні бойынша қазіргі оқулықтардағы көріктеуіш құралдарды меңгертудің тәсілдерін бүгінгі заманның талабына сай толықтыру және жетілдіру маңызды болып табылады. Мысалы, 5-сыныпқа арналған тапсырмадағы *зілдей, тұрымтайдай, тұтам, жай, қақыратқан, тебінгі* деген сөздердің мағынасын, этимологиясын, синонимдері, анықтамалық-түсіндірме сөздіктердің көмегі арқылы түсіндіріп беретін жаттығулар керек болады, сонда ғана осы сөздермен жасалған көріктеуіш құрылымдардың образдылық міндеті мен тілдік сипатын танып білуге болады. Осы орайда қазіргі заман оқушысының ана тілі туралы білімінің терең болуына урбанизация, көптілділік, ақпараттық технологиялар шектеу қойып отырғандығын, дәл айтсақ, қала оқушысының да, дала оқушысының да ұлттық құндылықтарды білдіретін сөздер мен тіркестерді қолданбайтындығын (*мысалы, зілдей, тұрымтайдай, тұтам, тебінгі*), оларды қолдануға зәрулік жоқ екендігін атап айту керек. Бірақ қазақ тілін ертеңге апаратын ұрпақ ресми тілмен қатар осындай ұлт құндылығы бар тілдік құралдарды білуі қажет. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде көріктеуіш құралдарды меңгертуге қатысты:

- тіл мен әдебиет сабақтарында көріктеуіш құралдардың табиғатына, этимологиясына, астарлы мағыналарына қызығушылықтарының артуына тәрбиелеу;
- көріктеуіш құралдардың түрлерін жүйелеп көрсету;
- көріктеуіш құралдарды қолдана отырып, мәнерлі сөйлеуге үйрету;
- оқушының өз білімін танытуы үшін шығармашылық жағдайлар жасау; бұл үшін мысалы, конкурстар, жарыстар ұйымдастыру керек болады.

Жоғарыда аталған кешенді жұмысты іске асыру мәселесіне келетін болсақ, біздің ойымызша, мәтін арқылы көріктеуіш құралдарды оқыту әдістемесін толықтыруда тағы да бірнеше тәсілдерді пайдалану немесе оларды апробациядан өткізіп барып орта білім беру жүйесінің бағдарламаларына енгізу қажет деп ойлаймыз. Толықтыру, жетілдіру мақсатында жүргізілетін кешенді жұмыс үшін ұсынылатын тәсілдердің бір тобы мыналар:

- мәтінді оқу, жалпы мазмұнымен оқып-танысу; мәтіннің мазмұнын жан-жақты түсінуге арналған сұрақ-жауап жаттығулары;
- мәтін құрамындағы таныс емес сөздер мен сөз тіркестеріне талдау; мұғалімнің көмегімен немесе өз бетінше таныс емес тілдік құрылымдарды іздестіру жұмысына дағдыландыру жаттығулары; бұнда, мысалы, *зығырдан, тұтам* немесе *жай* деген сөздерді синонимі, активті қолданыстағы баламасы, түсініктемесі арқылы меңгертуге болады;
- көріктеуіш құралдарды есте сақтауға, бекітуге арналған жаттығу жұмыстарын ұйымдастыру; бұған өзбетінше шығарма жазу, тестілеу кешенін ұйымдастыру арқылы қол жеткізуге болады;
- мәнерлеп оқуға үйрету;
- көріктеуіш құралдардың негізгі көп қолданылатын түрлерінен (мысалы, теңеу, метафора) мәліметтер беру.

Осындай кешенді жұмыс жүргізу мектеп оқулықтарына міндетті түрде енгізілген көркем мәтіннің құрамындағы көріктеуіш құралдардың лингвомәдени сипатын, қазақ ұлты мен қазақ

мәдениетінің, қазақ тарихының арасындағы байланысты белгілейтін концепт ретіндегі рөлін білуге көмектеседі, бұл тәсілдер оқушының тілге деген қызығушылығы мен саналы құрметін арттырады, сөйтіп, қазақ тілінің қанат жаюына мүмкіндіктер жасайды.

Қазақ тіліндегі көріктеуіш құралдарды оқытудың лингвомәдени ыңғайын жүзеге асыру барысында *лингвомәдени құзыреттілік* ұғымы маңыздылыққа ие. Аталған ұғымды алғаш рет қазақ ғылымында А.Алдашева қолданған болатын [4], ол лингвомәдени құзыреттілікті «белгілі ұлттық таңба арқылы көрініс берген мәдениет туралы білімнің жүйесі» ретінде анықтады. Ю.Н. Карауловтың тілдік тұлғаның дүниетанымын қалыптастыру мәселелеріне қатысты әдістемелік түсінігіне сүйене отырып, Н.Л. Мишатина лингвомәдени құзыреттің жалпы пәндік, болашақта құндылықтыққа бағытталған мәдениетті қалыптастыруға негізделген пәндік құзыреттердің иерархиясындағы рөлін дәл анықтайды [5]. Осы құзыретті қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік жүйесін жасай отырып, ол әдістемелік терминдік жүйені оқушылардың *лингвомәдени санасы, лингвомәдени дүниетанымы, лингвомәдениетті қалыптастырушы орта* ұғымдарымен толықтырды, бұл түйінді орынды деп есептеуге болады. Басқа да бірқатар пікірлерді талдай келе, сөз болып отырған мәселе үшін белгілі ғалым Ю.Н. Карауловтың «тілдік тұлға құқықтық, экономикалық және этикалық тұлға секілді жалпы тұлғаның жеке-аспектілік корреляты болып табылмайды. Тілдік тұлға – жалпы тұлға ұғымының мазмұнын тереңдету, дамыту, қосымша мазмұнмен толықтыру» [6, 36-б.] деген пікірі басшылыққа алынды.

Нақты айтқанда, оқушының лингвомәдени құзыреті – оқушыға тілдік фактілерді вербалды-семантикалық, тезаурустық және мотивациялық-прагматикалық деңгейлердегі мәдениет фактілері ретінде қабылдауға және түсіндіруге мүмкіндік беретін білім мен біліктің жиынтығы.

Лингвомәдени құзыреттілік ұлттық тарихы мен дәстүрі бар қоғамның мүшесі болып табылатын адамның өмір сүруі барысында көрінеді. Қазақ тілін оқытудың әдістемесі тұрғысынан қарасақ, білім алушының лингвомәдени құзыреттілігіне әсер ету үшін бір жағынан, оны лингвомәдени маңызы жоғары мәтінге енгізу қажет, екінші жағынан, өзіндік мәтін туындатуға, «екіншілік коммуникативтік қызметті» жүзеге асыруға жағдай жасау керек. Осы коммуникативтік үдеріске автор, оқушы және мұғалім қатысады. Егер оқу қызметі кішкентай балалардың ұжымында жүзеге асса, сыныптағы барлық оқушылар (өз ойларын айтпаған оқушылар да) қатынастың мүшелері болып табылады. Авторлық мәтіннің негізінде айтылатын және талқыланатын мәселелер бір оқушыға емес, барлық оқушыға бағытталады, оқытушы және дамытушы коммуникацияның барлық қатысушысының өзара әсерінің қосымша мүмкіндігі осыдан көрінеді.

Қорытынды. Мектеп бағдарламасында көріктеуіш құралдарды оқыту тәсілдерін жаңарту мен жетілдіру үшін тіл біліміндегі көріктеуіш құралдар категориясына байланысты теориялық және танымдық білімді меңгеру қажет болады, сонда ғана педагог пен оқушы арасында тығыз, саналы қарым-қатынас орнатылады.

Осы тұжырымдардың орта білім беру жүйесі үшін айрықша өзектілерімен педагог танысып білсе, бұл проблемаға қатысты өз білімін арттыра түссе, сондай-ақ ізденістер жолында болса, онда қазақ тілі мен әдебиетіне арналған оқулықтардағы мәтіндер айналасында тілдің образды бейнелі құралдарының түр-түрін меңгертуге бағытталған жаңа әдістемелік амал-тәсілдерді толық мәнінде қалыптастыруға болады.

Оқушының лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастыруда академик Ә. Қайдардың мына пікірін негізге аламыз: «Кез келген тілдің қоғамда өзара байланысты үш түрлі қызметі бар. Оның басты қызметі: коммуникативтік, яғни қоғам мүшелерінің өзара қарым-қатынас жасап, бір-бірін түсінуі, пікір алысуы үшін қажетті қызметі. Оның екінші қызметі – көркем шығарма тіліне тән, адам баласына тән образ арқылы ерекше әсер ететін, ләззат сыйлайтын, эстетикалық қызметі. Тілдің бұл қызметі, әрине, қаламгердің шеберлігіне, сөз саптау мәдениетіне байланысты. Ал тілдің үшінші бір қызметі, ғылыми терминмен айтқанда, аккумулятивтік қызметі деп аталады. Яғни ол – тілдің ғасырлар бойы дүниеге келіп, қалыптасқан барлық сөз байлығын өз бойына жиып, сақтап, оны келешек ұрпаққа асыл мұра ретінде түгел жеткізіп отыратын игілікті қасиеті. ... Тіл фактілері мен деректері – тұлға бойы тұнып тұрған тарих. Сондықтан этностың өткендегі тарихы мен этнографиялық байлығын біз, ең алдымен, содан іздеуіміз керек» [7, 192-б.].

Сонымен лингвомәдени құзыреттілік бірнеше құзыреттіліктердің жиынтығын қамтиды: коммуникативтік (қатысымдық), тілдік, танымдық, мәдени. Лингвомәдени құзыреттілік лингвоелтанушылық және лингвомәдениеттанымдық ақпараттар қорын тілдесімде дұрыс қолданудан байқалады.

Бұл мақала ҚР Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті тарапынан 2021-2023 жылдарға арналған ШЖК АР09259495 «Жаңартылған білім мазмұнын жүзеге асыру жағдайында көріктеуіш тілдік құралдарды оқытудың ғылыми-әдістемелік негіздері (орта білім беру жүйесі бойынша)» гранттық жобасымен қаржыландырылған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынов А. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Абзал-ай баспасы, 2013. – 640б.
2. Айтбайұлы Ө. Қазақ фразеологизмдері мен перифраздары. – Алматы: Абзал-Ай, 2013.- 400б.
3. Ақтанова А.С. т.б. Қазақ әдебиеті: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы ІІ-сыныбына арналған оқулық.-Алматы: Атамұра, 2020. -144 б.
4. Алдашева А. Аударматану: лингвистикалық және лингвомәдени мәселелер: филол.ғыл.док. ... дис. – Алматы, 1999. – 242 б.
5. Мишати́на Н.Л. Лингвокультурологический подход к развитию речи учащихся 7-9-х классов: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.02. / Н.Л. Мишати́на. – М., 2000. – 223 с.
6. Hasanov G.K., Mynbayeva A.P., Duisenbayeva G.Z., Mukhamejanova G.T., Aldasheva K.S., Kongyratbay K.T. Fundamentals of cognitive metaphor // Asian Social Science. – 2015. – Vol.11(18). – P. 82-85.
7. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 б.

References:

1. Baitursynov A. Qazaq til biliminin maseleleri.- Almaty: Abzal-ai baspasy, 2013.- 640 bet.
2. Aitbaiuly O. Qazaq frazeologizmderi men perifrazdary. – Almaty: Abzal-Aj, 2013. – 400 b.
3. Aqtanova A.S. t.b. Qazaq adebiyeti: Zhalpy bilim беретin mekteptin qogamdyq-gumanitarlyq bagyttazy II-synybyna arналган oqulyq. – Almaty: Atamura, 2020. – 144 b.
4. Aldasheva A. Audarmatanu: lingvistikalыq jane lingvomadeni maeleler: filol.gyl.dok. ... dis. – Almaty, 1999. – 242 b.
5. Mishatina N.L. Lingvokulturologicheski podkhod k razvitiyu rechi uchashhikhsya 7-9-kh klassov: dis. ... kand. ped. nauk. 13.00.02. / N.L. Mishatina. – M., 2000. – 223 s.
6. Hasanov G.K., Mynbayeva A.P., Duisenbayeva G.Z., Mukhamejanova G.T., Aldasheva K.S., Kongyratbay K.T. Fundamentals of cognitive metaphor // Asian Social Science. – 2015. – Vol.11(18). – P. 82-85.
7. Qaidar A. Qazaq tilinin ozekti maseleleri. – Almaty: Ana tili, 1998. – 304 b.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ, БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ, АРНАЙЫ ЖӘНЕ ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ДОШКОЛЬНОГО И НАЧАЛЬНОГО, СПЕЦИАЛЬНОГО И ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ӘОЖ 378.046.4

МРНТИ 14.23.17

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.22>

Бельгибаева Г.К.,^{1} Жұмкенова Ә.Д.¹*

¹ *Е.А. Букетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.*

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІРШІЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МОДЕЛІ

Мақалада мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының өзара әрекеттестігі негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастырудағы педагогикалық модель (үлгі) туралы айтылады. Осы педагогикалық модельдеудің негізінде үлкен әлеуметтік сұрақтың жауабы жатыр. Ұсынылып отырған педагогикалық модельдің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыру үшін педагогикалық жағдай жасау. Балаларды қауіпсіз мінез-құлық ережелерімен тиімді таныстырудың қажетті шарты осы мәселені шешуде ата-аналармен әрекеттестік бірден-бір тиімді жүйе болып табылады. Қауіпсіз өмірдің білім беру кеңістігін модельдеу оқытудың жүйелік, мәдени, экологиялық, белсенділік және тұлғалық-бағдарлы тәсілдерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз етуі тиіс. Қазіргі уақытта отбасында және мектепке дейінгі білім беру жүйесінде мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру бойынша зерттеулер өзекті болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбие және білім беру ұйымдарындағы өмір қауіпсіздігі саласында балалардың өмірлік тәжірибесін дамытуға көңіл бөлінеді, бірақ нені және қаншалықты оқыту керектігі туралы ортақ түсінік те, жинақталған педагогикалық тәжірибені жүйелеу де жоқ. Мектеп жасына дейінгі балалардың мінез-құлқын дұрыс әрі жүйелі қалыптастыруда ата-аналар мен педагогтардың қызметін анықтау үшін зерттеулер қажеттілігі туындады.

Түйін сөздер: педагогикалық модель, мектепке дейінгі ұйым, отбасы, мектеп жасына дейінгі бала, қауіпсіз мінез-құлық, педагогикалық қызмет;

Бельгибаева Г.К.,¹ Жұмкенова Ә.¹

¹ *Қарағандинский университет имени академика Е.А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда*

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНИ ДОШКОЛЬНИКОВ

В статье рассматривается педагогическая модель формирования безопасного поведения дошкольников на основе взаимодействия дошкольного учреждения и семьи. В основе этого педагогического моделирования лежит ответ на большой социальный вопрос. Целью предлагаемой педагогической модели является создание педагогических условий для формирования безопасного поведения детей дошкольного возраста. Необходимое условие эффективного ознакомления детей с правилами безопасного поведения - одна из наиболее эффективных систем взаимодействия с родителями при решении данной проблемы. Моделирование образовательного пространства для безопасной жизни должно обеспечивать

взаимодействие систематических, культурных, экологических, активных и личностно-ориентированных подходов к обучению.

В настоящее время актуальны исследования по формированию культуры безопасности дошкольников в семье и в системе дошкольного образования. Организации дошкольного образования делают упор на развитие жизненного опыта детей в области безопасности жизнедеятельности, но нет ни единого понимания того, что и сколько учить, ни систематизации накопленного педагогического опыта. Необходимы исследования для определения роли родителей и учителей в правильном и систематическом формировании поведения детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: педагогическая модель, дошкольная организация, семья, дошкольник, безопасное поведение, педагогическая деятельность;

Belgibayeva G.K.^{1}, Zhumkenova A.D.¹*

¹ *E.A. Buketov after named Karagandy University, Republic of Kazakhstan, Karaganda*

PEDAGOGICAL MODEL OF SAFETY OF LIFE OF PRESCHOOL CHILDREN

The article discusses a pedagogical model of the formation of safe behavior of preschool children based on the interaction of a preschool institution and a family. At the heart of this pedagogical modeling lies the answer to a big social question. The purpose of the proposed pedagogical model is to create pedagogical conditions for the formation of safe behavior in preschool children. A necessary condition for effectively familiarizing children with the rules of safe behavior is one of the most effective systems of interaction with parents in solving this problem. Modeling an educational space for a safe life should ensure the interaction of systematic, cultural, environmental, active and student-centered approaches to learning.

Currently, research on the formation of a safety culture of preschoolers in the family and in the preschool education system is relevant. Organizations of preschool education focus on the development of children's life experience in the field of life safety, but there is not a single understanding of what and how much to teach, nor the systematization of the accumulated pedagogical experience. Research is needed to determine the role of parents and teachers in the correct and systematic shaping of the behavior of preschool children.

Keywords: pedagogical model, preschool organization, family, preschooler, safe behavior, pedagogical activity;

Кіріспе. Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңі баланың қоғамда толыққанды, қауіпсіз өмір сүруін қамтамасыз етудің маңызды міндеттерінің бірін алға қойды. Бала қауіпсіздігін қамтамасыз ету - отбасының, қоғамның және мемлекеттің ең маңызды міндеті.

20 – шы ғасырдың екінші жартысындағы халықаралық үдерістер бала құндылығын танудың күшеюіне ықпал етті. Халықаралық қоғамдастықта балаларға деген көзқарас, балаларды қорғаудың халықаралық әлеуметтік-құқықтық стандарттарын – Бала құқықтары туралы декларацияны (1959 ж.), БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясын қабылдау арқылы бірте-бірте жаңа сапаға ие болуда (1989), оның негізгі ережелері балалардың қоғамда қауіпсіз және лайықты өмір сүруін қамтамасыз етуге бағытталған [1, б.262].

Қазіргі әлемде баланы әлеуметтік қорғау қоғамның экономикалық және мәдени дамуының маңызды факторларының бірі болып саналады. Баланың әлеуметтік қорғалу құқығы әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен бостандықтарының біріне айналды және өркениетті елдердің көпшілігінің конституцияларында бекітілген. Қазіргі қоғамда ата-ана бақылауының жоқтығы салдарынан мектеп жасына дейінгі балаларда болатын қауіпті жағдайлардың көбеюі, зорлық-зомбылық әрекеттер, бала өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі өте өзекті тақырыптардың бірі. Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың өмір қауіпсіздігі, физикалық және психикалық денсаулығын сақтау және өмірлік тәжірибесін дамыту педагогикалық қызметтің басым бағыты болуы тиіс [2, б. 92].

Модельдеу – объектінің тұтас көрінісін болжайды, құбылысты жалпылауға, оның құрылымын нақты көрсетуге, құрылымдық элементтер арасындағы байланысты анықтауға және олардың маңызды белгілерін көрсетуге мүмкіндік береді. Модельдеу нәтижесінде модель жасалады. «Модель – үлгі, түпнұсқаны алмастырушы. Ол, бір жағынан, құбылысты біршама жеңілдетуге, маңызды емес қасиеттерден абстракциялауға, объектінің сипаттамасын схемалауға, ал екінші жағынан, объектінің құрамдас бөліктерін, олардың арасындағы байланысты орнатуға және сипаттауға мүмкіндік береді» [3, б. 25].

Ұсынылып отырған педагогикалық модельдің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыру үшін педагогикалық жағдай жасау.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер тұжырымдалды:

- мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқының когнитивті, эмоционалды-мотивациялық және мінез-құлық негіздерін қалыптастыру;
- мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының өзара әрекеттестігі негізінде мектепке дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлық тәжірибесін тиімді қалыптастырудың педагогикалық шарттарының жиынтығын анықтау және эксперименттік негіздеу;
- мектепке дейінгі білім беру ұйымдары мен отбасылардың өзара іс-әрекеті негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етудің кешенді бағдарламасын әзірлеу және сынақтан өткізу.

Модельді құру кез келген психологиялық-педагогикалық процестерді зерттеудің, оларды жетілдіруге және практикалық іске асыруға ықпал ететін қажетті кезең болып табылады. Модель құрылымдық компоненттердің өзара байланысын анықтауға, қажетті процесті құру үшін сипаттамалық белгілер мен шарттарды ашуға мүмкіндік береді [4, б. 47].

В.М.Монахов зерттеулерінде мектеп жасына дейінгі балалардың өмір қауіпсіздігінде білім беруді жобалау әдістемесін, тәсілдерін, принциптерін, әдістері мен құралдарының жиынтығын анықтайды [5, б. 31].

М. В. Погодаева мектеп жасына дейінгі балаларға қауіпсіздік техникасын оқытуды қауіпсіз мінез-құлыққа үйретудің мақсатты процесі және жоғары табиғи, техногендік және экологиялық қауіп жағдайында балаларды қауіпсіз өмірге дайындауға бағытталған қауіпсіздік мәдениетке тәрбиелеу деп түсінеді [6, б. 53].

Әрбір жас кезеңінде балаға әсер ететін типтік әлеуметтік қауіптерді анықтауға болады.

➤ **Құрсақішілік даму кезеңінде:** ата-анасының денсаулығы нашар, олардың алкогольді ішімдіктер тұтынуы немесе күйзеліске толы өмір салты, анасының дұрыс тамақтанбауы; ата-ананың жағымсыз эмоционалды-психологиялық жағдайы, қолайсыз экологиялық орта.

➤ **Ерте және мектепке дейінгі жас:** ауру және дене жарақаты; ата-ананың эмоционалды ақымақтығы немесе азғындығы, ата-ананың баланы тастап кетуі; отбасылық кедейлік; балалар мекемелеріндегі жұмысшылардың адамгершілікке жатпайтын іс-әрекеттері; қоғамға қарсы орта; ата-анасының теріс тәрбиесі; физикалық жарақаттар мен ақаулар; ата-анасынан айырылу; физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық; [7, б. 37]

Мен өзімнің зерттеуімде жүйелік, мәдени, экологиялық, белсенділік және тұлғалық-бағдарлы тәсілдер бойынша теориялық және әдістемелік ережелерге негізделген педагогикалық модельді ұсынамын. Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздігі саласындағы білім беру мәселесінің осы аспектілерін қарастыру және түсіну балалардың қазіргі әлемдегі қауіптерге бейімделуін арттыруға мүмкіндік береді. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының өзара әрекеттесуіне негізделген мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлық негіздерін қалыптастырудың мазмұнды моделін әзірледім. Ұсынылған модель келесі блоктарды қамтиды:

- Концептуалды-мақсатты блок
- Ұйымдық-технологиялық блок
- Диагностикалық-тиімді блок.

Концептуалды-мақсатты блок мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының өзара әрекеттестігі негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың өмір қауіпсіздігінің негіздерін қалыптастырудың мақсатын, міндеттерін, принциптерін, функцияларын қамтиды.

Ұйымдастыру-технологиялық блок қауіпсіз мінез-құлық негіздерін қалыптастыру мақсатында мектепке дейінгі балаларға әсер ету механизмдерін – ойын технологияларын, формаларын, әдістерін, құралдарын қамтиды.

Диагностикалық-түімді блок мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлық негіздерін қалыптастыру критерийлерінен, көрсеткіштерінен, параметрлерінен және деңгейлерінен тұрады.

Алдыға қойылған мақсатқа жету міндеттерін жүзеге асыру мектепке дейінгі ұйымда зерттеу жұмыстарын жүргізу арқылы жүзеге асты. Зерттеу жұмысы мектеп жасына дейінгі балалардың тіршілік қауіпсіздігін қалыптастыратын педагогикалық моделдерді анықтап берді. Бұл жұмыс 3 кезеңді қамтыды:

Бірінші кезең – **анықтау кезеңі**, мұнда балаларға арнайы тәрбиеші топтық немесе жеке әңгімелесу ұйымдастырылады, бұдан балалардың деңгейі анықталып алынды.

Екінші кезең – **бақылау кезеңі**, бұл кезең тікелей бірінші кезеңмен байланысты, алынған анықатама арқылы бақылау жұмыстары жүзгізілді.

Үшінші кезең – **қорытынды**, аталған кезеңдердің нәтижесі алынып, жалпы ортақ қорытынды шығарылады.

Жүргізілген зерттеу жұмысында анықтау кезеңінде «Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздік негіздері» бағдарламасы бойынша қауіпсіз мінез-құлық негіздері туралы идеяларды анықтауға арналған тест (Авдеева Н.Н., Князева О.Л., Стеркина Р.Б.) қолданылды. Зерттеу жұмысында әрбір кезең бойынша алынған нәтижелер диаграммаға салынып, әрбір кезеңнің нәтижелері салыстырыла отырып, қорытынды жасалды.

Материалдар мен әдістер. Мектепке дейінгі білім беру ұйымында балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыруға арналған пәндік-дамытушы орта әлемді және ондағы қауіптерді танып білу үшін жағдай жасауы керек және баланың рухани-адамгершілік және эмоционалдық санасын дамытуға бағытталуы тиіс. Мектеп жасына дейінгі балалар эмоционалды түрде сезімтал, сондықтан мектеп жасына дейінгі балаға басқаның мінез-құлқындағы өзгерісті сезінуге, өзгенің қайғысына жанашырлықпен қарауға және басқалармен бірге қуана білуге, мейірімділікке үйрету – мұғалімнің негізгі міндеттері. Баланың қажеттіліктеріне сәйкес келетін және сол арқылы оның іс-әрекетін ынталандыратын қоршаған ортаның мүмкіндіктерін пайдалану қажет, бала қажеттіліктерін қанағаттандыруға және сонымен бірге өзін-өзі дамытуға бағытталған белсенділікті көрсетеді [8, б. 121].

Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастырудың таңдалған әдістемелік тәсілдерінің теориясы мен тәжірибесінің жай-күйін зерттеу негізінде осы интегралды сапаны тәрбиелеудің принциптерін анықталды:

- **жүйелілік принципі** мектеп жасына дейінгі балаларға әсер етудің мақсаттары, міндеттері, мазмұны, нысандары мен әдістерінің әзірленген бірыңғай жүйесі негізінде оқу іс-әрекетін мақсатқа сай жүзеге асыруды болжайды;

- **субъективтілік принципі** мұғалімге баланың басқа адамдармен және әлеммен қарым-қатынасында өзінің «менін» білу, оның іс-әрекетін түсіну, өзінің тағдыры үшін басқа адамдармен әрекетінің салдарын болжай білу қабілетін барынша дамытуды талап етеді;

- қатысушылардың өзара әрекетінің субъектілік сипаты принципі, жас және жеке ерекшеліктеріне сәйкес балалардың интеллектуалдық, эмоционалдық, жеке белсенділігін қамтамасыз ететін балалар іс-әрекетін ұйымдастырудың әдістерін, формаларын таңдау.

- **қолжетімділік принципі**, оқыту ойын түрінде, балаларға қолжетімді болуы керек. Балалар өздеріне түсініксіз немесе көлемі балалардың қабылдауынан асатын ақпаратты қабылдамайды;

- **аймақтық ерекшеліктерді есепке алу принципі:** мектеп жасына дейінгі балалар арасында қауіпсіздік мәдениетін тәрбиелеу процесінде табиғи жағдайлар мен ресурстар, облыстағы, қаладағы, аудандағы мәселелер мен оларды шешу жолдары, демографиялық жағдай, өмір сүру сапасы, балалардың зияткерлік және рухани әлеуетін есепке алу.

- **ізгілік принципі** мектепке дейінгі тәрбиені ізгілендіруді, баланың бейімділігі мен мүдделеріне сәйкес келетін іс-әрекет түрлерін еркін таңдауын: балаға құрметпен қарауды, оның

жеке басының ерекшелігін терең түсінуді, қажеттіліктер мен жас ерекшеліктерін есепке алуды көздейді. Бала өзін тұлға ретінде қалыптастыруға мүмкіндік алады, өзін-өзі бағалау мүмкіндігіне ие болады. Өз бетінше жұмыс істеу кезінде күтпеген жағдайда әрекет ету, қауіпті жағдайда өз бетінше шешім қабылдау қабілеттері дамиды. Мұғалімнің рөлі балаға оның қызығушылықтарына сәйкес келетін іс-әрекет түрлерін таңдауды қамтамасыз ететін пәндік дамытушы ортаны құру;

- қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру мәселелерін шешуде ынтымақтастықтың объективті негіздерін анықтауға негізделген тәрбиелену, отбасы мен мектепке дейінгі мекеменің арасындағы байланыс.[9, б. 14-15]

Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқының қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін критерийлер мен көрсеткіштерді әзірлеу кезінде бұрын әзірленген және педагогикалық әдебиеттерде сыналған Т.Г.Хромцова, А.И.Садретдинова, Л.В.Пелихова жұмыстарындағы критерийлер қарастырылды, олар:

Когнитивтік критерий – тіршілік қауіпсіздігі, адам өмірі мен денсаулығының қоршаған орта жағдайына тәуелділігі туралы қарапайым білім, адам ағзасының құрылысы, адам тірі организм ретінде, табиғаттың бір бөлігі ретінде денсаулығын сақтау үшін танымдық қабілеттерін дамыту.

Эмоциялық-мотивациялық критерий – денсаулықты, өмір қауіпсіздігін сақтауға және нығайтуға бағытталған мотивтерді, қажеттіліктерді және мақсаттарды білу.

Мінез-құлық критерийі – салауатты өмір салтын ұстанатын мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру, күнделікті өмірде қауіпсіз мінез-құлық ережелерін сақтау, кез-келген өмірлік жағдайларда денсаулықты сақтау тәжірибесі. [10, б. 50]

Осы идеялар негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыру деңгейлерінің сипаттамасы құрастырылды.

Нәтижелер мен талдаулар. Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын тәрбиелеу деңгейін анықтау мақсатында КМҚК «Гауһар» бөбекжайы базасында ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастырдық. Жұмысқа балабақшаға тұрақты баратын 3 жастағы 12 бала қатысты. Эксперимент 3 кезеңнен: **анықтау, бақылау, қорытынды** тұрады.

Ресейлік мұғалімдер Е.Я. Голант, И.Т. Огородников, С.И. Перовский, әдістердің үш тобын ажыратады: ауызша (әңгіме, әңгімелесу, балаларға сұрақ т.б.), көрнекілік (көрсету және т.б.), практикалық (шығармашылық жобаларды, ойындар мен жаттығуларды орындау, т.б.) Қауіпсіз мінез-құлық негіздерін түсінуді анықтау үшін біз де ресей мұғалімдерінің әдістерін қолдана отырып, әр баламен жеке әңгіме жүргіздік. Балалардың материалды қалай меңгергенін, не туралы ойлайтынын жақсы түсіну үшін біз жеке және топтық әңгімелерді де қолдандық. Көрнекі әдістер барлық жас топтарында қолданылады. Олар балаларға әртүрлі объектілерді қалай ұстау және әртүрлі адамдармен (таныстар, бейтаныс, ықтимал қауіпті және мейірімді), сондай-ақ жанды және жансыз табиғат объектілерімен қарым-қатынас жасау туралы нақты түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Ересек адамның мінез-құлқын қабылдау және оларға еліктеу процесінде балалар мұғаліммен және басқа балалармен жағымды қарым-қатынас орнатудың жолдарын, мінез-құлықтың белгілі бір нормалары мен ережелерін сақтауды үйренеді: ренжітпеу, басқаларды мазақтамау, ұнатқан ойыншығын тартып алмау; сезімдеріңізді қолайлы түрде білдіру; сәлемдесу, қоштасу, көрсетілген көмек үшін алғыс айту, туындаған мазасыздық үшін немесе теріс қылық болған жағдайда кешірім сұрау және т.б.

Кіші мектеп жасына дейінгі топтарда егжей-тегжейлі түсініктемелермен, ересек адамның өз әрекеттерін дауыстап айтып, белгілі бір объектімен әрекеттесу кезінде аулақ болу керек болатын ықтимал жасырын қауіптерді түсіндіреді. Мысалы, қайшыны бір-біріне беру кезінде.

Р.Б. Стеркина «Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздік негіздері» бағдарламасы бойынша бағалау критерийлері (1-кесте)

Бағдарлама бөлімі	Сауалнама әдістері	Қалыптастыру деңгейі	
Ол топта (қабылдау бөлмесі, жатын бөлме) өзін бағдарлай алады. Адамның дене мүшелерін атай алады.	Бақылау, карточкалар арқылы тексеру әдісі. Сіз адам денесінің құрылысын білесіз бе? Қандай гигиеналық процедураларды білесіз және олардың қажеттілігі?	Төмен	Жеке заттарының қайда сақталатынын, үстел басындағы орнын, төсегін есіне сақтамай алмайды
		Орташа	Бір бөлігін есіне сақтайды
		Жоғары	Жеке заттарының қайда сақталатынын, үстел басындағы орнын, төсегін есіне толық сақтай алады
«Жақсы», «жаман», «мүмкін емес», «мүмкін», «қажет» сөздерін түсініп, мағынасына қарай әрекет етеді.	Карточкалар арқылы тестілеу. Суреттер әртүрлі әрекеттерді бейнелейді, бала карталарды «жақсы», «жаман», «рұқсат», «рұқсат етілмейді» деп топтарға бөлуі керек.	Төмен	Сөз мағынасын мүлдем түсінбейді
		Орташа	Бір бөлігін түсінеді
		Жоғары	Сөздерді түсініп, мағынасына қарай әрекет жасайды
«Үй қауіпсіздігі» бөлімі бойынша: Тәртіп ережелерін бұзудың салдары туралы, тұрмыстық техниканың қауіптілігі және қоршаған ортадағы қауіпті жағдайлар, өрт, сапасыз өнімдер, дәрі-дәрмектерді қабылдаудың қауіптілігі туралы алғашқы түсініктері бар.	Карточкалар арқылы тестілеу әдісі. 1. Күнделікті өмірде кездесетін өмірге қауіпті заттарды, олардың қажеттілігін және пайдалану ережелерін білесіз бе? 2. Өз бетіңізше қолдануға болмайтын өртке қауіпті заттарды білесіз бе? Қандай тағамдар денсаулыққа пайдалы?	Төмен	Білмейді және оларды карталарда көрсете алмайды
		Орташа	Кей бөлігін түсінеді
		Жоғары	Тұрмыстық техниканың, өрттің, азық-түліктің, дәрі-дәрмектің қауіпті заттарын біледі және картадан көрсете алады
«Табиғаттағы қауіпсіздік» бөлімі бойынша 1. Улы өсімдіктер туралы алғашқы түсініктері бар. 2. Жануарлармен кездескенде абай болу	Карточкалар арқылы тестілеу әдісі. Жануарлармен және жәндіктермен (олар шағуы мүмкін немесе жоқ) қауіпсіз әрекет ету ережелерін білесіз бе? Сіз күн сәулесінің қауіпсіз болу ережелерін білесіз бе?	Төмен	Білмейді және оларды карталарда көрсете алмайды
		Орташа	Кей бөлігін түсінеді
		Жоғары	Улы өсімдіктерді, қауіпті жануарларды біледі және картадан көрсете алады
«Бала және басқа адамдар» бөлімі үшін: 1. Әртүрлі күтпеген жағдайларда, бейтаныс адамдармен кездескен кезде адекватты.	Карточкалар арқылы тестілеу әдісі Балалар ертегілердің қауіпті кейіпкерлері бейнеленген карталарды таңдауы керек	Төмен	Бейтаныс адамдармен қалай қарым-қатынас жасау керектігін білмейді
		Орташа	Кей бөлігін түсінеді

		Жоғары	Бейтаныс адамдармен қарым-қатынас жасауды біледі
«Көшедегі және жолдағы қауіпсіздік» бөлімі бойынша: Жолдағы өзін-өзі ұстау ережелері туралы түсініктері бар	Тест әдісі Көшеден қауіпсіз өту ережелерін, бағдаршам туралы біліміңізді білесіз бе? Бағдаршам карталары, жол белгілері	Төмен	Бала абдырап, жауап бере алмайды.
		Орташа	Бала ойланып, дұрыс жауап береді
		Жоғары	Бала сұраққа қатесіз жауап береді

Кесте 1. «Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздік негіздері» бағдарламасы бойынша мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыру деңгейін бағалау критерийлері

Бұл педагогке арнайы дайындықты немесе қажет болған жағдайда балалармен бір бағытта немесе басқада қосымша жұмыстарды жүргізуді қажет ететін салаларды өзі анықтауға және барабар әдістемені (оқу қызметі, ойын, оқу, әңгімелесу) таңдауға мүмкіндік береді.

Әңгімелесудің мақсаты – мектеп жасына дейінгі балаларда қауіпсіз мінез-құлық негіздері туралы түсініктердің қалыптасу деңгейін анықтау.

«Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіздік негіздері» бағдарламасы бойынша қауіпсіз мінез-құлық негіздері туралы идеяларды анықтауға арналған тест (Авдеева Н.Н., Князева О.Л., Стеркина Р.Б.) 2 - кестеде көрсетілген.

Сұрақ нөмірі	Бағдарлама бөлімдері	Сұрақтар	Ұпайлар		
			Жоғары	Орташа	Төмен
1	Топты кеңістікте бағдарлау	Ұйықтайтын жеріңізді көрсетіңіз	5	3	1
2	Адам денесінің құрылысын білу	Карточкалардағы адамның дене мүшелерін көрсетіп, оларды атаңыз.	5	3	1
3	«Жақсы», «жаман» ұғымдарын білу	«Жақсы», «жаман» сөздерінің мағынасын білесіз бе? Мысал келтіріңіз	5	3	1
4	Үй қауіпсіздігі	Күнделікті өмірде кездесетін өмірге қауіпті заттарды, олардың қажеттілігі мен пайдалану ережелерін білесіз бе?	5	3	1
5		Сіз өз бетіңізше қолдануға болмайтын өртке қауіпті заттарды білесіз бе?	5	3	1
6	Табиғаттағы қауіпсіздік	Сіз қандай жануарлардың тістейтінін, шағатынын, тырнайтынын білесіз бе?	5	3	1
7		Улы және шаққан қауіпті өсімдіктерді білесіз бе?	5	3	1
8	Бала және басқа адамдар	Ертегілердің жағымсыз, қауіп төндіретін кейіпкерлері бейнеленген карталарды таңдаңыз.	5	3	1
9	Көше және жол	Сіз жолда жүру ережелерін	5	3	1

	қауіпсіздігі	білесіз бе?			
10		Бағдаршам түстері нені білдіреді?	5	3	1
	Барлығы		36-50	26-35	10-25

Кесте 2. Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыруын анықтауға арналған тест

№	Сұрақтар										Барлығы
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	3	3	1	3	3	1	3	1	3	1	22
2	5	3	3	5	5	3	5	5	3	5	42
3	3	3	3	5	3	3	3	3	3	3	32
4	3	1	3	3	1	3	3	1	3	3	24
5	5	5	5	3	5	1	3	3	1	1	32
6	5	5	5	5	1	3	5	1	1	1	32
7	3	3	1	1	3	1	3	3	1	3	22
8	5	5	5	3	3	1	1	1	1	1	26
9	5	5	5	3	3	3	3	1	3	3	34
10	5	5	3	3	3	3	3	1	1	3	30
11	5	3	5	5	1	3	1	1	1	3	28
12	5	3	5	5	5	3	3	3	3	3	38

Кесте 3. Анықтау кезеңі бойынша алынған тест нәтижелері

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, келесідей қорытынды жасауға болады. 12 бала:

- ✚ 3 баланың қауіпсіз мінез-құлық бойынша білім деңгейі төмен;
- ✚ 7 бала орта деңгейде;
- ✚ 2 баланың ғана қауіпсіз мінез-құлық бойынша білімі жоғары.

Мұны 1-суретте пайызбен нақтырақ көруге болады.



Сурет 1. Анықтау кезеңінің пайыздық көрсеткіші

Яғни, балалармен жеке әңгімелесудің нәтижелері бойынша келесі мәліметтер алынды: қауіпсіз мінез-құлық деңгейінің төмендігі мектеп жасына дейінгі балалардың 25%-ын құрайды. Бұл топтағы балаларда қауіпсіз мінез-құлық негіздері туралы барлық бөлімдерде жүйесіз фундамент бар, бірақ олар сұрақтарға жауап беруге сенімді емес. Бұл балалардың жеке

ерекшеліктеріне де байланысты. Мектеп жасына дейінгі балалардың көпшілігі күнделікті өмірдегі қауіп-қатер көздерін ғана атайды. Олар қауіп төнген кездегі сақтық шаралары мен әрекеттерімен таныс емес. Балаларда қауіпті заттарды пайдалану дағдылары қалыптаспаған.

Қауіпсіз мінез-құлыққа тәрбиелеудің орташа деңгейін балалардың 58%-ы көрсетті. Бұл балалар қауіпсіз мінез-құлық негіздерін жеткілікті жүйелі түрде түсінеді.

Қауіпсіз мінез-құлыққа тәрбиелеудің жоғары деңгейін балалардың 17%-ы көрсетті. Бұл балалар қауіпсіз мінез-құлық негіздері туралы түсінік деңгейінде жүйелі түсінікке ие.

Зерттеу нәтижелерінен мынадай қорытынды жасауға болады: балалар басым көпшілігі жолда жүру ережелерін, бағдаршам не үшін қажет екенін, көліктегі өзін-өзі ұстау ережелерін, бейтаныс адам келсе не істеу керектігін, не үшін қолды жуу керектігін білмейді және т.б.

Бақылауларды талдау, балалармен әңгімелесу балалардың жалпы қауіпсіздік техникасы бойынша және әрбір бөлім бойынша қажетті білімдері мен дағдыларының жоқтығын көрсетті. Бұл топтағы жұмысты мұғалімдер жүргізетінін, бірақ оның ретсіз жүргізілетінін, күнтізбелік және перспективалық жоспарлар да толық жоспарланбайтынын көрсетеді.

Қауіпсіз мінез-құлықты түсінудің орташа деңгейі бар балалар «қауіпсіздік» түсінігін өз сөздерімен тұжырымдап, анықтай алады, бірақ белгілі бір жағдайларда қалай дұрыс әрекет ету керектігі туралы түсінік жоқ. Қауіпсіз мінез-құлықты түсіну деңгейі орташадан төмен, қауіпсіздіктің не екенін және бұл жағдайда қалай дұрыс әрекет ету керектігін білмейтін балалар да бар.

Анықтау кезеңінің нәтижелерін талдау жұмыстың келесі бағыттарын белгілеуге мүмкіндік берді:

1) бала қарым-қатынаста болатын және қауіп төнуі мүмкін өмір салаларына арналған көрнекі құралдар кешенін әзірлеу және енгізу. Нәтижесінде әрбір тақырып бойынша балалардың есте сақтауы ғана емес, оларды сақтау қажеттілігін сезінуі тиіс мінез-құлық ережелерінің жиынтығы болуы керек;

2) балалардың қауіпсіз мінез-құлық қалыптастыруға арналған материалдарды жақсы игеру мақсатында топтағы ортаны байыту;

3) балалардың қауіпсіз мінез-құлық қалыптастыруға бағытталған мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының өзара іс-әрекеті.

Қойылған міндеттерді орындау үшін біз дамытушы ортаның шарттарына өзгерістер енгіздік. Балаларға арнап қауіпсіздік бұрышын жасадық, оны екі аймаққа бөлуді шештік - практикалық және көрнекі әрекет аймағы. Бұл балаларға берілген материалды ойын әрекеті процесінде еркін пайдалануға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ, бұрышты балалардың жас ерекшеліктеріне сай пәндік оқу құралдарымен, ойындармен толықтырдық. Бұл ретте бізге балалардың ата-аналары көмектесіп, қажетті көрнекі материалдарды алды. Сонымен қатар, жол қозғалысы ережелері бойынша көрнекі демонстрациялық материалдар топтамасы, тақырыптық плакаттар сатып алынды. Ата-аналармен бірге жол ережесіне сай «Біздің қала» үстелдік макеті жасалды.

Ата-аналардың оқу-тәрбие процесіне қатысуын белсендіру үшін тәрбиешіге бұл мәселенің мектеп жасына дейінгі балалар үшін маңыздылығын түсіндіру қажет. Өйткені, ата-ана мен ұстаздың міндеті – баланы өздері қорғап, қорғау ғана емес, сонымен қатар оған өзін дұрыс ұстауды үйрету: үйде, балабақшада, көшеде, құрдастарымен бірге. Тәжірибенің ересектен балаға ауысуы тәрбиеші балабақшада беретін және үйде тәжірибеде бекітілген оқыту арқылы жүзеге асады. Сондықтан мұғалім үшін ата-аналардың назарын балаларға қауіпсіз мінез-құлықтың негізгі ережелерін үйретуге белсендіру өте маңызды.

3 жастағы балалар нені білуі керек және неден бастау керектігі туралы ата-аналарға жақсырақ нұсқау беру үшін оларды қауіпсіз мінез-құлық негіздерін қалыптастыру бойынша жұмыстың ұзақ мерзімді жоспарымен таныстыру қажет. Бұл іс-шаралар жоспары 4 - кестеде көрсетілген.

Уақыты	Іс-шаралар	Мақсаты
Қыркүйек	Ата-аналармен әңгімелесу «Ата-ана үлгісі – балалардың қауіпсіз мінез-құлық дағдыларына тәрбиелеудің басты факторларының бірі».	Ата-аналардың педагогикалық мәдениетінің деңгейін көтеру
Қазан	Ата-аналарға арналған жадынама «Балалардың көшедегі тәртібі туралы сабақтар» Консультация: «Ата-ана баласымен көшеде жүргенде нені білуі керек».	Мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарын жарақаттанудың алдын алуға үйрету
Қараша	Ақпараттық стенд: Балаңыздың қауіпсіздігі сіздің қолыңызда. Ата-аналарға арналған ұсыныстар: -Жолдың екі жағы анық көрінетін жерде ғана жолды кесіп өтуді үйрену. -Егер балада жарақат болса, онда ересектерден көмек сұрау керектігін түсіндіріңіз.	Қауіпсіз мінез-құлық бойынша тәрбиеші ата-аналарға білім беру
Желтоқсан	Ақпараттық стенд: «Мектеп жасына дейінгі балалары бар ата-аналарға арналған жол қозғалысы ережелері» «Жаңа жылдық шырша орнату» кеңесі, қауіпсіздік ережелері Сауалнама «Мен және менің балам қала көшелерінде»	Қауіпсіз мінез-құлық бойынша тәрбиеші ата-аналарға білім беру
Қаңтар	Консультация: «Ата-ана баласымен көшеде жүргенде нені білуі керек».	Ата-аналардың педагогикалық мәдениетінің деңгейін көтеру
Ақпан	Ата-аналарға арналған ұсыныстар: - Баламен бірге үйдің мекенжайын, ата-анасының аты-жөні туралы айтып, жаттатқызу; -Балаңызға кімді бейтаныс, ал кімді өзіміз деп атауға болатынын түсіндіріңіз	Қауіпсіз мінез-құлық бойынша тәрбиеші ата-аналарға білім беру
Наурыз	Балалармен үйде жадынама жасаңыз «Көшеде жүру барысында өміріңді сақтаудың жолы - жол қозғалысы ережелерін сақтау»	Ата-аналардың педагогикалық мәдениетінің деңгейін көтеру
Сәуір	- Ата-аналар жиналысы «Ата-ана – үйде, көшеде, жолда жүрудің үлгісі» - «Бала құқықтарын қорғау», «Ересектер зорлық-зомбылығы» кеңесі - «Қауіпті жағдайлар: бейтаныс адамдармен байланыс» тақырыбы бойынша ата-аналарға арналған қауіпсіздік ақпаратын жаңарту	Мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарын баланың құқықтарын қорғауға үйрету
Мамыр	«Қауіпті заттар» кеңесі «Өртке қауіпті заттар» тақырыбы бойынша ата-аналарға қауіпсіздік туралы ақпаратты жаңарту	Ата-аналардың педагогикалық мәдениетінің деңгейін көтеру

Кесте 4. Мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлық негіздерін қалыптастыру бойынша ата-аналармен жұмыстың ұзақ мерзімді жоспары

Қауіпсіз мінез-құлық негіздері бойынша дағдыларды қалыптастыру үшін балаларды қайталап зерттеу жүргізілді. Алынған нәтижелер 5 - кестеде келтірілген.

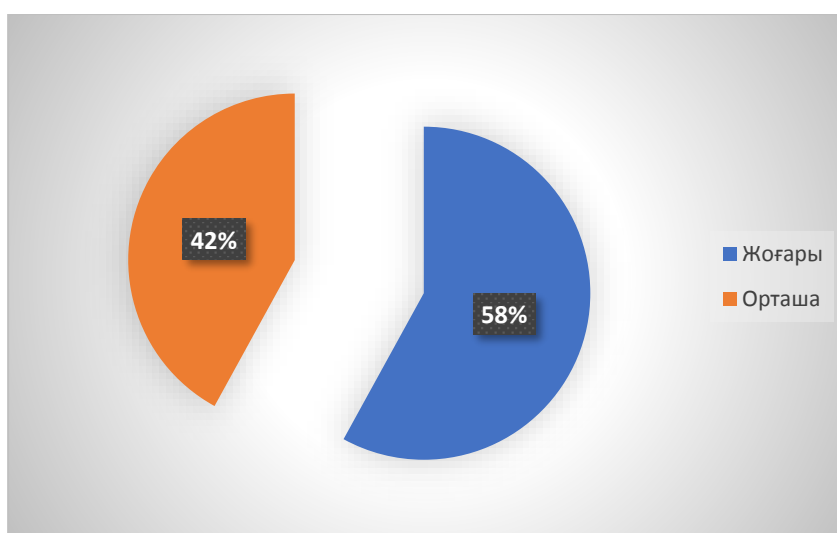
№	Сұрақтар										Барлығы
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	5	3	3	5	5	3	5	1	3	1	34
2	5	5	5	5	5	3	5	5	3	5	46
3	5	3	3	5	5	3	5	3	3	3	38
4	5	3	3	5	3	3	3	3	3	3	34
5	5	5	5	3	5	1	3	3	3	1	34
6	5	5	5	5	3	3	5	3	3	1	38
7	5	3	3	3	3	3	5	3	1	3	32
8	5	5	5	3	5	3	3	1	3	1	34
9	5	5	5	3	3	3	3	3	3	3	36
10	5	5	3	3	5	3	3	3	3	3	36
11	5	3	5	5	3	3	3	3	3	3	36
12	5	5	5	5	5	3	5	3	3	3	42

Кесте 5. Бақылау кезеңі бойынша алынған тест нәтижелері

Эксперименттік жұмыстың нәтижесі бойынша мынадай қорытынды жасауға болады. Қауіпсіз мінез-құлық ережелері туралы білімнің қалыптасу деңгейін анықтау үшін балалардың проблемалық жағдаяттарды орындауы балалардың көпшілігі ересектердің көмегіне жүгінбейтінін, тапсырмаларды орындау кезінде олардың зейінді және жанама байланыстарды жақсы орнататынын көрсетті.

Объектілерді класстарға ойша бөлу және маңызды белгілерді таңдау міндеті қиындық тудырмады. Балалар үшін бұл еш қиындық тудырмады.

Балабақшаға үнемі баратын 12 баланың 7-еуінің (58%) мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлқын қалыптастыру деңгейі айтарлықтай жоғары; 5 - еуі (42%) қауіпсіз мінез-құлық қалыптасу деңгейі орташа. Мұны 2-суретте пайызбен нақтырақ көруге болады.



Сурет 2. Бақылау кезеңінің нәтижелері

Балалардың жауаптарын талдау балалардың бұл тақырыпқа қызығушылық танытатынын көрсетті, алайда балалардың жол қозғалысы ережелеріне қатысты қауіпсіз мінез-құлық ережелері туралы жалпы білімдері мен идеялары шашыраңқы. Неғұрлым толық жауаптар негізінен бірнеше нысандарға қатысты болды, мысалы: бағдаршам түстерінің белгіленуі, жаяу жүргіншілер жолы (тратуар) мен жолдағы жаяу жүргінші жолы (пешеход), т.б. Эксперименттік жұмыстың келесі

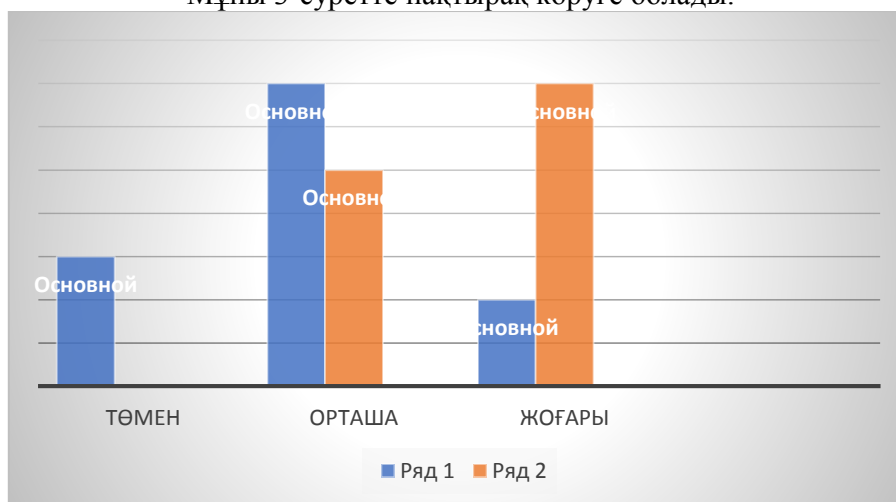
қорытынды кезеңі – анықтау және бақылау кезеңдерінің нәтижелерін салыстыру. Эксперименттік жұмыстың анықтау және бақылау кезеңдерінің нәтижелері 6 - кестеде келтірілген.

№ (баланың)	Ұпай саны (анықтау)	Ұпай саны (Бақылау)
1	22	34
2	42	46
3	32	38
4	24	34
5	32	34
6	32	38
7	22	32
8	26	34
9	34	36
10	30	36
11	28	36
12	38	42

Кесте 6. Анықтау және бақылау кезеңдері бойынша тест нәтижелері

Бақылау талдауы балалардың қауіпсіз мінез-құлық негіздері бойынша білімдерін қалыптастыру деңгейін анықтады және балалардың ойларына оң өзгерістерді орнатуға мүмкіндік берді.

Мұны 3-суретте нақтырақ көруге болады.



Сурет 3. Анықтау және бақылау кезеңдерінің салыстырмалы көрсеткіштері

Көріп отырғаныңыздай, 3-суреттен 3 жастағы балалар арасында қауіпсіз мінез-құлық туралы білім деңгейі айтарлықтай өсті. Қауіпсіз мінез-құлық туралы білімнің жоғары деңгейі балалардың 58%-да қалыптасты, бұл эксперименттің басындағысынан 41%-ға артық, нәтижесінде орташа деңгейі бар балалар 16%-ға аз болды. Ал білім деңгейі төмен балалар мүлде жоқ.

Осылайша, алынған нәтижелер мектеп жасына дейінгі балаларда қауіпсіз мінез-құлыққа тәрбиелеу деңгейін арттыру бойынша жүргізіліп жатқан жұмыстардың тиімділігін айғақтайды. Эксперименттік жұмыстың соңында қауіпсіз мінез-құлық негіздерін жоғары деңгейде меңгерген балалардың саны айтарлықтай өсті. Бұл балалар күн сайын балабақшаға баратын, белсенді, еңбекқор, зейінді болды. Яғни, зерттеудің бақылау кезеңінің нәтижелері балалардың қауіпсіз мінез-құлық негіздері бойынша білім меңгеруінде оң өзгерістер болғанын көрсетеді.

Қорытынды. Мектепке дейінгі білім беру мекемелері мен отбасының өзара әрекеттесуі негізінде мектеп жасына дейінгі балалардың қауіпсіз мінез-құлық қалыптастырудың

педагогикалық моделінің түпкілікті нәтижесі педагогикалық шарттарды жүзеге асыру, білім беру және белсенділік ортасын кеңейту, өмірдің әртүрлі жағдайларында организмнің бейімделу қабілетін арттыру және жеке тұлғаның қауіпсіз мінез-құлыққа тұрақты мотивациясын қалыптастыру мақсатында қоршаған орта факторларының әсер ету сипатын, балалардың жас және типологиялық ерекшеліктерін ескеру.

Бағдарламаны, оның ішінде тақырыптық сабақтарды, лекцияларды, шеберлік сыныптарын жоспарлауды қамтитын балалардың жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету процесінде мектепке дейінгі білім беру мекемесі мен отбасының педагогикалық өзара іс-әрекетінің әдістемелік мазмұнын әзірлеу, ата-аналардың балалармен өздік жұмысы, отбасылық тәрбиенің ерекшеліктері мен ата-аналардың дайындық деңгейін ескере отырып, ата-ана мен баланың бірлескен тренингтерін, іс-шараларды, кеңестерді дамыту. Осылайша, мектепке дейінгі білім беру мекемелері мен отбасының өзара әрекеттесуіне негізделген мектеп жасына дейінгі балаларда қауіпсіз мінез-құлықты қалыптастырудың әзірленген педагогикалық моделі оқу-тәрбие процесінде танымдық және тәрбиелік белсенділікті арттыруға бағытталған тәрбиенің технологияларын, әдістерін, формалары мен құралдарын пайдалануға, жеке тұлғаның эмоционалды мотивациялық функциялары, құндылық бағдарларын жаңарту, қауіпсіз мінез-құлыққа ықпал етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кисляков П.А. Әлеуметтік қамсыздандыру және студенттердің денсаулығын сақтау: Монография / П.А. Кисляков. - М.: Логос, 2011. - 262 б.
2. Погодаева М.В. Мектепке дейінгі мекемеде психологиялық қауіпсіздік баланың бейімделу факторы ретінде: учеб. пос. / М.В. Погодаева. - Сумы : СумГУ, 2014. - 92 с.
3. Байбородова Л.В. Әртүрлі жастағы мектеп оқушыларының сыныптан тыс жұмысы: учеб. пос. / Л.В. Байбородова. – Сумы : СумГУ, 2013. – 25 с.
4. Дружинин В.Н. Эксперименттік психология: учеб.пос. / В.Н.Дружинин. – Сумы : СумГУ, 2011. – 47 с.
5. Монахов В.М. Педагогикалық технологияны жобалау әдістемесі (аксиологиялық аспект): Мектеп технологиясы. 2000. - 31 с.
6. Погодаева М.В. Қауіпсіз балалық кеңістікті қалыптастыру тұжырымдамасы: Монография / М.В. Погодаева. - Красноярск, 2014. – 53 с.
7. Шпендлер П.Е. Өмір қауіпсіздігі: учеб.пос. / П.Е. Шпендлер, В.М. Маслова, С.И. Подгарецкий. - М., 2006. – 37 с.
8. Ясвин В.А. Білім беру ортасы: модельдеуден дизайнға дейін: учеб. пос. / В.А. Ясвин. Мәскеу, 2001. – 121 с.
9. Тимофеева Л.Л. 3 жасан 8 жасқа дейінгі балаларда қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру: Жартылай бағдарлама / Л.Л. Тимофеева. Санкт-Петербург, 2015. – 14 с.
10. Садретдинова А.И. Мектеп жасына дейінгі балалардың өмір қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастыру үшін білім беру ортасын педагогикалық жобалау: Диссертация / А.И. Садретдинова. Екатеринбург, 2009. – 50 с.

References:

1. Kisliakov, P.A. (2011). *Aleumettik qamsyzdandyru zhane studentterdin densaulygyn saqtau* [Social security and health preservation of students].
2. Pogodaeva M.V. (2014). *Mektepke deiingi mekemede psikhologiiialyq qauipsizdik balanyn beiimdelu faktory retinde* [Psychological safety as a factor of adaptation of a child in a preschool institution].
3. Baiborodova L.V. (2013) *Arturli zhastagy mektep oqushylarynyn synyptan tys zhumysy* [Extracurricular activities of schoolchildren in a group of different ages]
4. Druzhinin V.N. (2011) *Eksperimenttik psikhologiya* [Experimental psychology]
5. Monakhov V.M. (2000) *Pedagogikalyyq tekhnologiiiany zhobalau adistemesi (aksiologiiialyq aspekt)* [Methodology for designing pedagogical technology (axiological aspect)].

6. Pogodaeva M.V. (2014) *Qauipsiz balalyq kenistikti qalyptastyru tuzhyrymdamasy* [The concept of the formation of a safe childhood space].

7. Shpendler P.E., Maslova V.M., Podgaretskii S.I. (2006) *Omira qauipsizdigi* [Safety of life].

8. Iasvin V.A. (2001) *Bilim beru ortasy: modeldeuden dizainga deiin* [Educational environment: from modeling to design].

9. Timofeeva L.L. (2015) *3 zhasstan 8 zhasqa deiingi balalarda qauipsizdik madenietin qalyptastyru* [Formation of a safety culture in children from 3 to 8 years old].

10. Sadretidinova A.I. (2009) *Mektep zhasyna deiingi balalardyn omir qauipsizdigi madenietin qalyptastyru ushin bilim beru ortasyn pedagogikalyq zhobalau* [Pedagogical design of the educational environment for the formation of a culture of life safety among preschoolers].

МРНТИ 14.23.17

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.23>

Рахмет Ү.Р.,¹ Шалабаева Ж.С.,¹ Абдуразақова О.А.^{1*}

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Қазақстан, Түркістан қ.

БАЛАНЫҢ МЕКТЕПКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСЕПКЕ АЛУ

Аңдатпа

Баланың мектепке дайындығын ұйымдастыруда мектептегі оқу үрдісі балалардың оқу-танымдық қызығушылығын қалыптастыра отырып, олардың белсенділігін дамыта білу - бүгінгі күннің өзекті мәселелердің бірі. Өйткені, жаңа ортаға аяқ басу, жаңа адамдармен танысу, олармен қарым-қатынас жасау әр балада әртүрлі кешуі мүмкін. Балалардың мектепке баруы олардың өміріне өзгерістер енгізуі мүмкін. Сондықтан мақалада балалардың мектепке психологиялық, физиологиялық дайындығын анықтау мәселелері қозғалды. Баланың мектепке дайындығын анықтау барысында зерттеу жұмысында бақылау мен әңгімелесу әдістері пайдаланылды. Бұл жерде балалардың дамуын анықтайтын ойындар арқылы бақыланды, балалардың мектепке дайындығын анықтау барысында әңгімелесу әдісі және қорытындылауда сандық-сапалық талдау әдістері қолданылды. Зерттеу нәтижесінде балалардың мектепке барғандағы келіп шығатын қиындықтары, психологиялық-физиологиялық дамуының кемшіліктері анықталды. Баланы мектепке дайындауда тек мұғалім ғана емес, сонымен қатар, ата-ананың да, отбасы мүшелерінің де атқаратын қызметі өте маңызды болып келеді. Физиологиялық дайындық – бұл белгілі бір жасқа қажет деп саналатын, белгілі бір физикалық белсенділікті орындау мүмкіндігі. Бұл баланың денсаулық жағдайына, дене бітіміне, бой мен салмақ нормаларына, қозғалыс жылдамдығы мен ептілігіне байланысты.

Түйін сөздер: Оқушы; психологиялық даму; физиологиялық жағдай; бірінші сынып; бақылау; әңгімелесу; сұрақ-жауап.

Рахмет Ү.Р.,¹ Шалабаева Ж.С.,¹ Абдуразақова О.А.¹

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
Казахстан, г. Туркестан

УЧЕТ ОСОБЕННОСТЕЙ ПСИХОЛОГО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА В ОРГАНИЗАЦИИ ЕГО ГОТОВНОСТИ К ШКОЛЕ

Аннотация

Учебный процесс в школе при организации готовности ребенка к школе формирование учебно-познавательного интереса детей, развитие их активности - одна из актуальных проблем сегодняшнего дня. Ведь погружение в новую среду, знакомство с новыми людьми, общение с

ними у каждого ребенка может быть разным. Посещение детьми школы может внести изменения в их жизнь. Поэтому в статье были затронуты вопросы определения психологической, физиологической готовности детей к школе.

При определении готовности ребенка к школе в исследовательской работе использовались методы наблюдения и беседы. Здесь наблюдались игры, определяющие развитие детей, применялся метод беседы при определении готовности детей к школе и методы количественно-качественного анализа при подведении итогов. В результате исследования выявлены трудности, возникающие при посещении школы детьми, недостатки психолого-физиологического развития. При подготовке ребенка к школе очень важна деятельность не только учителя, но и родителей, членов семьи. Физиологическая подготовка-это способность выполнять определенные физические нагрузки, которые считаются необходимыми для определенного возраста. Это зависит от состояния здоровья ребенка, телосложения, норм роста и веса, скорости и ловкости движений

Ключевые слова: ученик, психологическое развитие, физиологическое состояние, первый класс, наблюдение, беседа, вопрос-ответ.

Rakhmet U.R.,¹ Shalabaeva Zh.S.,¹ Abdurazakova O.A. ^{1}
¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Kazakhstan, Turkestan*

TAKING INTO ACCOUNT THE PECULIARITIES OF THE CHILD'S PSYCHOLOGICAL AND PHYSIOLOGICAL DEVELOPMENT IN THE ORGANIZATION OF HIS READINESS FOR SCHOOL

Abstract

The formation of the educational and cognitive interest of children, the development of their activity is one of the most pressing problems of today. After all, immersion in a new environment, meeting new people, communicating with them can be different for each child. Children attending school can make a difference in their lives. Therefore, the article touched upon the issues of determining the psychological and physiological readiness of children for school. When determining the child's readiness for school, the research work used the methods of observation and conversation. Here, games were observed that determine the development of children, the method of conversation was used to determine the readiness of children for school, and methods of quantitative and qualitative analysis were used to summarize the results. As a result of the study, the difficulties that arise when children attend school, the shortcomings of psychological and physiological development are revealed. When preparing a child for school, the activities of not only the teacher, but also parents and family members are very important. Physiological training is the ability to perform certain physical activities that are considered necessary for a certain age. It depends on the child's health, physique, height and weight standards, speed and agility of movements

Keywords: student, psychological development, physiological state, first class, observation, conversation, question-answer

Кіріспе. Бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі – баланың мектепке дайындығын ұйымдастыруда мектептегі оқу үрдісі балалардың оқу-танымдық қызығушылығын қалыптастыра отырып, олардың белсенділігін дамыта білу. Бұл туралы «Білім туралы» ҚР Заңында мектепке дайындау - міндетті екендігі, сонымен қатар отбасында, мектепке дейінгі ұйымдарда, жалпы білім беретін мектептердің, лицейлер мен гимназиялардың мектепалды даярлық сыныптарында іске асырылатыны жазылған [1].

Зерттеу жұмысының мақсатына сәйкес, мектепке дайындық мынадай міндеттерді белгілейді:

- Балалардың мектепте оқуына сапалы дайындықты қамтамасыз ету. Бұл міндет ұйымдастырылған оқу қызметін жүзеге асыру, ерікті әрекетті қалыптастыру (не істеп жатыр?,

неге бұлай жасап жатыр?, қалай жасайды?), өзін-өзі үйрету дағдыларын қолдану арқылы іске асырылады;

- Балалардың мектепте оқуға ынтасын қалыптастыру. Шығармашылық белсенділігін және қоршаған ортаны қабылдауын, бастамашылдығын, білуге құмарлығын дамытуға ықпал ететін алған білімдері арқылы іске асырылады.

- Ерте жастағы балаларда әлеуметтік және өз бетінше үйрену дағдыларын дамытатын бағдарламаны енгізу арқылы жүзеге асырылады. Балаларды дербестікке, ашықтыққа, ересектермен және құрдастарымен бірге әрекет етуге баулу, әлеумет те өзара қарым-қатынас ережелерін сақтау арқылы жүзеге асырылады [1, 86].

Балалардың мектепке баруы - олардың өміріндегі ең маңызды әрі шешуші кезең. Өйткені, балалар мектепке барған кезден бастап оқушы болып есептеледі, жаңа балалармен танысады, жаңа ортаға барады. Ал бұл баланың психологиясына әсер етуі мүмкін. Балалардың бірден жаңа ортаға үйреніп кетуі мүмкін емес, сондықтан балаларды мектепке балабақшадан бастап дайындау талап етіледі [2]. Сонымен қатар, бұл арада балабақша мен мектептің бір-бірімен тығыз байланысы болуы қажет. Балабақшадағы бала санау, ойлау, есте сақтау мен зейін аударуды үйренеді. Мектеп жасына дейінгі баланың әр түрлі формалар мен түрлердегі танымдық іс-әрекеттері тұлғаның қажеттілігі, тіпті өзіне тән ерекшелігі бола алады, бұл бастауыш мектепте балабақша түлегін оқытуда қолайлы алғышарттар жасайды. Сондықтан, танымдық белсенділікті дамыту - мектепке дейінгі білім берудің басым міндеттерінің бірі болып табылады [3]. Бала мектепке дайындалғанда үйреншікті қабілеттер мен білімдерге ие болып, оларды мектепте қолдана алуы керек.

Бала мектепке дайындалғанда үйреншікті қабілеттер мен білімдерге ие болып, оларды мектепте қолдана алуы керек.

Мектепке дейінгі балалардың мектепке дайындығы туралы көптеген ғалымдар Е.А.Лобанова [4], Л.С.Выготский [5], В.С.Мухина [6]. т.б қарастырған. Баланың мектепке дайындығы мен балалардың мектепке баруы туралы Б.Баймұратова [7], Г. Бейсенбекова [8] және т.б отандық ғалымдарымыз өз еңбектерінде зерттеген.

Мектеп - психологиялық, мотивациялық, интеллектуалдық және еріктілік дамуының жоғары деңгейін болжайтын кезең. Е.А. Лобанова мектепке дейінгі балалардың мектепке психологиялық дайындық ұғымының құрамына мотивтік, эмоциялық-еріктік, танымдық сапаларын жатқызады. Кейбір зерттеушілер баланың психологиялық дайындығын 5-6 жаста болатын даму дағдарыстарымен байланыстырады. Сол зерттеушілердің арасында Л.С. Выготский баланың психологиялық тұрғыдан дайындығын 7 жаста болатын дағдарыс пен байланыстырған. Баланың мектепке психологиялық дайындығындағы негізгі нәрсе – алынған білімдер мен ұғымдардың сандық жағынан емес, балалардың психикалық әрекеттерінің сапасы болып табылады [9].

Бүгінгі күнде осы мәселе тұрғысында мемлекетімізде жан-жақты тәрбиелеу істеріне жаңа сапалық өзгерістерді енгізу, заман талабына сай ұрпақ оқытуды талап етіліп отыр. Бұл білім беру жүйесіндегі мақсаттардың алмасу, оның дамытушы сипаттарының бекітілуі сияқты мәселелер педагогтардан шығармашылық, жұмыстың жоғары сапаларын, сонымен қатар, кәсібилікті талап етеді.

Зерттеу материалдары және әдістері. Қазіргі кезде бастауыш сынып оқушыларына ерекше көңіл бөлу керек. Бастауыш сынып оқушыларының мектепте толық білім алуын және де сол ортаға бейімделуін дамыту өте маңызды болып табылады.

Б.Ш.Тұрғанбаева өз зерттеу жұмысында «Мектепте оқу – бала өміріндегі әртүрлі жүктемесі бар ең маңызды кезеңге жатады: бала өміріндегі әлеуметтік-психологиялық өзгерістер – жаңа қарым-қатынастар, жаңа міндеттер, «оқушының» жаңа әлеуметтік рөлі» деп жазған [10]. Шыныменде, бала мектепке барған соң жаңа ортамен танысады, жаңа достар, жаңа орта, жаңа адамдар. Бұлардың бәрі әр балаға әрқалай әсер етеді. Балалардың кейбірі көпшілік арасына тез сіңісіп кетсе, кейбірі жалғызсырауы мүмкін. Мектепке келген балалардың даму деңгейі әр түрлі болып келеді, бірі мектепте оқуға дайын болса, енді бірі дайын емес болуы мүмкін. Сондықтан да, баланы мектепке алып келер де бірінші баланың психологиялық дамуы қарастыруымыз қажет.

Бала бірінші сыныпқа келген кезде физиологиялық және психологиялық жағынан жетілген болуы керек. Баланы оқуға дайындығының құрылымы, мәні мен компоненттерін түсінуге байланысты олардың критерийлері анықталады. Жалпы, мектепке психологиялық дайындық – мотивациялық, интеллектуалдық, еріктілік дамуының жоғары деңгейін болжайтын білім болып саналады.

Мектепке дейінгі жастың соңына қарай бала белгілі бір деңгейде жеке тұлғаны сезіне алады. Ол өзінің жынысын жақсы біледі. Ол қазірдің өзінде отбасылық және отбасылық қатынастарды басшылыққа алады және ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас орнатуды біледі: ол өзін-өзі бақылау дағдылары, өзін-өзі жағдайға қалай бағындыру керектігін біледі, өзінің қалауына берік бола алады. Мұндай баланың өзінде рефлексия дамыған болып, «Мен қалаймын» мотивіне қарағанда «маған керек» сезімнің басым болуы - бұл баланың жеке басының дамуындағы ең маңызды жетістік болып табылады. Мектепке дейінгі жастың соңына қарай, мектепте оқуға мотивациялық дайындық маңызды болады. Бала сәтті оқуы үшін, ол, ең алдымен, жаңа мектеп өміріне, «байыпты» іс-шараларға, «жауапты» тапсырмаларға ұмтылуы керек. Мұндай тілектің пайда болуы жақын ересектердің оқуға деген көзқарасына әсер етеді, мектеп жасына дейінгі баланың ойынына қарағанда әлдеқайда мазмұнды іс-әрекет маңызды бола бастайды. Басқа балалардың көзқарасы, өрмелеу мүмкіндігі жастардың алдында жаңа жастағы деңгей және үлкендермен тең дәрежеде дамиды. Баланың жаңа әлеуметтік позицияны алуға ұмтылуы оның ішкі позициясының қалыптасуына әкеледі.

Бірінші сыныпқа келген 6-7 балалардың бойы әрі қарай өседі, салмағы да артады, бұлшық еті дамиды, сүйектері қатая түседі. Қимыл-қозғалысқа бейім болады. Ал, психологиялық тұрғыдан дамуы бір сарынмен дамып барады. Баланың психологиялық дайындығын жеке бас дайындығы, интеллектуалдық дайындық, әлеуметтік-психологиялық дайындық, физиологиялық дайындық деп аталатын компоненттерден көруге болады. Бұл жерде атап өтетін болсақ:

- Жеке тұлғаны бағалау мектепке психологиялық дайындықты диагностикалаудың маңызды бөлігі болып табылады. Бұл орайда, балабақша тәрбиешілері, бастауыш сынып мұғалімі және психолог жүргізетін диагностикадағы компоненттердің әрқайсысын ескеру қажет. Жеке бас дайындығы: баланың қоршаған ортаға, қоғамға, мұғалімдерге, өзіне, басқа адамдарға, мектепке, мектептегі іс-әрекеттер мен мектеп ережесіне қарым-қатынасының дайындығы жатады;

- Интеллектуалдық дайындыққа басқаларға қарағанда ерекше назар аудару қажет. Интеллектуалдық дайындық өз ішіне негізгі функциялардың қалыптасу деңгейін қамтиды: есте сақтау, ойлау және зейін. Сонымен қатар, бұл дайындыққа баланың ақыл-ойының, нақты білім қорының, дүниетанымының, сонымен бірге білімге, оқуға деген қызығушылығының болуы жатады;

- Әлеуметтік дайындық баланың ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасы қалай дамитынын анықтайды. Бұл мектеп жасына дейінгі балалардың келесі дағдыларынан көруге болады: баланың өзімен тең құрдастарымен, мұғалімімен еркін қарым-қатынаста болуы, тез тіл табыса білуі, басқалардың ойымен санаса алуы;

- Физиологиялық дайындық – бұл белгілі бір жасқа қажет деп саналатын, белгілі бір физикалық белсенділікті орындау мүмкіндігі. Бұл баланың денсаулық жағдайына, дене бітіміне, бой мен салмақ нормаларына, қозғалыс жылдамдығы мен ептілігіне байланысты.

Бала мектепке келгенінде физиологиялық тұрғыдан жетілген, әлеуметтік-психологиялық дамуы қалыпты, ақыл-ойы мен еріктік қабілеттері белгілі бір дәрежеге жеткен болуы керек. Алдымен баланың физиологиялық дайындығын қарастырып өтейік.

Физикалық дайындық деп, баланың физикалық жағдайын сипаттайтын қасиеттер мен қабілеттерге айтамыз. Бұл, ең алдымен, оның морфологиялық және функционалдық дамуының жағдайы: яғни оның денесінің дұрыс дамуы және физиологиялық функцияларын анықтау қажет. Арасында дененің конституциясын сипаттайтын белгілерге оның дене бітімінің биіктігі, салмағы, дене шеңбері сияқты көрсеткіштері және басқалары кіреді. Адамның әртүрлі физиологиялық функцияларының арасында дененің моторфункциясын ерекше атап өтуі керек, ол адамның белгілі бір шеңберді орындау қабілетімен, қимыл-қозғалыс және қозғалыс қасиеттерінің даму деңгейімен сипатталады.

Алты жасар балаларда қимыл-қозғалыс қарқынды дами бастайды. Бұл үшін белгілі бір алғышарттар: дененің пропорциясы айтарлықтай өзгереді, бұл тұрақтылықты тудырады, тепе-тендік сезімі жақсарады, үйлестіру жақсарады, жүйке жүйесінің қызметін жақсартуға негізделген қозғалыстар пайда болады және бұлшықет күшін арттырады.

Нәтижелері. Оқыту мен тәрбиелеу жағдайында балада оқу іс-әрекетінің қарапайым түрлері: оқу міндетін түсіну, оны іске асырудың сапасына ұмтылу, білуге құмарлық және олардың күш-жігерінің нәтижесіне қызығушылық, қанағаттану дамиды. Мысалы, бала күш дененің ең жақсы тербелісі мен тұрақтылығына байланысты екенін түсінеді және доп лақтыру кезіндегі лақтыру ауқымы күшті, жылдам жүгіру сияқты қабілеттері дами түседі.

Ересек мектепке дейінгі жас баланың психикалық дамуында: жаңа белсенділік пен мінез-құлықтың психологиялық механизмдері ерекше рөл атқарады. Ересек мектепке дейінгі жастағы балалардың ақыл-ой дамуының маңызды ерекшеліктері - бұл қозудың басымдығы, тежеу, зейіннің тұрақсыздығы, мінез-құлықтағы импульсивтілігі, үлкен эмоционалдылық, қабылдау мен ойлаудың нақтылығы дамиды.

Баланың мектепте оқуға психологиялық дайындығы – бірінші сынып оқушылары өз құрдастары мен бірге сол оқу жылындағы жоспарды меңгере алатын қасиеттер мен дағдылар жиынтығын атауға болады (Psychological readiness of the child to study at school is a complex of properties and skills that will help a first grader to master the curriculum in a group of peers) [11].

Баланың психологиялық және физиологиялық дамуының негізгі өзгерістеріне келесілерді жатқызамыз:

Біріншіден, иммундық жүйе – алты жаста жиі болатын ауруларға байланысты түрде қайта құрылады.

Екіншіден, ми логикалық ойлауға және қажет нәрсені жасауға жауапты болады, жалпылау, қалыптастыру және тұтас бейнелерді қолдау қабілеті жетілген.

Үшіншіден, баланың білімге деген қызығушылығы, құштарлығы, ынтасы бар, балаға барлығы керек, барлығы қызық болады. Ол бір жұмысты бастай алады, бірақ соңына дейін жеткізбейді.

Төртіншіден, жаңа ақпарат пен дағдыларды үйрене бастағаннан кейін ойын артта қала бастайды.

Сонымен қатар, ол өзінің жақсы көретін ата-анасынан бөлек, үйрететін, оқытатын, бағалайтын, қамқорлық көрсететін тәлімгерге психологиялық қажеттілігі пайда болады.

Көп ата-ана баладан оқуды, жазуды, санауды талап етеді, бірақ бұл тәсіл мүлдем дұрыс емес. Егер бала психологиялық тұрғыдан жетілген болса, ол білім мен дағдылар тұрғысынан тез жетеді. Баланың психологиялық тұрғыдан дамуы барысында дамитын қасиеттері мен дағдыларын төмендегі кестеден көре аласыздар.

К е с т е 1. Баланың психологиялық ерекшеліктері:

Ерекшелік атауы	Мәні не?
Педагогикалық	Бұл пәннің диагностикасы – баланың білімі мен дағдылары. Тест әдісін ережеге сай түрде мектеп жасына дейінгі бала орындай алатын бірқатар тапсырма қатарынан тұрады. Көбінесе, бұл тапсырмаларға математикалық, жазуға және оқуға байланысты тесттер болып келеді.
Психологиялық	Бұл мектепке дейінгі жастағы баланың психологиялық ерекшеліктері мен олардың жас дамуының маңыздылығын анықтауға бағытталған. Оларға баланың жеке басы, бала психикасының оқу процесіне дайындығы жатады. Психологтар зерттейтін жеке параметрлерді: - Өзін тану, қадір-қасиетін сезінуін; - Жаңа білім алуға ынтасын; - Жаңа әлеуметтік ортаға енуін; - Интеллект пен оның барлық компоненттерінің дамуын зерттейді. Бала психикасының оқу процесіне дайындығы: баланың мінез-құлқындағы және оқу процесін ұйымдастырудағы ережелерді сақтау, мұғалімді тыңдап оның айтқандарын жасау арқылы анықталады.

Бірінші сыныптағы балалардың мектепке психологиялық дайындығы – жалпыланған күрделі ұғым болып табылады. Өйткені мектепке бару проблемасы - бұл баланың өміріндегі маңызды кезең. Бұл жаңалықпен кездесу – жұмбақ әлем болып табылады, сонымен бірге өте қиын болып келеді. Шынында да, мектепте алғаш рет бала әлеуметтік нормаланған іс-әрекеттің субъектісіне айналады, бала тек өз қалағанын ғана емес, сонымен бірге ересек мұғалімдердің айтқандары мен қажеттілігін де орындау керек.

Балабақша бүлдіршіндерінің көпшілігі мектепке барғысы келеді, өйткені қажеттілік жеке тұлғаның мағыналық аясын «ашады», оны жаңа жағдайларға икемді және сезімтал етеді. Бірінші сынып оқушыларының тілектері өте үстірт және негізсіз екендігі белгілі: бала «мектеп оқушысының» жаңа әлеуметтік рөлін игеруді қалайды.

Дайындық тобының балаларын сыртқы атрибуттар, яғни өздерінің жаңа формасы, портфолиосы, кітаптары, сабақ дайындауға арналған бұрышы қызықтырады.

Талқылау. Баланың алғаш мектеп табалдырығын аттауы – оқушыға деген баланың өзіндік ішкі көзқарасының пайда болуына байланысты болып келеді. Тұрғанбаева өзінің зерттеу жұмысында «Ішкі көзқарас – бұл баланың оқуға бағыттылығын, оның мектепке деген жағымды эмоционалдық қатынасын, жақсы оқушы үлгісіне сай болуға деген талпынысын қамтамасыз ететін мотивациялық орталық» деп өз ойын айтып өткен [9, 210]. Баланың ішкі көзқарасы әртүрлі жағдайларда пайда болуы мүмкін. Мысалы: оқушы ретіндегі ішкі көзқарас, мұғалімге, басқа балаларға деген көзқарастары немесе сыныптастарының жағымсыз қарым-қатынастары, бұлардың бәрі баланың көзқарасын қалыптастырып қана қоймай, кейбір балаларда жағымсыз эмоцияларды да тудыруы мүмкін. Бұл баланың психологиясының дамуына өз әсерін тигізеді.

Сол себепті балаларда кездесетін қиындықтардың алдын алу үшін балаларға арналған психологиялық қағидалар мұғалімдерге белгілі болуы керек: баланың мектепке алғашқы келгенінен бастап-ақ оған оқушы туралы түсінік беріп, үйдегі, қоғамдық жерлердегі және сабақтағы мінез-құлық ережелері туралы нақты айтып түсіндіруі қажет. Баланың бұрынғы қалыптасып қалған әдеттері мен жағдайларының жаңа көзқарастар, құқықтары мен міндеттерінен айырмашылығы туралы балаға дереу түсінік беру қажет.

Баланың оқушы атанғаннан кейін маңызды өзгерістер пайда болуы мүмкін. Бұл өзгерістерді, жаңа көзқарасының, міндеттерінің және құқығының бұрынғы әдеттенген жағдайларынан айырмашылығы бар екенін балаға айтып түсіндіру қажет. Балаларға қойылған жаңа нормалар мен ережелерді орындауды талап ету – бұл кіші сынып оқушыларына жасалынған қаталдық емес, мектепте оқуға дайындалған балаларға және олардың өзіндік ұғымдарына байланысты балалардың өмір сүруін ұйымдастыру қажет. Талаптардың тұрақты болуы өте маңызды, егер қойылған талаптар өзгеріп тұрса, онда балалардың өміріндегі болып жатқан ерекшеліктерді түсінбейді, ал бұндай тұрақсыз талаптар балалардағы мектепте оқуға болған ықыластарын жоғалтуы мүмкін.

Бірінші сынып оқушыларының мектепте оқуға психологиялық дайындығын білу өте маңызды. Мамандардың пікірінше, бастауыш сыныптарды бітіргеннен кейінгі басты жетістік-баланың оқуға деген ықыласы бар, табысқа және алған дағдыларына негізделген өзін-өзі бағалау өте жоғары. Бұл бірінші сыныпқа кіргенде, ол оқуға дайын болған жағдайда ғана мүмкін болады.

Мектепте оқуға психологиялық дайындықты топтарда және жеке сұхбат, қағаздан кесілген суреттер мен фигураларды, ойыншықарды қолдана отырып тест әдісі, белгілі бәр тақырыпқа сурет салу, мотивациялық және сөйлеу дайындығын анықтауға арналған тест-сауалнама (бұл сауалнама барысында бала мектеп туралы сұрақтарға жауап береді) әдістерін қолдану арқылы анықтауға болады.

Негізінде баланың оқуға дайындығының психологиялық сипаттамасын психологтар жасайды. Бұл сипаттаманы мүмкіндігінше объективті ету үшін және маманды біржақты емес деп кінәламау үшін тестке байланысты көптеген тапсырмаларды балалар ата-аналардың қатысуымен орындайды. Бұл диагностика тыныш, шусыз ортада жүргізілуі керек. Сонымен қатар, ересектер баланы ынталандыруы және қолдауы қажет.

Қорытынды. Сонымен жалпы айтылғандарды қорытындылайтын болсақ, баланың денсаулық жағдайы мектептік білім беру бағдарламаларын меңгеруге мүмкіндік беруі тиіс. Егер баланың

денсаулығында психикалық немесе физикалық тұрғыда елеулі ауытқулықтары байқалса, онда бала денсаулығындағы ерекшеліктеріне байланысты арнайы коррекциялық мекемелерде тәрбиеленуі міндетті.

Мектеп жасына дейінгі баланың мектепке уақытында дайын болуы үшін оның сау психологиялық атмосферада өсуі, ересектер тарапынан жақсы көрілуі, көп ойнауы, сонымен бірге өзіне қажетті күтімді, қамқорлық алып өсуі өте маңызды.

Балалардың оқушы атанғаннан кейін оларға қойылатын талаптар мен міндеттер арта түседі. Бұл міндеттерді орындауда балада қиыншылықтар тууы мүмкін. Бұл баланың психологиялық тұрғыдан дайын не дайын еместігін анықтайды. Бұл кезеңде бала мұғалім мен отбасы мүшелерінің қолдауына мұқтаж болады. Сол себептен, баланың алдындағы кездесетін қиыншылықтарды жеңуде мұғалім мен ата-ананың рөлі өте жоғары.

Сонымен қатар, физиологиялық дайындық ұсақ моториканың дамуы мен қозғалысты үйлестіруді өз ішіне алады. Бала қай қолмен және қалай қалам ұстау керектігі туралы білуі тиіс. Сондай-ақ, бала бірінші сыныпқа түсер кезде негізгі гигиеналық: столда дұрыс отыру, арқаны тура ұстау сияқты стандарттарды түсінуі мен оларды дұрыс орындауының маңыздылығын білуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // - Алматы [Электронный ресурс]. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_.
2. Камилевна Ш.Р. Предшкольное образование: актуальность, проблемы, стратегия развития // Начальная школа плюс до и после – 2006. – № 7 – С.54–57.
3. Березняк Г.П. Развитие познавательной активности шестилетних детей в процессе экспериментирования // Вестник магистратуры – 2020. – № 6– 2 (105) – С.30–32.
4. Лобанова Е.А. Дошкольная педагогика/ (учебно-методическое пособие) / – Николаев, 2005.– 76с.
5. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии / – Юрайт, 2016. Вып. Анталогия.
6. Мухина В.С. Детская психология / – Просвещение, 1985. Вып. 2.
7. Баймұратова Б.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеу тілін дамыту – Алматы: Мектеп, 1976.– 72с.
8. Бейсенбекова Г.Б.Кіші жастағы оқушы тұлғасының психологиялық-педагогикалық диагностикасы. / “Ақ Нұр” Баспасы. – Қарағанды, 2012. Вып. екінші бас– 122с.
9. Давыдов Д. Проблемы развивающего обучения / – Директмедиа Паблишинг, 2008.– 613с.
10. Тұрғанбаева Б.Ш. Бастауыш сынып оқушыларының мектепке бейімделуіндегі қиыншылықтарды жеңу жолдары // Пму хабаршысы – 2015. – С.206–213.
11. Brown J. Children adaptation at school: first graders and fifth graders difficulties | FindMyKids Blog [Электронный ресурс]. URL: <https://findmykids.org/blog/en/children-adaptation-at-school>.
12. Ганиева Ф.С. и др. Психологическая готовность ребенка к обучению в школе // Известия чеченского государственного педагогического института – 2020. – Т. 28 – № 2 (30) – С.89–93.

References:

1. Qazaqstan Respublikasynyn «Bilim turaly» Zanly. // -Almaty [Elektronnyi resurs]. URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>
2. Kamilevna Ş.R. Predşkolnoe obrazovanie: aktualnost, problemy, strategiya razvitiya // Nachal'naya şkola pls do i posle – 2006. – № 7 – S.54–57.
3. Berезnyak G.P. Razvitie poznavatelnoi aktivnosti şestiletnih detei v prosesse eksperimentirovaniya / Berезnyak G.P. // Vestnik magistratury – 2020. – № 6– 2 (105) – S.30–32.
4. Lobanova E.A. Doşkol'naya pedagogika (uchebno-metodicheskoe posobie) – Nikolaev, 2005.– 76с.
5. Vygotskii L.S.Voprosy detskoj psihologii / L.S.Vygotskii – rait, 2016. Vyp. Antalogia.

6. Muhina V. *SDetskaya psihologiya / Muhina V.S / pod red. L.A.Venger. –Prosveenie, 1985. Vyp.2*
7. Baimuratova B.B. *Mektep jasyна deiingi balalardyñ bailanystyryp söileu tilin damytu / – Almaty: Mektep, 1976.– 72c.*
8. Beisenbekova G.B. *Kişi jastaғы oquşy tұлғасыnyñ psihologiyalyq-pedagogikalyq diagnostikasy. – Qarağandy, 2012. Vyp. ekinşi bas– 122c.*
9. Davydov D. *Problemy razvivaego obucheniya / – Direktmedia Pablišing, 2008.– 613c.*
10. Tūrғанbaeva B.Ş. *Bastauyş synyp oquşylarynyñ mektepke beiimdeluindegi qiyñsylyqtardy jeñu joldary // Pmu habarşysy – 2015. – S.206–213.*
11. Brown J. *Children adaptation at school: first graders and fifth graders difficulties | FindMyKids Blog [Elektronnyi resurs]. URL: <https://findmykids.org/blog/en/children-adaptation-at-school>.*
12. Ganieva F.S-A. *Í dr. Psihologicheskaya gotovnost rebenka k obucheni v škole // Ízvestiya chechenskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta – 2020. – T. 28 – № 2 (30) – S.89–93.*

ӘОЖ 372.24

МРНТИ 14.23.17

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.24>

Асылбек А.М.,^{1*} Бельгибаева Г.К.,¹ Көшкімбаев Қ.Т.¹

¹Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДА ЗАТТЫҚ-КЕҢІСТІКТІК ДАМУ ОРТАСЫН ҚҰРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа

Мақалада мектепке дейінгі білім беру ұйымының заттық-кеңістіктік даму ортасын құру және ұйымдастыру мәселелерінің өзектілігі қарастырылады. Себебі, мектеп жасына дейінгі балалардың дамуында орта маңызды фактор болып табылады. Белгілі бір білім беру ортасы бар мектепке дейінгі ұйымдар ғана өмірлік және кәсіби мәселелерді шешуде шығармашылық көзқарасымен ерекшеленетін, белсенді, тәуелсіз, бастамашыл қасиеттерге ие, өзге адамдармен қарым-қатынас жасауға және өзара әрекеттесуге қабілетті тұлғаны қалыптастыра алады. Ал мұндай тұлға қазіргі қоғамның тез өзгеретін жағдайына оңай бейімделеді. Тұлға қалыптастыру үшін мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік ортасы мемлекеттік білім беру стандартының талаптарына сай болуы қажет. Мақаланың өзектілігі заттық-кеңістіктік даму ортасының мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы дамуына әсерін анықтау және оны ұйымдастыруда мектепке дейінгі білім беру ұйымының тәрбиешілерінде кездесетін қиындықтарды анықтаумен, мектепке дейінгі білім беру ұйымының заттық-кеңістіктік даму ортасы жағдайында мектеп жасына дейінгі балалардың дамуының маңыздылығын мойындау мен қоршаған ортаны ұйымдастыруға арналған әдістемелік ұсыныстардың жеткіліксіз дамуы арасындағы қарама-қайшылықтың болуымен байланысты. Заттық-кеңістіктік орта мектеп жасына дейінгі баланың түрлі әрекеттерін қамтамасыз етеді, жеке белсенді әрекетінің негізін қалайды. Баланың негізгі әрекеті ретінде ойын жетекші рөл атқарады. Ойын әрекетін ұйымдастыруда, қарым-қатынас мәдениетін жүйелеуге қажетті мектеп жасына дейінгі баланың шығармашылық қиялын қалыптастыруда заттық-кеңістіктік орта ерекше орын алады.

Түйін сөздер: заттық-кеңістіктік орта, ойын әрекеті, қағидаттар, тұтастық, вариативтілік, педагогикалық процесс, даму ортасы, конструктивті аймақ.

Асылбек А.М.,^{1*} Бельгибаева Г.К.,¹ Кошкумбаев К.Т.¹

¹Карагандинский университет имени академика Е.А. Букетова, г. Караганда, Казахстан

ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация

В статье рассматривается актуальность проблем создания и организации предметно-пространственной развивающей среды в дошкольной образовательной организации. Это связано с тем, что средняя школа является важным фактором в развитии детей. Дошкольные организации с определенной образовательной средой могут формировать личность, отличающуюся творческим подходом к решению жизненных и профессиональных проблем, обладающую такими качествами, как активность, самостоятельность, инициативность, умение общаться, взаимодействовать с другими людьми. А такая личность легко приспосабливается к быстро меняющимся условиям современного общества. Предметно-пространственная среда дошкольной организации для формирования личности должна соответствовать требованиям государственного образовательного стандарта. Актуальность статьи обусловлена выявлением влияния предметно-пространственной развивающей среды на общее развитие дошкольников и выявлением трудностей, с которыми сталкиваются воспитатели ДОО в ее организации, наличием противоречия между признанием значимости развития дошкольников в условиях предметно-пространственной развивающей среды ДОО и недостаточным развитием методических рекомендаций по организации среды. Предметно-пространственная среда обеспечивает различные виды деятельности дошкольника, закладывает основы его индивидуальной активной деятельности. В качестве основной деятельности ребенка выступает игра, которая играет ведущую роль. Особое место в организации игровой деятельности, в формировании творческого воображения дошкольника занимает предметно-пространственная среда, необходимая для систематизации культуры общения.

Ключевые слова: предметно-пространственная среда, игровая деятельность, принципы, целостность, вариативность, педагогический процесс, развивающая среда, конструктивная зона.

Asylbek A.M.,^{1*} Belgibayeva G.K.,¹ Koshkumbaev K.T.¹

¹Karaganda University named after academician E.A. Buketov, g. Karaganda, Kazakhstan

THE EFFECTIVENESS OF CREATING A SUBJECT-SPATIAL DEVELOPMENT ENVIRONMENT IN A PRESCHOOL ORGANIZATION

Abstract

The article considers the relevance of the problems of creating and organizing a subject-spatial developing environment in a preschool educational organization. This is due to the fact that secondary school is an important factor in the development of children. Preschool organizations with a certain educational environment can form a personality characterized by a creative approach to solving life and professional problems, possessing such qualities as activity, independence, initiative, ability to communicate, interact with other people. And such a person easily adapts to the rapidly changing conditions of modern society. The subject-spatial environment of a preschool organization for the formation of a personality must meet the requirements of the state educational standard. The relevance of the article is due to the identification of the influence of the subject-spatial developing environment on the overall development of preschoolers and the identification of difficulties faced by preschool educators in its organization, the presence of a contradiction between the recognition of the importance of the development of preschoolers in the context of the subject-spatial developing environment of preschool and the insufficient development of methodological recommendations for the organization of the environment. The subject-spatial environment provides various types of preschool child's activities, lays the foundations for his individual active activity. The main activity of the child is the game, which

plays a leading role. A special place in the organization of play activities, in the formation of the creative.

Keywords: subject-spatial environment, game activity, principles, integrity, variability, pedagogical process, development environment, constructive zone.

Кіріспе. Мектеп жасына дейінгі баланың тұлға ретінде қалыптасып, дамуына арнайы ұйымдастырылған, табиғи, әлеуметтік және т.б. факторлар әсер етеді. Сондықтан, ғалымдар жеке тұлғаны дамыту факторы ретінде қоршаған ортаны баланың өмір сүретін ортасынан ажыратып қарастырады. Осы тұрғыдан алғанда, психология ғылымдарының кандидаты, доцент В.А. Соснин атап өткендей, қоршаған орта – бұл “объектінің жұмыс істеуі мен дамуына тікелей немесе жанама әсер ететін кеңістік, қоршаған орта”. Сауатты ұйымдастырылған заттық-кеңістіктік даму ортасының арқасында мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің жеке қабілеттері мен мүмкіндіктерін жүзеге асырады, қоршаған ортамен өзара әрекеттесу арқылы еркіндігін көрсетеді. Алдымен «қоршаған орта», «заттық орта», «кеңістіктік орта», «даму ортасы» секілді ұғымдарды не қамтитынын талдау қажет [1, 62 б.].

Л.С. Выготский “мектеп жасына дейінгі баланың дамуы материалдық шындықпен, яғни қоршаған ортамен қарым-қатынас орнатудан басталады” деп атап көрсетсе, Н.В. Микляева “болашақта баланың дамуы адамгершілікті, әлеуметтік тәжірибені және айналадағы заттармен, адамдармен қарым-қатынасты қалыптастыруға әсер ететін әлеуметтік білім беру ұйымдарында жүзеге асырылады” деп пікір қосты.

Мектепке дейінгі ұйымдардың маңызды міндеті педагогикалық процесті жетілдіру және әрбір баланың шығармашылық қызметін қамтамасыз ететін, баланың өз белсенділігін көрсетуге және өзін барынша толық іске асыруға мүмкіндік беретін дамытушы ортаны ұйымдастыру арқылы балалармен білім беру жұмысының дамытушы әсерін арттыру болып табылады [2, 253 б.].

Қазіргі уақытта отандық педагогика мен психологияда мектепке дейінгі ұйымдарда дамытушы ортаны құру негізінде балаларды тәрбиелеу мен оқытудың бай тәжірибесі жинақталған: ерте және мектеп жасына дейінгі балаларға арналған дамытушы ойыншықтар мен дидактикалық құралдар жүйесін құру; балалар мен ересектер үшін неғұрлым қолайлы жағдай жасау мақсатында мектеп жасына дейінгі ұйымдардың интерьерінің сәулеттік-жоспарлау шешімдерін қалыптастыру; дамытушы ортаны құру қағидаттары негізінде мектеп жасына дейінгі ұйымдағы педагогикалық процесті материалдық-техникалық қамтамасыз етуді өзгерту. Барлық осы зерттеулердің ерекшелігі – балалар мен ересектердің жеке тұлғаға бағытталған өзара әрекеттесу моделіне сүйене отырып, оны педагогикалық процесте ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін қарастыратын дамытушы ретінде заттық-кеңістіктік ортаны құруға көбірек көңіл бөлу [3, 109 б.].

Материалдар мен зерттеу әдістері. Заттық-кеңістіктік орта ерте жастағы балалардың дамуындағы маңызды фактор болып табылады. Баланың жеткілікті дамуы үшін, балалар жарқын, әсерге толы әлемді қабылдауы үшін жағдай жасау қажет. Ерте жастағы балалар тобында заттық-кеңістіктік (ойын) ортаны құру баланың жеткілікті дамуы үшін, жетекші іс-әрекеттерді жүзеге асыру үшін қажетті шарт болып табылады: заттық және сюжеттік-бейнелеу ойындары, танымдық және өнімді іс-шаралар. Ерте жастағы балалардың дамуында заттық-кеңістіктік дамытушы ортаға аса қажетті мән беріледі.

Бұл зерттеудің мақсаты мектепке дейінгі ұйымдардағы заттық-кеңістіктік ортада бала дамуына ерекше назар аударып, мектепке дейінгі ұйымда дамытушы заттық-кеңістікті ортаны ережеге сай, ұтымды, дұрыс қолдану барысындағы зерттеулердің нәтижелерін ұсыну, заттық-кеңістіктік мазмұнды зерттеу, мектепке дейінгі білім беру мекемесінің даму ортасын анықтау, оның қойылатын талаптарға сәйкестігін анықтау. Зерттеу әдістері екі бағытта өткізілді: теориялық – талдау және жалпылау, эмпирикалық – бақылау және өзін-өзі бағалау. Әдістеменің мақсаты – мектепке дейінгі ұйымда баланың дамуы мен білім беру процесін қамтамасыз ете алатын материалдар мен жабдықтарды бағалау өлшемдерін белгілеу. Қоршаған ортаға қойылатын негізгі талаптар кез-келген бағдарлама бойынша жұмыс істейтін балалар мекемесі үшін тұрақты болап қалады, өйткені оны құруға арналған нұсқаулар нақты бағдарламаға емес,

мектеп жасына дейінгі баланың дамуының негізгі факторларына негізделген. Сонымен бірге, бұл материалдар белгілі бір бағдарламаны шешуге қажетті кез-келген құралдармен толықтырылуы мүмкін.

Мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы дамуына бағытталған мектепке дейінгі білім беру ұйымының заттық-кеңістіктік дамыту ортасын құру және ұйымдастыру бойынша зерттеу жұмысын жүзеге асыру кезінде келесі талаптар мен принциптерге сүйену керек:

- мектепке дейінгі ұйым, оның топтары кеңістігінің, сондай-ақ ұйымға іргелес аумақтың білім беру әлеуетін, әрбір жас кезеңінің ерекшеліктеріне сәйкес мектепке дейінгі жастағы балаларды дамытуға арналған материалдарды, жабдықтарды барынша іске асыру, олардың денсаулығын сақтау және нығайту, олардың даму ерекшеліктері мен кемшіліктерін есепке алу және түзету;

- балалар (соның ішінде әр түрлі жастағы балалар) мен ересектердің қарым-қатынасы
- мен бірлескен іс-әрекеті, балалардың қозғалыс белсенділігі;
- түрлі білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру;
- инклюзивті білім беруді ұйымдастыру жағдайында оған қажетті жағдайлар;
- білім беру қызметі жүзеге асырылатын ұлттық-мәдени, климатты жағдайларды есепке
- алу, балалардың жас ерекшеліктерін есепке алу [4, 195 б.].

Баланы жан-жақты тәрбиелеу, оның дүниетанымын жетілдіру, заттық орта туралы түсінік ой өрісін дамытып, еңбекке баулу мектепке дейінгі ұйымдардағы барлық топтарға бірдей ортақ міндеттер. Мектепке дейінгі ұйымдардың топтарында заттық-кеңістіктік ортаны ұйымдастыру кезінде күрделі, көп жоспарлы, жоғары шығармашылық әрекет қажет. Себебі ойыншықтардың алуан түрлі болуы баланың дамуына негізгі жағдай болып табылмайды. Мақсатқа сай ұйымдастырылған заттық-кеңістіктік дамытушы орта баланың үйлесімді дамуы мен тәрбиеленуінде үлкен рөл атқарады. Дұрыс ұйымдастырылған заттық-кеңістіктік дамытушы орта балаларда қуаныш сезімін, балабақшаға деген жағымды эмоциялық қарым-қатынасты, балабақшаға деген қызығушылық тілегін жігерлендіреді, жаңа әсерлер мен білімдерін байытады, белсенді шығармашылық әрекетті тудырады, мектеп жасына дейінгі балалардың зияткерлік, әлеуметтік дамуына мүмкіндік береді. Дамытушы заттық-кеңістік орта бала тәрбиелеуде ең маңызды факторлардың бірі болып табылады, сондықтан да дамытушы ортаны жабдықтаған да оны өзгертуге және толықтыруға болатындай етіп жабдықтаған дұрыс.

Осы орайда, З.П. Красношляктың пікірінше, «мектепке дейінгі білім беру ұйымындағы заттық-кеңістіктік даму ортасы оның бейімділігін ескере отырып, әр баланың жеке қасиеттерін тиімді дамытуға мүмкіндік беретіндей етіп ұйымдастырылған, қызығушылық, белсенділік деңгейі болуы қажет». Сондықтан заттық-кеңістіктік даму ортасы мектепке дейінгі тәрбие мақсаттары мен міндеттерін іске асырудың ажырамас негізгі шарты болып табылады.

С.Г. Добротворскаяның пікірінше, мектепке дейінгі білім беру ұйымында заттық-кеңістіктік дамыту ортасын құру және ұйымдастыру «қоршаған ортадағы баланың өмірінің барлық ерекшеліктерін ұсынуға мүмкіндік береді».

Сонымен қатар, балалардың білімге құқығын қамтамасыз ету үшін дамытушы ортаның негізгі сипаттарын анықтау қажет, олар мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық ұжымының жеке даралығына және оны «мінсіз» мектепке дейінгі ұйым деген түсінікке қарамастан қарастырылуы керек.

Мектепке дейінгі ұйымдардағы заттық-кеңістіктік дамыту ортасы белгілі талаптарға жауап береді. Мәселен, баламен тақырыпқа, ойын желісіне, сол немесе басқа ойыншықтарға, ойынның орны мен мерзіміне еркін жету. Сонымен бірге балалар белгілі оқу бағдарламасы бойынша жұмыс жасайтын мектепке дейінгі ұйымда болатын сол жағдайды және мектепке дейінгі жастағы балалардың жас ерекшеліктерін ескермеуге болмайды. Бұл мектепке дейінгі ұйымда балалармен ойнау құқығын жүзеге асыру үшін қажетті барынша ыңғайлы күн тәртібіндегі уақыт емес, сонымен бірге ыңғайлы орын бөлу. Көптеген белгілі оқыту бағдарламалары бар. Атап өтетін болсақ, Джорж Сорос ұсынған «Тэй-тэй» технологиясы. Оның ерекшелігі – орталықтарға бөлініп, шағын топпен жұмыс атқару, бір-бірінің сөзін тыңдауға ынтымақтастыққа баулуға дағдыландырады. Белгілі педагог Мария Монтессоридің «StepbyStep» атты жүйесін атап өтуге

болады. Ерекшелігі – орталықтарға құрылымы мен мазмұн тепе-теңдігі. Бағдарламаны іске асыру 7 облысты, оның ішінде «дамытушы орта» облысын қамтитын «сапа стандарты» болып табылады. Сонымен қатар, «Балалық шақ» бағдарламасы да мектепке дейінгі жастағы баланың толыққанды өмір сүруі үшін қолайлы жағдайлар жасау, жеке тұлғаның негізгі мәдениетінің негіздерін қалыптастыру, жас және жеке ерекшеліктерге сәйкес психикалық және физикалық қасиеттерді жан-жақты дамыту, мектепке дейінгі баланың өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытында ұйымдастырылған. Бағдарлама жетекшілері Т.И. Бабаева, А.Г. Гогоберидзе, З.А.Михайлова.

Аталған мақсаттар балалар іс-әрекетінің әртүрлі процесінде жүзеге асады: ойын, қарым-қатынас, жұмыс, танымдық зерттеу, өнімді, музыкалық, көркемдік оқу.

Осы тұрғыдан, М.Н. Полякова «Балалық шақ» бағдарламасын жасаушылар көзқарасынан мынадай сипаттарды бөліп көрсетеді:

Жағдайдың жайлылығы мен қауіпсіздігі.

Қамтамасыз ету жолдары: үй жағдайының тиімділігі; балалардың белсенділігі аумақтарының арасындағы шекараны болдырмау (ойын, оқу, театралдық); кеңістікті балалардың өзінің өзгерту мүмкіндігі;

Сенсорлық әсерлердің байлығын қамтамасыз ету.

Қамтамасыз ету жолдары: түстің, түрдің, шамасының, материалының көптүрлілігін бейнелейтін заттарды іріктеу. Бұл контексте тұрмыстық заттар, табиғи заттар, жай материал, ойын үшін табиғи заттар, костюмдер, түрлі бағыттағы конструкторлар болуы керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың өзіндік даралық іс-әрекетін қамтамасыз ету.

Қамтамасыз ету жолдары: кеңістікті баланың ортаға кіруіне мүмкіндік беретін арнайы іріктелген материалмен толтыру, әртүрлі әрекетті, материалдарды таңдау, қызықты объектінің айналасына басқа балалармен және педагогпен бірігу.

Зерттеу, үйрету мүмкіндіктерін қамтамасыз ету.

Қамтамасыз ету жолдары: заттармен эксперимент жасау үшін, өз бетімен және педагогтың жетекшілігімен тәжірибе қою үшін жағдай жасау, осылар арқылы әртүрлі жағдайда заттардың қасиеттерін, сапасын, ерекшеліктерін танып білу; орта объектілерінің ішіндегі және инициативаны дамытушы проблемалық элементтердің болуы, таным процестері, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі.

Топтағы барлық балалардың таным іс-әрекетіне қатысу мүмкіндіктері.

Қамтамасыз ету жолдары: толық және балалардың жас ерекшеліктеріне, білім беру процесінің мақсаттары мен міндеттеріне және басқа да факторларға қарай өзгертіліп отыратын жеткілікті мөлшерде түрлі заттық материалдардың, белсенділік зонасының болуы (ойын, қозғалғыш, танымдық, көркемдік, еңбек) [5, 112 б.].

Сондай-ақ, Е.О. Смирнова, И.А. Рябкова, Е.А. Абдуллаева мектепке дейінгі ұйымның дамып келе жатқан заттық-кеңістіктік дамытушы ортасын ұйымдастырудың келесі **принциптерін** ажыратады және сипаттайды.

1. «Ортаны өзгертуге, түзетуге, дамытуға дайындығын» білдіретін ашықтық қағидаты. Бұл көп өлшемді принцип.

2. Оңтайлы ұйымдастыру принципі. Әртүрлі қиылысатын қызмет салаларын ұйымдастыру болып табылады.

3. Динамикалық орта принципі. Икемді аймақтарға бөлу принципімен тығыз байланысты. Бұл топтың заттық-кеңістіктік дамытушы ортасы «балалардың жас ерекшеліктеріне, оқу кезеңіне, білім беру бағдарламасына байланысты өзгереді» дегенді білдіреді.

4. Заттық-кеңістіктік даму ортасының көпфункционалдылығы принципі.

5. Психологиялық жайлылық пен эмоционалды салауаттылық принципі.

6. Қоршаған ортаның эстетикалық-тартымдылық принципі.

7. Мектепке дейінгі ұйым тобының эмоционалды-дамытушылық ортасын құру кезінде гендерлік айырмашылықтар принципі міндетті түрде жүзеге асырылады, бұл ұл балалар мен қыз балаларға қоғамда қабылданған ересектік стандарттарына сәйкес бейімділіктерін көрсетуге мүмкіндік береді [6,7].

Эмоционалды даму негіздері де заттық-кеңістік дамытушы ортамен тығыз байланысты. Оның ішінде мектеп жасына дейінгі баланың эмоционалды интеллектісінің дамуын айта кеткен жөн. Баланың толыққанды үйлесімді өсуіне, болашақта кемел тұлғалар қатарына жатуына эмоционалды интеллектінің тигізер әсері өте жоғары. Мектеп жасына дейінгі балалардың тәрбиесі мен жан-жақты дамуында эмоционалды интеллектіні дамыту тұлға аралық өзара қатынасты оңтайландыру және өмірдің әрқилы жағдайында дайын әрі бейімделу үшін, позитивті оң әрекет ету үшін маңызды факторлар қатарына жатқызылады [8].

Зерттеу нәтижелері мен талқылаулар. Заттық-кеңістіктік дамыту ортасы баланың жеке басын қалыптастырудың маңызды құралы, қайнар көзі болып табылады, оның әсері мен әлеуметтік тәжірибесі мектеп жасына дейінгі балалардың жалпы дамуына барлық бағыттар бойынша – әлеуметтік-коммуникативті, танымдық, интеллектуалдық, сөйлеу, көркемдік-эстетикалық және физикалық жағынан үлкен әсер етеді. Баланың жан-жақты дамуы мектепке дейінгі білім беру ұйымының байытылған заттық-кеңістіктік дамытушы ортасы жағдайында сәтті жүзеге асырылады. Мұндай ортадағы баланың белсенділігі балаға қызықты қызмет түрін таңдау еркіндігімен, оны жүзеге асыру үшін әртүрлі жабдықтар мен материалдардың қол жетімділігімен ынталандырылады.

Бала дамуын байытушы, әсер етуші факторы – әлеуметтік-мәдени айналасы және оның заттық ортасы. Әрбір бала өзінің дамуында сөзсіз жанұяның, оның тұрмысының, мәдени артықшылықтарын және үлкендердің іспен шұғылданатындығын, бос уақыт мазмұнын көреді. Мектепке дейінгі мекеме білім беру орталығы ретінде «бағдарланған» мәдениет зарядын алып қана қоймайды, балалардың өмірін түрлі жағдайларда байытып жүрген мөлтек ауданның, қаланың, ауылдың мәдени ахуалын да, олардың іс-әрекет және эмоционалды-құндылық қатынастарындағы тәжірибесін де көреді. Әр жас сырттан өзі үшін керектіні алады.

Зерттеу жұмысы Қарағанды қаласы Қазыбек би ауданында КМҚК «Гауһар» бөбекжайы мектепке дейінгі білім беру мекемесінің негізінде жүргізілді.

Зерттеу жұмысының негізгі мәні – КМҚК «Гауһар» бөбекжайы мектепке дейінгі білім берудің негізгі жалпы білім беру бағдарламасын жүзеге асыру болып табылады. Мектепке дейінгі білім беру ұйымының қызметі жалпыға қол жетімді. Балабақша 240 баланың бір мезгілде болуына арналған. Қарағанды қаласы Қазыбек би ауданында КМҚК «Гауһар» бөбекжайы мектепке дейінгі білім беру мекемесі қала орталығында орналасқан. Жақын жерде мектеп, саябақ, кітапханалар, балалар шығармашылығы орталықтары орналасқан. Бұл қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық кезінде артықшылық береді. Физикалық белсенділікке деген қажеттілік дене шынықтыру залы мен балабақша топтарындағы көптеген спорттық жабдықтардың арқасында қанағаттандырылады. Сондай-ақ мектепке дейінгі ұйым аумағында барлық қажетті дене шынықтыру, спорт және сауықтыру жабдықтарымен және материалдармен қамтамасыз етілген үлкен спорт алаңы бар. Мектепке дейінгі ұйым аумағын және оның ішкі бөлмелерін көгалдандыру СанПиН талаптарына сәйкес келеді. Өсімдіктерге күтім жасау және осы көгалдандыруды толықтыруды ата-аналардың көмегімен тәрбиешілер үнемі жүргізеді. Мектепке дейінгі білім беру ұйым 12 топқа арналған екі қабатты ғимаратта орналасқан. Әр топтың жатын бөлмелері, ойын бөлмелері, шешінетін бөлмелер және санитарлық бөлмелері бар.

Бақылау кезінде балалардың жалпы дамуына арналған мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік дамыту ортасының сапасын бағалау «балалық шақ» бағдарламасының авторлары ұсынған 5 көрсеткіш бойынша жүргізілді.

- 1) барлық балалардың белсенді дербес қызметке қосылуы;
- 2) әрбір баланың сүйікті, қызықты іспен шұғылдану мүмкіндігі;
- 3) балалар арасындағы жанжал деңгейі;
- 4) балалардың өзіндік қызметінің өнімділігі;
- 5) балалардың жағымды эмоционалды көңіл-күйі [9].

Бағалау шкаласы:

- жоғары деңгей – сапа балалардың жартысынан көбінде айқын көрінеді, балалар іс-әрекетінің барлық түрлерінде және режим сәттерінде көрінеді;

- орташа деңгей – сапа өте айқын көрінбейді, ол балалардың жартысынан азына тән, ол өте жиі емес және тек балалар іс-әрекеті мен режим сәттерінде көрінеді;
- төмен деңгей – сапа дерлік көрінбейді, ол тек жеке балаларда, балалар іс-әрекетінің 1-2 түрінде және режимдік сәттерде байқалады.

Көрсеткіш бойынша балалардың жалпы дамуына арналған мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік дамыту ортасының сапасын бағалау нәтижелері:

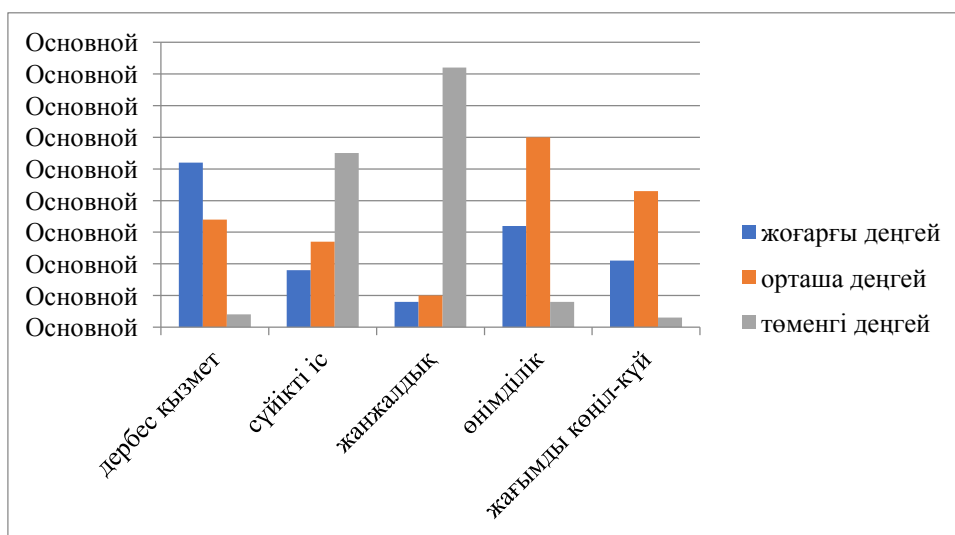
- «барлық балалардың белсенді дербес қызметке қосылуы» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейде 72 бала (52%), орташа – 47 бала (34%) және төмен деңгейде - тек 19 бала (14%);

- «балалар арасындағы жанжал деңгейі» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейді тек 11 бала (8%), орташа деңгейді – 13 бала (10%) және төмен деңгейді (яғни жанжалды көрсетпейтін) көрсетеді-114 бала (82%);

- «балалардың өзіндік қызметінің өнімділігі» көрсеткіші бойынша: жоғары деңгейде 44 бала (32%), орташа 81 бала (59%) және төмен деңгейде – тек 11 бала (8%) бар.

Зерттеу жұмысының заттық-кеңістіктік дамытушы ортаның сапасын бағалау нәтижелері бірінші суретте көрсетілген.

Сурет 1. Заттық-кеңістіктік дамытушы ортаның сапасын бағалау нәтижелері



Осылайша, мектепке дейінгі ұйым топтарын Е.О. Смирнова, И.А. Рябкова, Е.А. Абдуллаева ұсынған «оңтайлы ұйымдастыру» параметріне сәйкес өзгергіштік принципі сақталады. Бұл орталықтар мен бұрыштарда балалардың сүйікті іс-әрекеттерін еркін таңдауға мүмкіндік беретін әртүрлі материалдар, ойындар, ойыншықтар мен жабдықтар жеткілікті. Сондай-ақ, тәрбиешілер ойын материалдарын жиі жаңартады, балалардың ойын, қозғалыс, танымдық және зерттеу белсенділігін ынталандыратын жаңа заттар топтарда өте жиі кездеседі. Балаларға түсініксіз орталықтардың символдық белгісі жоқ, оларда жұмыс істеу алгоритмдері жасалған. Аймақтар мен орталықтар арасында «жылжымалы» шекаралар қамтылған (безендірілген, бірақ баланың таңдауы бойынша өзгереді). Топтарда белсенді, жұмыс және тыныш аймақтың нақты бөлінуі белгіленген [10]. Жалпы нәтижесінде «Гауһар» бөбекжайында заттық-кеңістіктік даму ортасын ұйымдастырудың өзгергіштік принципі ішінара сақталған, тиімді әдіс бола алады деген қорытынды жасай аламыз.

Мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік дамыту ортасын талдаудың екінші бағытын іске асыру кезінде оған «Гауһар» бөбекжайының 10 педагогы қатысты. Олардың ішінде 8 тәрбиеші және 2 маман (1 музыка оқу қызметінің педагогы және 1 дене шынықтыру нұсқаушысы). «Гауһар» бөбекжайы топтарының заттық-кеңістіктік даму ортасының білім беру стандартында көрсетілген оны ұйымдастыру принциптеріне сәйкестігін өзін-өзі бағалауды мекеме тәрбиешілері мен педагогтері толтырған өзін-өзі бағалау карталарын қолдана отырып

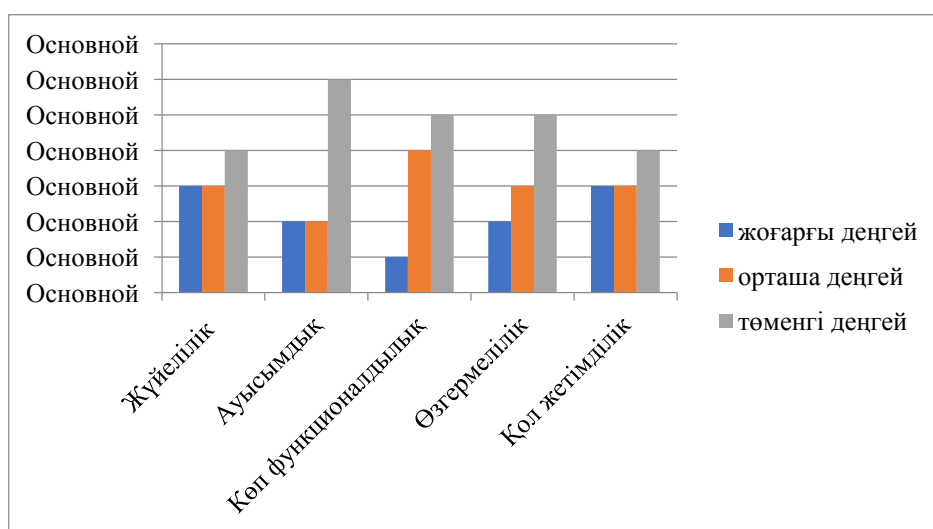
жүргізілді. Оның үлгісі 1 – кестеде келтірілген. Өзін-өзі талдау алты параметр бойынша жүргізілді: ортаның жүйелілігі, ортаның ауысымдығы, ортаның көп функционалдылығы, ортаның жиі өзгермелілігі, ортаның қол жетімділігі, ортаның қауіпсіздігі. Мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістіктік даму ортасының өзін-өзі бағалау нәтижелері 1 – кестеге енгізілді және 3 – суретте көрсетілген.

Кесте 1. «Гауһар» бөбекжайы топтарының заттық-кеңістіктік даму ортасының тәрбиешілердің өзін-өзі бағалау карталарының оны ұйымдастыру принциптеріне сәйкестік көрсеткіштері

Орта параметрлері	Тәрбиешілердің бағалауы									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Ортаның жүйелілігі	2	0	0	2	2	0	1	1	0	1
2.Ортаның ауысымдығы	0	2	0	1	0	0	2	0	1	0
3.Ортаның көп функционалдылығы	0	1	0	2	0	1	0	1	0	1
4.Ортаның жиі өзгермелілігі	1	0	1	2	0	0	2	0	1	0
5.Ортаның қол жетімділігі	0	2	2	1	0	1	0	2	1	0
6.Ортаның қауіпсіздігі	2	2	2	2	2	1	2	1	2	1

1 – кестеде мектепке дейінгі ұйымның заттық-кеңістік дамыту ортасын бағалаудың әрбір параметрі бойынша тәрбиешілер мен мамандар қойған бағалау ұпайлары келесі жауаптарға сай келеді:

- 2 – ұйымның қағидаларына сай келеді;
- 1 – ішінара сәйкес келеді;
- 0 – сәйкес келмейді.



Сурет 2. Заттық-кеңістіктік даму ортасының сәйкестік көрсеткіштері

Нәтижелер бойынша анықталды:

1.Ортаның жүйелілігі көрсеткіші бойынша 3 тәрбиеші (30%) «толық сәйкес келеді», 3 тәрбиеші (30%) «ішінара сәйкес келеді», 4 тәрбиеші (40%) «сәйкес келмейді» деген баға берді.

Осылайша, тәрбиешілердің көпшілігі (6 адам) мектепке дейінгі ұйымдағы заттық-кеңістіктік ортаның жүйелілігі сәйкес келеді деп санайды. Қалған мамандар қарама-қарсы пікірде: топтарда балалар іс-әрекетіне арналған құралдар, материалдар, ойын жабдықтары, танымдық зерттеу, шығармашылық стандарт талаптарына сәйкес келмейді деп есептейді.

2.Ортаның ауысымдық өзгергіштігі бойынша 2 тәрбиеші (20%) «толық сәйкес келеді», 2 тәрбиеші (20%) «ішінара сәйкес келеді», 6 тәрбиеші (60%) «сәйкес келмейді» деген баға берді. Бұл тәрбиешілер мен балалардың білім беру жағдайына және балалардың қызығушылықтары мен мүмкіндіктерінің өзгеруіне байланысты заттық-кеңістіктік ортаны еркін және тез өзгертуге мүмкіндігі жоқ екенін көрсетеді.

3.Ортаның көп функционалды көрсеткіші бойынша 1 тәрбиеші (10%) «толық сәйкес келеді», 4 тәрбиеші (40%) «ішінара сәйкес келеді», 5 тәрбиеші (50%) «сәйкес келмейді» деген баға берді. Мамандардың пікірі екіге бөлінді. Тәрбиешілердің жартысы көп функционалдылық сақталады деп, ал тәрбиешілердің екінші жартысы бқл принцип орындалмайды деп санайды.Тәрбиешілердің пікірінше, топтарда балалар белсенділігінің әртүрлі түрлерінде қолдануға жарамды заттар өте аз. Сонымен, қоршаған ортаның көп функционалдылығы ішінара байқалады деп қорытынды жасауға болады.

4.Ортаның өзгермелілік көрсеткіші бойынша 2 тәрбиеші (20%) «толық сәйкес келеді», 3 тәрбиеші (30%) «ішінара сәйкес келеді», 5 тәрбиеші (50%) «сәйкес келмейді» деген баға берді. Тәрбиешілердің пікірі екіүшті болғандықтан, даму ортасының өзгермелілік көрсеткішін ішінара деп есептеуге болады.

5. Ортаның қолжетімділік көрсеткіші бойынша 3 тәрбиеші (30%) «толық сәйкес келеді», 3 тәрбиеші (30%) «ішінара сәйкес келеді», 4 тәрбиеші (40%) «сәйкес келмейді» деген баға берді. «Сәйкес келмейді» деп санайтын тәрбиешілердің пікірінше, балалар мектепке дейінгі ұйымның басқа бөлмелеріне еркін кіре алмайды, барлық топтарда балалар үшін ойыншықтар, материалдар, жабдықтар еркін қолжетімді емес, оларды кез келген уақытта өз еркі ойынша ала алмайды дейді.

6. Ортаның қауіпсіздігі параметрінің көрсеткіші бойынша 8 тәрбиеші (80%) «толық сәйкес келеді», 2 тәрбиеші (20%) «ішінара сәйкес келеді» деген баға берді, ешқандай маман «сәйкес келмейді» деп жауап бермеді. Осылайша, ортаның қауіпсіздігі бағдарлау талаптарына сәйкестігі белгілі болды, топтарды және мектепке дейінгі ұйым аймағын көгалдандыру санитарлық-гигиеналық ережелер мен нормаларға сәйкес келеді, топтарда эмоционалды күй, мектеп жасына дейінгі балалардың жағдайын қамтамасыз ететін жиһаздардың элементтері дұрыс қолданылады.

Аталмыш зерттеу жұмысында заттық-кеңістіктік даму ортаның мектеп жасына дейінгі баланың жан-жақты дамуына тиімді әсері бар екендігі анықталды. Мектепке дейінгі білім берудің үлгілік оқу бағдарламасы стандартының талаптарына жақын дамып келе жатқан заттық-кеңістіктік дамытушы ортаны құру және ұйымдастыру өзекті болып табылады, өйткені мектепке дейінгі ұйымдарда мектепке дейінгі білім беру стандартына көшуді материалдық-техникалық жабдықтаудан бастау керек. Алайда, материалдық ресурстар көбінесе түбегейлі өзгерістер үшін жеткіліксіз, сондықтан бұрыннан бар заттық-кеңістіктік дамытушы ортаны өңдеу қажет. Зерттеу мақсатына жету үшін бірқатар мәселелерді шешу қажет.

Бірінші міндетті іске асыру үшін дамытушы заттық-кеңістіктік орта бойынша ғылыми және нормативтік-құқықтық әдебиеттерге талдау жүргізілді. Талдау барысында «заттық орта», «кеңістіктік орта», «заттық-дамытушы орта» сияқты ұғымдарды анықтайтын негізгі еңбектер зерттелді. Мектепке дейінгі ұйымның дамып келе жатқан заттық-кеңістіктік даму ортасы – бұл ыңғайлы және қауіпсіз орта, ұтымды ұйымдастырылған, әртүрлі заттармен және ойын материалдарымен қаныққан, эстетикалық тұрғыдан безендірілген. Мұндай ортада топтың барлық балаларын жас ерекшеліктеріне, қажеттіліктеріне, мүмкіндіктері мен мүдделеріне сәйкес әр түрлі іс-шараларға бір уақытта қосуға болады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудің басты міндеті балалардың эмоционалды жайлылық және психологиялық қорғаныс сезімін туғызу. Балабақшада бала өзін сүйкімді,әрі қайталанбас тұлға ретінде сезінуі тиіс. Сондықтан тәрбие процесі жүретін орта маңызды болып табылады.

КМҚК «Гауһар» бөбекжай мектепке дейінгі ұйымында мектепке дейінгі баланың дамуына ерекше көңіл бөлінеді. Тәрбиелеу мен оқытудың жаңа түрлерін қолдану, көп іздену, дайындалу, қосымша әдебиеттерді орынды қолдана білу – әр тәрбиешінің негізгі мақсаты. Мектепке дейінгі ұйымда төмендегідей жұмыстар жүргізілді:

1. Оқу жылы басында топтарды безендіру, орталықтарды толықтыру, жаңарту, топқа қажетті құралдар мен ойыншықтар, ойын алаңы мен учаскілері тазалау, беседкаларды сырлау, қажетті құралдармен толықтыру, ата-жиналыстары, ертеңгіліктер ұйымдастырылды.

2. «Шынықсаң шымыр боласын», «Әкем, анам және мен» спорттық ойындары, «Күзгі думан», «Жасыл шырша жанында» сияқты тәрбиелік іс-шаралар жүргізілді.

3. Балабақша ішілік «Саусақ театры арқылы балалардың тілін, қызығушылығын арттыру» тақырыбында семинар өткізілді.

4. Күннің екінші жартысындағы жұмыстар, атап айтсақ серуен, вариативтік компоненттер уақытылы жүргізілуде.

5. Балалардың жан-жақты дамуына ықпал ететін: жеке жұмыстар, саяхаттар, жарыстар, ертеңгіліктер, балаларға арналған бағдарламалар мен мультфильмдер көрсетіледі.

Мектеп жасына дейінгі баланың жеке басын және танымдық процестерін дамыту, қарым-қатынас дағдыларын және тұтастай алғанда айналадағы әлеммен өзара іс-қимылын қалыптастыру баланың даму ортасын ұйымдастырумен тығыз байланысты.

Сонымен бірге, мектепке дейінгі ұйымның ерекшелігіне қарамастан мектепке дейін білім берудің жалпы міндетті стандартында белгіленген мектепке дейінгі барлық мекемелер орындауға міндетті баланың даму ортасына қойылатын талаптардың нормативтік құжаттар кешені бар. Онда «мектепке дейінгі ұйым орнын және алаңын заттық-кеңістіктік ұйымдастыру баланың мүддесі мен сұранысына, ал оның элементтері (жабдығы, ойындар, ойыншықтар, дидактикалық материалдар) – оның дамуына қызмет етуі тиіс» деп атап көрсетілген. Топтық орындардың құрылымы балаға ойынға және ойыншықтарға, материалдарға еркін қолы жетуін қамтамасыз етуі қадағаланған. Кеңістіктің жабдықталуы мен ұйымдастырылуы балалардың уақытпен шектелмеген қозғалыс белсенділігі мүмкіндіктерін қарастырған, баланың біріккен және жеке іс-әрекетіндегі сұранысты қамтамасыз еткен. Ойын бұрышының жиі өзгеруімен қатар іс-әрекеттің басқа түрлері үшін де орын алаңын жасау мен зат-орынбасарлар ретінде пайдалануға болатындай табиғи материалдармен де толықтырылған.

Мектеп жасына дейінгі баланың даму ортасын зерттеу-жобалау процесі үздіксіз, оны аяқталды деуге келмейді. Мектеп жасына дейінгі бала өседі, үнемі даму үстінде болады, барлық салада онда өзгерістер болады, мысалы: мотивациялық, физикалық, интеллектуалдық, коммуникативтік, креативтік). Баламен бірге оны жаңа белсенділік түрлеріне жетелейтін қоршаған кеңістік өзгереді. М.Н. Полякова педагог құрған бастапқы орта функцияларын екі айда орындайтындықтарын, одан кейін оның түрленіп өзгередінін айтады. Оның үстіне статикалық кезең бойы баланы қоршаған кеңістікке түрлі өзгерістер енгізіп тұру қажеттігін атап көрсетеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың даму ортасын жобалағанда және құрғанда педагог мынаны түсінуі қажет. «...балалардың өмір сүретін ортасындағы жағдай оларды тәрбиелеуде еш нәрсемен салыстыруға келмейтін зор рөл атқарады. Орта жағдайы әсер етпейтін тәрбиенің ешқандай жағы жоқ, баланың тікелей нақты қоршаған ортасының тәуелді емес қабілеті жоқ...» - деп көрсетеді Е.И. Тихеева. [11, 196 б.]

Қорытынды. Заттық-кеңістіктік дамытушы орта ерте жастағы балалардың дамуындағы маңызды фактор болып табылатынын анықтадық. Баланың толыққанды дамуы үшін балалар жарқын, әсерге толы әлемді қабылдауы үшін жағдай жасау қажет. Дамушы ортаның балаға әсер етуінің сәттілігі оның осы ортадағы белсенділігіне байланысты. Мектепке дейінгі ұйымның педагогикалық үрдісін тұтас ұйымдастыру баланың топтық бөлмеде ғана емес, мектепке дейінгі ұйымдардағы бүкіл қозғалу еркіндігін қамтиды. Балалардың кеңістікте және уақытта еркін жүру қабілеті оларға мектеп өмірінің ерекшеліктеріне оңай бейімделуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Доророва Т. Н., Дороров С. Г. *Игрушки для развития детей раннего возраста: предметно-методический сборник для занятий и игр с детьми раннего возраста* : учеб. пос. / Т. Н. Доророва, – М. : дети XXI века, 2005. – 62 с.
2. Григорьева Г. Г. *Руководство по воспитанию, обучению и развитию детей в возрасте до трех лет* : учеб. пос. / Г. Г. Григорьева, С. Кроха. – М. : Образование, 2003. – 253 с.
3. Павлова Л. Н. *Раннее детство: предметно-развивающая среда и образование* : учеб. пос. / Л. Н. Павлова. – М. : Университетская книга, 2004. – 109 с.
4. Нищева Н. В. *Предметно-пространственная среда развития в детском саду* : учеб. пос. / Н.В. Нищева. – сост. : детство-пресс, 2006. – 195 с.
5. Смирнова, Е. О. *Развивающая предметно-пространственная среда в детском саду [Текст] : метод. пособие* / Е. О. Смирнова, И. А. Рябкова, Е. А. Абдулаева. – М. : Мозаичный парк, 2016. – 112 с.
6. Дмитриева В. Г. *Метод раннего развития Марии Монтессори* : учеб. пос. / В.Г. Дмитриева. – Санкт-Петербург, Эксмо, 2008. – 224 с.
7. Монтессори М. *Как развить внутренний потенциал человека* : учеб. пос. / М. Монтессори. – Санкт-Петербург, 2011.
8. Асылбек А.М. *Мектеп жасына дейінгі бала тәрбиесіндегі эмоционалды интеллектінің дамуы // Қарағанды университеті, «Бөкетов оқулары – 2021» аймақтық конференция.* – 2021.
9. Атыманова К. Ж. *Мектеп жасына дейінгі балалар коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың педагогикалық шарттары : педагогикалық ғылым* / К.Ж. Атыманова. – Алматы, 2010. – 112 б.
10. *Организация экспериментальной деятельности дошкольников : Методические рекомендации* / Л.Н. Прохорова редакция. – М. : АРКТИ, 2008.
11. Аралбаева Р. К. *Мектепке дейінгі педагогика : оқулық* / Р.К. Аралбаева. – Алматы: Жоғары оқу орындарының қауылдастығы, 2012. – 196 б.

References

1. Doronova, T. N., & Doronov, S. G. (2005) *Igrushki dlia razvitiia detei rannego vozrasta: predmetno-metodicheski sbornik dlia zaniatiu i igr s detmi rannego vozrasta* [Toys for the development of early childhood: subject-methodological collection for lessons and games with early childhood]. M: ycheb. pos. [in Russian].
2. Grigoreva, G. G., & Kroha, S. (2003). *Rukovodstvo po vospitaniiu, obychnuu i razvitiuu detei v vozraste do trekh let* [Guide to the education, training and development of children under three years of age]. M. : Obrazovanie [in Russian].
3. Pavlova, L. N. (2006). *Ranee detstvo: predmetno-razvivaiushchaia sreda i obrazovanie* [Early childhood: subject-developing environment and education]. M. : Universitetskai kniga [in Russian].
4. Nieva, N. V. (2006) *Predmetno-prostranstvennaia sreda razvitiia v detskom sadu* [Object-spatial development environment in kindergarten]. sost.: detstvo-press [in Russian].
5. Smirnova, E. O. *Razvivaiushchaia predmetno-prostranstvennaia sreda v detskom sadu* [Developing subject-spatial environment in kindergarten] [Text] : metod. posobie / E. O. Smirnova, I. A. Riabkova, E. A. Abdulaeva. – M. : Mozaichni park, 2016. – 112 s.
6. Dmitrieva, V. G. (2008). *Metod rannego razvitiia Maru Montessori* [The method of early development of Maria Montessori]. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Montessori, M. (2011). *Kak razvit vnutrenniu potentsial cheloveka* [How to develop a person's inner potential]. Sankt-Peterburg [in Russian].
8. Asylbek A.M. *Mektep zhasyna deiingi bala tarbiesindegi emotsionaldy intellektinin damuy* [Emotional intelligence in preschool education development] // *Qaragandy universiteti, «Buketov oqulary – 2021» aimaqtiq konferentsiia.* – 2021.
9. Atymanova, K. J. (2010). *Mektep zhasyna deiingi balalar kommunikativtik dagdylardy qalyptastyrydyn pedagogikalyq sharttary* [Children of preschool age pedagogical conditions for the formation of communication skills]. Almaty [in Kazakh].

10. *Organizatsiia eksperimentalnoi deiatelnosti doshkolnikov [Organization of experimental activities of preschoolers] : Metodicheskie rekomendatsii / L.N. Prokhorova redaks. – M. : ARKTI, 2008.*

11. *Aralbaeva R. K. (2012). Mektepke deingi pedagogika [Preschool pedagogy] : oqulyq / R.K.Aralbaeva. – Almaty: Zhogary oqu oryndarynyn kauyldastygy [in Kazakh].*

МРНТИ 14.23.17

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.25>

Метербаева К.М.,^{1} Фарифолла А.М.,¹ Аманжолова Ә.Н.¹*

¹ *Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан*

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІН ЖЕТІЛДІРУДЕ МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Мақала балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес педагогикалық құралдарды қажет ететін мектепке дейінгі ұйымның оқу-тәрбие процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолданудың өзекті мәселесіне арналған. Осыған байланысты зерттеудің өзектілігі мектепке дейінгі білім беру процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды тиімді пайдалану мәселесі қарастырылады.

Зерттеудің мақсаты мектепке дейінгі ұйымдардың оқу-тәрбие процесінде мультимедиялық технологияларды қолданудың әзірленген әдістемесін теориялық негіздеу, эксперименталды түрде тексеру және тиімділігін дәлелдеу болды.

Мектепке дейінгі ұйым тәрбиешілерінің мультимедиялық технологияларды өз тәжірибелерінде оңтайлы пайдалану қажеттілігі заман сұранысына ие болғандықтан, оны білім беру саласында дұрыс ұйымдастыра алуына міндеті айқындалған. Сол үшін ақпараттық технологияларды тәрбиешінің өзі толық меңгеріп, балалардың жас ерекшеліктеріне сай түрлендіріп үйретудің жолдары сараланады. Авторлар мультимедиялық технологиялармен орындалатын тапсырмалар жүйесін топтастырып, оны шешу жолдарын көрсетеді. Сонымен қатар, мектепке дейінгі тәрбиеленушілердің оқыту үдерісін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды пайдаланудың артықшылығы мен өлшемдері нақтыланып, жұмыс істеудің тиімді факторлары баяндалады.

Мақалада мектепке дейінгі ұйымның оқу-тәрбие процесінде тәжірибеге енгізілген мультимедиялық құралдарды қолданудың тиімді жолдары мен әдістерін зерттеудің кейбір нәтижелері көрсетілген. Деректерді талдау үшін авторлар бақылау, озық тәжірибелерді жалпылау, сауалнамалар, бейне және ойын зерттеу әдістерін пайдаланды.

Қорытындылай келе, авторлар интернет ресурстарын пайдалану мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылығын дамытуға мүмкіндік беретінін, тәрбиешіге балалардың оқуға деген ынтасын арттыруға көмектесетінін дәлелдейді. Сонымен қатар, оқу үрдісінде мультимедиялық технологияларды тиімді пайдаланғанда ғана оң нәтижеге қол жеткізуге болатыны анық. Зерттеудің нәтижесінде мектепке дейінгі ұйымдарда оқу процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолдану мүмкіндіктері анықталды.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі білім беру үдерісі, мультимедиа, мультимедиялық технология, іс-әрекет, мүмкіндіктер

Метербаева К.М.,¹ Ғарифолла А.М.,¹ Аманжолова Ә.Н.¹

¹ *Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан*

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме применения мультимедийных технологий в совершенствовании образовательного процесса дошкольной организации, который требует педагогического инструментария, соответствующего возрастным особенностям детей. В связи с этим, актуальность исследования заключается в проблеме эффективного использования мультимедийных технологий в совершенствовании учебного процесса дошкольных организаций.

Цель исследования состояла в теоретическом обосновании, экспериментальном апробировании и доказательствах эффективности разработанной методики использования мультимедийных технологий в учебном процессе дошкольных организаций.

Необходимость оптимального использования мультимедийных технологий в образовательном процессе дошкольной организации - это требование сегодняшнего времени и задача воспитателей правильно организовать ее. Для этого необходимо, чтобы информационные технологии были полностью освоены самим воспитателем и дифференцированы в учебный процесс в соответствии с возрастными особенностями детей. Авторами группируется система задач, выполняемых мультимедийными технологиями, намечаются пути ее решения. Кроме того, изложены эффективные факторы функционирования, конкретизированы преимущества и критерии их использования в совершенствовании процесса обучения дошкольников.

В статье показаны некоторые результаты изучения эффективных способов и методов использования мультимедийных средств, которые были внедрены на практике в образовательном процессе дошкольной организации. Для анализа данных авторами были использованы наблюдение, обобщение передового опыта, анкетирование, видео, и игровые методы исследования.

В заключении авторами доказывается, что использование интернет-ресурсов позволяет развивать познавательный интерес детей дошкольного возраста, помогает воспитателю повысить мотивацию детей к обучению. Вместе с тем, становится очевидным, что только при эффективном использовании мультимедийных технологий в учебном процессе можно добиться положительных результатов. Результатом исследования являются выявленные возможности использования мультимедийных технологий в совершенствовании процесса обучения в дошкольных организациях

Ключевые слова: образовательной процесс дошкольной организации, мультимедиа, мультимедийные технологии, деятельность, возможности.

Meterbayev K.M.,¹ Garifolla A.M.,¹ Amansholova A.N. ¹

¹ *Kazakh national women's pedagogical university Almaty, Kazakhstan*

POSSIBILITIES OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE PRESCHOOL EDUCATIONAL PROCESS

Abstract

The article is devoted to the current problem of the use of multimedia technologies in improving the educational process of a preschool organization, which requires pedagogical tools that correspond to the age characteristics of children. In this regard, the relevance of the study lies in the problem of the effective use of multimedia technologies in improving the educational process of preschool organizations.

The purpose of the study was to theoretically substantiate, experimentally test and prove the effectiveness of the developed methodology for using multimedia technologies in the educational process of preschool organizations.

The need for the optimal use of multimedia technologies in the educational process of a preschool organization is a requirement of today's time and the task of educators to properly organize it. For this, it is necessary that information technologies be fully mastered by the educator himself and differentiated into the educational process in accordance with the age characteristics of children. The authors group the system of tasks performed by multimedia technologies, and outline ways to solve it. In addition, effective factors of functioning are outlined, the advantages and criteria for their use in improving the learning process of preschoolers are specified.

The article shows some results of the study of effective ways and methods of using multimedia tools that have been put into practice in the educational process of a preschool organization. To analyze the data, the authors used observation, generalization of best practices, questionnaires, video, and game research methods.

In conclusion, the authors prove that the use of Internet resources makes it possible to develop the cognitive interest of preschool children, helps the educator to increase the children's motivation for learning. At the same time, it becomes obvious that only with the effective use of multimedia technologies in the educational process can positive results be achieved. The result of the study is the identified opportunities for using multimedia technologies in improving the learning process in preschool organizations.

Key words: the educational process of a preschool organization, multimedia, multimedia technologies, activities, opportunities.

Кіріспе. Қазіргі қоғамды ақпараттандырумен тығыз байланысты білім беруде мультимедиялық технологияларды қолдану кеңінен таратылуымен сипатталады. Олар ақпаратты тарату үшін және педагогтар мен балалардың өзара әрекетін қамтамасыз ету үшін білім берудің қазіргі жүйесінде кеңінен қолданыс табуда. Арнайы жағдайда көптеген технологиялар балаларды оқыту және тәрбиелеу сапасын арттыруға айтарлықтай әсер ететіндігін түсіну қажет. Солардың бірі мультимедиялық технологиялар тәрбиешінің іс-әрекеті барысында жүзеге асырылады.

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде тәрбиешінің іс-әрекетінің құрылымы гностикалық, жобалық, құрылымдық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік, сараптық деп қарастырылған. Бұл бойынша Н.В.Кузьмина негіздеген іс-әрекеттердің құрылымын төмендегідей құраушылар құрайтынын атап көрсетеді [1]:

- гностикалық (таным);
- жобалық (талдау, мақсат қою, стратегия қабылдау);
- құрастырушы (технология, синтез);
- ұйымдастырушы (жоспардың орындалуы);
- коммуникативтік.

Бұл аталған іс-әрекеттер құрылымы оқу қызметінің әрбір бөлігіне қатысты болады. Қандай іс-әрекет болмасын ақпараттық технологиялар негізінде жүзеге асырылады. Зерттеуші Захарова Г.И. өзінің ғылыми еңбегінде ақпараттық технология туралы "ақпарат жинау, өңдеу және беру әдісі мен құралдары" ретінде анықтайды және жаңа ақпарат алу үшін зерттелетін объект" деп пайымдаған [2]. Ал, мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық дағдыларын дамытуда ақпараттық технологияларды қолданудың маңыздылығын шетелдік және отандық зерттеушілердің жұмыстарынан көруге болады (Ж.К.Ахмадиева, К.З.Хамитова, Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т., Е.Н. Иванов, С. Пейперт, Н.П.Чудова және т.б.) [3]. Мектепке дейінгі білім беруге АКТ енгізу бойынша ғылыми жұмыс жүргізген зерттеушілер А.В Запорожец Л.С. Новоселова, Л. А. Парамонова, Л.Д. Чайнова еңбектерінде көрініс тапқан. Ал, В.В. Давыдова, А.Н. Леонтьева, А.М. Матюшкинаның ғылыми зерттеулерінде ересек мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігін дамытудың ең жақсы факторы баланың тиімді дамуына мүмкіндік беретін құралдарды дұрыс таңдау болып табылатындығы айтылады [4]. Сонымен қатар, қоршаған дүниенің баланың дамуына әсері орасан зор екендігін көрсетеді. Бұдан, бала

айналасындағы әлемді қаншалықты терең білсе, соғұрлым көп сұрақтар туындайды, ересек адамның негізгі міндеті-балаға осы сұрақтарға өз бетінше жауап табуға көмектесу екенін көреміз.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымында қазіргі білім беру процесінің маңызды құрамдас бөлігі баланың ақпараттық ресурстармен өзара әрекеттесу мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейте алатын интерактивті ортаны құру болып табылады.

Интерактивті және мультимедиялық құралдар оларды жана білім алуға ұмтылуға ынталандыру үшін жасалған. Компьютер оқу апаратын ұсыну мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді, баланың ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологияларды қолдану (түс, графика, дыбыс, заманауи бейне жабдықтар) қоршаған әлеуметтік ортадан әртүрлі жағдайларды имитациялауға мүмкіндік береді.

Интерактивті тақта, компьютер сияқты интерактивті оқу құралдары балалардың дамуын диагностикалауда ең керемет көмекшілерге айналуға: мәселен, зейін, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, оқу дағдылары және т.б. Бұл балалардың танымдық белсенділігін арттырады, олардың ой-өрісін кеңейтеді, ата-аналардың білім беру мәселелерінде жалпы мәдениетін арттырады, оқу үдерісіне барлық қатысушылардың күш-жігерін үйлестіруді қамтамасыз етеді. Мультимедиялық бағдарламаларға енгізілген ойын компоненттері балалардың танымдық белсенділігін жетілдіреді және материалды толық игеруді күшейтеді [5].

Осы интерактивті құралдардың бірі интерактивті тақта – проектор мен компьютермен бірге қолданылатын құрылғы. Компьютерден алынған сурет проектордың көмегімен кәдімгі экрандағы сияқты интерактивті тақтада көрсетіледі. Қалам немесе саусақты пайдаланып компьютер қолданбаларын басқаруға немесе тақтадан шықпай-ақ кескіннің үстіне жазбалар жасауға болады.

Кез келген интерактивті тақтада оның мақсатына қарай әртүрлі мүмкіндіктер жиынтығын қамтитын бағдарламалық материалдар қамтамасыз етілген. Компьютерден кескіннің үстіне қарапайым сурет салудан немесе жұмыс нәтижелерін сақтау мүмкіндігі бар виртуалды ақ парақтағы дейін басқарылатын нысандармен, беттерге ендірілген бейнеклиптермен және тақтамен жұмыс істеуді жеңілдететін көптеген мүмкіндіктермен түрлі ұйымдастырылған оқу қызметтері мен презентациялар жасау.

Балабақшада ұйымдастырылған оқу қызметтерінде интерактивті тақтаны қолдану жолдары өте алуан түрлі және тек тәрбиеші-педагогтың қиялымен шектелуі мүмкін. Олар презентациялар, интерактивті оқыту бағдарламалары және графикалық, бағдарламалық орталарда жобаларды құру, т.б болады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың басқа технологиялардан айырмашылығы дұрыс ұйымдастырылған біліммен қанықтыруға ғана емес, сонымен қатар зияткерлік, интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, сондай-ақ, жаңа білімді өз бетінше меңгеру қабілетілігімен айқындалады. Компьютердегі ақпаратты мәтін, графика, дыбыс, сөйлеу, бейне түрінде бір уақытта жаңғырту, деректерді есте сақтау және үлкен жылдамдықпен өңдеу мүмкіндігі мамандарға балалар үшін барлық қолданыстағы ойындардан түбегейлі ерекшеленетін жаңа әрекет құралдарын жасауға мүмкіндік беретін құралдар [1]. Осының барлығы өмір бойы білім берудің бірінші буыны болып табылатын мектепке дейінгі тәрбиеге сапалы жаңа талаптар қоюмен қатар, оның басты міндеттерінің бірі бала тұлғасының жан-жақты дамуының негізін қалау болып табылады.

Сондықтан мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесіне ақпараттық технологияларды, оның ішінде мультимедиялық технологияларды енгізу қажет.

Мультимедиялық технологиялар қазірдің өзінде мектепке дейінгі тәрбиеде кеңінен қолданылады және ұйымдастырылған оқу қызметін дәстүрлі өткізуден артықшылығы ерекше. Мультимедиа әртүрлі формаларды бір уақытта қолдануды қамтиды.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында оқу процесінде мультимедиялық технологияларды қолдану отандық мектепке дейінгі педагогикадағы жаңа әдістердің бірі болып табылады. Біздің елімізде мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу процесіне дербес компьютерді енгізудің ерекшелігі – компьютерлер алдымен отбасында, содан кейін балабақшада-ұжымдық тәрбие

жағдайында қолданылады. Баланың шығармашылық дағдыларын мен оның жеке басын қалыптастыру, мектепке дейінгілердің зияткерлік саласын байыту құралы ретінде компьютерді пайдалану тәрбиешінің мүмкіндіктерін кеңейтуге ықпал етеді. Сонымен қатар, балаларды компьютерлік оқыту бағдарламаларына тартуға негіз жасайды.

Интернет-ресурстарды пайдалану мектеп жасына дейінгі балалардың оқу-тәрбие процесін ақпараттандыратын, әсерлі, ыңғайлы етуге мүмкіндік береді және тәрбиешінің балаларды оқуға деген ынтасын арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, оң нәтижелерге жеткізеді:

- мектеп жасына дейінгі балаларды олардың бейнелі-концептуалды тұтастығы мен эмоционалдық бояуы бойынша біліммен байытады;
- балалардың материалды меңгеру процесін психологиялық тұрғыдан жеңілдетеді;
- балалардың жалпы ой-өрісін кеңейтеді;
- тәрбиешінің іс-әрекетіне қызығушылық танытады;
- оқу үрдісінде көрнекіліктерді қолдану деңгейі артады [6].

Ақпараттық құралдарды шебер үйлестіру тәрбиешінің біліктілігі мен шеберлігіне, ол қолданатын әдістемесіне және компьютерді меңгеру деңгейіне байланысты. Сондай-ақ, компьютерлік технологиялар балалармен тікелей тұлғааралық қарым-қатынасты алмастырмай, тек алға қойылған міндеттерді шешуге көмектесетін тәрбиеші-педагогтың жұмыс жүйесіне кіріктірілуі керек.

Қазіргі уақытта білім берудегі мультимедиялық технологиялар перспективалы бағыттардың бірі. Осындай технологияларды қолданудың табысы білім беру ұйымдарының материалдық-техникалық базасына және тәрбиеші-педагогтардың біліктілігіне байланысты.

Мектепке дейінгі білім беру тәжірибесіне мультимедиялық технологияларды енгізу бүгінгі күні ақпараттық кеңістік пен бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияның мүмкіндіктері мен ресурстарының ауқымын білдіреді. Мультимедиялық технологиялар арқылы микроәлем мен процестері мен құбылыстарын заманауи бейнелеу иллюстрациялары мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында тиімді оқу ортасын құруға көмектеседі [7].

Мектепке дейінгі ұйымдарда мультимедиялық технологияларды оқу процесін жетілдіру құралы ретінде пайдалану бойынша жұмыс тәжірибесін зерделеп көрсеткендей, тәрбиешілер ActivInspire бағдарламасының критерийлерін қажет етеді. Сондықтан біз осыған сәйкес бірқатар критерийлерді әзірледік:

1. Көрсетілетін ақпарат баланың жасына сәйкес болуы керек.
2. Бейнеролик немесе басқа да ақпарат балаға түсінікті болуы керек.
3. Ақпараттар эстетикалық талаптарға сай ресімделуі керек.
4. Елдің, өлкенің этникалық ерекшеліктерін ашатын фильмдерді таңдау жақсы.
5. Кейіпкерлердің сөзі үлгі болып, өзінің дыбыстық, лексикалық, грамматикалық ресімделуі бойынша нормативтік көрсеткіштерге жауап беруі тиіс.
6. Ақпарат балада оң эмоционалдық реакцияларды тудыруы керек.
7. Мультипликациялық фильмдер патриоттық сезімдерді, Отанға, туған өлкеге деген сүйіспеншілікті қалыптастыруға, жағымды адамгершілік қасиеттерді – мейірімділік, қайырымдылықты, адалдықты және т. б. тәрбиелеуге бағытталуы тиіс.
8. Белгісіз мультфильмнің кадрларын сюжеттік реттеу кезінде балалар қиялын белсендіру
9. Ақпаратты көргеннен кейін кері байланыстың болуы.

Осы критерийлерді басшылыққа ала отырып, төмендегідей тапсырмалар жүйеленді:

- үлестірмелі материалдар (бейнероликтен алған ақпараттары бойынша қиынды суреттер мазмұн құрастыру) ;
- шығармашылық тапсырмалар (көрген ертегілерін мазмұндап айтады және өз қиялымен аяқтау);
- дидактикалық ойындар (дыбыстар, қимыл іс-әрекеттер және т.с.с.)
- суретті альбом (ақпараттарды салыстыру);
- мнемокестелер (тақпақтар, жұмбақтар, өлеңдер, жаңылтпаштар және т.б.);

Мәселен, мультимедиялық әдіспен жұмыс істеу үшін, біріншіден, иллюстрациялық және ақпараттық материалды таңдау қажет, екіншіден, ертеңгіліктер мен басқа да іс-шаралардың

сценарийлерімен таныс болуы керек, үшіншіден балалармен оқу қызметінің тиімділігін арттыру үшін Power Point бағдарламасында презентациялар жасаған дұрыс (соның ішінде дидактикалық ойындар, бейнелі картиналар, сөзжұмбақ).

Мектепке дейінгі білім беруде жиі қолданылатын әдістердің бірі «Мнемокесте».

Мнемокесте тақырыбы: «Кішкентай бала»

Мақсаты: Өртүрлі суреттер арқылы балаларға өлең жолдарын жаттату. АКТ құралдарын пайдалану арқылы балалардың логикалық ойлауға үйрету. Балалардың ұсақ қол маторикасын дамыту.

Құралдары: компьютер, интерактивті тақта, ғаламтор желісі, ActivInspire бағдарламасы.

Құрастыру жолы: Бұл кестені құрастыру үшін бізге ең алдымен ActivInspire бағдарламасын өз компьютерімізге жүктеп орнатып алуымыз керек. Ең алдымен өлең жолдарын құрал-саймандар тақтасынан тетік басу арқылы флипчарт бетіне еңгізіп аламыз. Келесі кезекте мнемокестенің өзін құрамыз. Ғаламтор желісінің көмегімен өлең жолдарының әр қатарының мағынасын ашатын суреттердің кестесін құрамыз және де олар қозғалып кетпеуі үшін – блок тетігін басамыз. Енді келесі командаларды орындау арқылы флипчарт бетіндегі ақпаратты жасырамыз: құралдары — шаршы прожектор. Бұл балалардың мнемокесте мазмұнымен танысу барысында басқа суреттерге назарының аумай, тәрбиешінің басқаруымен назарын берілген тапсырмаға аударуына өз көмегін тигізеді. Осы сияқты суретті сериялар, ойындар, ойыншықтар, аудиожазбалар, жыл мезгілдері, мультипликациялық фильмдер және т.б құрастыруға болады.

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында бейне әдістің алатын орны ерекше. Бұл әдіс білімді ұсыну үшін, бақылауды, тұрақтандыруды, қайталауды, жалпылауды ұйымдастыруда қолдануға болады. Ол барлық дидактикалық функцияларды орындай отырып, ақпаратты көрнекі түрде қабылдау негізіне сүйенеді. Берілген әдістің оқыту және тәрбиелеу функциясы көрнекі сұлбалардың жоғары тиімділіктігіне негізделеді. Білім беру үдерісін жетілдіруде бейне әдісті қолдану төмендегідей мүмкіндіктер береді:

- балаларға ақпарат беру;
- көрнекіліктің маңыздылығын арттыру;
- балалардың сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыру;
- тәрбиешінің техникалық құралмен дұрыс жұмыс жасауы;
- кері байланысты орнықтыру;
- толық, әрі жүйелі басқару [8].

Аталған әдіс жаңа материалды түсіндіруде, басқа ғылым салаларымен, өмірмен байланыс жасауда, іс-әрекеттерді бақылауда, салыстыруда өте тиімді. Бейне әдісті оқу үрдісінде қолданушы тәрбиеші- педагогтан зерттелетін проблема шеңберіне балаларды ендірудің, олардың іс-әрекеттерін бағыттай отырып, жалпылама шешімдер алуының, жеке-дара көмек көрсетудің жоғары іскерлігін талап етеді.

Оқыту үрдісін жетілдіруде ойын әдісінің маңызы зор. Ойын барысында балаларда тұрақты танымдық қызығушылықты қалыптастыру үшін біз ерекше, таңқаларлық және күтпеген элементтерді (тірі және тірі емес табиғаттың жылжымалы объектілері; дыбыстық эффекттер; анимациялар; слайд-шоу, видео-фрагменттер) қамтитын материалды таңдадық, бұл білім беру іс-әрекеті кезінде жағымды эмоционалды жағдай жасауға ықпал етеді.

Сонымен қатар, ересек жас тобындағы тәрбиешілердің тәрбие жұмысының жоспарына талдау жасалынды. Онда бірқатар кемшіліктердің орын алғандығын байқадық. Мәселен, ертеңгіліктерді өткізуде жүйелілік жоқ, жүргізудің ыңғайлы жолы қарастырылмайды, іс-шаралар уақытында өткізілмейді, оның мазмұнында ойын-сауық түрлері көп, тәрбие жұмыстары дәстүрлі қалыптасқан формаларда ғана өткізіледі, ал балалар оған қызығушылық танытпайды, сөйлеу деңгейлері төмен. Балалардың мультимедиа жөніндегі білімі, түсінігі, оған деген сенімі, қызығушылығы сауалнама, әңгімелесу арқылы анықталды.

Сауалнамаға берілген жауаптардың кейбірі көңілден шыққанымен, көпшілігі көкейге біраз ой салады. Мәселен, экспериментке қатысқан ересек жас тобы балаларының барлығы тек өздеріне таныс жануарлар мен құстардың аттарын ғана атады. Ал балалардың басым көпшілігі мультимедиадан көрсетілген ертегілердің мазмұнын әңгімелеп беру тұрмақ, аттарын да айтып

бере алмайды. Сондай-ақ, жануарлар мен құстардың да түрлерін ажырата алмайды. Олардың атаған ертегілері – «Мақта қыз бен мысық», «Ұр тоқпақ».

Жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсеткендей, әдістемелік нұсқаулардың, ересек жас тобының оқу-тәрбие процесінде мультимедиялық технологияларды пайдалану туралы әдістемелік нұсқаулықтың болмауы, топ тәрбиешілерінің әзірлеген мультимедиялық тапсырмаларының төмендігі, бізге осы мәселені шешудің жолдарын қарастыру қажеттілігі туды.

Нәтижелері. Біздің ой-тұжырымымыз бойынша:

1) мультимедиялық презентацияларды дәстүрлі оқыту әдістерімен үйлестіре жүйелі түрде қолдану кезінде мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қабілеттерін дамыту жұмыстарының тиімділігін анықтау;

2) ересек жас тобы балаларына мультимедиялық тапсырмаларды қолданудың формалары мен әдістерін саралау аталған мәселенің шешімін табуға ықпал етеді.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, біз мектепке дейінгі ұйымның оқу процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолданудың үзіліссіз жүзеге асырылуы қажет деп есептейміз. Соған орай, қоғамның әлеуметтік бөлігі ретінде, мектепке дейінгі ұйымның оқу процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолданудың, яғни оның жұмыс жүйесінің ерекшелігін көрсетеміз:

➤ балалардың танымдық қабілеттерін дамыта отырып, тәрбиешілердің заманауи мультимедиялық технологиялардың мүмкіндіктерін пайдалану, бұл оқу үдерісін барлық балалар үшін тартымды етуге мүмкіндік береді;

➤ даму деңгейі мен жеке бас ерекшеліктерін, балалардың оқуға деген және жаңа нәрселерді білуге құштарлығын қалыптастыру.

Осындай үзіліссіз мультимедиялық әдіспен жүргізілген жұмыс істеудің формаларын төмендегідей нақтылаймыз:

- когнитивті дамытуға кіріктірілген білім беру салаларына арналған біріктірілген мультимедиялық презентацияларды пайдалану;

- мультимедиялық ойындарды қолдану арқылы қарапайым математикалық көріністерді қалыптастыруға арналған топтамалар.

- балалардың оқу материалын полисенсорлық (көрнекі және есту) қабылдауын дамытуға бағытталған мультимедиялық ойындарды қолдану;

- ата-аналармен кеңестер, жеке жұмыс жүргізу [9].

Сонымен қатар, балалармен жұмыс жасауда ақпараттық оның ішінде мультимедиялық технологияны қолдануда мына факторларды ескереміз:

- компьютерлік ойын тапсырмалары белгіленген кезеңдер бойынша жүргізіледі. Яғни, көлемі аз ойындарға немесе нәтижелерді кейіннен сақтай отырып, белгілі бір кезеңдерде тапсырманы орындауды қамтитын ойындарға береміз.

- баланың денсаулығын сақтау үшін шарттарды сақтау маңызды. Көру қабілетінің бұзылуының алдын алуға және көрнекі-кеңістіктік қарым-қатынастарды дамытуға бағытталған АКТ ойындарын қолдану арқылы CD -ге міндетті түрде қосу керек.

- мультимедиялық презентацияларды пайдаланып CD жүргізу үшін мультимедиялық проекторды пайдаланамыз. Санитарлық нормаларға сәйкес, экраннан балалар отыратын орындықтарға дейінгі қашықтық 2 - 2,5 метр болуы керек.

Педагогикалық әдебиеттерде мультимедиялық технологияларды қолданудың әртүрлі принциптері ұсынылады. Принциптердің ересек жас тобының оқу процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолданудың негізгі принциптеріне төмендегілерді жатқызамыз;

1) жүйелілік принципі;

2) жас ерекшелік принципі;

3) белсенділік принципі;

4) тиімділік принципі;

5) теория мен практиканың байланыстылығы принципі [10].

Аталған принциптердің ересек жас тобында оқу процесін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды қолданудың жетекші құралы – дыбыстау, анимация, бейне жазба, суреттер, мәтіндер, мазмұнды ойындар немесе ертегі екендігінің дәлелі. Мектепке дейінгі ересек жас балаларының мультимедиялық технологияларды қолдануда, біріншіден, мультимедиялық тапсырмаларды орындауына байланысты балалармен жүргізілетін жүйелі іс-әрекетке, екіншіден, ұйымдастырылған түрлі іс-әрекеттер мен оқу қызметінің мазмұнына, үшіншіден көрген бейнені эмоциялық сезіммен қабылдауына байланысты екені анықталды. Осылардың нәтижесінде балалар көргендері бойынша образға ене отырып, драмалайды, әңгімелейді.

Мультимедиялық технологияларды қолдану арқылы ересек жас балаларының оқу және тәрбие процесін жетілдіруге болады:

- а) тәрбиешілердің мультимедиялық тапсырмаларды түсіндіруі арқылы;
- б) мультимедиялық тапсырманы эмоционалдық әсермен қабылдауға байланысты;
- в) балалардың өзара қарым-қатынасқа тусуі;
- г) балалардың бейнені драмалауы;

Осы аталған мүмкіндіктердің барлығы компьютер, ноутбук, планшет, мобильді телефон (смартфон), микрофон, құлаққап, камера, фотопарат, проектор, интерактивті тақта және т.б. мультимедиялық құралдар арқылы жүзеге асырылады [6].

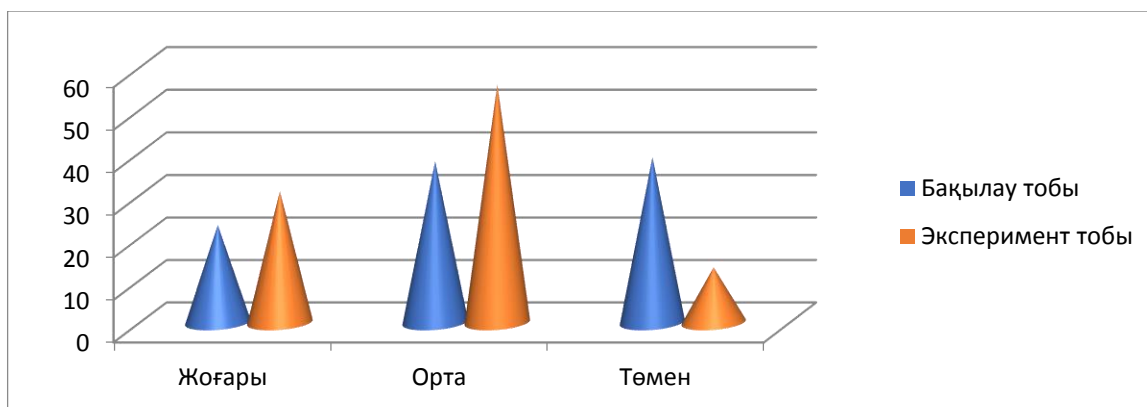
Балабақшада ұйымдастырылатын оқу қызметінің өзіндік ерекшеліктері бар, олар эмоционалды, жарқын, үлкен суреттелген материалды қамтитын, дыбыс пен бейне жазбаларды пайдалана отырып өтуі керек. Осының бәрі бізді мультимедиялық мүмкіндіктері бар компьютерлік технологиямен қамтамасыз етуге көмектеседі.

Мультимедиялық технологиялардың оқу үрдісінде пайдаланудың тиімділігіне талдау жасай отырып, компоненттер жүйесін және оның өлшемдерін төмендегідей қарастырдық:

- эмоционалдық компонент – мультимедиялық тапсырмалардан алған эстетикалық әсерін эмоциялық сезіммен бере білуі;
- интеллектуалдық компонент – мультимедиялық тапсырмалардың мазмұнын, өзінің қиялымен ұштастыра еркін әңгімелеуі;
- еріктік компонент – мультимедиялық тапсырмалардағы күрделі көріністерді шешуде әр түрлі амал-жолдарды іздестіруі.

Осы аталған компоненттер негізінде зерттеу жұмыстары жүргізіліп, нәтижесі шығарылды. Оны төмендегі диаграммадан көрсетеміз (1-сурет)

Оқу процесін жетілдіру эксперименттік топтарда жоғары деңгей 29 пайыз, орта деңгей 51 пайыз, ал төменгі деңгей 10 пайыз көрсеткішке жетті. Ал бақылау топтарында жоғары деңгей 20 пайыз, орта деңгей 33 пайыз, төменгі деңгей 36 пайызды көрсетті. Сөйтіп, зерттеу нәтижелері мектепке дейінгі ұйымдарда оқу процесін жетілдіру мультимедиялық технологияларды жүйелі қолданса тиімді болады деген болжамды қуаттады.



Сурет 1 – Эксперименттік және бақылау топтарының нәтижелерін салыстыру

Нәтиженің талқылануы. Қазіргі уақытта білім берудегі мультимедиялық технологиялар перспективалы бағыттардың бірі. Осындай технологияларды қолданудың табысы білім беру

ұйымдарының материалдық-техникалық базасына және тәрбиеші-педагогтардың біліктілігіне байланысты

Мектепке дейінгі ұйымда оқу процесін мультимедиялық қамтамасыз ету технологиясын жасап, сынақтан өткіздік. «Таным», «Қарым-қатынас», Көркем шығармашылық, «Әлеумет», «Көркем әдебиет», «Қауіпсіздік», «Дене шынықтыру», «Денсаулық» сияқты түрлі білім беру салаларында өз тәжірибемізде мультимедиялық презентацияларды қолданамыз. Біздің жұмысымыздың өнімі – «Мультимедиялық презентациялар жинағы». Біздің мультимедиялық жинағымызда тақырыптар бойынша жіктеуге болатын көптеген презентациялардан тұрады. Олар: «Ойын математикасы», «Ертегілер арқылы саяхат», «Мектепке дейінгі балалардың сөйлеуін дамыту», «Жол жүру ережелері», «Айболит сабақтары», «Мәдениет мінез-құлық» және т.б.

Мультимедиялық презентацияларды қолдану: оқу қызметі кезінде көрсетуге немесе күнделікті өмірде көруге болмайтын немесе қиын өмірлік жағдайларды имитациялау қабілеті бар (мысалы, жануарлардың дыбыстарын шығару; көліктің жұмысы және т.б.); балалардың еріксіз зейінін арттырады, материалды түсіндіру мен бекітудің жаңа әдістерін қолдану арқылы ерікті дамытуға көмектеседі; әртүрлі мультимедиялық эсерлерді қолдану арқылы ұлғаятын оқу мотивациясын арттыруға көмектеседі; мектеп жасына дейінгі балалардың көрнекі-бейнелі ойлауын ескере отырып, қабылдаудың барлық арналары (көрнекі, механикалық, есту, эмоционалдық) қатысатындықтан, материалды жақсы есте сақтауға және меңгеруге ықпал ететін көрнекілікті қамтамасыз етеді;

Біз оқу қызметінде мультимедиялық технологияны қолданудың тағы бір мүмкіндіктері – меңгертілетін материалды бекітуге, диагностикалық тапсырмаларды орындауға арналған электрондық дидактикалық ойындар мен жаттығулардың маңызды орын алатыны байқалды. Сондай-ақ, мультимедиялық құралдарды пайдалану оқытудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Олар: балаларда оқуға деген терең көзқарасты қалыптастырады; мультимедиа оқуға бейімділігін ынталандырады; топтық жұмыс дағдыларын дамытады; оқытудың когнитивтік аспектілерін ынталандырады; психикалық белсенділікті күнделікті компоненттерден босатады; мектеп жасына дейінгі балалардың оқуға деген ынтасын арттырады. Соған орай, зерттеу нәтижесінде тиімді факторларды төмендегідей анықтай алдық:

- презентацияда оқу мен жазуды білмейтін мектеп жасына дейінгі балаларға түсінікті бейнелі ақпарат түрі бар болғандықтан, балалар омеңгерілетін материалды жақсы қабылдайды;

- балалардың компьютерлік және мультимедияның тартымдылығына байланысты оқу қызметіне деген ынтасы артады. Бұндағы қозғалыс, дыбыс, анимация балалардың назарын ұзақ уақыт бойы аударады;

- алынған білім ұзақ уақыт бойы есте сақталады және қысқаша қайталаудан кейін практикалық қолдану үшін қалпына келтіру оңайырақ;

- презентациялар күнделікті өмірде көрінбейтін өмірлік жағдайларды имитациялауға мүмкіндік береді (мысалы, зымыранның немесе спутниктің ұшуы, хризалистің көбелекке айналуы және т.б.).

Мектеп жасына дейінгі балаларды оқытудың дәстүрлі түрлерімен, балабақшаның оқу-тәрбие процесіне мультимедиялық технологияларды енгізу жұмыстарымен салыстырғанда біз бірқатар артықшылықтарды атап өтеміз:

✓ компьютер экранында ақпаратты ойын түрінде көрсету балалардың үлкен қызығушылығын тудырады;

✓ проблемалық тапсырмалар, мадақтау, оларды компьютердің өзі дұрыс шешкенде, балалардың танымдық белсенділігін ынталандырады;

✓ электрондық оқыту құралдарын қолдануды кеңейтуге мүмкіндік береді, өйткені олар ақпаратты дәстүрлі құралдарды пайдаланудан жылдамырақ береді;

✓ мультимедиялық технологияны пайдалана отырып, оқу қызметінде көрсетуге немесе күнделікті өмірде көруге болмайтын немесе қиын өмірлік жағдайларды модельдеуге болады (мысалы, планеталар, күн жүйесі, уақыт);

✓ оқу қызметінің жоғары динамикасы материалды тиімді меңгеруге, балалардың есте сақтауын, қиялын, шығармашылығын дамытуға ықпал етеді [10].

Теориялық талдаулар мен принциптерді басшылыққа ала отырып, мектепке дейінгі білім беру үдерісін жетілдіруде мультимедиалық технологияларды пайдаланудың *шарттарын* төмендегідей анықтадық:

- балалардың шығармашылық дағдыларын дамыту;
- балалардың әлеуметтік өзін-өзі көрсетуі үшін жағдай жасау;
- балалармен тікелей білім беруде уақытты пайдалану тиімділігін арттыру;
- балалармен жұмыстың жайлы психологиялық орта жағдайларын жасау;
- тәрбиеші еңбегінің сипатын өзгерту, оның іс-әрекетінің шығармашылық құрамын күшейту;
- әр түрлі білім беру салалары бойынша мультимедиялық презентациялар, түрлі ойын тапсырмалары мен жаттығулары бар дидактикалық компьютерлік материалдар тізбесін құру.
- мультимедиялық презентацияларды қолдануды күшейту.

Қорытынды. Мектепке дейінгі тәрбиеші іс-әрекетінде мультимедиалық технологияларды қолдану мектепке дейінгі білім беру жүйесіне инновациялық үдерістерді енгізуге, білім беру саласындағы басқарудың барлық деңгейін жақсартуға, қолжетімділік мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік беретінін дәлелдей отырып, ақпараттық ресурстар, компьютерлік дағдыларды дамытуға және шығармашылық қиял мен логикалық ойды арттыруға көмектеседі.

Мультимедиалық технологияларды пайдаланатын оқу қызметі күрделі және дәстүрлі оқытуды біріктіре отырып, мектепке дейінгі ұйымдарда білім беру үдерісін жетілдіруге негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: автореф. ... док. пед. наук. – Алматы, 1994. - 46 с.
2. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании: [учебное пособие] Москва: Изд. центр Академия, 2013.
3. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010.
4. Грин Н.В. Мультимедиа как средство медиа образования при обучении детей // В мире научных открытий. - 2018. - № 3. - С. 26-35.
5. Сабыров Д. Оқу - тәрбие үдерісінде білім беруді ақпараттандыруды қолдану. - Алматы: Мектеп, 2016. - 110 б.
6. Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технологиялар. – Тараз: ТарМУ, 2013. - 208 б.
6. Кеңесбаев С.М. Жоғары педагогикалық білім беруде болашақ мұғалімдерді жаңа ақпараттық технологияны пайдалана білуге даярлаудың педагогикалық негіздері. – Алматы: Мектеп, 2007. – 244 б.
8. Удод И. В. Использование современных мультимедийных технологий в учебном процессе// 2016 (statya-ispolzovanie...uchebnom-processe...)
9. Бартенева Т.П. Значение использования ИКТ в процессе развития дошкольников / Т.П. Бартенева // 2012. (<http://1september.ru/>)
10. Абдраманова Г. Б. Оқу үрдісінде мультимедиа технологияларын қолдану // Молодой ученый. — 2015. — № 7.1 (87.1). — С. 8-9. — URL: <https://moluch.ru/archive/87/16654/>

Referense:

1. Karaev J.A. Aktibisazia posnavatelnoi deiatelnosti yshashixcia v yclovia primeneniya kompiytvernoi texnologii obyshenia: avtoref... dok.ped/nayk.- Almanu, 1994.-46 с.
2. Zaxarova I.G. Informacinnoe texnologii v obrazovanii: [yshebnoe pocobie] Mockva: Izd.centri Akademia, 2013

3. Myxamedshanova C.T., Meldebekova M.T. *Pedagotardun aqparattuu-kommunikazialuq texnologialardu qoldqny boiunsha qusurluqtarun qaluptacnury adictemeci*. Almatu: SHC «Daiur Bacpa», 2010

4. Grin N.V. *Myltimedia kak credctvo media obrasovania pri ovyshenii detei // V mire nayshnux otrutii*.-2018.- 3.- C.26-351.

5. Caburov D. *Oqy-tarbie ydericinde bilim berydi aqparattandurydu qoldany*.- Almanu: Mektep, 2016.- 110 b.

6. Byzaybaqova K.J. *Jana pedagogikaluuq texnologialar*.- Taras: TarMY, 2013.-208 b.

7. Kenecbaev C.M. *Jogaru pedagogikaluuq bilim beryde bolashaq mygalimderdi jana aqparattuuq texnologiana paidalana bilyge daiarlaydun pedagogikaluuq negisderi*.- Almatu: Mektep. 2007.-244 b.

8. Ydod I.V. *Icpolzovanie covremennux myltimedinux texnologii v yshebном processe // 2016 (statya-ispolzovanie...uchebном-processe...)*

9. Barteneva T.P. *Snashenie icpolzovanie IKT v prozecce rasvitia doshkolnikov // T.P. Barteneva // 2012. (<http://1september.ru/>)*

10. Abdramanova G.B. *Oqy yrdicinde myltimedia texnologialarun qoldany // Molodoi yshenui*. — 2015. — № 7.1 (87.1). — С. 8-9. — URL: <https://moluch.ru/archive/87/16654/>

МРНТИ:14.29.29

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.26>

Ибатова Г.Б.,^{1*} Самова А.Қ.¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ, Қазақстан

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗЖАСАМ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларын эксперименталды қалыптастыру жолдары ұсынылған. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру мәселесі маңызды. Біздің зерттеуіміз бойынша қазіргі уақытқа дейін жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларының ерекшеліктері және дамыту жолдарын анықтау мәселесіне жеткілікті түрде назар аударылмағаны айқындалып отыр.

Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы соңғы жылдары тіл кемшіліктерінің ішінен жиі кездесетін және күрделі бұзылыс болып есептеледі. Онда балалардың есту қабілеті және зиятының дамуы қалыпты, алайда сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттері қалыптаспаған болып келеді, атап айтқанда сөз қоры, дыбыстық жағы, грамматикалық құрылымы. Ал грамматикалық құрылымы түсінігіне балалар тілінің сөзжасам, сөзөзгерту, сөйлем құрау дағдылары кіреді. Баланың тіл дамуында ерекше рөлге сөзжасам мен сөзөзгерту ие. Сөзжасам бір жағынан сөздік қорды молайтудың ерекше жолы, яғни тілдің сөздік құрамын толықтыру құралы болса, екінші жағынан тілдің морфологиялық жүйесінің құрама бөлігі болып табылады, себебі сөзжасам морфемалардың түрлі тәсілдермен қосылуы арқылы жасалады. Аталған балаларда сөзжасам дағдылары жетілмеген болып келеді. Ол өз кезегінде балалардың байланыстырып сөйлеуіне, еркін түрде сөз арқылы қарым-қатынасқа түсуіне, әлеуметтенуіне кедергі жасайды.

Ол дағдыларды арнайы логопедиялық жұмыста дамытып, жетілдірумен айналысу аса маңызды. Сондықтан, біз мақаламызда ғылыми зерттеуіміздің бір бөлігі – жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам білік, дағдыларын қалыптастыру жолдарын ұсынып отырмыз.

Түйін сөздер: жалпы сөйлеу тілінің дамымауы, логопедиялық педагогикалық жұмыс, сөзжасам білік пен дағдылары, сөз түбірі, туынды сөз.

Ибатова Г.Б.,¹ Сатова А.Қ.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Республика Казахстан, Алматы

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ

Аннотация

В статье рассматриваются данные экспериментальных исследований эффективности путей формирования навыков словообразования у дошкольников с общим недоразвитием речи. Проблема формирования у дошкольников с общим недоразвитием речи навыков словообразования является очень важной. По нашим наблюдениям, до настоящего времени недостаточно исследований, касающихся особенностей и путей формирования навыков словообразования у дошкольников с общим недоразвитием речи.

В целом общее недоразвитие речи является одной из самых распространенных и серьезных нарушений речи в последние годы. При нормальном развитии слуха и интеллекта у детей не сформированы все компоненты речи, в частности словарный запас, звуковой, грамматический строй. Понятие грамматического строя включает в себя языковые навыки детей словообразования, словоизменения, построения предложений. У этих детей несовершенные навыки словообразования. Это, в свою очередь, мешает детям свободному речевому общению и социализации. Особую роль в развитии речи детей играет словообразование или словотворчество. Словообразование представляет собой, особый путь обогащения словаря, одно из основных средств пополнения словарного состава языка, а также оно является составной частью морфологической системы языка, так как словообразование происходит путём соединения, комбинирования морфем.

Важно развивать и совершенствовать эти навыки в специальной логопедической работе. Поэтому, в нашей статье мы представляем часть нашего исследования – пути формирования словообразовательных навыков у дошкольников с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, логопедическая педагогическая работа, словообразовательные навыки, корень слова, производное слово.

Ibatova G.B.,¹ Satova A.K.¹

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

WAYS OF FORMING WORD-FORMATION SKILLS IN PRESCHOOLERS WITH GENERAL UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH

Abstract

The article discusses the data of experimental studies of the effectiveness of ways to form word formation skills in preschoolers with general speech underdevelopment. The problem of the formation of word formation skills in preschoolers with general underdevelopment of speech is very important. According to our observations, there is still insufficient research concerning the features and ways of forming word formation skills in preschoolers with general speech underdevelopment.

In general, the general underdevelopment of speech is one of the most common and serious speech disorders in recent years. With the normal development of hearing and intelligence, children do not have all the components of speech, in particular vocabulary, sound, grammatical structure. The concept of grammatical structure includes the language skills of children of word formation, inflection, sentence construction. These children have imperfect word formation skills. This, in turn, prevents children from free speech communication and socialization. Word formation or word-making plays a special role in

the development of children's speech. Word formation is a special way of enriching the dictionary, one of the main means of replenishing the vocabulary of the language, and it is also an integral part of the morphological system of the language, since word formation occurs by combining morphemes.

It is important to develop and improve these skills in special speech therapy work. Therefore, in our article we present a part of our research - ways of forming the word-formation skills of preschoolers with general speech underdevelopment.

Keywords: general underdevelopment of speech, speech therapy pedagogical work, word-building skills, word root, derived word.

Кіріспе. Адамның дамуының ең маңызды сипаты – сөйлеу тілінің негізгі қасиеттерінің бірі ретінде қалыптасуы. Сөйлеу тілінің дамуы бала өмірінің алғашқы күндерінен бастап, оның даму ерекшеліктеріне сәйкес, міндеттерді бірте-бірте күрделендіріп отыру өте маңызды. Бірақ баланы дұрыс тәрбиелеу, оның сөйлеу тілін әлеуметтенудің маңызды факторы ретінде қалыптастыру үшін оның даму процесінде баламен болатын процестерді түйсінуге қажет. Егер балада сөйлеу тілінің дамуында проблемалар болса, оны ерте кезеңде анықтау өте маңызды. Сөйлеу тілі тек қарым-қатынас құралы емес, ол ойлауды дамыту және жаңа білім мен дағдыларды меңгеру тәсілдері болып табылады.

Бала дүниеге дайын, дамыған тілмен келмейді, бала тілі оның қоғамдағы өмірі барысында қалыптасады. Тілдің қалыпты жағдайда дамуында мектеп жасына дейінгі балалар жеті-сегіз жасқа жеткенде сөзжасау ережелерін меңгереді, оларда өз кезегінде сөзден морфемаларды ажырату икемі дамиды. Сөз тасқынында баланың морфемаларды ажырату процесі сөз таптарының жетілуімен өзара байланысты А. Н. Гвоздев [1].

Сөзжасам мәселелері көптеген жылдар бойы ғалымдардың қызығушылығын тудырды. Онтогенезде тілдің сөзжасамдық жүйесінің қалыптасуының негізгі заңдылықтарын, реттілігі мен кезеңдерін ресейлік ғалымдар В.В. Виноградов, Г.О. Винокур, Е.С. Кубрякова, А.А. Леонтьев, А.Г. Арушанова [2], Е.Н. Негневицкая, Ф.А. Сохин, А.Г. Тамбовцева, Т.Н. Ушакова, С.Н.Цейтлин, К.И. Чуковский, А.М. Шахнарович [3], Т.В.Туманова [4], Д.Б. Эльконин және отандық Т.Т.Аяпова [5], Ж.Т.Тасжүрекова, Қ.Қ. Өмірбекова, А.Д.Сейсенова, Г.Б. Ибатова [6] т. б. атаған. Сөзжасамға аса назар аударудың маңыздылығы оның бала тілінің және тіл арқылы қарым қатынас жасауының дамуында ерекше рөл атқарумен қатар, грамматикалық жүйені меңгерудің, жазбаша сөйлеу тілінің қалыптасуының алғышарттары болып табылады.

Сөзжасам процесі бала тілі дамуының әрбір кезеңінде сөздік қордың дамуымен байланысты жүреді. Лексикалық және сөзжасамдық деңгейлер қалыпты баланың екі жарым жасынан жеті жасқа дейін динамикалық өзара әрекеттес, әрбір жас кезеңдері жетекші болады. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілді меңгеру процесінде жетекші болатыны лексикалық деңгей, кейін бұл рөлді сөзжасамдық деңгей иеленеді.

Балалар тілінің дамуында ерекше рөлге сөзжасамның ие болуының бірнеше себептері бар. Сөзжасам сөздік қорды молайтудың ерекше жолы, сонымен қоса тілдің морфологиялық құрылымының құрама бөлігі болып табылады, себебі, сөзжасам морфемалардың қосылуы арқылы іске асырылады. Сөздің жасалу процесінде туынды сөз пайда болады, яғни баланың сөздік қоры жаңа сөзбен молайды, таным процестері дамиды, бала құрдастарымен, ересектермен ерікті түрде қарым қатынасқа түседі, әлеуметтенеді.

Жаңа сөзді жасау процестерін төмендегідей қарастыруға болады:

1. аналогия бойынша, туынды сөз лексикалық үлгіге сай жасалады;
2. корреляциялық, оның негізінде туынды сөз жасаудың қарапайым ережелерін білу мен қолдануға сүйенетін күрделі аналогия жатыр;
3. дефиниционды. Затты немесе құбылысты айтпас бұрын, ол туралы айту, белгілі қасиеттер мен сапаны қосып айту (Е.С.Кубрякова бойынша).

Олардың алғашқысы (бойынша) - сөзжасам қатар моделін білумен, екіншісі (корреляциялық) – жүйелі түрдегі сөзжасам корреляциясын білумен, үшіншісі (дефиниционды) – затты сипаттамудан оның атау моделін білумен қамтамасыз етіледі.

С.Н.Цейтлиннің пікірінше, деривациялық процестерді сипаттайтын үлгі ретінде балалардың инновацияларын (жанашылдықтарын) алуға болады. Ол – бала күнделікті сөйлеуінде қолданбайтын, алайда бір жауабында көрініс тапқан кез келген сөзі. Автор инновациялардың төмендегідей типтерін көрсетіп отыр:

- сөзжасаушы;
- формажасаушы (морфологиялық);
- лексикалық- семантикалық;
- синтаксистік;
- ересектің сөздерінің түрлі модификациялары.

Бала тіліндегі инновацияларды кеңінен таралу себебі С.Н.Цейтлин [7], бала тілді меңгеру ерекшеліктеріне, бұл процестің күрделілігі мен көп сатылылығына байланысты дейді. Себебі бұл процесс тіл механизмінің күрделілігімен және баланың тіл операцияларының ерекшеліктерімен негізделген. Балада жаңа сөздердің пайда болу себебін автор, «тіл жүйесінің қысымы» және оның салдарынан баланың меңгерілетін тіл жүйесінің ережелеріне еріп кетуінен көреді. Бұл ережелерге сәйкес балалар тіл белгісінің мәні мен формасы арасында нақты симметриялық қатынастарды орнатуға тырысады.

Алайда, жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балаларда бұл дағдылары қалыптаспаған болып келеді.

Біздің зерттеу тақырыбымыз мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жолдары болғандықтан, аталған тіл кемшілігіне анықтама беріп кетейік. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы – ол есту қабілеті және зиятының дамуы қалыпты, бірақ сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттері, атап айтқанда дыбыстық жағы, грамматикалық жағы (сөзжасам, сөзөзгерту, сөйлем құрау дағдылары) қалыптаспағандығы. Мақалада біз осы дағдыларды әртүрлі тиімді ойындар мен әдістері арқылы қалыптастыру жолдарын ұсынып отырмыз.

Зерттеу материалдары және әдістері. Біздің зерттеуіміздің әдіснамалық негіздері болып жалпы және арнайы педагогиканың, лингвистиканың концепциялары болып табылады: онтогенезде сөйлеу тілінің қалыптасу заңдылықтары, жалпы сөйлеу тілі дамымауының құрылымы мен белгілері жөніндегі заманауи көзқарастар.

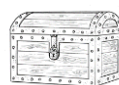
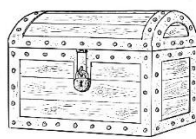
Мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасамына аса назар аударудың маңыздылығы, оның бала тілінің және тіл арқылы қарым- қатынас жасауының дамуында ерекше рөл атқарумен қатар, грамматикалық жүйені меңгерудің, жазбаша сөйлеу тілі қалыптасуының алғышарттары болып табылады. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауы соңғы жылдары тіл кемшіліктерінің ішінен жиі кездесетін және күрделі бұзылыс болып есептеледі [8]. Жалпы сөйлеу тілінің дамымауында мектеп жасына дейінгі балаларда есту қабілеті және зиятының дамуы қалыпты, алайда сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттері қалыптаспаған болып келеді, атап айтқанда сөз қоры, дыбыстық жағы, грамматикалық құрылымы. Грамматикалық құрылымы түсінігіне сөйлеу тілінің сөзжасам, сөзөзгерту, сөйлем құрау дағдылары кіреді. Аталған тіл кемшілігінде балаларда сөзжасам дағдылары жетілмеген болып келеді. Ол өз кезегінде балалардың байланыстырып сөйлеуіне, еркін түрде тілі қалыпты дамыған құрдастарымен, ересектермен сөз арқылы қарым- қатынасқа түсуіне, әлеуметтенуіне кедергі жасайды [9]. Сол себепті ондай дағдыларды арнайы логопедиялық жұмыста дамытып, жетілдірумен айналысу өзекті.

Жоғарыда айтылғандай, мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру мәселесі маңызды. Қазіргі уақытқа дейін жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларының ерекшеліктері және дамыту жолдарын анықтау мәселесіне жеткілікті түрде назар аударылмағанын байқадық.

Сондықтан, біздің зерттеу жұмысымыз жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыруға арналған көрнекілік-графикалық әдіс-тәсілдерді жүйелеп, тәжірибе жүзінде тексеріп, тиімділігін анықтауға бағытталды.

Қалыптастырушылық оқыту барысында мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам түсініктерін, білік пен дағдыларын қалыптастыру үшін төмендегі көрнекілік-графикалық белгілер жүйесі мен әдістер қолданылды:

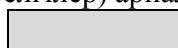
1. Заттың көлемінің белгісі (зат есімдерді кішірейткіш мән беретін жұрнақтармен өзгерту және ажырату үшін).



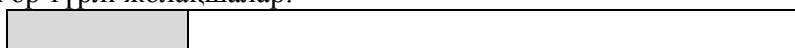
сандық

сандықша

2. Сөз негізі және жаңадан жасалған сөздердің ұзындығының айырмашылығын белгілеуге (тірек-белгілер) арналған ұзындығы әр түрлі жолақшалар.



етік
жұмыс



етікші
жұмысшы

3. Графикалық белгісі-боялған ұзындығы әр түрлі жолақшалар. Аталған белгілер балаға сөз негізі мен жаңадан жасалған сөздің жалпы (түбірін) бөлігін көрнекі түрде бөліп белгілеу үшін қолданылды.



орман

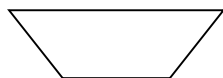


орманшы

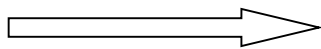
4. Іс-әрекетті орындаушы адамның белгісі. Аталмыш белгі іс-әрекетті орындаған адамның атауын айту үшін қолданылады (етікші, сылақшы, егінші, түйеші, жылқышы т.б.).



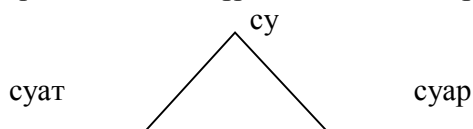
5. «Салғыш» ыдыс белгісі. Ыдыстардың атауын жаңа сөздермен атағанда қолданылады (қант сал-ғыш, нан сал-ғыш, май сал-ғыш, тұз сал-ғыш).



6. Кез келген әрекетті (би-биле, бас-баспа, тас-таста, ал-алма) белгілеуге арналған белгі. Осы белгі жалпы сөйлеу тілінің дамымауында логопедиялық әсер студия дәстүрлі әдістемесінен алынған.



7. Үйретілген бірнеше сөзден құралған сөзжасам ұясын талдауға арналған сызба.



8. Сөзжасам ұясын нақты талдау сызбасы.

Сызба түрінде бейнеленген сөзжасам «ағашы» алғашқы демонстрация кезінде және бір сөзжасамдық ұядағы түбірлес сөздердің арасындағы ұқсастықты түсінуін бекіту үшін қолданылды.

Оқулық

Оқу

оқыма



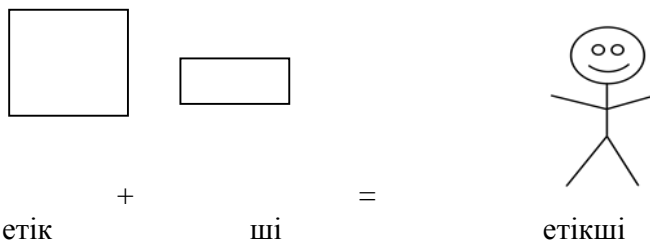
оқушы

оқыған

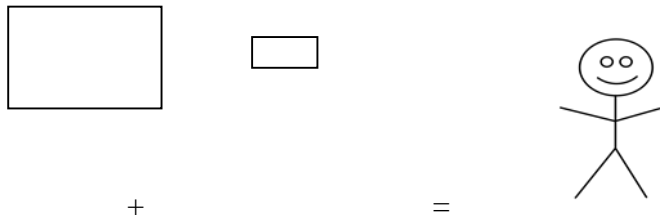
оқытушы

9. Күрделілік деңгейі әр түрлі көрнекілік-графикалық сөзжасамдық теңдеулер. Олар жаңа сөздің құрылымы мен оның жасалу тәсілін демонстрациялайды. Аталған сөзжасам теңдеулерін қолдану сөздің морфемдік құрамында бағдарлау және сөздің формантты бөліктерін бөлу дағдыларын бекітуге мүмкіндік береді. Бір сөзжасамдық модель бойынша құралған теңдеуді қолдану тапсырманың типіне байланысты өзгертілуі мүмкін. Мысалы:

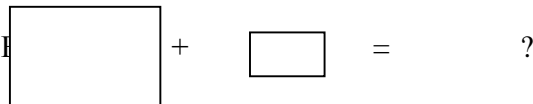
а) теңдеудің негізгі моделі, оның мынандай құрамы белгілі:



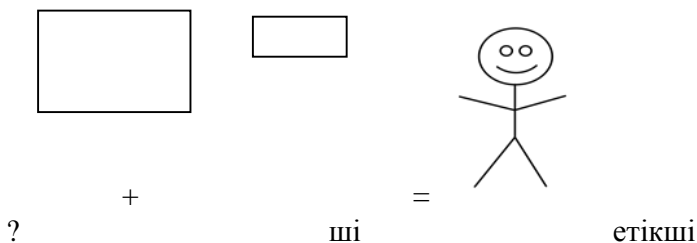
ә) теңдеудің трансформалды моделі. Онда сөздің белгісіз аффиксін белгілеу керек:



б) теңдеудің трансформалды моделі. Онда әрекет жасаушының белгісіз атауын белгілеу керек:



в) теңдеудің трансформалды моделі. Онда сөздің белгісіз түбір бөлігін белгілеу (табу) қажет.



Зерттеу нәтижелері және талқылануы. Сөзжасам түсініктерін, білік пен дағдыларын қалыптастыру үрдісінде қолданатын көрнекілік-графикалық белгілер жүйесімен қатар, ЖСТД балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жұмысында қолданылатын тапсырмалар ретінде әдістемелік ойындар құрастырылды. Ойын тапсырмаларды құру барысында біз балалардың жас ерекшеліктеріне, сөйлеу мүмкіндіктеріне, тапсырмаларды қалай түсінетініне, белсенді және енжар сөз қорының қалпына назар аудардық; осы мақсатта төрт тапсырма бойынша суреттер ұсынылды. Тапсырмалар ауызша және көрнекілік арқылы берілді.

1 тапсырма

Ойын «Мұқият бол».

Мақсаты: Зат есімнің *-ша, -ше, -шік* кішірейткіш мән беретін жұрнақтарын қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Нұсқау: Мұнда екі дөңгелек берілген. Біреуі кіші, екіншісі үлкен. Осы үлкен дөңгелекке үлкен заттарды, кіші дөңгелекке кіші заттарды атып қойып шық.

Балаға ұсынатын заттық суреттер (сөздер): көрпе, жалау, қап, үй, кеуде, қобди.

2 тапсырма

Мақсаты: Зат есімнен кәсіп иесінің атауын білдіретін – *ші, -шы* жұрнақтарын қолдану дағдыларын қалыптастыру.

Нұсқау: Мұнда екі пойыз бар. Біреуі ұзын, екіншісі қысқа. Осы пойыздардың біріне ұзын сөзді, екіншісіне қысқа сөзді қойып атап бер.

Балаға ұсынатын заттық суреттер (сөздер): етікші, домбарашы, биші, қойшы, тігінші, сиыршы.

3 тапсырма

Мақсаты: Түбірлес сөзжасам дағдысын қалыптастыру.

Нұсқау: Мұнда бес түйе бар. Біреуі - *лық* болса, екіншісі - *шек*, үшіншісі –*шең*, төртіншісі-*ке*, бесінші түйе- *шік*. Берілген сөзді осы түйелердегі сөздерге қосып айт.

Балаға ұсынатын заттық суреттер (сөздер): іні, бала, шеше, күрке, сөз, май.

4 тапсырма

Мақсаты: Зат есімнен сын есім жасау дағдысын қалыптастыру.

Нұсқау: Мен саған сөздер айтамын. Сен сол сөздерге –*дай, -дей, -тай, -тей* қосып айт.

Балаға ұсынатын заттық суреттер (сөздер): гүл, тас, мұз, көбелек, тау, асық

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жолдарының бірі ретінде көрнекілік-графикалық белгілер жүйесімен қатар, дидактикалық ойындар құрастырылды және балалардың оны орындау ерекшеліктері анықталды.

Онда «Мұқият бол», «Сөзді қалай жасадық?», «Мен айтамын, сен жалға», «Қосып айт» ойындары қолданылды. Бұл ойындардың мақсаты: балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру.

Сипаттамасы: бірінші ойын бойынша, балаларға екі қоржын беріледі. Біреуі кіші, екіншісі үлкен. Сонымен қоса, заттық суреттер ұсынылады. Балаларға заттық суреттердің кішісі кіші қоржынға, ал үлкенін үлкен қоржынға қою ұсынылады. Суреттерді қоржынға қойып болған соң, оларды атап беруі талап етіледі. Мысалы: Үлкен қоржынға қойған суреттерді атап шықшы! «Үлкен қоржында - көрпе, жалау, қалақ т.с.с» жауап берді. Ал енді, кіші қоржындағы заттарды аташы: көрпеше, жалауша, күрекше т.с.с.

Тапсырманы орындау барысында балаларға *-ша, -ше, -шік* жұрнақтары арқылы сөздердің кішірейтілген реңк мәні туатындығы жайлы түсіндіріледі. Сонымен қоса, ол сөздердің екі бөліктен тұратындығы көрсетіліп, түсіндіріледі.

Келесі ойын «Сөзді қалай жасадық?». Мақсаты: сөзжасам дағдыларын қалыптастыру. Бұл ойынның барысында балаларға мамандық және кәсіп иелерінің суреттері мен заттық суреттер беріледі. Осы суреттерді сәйкестендіре отырып, бала сөзді атайды. Сөздің құрамдық бөліктерін ажыратып, қанша бөліктен тұратындығы мен жұрнақтар арқылы сөздің өзгергендігі жайлы түсіндіріледі. Түсіндірілген мағлұмат бойынша балалар тапсырманы өз бетімен орындайды.

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жұмысы барысында біздің анықтағанамыз:

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда зат есімдерден етістік тұлғаларын жасау дағдылары қалыптасқан кішірейткіш мән беретін жұрнақтардың көмегімен жасалған зат есімдерді қолдану балалардың көпшілігінде қалыптасты: *кітап – кітапша; қап – қапша, үй – үйшік, кілем-кілемше, таяқ-таяқша*. Жинақтық сан есімдерді –*еу* жұрнағы арқылы жасауы дамыған: *бір – біреу, екі – екеу, төрт – төртеу, бес – бесеу*; қатыстық сын есімдердің жасалуы: *суы жоқ жер – сусыз жер, қатыстық сын есімдердің жасалуы: мереке – мерекелік, мемлекет – мемлекеттік, жыл – жылдық; қатыстық сын есімдердің жасалуы: тоғайы көп жер – тоғайлы жер, күші көп бала –*

күшті бала; зат есімнен сын есім жасауы қалыптасты: көк-көгілдір, су-суық, қыс-қыстық, жаз-жаздық т.б.

Етістіктерді, мамандық атауларынан сөзжасауда бәрін дұрыс орындады, бірақ күнделікті естімейтін сөзден жаңа сөз жасауда (комбайншы) немесе спорт түрі бойынша спортшылар атауын (жүзгіш, футболшы) білдіретін зат есімдерді қолдануда бір ғана балада қателер байқалды. Балалардың сөздік қорында біріккен сөздерден жаңа сөзжасауы қалыптасты (күрке+тауық, қол+хат, алты+бақан, тас+бақа). Мамандық атауларын білдіретін зат есімдерді және күрделі сын есімдерді жасауға берілген тапсырмаларды балалар мүдірмей орындады.

Алайда, кейбір балаларда сөзжасам дағдылары қалыптаспаған жағдай бір балада кездесті: – *ші, -шы,- дай, - дей* жұрнақтарын дұрыс қолдана алмағандар (әлдидей -*әлдидай, әжемдей-әжемдай, әкемдей-әкемдай*).

Бір бала зат есімдерден зат есімді кішірейткіш жұрнақтарымен жасауында *Әмір* үй- (үйшік) *бесетка*, *жұлдыз*- (жұлдызша) *жұлдызшы*, *кішкентай жұлдыз*, *көрпе*- (көрпеше) *кішкентай көрпеше* деп өзгертіп айтты.

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасамы қалыптаспауының негізгі механизмі – фонемаларды ажыратуының бұзылуы, ол өз кезегінде есту және сөздердің кинестетикалық бейнесінің анықсыздығы салдарынан сөзжасаушы формаларды ажыратудағы қиындықтарға әкеп соғады. Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасамының жетілмеуін жоюға арналған логопедиялық жұмыс онтогенездегі психологиялық функциялар мен процестердің пайда болуына сәйкес белгілі кезектілікпен іске асырылады [10]. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалар көптеген сөздердің мағынасын түсініп; олардың енжар сөздік қоры қалыптыға жақын болды. Олар сөздерді экспрессивті сөйлеу тілінде қолданып, сөздік қорын жандандыру үлкен жетістіктерге қол жеткізді. Сөзжасам жүйесі едәуір қалыптасқан болып шықты, ол сөзжасамның қалыптыға жуық жағдайларын көрсетеді. Балаларда синонимдер мен антонимдерді, қатыстық сын есімдерді, абстрактілі мағынаға ие сөздерді, кейбір жалпылама сөздерді таңдауы жақсарды.

Біз жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың көрнекілік-графикалық белгілер жүйесімен қатар, тапсырмалар ретінде әдістемелік ойындар арқылы сөзжасам дағдыларын дамытуда жақсы қарқынмен, тілдің морфологиялық жүйесінің үйлесімдігіне, сөйлеу тілі дамуының жалпы бейнесінің жақсарғанын аңғардық.

Балалардың дұрыс жауаптарының көптеген санын етістіктерден етістік, сан есімнен сан есім, зат есімнен сын есім, сын есімнен зат есім сияқты жаңа сөз жасауға берілген тапсырмаларды орындау деңгейлерінен көз жеткіздік.

Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың сөзжасам түсініктерін, білік пен дағдыларын қалыптастыру үшін көрнекілік-графикалық белгілер жүйесімен қатар, әдістемелік тапсырма ойындарды қолдануда балаларда төмендегідей өзгерістер байқалды:

- сөзжасамның жеке элементтері және сөзжасам дағдыларының жалпы деңгейі айтарлықтай жоғарылады және қалыптыға жуық болды;
- балалардың сөзжасам процестерінде қиындық байқалмады;
- өз бетімен сөзжасау біліктері дамығандығы;
- сөзжасау біліктерін басқа жағдайда қолдану мен шығармашылық элементтерін қосу біліктері ойын әрекетінде тиімді дамығандығы.

Қорытынды. Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаларда сөзжасам дағдылары жетілмеген болғандықтан олардың байланыстырып сөйлеуі, еркін түрде сөз арқылы қарым-қатынасқа түсуі, әлеуметтенуі кедергіге ұшырайды. Аталған балаларда сөзжасам дағдыларын арнайы логопедиялық жұмыста дамытып, жетілдірумен айналысу аса маңызды. Сондықтан, біз сөзжасам дағдыларын қалыптастыруға арнап құрастырған көрнекілік-графикалық белгілер жүйесі мен ойын тәсілдерін қалыптастырушылық оқыту барысында қолдану нәтижесінде құрастырылған жүйенің тиімділігін байқадық.

Мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалардың тілдің сөзжасам заңдылықтарын меңгеруге бағытталған түзету жұмысы уақытылы жүргізілетін болса және біз ұсынған әдістемелер мен ойындарды дұрыс қолданатын болса, өз кезегінде жазбаша сөйлеу

тілінің бұзылыстарын алдын алуға, ана тілі пәнінен мектеп бағдарламасын тиімді меңгеруге септігін тигізеді.

Сонымен қоса, сөзжасам дағдыларының бұзылыстарын түзету процесінде арнайы мамандар қателерін түзетумен ғана шектелмей, баланың сөзжасамды толыққанды меңгеруіне жағдайлар жасауы керек. Алдымен сөзжасамдық құралдар жүйесін (категория, формалары, тәсілдері) тіл ұстарту ойындары негізінде, сөз шығармашылығын дамыту, сөз арқылы құрдастарымен, ересектермен қарым-қатынас жасауы т.б.

Арнайы мекемелердегі логопед мамандар, тәрбиешілер және ата-аналар мектеп жасына дейінгі жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалармен жұмыста біз ұсынған сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жолдарын қолданатын болса, балалардың сөйлеу тілі дамып, сөздік қоры молайып, байланыстырып сөйлеуі жетіледі және әлеуметтенуіне септігі тиеді деп сенеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. – СПб., 2007.
2. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: формирование грамматического строя речи: методическое пособие для воспитателей. – 2-е изд., испр. и доп. – м.: мозаика-синтез, 2005.- 296 с.
3. Шахнарович А.М. Проблемы формирования языковой способности //В кн.: Человеческий фактор в языке: язык и порождение речи. – м.: наука, 1991.- с. 185-220.
4. Туманова Т.В. К проблеме развития процессов словообразования у младших школьников с ОНР.// «Дефектология» №5, 2004. С.41.
5. Аяпова Т.Т. Сөйлеу онтогенезі. – Алматы: Раритет, 2003. – 280 б.
6. Тасжурекова Ж.Т., Сейсенова А.Д., Ибатова Г.Б., Оспанова А.С. Сөйлеу тілі онтогенезі барысында ана тілінің тілдік жүйесінің қалыптасу ерекшеліктері: Әдістемелік ұсынымдар/Ж.Т.Тасжурекова, А.Д.Сейсенова, Г.Б.Ибатова, А.С. Оспанова. -Алматы.: 2020. - 98б.
7. Цейтлин С.Н. Речь ребенка: стремление к идеалу//Проблемы онтолингвистики–2018 [Текст]: материалы ежегодной международной научной конференции (Санкт-Петербург, 20-23 марта 2018 года) / Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена, лаборатория детской речи, кафедра языкового и литературного образования ребенка, Межвузовский центр билингвального и поликультурного образования – Иваново, 2018 – С. 11-15
8. Өмірбекова. Қ.Қ. Сөйлеу тілі жалпы дамымауының 4 деңгейіндегі түзету жұмысы: Әдістемелік құрал / Қ.Қ. Өмірбекова. –Алматы.: Дайыр, -2014. -96б.
9. Ибатова Г.Б. Сөйлеу тілі жалпы дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың сөзжасам дағдыларын қалыптастыру жұмысы/ Г.Б.Ибатова // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика сериясы: –2020. -№ 2. 326-331б.
10. Ibatova, G., Makhmetova, A. The importance of game technology in developing the word formation skills of children with preschool speech disorder//International Journal of Special Education and Information Technologies, 2021. 1016-1028.

References

1. Gvozdev A.N. Voprosy izucheniya detskoj rechi. – SPb., 2007.
2. Arushanova A.G. Rech' i rechevoe obshchenie detej: formirovanie grammaticheskogo stroya rechi: metodicheskoe posobie dlya vospitatelej. – 2-e izd., ispr. i dop. – m.: mozaika-sintez, 2005.- 296 s.
3. SHahnarovich A.M. Problemy formirovaniya yazykovoj sposobnosti //V kn.: CHelovecheskij faktor v yazyke: yazyk i porozhdenie rechi. – m.: nauka, 1991.- s. 185-220.
4. Tumanova T.V. K probleme razvitiya processov slovoobrazovaniya u mladshih shkol'nikov s ONR.// «Defektologiya» 2004 №5. S.41.
5. Ayapova T.T. Sojleu ontogenezi. – Almaty: Raritet, 2003. – 280 b.
6. Tashhurekova ZH.T., Sejsenova A.D., Ibatova G.B., Ospanova A.S. Sojleu tili ontogenezi barysynda ana tilinin tildik zhyjesinin kalyptasu erekshelikteri: Adistemelik ysynymdar/ ZH.T.Tashhurekova, A.D.Sejsenova, G.B.Ibatova, A.S. Ospanova. -Almaty.: 2020. -98b.

7. Cejtin S.N. *Rech' rebenka: stremlenie k idealu//Problemy ontolingvistiki–2018 [Tekst]: materialy ezhegodnoj mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii (Sankt-Peterburg, 20-23 marta 2018 goda) / Rossijskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet im. A. I. Gercena, laboratoriya detskoj rechi, kafedra yazykovogo i literaturnogo obrazovaniya rebenka, Mezhvuzovskij centr bilingval'nogo i polikul'turnogo obrazovaniya – Ivanovo, 2018 – S. 11-15*

8. Omirbekova Қ.Қ. *Sojleu tili zhalpy damymaunyn 4 dengejindegi tyzetu zhymysy: Adistemelik kyral / Қ.Қ. Omirbekova. –Almaty.: Dajyr, -2014. -96b.*

9. Ibatova G.B. *Sojleu tili zhalpy damymagan mektepke dejingi zhastagy balalardyn sozhasam dagdylaryn kalypastyru adistemesi // Abaj atyndagy Қаз YPU Habarshysy «Pedagogika» seriyasy 2020 №2 (66)*

10. Ibatova, G., Makhmetova, A. *The importance of game technology in developing the word formation skills of children with preschool speech disorder//International Journal of Special Education and Information Technologies, 2021. 1016-1028.*

УДК 373.31
МРНТИ 14.25.09

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.27>

Агеева Л.Е.,^{1*} Агранович Е.Н.¹

¹Казахский национальный женский педагогический университет
г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье рассматривается актуальный вопрос в современном образовании – взаимодействие участников педагогического процесса в условиях дистанционного образования, при организации которого предполагается четкая постановка цели и задач обучения, тщательное планирование деятельности, использование необходимых учебных материалов, обеспечивающих обратную связь между обучаемыми и педагогами и предоставляющих возможность группового, парного и индивидуального обучения. Авторами уточняются понятия «дистанционное обучение», «дистанционная технология обучения». Представлены результаты опроса, определения готовности родителей учащихся начальной школы взаимодействовать с педагогами в рамках реализации дистанционного обучению. Дана характеристика трем группам обучающихся в зависимости от характера отношения к учебной деятельности. Отмечены трудности, возникающие в семье, у педагогов в условиях дистанционного обучения и даны рекомендации по реализации успешного процесса обучения младших школьников.

Ключевые слова: дистанционное образование, дистанционная технология обучения, начальная школа, взаимодействие школы и семьи.

Агеева Л.Е.,¹ Агранович Е.Н.¹

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ. Қазақстан

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі білім берудің өзекті мәселелері қарастырылды – қашықтықтан оқыту жағдайында педагогикалық үдеріске қатысушылардың өзара байланысы, оны ұйымдастыру барысында оқытудың міндеттері мен мақсаттарын нақтылау, іс-әрекетті мұқият жоспарлау, білім

алушылар мен педагог арасындағы кері байланысты қамтамасыз ететін, топтық, жұптық және жеке оқуға мүмкіндік беретін қажетті оқу материалдарын пайдалану көзделеді. Авторлар «қашықтықтан оқыту», «қашықтықтан оқыту технологиясы» ұғымдарын нақтылайды. Қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру аясында бастауыш мектеп оқушыларының ата-аналары мен мұғалімдердің әрекеттесуге дайындығын анықтайтын сауалнама нәтижелері ұсынылған. Оқу әрекеттік қатынастың сипатына қарай білім алушылардың үш тобына сипаттама берілді. Қашықтықтан оқыту жағдайындағы педагогтарда және отбасында туындайтын қиындықтар атап өтілді, сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларын табысты оқыту үдерісін жүзеге асыру бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: қашықтықтан білім беру, қашықтықтан оқыту технологиясы, бастауыш мектеп, мектеп пен отбасының өзара ынтымақтастығы.

Ageyeva L.Ye.,¹ Agranovich Ye.N.¹

¹Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS OF ORGANIZING DISTANCE LEARNING IN PRIMARY SCHOOL

Abstract

The article deals with the topical issue in modern education is the interaction of participants of pedagogical process in distance education, the organization which assumes a clear statement of tasks and learning goals, careful planning, the use of appropriate educational materials, providing feedback between trainers and teachers and providing opportunities for group, paired and individual learning. The authors clarify the concepts of "distance learning", "distance learning technology". The article presents the results of a survey to determine the readiness of parents of primary school students to interact with teachers in the implementation of distance learning. The characteristic is given to three groups of students depending on the nature of their attitude to educational activities. The difficulties that arise in the family and among teachers in the context of distance learning are noted. Recommendations for the implementation of a successful learning process for primary school students are given.

Keywords: distance education, distance learning technology, primary school, interaction between school and family.

Введение. В условиях угрозы распространения коронавирусной инфекции решением МОН РК школы страны переведены на дистанционное образование [1]. В связи с введением карантинных мер в системе образования встает актуальный вопрос эффективности процесса обучения и повышения уровня учебных достижений учащихся в условиях дистанционного образования. Успех каждого ученика коренным образом зависит от того, насколько продуктивно и рационально организовано именно начальное образование в данных условиях. Это та ступень, на которой формируются мотивация и познавательный интерес, критическое и креативное мышление, коммуникативные и другие навыки, составляющие базовые компетенции младших школьников.

Методические рекомендации по организации дистанционного обучения, утвержденными МОН РК, представили механизм реализации обучения на основе дистанционной технологии, использование формата телеуроков, проведение занятий через интернет-платформы, передачу учебных материалов через Казпочту при отсутствии связи, интернета. Было принято решение осуществлять так же blended-обучение (гибридное, смешанное). Специальная подготовка учителей начальной школы по организации образовательного процесса по дистанционной технологии в столь короткие сроки была реализована через инструктивные совещания, рекомендации, инструкции и кратковременные курсы повышения квалификации. При этом консультации родителей прошли в рамках онлайн-собраний и индивидуальных бесед через электронную почту, WhatsApp, Aitu-чат, интерактивные платформы Zoom, Microsoft Teams и др. Рефлексия результатов выполнения классных работ и домашних заданий учащихся осуществляются посредством электронного журнала «Kundelik.kz» и образовательных платформ

«Bilimland.kz», «Kitap.kz», «Moodle», приложений Google (Classroom), «Class Dojo», интерактивных досок (MIRO, Jam board, Whiteboards и др.) и др., на которых представлены инструменты дистанционного обучения и имеется большое количество уроков и других ресурсов. Такие условия выдвигают нам требования необходимости взаимодействия всех участников целостного педагогического процесса. Данная ситуация требует изучения и серьезного анализа, которые помогут повысить качество обучения и воспитания. В связи с этим целью данного исследования является выявление трудностей, возникающих у участников педагогического процесса школы в условиях дистанционного обучения и предложить рекомендации по их преодолению.

Реалии современной жизни на практике убеждают в необходимости разработки альтернативных технологий организации образования, обеспечивающих непрерывный педагогический процесс в различных кризисных ситуациях. Одной из таких технологий организации педагогического процесса начальной школы является дистанционное обучение. Существует целый ряд определений понятия дистанционной технологии обучения. Так, Е.С. Полат определяет ее так «... новая форма обучения, которая существует в настоящее время уже во многих странах с другими формами обучения - очной, заочной, экстернатом в системе непрерывного образования» [2, с. 11]. «Под дистанционными образовательными технологиями понимаются образовательные технологии, реализуемые в основном с применением средств информатизации и телекоммуникации, при опосредованном или не полностью опосредованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника» [2, с. 14].

А.В. Хуторский характеризует дистанционную технологию как обучение, реализуемое с помощью средств телекоммуникаций, где все участники процесса обучения, имея пространственную или временную удаленность, целенаправленно осуществляют учебный процесс, создавая образовательные продукты и осуществляют соответствующие внутренние изменения [3].

Данная технология позволяет не только перевести школьное обучение в домашние условия в кризисных ситуациях, но и осуществлять обучение тех учащихся, кто не может посещать школу по состоянию здоровья. С.В. Котова, Е.А. Булаева представили характеристики и описали особенности дистанционного обучения, проанализирован опыт начальных и средних школ, констатировали, что необходимо разработать нормативно-правовую базу дистанционного образования, индивидуальные программы. Ученые описывают условия внедрения ДО для повышения эффективности обучения для учащихся начальной школы и утверждают, что только реализация их в системе может дать положительный результат [4].

Данная технология обучения позволит педагогам осуществлять учебно-воспитательную деятельность независимо от места проживания учащихся с помощью коммуникативных, электронных средств. При этом обучение может быть синхронным и асинхронным, нести односторонний и двусторонний характер. Учащимся предоставляется возможность ознакомиться с заранее подготовленным материалом (видеофильм, презентация, тесты, план урока и др.), а затем обсудить его. А при синхронном обучении контакт с учителем позволяет оперативно получить ответы на возникающие вопросы, по той или иной проблеме, где обучающиеся непосредственно включаются в организованный учителем процесс обучения.

На протяжении последних десятилетий проводятся исследования и в дальнем зарубежье, где рассматриваются вопросы, связанные с совершенствованием образовательных систем в области педагогической помощи обучающимся, в том числе средствами дистанционных технологий (Conway, David F.; Hillen, Stephanie A.; Landis, Melodie and all) [5].

Так, Al Lily, A.E. в статье, посвященной внедрению дистанционного обучения в условиях пандемии коронавирусной инфекции COVID-19, на основе глубокого анализа сообщений в социальных сетях, онлайн-уроков и интервью, раскрывает его концептуальные основы и последствия [6].

А исследование T.Joosten, R. Cusatis раскрывает взаимосвязь между индивидуальными особенностями учащихся, их готовностью к онлайн-обучению и результатами достижений обучающихся на онлайн-курсах [7].

Необходимо отметить, что казахстанские ученые (С.К. Алимбаева, Г.Б. Нұрадин, В.В. Леонов, В.В. Егоров и другие) также изучают проблемы организации педагогического процесса в условиях дистанционного обучения. Исследователи отмечают, что реализация дистанционного обучения в образовательных организациях, требует серьезного комплексного подхода, включающего:

- определение нормативно-правовых основ;
- организационного, содержательного, методического, психологического и других аспектов;
- совершенствование системы внедрения электронно-образовательных платформ;
- подготовка будущих учителей и переподготовка работающих преподавателей;
- психолого-педагогическое просвещение родителей обучающихся.

Так, В.В. Егоров раскрыл принципы построения концепции дистанционного образования [8]. С.К. Алимбаевой, Г.Б. Нұрадиным представлена комплексная модель дистанционного обучения в общеобразовательных школах, в основе которой лежит обновленное содержание образования РК. Ученые попытались реализовать качественное образовательное пространство через индивидуальную траекторию каждого обучающегося, достигая метапредметные результаты и повышая информационную компетентность [9]. В.В. Леонов раскрыл педагогический аспект внедрения дистанционных образовательных технологий в высшей школе Республики Казахстан [10].

Основываясь на анализе психолого-педагогической литературы констатируем, что ряд ученых, педагогов утверждают, что достижения современной педагогики позволяют осуществлять учебный процесс посредством дистанционного обучения на основе эффективной коммуникации всех его участников [11]. Коммуникация предполагает определенное эмоциональное взаимодействие педагогов с обучающимися и их родителями [12, 13]. Необходимо владеть навыками управления, иметь качественное компьютерное и программное обеспечение, интернет связь, знания и умения работать в онлайн платформах. Назрела необходимость проведения такого исследования, где бы были выявлены трудности взаимодействия школы и семьи в рамках дистанционной технологии обучения. **Материалы и методы.** Методологической основой исследования выступили личностно-ориентированный, деятельностный подходы образования; анализ психолого-педагогических трудов, касающихся проблем дистанционного образования.

С целью определения готовности родителей учащихся начальной школы к взаимодействию с педагогами в рамках реализации дистанционного обучению (иная форма взаимодействия педагога и учащихся, использование современных гаджетов, разнообразных образовательных ресурсов и т.д.) и выявления их отношения к образованию в дистанционном формате, нами разработаны диагностические методики.

Так, нами разработан опросник для родителей «Дистанционное образование: за и против».

В опросник входили следующие вопросы:

1. Как долго ваш ребенок обучается дистанционно?
2. Приходилось ли вам ранее сталкиваться с дистанционными образовательными технологиями (если да, то в какой форме)?
3. Назовите положительные и негативные (отрицательные) стороны онлайн-обучения в начальной школе.
4. Использует ли ваш ребенок социальные сети, мессенджеры в онлайн-обучении?
5. Какая социальная сеть, образовательная платформа, на ваш взгляд, является наиболее подходящей для обучения?
6. Какие современные технологии применяются педагогами во время онлайн-обучения?
7. Какие задания онлайн-обучения вызывают затруднения в выполнении? Укажите причины.
8. Организована ли групповая или парная работы по изучаемым дисциплинам в онлайн формате?
9. Довольны ли вы образовательными результатами своего ребенка за период дистанционного обучения?

10. Опишите отношение своего ребенка к обучению в дистанционном формате.

11. Что бы Вы изменили в системе дистанционного образования.

В исследовании участвовали родители школ г. Алматы (КГУ ОСШ № 51, КГУ «Школа-лицей № 28 им. М. Маметовой»), г. Павлодара (ГУ «Школа-лицей №16). При анализе ответов опрашиваемых учитывался опыт (т.е. период, в течение которого обучающиеся получали образование в дистанционном формате), использование онлайн-ресурсов и образовательных платформ, их пригодность в обучении учащихся начальной школы и др., возможность организовать взаимодействие обучающихся между собой в процессе выполнения учебной или воспитательной работы.

Таким образом, были определены уровни готовности родителей обучающихся к взаимодействию с педагогами в дистанционном формате: *уровень сотрудничества* (полное принятие позиции педагога, стремление оказать посильную помощь и поддержку как ребенку, так и учителю), *уровень нейтрального взаимодействия* (не отвергает идеи педагога, позиция невмешательства) и *уровень негативного взаимодействия* (непринятие инноваций, нежелание взаимодействовать с педагогами).

Эмпирические данные опросника представлены в диаграмме на рисунке 1.



Рисунок 1 - Уровни взаимодействия родителей и педагогов

Проведенное исследование на основе опроса родителей позволило выявить ряд проблем, связанных с процессом обучения, решение которых требуют тесного взаимодействия родителей учащихся и педагогов. Полученные сведения показали, что организация учебного процесса посредством дистанционной технологии в значительной мере зависит от индивидуальных и возрастных особенностей развития обучающихся, понимания серьезности данной системы обучения всеми участниками педагогического процесса, сформированности положительной мотивации как у учащихся, так и у родителей.

Так же нами проведено анкетирование родителей с целью выявления отношения учащихся к дистанционному обучению. Анкета содержала следующие вопросы: отношение ребенка к данным условиям обучения; опишите поведение своего ребенка на уроке в условиях дистанционного обучения; самостоятельно или с вашей помощью ребенок выполняет задания на уроке, домашние задания.

В связи с чем, авторами условно выделены три группы обучающихся, которые по-разному проявляют себя в учебной деятельности.

К **первой группе** отнесли учеников, проявляющих гиперактивность: во время урока в условиях дистанционного обучения, сидя на стуле крутятся, отвлекаются; осуществляют различные движения руками и ногами; встают со своего места; отвлекаются на звуки со стороны улицы; перебивают учителя не выслушав вопрос до конца; плохо сосредотачивают внимание; не могут дождаться конца урока; очень быстро выполняют домашнее задание, допуская ошибки, не заостряя внимание на правильности его выполнения. Серьезно не воспринимают данную технологию обучения, считая, что «это не школа», «учитель не видит», «мама не учитель» и т.д.

Во **вторую группу** выделены дети тревожные, заторможенные: долго собираются и настраиваются на урок; не успевают следить за монитором и выполнять записи в тетради;

расстраиваются и говорят «я ничего не понимаю»; требуют объяснить все сначала; выполнение заданий занимает очень много времени, сильно утомляются.

В третью группу включены дети активные, уверенные: достаточно быстро включаются в дистанционное обучение; с большим интересом выполняют задания, задают вопросы; после урока в интернете ищут дополнительный материал по теме; отмечают преимущества данной технологии.



Рисунок 2 - Особенности отношения учащихся при организации дистанционного обучения

Процентный состав каждой группы представлен в виде диаграммы (рисунок 2). В первую группу вошло 46 % обучающихся, во вторую - 34% , в третью – 20 %. Данные говорят о том, что необходимо проводить дополнительную работу по формированию положительного отношения обучению в онлайн режиме, формированию навыков самоорганизации, соблюдения режима.

Результаты исследования. Анализ диагностики показал, что все родители отмечают достаточно оперативную организацию обучения в дистанционном формате, выполнение учебной программы по предметам, своевременное оказание помощи родителям со стороны учителей, выявлен ряд проблем, связанных с данной технологией. Так, отмечены следующие недостатки дистанционного обучения:

- недостаточность двигательной активности и физической нагрузки детей. Ограниченная площадь квартиры не позволяет организовать подвижные и спортивные игры (особенно при строгой самоизоляции);
- нарушение режима дня. Трудно уложить детей спать; наличие у ребенка убежденности, что «это не школа», «завтра в школу не идти»;
- нарушение режима питания. Частые перекусы сладостями, увлечение газированными напитками;
- отсутствие специального технического оборудования, компьютеров. Не сформирована компьютерная грамотность родителей;
- большинство родителей не имеют педагогического образования и испытывают трудности в организации помощи детям. Не знакомы с содержанием обновленных программ по предметам. Часто сравнивают собственный учебный процесс с современным, выражая негативное отношение;
- не владеют методикой написания письменных работ (ЭССЕ, сочинений, изложений), выполнения презентаций, реализацией различных приемов развития критического мышления ребенка, техник формативного оценивания учебных достижений учащихся и другое.

Так же, при наблюдении за процессом реализации дистанционного обучения и выявлении результатов качества учебных достижений учащихся начальной школы, мы выявили ряд психолого-педагогических и методических проблем, которые возникли у учителей начальных классов:

1. Не во всех семьях имеется достаточно качественная информационно-коммуникативная среда, что вызывает определенные технические трудности.

2. Организация работы в составе малых учебных групп, пар при обучении в сотрудничестве становится сложной.

3. Частично не возможно проследить за индивидуальными особенностями восприятия учащимися информации для более эффективной организации учебного процесса.

4. Отсутствие специальных методических рекомендаций и пособий по организации дистанционного обучения в начальной школе.

5. Не всегда возможно объективное оценивание учебных достижений школьников. Работы, присланные по электронной почте или WhatsApp, не являются достаточно надежными средствами контроля, так как учитель не может быть уверен в том, что ученик выполнил их самостоятельно, и при их подготовке не использовал учебные пособия, информацию из интернета, готовые ответы, представленные родителями.

6. Задания выполняются и сдаются не в срок, указанный учителем.

7. Не все дети успевают выполнять классную работу во время урока и выполняют ее вместе с домашним заданием, что вызывает переутомление.

Обсуждение. На основании вышесказанного констатируем, что успешность дистанционного обучения младших школьников зависит от качества его организации, которое обеспечивается как со стороны учителя, так и родителей. Необходима техническая оснащенность и владение учителями и родителями навыками работы с различными источниками информации, онлайн платформами и т.д. Учащиеся начальной школы при очной форме обучения достаточно сильно привязаны к учителю, который для них не только ретранслятор знаний и умений, но и советчик, защитник, главный авторитет, помощник в критических ситуациях. То есть человек, обеспечивающий комфортное состояние ребенка с учётом его индивидуальных особенностей. Поэтому согласованное взаимодействие педагога, как фасилитатора и родителей должно обеспечивать комфортное состояние при отсутствии очного общения обучающего и обучаемого. Для успешной адаптации родителей к новой форме обучения детей и исключению ошибок необходима разработка специальных методических рекомендаций на электронном носителе, в которых бы содержались:

- советы по организации режима дня, включающие количество часов отведенных на сон, учебные занятия, выполнение домашних заданий, игры;
- знакомство со структурой разных видов уроков в режиме онлайн;
- методами формирования мотивации к учебной деятельности и познавательного интереса;
- критерии формативного и суммативного оценивания учебных достижений учащихся;
- требования к выполнению эссе, презентаций, сочинений, проектов и других заданий творческого характера;
- комплекс спортивных упражнений, игр для включения детей в двигательную активность (подвижные игра на переменах, физкультурные минутки на уроках);
- по организации просмотра специальных видеофильмов по отдельным учебным предметам рекомендованных учителем;
- разработка путей формирования коммуникативных навыков и умений работать в парах, группах.

Заключение. С учетом специфики дистанционного обучения, возникает необходимость поиска новых форм взаимодействия школы и семьи:

- Как и прежде, важная роль принадлежит родительским собраниям, которые проводятся в онлайн-режиме, что позволяет регулировать время их проведения в зависимости от занятости родителей.
- Консультации родителей через электронную почту, WhatsApp, Telegram и др.
- Набор текстовых и мультимедийных материалов методических рекомендаций.
- Рефлексия и обратная связь (мониторинг результатов учебных достижений учащихся и оказание консультативной помощи).
- Рекомендации для углублённой работы отдельными учащимися по определенным предметам (как сильных, так и слабых учеников).

- Рекомендации по выполнению проверочных работ и получения объективного уровня учебных достижений.

Успешность дистанционного обучения связана с профессионализмом учителя. Он тесно взаимодействует с родителями обучающихся, разрабатывает учебные материалы, отслеживает индивидуальные результаты учащихся, чтобы ученик был не пассивным слушателем, а активным участником учебного процесса. Структура уроков требует внесения корректив с учетом специфики дистанционного обучения, а именно, содержание урока должно быть направлено только на цель обучения; включение инструктажа для учащихся и рекомендации к выполнению заданий; работу с мультимедийными материалами и его анализ и другое. В связи с ограниченными возможностями проведения практических работ (экспериментов, наблюдений, опытов, выполнение поделок по художественному труду и др.), перед учителем стоит важная задача, связанная с разработкой интересных творческих заданий, подбор видеоматериала, реализация приемов развития критического мышления с использованием ИКТ и постоянного сотрудничества с семьей.

Проблема организации дистанционного обучения в РК является своевременной и актуальной в настоящее время. Так как она решает проблемы доступа к образовательному процессу посредством новейших информационно-коммуникативных технологий, развивая у обучающихся дисциплинированность, самоорганизацию, ответственность за собственное развитие. Благодаря применению технологии дистанционного обучения становится возможным формировать единое образовательное пространство школы и семьи. Родители проявляют активность в учебно-воспитательной деятельности ребенка при условии, если учитель к выбору форм взаимодействия подходит ответственно и основательно, обоснованно и творчески оценивая возможности каждой из них, оценивая ее результативность. Учителю необходимо помнить, что каждая форма работы должна реализовывать определенные цели целостного педагогического процесса.

Список использованной литературы:

1. «О дополнительных мерах по обеспечению качества образования при переходе учебного процесса на дистанционные образовательные технологии на период пандемии коронавирусной инфекции COVID-19». Приказ МОН РК от 8 апреля 2020 года № 135. - URL: <https://online.zakon.kz>

2. Педагогические технологии дистанционного обучения: учебное пособие / Е.С. Полат, М.В. Мусеева, А.Е. Петров и др.; под ред. Е.С. Полат. М.: Академия, 2006. - URL: <https://library21.ru>

2. З.Хуторской А.В. Технологии дистанционного обучения. М.: Центр дистанционного образования "Эйдос", 2006. - 340 с.

1. Котова С.В., Булаева Е.А. Организация дистанционного обучения в начальной школе. Общество: социология, психология, педагогика, № 1, 2015. - С. 37 – 40. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-distantsionnogo-obucheniya-v-nachalnoy-shkole> (дата обращения: 21.01.2021).

2. Conway, D.F. et al. (2015) ."Digital Media in Teaching and its Added Value" Faculty Books and Monographs. 294. <https://digitalcommons.unomaha.edu/facultybooks/294>

3. Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alhajhoj, A. R. H. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>

3. Tanya Joosten & Rachel Cusatis (2020) Online Learning Readiness, *American Journal of Distance Education*, 34:3, 180-193, DOI: [10.1080/08923647.2020.1726167](https://doi.org/10.1080/08923647.2020.1726167)

4. Егоров В.В., Готтинг В.В., Натесова В.К. Принципы построения концепции дистанционного образования // Вестник Евразийского гуманитарного института, № 1, 2006. – С. 185 – 189.

5. Алимбаева С.К., Нұрадин Г.Б. Проектирование модели дистанционного обучения в общеобразовательных школах Республики Казахстан // Вестник Казахского национального

педагогического университета имени Абая: Серия «Педагогические науки», №4(68), 2020 - С. 17 – 23.

6. Леонов В. В. Педагогический аспект внедрения дистанционных образовательных технологий в высшей школе Республики Казахстан / В. В. Леонов, Л. Н. Шагалиева, Н. А. Коростелева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2013. — № 12 (59). — С. 486-488. — URL: <https://moluch.ru/archive/59/8301/> (дата обращения: 21.01.2021).

7. Karasheva, Z., Amirova, A., Ageyeva, A., Jazdykbayeva M., & Uaidullakzy, E. (2021). Preparation of future specialists for the formation of communication skills for elementary school children. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 13(3), 467-484. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i3.5954>

8. Колумбаева Ш.Ж., Ланцева Т.В., Киясова Б.А. Эмоциональный труд педагога в условиях онлайн образовательной среды // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая: Серия «Педагогические науки», №4(68), 2020 - С.67-74

9. O'Connor, K. E. «You Choose to Care: Teachers, Emotions and Professional Identity» *Teaching and Teacher Education* 24 (1): 117-126. [Электронный ресурс]: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.008> (дата обращения: 11.01.2022)

References:

1. «O dopolnitel'nyh merah po obespecheniyu kachestva obrazovaniya pri perekhode uchebnogo processa na distancionnye obrazovatel'nye tekhnologii na period pandemii koronavirusnoj infekcii COVID-19». Prikaz MON RK ot 8 aprelya 2020 goda № 135. - URL: <https://online.zakon.kz>

2. Pedagogicheskie tekhnologii distancionnogo obucheniya: uchebnoe posobie / E.S. Polat, M.V. Moiseeva, A.E. Petrov i dr.; pod red. E.S. Polat. M.: Akademiya, 2006. - URL: <https://library21.ru>

2. 3.Hutorskoj A.V. Tekhnologii distancionnogo obucheniya. M.: Centr distancionnogo obrazovaniya "Ejdos", 2006. - 340 s.

1. Kotova S.V., Bulaeva E.A. Organizaciya distancionnogo obucheniya v nachal'noj shkole. *Obshchestvo: sociologiya, psihologiya, pedagogika*, № 1, 2015. - S. 37 – 40. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-distantsionnogo-obucheniya-v-nachalnoy-shkole> (data obrashcheniya: 21.01.2021).

2. Conway, D.F. et al. (2015) ."Digital Media in Teaching and its Added Value" *Faculty Books and Monographs*. 294. <https://digitalcommons.unomaha.edu/facultybooks/294>

3. Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alhajhoj, A. R. H. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>

4. Tanya Joosten & Rachel Cusatis (2020) *Online Learning Readiness*, *American Journal of Distance Education*, 34:3, 180-193, DOI: 10.1080/08923647.2020.1726167

5. Egorov V.V., Gotting V.V., Natesova V.K. Principy postroeniya koncepcii distancionnogo obrazovaniya // *Vestnik Evrazijskogo gumanitarnogo instituta*, № 1, 2006. – S. 185 – 189.

3. Alimbaeva S.K., Nyradin G.B. Proektirovanie modeli distancionnogo obucheniya v obshcheobrazovatel'nyh shkolah Respubliki Kazahstan // *Vestnik Kazahskogo nacional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni Abaya: Seriya «Pedagogicheskie nauki»*, №4(68), 2020 - S. 17 – 23.

4. Leonov, V. V. Pedagogicheskij aspekt vnedreniya distancionnyh obrazovatel'nyh tekhnologij v vysshej shkole Respubliki Kazahstan / V. V. Leonov, L. N. SHagalieva, N. A. Korosteleva. — Текст: neposredstvennyj // *Molodoj uchenyj*. — 2013. — № 12 (59). — S. 486-488. — URL: <https://moluch.ru/archive/59/8301/> (data obrashcheniya: 21.01.2021).

5. Karasheva, Z., Amirova, A., Ageyeva, A., Jazdykbayeva M., & Uaidullakzy, E. (2021). Preparation of future specialists for the formation of communication skills for elementary school children. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*. 13(3), 467-484. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i3.5954>

6. Kolumbaeva SH.ZH., Lanceva T.V., Kiyasova B.A. *Emocional'nyj trud pedagoga v usloviyah onlajn obrazovatel'noj sredy* // *Vestnik Kazahskogo nacional'nogo pedagogicheskogo universiteta imeni Abaya: Seriya «Pedagogicheskie nauki»*, №4(68), 2020 – S.67-74

7. O'Connor, K. E. «You Choose to Care: Teachers, Emotions and Professional Identity» *Teaching and Teacher Education* 24 (1): 117-126. [Elektronnyj resurs]: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.11.008> (data obrashcheniya: 11.01.2022)

УДК 378.14
МРНТИ 14.23 07

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.28>

Сергеева Б.В.^{1*}

¹Кубанский государственный университет г. Краснодар Россия

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ОДАРЕННОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

Актуальность данной статьи обусловлена потребностью современной школы в поиске пути развития математической одаренности, а это может быть реализовано только через обучение с учетом интересов, склонностей и специфики развития младших школьников. Для решения данной проблемы были выявлены структурные компоненты математической одаренности младших школьников: мотивационно-ценностный, операционно-технологический, когнитивный, рефлексивный, определены этапы, способы и диагностика математической одаренности младшего школьника. Конкретизировано понятие «математическая одаренность младшего школьника» поскольку математическую одаренность иногда не верно трактуют, обозначая её как высокую степень функционально-потенциальных возможностей младшего школьника в рамках академической успеваемости, определены этапы, способы и диагностика математической одаренности младшего школьника. Анализ результатов эксперимента доказывает, что развитие математической одаренности младших школьников будет эффективным, если будут реализованы специально разработанные этапы, способы развития математической одаренности, направленные на развитие следующих компонентов математической одаренности: мотивационно-ценностный, операционно-технологический, когнитивный, рефлексивный компоненты. Практический материал способствует разработке образовательных программ по развитию математической одаренности у младших школьников.

Ключевые слова: математическая одаренность, структура, этапы, методы, формы, технологии, диагностика, младшие школьники.

Сергеева Б.В.¹

¹Кубань мемлекеттік университеті
г. Краснодар Ресей

КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ДАРЫНДЫЛЫҒЫН ДАМУЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақаланың өзектілігі қазіргі заманғы мектептің математикалық дарындылықты дамыту жолын іздестіру қажеттілігіне негізделген, ал бұл бастауыш мектеп оқушыларының мүдделерін, бейімділігін және даму ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту арқылы ғана іске асырылуы

мүмкін. Аталған проблеманы шешу үшін кіші оқушылардың математикалық дарындылығының құрылымдық компоненттері анықталды, кіші оқушының математикалық дарындылығының мотивациялық-құндылық, операциялық-технологиялық, когнитивтік, рефлексивтік кезеңдері, тәсілдері мен диагностикасы анықталды. «Кіші оқушының математикалық дарындылығы» ұғымы нақтыланды, себебі кейде математикалық дарындылық дұрыс түсіндірілмейді, оны академиялық үлгерім шеңберінде кіші оқушының функционалдық-әлеуетті мүмкіндіктерінің жоғары дәрежесі ретінде белгілейді, кіші оқушының математикалық дарындылығының кезеңдері, тәсілдері мен диагностикасы айқындалды. Эксперимент нәтижелерін талдау кіші мектеп оқушыларының математикалық дарындылығын дамыту. Егер математикалық дарындылықтың дәйектілік-құндылық, операциялық-технологиялық, когнитивтік, рефлексивті компоненттерін дамытуға бағытталған математикалық дарындылықты дамытудың арнайы әзірленген кезеңдері, тәсілдері іске асырылатын болса, тиімді болатынын дәлелдейді. Практикалық материал кіші оқушылардың математикалық дарындылығын дамыту бойынша білім беру бағдарламаларын әзірлеуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: математикалық дарындылық, құрылым, кезеңдер, әдістер, формалар, технологиялар, диагностика, кіші оқушылар.

Sergeeva B.V.¹

¹*Kuban State University, G. Krasnodar Russia*

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF MATHEMATICAL GIFTEDNESS OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Abstract

The relevance of this article is due to the need of the modern school to find a way to develop mathematical giftedness, and this can only be implemented through education taking into account the interests, inclinations and specific development of younger schoolchildren. To solve this problem, you revealed the structural components of the mathematical giftedness of junior schoolchildren, motivational-value, operational-technological, co-gnitive, reflexive, the stages, methods and diagnostics of the mathe-mathematical giftedness of a junior schoolboy were determined. The concept of "mathematical giftedness of a junior schoolboy" is specified because mathematical giftedness is sometimes not correctly interpreted, denoting it as a high ste-ste of the functional and potential capabilities of a junior schoolboy within the framework of academic performance, stages, methods and diagonal-sticks of the mathematical giftedness of a junior schoolboy are determined. Analysis of the results of the experiment proves that the development of the mathematical giftedness of younger schoolchildren will be effective if specially developed stages are implemented, methods for the development of mathematical giftedness aimed at the development of the following components of mathematical giftedness: motivational-value, operational-technological, cognitive, reflexive components. Practical material contributes to the development of educational programs for the development of mathematical giftedness among younger schoolchildren.

Key words: mathematical giftedness, structure, stages, methods, forms, technologies, diagnostics, junior students.

Введение. В условиях кардинальных изменений, происходящих как в экономике, так и в общественных процессах, проявилась потребность в людях творческих, активных и неординарно мыслящих, способных нестандартно решать поставленные задачи и на основе критического анализа ситуации формулировать новые перспективные задачи.

Таким образом, вопросы, связанные с развитием математической одарённости, в текущих условиях требуют действенных решений. Она выдвинута как одна из наиболее важных в концепции развития математического образования, утверждённой Правительством РФ в декабре 2013 г. Однако, несмотря на давний интерес к данной проблеме и всестороннее её изучение, как со стороны учёных-математиков, так и психологов и педагогов, до настоящего момента всё ещё

нет общего полного понимания вопроса математической одарённости, даже в области понятийного аппарата. В настоящей работе мы использовали дефиницию одарённости, Дж. Рензулли [11], согласно его определению, одаренность представляет собой плод сочетания трех характеристик: интеллектуальных способностей выше среднего уровня, настойчивости и творческого подхода. Из этого следует, что неотъемлемой составляющей математической одаренности являются математические способности. Таким образом, ядро математической одаренности составляют математические способности, однако до сих пор нет однозначного определения, что такое математические способности. Необходимо по-новому подойти к этой проблеме, найти связующие, системообразующие стержни решения этой проблемы. Выявив эти системообразующие стержни, можно в практическом плане развивать математическую одаренность младшего школьника.

Концепция развития математического образования в Российской Федерации утверждена 24 декабря 2013 года Распоряжением Правительства РФ [3]. Основные положения данной Концепции заключаются в необходимости обеспечения высокомотивированным ученикам условий, необходимых для успешного развития и последующего применения их способностей, пропаганды математического образования и математических знаний, использовании современных технологий образовательного процесса и создание доступных информационных онлайн- и офлайн-ресурсов. Безусловно, важно предоставить каждому учащемуся возможность достижения соответствия любого уровня подготовки с учетом его индивидуальных потребностей и способностей.

Под руководством доктора психологических наук, профессора, действительного члена РАЕН Дианы Борисовны Богоявленской в 1998 году опубликована «Рабочая концепция одаренности» [1]. Системное качество, которое характеризует психику школьника в целом – так была обозначена одаренность в «Концепции». Это понятие коренным образом отличается от устоявшегося понимания одаренности как, прежде всего, высокой степени развития способностей школьника (подразумеваются, главным образом умственные способности). Одаренность, согласно Богоявленской Д.Б, это *«системное качество, характеризующее психику ребенка в целом. При этом именно личность, ее направленность, система ценностей ведут за собой развитие способностей и определяют, как будет реализовано индивидуальное дарование»*.

Обозначенная в «Концепции» точка зрения ставит во главу угла вопросы не просто обучения одаренного школьника, но его воспитания. Также в указанной работе уделяется пристальное внимание чуткому отношению к одаренным детям и полное осознание как выгод, так и сложностей, связанных с их одаренностью.

Одаренным ребенком считают того, кто регулярно достигает высоких результатов, зафиксированных квалифицированными специалистами, благодаря особым способностям такого ребенка. Будущие возможности талантливых школьников определяются «уровнем их достижений и потенциальными возможностями в одной или нескольких сферах: интеллектуальной сфере, академических достижений, творческого или продуктивного мышления, лидерства и общения, психомоторной и художественной активности».

Минобрнауки России определяет понятие одаренности в тесной связи с идеологией создания педагогических систем: «Под одаренными понимаются в виду дети и, в соответствующих случаях, молодые люди, которые в дошкольных учреждениях, начальной или средней школе были распознаны как обладающие актуальными или потенциальными способностями, которые свидетельствуют о высоком потенциале в таких областях, как интеллектуальная, творческая, специфическая учебная или организаторская/руководящая деятельность, а также изобразительное искусство и актерское мастерство, и которые в силу этого нуждаются в услугах и занятиях, обычно не предоставляемых школой» [3].

Выдающиеся психологи и математики внесли свой вклад в развитие концепции «математических способностей». С.Л. Рубинштейн определил математическую одаренность, как качество процессов анализа и синтеза как общий компонент нескольких умственных способностей школьников [10].

Профессор Крутецкий В.А. вывел главный компонент математических способностей учащихся – *математическую направленность ума*. Этот талант выражается в склонности ученика систематизировать ситуации и события математическим образом, перманентно замечать математические закономерности в окружающей действительности, а также обращать внимание на функциональные зависимости, количественные и пространственные отношения [5].

В.Ю. Шадрин определяет математическую одаренность как комплекс познавательных возможностей индивидуума, особых способностей и высокой тяги к осуществлению математической деятельности, которая становится ведущим фактором достижения успеха и высоких результатов среди представителей одного возраста и социального класса, на базе личного способа познания математических дисциплин [14].

Е.А. Крюкова [4] понимает математическую одаренность как одну из разновидностей интеллектуальной одаренности, своеобразную сумму математических способностей, которые способны прогрессировать в процессе осуществления специальной математической деятельности. Дж. Рензулли считает, что математическая одаренность это, главным образом, математические способности и приобретенный опыт, сила воли и любовь к труду, умственный потенциал или интеллект, совокупный срез личностных возможностей познания и развития способностей к освоению знаний. Б. М. Теплов [12] полагает, что математическая одаренность представляет собой специфическое индивидуально-психологическое понятие, содержащее в себе комплекс математических способностей.

Таким образом, определение профессора Крутецкого В.А. является одним из наиболее точно отражающих данное понятие. Он полагал, что математическая одаренность – это обеспечивающих успех отдельного индивидуума в осуществлении математической деятельности при определенной совокупности математических способностей. Процесс развития математической одаренности в психолого-педагогической литературе рассматривался с нескольких позиций: с точки зрения развития творческого мышления; с точки зрения развития творческих способностей; с точки зрения развития интеллекта; с точки зрения развития математических способностей; с точки зрения развития математического мышления. Таким образом, в представленном исследовании процесс развития математической одаренности школьников является составной частью общего процесса интеллектуального развития личности, имеющий своей основной целью формирование у школьников высокого уровня творческого математического мышления.

Талантливые дети в области математики ярко проявляют потребность в исследовательской и поисковой деятельности – стремление к открытиям, активную умственную работу, самопознание [6].

Образовательный процесс для одаренных младших школьников необходимо обеспечить так, чтобы содержание обучения математике было ориентировано на: возможность для учащихся самим выбирать темы, для углубленного изучения; учащийся сам должен руководить своей самостоятельной работой; необходимость формирования умений и навыков исследовательской работы; стимулирование и поощрение выдвижения новых идей; необходимость полного понимания отличий собственных способностей от способностей остальных учащихся.

Единым для большей части исследователей является признание необходимости различать способность изучать математику как академический предмет и способность выполнять научную математику.

Таким образом, определяем математическую одаренность младшего школьника как интегративное свойство индивидуума, которое вмещает в себя опыт самостоятельной математической деятельности и математическую грамотность, а также решимость их использовать в новой ситуации и ориентацией на личностное развитие.

Научной новизной исследования является разработанная структура математической одаренности младших школьников включающая в себя такие компоненты как: *мотивационно-ценностный* (мотивация к осуществлению математической деятельности, отношение к математической деятельности); познавательная активность, познавательные потребности, познавательный интерес; *когнитивный* (математические знания определяются по классам – учет

возрастных особенностей) : факты, понятия, законы, теории; данные о составе математической деятельности, о способах и формах математического познания); *операционально-технологический* (опыт использования обретенных математических знаний на практике): творческая деятельность, математические способности, поисковая деятельность, исследовательская активность; *рефлексивный* (включение в осуществляемую математическую деятельность, осмысление математической деятельности): самоанализ, самосознание, самооценка самоконтроль. Представлен комплекс способов развития математической одаренности младших школьников, позволит расширить представления ученых мировой науки о этом феномене.

Материалы и методы исследования. Основой для проведения данного исследования послужили педагогические, а также психологические и философские работы в области развития математической одаренности младших школьников, описания периодов их психического развития, теоретические разработки по вопросам активности обучения и развития одаренности младших школьников.

В процессе исследования применялись методы: изучение и анализ психолого-педагогической литературы, анкетирование, беседы с учителями, родителями, интервьюирование учащихся, метод сравнительного анализа, теоретического моделирования, педагогического эксперимента, анкетирования, тестирования, статистические методы.

База исследования: 78 учащихся начальной школы 15 учителей, 60 родителей учащихся муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения лицей «Технико-экономический» муниципального образования города Новороссийска Краснодарского края.

Для изучения уровня сформированности мотивационно-ценностного компонента использовались методики В.И. Юркевич [17], А.А. Горчинской [9], Г.И. Шукиной [15], М.В. Матюхиной [8]. С помощью данных методик можно определить уровень мотивации к осуществлению математической деятельности, ценностное отношение к математической деятельности.

Уровень сформированности математических знаний: фактов, понятий, законов, теории; данных о составе математической деятельности, о способах и формах математического познания определялся контрольными работами, методом наблюдения, диагностическими заданиями. Для изучения опыта использования обретенных математических знаний на практике, а именно творческая деятельность, математические способности, поисковая деятельность, исследовательская активность были применены методики Н.И. Поливановой, И.В. Ривиной [9], Н.С. Лейтес [7], Е.Е. Туник [13]. С помощью рефлексивных карт уроков, листов самоконтроля, методики А.И. Липкиной «Три оценки», «Шкалы Бруковера» определялось включение в математическую деятельность, осмысление математической деятельности): самоанализ, самосознание, самооценка самоконтроль

Результаты и обсуждение. Проектируемая в исследовании логико-смысловая модель учитывает не только принципы развития математической одаренности и необходимые для решения этой задачи дидактические условия, но и предусматривает оценку уровня развития математической одаренности. Ведь содержание компонентов математической одаренности являются сложными системами, которые формируются в сознании младшего школьника в результате синтеза инвариантного содержания образования, получаемого в процессе формирования математической одаренности и индивидуальных характеристик младших школьников, приобретенных (унаследованных) ими ранее. Представленная модель позволяет согласовать основную цель проектируемой работы по развитию математической одаренности младших школьников в соответствии с ФГОС, концепцией одаренности, социальным заказом общества. Она также определяет возможность структурировать звенья процесса развития математической одаренности младших школьников: цели, содержание, формы, методы и средства обучения и контроль.

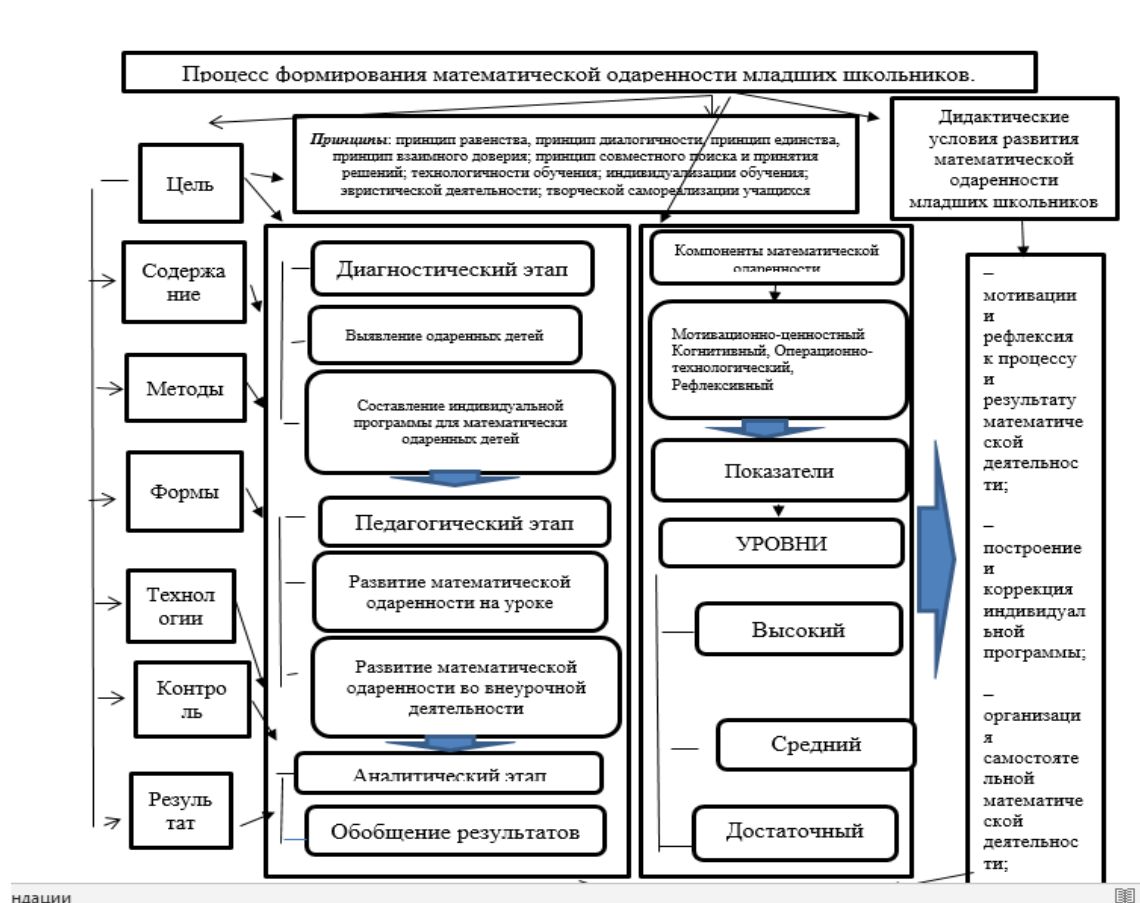


Рисунок 1 – Логико-смысловая модель развития математической одаренности младших школьников

Представим реализацию этапов работы с математически одаренными младшими школьниками

1. Диагностический. Выявление одаренных детей

Во-первых, их нужно найти среди большого количества учащихся. Одна из основных сложностей указанного процесса состоит в том, что выявление одаренных школьников базируется как на объективных параметрах, например, их высокие оценки, так и на субъективной составляющей – опыте педагога и его профессиональной интуиции. Для более эффективного обнаружения талантливых учеников необходимо использовать совокупность психологических, педагогических и даже медицинских мероприятий в комплексе, причем объектами изучения должны быть и сами школьники, и их родители. Следует применять разнообразные способы в целях тестирования детей для выявления степени их одаренности, а также необходимо замерять степень их прогрессирования в той или иной области. Вначале можно провести общее групповое тестирование и осуществить соцопросы с целью отбора учащихся для последующего изучения уже в индивидуальном порядке.

Констатирующий этап проведенного нами исследования состоял в обнаружении школьников, обладающих математической одаренностью, в целях последующей с ними работы для развития составных элементов математической одаренности. На этом этапе выделены элементы: характеристика учащегося педагогом по математике, родителями, самоконтроль, а также итоги проведенного диагностирования.

Таким образом, в результате первичной диагностики можно сделать вывод, что математически одаренных детей на высоком уровне нет; более 50% имеют средний уровень развития математических способностей и выше.



Рисунок 2 – Определение уровня развития математической одаренности младших школьников

В ходе экспериментальной работы – педагогический этап, развитие математической одарённости на уроке происходило следующим образом: формы, методы, приемы на отдельном уроке отличались разнообразием и акцентом на индивидуализацию и дифференциацию работы.

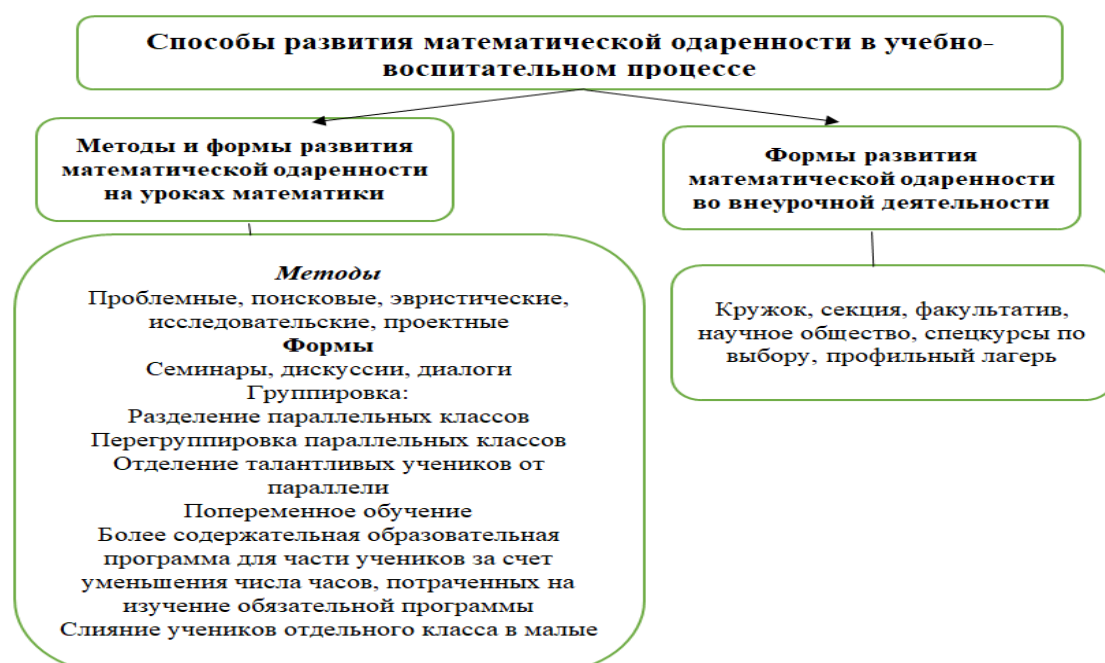


Рисунок 3 – Способы развития математической одаренности младших школьников в учебно-воспитательном процессе

Рисунок 3 – Способы развития математической одаренности младших школьников в учебно-воспитательном процессе

Также на уроках математики в начальной школе использовались технологии развития математической одаренности младших школьников в соответствии с компонентами математической одаренности, данные технологии представлены в таблице 3.

Таблица 1 – Технологии развития математической одаренности младших школьников

<i>Мотивационный компонент</i>
<p><i>Технология развития критического мышления.</i> <i>Средство:</i> «Бортовой журнал» <i>Технология «Портфолио».</i> <i>Средство:</i> «Портфолио достижений по математике» <i>Игровая технология.</i> <i>Средства:</i> – Уголки занимательной математики (составление математических понятийных кроссвордов; создание глоссария математических терминов по областям математики; составление алфавитного списка выдающихся математиков – Лейбниц, Гаусс, Ферма, Эйлер и их открытия; изучение биографии великих математиков). – Математические квесты. – Соревнования математиков! (не только с ровесниками, но и со старшеклассниками, студентами-математиками и специалистами-математиками) – принцип развития – достижение потолка возможностей</p>
<i>Когнитивный компонент</i>
<p>Технологии опережения усвоения и обогащения знаний и умений. <i>Технология УДЕ (опережение)</i> <i>Средство:</i> таблицы с обобщающими схемами (укрупнёнными дидактическими единицами информации). Таблица 1 (для опережения) «Перечень программных тем, изучаемых в 1-4-х классах по математике». Таблица 2 (для опережения) «Перечень программных типов задач по математике для 1-4 классов» <i>Технология опережающего обучения С.Н. Лысенковой (опережение).</i> <i>Средства:</i> план включения опережающих тем в программные уроки; опорные схемы (для развития математической памяти) <i>Технология В.Ф. Базарного (опережение) [2].</i> <i>Средство:</i> «сенсорные крестовины» – вверху с таблицами, которые нужно запомнить (для развития математической памяти) <i>Технология Н.А. Зайцева (опережение).</i> <i>Средства:</i> «Лента нумерации и состава чисел – Стосчёт». Лента «Часики». Таблицы «Табличное сложение и умножение». «Счёт двойками, тройками...десятками». «Таблица многозначных чисел». «Таблица возведения в квадрат, в куб». «Математические кубики». <i>Технология развития критического мышления (ТРКМ) (обогащение)</i> <i>Средства:</i> кластер, синквейн. (составление кластера математических понятий, составление синквейна по теме математика, по теме симметрия, дроби, задача и т.д.) <i>Технология ТРИЗ (теория решения изобретательских задач) (обогащение)</i> <i>Средство:</i> «Математический ящик/копилка» – информационное хранилище, созданное с целью будущего построения определений в процессе изучения различных математических понятий; – копилка, которая содержит в себе все компоненты задачи, в том числе вопросов и имеющих условия с целью генерирования новых задач; – копилка для сбора различных геометрических фигур, математических величин и выражений с целью их дальнейшего изучения путём осуществления анализа и классификации.</p>

<p><i>Средство</i> «Паспорт» для систематизации, полученных знаний по математике (геометрических фигур, математических величин, единиц измерения):</p> <ul style="list-style-type: none"> – выделения основных параметров изучаемого понятия или явления, – сравнительного анализа указанного понятия или явления с другими. <p><i>Технология развивающих игр.</i></p> <p><i>Средства:</i> развивающие игры для решения конструкторских задач.</p> <p>Игры Никитиных: «Сложи квадрат», «Сложи узор», «Уникуб», «Кубики для всех».</p> <p>Игры В.В. Воскобовича: «Квадрат Воскобовича» (двухцветный и четырехцветный), «Геоконт», «Змейка». Игры Н.А. Зайцева «Орнамент», «Платоновы тела».</p> <p>Игры «Танграм», «Колумбово яйцо», «Лего»</p> <p><i>Алгоритмическая технология.</i></p> <p><i>Средства:</i> алгоритмы для решения алгоритмических задач.</p> <ul style="list-style-type: none"> – алгоритмы пошагового контроля к задачам и примерам; – памятки.
<p>Операционно-технологический</p>
<p>Технологии опережения усвоения и обогащения знаний и умений.</p> <p>Технологии построения индивидуальной образовательной траектории.</p> <p>Технология проектной деятельности.</p> <p><i>Средства:</i> памятки</p> <ul style="list-style-type: none"> – структура проекта (6 П проблема план, поиск, продукт, презентация, портфолио); – критерии оценивания научно-познавательных работ; – виды источников информации; – виды проектных продуктов
<p>Рефлексивный</p>
<p><i>Технология рефлексивного анализа.</i></p> <p><i>Средство:</i> Карточка для рефлексии (знаниево-умениевая)</p> <p><i>Коучинг-технология.</i></p> <p><i>Средства:</i> «Колесо достижений» по математическим темам и «Шкала от 1 до 10».</p> <p><i>Средство:</i> «Линия времени «Я математик!»»</p>

В соответствии с новой педагогической парадигмой требовалось изменить направленность образовательного процесса и строить его с учетом индивидуальных запросов и возможностей, учащихся по развитию их математической одаренности. Новые цели образования потребовали разработки иных педагогических методов и применения новых форм и технологий обучения. Прежде всего к этому должны быть готовы учителя начальных классов и родители учащихся, которые принимали участие в эксперименте. Основные рекомендации учителям начальных классов дифференцировать содержание предмета «Математика» в соответствии с направленностью на развитие каждого из компонентов математической одаренности младшего школьника.

Результаты, показывают, что между достижениями младших школьников в этих выборках имеются различия. Определим, являются ли они статистически значимыми. Для этого рассчитываем наблюдаемое значение статистики критерия $\chi^2 - T_{набл.}$. Оно оказалось равным 7,484. Критическое значение статистики $\chi^2 : T_{кр} = 7,378$, которое определяется для числа степеней свободы $x = 2$ и уровня значимости $x = 0,025$, $T_{набл.} > T_{кр.}$, поэтому мы *можем отклонить* нулевую гипотезу, утверждающую, что на уровне значимости $x = 0,025$ между констатирующим и контрольным исследованиями нет статистически значимых различий.

Контрольное тестирование выявило окончательное значение коэффициента математической одаренности у младших школьников и его уровень, результаты формирующего эксперимента представлены в таблице 4.

Максимальное значение коэффициента математической одаренности на конец эксперимента составляет $K=0,85$ (4 ученика), математически одаренными школьниками можно назвать 22 учащихся (51,2 %).

Таблица 2 – Динамика развития математической одаренности младших школьников

уровни классы	допустимый		средний		высокий	
	до эксперимен та	после эксперимен та	до эксперимен та	после эксперимен та	до эксперимен та	после эксперимен та
3 «А»	16-94 %	8-47%	1-6%	7-41%	0	2-12%
3 «Б»	10-83%	7-58%	2-17%	1-9%	0	4-31%
2 «Б»	10-79%	5-39%	2-15%	2 – 21%	0	2-15%

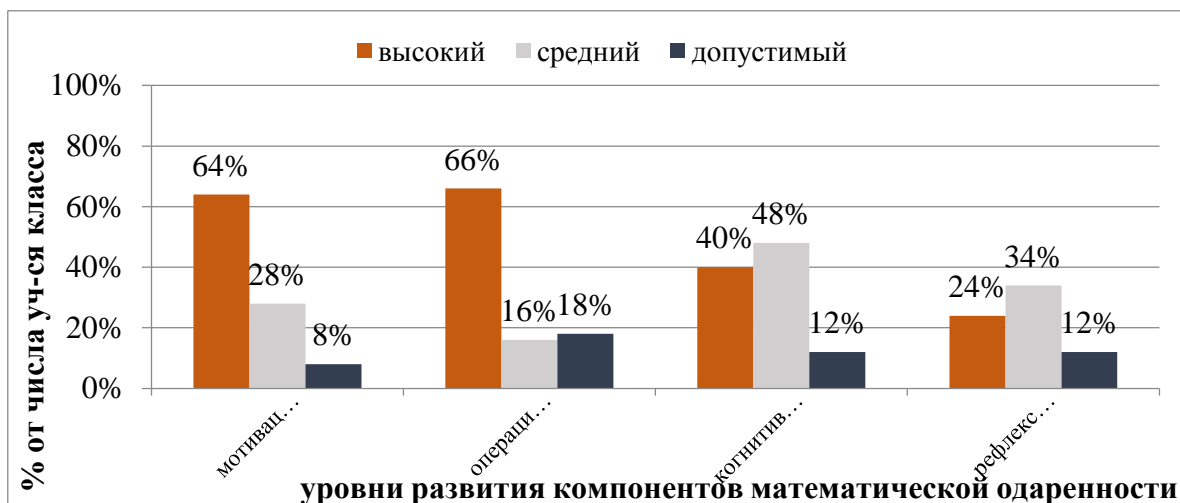


Рисунок 4 – Результаты диагностики уровня развития компонентов математической одаренности у младших школьников

Мониторинг математической одаренности продолжался в течение всего периода обучения и позволил проследить динамику изменений в развитии компонентов математической одаренности даже у тех учеников, которые изначально не относились к математически одаренным

Выводы. Проведенное нами исследование не исчерпывает всех вопросов, связанных с решением проблемы развития математической одаренности школьников и требует дальнейшей разработки, как на общетеоретическом, так и на прикладном уровне. Продолжения исследования требуют такие стороны проблемы, как выявление других направлений творческого математического мышления, гендерный аспект математической одаренности, подготовка учителей и студентов вуза к работе с математически одаренными учащимися и многие другие.

Список использованной литературы:

1. Богоявленская, Д.Б. Основные направления разработки и развития «Рабочей концепции одаренности» / Д.Б. Богоявленская // *Лучшие страницы педагогической прессы.* – 2004. – № 1. – С. 81-87.
2. Горячев В. Спасём детей – спасём Россию! О здравоохранительных педагогических технологиях доктора В.Ф. Базарного. – М., 1999.
3. Концепция развития математического образования в Российской Федерации. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 24 декабря 2013 г. № 2506-р.
4. Крюкова Е.А. Индивидуальные особенности математической одаренности школьников и проблемы их психологической поддержки (из опыта работы психолога физико-математической школы) / Е.А.Крюкова // *Образование детей и молодежи: современные подходы.* – М.: Университет РАО, 1996. – с.31-47.
5. Крутецкий В.А. Психология математических способностей школьников. М.: Просвещение, 1968. 431 с.

6. Коцанова Г.Р., Е.З. Мурадалиев. Организация учебной деятельности студентов по обучению математике посредством тестов. Вестник Академии Педагогических Наук Казахстана №2 (март-апрель), 2021 – С. 37-43
7. Лейтес Н.С. Возрастной подход к феноменам детской одаренности/Н.С.Лейтес // Основные концепции творчества и одаренности. М.: Молодая гвардия, 1997. – с.57-66
8. Матюхина М.В. Мотивация учения младших школьников. М., 1984. -144 с.
9. Развитие и диагностика способностей / Отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1991.
10. Renzulli J.S. What Makes Giftedness? Reexamining a Definition. Phi Delta Kappan, 1978. 60(3), 180-184, 261.
11. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии – Издательство: Питер, 2002 г., 720 стр.
12. Теплов Б.М. Способности и одаренность. Б.М.Теплов //Избранные труды: В 2-х т. – М., 1981. – Т.1 - с.22-24.
13. Туник, Е. Е. Психодиагностика творческого мышления. Креативные тесты / Е. Е. Туник. – СПб., 1997.
14. Шадрин В.Ю. Математическая одаренность школьника как социально-педагогический феномен // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 2. – С. 84-85; URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=9457>
15. Щукина, Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1988. - 208 с.
16. Юркевич В.С. Опыт развития креативности у одаренных детей и подростков // Народное образование, №2, 2001 г.

References:

1. Bogoyavlenskaya, D.B. Osnovnye napravleniya razrabotki i razvitiya «Rabochej koncepcii odarennosti» / D.B. Bogoyavlenskaya // Luchshie stranicy pedagogicheskoy pressy. – 2004. – № 1. – С. 81-87.
2. Goryachev V. Spasyom detej – spasyom Rossiyu! O zdavoohranitel'nyh pedagogicheskikh tekhnologiyah doktora V.F. Bazarnogo. – М., 1999.
3. Koncepciya razvitiya matematicheskogo obrazovaniya v Rossijskoj Federacii. Rasporyazhenie Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 24 dekabrya 2013 g. № 2506-r.
4. Kryukova E.A. Individual'nye osobennosti matematicheskoy odarennosti shkol'nikov i problemy ih psihologicheskoy podderzhki (iz opyta raboty psihologa fiziko-matematicheskoy shkoly) //Образование детей и молодежи: современные подходы. – М.: Университет RAO, 1996. – с.31-47.
5. Kruteckij V.A. Psihologiya matematicheskikh sposobnostej shkol'nikov. М.: Prosveshchenie, 1968. 431 s.
6. Koshchanova G.R., E.Z. Muradaliev. Organizaciya uchebnoj deyatel'nosti studentov po obucheniyu matematike posredstvom testov. Vestnik Akademii Pedagogicheskikh Nauk Kazahstana №2 (mart-aprel'), 2021 – S. 37-43
7. Lejtes N.S. Vozrastnoj podhod k fenomenam detskoj odarennosti/N.S.Lejtes // Osnovnye koncepcii tvorchestva i odarennosti. М.: Molodaya gvardiya, 1997. – с.57-66
8. Matyuhina M.V. Motivaciya ucheniya mladshih shkol'nikov. М., 1984. -144 s.
9. Razvitie i diagnostika sposobnostej / Отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1991.
10. Renzulli J.S. What Makes Giftedness? Reexamining a Definition. Phi Delta Kappan, 1978. 60(3), 180-184, 261.
11. Rubinshtejn, S. L. Osnovy obshchej psihologii – Izdatel'stvo: Piter, 2002 g., 720 str.
12. Teplov B.M. Sposobnosti i odarennost'. B.M.Teplov //Izbrannye trudy: V 2-ht. – М., 1981. – Т.1 - с.22-24.
13. Tunik, E. E. Psihodiagnostika tvorcheskogo myshleniya. Kreativnye testy / E. E. Tunik. – SPb., 1997.

14. Shadrin V.YU. *Matematicheskaya odarennost' shkol'nika kak social'no-pedagogicheskij fenomen // Uspekhi sovremennogo estestvoznaniya.* – 2008. – № 2. – S. 84-85; URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=9457>

15. SHCHukina, G.I. *Pedagogicheskie problemy formirovaniya poznavatel'nyh interesov uchaschihsya / – M.: Pedagogika, 1988. - 208 s.*

16. Yurkevich V.S. *Opyt razvitiya kreativnosti u odarennyh detej i podrostkov // Narodnoe obrazovanie, №2, 2001 g.*

МРНТИ 14.25.05

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-5496.29>

Жүсіп Э.М., *¹ Сайдахметов Б.,¹ Умирзахова Г.А. ²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

Шымкент, Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ СИПАТТАМА

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру бойынша теориялық талдаулар жасалады. Талдауларға сүйеніп, ӘОӘ-нің төрт түрі: жеке әмбебап оқу әрекеті, реттеуші әмбебап оқу әрекеті, танымдық әмбебап оқу әрекеті, коммуникативтік әмбебап оқу әрекеттеріне құрылымдық сипаттама беріледі. Олардың мәні философиялық, педагогикалық және психологиялық тұрғыдан мазмұндалады. ӘОӘ қалыптастырудың құралы саралап оқыту екендігі негізге алынады. «Саралау», «саралап оқыту» түсініктеріне контент-талдау ұсынылады. Нәтижесінде, ӘОӘ-ден күтілетін нәтижелер бірнеше педагогикалық бағдарларды көздеп, бастауыш сынып оқушысында болатын сапаларға талдау беріледі. Олар: тұлғаның дамуы, қарым-қатынас мәдениеті, зерттеушілік мәдениеті, өзін-өзі дамыту. Қорытындыда ӘОӘ-нің бүгінгі қолданбалы жайы баяндалып, оны күшейтуге ұсыныстар хабарланады.

Түйін сөздер: жеке әмбебап оқу әрекеті, реттеуші әмбебап оқу әрекеті, танымдық әмбебап оқу әрекеті, коммуникативтік әмбебап оқу әрекеті, саралау, саралап оқыту, педагогикалық бағдар.

Жүсіп Э.М., ¹ Сайдахметов Б.,¹ Умирзахова Г.А. ²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая

г. Алматы, Казахстан

²Южно Казахстанский университет имени М.Ауезова

Шымкент, Казахстан

СТРУКТУРНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье проводится теоретический анализ формирования универсальных учебных действий младших школьников. Исходя из анализа, дается структурная характеристика четырех видов УУД: индивидуальная универсальная учебная деятельность, регулятивная универсальная учебная деятельность, познавательная универсальная учебная деятельность, коммуникативная универсальная учебная деятельность. Их сущность излагается философски, педагогически и психологически. Исходя из того, что инструментом формирования УУД является дифференцированное обучение. Предлагается контент-анализ понятий «дифференциация», «дифференцированное обучение». В результате, ожидаемые результаты от УУД

предусматривают несколько педагогических ориентиров и дают анализ качеств, имеющихся у учащегося начальных классов. Это: развитие личности, культура общения, исследовательская культура, саморазвитие. В заключении будет изложено сегодняшнее прикладное состояние УУД и озвучены предложения по его усилению.

Ключевые слова: индивидуальная универсальная учебная деятельность, регулятивная универсальная учебная деятельность, познавательная универсальная учебная деятельность, коммуникативная универсальная учебная деятельность, дифференциация, дифференцированное обучение, педагогическая ориентация.

Zhussip E.M.,¹ Saidahmetov B.S.,¹ Umirzakhova G.A.²

¹Abai Kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF UNIVERSAL EDUCATIONAL ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Abstract

The article provides a theoretical analysis of the formation of universal educational actions of younger schoolchildren. From the analysis, a structured characteristic of four types of UUD is given: individual universal educational activity, regulatory universal educational activity, cognitive universal educational activity, communicative universal educational activity. Their existence is stated philosophically, pedagogically and psychologically. From the fact that the tool for the formation of UDC is differentiated training. A content analysis of the concepts of «differentiation» and «differentiated learning» is proposed. As a result, the expected results from the UDC provide for several pedagogical orientations and provide an analysis of the quality available to primary school students. These are: personal development, communication culture, research culture, self-development. In conclusion, the current applied state of the DMS will be outlined and proposals for its strengthening will be voiced.

Keywords: individual universal learning activity, regulatory universal learning activity, cognitive universal learning activity, communicative universal learning activity, differentiation, differentiated learning, pedagogical orientation.

Кіріспе. Бастауыш сынып оқушыларының жаңа білімді өз бетінше сәтті меңгеруі, оны дербес ұйымдастыруды қоса алғанда, іскерліктер мен құзыреттіліктерді қалыптастыру қабілеті, яғни оқу қабілеті әмбебап оқу әрекеттері жалпыланған іс-әрекеттер ретінде білім алушыға әртүрлі пәндік салаларда да, оқу әрекетінің құрылымында да кең бағдарлау мүмкіндігін ашатындығымен қамтамасыз етіледі. Оның мақсатты бағытын, құндылық-семантикалық және операциялық сипаттамаларын түсінуді қамтиды. Осылайша, оқу қабілетіне қол жеткізу оқушылардың оқу іс-әрекетінің барлық компоненттерін толық меңгеруін болжайды. Олар: оқу әрекеттері мен операциялары (тақырып бойынша оқытуды бағдарлау, материалды түрлендіру, бақылау және бағалау) болып отыр. Оқу қабілеті – оқушылардың **пәндік білімдерін** игерудің тиімділігін қарастыруға, дағдылар мен құзыреттерді қалыптастыруға саралау арқылы келудің маңызды факторы.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 1-бап, 6 - тармағында: «...білім алушылардың мүдделерін, бейімділігі мен қабілеттерін ескере отырып, оқытуды саралау және даралау процесі, білім беру процесін ұйымдастыру» деп көрсетіледі. Мұндағы оқыту – оқушылардың *білімдерді, машықтарды, дағдыларды және құзыреттерді иеленуі, қабілеттерді дамыту, білімдерін күнделікті өмірде қолдану тәжірибесін иеленуі және бүкіл өмір бойы білім алуға ынталануын қалыптастыру* жөніндегі қызметін ұйымдастырудың мақсатты бағытталған үдерісі екендігі анық. Ендеше, оқушылардың әрекетке бейімін ескеру ең алдымен білім негізі қаланатын бастауыштан бастау алуы қажет. Ал ол тұста басты құрал оқытуды *саралау* бола алады [1].

Жаңартылған білім мазмұнына көшуде нормативтік-құқықтық базаның біршама өзгертулермен толықтырылғанын білеміз. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы №1080 қаулысымен бекітілген ЖББ МЖМС (ҚР Үкіметінің 13.05.2016 №292 өзгертулермен)білім алушылардың дайындық деңгейіне бері летін жалпы ережелердің бірі ретінде дескрипторлар (descriptors) «... білім алушылардың білімнің тиісті деңгейін(сатысының) аяқтағанда игеріп шығатын білім, білік, дағды және құзыретінің деңгейлері мен көлемінің сипаттамасы», - деп көрсетіледі [2].

Құжатты талдай келе, Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің жалпыға міндетті мемлекеттік стандартының негізінде жаңартылған бастауыш білім беру мазмұнының тұжырымдамалық негіздері:

- Қазақстан Республикасының бастауыш білім берудің жалпыға міндетті мемлекеттік стандартын ендіру жағдайында білім беру процесін жобалаудың функционалдық негіздері;

- бастауыш білімді дамытуда психологиялық-педагогикалық ілеспелеудің қазіргі бағыттарына жаңа көзқарастың туындауы негізге алынуы қажет.

Саралап оқыту – бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастырудың құралы деуге негіз бар. Себебі, республикалық жағдайда 2015-2016 оқу жылынан бастап еліміздегі орта білім беру жүйесі кезең-кезеңмен жаңартылған білім беру бағдарламасына көшті.

Жаңартылған білім беру бағдарламасына толықтай көшуде алғашқы кезеңдер өз қиындығын туғызумен қатар бастауыш сынып пәндерін оқытуда біршама міндеттерді шешуді көздейді. Бастауыш білімнің жаңартылған білім мазмұнына көшуде мақсат, міндеттері және оқудан күтілетін нәтижелерге жетуді көздейтін бастауыштың жаңартылған білім беру бағдарламасы жасақталды. Жаңартылған бағдарламаның *міндеттері*:

-бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымымен, ондағы **материалдардың күрделілігінің өсу ретімен, мазмұнымен** және мақсаттарымен таныстыру;

-бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін **педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін** қамтамасыз ету;

-бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы **оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатына критериялды бағалау жүйесін түсініп**, қолдана білуін қамтамасыз ету;

-мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын **іске асыру үшін қажетті дағдыларды** қалыптастыру.

Жоғарыда ұсынылған жаңартылған білім беру бағдарламасының міндеттеріне назар аударсақ, бағдарламаға сәйкес келетін *педагогикалық тәсілдерді* түсіну және оны қолдана алу бар. Жаңартылған білім беру бағдарламасының қолданбалы аспектілері (ОМЖ, ҚМЖ) күнделікті сабақ үдерісін ұйымдастыруда дами түсетіні белгілі. Алайда, бастауыш сынып мұғалімдері қысқа мерзімді жоспарлауда бағдарлама міндеттерінде көрсетілген педагогикалық тәсілдерді ұтымды қолдануы басты мәселе. Педагогикалық тәсілдердің бірі оқытуды *саралау тәсілі* болмақ. Ал саралап оқыту бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекетін қалыптастырудағы назар аударарлық тәсіл [3].

Бұл орайда әрбір білім алушы тұлғаның(оқушының) әмбебап оқу әрекетін қалыптастырудың тарихы философтардан бастау алады. Әмбебап әрекеттер жайлы философтардың пікірлеріне талдау жасауда, оларды бірнеше топтарға бөліп қарастырдық. Олар:

-*біріншілер*, «Сөз өнерінің пайдалылығы таным деңгейіне тура пропорционалды»; «Логиканың міндеті дефинициялар (анықтамалар) мен универсалийлер туралы бос сөз айту емес, **білімнің әрбір саласын логикалық құралмен жабдықтаумен** сипатталады» деген философиялық тарифтерді ұстанды (Авиценна, Иоанн, Цицерон және т.б.) [4];

-*ал енді кейбір философтар қатары*, «...іс жүзінде біз әмбебап қағидаттарды өз бойымызда бар бастамамыздың арқасында емес, біздің жалпыға жататынымыздың арқасында қалыптастыра аламыз. Егер ол жекеленген (индивидуалданған) болса, онда оған **әмбебаптыққа**

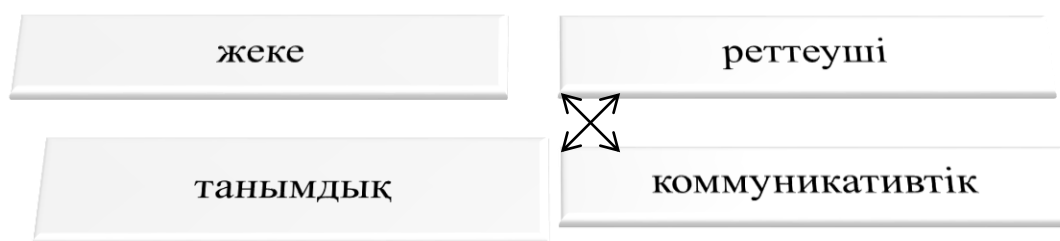
(универсалдыққа), демек білімге де жол ашылар еді. Осылайша, адамзат өзінің материяға қатыссыз парасаттылығымен тұтас. Және қандай жеке таным туралы қандай мағынада айтуға болады? Ықтимал парасат әлеуеттен әрекетке көшу үдірісінде таниды, сондықтан да ол арқашанда белсенді бола отырып, басқаларды белсенділікке шақыратын таңғажайып ақылды қажет етеді. Барлық әлеуетті тіршілікті қозғалысқа келтіретін әлем секілді, ой барлық мінсізді материалды парасат қабылдай алатындай қозғалысқа келтіреді. Бірақ, белсенді парасат тікелей әлеуетті парасатқа әсер етпейді, алайда *әмбебаптықтың әлеуетті формаларын* ғана қабылдауға мүмкіндік беретін **қиял мен елес, ақыл** арқылы енеді» деп беріледі (Аристотель, Аверроэс және т.б.) [5].

Тұлғаның әмбебап оқу әрекетін сипаттаудағы философиялық тарифтер бізге бірнеше білімдік әрекеттерді ашуға мүмкіндік береді. Мысалы, логика, таным, қарым-қатынас, реттеу-жинақылық т.б.

Жалпы алғанда, бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекетін саралап оқыту негізінде қалыптастыру біздің мақаламыздың басты инструментарийі болады. Сондықтан осы мақалада бастауыш сыныптарда саралап оқыту, оқушының әмбебап оқу-әрекеті, оның құрылымдық сипатына талдау жасалады.

Зерттеу әдістері. Мақаламызда саралап оқытуда, бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекетін қалыптастыруда қажетті құрылымдық жүйелерге сипаттама беріледі. Мұндағы *теориялық әдістер*: жинақтау, сипаттау, контент-талдау, бейнелеу, құрылымдау және т.б.; ал *эмпирикалық әдістер*: әмбебап оқу әрекетін қалыптастыруға арналған бағдарларды ұсыну, нәтижелерді талдау болады.

Біз, ең алдымен оқытудағы әмбебаптық, әмбебап оқу әрекеті, оның құрылымдық сипатына талдауларды төмендегідей көрсетеміз. Әмбебап оқу әрекеттері біздің талдауларымызда төрт түрі қарастырылады. Олар: **жеке** әмбебап оқу әрекеті, **реттеуші** әмбебап оқу әрекеті, **танымдық** әмбебап оқу әрекеті, **коммуникативтік** әмбебап оқу әрекеттері болады (1-суретте).



Сурет 1. Әмбебап оқу әрекеті түрлері

Жеке әмбебап оқу әрекеттері бастауыш сынып оқушыларында жас ерекшеліктерді ескере отырып, құндылық-мағыналық бағдарын (іс-әрекеттер мен оқиғаларды қабылданған этикалық қағидаттармен байланыстыра білу, моральдық нормаларды білу және мінез-құлықтың адамгершілік аспектісін ажырата білу) және әлеуметтік рөлдер мен тұлғааралық қатынастарда бағдарлауды қамтамасыз етеді [6]. Оның құрылымы келесідей:

- жеке, білімдік, өмірлік **өзін-өзі анықтау**;
- мағыналық қалыптастыру, яғни білім алушылардың оқу іс-әрекетінің мақсаты мен оның **уәжі**, басқаша айтқанда, **оқу нәтижесі** мен іс-әрекетті не үшін жүзеге асыратыны арасындағы байланысты орнату;

- адамгершілік-этикалық **бағдарлау**, оның ішінде жеке адамгершілік таңдауды қамтамасыз ететін игерілетін **мазмұнды бағалау** (әлеуметтік және жеке құндылықтарға сүйене отырып) және т.б.

Реттеуші әмбебап оқу әрекеттері бастауыш сынып оқушыларына өздерінің оқу қызметін ұйымдастыруды қамтамасыз етеді. Оның құрылымына мыналар жатады:

-**мақсат қою** білім алушылар бұрыннан білетін және игерген және әлі **белгісіз нәрсені байланыстыру** негізінде оқу тапсырмасын белгілеу ретінде;

-жоспарлау-түпкілікті нәтижені ескере отырып, аралық **мақсаттардың реттілігін** анықтау;

-іс-қимылдардың жоспары мен реттілігін құру;

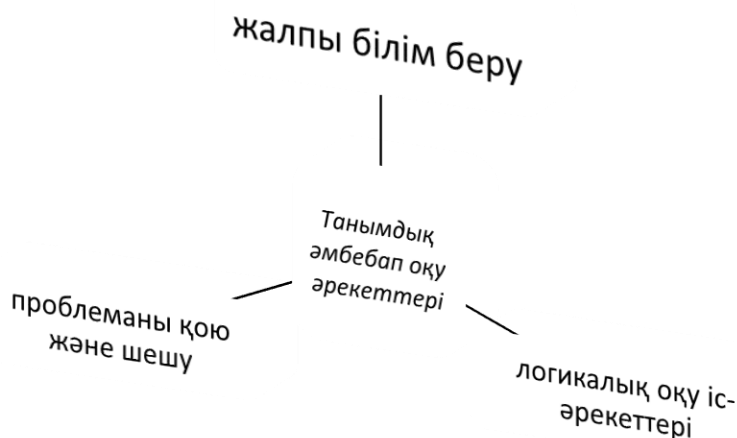
-болжау-нәтиже мен білімді игеру деңгейін, оның уақытша сипаттамаларын күту;

-айырмашылықтарды анықтау мақсатында әрекет ету тәсілі мен оның нәтижесін берілген эталонмен салыстыру нысанындағы бақылау;

- түзету, нақты іс-әрекет және оның нәтижесі сәйкес келмеген жағдайда іс-қимыл жоспары мен тәсіліне қажетті толықтырулар мен түзетулер енгізу; Осы нәтижені бастауыш сынып оқушыларының, мұғалімнің, серіктестердің өзі бағалауына сүйене отырып, өз қызметінің нәтижесіне өзгерістер енгізу;

-**бағалау** – білім алушылардың білгендерін және тағы да білгендерін білу, меңгерудің сапасы мен деңгейін сезіну; жұмыс нәтижелерін бағалау;

- **өзін-өзі реттеу күштер мен энергияны жұмылдыру, ерікті күш салу** (мотивациялық қақтығыс жағдайында таңдау) және кедергілерді жеңу мүмкіндігі ретінде.



Сурет 2. Танымдық әмбебап оқу әрекеттері түрлері

Танымдық әмбебап оқу әрекеттерінің құрылымы мыналарды қамтиды:

А) жалпы білім беру; Б) логикалық оқу іс-әрекеттері; В) проблеманы қою және шешу (2-суретте).

Ендеше біз, танымдық әмбебап оқу әрекеттері түрлеріне жеке-жеке сипаттама берейік.

Жалпы білім беретін әмбебап әрекеттер(ТЭОӘ-1):

-танымдық мақсатты өз бетінше таңдау және тұжырымдау;

-қажетті ақпаратты іздеу және бөлу; ақпараттық іздеу әдістерін, оның ішінде компьютерлік құралдардың көмегімен қолдану;

-білімді құрылымдау;

-ауызша және жазбаша түрде сөйлеу тілінің саналы және ерікті құрылысы;

-нақты жағдайларға байланысты міндеттерді шешудің неғұрлым тиімді тәсілдерін таңдау;

-әрекет ету тәсілдері мен шарттарының рефлексиясы, үдерісті және қызмет нәтижелерін бақылау және бағалау;

-мағыналық оқу оқу мақсатын ұғыну және мақсатына қарай оқу түрін таңдау ретінде; әр түрлі жанрдағы тыңдалған мәтіндерден қажетті ақпаратты алу; негізгі және қосымша ақпаратты анықтау; көркем, ғылыми, публицистикалық және ресми-іскерлік стильдердің мәтіндерін еркін бағдарлау және қабылдау; бұқаралық ақпарат құралдарының тілін түсіну және барабар бағалау;

-мәселені тұжырымдау және тұжырымдау, шығармашылық және іздеу сипатындағы мәселелерді шешуде қызмет алгоритмдерін өз бетінше құру.

Жалпы білім беретін әмбебап іс-қимылдардың ерекше тобын **символдық әрекеттер** құрайды:

-модельдеу-объектіні сезімтал формадан модельге түрлендіру, онда объектінің маңызды сипаттамалары ерекшеленеді (кеңістіктік-графикалық немесе символдық);

-берілген пәндік аймақты анықтайтын жалпы заңдарды анықтау үшін модельді түрлендіру.

Логикалық әмбебап әрекеттер(ТӘОӘ-2):

- белгілерді (Елеулі, маңызды емес)анықтау мақсатында объектілерді талдау;

-синтез-бүтін бөліктерді құрастыру, оның ішінде жетіспейтін компоненттерді толықтыра отырып, өздігінен аяқтау;

- объектілерді салыстыру, сериялау, жіктеу үшін негіздер мен критерийлерді таңдау;

-тұжырымға келтіру, салдарды шығару;

-себеп-салдар байланысын орнату, объектілер мен құбылыстардың тізбегін ұсыну;

-логикалық ойлау тізбегін құру, талдау; растаудың ақиқаты;

-дәлелдеу;

-гипотезаларды ұсыну және оларды негіздеу.

Қою және шешу(ТӘОӘ-3):

-мәселені тұжырымдау;

-мәселелерді шешудің өзіндік тәсілдерін құру;

-шығармашылық және іздеу сипаты.

Коммуникативтік әмбебап оқу әрекеттері әлеуметтік құзыреттілікті және басқа оқушының, қарым-қатынас немесе әрекет бойынша серіктестердің ұстанымдарын ескеруді; тыңдау және диалогқа кіру қабілетін; проблемаларды ұжымдық талқылауға қатысуды; құрдастар тобына бірігуді және құрдастарымен және ересектермен өнімді өзара іс-қимыл мен ынтымақтастық құруды қамтамасыз етеді.

Коммуникативті әрекеттердің құрылымына мыналар жатады:

-мұғаліммен және құрдастарымен оқу ынтымақтастығын жоспарлау-қатысушылардың мақсатын, функцияларын, өзара әрекеттесу тәсілдерін анықтау;

- сұрақтар қою-ақпаратты іздеу және жинаудағы бастамашыл ынтымақтастық;

-жанжалдарды шешу-мәселені анықтау, анықтау, жанжалды шешудің балама тәсілдерін іздеу және бағалау, шешім қабылдау және оны жүзеге асыру;

- серіктестің мінез-құлқын басқару-бақылау, түзету, оның әрекеттерін бағалау;

-коммуникацияның міндеттері мен шарттарына сәйкес өз ойын толық және дәл жеткізе білу; ана тілінің грамматикалық және синтаксистік нормаларына, заманауи коммуникация құралдарына сәйкес сөйлеудің монологиялық және диалогтік формаларын меңгеру.

Жоғарыда талданған әмбебап оқу әрекеттері саралау тәсілі арқылы жүзеге асырылады, нақтырақ айтсақ, саралап оқыту әмбебаптықты жүзеге асырудың бірден-бір құралы. Ендеше, біз саралап оқытуға байланысты ғалымдардың еңбектерін талдаймыз.

Қазіргі уақытта жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің тәжірибесінде көптеген өзгерістер орын алуда. Бұл өзгерістер мұғалімнің тәжірибесін дамытуға бағытталған. Сабақ үдерісін жоспарлау мен оқытуда саралаудың маңыздылығы артып отыр.

Педагогикалық сөздікте саралап оқыту (саралау) латынның («difference») «*дифференциация*» сөзінен шыққан және бір тақырыпты әртүрлі бөліктерге, нұсқаларға, кезеңдерге бөлу арқылы жіктеуді, саралауды білдіреді, ал француз тілінде («differentiation») «*ажырату*» айырмашылық пен ерекшелікті білдіреді [7].

Л.В. Занковтың (1963) басшылығымен әр оқушы үшін оның даму әсерін арттыру мақсатында оқыту жүйесін өзгертуге алғашқы талпыныстардың бірі жасалған болатын. Оқытуды саралаудың негізгі параметрі және балаға жеке көзқарастың негізі *оқу материалын игерудің жетістік деңгейі* болды. Бұл тәсіл сабақтың оқу формасын ұйымдастыруда: мұғалімнің оқушылар арасындағы әртүрлі деңгейдегі топтармен бір уақытта жұмыс істеуі, әр сабаққа әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды әзірлеу, бағалаудың әртүрлі критерийлерін

қолдануды айтарлықтай өзгерістерді қажет етті. Біздің пайымдауымызша, автордың ғылыми мектебінде жүргізілген бірқатар зерттеулер оқытуды саралаудың бұл түрінің тиімді екендігін көрсетті. Алайда, бұл балалар арасындағы айырмашылықтың бір ғана параметрімен шектелген және бастауыш сынып оқушысының сыныптағы ыңғайлы жағдайға және оқу материалындағы алға жылжу қарқынына деген қажеттіліктерін белгілі бір дәрежеде қанағаттандыра алады [8].

Репкина Г. В., Заика Е. В. бойынша **оқытуды саралау** – қандай да бір белгілері (мазмұны, оқу талаптарының деңгейі, қызығушылықтары, оқыту нысандары және т.б.) бойынша ерекшеленетін салыстырмалы түрде тұрақты, сондай-ақ күнделікті сабақ үдерісінде уақытша оқу топтарын құру. Ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, жаңартылған білім беру бойынша бастауыш сыныптағы оқушының әрбірінің танымдық білім деңгейі, қабілеттілігі, білімді қабылдау мотиві және т.б. ескерілетіндігі негізге алынады [9].

С. А. Тюрикованың дифференциациясы – бұл әр оқушы жалпы білім берудің белгілі бір **минимумын игеріп**, жалпыға бірдей қолайлы және *бейімделу мүмкіндігін қамтамасыз ететін, үнемі өзгеріп отыратын* жағдайда оның бейімділігіне сәйкес келетін бағыттарға басымдық беру құқығы мен кепілдендірілген мүмкіндігіне ие болатын оқыту жүйесі. Г.В.Дорофеевтің пікірінше, бастауыш сынып оқушыларының білім алу барысындағы өзгермелі фоны(дамуға, білуге құлшыныс) басшылыққа алынады [10].

Оқытуды саралауды оқушылардың қабілеттерін, қызығушылықтарын дамытуға, олардың шығармашылық мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған процесс ретінде қарастырады. Зерттеулерге сүйенсек, бұнда бастауыш сынып оқушыларының қабілет деңгейі назарға алынып, қызығушылықтары жоғары деңгейді ұстайды, бұл өз кезегінде балалардың кез-келген пәндегі білімді қабылдауы мен өңдеуіндегі шығармашылық мүмкіндіктерін анықтап береді [11].

Зерттеу нәтижелері. Бүгінгі зерттеулер көрсетіп отырғанындай, ашық уикипедияда **«саралап оқыту»** түсінігі: саралап оқыту – орта мектепте оқыту тәсілі. Орта [мектептегі](#) оқу жоспары мен бағдарламасын оқушылардың бейімі мен қабілетіне, білім деңгейіне қарай жіктеу. Саралап оқыту оқушылардың білімін жан-жақты дамытуды, оларды қызықтыратын ғылым мен техника саласынан білімін жетілдіруді, сондай-ақ қандай да бір пәнге бейімдеуді көздейді. Мұндай оқыту арнаулы мектепте, сыныпта, сынып ішіндегі топта жүзеге асырылады. Саралап оқыту білім деңгейі әр түрлі оқушыларды топтарға жіктеп, әр топты өз деңгейіне сай оқытып, білімін одан әрі жетілдіру үшін қолданылады.

Кесте 1 – «Саралау», «саралап оқыту» түсініктеріне контент-талдау

Зерттеу көздері	Анықтамасы	Негізгі ой
Педагогикалық сөздік	Саралап оқыту (саралау) латынның («difference») «дифференциация» сөзінен шыққан және бір тақырыпты әртүрлі бөліктерге, нұсқаларға, кезеңдерге бөлу арқылы жіктеуді, саралауды білдіреді, ал француз тілінде («differentiation») «ажырату» айырмашылық пен ерекшелікті білдіреді.	- <i>тақырыпты әртүрлі бөліктерге, нұсқаларға, кезеңдерге бөлу арқылы жіктеу.</i>
Л.В. Занков	Оқытуды саралаудың негізгі параметрі және балаға жеке көзқарастың негізі оқу материалын игерудің жетістік деңгейі. мұғалімнің оқушылар арасындағы әртүрлі деңгейдегі топтармен бір уақытта жұмыс істеуі, әр сабаққа әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды әзірлеу, бағалаудың әртүрлі критерийлерін қолдану	- <i>жетістікке жету деңгейі, әр түрлі деңгейдегі тапсырмалар дайындау.</i>
Репкина Г. В. Заика Е. В.	Оқытуды саралау – қандай да бір белгілері (мазмұны, оқу талаптарының деңгейі, қызығушылықтары, оқыту нысандары және т.б.) бойынша ерекшеленетін салыстырмалы	- <i>салыстырмалы оқыту.</i>

	түрде тұрақты, сондай-ақ күнделікті сабақ үдерісінде уақытша оқу топтарын құру	
Тюрикова С.А.	Дифференциациясы – бұл әр оқушы жалпы білім берудің белгілі бір минимумын игеріп, жалпыға бірдей қолайлы және бейімделу мүмкіндігін қамтамасыз ететін, үнемі өзгеріп отыратын жағдайда оның бейімділігіне сәйкес келетін бағыттарға басымдық беру құқығы мен кепілдендірілген мүмкіндігіне ие болатын оқыту жүйесі.	-қолайлы мүмкіндіктерге басымдық беруді көздейтін оқыту жүйесі.

Теориялық талдауларды қорыта келгенде: *«саралап оқыту дегеніміз – мұғалім оқу процесінде маңызды болып табылатын белгілі бір жалпы ерекшеліктерге байланысты топтастырылған оқушылар тобымен (біртекті топпен) жұмыс жүргізетін оқу процесін ұйымдастыру түрі»* деп нақтылаймыз.

Дискуссия. Нәтижелерді талдау. Бастауыш сыныпта саралап оқыту арқылы оқушылардың әмбебап оқу әрекеттерін игерудегі нәтижелер төмендегідей қорытындыланады.

Кесте 2 – ӘОӘ-нен күтілетін бағдарлар мен нәтижелер сипаты

№	Бағдарлар	ӘОӘ-нің нәтижесі
1	Тұлғалық бағдарлар	тұлғаның дамуы
2	Педагогикалық бағдарлар	өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі ұйымдастыру
3	Ғылыми бағдарлар	зерттеу мәдениеті
4	Коммуникативтік бағдарлар	қарым-қатынас мәдениеті

Кестедегі бағдарларды талдауда тұлғалық бағдар танымдық әмбебап оқу әрекеттерін саралауда бастауыш сынып оқушысында ішкі ұстанымы, оқу және танымдық уәждерді қоса алғанда, оқу іс-әрекетінің барабар уәждемесі, моральдық нормаларға бағдарлану және оларды орындау қалыптасатын болады.

Келесі, педагогикалық бағдар, реттеуші әмбебап білім беру іс-әрекеттерін саралауда бастауыш сынып оқушыларының өз жұмысын ұйымдастыруға бағытталған оқу іс-әрекеттерінің барлық түрлерін, соның ішінде оқу мақсаты мен міндетін қабылдау және сақтау, оны іске асыруды жоспарлау, олардың әрекеттерін бақылау және бағалау, олардың орындалуына тиісті түзетулер енгізу қабілеттерін игереді.

Ғылыми бағдар, танымдық оқу әрекеттері саласында түлектер хабарламаларды және олардың маңызды компоненттерін-мәтіндерді қабылдауды және талдауды, символдық құралдарды қолдануды үйренеді, оның ішінде модельдеу әрекетін, сонымен қатар логикалық әрекеттер мен операциялардың кең спектрін, соның ішінде есептерді шешудің жалпы әдістерін игереді.

Коммуникативтік бағдар, атынан байқап тұрғандай, коммуникативті әмбебап білім беру әрекеттері бойынша бастауыш сынып оқушыларында әңгімелесушінің позициясын ескеру, мұғаліммен және құрдастарымен ынтымақтастық пен оны ұйымдастыру және жүзеге асыру, ақпаратты дұрыс қабылдау және беру, пәндік мазмұны мен қызмет жағдайларын хабарламаларда көрсете алады, олардың маңызды компоненттері мәтіндер болып табылады.

Қорытынды. Әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру білім беру үдерісінің маңызды міндеті болып табылады және жалпы білім берудің іргелі ядросының ажырамас бөлігі болып табылады.

Әмбебап оқу іс-әрекеттерінің қалыптасу деңгейі білім беру үдерісінің сатыларына сәйкес жалпы білім беру мазмұнын игеру нәтижелеріне қойылатын талаптарда көрініс табады. Әмбебап оқу іс-әрекеттерін дамыту оқушылардың оқу пәндерінің пәндік мазмұнын игеруінің табыстылығының психологиялық негізін құрайды.

Қазіргі уақытта мектепте оқыту практикасында білім беру үдерісінің психологиялық құрамдас бөлігі ретінде әмбебап оқу әрекеттерін дамыту бойынша жұмыс өздігінен жүзеге асырылады. Тәжірибеде байқап жүргендей, бастауыш сынып мұғалімдерінің аз ғана бөлігі әмбебап оқу

әрекеттерін қалыптастыру талабын жүзеге асыруға тырысады. Әмбебап оқу әрекеттері дамуының стихиялық және кездейсоқ сипаты мектептегі оқытудың өткір проблемаларында – оқушылардың оқу мотивациясы мен танымдық бастамасының төмен деңгейінде, оқушылардың оқу және танымдық іс-әрекеттерді реттеу қабілетінде, жалпы танымдық және логикалық іс-әрекеттердің жеткіліксіз қалыптасуында және мектептің дұрыс жұмыс істемеуінің, девиантты мінез-құлықтың өсуінде көрінеді.

Қалыптасқан жағдайға балама ақыл-ой, парасаттылық, қарым-қатынастың жоғары деңгейі және әртүрлі пәндік салаларда қолдануға дайын болу, сыншылдық, игеру сияқты алдын-ала анықталған қасиеттері бар әмбебап оқу әрекеттерін мақсатты түрде жүйелі түрде қалыптастыру болуы керек.

Бастауыш сынып оқушыларының әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыруды жетілдіруде, оны тәжірибеде кеңінен қолданысқа қоюда келесідей ұсыныстар береміз:

- бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік жұмыстарды күшейту;
- әмбебап оқу әрекетінің нәтижелерін талдау жұмыстары бойынша ата-аналарға консультативтік кеңестер арқылы дәлелдеулерді тарату.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі, №319-III Заңы (редакция 01.01.2016 жылы берілген өзгерістер мен толықтырулармен). - ИС BestProfi © 22.04.2016.
2. Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. -Астана, 2018 // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989> (қаралым күні: 20.10.2021 ж).
3. «Жаңартылған білім мазмұнын пилоттық енгізу туралы» №159 бұйрық – 2015.
4. Реале Дж., Антисери Д. Батыс философиясы: бастауынан бүгінгі күнге дейін: Оқулық./Ауд. Т.Х. Ғабитов, т.б. Алматы: 2012.-628 б.
5. Аверроэс. Опровержение опровержения / пер. под. ред. С.И. Еремеева. - М., 1999. 345 с.
6. Асмолов А. Г. (2008) Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе: от действия к мысли: пособие для учителя / А.Г. Асмолов, Г.В. Бурменская, И.А. Володарская и др. под ред. А.Г. Асмолова. - М.: Просвещение. - 151 с.
7. Педагогикалық сөздік: Педагогика / жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын. - Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2006. – 482 б.
8. Занков Л.В. Избранные педагогические труды. - М., 1990.- С. 40-43.
9. Репкина Г. В., Заика Е. В. (1993) Оценка уровня сформированности учебной деятельности: в помощь учителю начальных классов. Томск.: Пеленг. - 61 с.
10. Тюрикова С. А. (2014) Коммуникативные универсальные учебные действия: сущность и показатели сформированности *Communicativum universalis educational actiones: natura et ligula consequat* Интернет-журнал «Науковедение». Выпуск 3, май-июнь. - С. 13-17.
11. Fejzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Ishanov P., Mailybaeva G., Beisenbaeva A. Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subject continuity // *Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año. – Maracaibo; Venezuela, 2018. – Vol. 34, №85-2. - P. 479-516.*

Reference

1. Bilim týraly Qazaqstan Respýblikasynyń 2007 jylǵy 27 shildedegi, №319-III Zańy (redaksiya 01.01.2016 july berilgen ózgerister men tolyqtyryǵarmen). - IS BestProfi © 22.04.2016.
2. Bastayshy bilim berýdiń memlekettik jalpyǵa mindetti standarttary. -Astana, 2018 // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/v1800016989> (qara kún: 20.10.2021 j).
3. "Jańartylǵan bilim mazmunyn pilottyq engizý týraly" №159 buryq – 2015.
4. Dj. Reale, D.Antiseri Batys filosofiasy: bastaydan búgingi kúнге deuin: Oqýlyq./ Aýd. T. h.Ǵabitov, T. B. Almaty: 2012.-628 b.

5. Averroes. *Teriske shyǵary / per.astynda. red. S. I. Eremeeva.* - M., 1999. 345 b.
6. Asmolov A.G. (2008) *bastayysh mektepte ambebap oqy areketterin qalai jobalay kerek: areketten oiǵa: muǵalimge arnalǵan nusqaylyq / A. G. Asmolov, g. v. Byrmenskaia, i. A. Volodarskaia jane t. b. red. A. G. Asmolova.* - M.: Aǵarty. - 151 b.
7. *Pedagogikalyq sóz: Pedagogika / Jalpy redaksiyasyn basqarǵan e. g.d., profesor E. Aryn.* - Pavlodar: "EKO" GOF, 2006. – 482 b.
8. Zankov L. v. *tañdalǵan pedagogikalyq jumystar.* - M., 1990.- B.40-43.
9. Repkina G. V., Zaika E. V. (1993) *oqy is-areketiniñ qalyptasy deñgein baǵalay: bastayysh synyp muǵalimine kómektesy. Tomsk.: Peleñ.* - 61 b.
10. Túrikova S.A. (2014) *kommunikativti ambebap oqy is-areketteri: Communicativum universalis educational acciones: natura et ligula consequat "Gylymtany"Internet-jýrnaly. 3 shyǵarylym, mamyr-maysym.* - B.13-17.
11. Fejzuldaeva S., Ybyraimzhanov K., Ishanov P., Mailybaeva G., Beisenbaeva A. *Vocational training of future elementary school teacher by means realization of inter-subject continuity // Revista de Ciencias Humanas y Sociales Año. – Maracaibo; Venezuela, 2018. – Vol. 34, №85-2. - P. 479-516.*



ҚҰТТЫҚТАУ !

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, қызметкерлер кәсіподақ ұйымының төрағасы, Ибраимов Мұхтар Ботабайұлы, 1962 жылы 2 қаңтарда Оңтүстік Қазақстан облысында дүниеге келген.

М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтының түлегі Мұхтар Ботабайұлы өзінің ұстаздық қызметін ОҚО, Ордабасы ауданы, Мақташы мектебінде мұғалім қызметінен бастап, директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарына дейін көтерілді.

2004-2017 жылдар аралығында Алматы қаласы, Абай атындағы Республикалық мамандандырылған дарынды балаларға арналған қазақ тілі мен әдебиетін тереңдете оқытатын орта мектеп-интернатының директор қызметін атқарған. Тәрбиешілермен бірге, оқушылар арасында тауға шығу т.б. спорттық шаралар ұйымдастыру, болашақ жеке тұлғаны қалыптастыру мен дамыту мақсатында жасалған мектепке стадион, акт залы, спорт залы, жүзу бассейнінің салынуы, мектепті абаттандыру сынды әлеуметтік маңызы зор шараларды іске асырыуда Мұхтар Ботабайұлының үлесі зор.

Мектеп-интернатының директоры қызметін атқарған осы жылдар аралығында ол, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Педагогика кафедрасының профессорлары Н.Д. Хмель, А.А. Бейсенбаева., Г.Т. Хайруллин, Қ.Қ. Жампеисова және т.б. оқытушылар құрамымен ғылыми-педагогикалық зерттеу бойынша тығыз қарым-қатынас орнатты. Мектеп мұғалімдерінің Педагогика кафедрасының ғылыми-әдіснамалық отырыстарына қатысуы, профессорлардың талқылауларын тыңдауы, олардың араларынан ғалым-педагогтардың шығуы, табысты нәтижелерге қолжеткізулеріне Мұхтар Ботабайұлының да өзіндік үлесі бар.

Ибраимов Мұхтар Ботабайұлы бүгінде Абай атындағы ҚазҰПУ қызметкерлерінің кәсіподақ комитетін басқарады.

Ол білікті ұйымдастырушы, қамқор көшбасшы, керемет әке және дана ата. Бір басында тектілікті, ірілік пен іскерлікті асқақтатар сан қасиеттер тоғысқан, сонысымен де елінің ардақты бір азаматы болып, есімі жақсылар мен жайсаңдардың қатарында аталып жүрген ардақты тұлға.

Журнал редакциясы және университет бойынша педагогикалық цикл пәндер бөлімінің (Педагогика кафедрасы) ұжымы Абай атындағы ҚазҰПУ қызметкерлерінің Кәсіподақ ұйымының төрағасы Ибраимов Мұхтар Ботабайұлын мерейтойымен құттықтап, мықты денсаулық, шығармашылық шабыт, ұзақ ғұмыр, отбасына амандық тілейді.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Ақылбеков Қалибек Әділбекұлы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің үшінші курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан

Каймулдинова Күляш Дүйсенбаевна - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, география ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан

Карбаева Шолпан Шайкеновна - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы қ., Қазақстан

Тұрғынбаева Ботагүл Алтайқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан botagul53@mail.ru

Ағыбай Құрманғазы Еркінұлы. - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика және психология» мамандығы 1-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан agybayke@mail.ru

Лю Лицзюнь - әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, педагогика және білім беру менеджменті кафедрасының докторанты, Алматы қ., Қазақстан www.623657331com@qq.com

Акрамова Әлия Смағұлқызы - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ., Қазақстан akramova@mail.ru

Хан Наталья Николаевна - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология кафедрасының профессоры, п.ғ.д, professor_khan@mail.ru, Алматы қ., Қазақстан

Губенко Алёна Юрьевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 6D010300 – педагогика және психология мамандығының 3 курс докторанты, alyona_kasyanova@mail.ru, Алматы қ., Қазақстан

Құрсабаев Мұхамедрахим Қыдырбайұлы – мектепке дейінгі, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану білім беру бағдарламаларының қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Кыякбаева Улбосын Қозыбаевна– мектепке дейінгі, әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану білім беру бағдарламаларының жетекшісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Сейдахметов Бауыржан Сейтбекович – университет бойынша педагогикалық цикл пәндер бөлімінің қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жарменова Ботагоз Куанышевна - 8D01517 – "Биология" білім беру бағдарламасының докторанты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан 81_bota@mail.ru

Құрманбаев Рахат Хамитұлы - биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан rakhat72@mail.ru

Хамзина Шолпан Шапиевна - педагогика ғылымдарының кандидаты, "Педагогика" жоғары мектебінің профессоры, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қызылорда қ., Қазақстан khamzina_64@mail.ru

Сахипов Айвар Айтуарұлы– докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан aa_sakhipov@tanu.pro

Ермағанбетова Мадина Асқарқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан ermaganbetova@tanu.pro

Байділдинов Талғат Жарылқасынұлы– педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан t-baidildinov@nuos.pro

Альдибекова Шолпан Нурсапаевна - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, мектепке дейінгі және бастауышқа дайындау кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан

Иксатова Балжан Қасымқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті 8D01301 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының 1-курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан balshan_93_73@mail.ru

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика кафедрасының профессоры, Алматы қ., Қазақстан kolumb_09@mail.ru

Еримова Ақнұр Жәнібекқызы - Қ.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті аға оқытушы Түркістан қ., Қазақстан

Ыбыраймжанов Калибек Турдыгазиевич - педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті», Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы. tarmpi_school@mail.ru

Майлыбаева Гульмира Сабыровна - Философия докторы (PhD), І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті педагогика және психология жоғары мектебінің ғылыми және тәрбие жұмысы бойынша үйлестірушісі, Талдықорған қ., Қазақстан gulmirasabyr@mail.ru

Қиясова Бақыт Айдархановна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Алматы қ., Қазақстан

Ақынова Жібек Мухтаровна – PhD - докторант, Мектепке дейінгі білім беру және әлеуметтік педагогика кафедрасы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Турдалиева Элмира Долдыбаевна - "Тілдік дайындық" кафедрасы Логистика және көлік академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Күрбаналиев Бауыржан Умурзакович – Мектепке дейінгі білім беру және арнайы педагогика кафедрасы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Қазақстан

Бекбаева Малика Фархатовна – «Бастауыш білім беру педагогикасы мен әдістемесі» мамандығының 3 курс PhD докторанты, Педагогика және психология факультеті, «І. Жансүгіров ат. Жетісу университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы, Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы, Malika.bekbayeva.87@inbox.ru

Радченко Наталья Николаевна - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., Қазақстан, radchenkon76@inbox.ru

Садықова Айгүл Құдайбергенқызы – 8D01823–«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» білім беру бағдарламасы бойынша 3 курс докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Шолпанқұлова Гүлнар Кеңесбекқызы – әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Джейн Мк Элдоуни Дженсен – Зерттеу және бағалау саясаты бөлімінің басшысы, адъюнкт-профессор, Кентукки, Лексингтон университетінің философия докторы, АҚШ

Пентина Евгения Олеговна – Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемтілдері университеті, докторант, Алматы қ., Қазақстан hzlava@bk.ru

Кузнецова Тамара Даниловна- Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемтілдері университеті, психология ғылымдарының кандидаты, профессор, Алматы қ., Қазақстан

Есимғалиева Тлекші Махсотовна – PhD доктор, Логистика және көлік академиясының аға оқытушысы, Алматы қаласы, Қазақстан.

Косшыгулова Алия Сериковна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан alenti85@mail.ru

Сардарова Жаннат Исмагуловна – Педагогика ғылымдарының докторы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, педагогика және психология институтының «Арнайы педагогика» бойынша кәсіби даярлау бөлімі доценті, Алматы қ., Қазақстан

Жумашева Нұржауған Сарсеновна – Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының қауымдастырылған профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты, Атырау қ., Қазақстан

Мусажалиева Гүлнұр Бақтығалиқызы – М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті Мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан

Сыздықова Айнұр Казкенқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, докторант, Алматы қ., Қазақстан aynur_syzdykova@bk.ru

Джусупова Дария Бекайдарқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, биология ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан dariya_2507@mail.ru

Өтемісова Арайлым Жұбатқанқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, аға оқытушы, Алматы қ., Қазақстан arai19_83@mail.ru

Шоқыбаев Жәніс Әкімжанұлы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан Jenis_Shokybayev@mail.ru

Мұқатаева Жазира Сағатбекқызы - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, химия ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Алматы қ., Қазақстан jazira-1974@mail.ru

Текесбаева Анар Молдақыновна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан tekesbaeva_anar@mail.ru

Текесбаева Гульжан Молдақыновна – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Жанатбекова Назым Жанатбекқызы - «І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕ АҚ, п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., Талдықорған қ., Қазақстан n.zhanatbekova@mail.ru

Абдулаева Әйгерім Бекмұханбетқызы - «І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті» КЕАҚ, «8D01502-Физика» білім беру бағдарламасы докторанты, Талдықорған қ., Қазақстан abdulaeva_aigerim@mail.ru

Мухамеджанова Гульмира Тастемировна - PhD, қауымдастырылған профессор м.а., М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті Петропавл қ., Қазақстан elnur-09@list.ru elnur-09@list.ru

Каримова Гульмира Сарсемхановна - PhD, қауымдастырылған профессор м.а., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан karimova_g77@mail.ru

Бельгибаева Гульбаршын Капановна – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан belgibaeva64@bk.ru

Жүмкенова Әлия Дәулетқызы - «7M01201-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 2 курс магистранты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды., Қазақстан j.alia_1997@mail.ru

Рахмет Усенбек Рахметұлы– педагогика ғылымдарының кандидаты Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Білім технологиялары кафедрасының доценті Түркістан қ., Қазақстан

Шалабаева Жанар Сүйіндікқызы - Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Білім технологиялары кафедрасының аға оқытушысы Түркістан қ., Қазақстан

Әбдуразақова Озада Асенқызы- Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Білім технологиялары кафедрасының магистранты Түркістан қ., Қазақстан

Асылбек Айжан Мейрамбекқызы - «7M01201-Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу» мамандығының 2 курс магистранты, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан E-mail: asylbekam@mail.ru

Көшкімбаев Қанат Төкенұлы - Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті бейнелеу өнері және дизайн кафедрасының аға оқытушысы, Қарағанды қ., Қазақстан

Метербаева Кулбаршын Метербаевна - Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, мектепке дейінгі және бастауыш білім кафедрасының профессор м.а., педагогика ғылымдарының кандидаты Алматы қ., Қазақстан

Ғарифолла Ақнәзік Махамбетқызы- Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің 2-курс магистранты Алматы қ., Қазақстан

Аманжолова Әсел Нурланқызы- Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, мектепке дейінгі және бастауыш білім кафедрасының оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі Алматы қ., Қазақстан

Ибатова Гауһар Біржанқызы– Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Дефектология» мамандығы бойынша докторант, Алматы қ., Қазақстан ibatova_g@mail.ru

Сатова Ақмарал Құлмағамбетовна– Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, психология ғылымдарының докторы, профессор, Алматы қ., Қазақстан satova57@mail.ru.

Агеева Лариса Евгеньевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан ageevale_1971@mail.ru

Агранович Елена Николаевна – PhD, қауымд. профессор м.а., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан elenkaagr@mail.ru

Сергеева Бәлла Владимировна - Кубань мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Краснодар қ., Ресей 5906372@mail.ru

Жүсіп Эльмира Мунарбековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 1 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан zhusip.elmira@mail.ru

Умирзахова Гаухар Амирбековна - М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің аға оқытушысы, Шымкент қ., Қазақстан gaukhar_ua@mail.ru

НАШИ АВТОРЫ

Ақылбеков Калибек Адилбекулы – докторант третьего курса Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Каймулдинова Куляш Дуйсенбаевна - доктор географических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Карбаева Шолпан Шайкеновна - кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Тургунбаева Ботагуль Алтаевна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор педагогических наук, профессор, г. Алматы, Казахстан botagul53@mail.ru

Агыбай Курмангазы Еркінулы. - докторант 1 курса Казахского национального педагогического университета имени Абая, специальность «Педагогика и психология», г. Алматы, Казахстан agybayke@mail.ru

Лю Лицзюнь - докторант кафедры педагогики и образовательного менеджмента КазНУ им.Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан www.623657331com@qq.com

Акрамова Алия Смагуловна – кандидат педагогических наук, доцент, КазНУ им.Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан akramova@mail.ru

Хан Наталья Николаевна - д.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан professor_khan@mail.ru

Губенко Алена Юрьевна – докторант 3 курса по специальности 6D010300 – педагогика и психология, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан alyona_kasyanova@mail.ru,

Курсабаяв Мухамедрахим Қыдырбайұлы – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор отдела дошкольного образования и социальной педагогики и самопознания Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Кыякбаева Улбосын Қозыбаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор руководитель отдела дошкольного образования и социальной педагогики и самопознания Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Сейдахметов Бауыржан Сейтбекович – ассоциированный профессор кафедры дисциплин педагогического цикла по университету, кандидат педагогических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Жарменова Ботагөз Қуанышевна, докторант образовательной программы 8D01517 – «Биология», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан 81_bota@mail.ru

Курманбаев Рахат Хамитович, кандидат биологических наук, ассоциированный профессор, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан rakhat72@mail.ru

Хамзина Шолпан Шапиевна, кандидат педагогических наук, профессор высшей школы «Педагогика», Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Казахстан khamzina_64@mail.ru

Сахипов Айвар Айгуарович– докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан aa_sakhipov@tanu.pro

Ермаганбетова Мадина Аскарровна – кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан vermaganbetova@tanu.pro

Байдильдинов Талгат Жарылқасынович – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан t-baidildinov@nuos.pro

Альдибекова Шолпан Нурсапаевна - кандидат педагогических наук, и.о. ассоцир. профессора кафедры дошкольной и начальной подготовки Казахского Национального женского педагогического университета, г. Алматы, Казахстан

Иксатова Балжан Касымовна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая Докторант 1-курса специальности 8D01301-Педагогика и методика начального образования, г. Алматы, Казахстан balshan_93_73@mail.ru

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – кандидат педагогических наук, профессор кафедры педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан kolumb_09@mail.ru

Еримова Акнур Жанибековна Международного казахско-турецкого университета Ходжи Ахмеда Ясави, старший преподаватель г. Туркестан, Казахстан.

Ыбыраймжанов Калибек Турдыгазиевич - доктор педагогических наук, профессор НАО «Жетысуский Университет им. И. Жансугурова», г. Талдыкорган, Республика Казахстан. tarmpi_school@mail.ru

Майлыбаева Гульмира Сабыровна - доктор философии (PhD), координатор по научной и воспитательной работе высшей школы педагогики и психологии Жетысуского университета имени И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан. gulmirasabyr@mail.ru

Киясова Бакыт Айдархановна–Казахский национальный педагогический университет им.Абая, кандидат педагогических наук, доцент, г. Алматы, Казахстан

Акынова Жибек Мухтаровна - PhD - докторант Кафедра дошкольного образования и социальной педагогики Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Турдалиева Элмира Долдыбаевна - Кафедра "Языковая подготовка" Академия логистики и транспорта, г. Алматы, Казахстан

Күрбаналиев Бауыржан Умурзакович - Кафедра дошкольного образования и специальной педагогики Южно-казахстанский государственный педагогический университет, Казахстан

Бекбаева Малика Фархатовна - докторант PhD 3 курса специальности «Педагогика и методика начального обучения», Факультет педагогики и психологии, НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова» г. Талдыкорган, Республика Казахстан, e-mail: Malika.bekbayeva.87@inbox.ru

Радченко Наталья Николаевна - кандидат педагогических наук, доцент, Восточно-Казахстанский университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан, radchenkon76@inbox.ru

Садыкова Айгул Кудайбергеновна – докторант 3 курса по образовательной программе 8D01823– «Социальная педагогика и самопознания», Евразийский национальный университет им Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Шолпанкулова Гулнар Кенесбековна – и.о. профессора, кандидат педагогических наук кафедры социальная педагогика и самопознания, Евразийский национальный университет им Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Джейн Мк Элдоуни Дженсен – Директор департамента исследования и оценки образовательной политики, Доктор философии, адъюнкт-профессор университета Кентукки, Лексингтон, США

Пентина Евгения Олеговна – докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан hzlaya@bk.ru

Кузнецова Тамара Даниловна- кандидат психологических наук, профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

Есимгалиева Глекши Махсотовна – PhD доктор, старший преподаватель Академии логистики и транспорта, г.Алматы, Казахстан

Косшыгулова Алия Сериковна – преподаватель Казахского национального педагогического университета имени Абая, г.Алматы, Казахстан alenti85@mail.ru

Сардарова Жаннат Исмагуловна - Доктор педагогических наук, доцент отдела профессиональной подготовки по «Специальной педагогике» Казахского национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы, Казахстан

Жумашева Нуржауган Сарсеновна – и. о. ассоциированного профессора кафедры дошкольного и начального образования, кандидат педагогических наук. Атырауский университет имени Х. Досмухамедов, г. Атырау, Казахстан

Мусагалиева Гульнур Бактыгалиевна – старший преподаватель кафедры Дошкольного и начального образования Западно-Казахстанский университета им. М.Утемисова, Казахстан

Сыздыкова Айнур Казкеновна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант, г.Алматы, Казахстан aynur_syzdykova@bk.ru

Джусупова Дария Бекайдаровна - Казахский национальный педагогический университет имени Абая, доктор биологических наук, профессор, г.Алматы, Казахстан dariya_2507@mail.ru

Утемисова Арайлым Жубаткановна - старший преподаватель, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан arai19_83@mail.ru

Шоқыбаев Женис Акимжанович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан Jenis_Shokybayev@mail.ru

Мукатаева Жазира Сагатбековна - кандидат химических наук, асс.профессор, Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, г.Алматы, Казахстан jazira-1974@mail.ru

Текесбаева Анар Молдакыновна - кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан tekesbaeva_anar@mail.ru

Текесбаева Гульжан Молдакыновна - магистр педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Жанатбекова Назым Жанатбекқызы - НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова», кандидат педагогических наук, и.о. асоц.профессора, г. Талдыкорган, Казахстан n.zhanatbekova@mail.ru

Абдулаева Айгерим Бекмуханбетқызы - НАО «Жетысуский университет имени И.Жансугурова», докторант образовательной программы «8D01502-Физика», г. Талдыкорган, Казахстан abdulaeva_aigerim@mail.ru

Мухамеджанова Гульмира Тастемировна - PhD, и.о. ассоциированного профессора Северо-Казахстанский университет имени М. Козыбаева г. Петропавловск, Казахстан elnur-09@list.ru

Каримова Гульмира Сарсемхановна - PhD, и.о. ассоциированного профессора КазНПУ имени Абая, г.Алматы, Казахстан karimova_g77@mail.ru

Бельгибаева Гульбаршын Капановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, г.Караганда, Казахстан belgibaeva64@bk.ru

Жумкенова Алия Даулетовна - магистрант - 2-го курса специальности «7М01201- Дошкольное обучение и воспитание» Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан j.alia_1997@mail.ru

Рахмет Усенбек Рахметович – кандидат педагогических наук, доцент кафедры образовательных технологий Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави г.Туркестан, Казахстан

Шалабаева Жанар Суюндиковна – старший преподаватель кафедры образовательных технологий Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави г.Туркестан, Казахстан

Абдуразакова Озада Асеновна – магистрант кафедры образовательных технологий Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмеда Ясави г.Туркестан, Казахстан

Асылбек Айжан Мейрамбекқызы - магистрант 2-го курса специальности «7М01201- Дошкольное обучение и воспитание» Карагандинского университета имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда, Казахстан E-mail: asylbekam@mail.ru

Кошқумбаев Канат Токенович - магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры изобразительного искусство и дизайна Карагандинского университета имени академика Е.А.Букетова, г.Караганда, Казахстан

Метербаева Кулбаршын Метербаевна- кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры дошкольного и начального образования Казахского Национального женского педагогического университета, г. Алматы, Казахстан

Гарифолла Акназик Махамбетовна- Магистрант 2-го курса Казахского Национального женского педагогического университета, г. Алматы, Казахстан

Аманжолова Асель Нурлановна - магистр педагогических наук, преподаватель кафедры дошкольного и начального образования Казахского Национального женского педагогического университета, г. Алматы, Казахстан

Ибатова Гаухар Биржановна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант по специальности «Дефектология», г. Алматы, Казахстан ibatova_g@mail.ru

Сатова Акмарал Кулмагамбетовна - доктор психологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан satova57@mail.ru.

Агеева Лариса Евгеньевна – кандидат педагогических наук, и.о. ассоц. профессора, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан ageevale_1971@mail.ru

Агранович Елена Николаевна – PhD, и.о. ассоц. профессора, Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан elenkaagr@mail.ru

Сергеева Бэлла Владимировна - кандидат педагогических наук, доцент, Кубанского государственного университета, г. Краснодар, Россия 5906372@mail.ru

Жусип Эльмира Мунарбековна – Казахский национальный педагогический университет имени Абая, докторант 1 курса, г. Алматы, Казахстан zhusip.elmira@mail.ru

Умирзахова Гаухар Амирбековна - Южно Казахстанский университет имени М.Ауезова старший преподаватель gaukhar_ua@mail.ru

OUR AUTHORS

Akylbekov Kalibek Adilbekuly - 3rd year doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Kaimuldionova Kulyash Duisenbaevna – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of Geographical Sciences, professor, Almaty, Kazakhstan

Karbaeva Sholpan Shaikenovna - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Almaty, Kazakhstan

Turgunbayeva Botagul - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Almaty, Kazakhstan botagul53@mail.ru

Agybay Kurmangazy - 1st year doctoral student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, specialty "Pedagogy and Psychology", Almaty, Kazakhstan agybayke@mail.ru

Liu Lizzun - doctoral student of the Department of Pedagogy and Educational Management KazNU named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan www.623657331com@qq.com

Akramova Aliya - PhD., Associate Professor, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan akramova@mail.ru

Khan Nataliya - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of pedagogical science, professor, Almaty, Kazakhstan professor_khan@mail.ru

Gubenko Alyona – doctoral student of the specialty 6D010300 – Pedagogy and Psychology, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan alyona_kasyanova@mail.ru

Kursabaev Muhamedrahim – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Education and Social Pedagogy and Self-Knowledge Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Kyyakbayeva Ulbossyn – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Head of the Department of Preschool Education and Social Pedagogy and Self-Knowledge Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Saidakhmetov Bauyrzhan – Associate Professor of the Department of Disciplines of the Pedagogical Cycle at the University, Candidate of Pedagogical Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan

Zharmenova Botagoz - doctoral student of the educational program 8D01517 - "Biology", Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan 81_bota@mail.ru

Kurmanbayev Rakhmat - Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan rakhmat72@mail.ru

Khamzina Sholpan - Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Higher School of Pedagogy, Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan khamzina_64@mail.ru

Sakhipov Aivar – Doctoral Student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan aa_sakhipov@tanu.pro

Yermaganbetova Madina– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan yermaganbetova@tanu.pro

Baidildinov Talgat – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan t-baidildinov@nuos.pro

Aldibekova Sholpan - Kazakh National Women's Pedagogical University, acting professor of the Department of preschool and primary education, candidate of Pedagogical Sciences, Almaty, Kazakhstan

Ixatova Balzhan - Kazakh national pedagogical University named after Abai 1st-year doctoral student of the specialty 8D01301-Pedagogic and method of primary education, Almaty, Kazakhstan balshan_93_73@mail.ru

Kolumbayeva Sholpan – Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan kolumb_09@mail.ru

Yerimova Aknur - Khoja Akhmet Yassawi International KazakhTurkish University (Kazakhstan, Turkestan), senior lecturer, Almaty, Kazakhstan

Ybyraimzhanov Kalibek - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of NAO "Zhetysu University named after I. Zhansugurov", Taldykorgan, Republic of Kazakhstan. tarmpi_school@mail.ru

Mailybayeva Gulmira - Doctor of Philosophy (PhD), coordinator for scientific and educational work of the Higher School of Pedagogy and Psychology of Zhetysu University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan gulmirasabyr@mail.ru

Kiyassova Bakyt – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Candidate of Pedagogical Sciences, dozent, Almaty, Kazakhstan

Akynova Zhibek - Department of Preschool Education and Social Pedagogy Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Turdaliev Elmira - Department of "Language training" Academy of Logistics and Transport, Almaty, Kazakhstan

Kurbanaliev Bauyrzhan - Department of Preschool Education and Special Pedagogy South Kazakhstan State Pedagogical University, Kazakhstan

Bekbayeva Malika - Doctoral Candidate of the 3 year training in specialty «Pedagogy and methods of primary education», Faculty of pedagogy and psychology, NJSC «Zhetysu University named after I. Zhansugurov», Taldykorgan, Republic of Kazakhstan, e-mail: Malika.bekbayeva.87@inbox.ru

Radchenko Natalia - Candidate of pedagogical sciences, East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan radchenkon76@inbox.ru

Sadykova Aigul – 3rd year doctoral student in educational program 8D01823 – «Social pedagogy and self-knowledge», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Sholpankulova Gulnar – Associate Professor, Department of Social Pedagogy and Self-knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Jane Mc Eldowney Jensen – Director of Graduate Studies, Educational Policy Studies & Evaluation Associate Professor, University of Kentucky, Lexington, USA

Pentina Yevgeniya - PhD student, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Kuznetsova Tamara - Candidate of Psychological Sciences, professor, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Yesimgaliev Tlekshi - Academy of Logistics and Transport senior lecturer, PhD doctor, Almaty, Kazakhstan

Koshygulova Aliya – Kazakh National Pedagogical University named after Abai senior lecturer, Almaty, Kazakhstan alenti85@mail.ru

Sardarova Zhannat - Doctor of Pedagogical Sciences, Associated Professor Department of professional training in "Special pedagogy». Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan e-mail: sardar.Zh@mail.ru

Zhumasheva Nurzhaugan – Acting Associate Professor of the Department of Preschool and Primary Education, Candidate of Pedagogical Sciences. Atyrau University named after H. Dosmukhamedov, Kazakhstan e-mail: nur_az@mail.ru

Musagalieva Gulnur Baktygalievna - senior lecturer of the Department of Preschool and Primary Education, West Kazakhstan University named after M.Utemisova, Kazakhstan

Syzdykova Ainur - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctoral, Almaty, Kazakhstan aynur_syzdykova@bk.ru

Dzhusupova Dariya - Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Doctor of Biological Sciences, Professor, Almaty, Kazakhstan dariya_2507@mail.ru

Utemissova Arailym - Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan arai19_83@mail.ru

Shokybayev Jenis – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan Jenis_Shokybayev@mail.ru

Mukataeva Jazira - Ph. D., ass. Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan jazira-1974@mail.ru

Tekesbayeva Anar Moldakynovna - candidate of pedagogical sciences, associate professor, Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan tekesbaeva_anar@mail.ru

Tekesbayeva Gulzhan Moldakynovna -master of pedagogical sciences, senior lecturer Abai Kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

Zhanatbekova Nazym - «Zhetysu University named after I. Zhansugurov» NCJSC, Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, Taldykorgan, Republic of Kazakhstan n.zhanatbekova@mail.ru

Abdulayeva Aigerim - «Zhetysu University named after I.Zhansugurov» NCJSC, doctoral student of the EP «8D01502-Physics», Taldykorgan, Republic of Kazakhstan abdulaeva_aigerim@mail.ru

Mukhamejanova Gulmira - associated professor M. Kozybayev North Kazakhstan University, Petropavlovsk, Kazakhstan elnur-09@list.ru

Karimova Gulmira - associated professor KazNPU of Abay, Doctor of Philosophy (PhD), Almaty, Kazakhstan karimova_g77@mail.ru

Belgibayeva Gulbarshyn - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan belgibaeva64@bk.ru

Zhumkenova Aliya - 2nd year master's student of the specialty " 7M01201- Preschool education and upbringing» Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan E-mail: j.alia_1997@mail.ru

Rakhmet Usenbek - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of educational technologies of the International Kazakh-Turkish university named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan, Kazakhstan

Shalabayeva Zhanar– Senior Lecturer of the Department of educational technologies of the International Kazakh-Turkish university named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan, Kazakhstan

Abdurazakova Ozada– master's student of the Department of educational technologies of the International Kazakh-Turkish university named after Khoja Ahmed Yasawi, Turkestan, Kazakhstan

Asylbek Aizhan - 2nd year master's student of the specialty " 7M01201- Preschool education and upbringing» Karaganda University named after Academician E.A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan E-mail: asylbekam@mail.ru

Koshkumbaev Kanat - Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Fine Arts and Design, Academician E.A. Buketov Karagandy University, Karaganda

Meterbayeva Kulbarshyn - Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Professor of the Department of Preschool and Primary Education of the Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Garifolla Aknazik - 2nd year master's student of the Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Amanzholova Assel - Master of Pedagogical Sciences, teacher of the Department of Preschool and Primary Education of the Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Ibatova Gaukhar – Kazakh National Pedagogical University named after Abai, doctoral student in «Defectology», Almaty, Kazakhstan ibatova_g@mail.ru

Satova Akmaral – Doctor of Psychology Sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan satova57@mail.ru

Ageyeva Larissa – [Candidate of Pedagogical Sciences](#), Acting Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan ageevale_1971@mail.ru

Agranovich Yelena – PhD, Acting Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan elenkaagr@mail.ru

Sergeeva Bella - [Candidate of Pedagogical Sciences, Kuban State University, Krasnodar, Russia](#) 5906372@mail.ru

Zhussip Elmira - Abai Kazakh national pedagogical university, 1st year doctoral student, Almaty, Kazakhstan zhussip.elmira@mail.ru

Umirzakhova Gaukhar - M. Auezov South Kazakhstan University senior lecturer gaukhar_a@mail.ru